ONUR ÖYMEN

bir PROPAGANDA silahı olarak BASIN

Dünyada ve Türkiye'de sansür, baskı ve yönlendirme

Remzi Kitabevi

ONUR ÖYMEN

bir PROPAGANDA silahı olarak BASIN

Dünyada ve Türkiye'de sansür, baskı ve yönlendirme

Remzi Kitabevi

BİR PROPAGANDA SİLAHI OLARAK BASIN / Onur Öymen

© Remzi Kitabevi, 2014

Her hakkı saklıdır.
Bu yapıtın aynen ya da özet olarak
hiçbir bölümü, telif hakkı sahibinin
yazılı izni alınmadan kullanılamaz.

Editör: Eylül Duru

ISBN 978-975-14-1615-5

BİRİNCİ BASIM: Nisan 2014

Kitabın basımı 2000 adet yapılmıştır.

Remzi Kitabevi A.Ş., Akmerkez E3-14, 34337 Etiler-İstanbul
Sertifika no: 10705
Tel (212) 282 2080 Faks (212) 282 2090
www.remzi.com.tr post@remzi.com.tr

Baskı ve cilt: Remzi Kitabevi A.Ş. basım tesisleri
100. Yıl Matbaacılar Sitesi, 196, Bağcılar-İstanbul
Sertifika no: 10648

İçindekiler

Önsöz 11
Giriş 13

I
DÜNYADA BASIN NASIL DOĞDU VE
BASIN ÖZGÜRLÜĞÜ NASIL ENGELLENDİ?

Hapse Atılan İlk Gazeteciler 26
Devlet Hayatında Gerçekleri Gizlemek
Ne Zaman Başladı, Nasıl Gelişti? 31
Yakılan ve Yasaklanan Kitaplar 33
Protestanlıkta Hoşgörü Var mıydı? 36
Rusya'nın Sansürle İlk Tanışması 40
Aydınlanma Çağında Avrupa'da Sansür Uygulamaları 43
Fransız İhtilali Basın ve Düşünce Özgürlüğünü
Getirebildi mi? 46
Türkiye'de Basının Doğuşu ve Baskı Altına Alınışı 51
Hükümetin İhsanıyla Yaşayan Basın 63
Baskılara Direnen Gazeteciler 65
Yabancılar Şeriatçı Ayaklanmaları Destekledi mi? 67
Mütareke Basınında Yabancı Etkisi 73
Cumhuriyet Döneminde Türk Basını 85
Takrir-i Sükûn Yasası ve İstiklal Mahkemeleri
Yıllarında Basın 91
Nâzım Hikmet Olayı ve Yazarların Yargılanması 97
Zekeriya Sertel, Atatürk'ü Nasıl Değerlendiriyor? 99
20. Yüzyılda Dünyada Basının Evrimi 102

II

BASIN PROPAGANDA AMACIYLA NASIL KULLANILIYOR?

I. Dünya Savaşı Yıllarında Propaganda 118
İngiliz Propaganda Örgütü Wellington House'un Sıra Dışı Faaliyetleri 120
19. ve 20. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu'na ve Türklere Karşı Yapılan Propagandalar 124
Ermeni Propagandası 131
Yunan Propagandası 150
Nazi Propagandasıyla Weimar Cumhuriyeti Nasıl Yıkıldı? 159
Sokak Eylemleri Yoluyla Propaganda 163
Hitler Basını Nasıl Ele Geçirdi? 167
Batı Ülkeleri ve Basını Hitler Hakkında Ne Düşünüyordu? 177
Savaş Yıllarında Alman Propagandası 184
Yahudi Soykırımı ve Alman Gazetecileri 191
Hitler'e Suikast ve Nazizm'in Sonu 197
Bir İngiliz Propaganda Silahı Olarak Churchill 200
Amerika'nın Değişik Propaganda Yöntemleri 221
De Gaulle'ün Savaş Aracı: BBC Londra 227
Savaş Yıllarında Yabancıların Türk Basınını Etkileme Çabaları 239
Savaştan Sonra Medya ve Haber Ajansları Nasıl Bir Rol Oynadı? 252
Soğuk Savaş Döneminde Propaganda ve Basın 257
McCarthy ve Amerika'da Yaratılan Korku İmparatorluğu 265
Amerika'nın Güçlü Propaganda Silahı USIA Dünyayı Nasıl Etkiledi? 274
Sovyetler Birliği'nde Propaganda Örgütleri Nasıl Çalışıyordu? 285
Demokratik Seçimlerden Sonra Türkiye'de Basın ve Umutları İzleyen Baskılar 291
27 Mayıs'ı Türk ve Dünya Basını Nasıl Karşıladı? 303
Çağdaş Anayasayla Yeşeren Umutlar 310
Demirel'li Yıllar, Askeri Müdahaleler ve Basın 312
Dünyada Basın Bir Diplomasi Silahı Gibi mi Çalışıyor? 325
Almanya'da Devlet Politikası ve Medya 348

Almanya'nın Kürt Politikası 350
Türkiye'nin Dış Politika Sorunları ve Yabancı Basın 354
Medyaları Kimler, Nasıl Etkiliyor? 375
Haberler Nasıl Seçiliyor? 380
İlişkilendirilmiş Gazeteciler 384
Liderlerin Sözlerine Güvenilebilir mi? 389
Dünyayı Etkileyen Gizli Belgeler ve Basın 409
Sivil Toplum Örgütlerinin Medyaları Etkileme Gücü 413
Reklam Veren Şirketlerin Medya Üzerindeki Etkisi 420
Maddi Çıkar Sağlayarak Medyaları
Etkilemek Mümkün mü? 423
Dünya Medyalarında Tarafsızlıkla Bağdaşmayan
Bazı Örnekler 430
Siyaset ve Basın 437
21. Yüzyılda Türkiye'de Medyanın Durumu 442
Sonuç 475

Bibliyografya 481
Dizin 485

Demokrasi ve özgürlük uğruna
hayatını feda eden gazetecilere...

Önsöz

Medya çağdaş demokrasinin en önemli unsurlarından biridir. Bu nedenle dördüncü kuvvet sayılır. Demokrasilerde medyaların en önemli işlevi, halkı tarafsız biçimde bilgilendirmek ve çeşitli alanlarda doğru tercihler yapmasına katkıda bulunmaktır. Bunun vazgeçilmez koşulu da basın özgürlüğüdür. Oysa fikirlerin halk kitlelerine özgürce ulaşması tarihin eski çağlarından beri liderlerin korkulu rüyası olmuş; bu nedenle kitaplar yakılmış, yazarlara büyük acılar çektirilmiştir.

Basın özgürlüğünün engellenmesi için tarih boyunca başvurulan en etkili yöntem sansürdür. Devletler sansür uygulayarak halkın sadece onların izin vereceği bilgilere ulaşmasını sağlamışlar. Bunun hem dünyada hem de Osmanlı İmparatorluğu'nda çarpıcı örnekleri var.

Bu da yeterli olmamış. Halkları iktidarların istediği yönde düşünmeye yönlendirmek için propaganda yöntemine başvurulmuş; savaşta ve barışta propaganda etkili bir silah gibi kullanılmıştır. İletişim teknolojisindeki baş döndürücü gelişmeler, büyük medya kuruluşlarına sahip devletlere dünyanın her tarafındaki insanları etkileme olanağı sağlamıştır.

Birçok ülkede medyalar ülkelerinin çıkarlarını korumak için hükümetlerinin politikalarının sözcüsü gibi çalışıyor ve hedef alınan ülkelere baskı yapılmasına aracılık ediyorlar. Başka ülkelerdeki gazetecilerin etkilenmesi için de özel çaba harcanıyor ve hatta bazen ahlak kurallarına uymayan yöntemlere başvuruluyor.

Türkiye'de yaşanan gelişmeleri de medyaların oynadığı rolden bağımsız olarak düşünmek mümkün değil. Basın özgürlüğü kısıtlandıkça gazete ve televizyonların iç ve dış faktörler tarafından daha da faz-

la etkilendiği görülüyor. Buna karşı en büyük güvence, basın özgürlüğü için en zor koşullarda bile ıstırap çekmeyi göze alarak mücadele eden gazeteciler.

Bu kitapta, geçmişte ve bugün basını kullanmak isteyenlerle basın özgürlüğü için mücadele edenlerin öyküsü anlatılıyor. Bu kitap, geçmişten ders almasını bilip, özgürlüğü ve demokrasiyi yaşatmak için daha bilinçli hareket edenlerin mücadelesine küçük bir katkı sağlayabilirse ne mutlu...

Bu kitabı yazarken değerli katkılarından yararlandığım Burcu Kanbal'a, Merve Karadayı'ya ve Evrim Yarımağan'a içtenlikle teşekkür ediyorum.

Eşim Nedret Öymen, çocuklarım Burak ve Başak her zaman olduğu gibi bana esin kaynağı oldular. Onlara da şükran borçluyum.

Onur Öymen
İstanbul, Mart 2014

Giriş

Kıbrıs'ta Rumların 1963 yılındaki kanlı Noel baskınının üzerinden kısa bir süre geçmişti. Adanın birçok yerinde Türklere karşı kanlı saldırılar düzenleniyordu. Türk Hava Kuvvetleri Erenköy'de Rum Kuvvetleriyle deniz arasında sıkışan mücahitleri korumak için harekâta başlamıştı...

İşte tam o günlerde Avrupa'nın en büyük ülkelerinden birinin en etkili gazetesinin yöneticisi ve başyazarı Türk Büyükelçisi'nden randevu aldı. Önemli bir konuyu görüşeceklerdi. Büyükelçi geciktirmeden randevuyu verdi ve konuklarını çalışma odasında kabul etti. Yanında da her zamanki gibi genç bir diplomat bulunuyordu. Kahveler içilip nezaket konuşmaları yapıldıktan sonra esas konuya geçildi. Yönetici sordu: "Kıbrıs'la ilgili yayınlarımızı nasıl buluyorsunuz?" Büyükelçi o gazetenin yayınlarından memnundu. Gerçekler tarafsız bir gözle olduğu gibi kamuoyuna yansıtılıyordu. Gazeteyi okuyanlar Kıbrıslı Türklerin haksız yere insanlık dışı bir saldırıya uğradığını, evlerini, köylerini terk etmek zorunda kaldıklarını, bütün sorumluluğun Rumlarda olduğunu kolaylıkla anlayabilirdi. Büyükelçi, "Evet memnunuz, tarafsız ve gerçekçi bir gazetecilik yapıyorsunuz, sizi kutlarım," dedi. Gazete yöneticileri bu sözleri duymaktan memnun oldular. Demek ki, Türkler üzerinde bekledikleri etkiyi yapmışlardı. Ancak ziyaretlerinin sebebi sadece bu güzel sözleri duymak değildi. Biraz sıkılarak da olsa baklayı ağızlarından çıkardılar: "Gazetemizin yayınlarının bu şekilde sürmesini istiyorsanız biraz maddi katkıda bulunmalısınız." Büyükelçi şaşkınlığını ve kızgınlığını gizleyemedi: "Siz gazetecilik görevinizi yapıyor ve gerçekleri halka olduğu gibi yan-

sıtıyorsunuz. Bu görevinizi sürdürmeniz için size ayrıca para mı vermemizi istiyorsunuz?" Görüşme buz gibi bir hava içinde sona erdi. Gazeteciler yanlış bir kapıya geldiklerini anlamışlardı. Kaçar gibi büyükelçilikten ayrıldılar. Ertesi günden itibaren gazetenin Kıbrıs'la ilgili yayınlarında büyük bir değişim görüldü. Artık haberleri ve yorumları neredeyse Kıbrıslı Rumların sözcüsüymüş gibi yansıtıyorlardı. Türk Büyükelçiliği'nden çıktıktan sonra acaba başka bir adrese uğramışlar mıydı? Orası bilinmiyor ama tahmin edilebilir...

Bu ve benzeri tecrübeleri yaşayan Türk diplomatları yabancı basının tarafsızlığından söz edenleri biraz tebessümle dinlerler. Kuşkusuz her ülkede gerçekten dürüst, tarafsız, mesleğinin yüz akı olan gazeteciler vardır ama bunu genel bir kural gibi kabul etmek mümkün değil.

Gazetecilerin olaylara bakış açısı çeşitli unsurların etkisiyle değişebilir. Bu unsurlar sadece yukarıdaki örnekteki paradan ibaret de değildir. Devletlerin medyalar üzerindeki yönlendirici etkisi göz ardı edilemez. Ayrıca sesli ve görüntülü medyaların ayakta kalabilmesi büyük ölçüde aldıkları reklamlara bağlıdır. Reklam veren şirketleri eleştiren yazı ve yorumlar yayınlamak, reklam alan medyaları mali açıdan sıkıntıya sokabilir. II. Dünya Savaşı yıllarında Türkiye'de görüldüğü gibi, bazı yabancı şirketler basına verdikleri ilanların miktarını gazetelerin kendi ülkelerini destekleme ölçüsüne göre ayarlayabilirler. Ayrıca, şimdilerde gene Türkiye'de olduğu gibi hükümetin tepkisinden çekinen yerli ve yabancı şirketler muhalif medyalara reklam vermekte çok çekingen davranırlar. Medya sahiplerinin iktidarla ilişkileri ve ticari menfaatleri de yayın politikalarının saptanmasında etkili rol oynar. Ekonomik gücü sınırlı olan medya kuruluşlarının varlıklarını sürdürmeleri de kolay olmaz. 2000'li yılların başlarında Türkiye'de birçok televizyon kanalının kapanma sebeplerinin başında yeterli reklam alamamanın doğurduğu ekonomik güçlükler geliyordu.

Bütün bu nedenlerle demokrasilerde dördüncü kuvvet denilen basın, bazen kamuoyunun yönlendirilmesinde neredeyse birinci kuvvet gibi rol oynamaktadır, ama her zaman sadece tarafsız gazetecilik yaparak değil...

Dünyanın değişen koşulları devletlerin dış politikada izledikleri yöntemlerin de değişmesine yol açtı. Demokrasinin henüz gelişmediği, neredeyse sadece kaba kuvvetin uluslararası ilişkileri etkilediği dönemlerde devletler başka ülkelerin politikalarını istedikleri gibi yönlendirmek için pek de ince yöntemlere başvurmak gereğini hissetmiyorlardı. Kendi çıkarlarının gereğini başka ülkelere kabul ettirmek için askeri gücü veya güç kullanma tehdidini çok açık biçimde kullanıyorlardı. Buna evvelce gambot (gunboat) diplomasisi deniliyordu. Amerikan siyasi tarihinde "büyük sopa politikası" deyiminin de kullanıldığını görüyoruz.

Emperyalizmin ve sömürgeciliğin geçerli olduğu dönemlerde büyük devletler etkilemek istedikleri ülkelerin sularına savaş gemilerini gönderiyor, bu gemiler toplarını kral sarayına doğru yönlendiriyor ve eğer talepleri kabul edilmezse hasım devletlerin sarayını veya başka hedeflerini tahrip etmekle tehdit ediyorlardı.

Bunun örneklerinden biri 1850 yılında İngiltere'yle Yunanistan arasında yaşandı. Aslında İngiltere Yunanistan'ın bağımsızlık savaşında bu ülkenin yanında yer almış ve Osmanlı İmparatorluğu'nu baskı altında tutmaya çalışmıştı. Ancak şimdi bir İngiliz vatandaşına haksızlık yapılmıştı ve bu her şeyden önemliydi. Büyük bir devlet tek bir vatandaşının kılına bile dokunulmasına müsaade edemezdi. Don Pacifico adlı, Cebelitarık doğumlu bir İngiliz vatandaşına Atina'da resmi makamların haksızlık yapması üzerine, Başbakan Lord Palmerston İngiliz donanmasına mensup bir filotillayı Pire Limanı'na gönderdi. Liman abluka altına alındı. Yunan Kralı Otto'ya Don Pacifico'nun zararını karşılamayı reddetmesinin bedelinin ağır olacağı mesajı verildi. Tabii Yunanistan bu baskılara direnebilecek durumda değildi. Mesele bu yöntemle çözüldü.

1853-1854 yıllarında Amerika, Komodor Perry'nin komutasında gönderdiği savaş gemilerinin etkisiyle Japonya'yı bazı limanlarını Amerikalılara açmaya ve bir ticaret antlaşması imzalamaya "ikna etti."

20. yüzyılda da bu yönteme sık sık başvuruldu. 1914 yılındaki Meksika İhtilali sırasında Amerikan donanması Veracruz Limanı'nı işgal etti. Görünürdeki sebep altı Amerikalı denizcinin Meksikalılar

tarafından tutuklanmasıydı. Bunların başına çuval geçirilmemişti ama Amerika böyle aşağılatıcı bir muameleyi kabul edemezdi. Denizciler derhal serbest bırakılmalı, Meksika özür dilemeli ve 21 pare topla limandaki Amerikan gemilerini selamlamalıydı. Denizciler serbest bırakıldı, özür dilendi ama top atışı kabul edilmedi. Büyük devletler taleplerinin kısmen yerine getirilmesine razı olamazlardı. Tam o sırada bir Alman gemisinin Veracruz'a silah getirdiği de öğrenilince Başkan Woodrow Wilson donanmaya Veracruz'u işgal etme emrini verdi.

20. yüzyılda gambot diplomasisinin başka örnekleri arasında, Venezuela içsavaşı sırasında zarar gören Avrupalılara tazminat ödenmediği için İngiltere, Almanya ve İtalya Deniz Kuvvetleri'nin 1902-1903 yılları arasında bu ülkeye uyguladığı abluka, Panama'nın Kolombiya'dan ayrılması sırasında Amerikan savaş gemilerinin yaptığı müdahale, 1911 yılında Fas'ta krala karşı gerçekleştirilen bir ayaklanma sırasında Almanya'nın *Panther* zırhlısını Agadir limanına göndererek yaptığı güç gösterisi ve 1996 yılında Çin'in Tayvan'a karşı yaptığı gövde gösterisine karşı Amerika'nın Tayvan boğazına gönderdiği deniz gücü sayılabilir.

Gambot politikasına karşı devletlerin kendilerini korumak için aldıkları önlemler de vardı.

Atatürk, 16 Ocak 1923 tarihinde İzmit'te gazete başyazarlarına Ankara'nın başkent olarak seçilmesinin sebeplerini anlatırken şöyle diyor:

"...Her nevi taarruz ve tecavüze karşı yerinden kıpırdamayarak kuvvet ve sükûnetini muhafaza edebilecek bir yer olmalı... Yoksa bir geminin topundan telaşa düşebilecek bir yerde hükümet merkezi olamaz..."[1]

Atatürk gambot diplomasisinin tarihte ne gibi acı sonuçlar verdiğini biliyordu.

Zaman içinde tek başına askeri gövde gösterisinin yeterli veya uygun olamayacağı görüldü. Çağın değişen koşullarında başka yollara da başvurulmaya başlandı. Bunların başında ekonomik yaptırımlar

(1) Melih Aşık, *Milliyet*, 16 Ekim 2013.

geliyor. Büyük devletlerin isteklerini yerine getirmeyen devletler kendilerine zarar verecek ekonomik kısıtlamalara, ambargolara hazır olmalıydılar. Bu ekonomik yaptırımlar, hedef ülkenin diğer ülkelerle ticaretinin engellenmesi, bazı malları ihraç veya ithal etmesine izin verilmemesi, hava ulaşımının engellenmesi, yabancı ülkelerin bankalarındaki paralarının dondurulması gibi alanları kapsayabiliyor.

Bu yaptırımlarla karşılaşan ülkelerin mutlaka haksız olması, yanlış bir iş yapması gerekmiyor. Büyük devletlerin taleplerine karşı çıkılması veya beklentilerinin yerine getirilmemiş olması yeterli bir neden sayılabiliyor. Büyük devletlerin etkisiyle bu yaptırımlar Birleşmiş Milletler kararı haline de dönüştürülebiliyor. Bunun örnekleri arasında Birleşmiş Milletler'in 1966'da Rodezya'ya karşı uyguladığı yaptırımlar, Arap Birliği'nin 1979'a kadar Mısır'a uyguladığı yaptırımlar, Amerika'nın 1962 yılında Küba'ya karşı uyguladığı ambargo sayılabilir.(2)

En haksız ve acımasız yaptırım örnekleri arasında Kıbrıslı Türklere karşı uygulanan ekonomik, ticari, turistik, ulaşım, hatta spor alanlarındaki ambargolar yer alıyor. Bugün KKTC'ye karşı uygulanan ambargoların başka bir örneğini bulmak zordur. Türkiye'yi ve Kıbrıs Türkleri'ni Kıbrıs sorununun çözümünde taviz vermeye zorlamak amacıyla başlatılan bu ambargolar bugüne kadar sonuç vermemiş ve sadece Türkiye'yi Kıbrıs'a yaptığı müdahale nedeniyle cezalandırma amacına yönelmiştir.

Örneğin KKTC'ye karşı uygulanan ambargolardan biri olan uluslararası spor temaslarına katılmanın engellenmesinin dünyada başka örneğini bulmak zordu. Bunun hatırlanan nadir örneklerinden biri, Bosna Savaşı sırasında Sırbistan'a karşı Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin aldığı 30 Mayıs 1992 tarihli ve 757 sayılı kararıdır. Bir de Apartheid rejimi sırasında Güney Afrika'nın 1964 Tokyo Olimpiyatları'na katılmasının engellenmesi ve Commonwealth Devlet ve Hükümet Başkanları düzeyinde 1977 yılında yaptıkları toplantıda Güney Afrika'yla spor temaslarının sınırlandırılması kararı

(2) Bilal Karabulut, "Uluslararası Yaptırımların Hukuksal Bir Analizi," *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 2007, C. 3, S. 12, s. 15-40.

var. Bu yasaklar kısa sürdü. Kıbrıslı Türkler böyle ambargolara maruz bırakılmaları için hangi suçu işlemişlerdi? Hiçbir suç işlememişlerdi ama maalesef bazı durumlarda bu ambargolara boyun eğmek zorunda kalmışlardı. Örneğin şimdiye kadar uluslararası temaslarda bulunma hakkından yoksun bulunan KKTC Futbol Federasyonu, FİFA'nın önerisi üzerine, 2013 yılının Kasım ayında Kıbrıs Rum Futbol Federasyonu'nun çatısı altına girmeyi kabul etti. Türkiye'nin ve Kuzey Kıbrıs Türk Yönetimi'nin rızası olmadan KKTC Futbol Federasyonu böyle bir karar alabilir miydi? Buna inanmak zor. Nitekim bu karara KKTC'deki bazı politikacılardan kısa süreli ve sınırlı bir tepki geldiyse de Türk Hükümeti'nin güçlü bir itirazı duyulmadı. Basın ve muhalefetten gelen tepkiler de KKTC Futbol Federasyonu'nun bu yanlış kararını geri almasını sağlayacak etkinlikte olmadı.

Meselenin bir başka yönü de şu: Bu haksız ambargo kararlarına demokrasiyi, hukuku adaleti, insan haklarını savunan ülkelerden hiçbiri gerçek bir tepki göstermedi. Zira bu ambargolar onların çıkarlarını pek etkilemiyordu ve dış politikada verilen en kolay taviz başkalarının sırtından verilendi. İşte tek başına bu örnek bile uluslararası ilişkilerde sık sık yaşanan acımasızlıkların ve adaletsizliklerin göstergelerinden biridir ve dış politikanın sadece yüksek ideallere göre yürütüldüğünü düşünenlerin ne kadar yanıldığını gösterir.

2007 yılında Hamas örgütünün yönetimi ele geçirmesinden sonra Gazze'ye yönelik olarak İsrail ve Mısır tarafından uygulanmaya başlayan ambargo da çok ciddi ekonomik ve sosyal problemlere sebep olmuş ve bu ambargoyu delmek için yapılan uluslararası girişimler, Mavi Marmara olayında olduğu gibi yeni trajedilere yol açmış, ancak ambargoyu tümüyle kaldırmak için uluslararası toplumun ciddi bir gayret gösterdiği görülmemiştir. Türkiye'nin dünya dengelerini yeterince gözetmeden ve bölgeye yön verici bir konumda olduğu düşüncesiyle sarf ettiği bazı çabalar da beklenen sonucu vermemiş, tam tersine Türkiye'nin dokuz vatandaşının hayatına mal olan bir bedel ödemesine yol açmıştır.

Sonuçta, bütün dünyada gerek gambot diplomasisinin, gerekse yaptırımların verdiği sonuçlar sınırlı kalmıştır. Çünkü bunlar çoğu zaman belirli bir zaman dilimi içinde ve bir veya birkaç ülkeyi he-

defleyen önlemler olmuştur. Bazen, son zamanlardaki Suriye krizinde olduğu gibi, başka büyük ülkelerin ambargo uygulayan ülkelerden farklı politikalar izlemesi, baskılara maruz kalan ülkelere arka çıkması da bu yöntemlerin başarısını sınırlamış, hatta bazı hallerde, özellikle ekonomik ve ticari ambargoların uygulandığı durumlarda, beklenenin aksine ambargo uygulayan ülkenin ticari menfaatlerine zarar vermiştir. Üstelik yurtdışından yapılan bu açık ve düşmanca baskılara maruz kalan ülkelerde milli dayanışma duyguları güçlenmiş, birlik içinde dış baskılara karşı koyma duygusu kuvvet kazanmıştır. Örneğin Türkiye'ye, Kıbrıs harekâtından sonra Amerikan Kongresi'nin 1975 yılında uygulamaya başladığı silah ambargosuna karşı Türk milleti birlik ve beraberlik içinde tepki göstermiş ve siyasi partilerden ve kamuoyundan bu ambargoyu sona erdirmek için Kıbrıs'ta taviz verilmesini hükümete öneren çıkmamıştı. Türk Hükümeti de güçlü bir tepki göstererek, ülkedeki askeri üs ve tesislerden Amerikan Silahlı Kuvvetleri'nin yararlanmasını yasaklayarak, bu ülkenin Türkiye üzerinden Sovyetler Birliği'nden istihbarat toplama çabalarını zora sokmuştu. Sonunda Amerika, Türkiye'den hiçbir taviz alamadan bu ambargoyu sona erdirmek zorunda kalmıştı.

Bu ve benzeri yöntemlerin başarısızlığının kanıtlanmasından veya sadece bu yöntemlerle sonuç alınamayacağının anlaşılmasından sonra hedef alınan ülkeleri belirli politikalar izlemeye ikna etmek için başka yöntemler ön plana çıkarılmaya başlanmıştır. Bunların başında yazılı ve görsel basın aracılığıyla yapılacak yoğun propagandalar yoluyla o ülkelerin halkının eğilimlerini etkilemek, ulusal çıkarlar doğrultusunda ortak ulusal duygu ve düşüncelerin oluşmasını engellemek, algı yönetimi yöntemleriyle yönlendirilebilecek kamuoyu aracılığıyla o ülkenin siyasetini etkilemeye çalışmak geliyor.

Aslında bu pek de yeni bir yöntem sayılmaz. Basını kendi siyasal amaçları için kullanmak devletlerin öteden beri başvurdukları bir yöntemdi. Teknolojinin gelişmesi basının, özellikle radyo ve televizyonların dünyanın her köşesine ulaşması, medyalar aracılığıyla devletlerin siyasi görüşlerini, tercihlerini ve beklentilerini geniş halk kitlelerine ulaştırmalarına ve halkı etkilemelerine olanak verdi. Yeni teknolojiler sınırların ötesine yayın yapma olanağını sağladığı için bu

yöntem büyük devletlere, sadece halkını değil, yabancı ülkelerin halklarının algılarını da yönlendirme imkânı sağladı.

İşte son yıllarda dünyada ve Türkiye'de örnekleri sıklıkla görülen bu uygulama neredeyse bütün dünya ülkelerinin halklarını aynı zamanda etki altına alan, toplumun siyasi tercihlerini, bu arada seçim sonuçlarını yönlendiren bir siyaset vasıtası, hatta bazı hallerde bir diplomasi silahı haline geldi.

Özetle, başka ülkelerin temel çıkarları ve beklentileri doğrultusunda güçlü medya kuruluşları tarafından yapılan yayınlarla her eve ulaşan bazı yönlendirilmiş bilgi ve değerlendirmeler, sık sık tekrarlanarak insanların düşünce sistemini etkilemekte ve bu yöntemler aslında kendi ülkelerinin çıkarlarıyla bağdaşmayan, hatta bazen acı bir ilaç niteliği taşıyan politikaların dahi halka benimsetilmesinde etkili olmaktadır. Türk halkının ve Kıbrıs Türkleri'nin Kıbrıs Sorunu'nu çözme iddiasıyla o zamanki Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri tarafından hazırlanan ve Adadaki Türklerin kendi bölgelerindeki egemenlik haklarını ellerinden alma sonucu doğuracak olan Kofi Annan Planı'nın kabulü için medyalar yoluyla yapılan olağanüstü kampanyalar bunun örneğidir. Bu çabalar Kıbrıs Türkleri'nin çoğunu bu planı onaylamaya ikna etmiş ama Rum kesimi reddettiği için bu plan hayata geçirilememişti.

Medya üzerinden uygulanan propaganda silahının gerçekten etkili olabilmesinin önemli bir koşulu var: Aksi yöndeki düşünce ve değerlendirmelerin geniş halk kitlelerine ulaşmasının büyük ölçüde engellenmesi gerekiyor. Gerçekten karşı görüşler de medya kuruluşları aracılığıyla geniş halk kitlelerine ulaştırılabilirse, halkın doğruyu yanlıştan ayırma ve büyük devletlerin bu yolla yapacakları baskılara direnme gücü de artar. İşte Türkiye gibi ülkelerde hükümetlerin, belki de bazen yabancı ülkelerin telkini ve desteğiyle, yazılı ve görsel medyalar üzerinde yapılan baskıların esas amacı da budur. Halkı belirli bir yönde psikolojik baskı altına alacaksınız ve karşı görüşleri gücünüzün yettiği oranda işitilmez hale getireceksiniz.

Karşı fikirleri öğrenemeyen, resmi politikaları tartışma ve sorgulama olanaklarından yoksun olan insanları ustaca planlanmış propaganda yöntemleriyle yönlendirmek, bu baskıcı yöntemlerin uygulan-

dığı ülkelerde pek de zor olmamaktadır. Bu yöntemin başarısının en önemli koşullarından biri de, yerel medyaların sahiplerini ve yöneticilerini aynı doğrultuda yayın yapmaları için ikna veya baskı yöntemleriyle etkilemektir.

Aslında dünyada gazetelerin yayınlanmaya başladıkları yıllardan itibaren hükümetlerin bu doğrultudaki etkileme çabalarına rastlanıyor. Dürüst ve kendilerine saygısı olan gazeteciler başından beri mesleklerinin gereğini yerine getirirken çoğu zaman güçlüklerle karşılaşıyorlar. Sonunda, baskılara boyun eğmeden halkı tarafsız bir anlayışla bilgilendirme yolunu seçen basın mensupları mesleklerinin yüz akı oluyor. İktidarın baskılarına teslim olanlar ise bir propaganda mekanizmasının parçaları olmaktan kurtulamıyorlar ve basın tarihinin karanlık sayfalarında yerlerini alıyorlar. Basının dünyadaki gelişimi bu konuda ilginç örneklerle dolu. İşte bu kitapta, basının ve genel olarak medyaların çeşitli alanlarda, özellikle dış politikanın oluşturulmasında, uygulanmasında, başka ülkelerin halklarının etkilenmesinde oynadığı rol anlatılacak, basının zaman zaman nasıl bir propaganda veya dış politika silahı gibi kullanıldığı örnekleriyle açıklanacaktır.

I

Dünyada Basın Nasıl Doğdu ve Basın Özgürlüğü Nasıl Engellendi?

Basının kaynaklarını araştıranların bulgularına göre, haberlerin günlük olarak yazılıp dağıtılması Çin'de M.Ö. 202 yılında Han Hanedanı döneminde başlıyor. Önemli haberler yazılıp resmi görevlilere dağıtılıyor. Avrupa kıtasındaki ilk uygulamaysa M.Ö. 59 yılında Roma'da ortaya çıkıyor. Orada da her gün önemli haberler hükümet tarafından Roma Forumu'na katılanlara gönderiliyor. Bu uygulama M.S. 222 yılına kadar sürüyor. Bu bültenlerde siyasal gelişmeler, davalar, skandallar, askeri harekâtlar gibi konular yer alıyor. Yani magazin basının kökleri de anlaşılan o tarihlere kadar gidiyor. Gerçek anlamda, haberleri ve yorumları halk kitlelerine ulaştıran ilk basın örneklerine matbaanın 1450 yılında Gutenberg tarafından icadından kısa bir süre sonra rastlanıyor. Örneğin Kristof Kolomb'un keşifleri 1493 yılında Barselona'da haber bülteni şeklinde halka duyuruluyor. Amerika kıtasında ilk basın duyurusu örneğine 1541 yılında Meksika'da rastlanıyor. Konusu o sıralarda yaşanan bir deprem.

Venedik'te 16. yüzyılda yayınlanan haber bültenlerine "avisi" veya "gazette" deniliyor. O bültenlerde İtalya ve Avrupa'yla ilgili siyaset ve savaş haberleri yer alıyor. Basılı gazetelerin ilk örneklerinden biri 1609 yılında Strazburg'da yayınlanan "İlişkiler" başlıklı Almanca bir gazete. Bunu bir yıl sonra İsviçre'nin Basel şehrinde yayınlanan bir gazete izliyor. Daha sonra da Frankfurt, Viyana, Hamburg, Amsterdam ve Berlin'de gazeteler yayınlanmaya başlıyor. İngiltere'de ilk gazete 1621'de yayınlanıyor. Fransa'nın ilk gazetesi ondan on yıl sonra yayın hayatına atılıyor. İşin ilginç tarafı, ilk gazetelerde yayınlandığı ülkeler hakkındaki iç haberlere rastlanmıyor, sadece başka ülkelerde olup bitenler yer alıyor. Belli ki, hükümetlerin kendi ülkelerinde olup bitenlerle ilgili eleştirilere göstereceği tepkilerden çekiniliyor. Gazetenin yayınlanması izne tâbi. Resmi makamlara yönelik en küçük bir eleştiri kapatılma sebebi oluyor.

Bu durumun ilk istisnası İngiltere'de 1640'lı yıllarda, Cromwell'in cumhuriyeti kurma aşamasında yaşanıyor. O ortamdan yararlanan gazeteler iç haberleri de vermeye başlıyor. O koşullarda İngiltere'ye basın özgürlüğü gelmiş sayılabilir mi? Pek sayılamaz, çünkü Kral I. Charles'ın idamından sonra iktidarı ele geçiren ve tarihteki ilk ve tek İngiliz Cumhuriyetini kuran Cromwell, basın üzerinde büyük bir baskı uygulamaya başlıyor. Yayınlanmasına izin verilen sadece birkaç gazete var. O devirde cumhuriyetin kurulması gerçek bir demokrasinin yerleştiği anlamına gelmiyor. Kısa bir süre için de olsa krallık devrilmiş ama özgürlük henüz gelmemiş. Bunun için 1688'e kadar beklemek gerekecek. Ancak o tarihten sonra iktidarı eleştiren yazılar yayınlanabiliyor.

Hapse Atılan İlk Gazeteciler

Basın özgürlüğü fikirleri de o tarihlerde gene de İngilizlerden çıkıyor. John Milton, *Areopagitica* adlı eserinde basın özgürlüğünü savunuyor. Basında özgürlük havası yayılmaya başlıyor ama gene de eleştirileri dolayısıyla hapse atılan gazeteciler var. Bunlardan biri hapis cezasından sonra Amerika'ya sürülen Benjamin Harris. Bu cesur gazeteci Amerika'nın ilk gazetelerinden birini çıkarıyor. Ancak o gazetenin ilk sayısı aynı zamanda son sayısı da oluyor. O devir Amerika'da hâlâ İngiliz kolonilerinin bulunduğu devir. Harris, İngiltere'ye karşı Katoliklerin komplo yaptıkları yolunda sansasyonel bir haber yayınlayınca büyük tepki oluşuyor ve gazete kapatılıyor.

O devirdeki gazeteler sömürge makamlarını rahatsız edecek haber ve yorumlar yayınlamaktan özenle kaçınıyorlar. İngilizcedeki ünlü "Kral daima haklıdır" sözü herhalde o zamanlardan kalma. Gazetelerin dikkatli davranmak zorunda kalmaları sebepsiz değil. Gene Boston'da 1721 yılında yayınlanmaya başlanan başka bir gazete *The New-England Courant*'ın sahibi James Franklin, hükümetin halkı korsanlara karşı yeterince koruyamadığını yazınca hemen yargılanıp hapis cezasına çarptırılıyor. Amerikan basınının ilk yıllarında bunlar yaşanıyor.[3]

(3) Mitchell Stephens, "History of Newspapers", *Collier's Encyclopedia.*

Amerikan basın tarihinde başka ilginç örnekler de var. 24 Nisan 1704 tarihinde, yani Amerika'nın bağımsızlığından 72 yıl önce yayın hayatına atılan Kuzey Amerika'nın ilk gazetelerinden *The Boston News-Letter*'in büyük ölçüde İngiliz Hükümeti'nin finansmanıyla yayınlandığını görüyoruz. Paranın kaynağını elinde tutan hükümet, kuşkusuz gazetenin yayın politikasını da yönlendiriyordu.

Amerika'da basın özgürlüğünü kısıtlama girişiminin ilk örneklerinden biri 1734-35 yıllarında New York'ta yaşandı. O yıllarda New York Valisi William Cosby aleyhindeki yolsuzluk iddialarını yayınlayan ve kuvvetli eleştirilerde bulunan gazeteci John Peter Zenger yargılanarak 8 ay hapis cezasına çarptırıldı. O tarihlerde bir gazetecinin 8 ay hapis cezası alması bile tepkiyle karşılanıyordu. Oysa daha Amerika bağımsız olmamış, dolayısıyla düşünce özgürlüğünü güvence altına alan Amerikan Anayasası da doğal olarak kaleme alınmamıştı. Zenger'in avukatı Andrew Hamilton duruşmada şunları söylüyor: "Ülkemizin yasaları yazılı ve sözlü olarak keyfi yönetime karşı çıkma hakkını bize veriyor. O yüzden gazeteci Zenger'i mahkûm edemezsiniz." Bu savunmayı dikkate almayan mahkeme mahkûmiyet kararında ısrar ediyor, ancak jüri savunmayı geçerli bularak Zenger'i beraat ettiriyor. Yani o tarihte eleştiriye tahammül edemeyen yönetimler ve onların suyundan giden yargıçlar olsa da, jüri sistemi adaletin yerini bulmasını sağlayabiliyordu.

Bağımsızlık savaşına giden yıllarda Amerika'da basın yaygın bir propaganda aracı olarak kullanıldı. 1740 yılında İngiliz sömürge idaresinin gazetelere vergi uygulama kararı alması şiddetli tepkilere yol açtı. Bağımsızlık savaşının başladığı 19 Nisan 1775'te Amerika'da 37 gazete yayınlanıyordu. Bu karara uymayan 8 gazete kapatıldı. Diğer gazeteler siyah başlıklarla bunu protesto ettiler. Basına baskı vardı.[4]

Amerika bağımsızlığını kazandıktan, modern demokrasilere örnek sayılan, insan haklarına, özgürlüklere saygılı bir anayasa kabul edildikten sonra basın ve ifade özgürlüğü tam olarak sağlanabildi mi? Amerikan başkanları basın özgürlüğüne her zaman saygı gösterdi mi?

(4) Garth S. Jowett - Victoria O'Donnell, *Propaganda and Persuasion*, SAGE Publications, Londra, 2006, s. 77.

İlk Başkan George Washington, basında çıkan yalan haberlerden çok rahatsızdı. Basından gelen eleştirileri "ahlaki değerlere saldırı olarak" nitelendiriyordu. Hatta başkanlığı sona erince yayınlayacağı veda mesajında basına yönelik sert eleştirilere yer vermiş, ancak son dakikada Başkan Yardımcısı Alexander Hamilton'un önerisiyle bu bölümü metinden çıkarmıştı. Washington'un tepkisi bugün de bazı siyasetçilerin basına gösterdikleri tepkilere çok benziyor.

O zamandan beri pek çok siyasi lider basını yalan haber yazmakla, gerçekleri görmemekle suçlamıştır. Bu suçlamalar çoğu zaman aynaya kızmak gibi olmuştur. Basını başka amaçlarla bir mücadele aracı olarak kullanmak isteyen gazete sahipleri ve yazarlar bir yana bırakılacak olursa, gerçekleri yazmayan, halkı aldatmaya çalışan gazeteler kısa süre içinde güvenirliklerini kaybetmişler ve okunmaz olmuşlardı. Hitler döneminde bütün basın Nazi Partisi'nin eline geçtikten sonra gazeteler halkın büyük kesimi tarafından okunmaz olmuş ve tirajları düşmüştü. O nedenle bilinçli olarak yalan haber yazmayı, ucuz propaganda yapmayı âdet haline getiren gazetelerin uzun vadede basın piyasasında tutunmaları mümkün olamıyor.

Basına kızarak sansür uygulamaya çalışmak birçok ülkede hükümetlerin uzun yıllar boyunca uyguladıkları bir politika olmuştur. Bazı ülkeler basına sansür konulmasını önlemek için anayasalarına hükümler koymuşlardı. Örneğin 1787 tarihli Amerikan Anayasası'nın I. maddesi düşünce özgürlüğünü güvence altına aldığı için, başkanlar ne kadar kızarlarsa kızsınlar ilke olarak basına sansür koyamıyorlardı.

Buna rağmen Amerikan Anayasası'nın kabulünden hemen sonra bu anayasanın özüyle pek de bağdaşmayan bazı yasalar çıkartıldı. Bunlardan biri 1798 tarihli "Amerika Birleşik Devletlerine Karşı İşlenen Bazı Suçların Cezalandırılması"yla ilgili yasaydı. Başkan John Adams'ın döneminde çıkarılan bu yasaya göre, hiç kimse, mahkeme önünde haklılığını kanıtlayamadıkça bir hükümet görevlisini eleştiremeyecekti. Bu yasa uyarınca 25 kişi tutuklandı. Ayrıca, herhangi bir yasaya karşı çıkmak iki yıla kadar hapis cezasıyla cezalandırılabilecek bir suç oluşturuyordu. Cumhurbaşkanına veya kongreye karşı yanlış, kötü niyetli, skandal nitelikli yazılar yayınlanması da yasaklanıyordu.

Bu anti-demokratik yasa 1801 yılında Thomas Jefferson'un başkanlığa seçilmesinden sonra yürürlükten kaldırıldı.

Amerika'nın ilk başkanlarından Thomas Jefferson, basın özgürlüğüne çok önem veriyordu. Şu sözler Thomas Jefferson'a aittir: *"Bana basınsız bir hükümetle hükümetsiz basın arasında bir seçim yap deseniz, ben hiç duraksamadan ikincisini seçerim."* Jefferson'un döneminde Amerika'da yaklaşık 200 gazete yayınlanıyordu. Jefferson bunu yeterli bulmuyor, bütün Amerikan vatandaşlarının gazetelere ulaşacak ve onları okuyabilecek duruma gelmelerinin önemli bir hedef olduğunu söylüyordu.

1830'lu yıllarda Amerika'yı ziyaret eden Fransız yazar Alexis de Tocqueville, 1835 yılında yayınladığı *Amerika'da Demokrasi* adlı eserinde Amerikan basınından hayranlıkla söz ediyor ve Fransız basınıyla yaptığı kıyaslamalarda çoğu zaman Amerika'daki özgürlüğün Fransa'dan çok ileri olduğunu söylüyordu. Tocqueville, *"Egemenliğin halka ait olduğu ülkelerde sansür yalnız tehlikeli değil, aynı zamanda da anlamsızdır,"* diyordu. Amerika'da gazetelerin ön izin alınmadan yayınlanabilmesini, kendi ülkesindeki durumla kıyaslayıp şaşkınlıkla karşılayan Tocqueville, Amerikalıların köşe yazarlarının düşüncelerinden çok haberlerin içeriğiyle ilgilendiklerini belirtiyordu.[5]

Amerika'da seçilen başkanların hepsi Thomas Jefferson gibi değil. Basına karşı çok olumsuz düşüncelere sahip olanlara da rastlanıyor. Örneğin Jefferson'dan yaklaşık 150 yıl sonra başkanlığa gelen Harry S. Truman basından gelen eleştirilere o kadar kızıyordu ki, *"Haksız suçlamalarda bulunan muhabirlerin burnuna birkaç yumruk indirmemek için kendimi zor tutuyorum,"* diyordu. Daha sonraki başkanlardan John Kennedy'nin ve özellikle Richard Nixon'un da basına karşı sıcak duygular beslediği söylenemez. Özellikle Nixon kendisini eleştiren gazetecilerin listesini tutuyordu. Görevden ayrılmak zorunda bırakılmasına da Nixon'un rakip partinin genel merkezine dinleme aletleri koydurduğunu belgeleyen ve böylece Watergate Skandalı'nın dünyaya duyurulmasını sağlayan iki cesur gazeteci se-

(5) Alexis de Tocqueville, *Democracy in America*, Wordsword Classics of World Literature, Herd Forshare, 1998, s. 78-80.

bep oldu. Nixon'un döneminde bazı haber ajanslarının partizanca yayın yaptıklarına dair belgeler Amerikan kütüphanelerinde yer alıyor. Bu belgelere göre, Başkan Nixon'u destekleyen televizyon haberleri ve yorumları paket programlar halinde belirli ücretler karşılığında bazı medya uzmanları tarafından hazırlanıyor ve yerel televizyonlara gönderilerek, Amerika'nın çeşitli bölgelerinde yaşayan halka Nixon'un propagandasının yapılması sağlanıyordu. Jimmy Carter basının önemli konularla ilgilenmediğini söylüyordu. Ronald Reagan özellikle İran-Kontra Skandalı'ndan sonra hemen hemen hiç basın toplantısı yapmama yolunu seçmişti. Bir defasında mikrofonun açık olduğunu fark etmeden muhabirler için ağıza alınmayacak bir küfür savurmuştu.(6)

Amerika'da Tocqueville'in evvelce yazdığı gibi, basın Avrupa'dan daha özgürdü ama ülkede tam bir özgürlük rejimi olduğu söylenemezdi. Bir kere kölelik sistemi bu "özgürlükçü" anayasaya rağmen 1865 yılına kadar sürdü. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki, köleliğin devam ettiği dönemde buna cesaretle karşı çıkan gazeteci ve yazarlar da vardı. Bunlardan biri olan siyahi yazar Frederick Douglass, 1847 yılında *The North Star* gazetesine yazdığı yazılarda, *"Artık başkalarının bizim hakkımızı korumaya çalışmasından bıktık, biz kendi hakkımızı kendimiz koruyacağız,"* diyor ve köleliğin her şekline karşı güçlü bir mücadele yürütüyordu. Douglass şöyle diyordu: *"Önümde davalarla, duruşmalarla dolu bir hayat görüyorum... Ancak adalet yerini bulmalıdır, gerçekler anlatılmalıdır. Sessiz kalmayacağım."*(7) Amerikan basınında sadece köleliğe karşı mücadele edenler yoktu. Köleliği savunanlar da vardı. İçsavaş sırasında ve köleliğin kaldırılması sürecinde her iki görüşü savunanlar da basını bir propaganda aracı gibi kullandılar.

Artık basın gideren yaygınlaşan ve etkisi artan bir iletişim aracı olmuştu. 1870 ile 1900 yılları arasında Amerika'nın nüfusu iki katına

(6) Malek Abbas, ed. *News Media & Foreign Relations*, Ablex Publishing Corporation, Norwood, New Jersey, 1997, s. 102.

(7) William S. McFeely - Frederick Douglass, New York: W. W. Norton and Company, 1991, s. 146-147.

çıkmış, şehirlerde oturanlar ise üç kat artmıştı. Aynı dönemde gazetelerin sayısı dört, tirajı altı kat arttı.[8] Amerika'nın en ünlü gazetecilerinden Joseph Pulitzer, 1878 yılında *St. Louis Post-Dispatch* gazetesinde ve daha sonra 1883'te *New York World*'ta işçiler, göçmenler ve fakirlerin haklarını korumak için büyük bir mücadele yürütüyordu.

Amerika'da bağımsızlığın ilanından 120 yıl sonra bile özgürlükleri kısıtlayan yasalar çıkartılabiliyordu. Örneğin 1897 yılında bazı sinema filmlerinin oynatılması önce Maine eyaletinde, daha sonra da başka eyaletlerde çıkartılan yasalarla yasaklandı. Mahkeme kararlarına göre film bir sanat eseri değil, ticaret metasıydı. Sinema sektörünün anayasanın 1. maddesindeki özgürlüklerin kapsamına alınabilmesi ancak Yüksek Mahkeme'nin 1952 yılında aldığı bir kararla mümkün olabildi.

Devlet Hayatında Gerçekleri Gizlemek Ne Zaman Başladı, Nasıl Gelişti?

Bazı tarihçiler, gerçekleri gizlemek, halkın bilgilenmesini önlemek alışkanlığının yazının icadından hemen sonra başladığını söylüyorlar ve bunun ilk örneği olarak da ölümsüzlüğü arayan Gılgamış'a, bu hayalden vazgeçerek dünya nimetlerinden yararlanmasını öneren Siduri adlı bir kadının bu öğüdünün sansürlenerek Gılgamış Destanı'ndan çıkarılmasını gösteriyorlar. Yani sansürün tarihi neredeyse insanlık tarihi kadar eski.

Eski Yunan'da da Euripides'in düşünce özgürlüğünü savunan görüşlerini okuyoruz ama bir yandan da Sokrates'in düşüncelerini özgürce savunduğu için zehir içirilerek öldürülme cezasına çarptırıldığını da görüyoruz. Gene eski Yunan'da Perikles'in kendisini eleştiren muhaliflerini nasıl yurtdışına sürgüne gönderdiğinin de örnekleri var.[9]

Düşünce özgürlüğünün kısıtlanması girişimleri matbaanın ortaya çıkmasından sonra hız kazandı. Dünyada ilk matbaanın Çin'de, ağaç oyma tekniğiyle M.S. 593 yılında kurulduğu söyleniyor. Mısır'da da 4.

(8) Jowett, s. 103.

(9) Onur Öymen, *Demokrasiden Diktatörlüğe*, Remzi Kitabevi, 2011, s. 28.

yüzyılda ağaç kalıpları kullanılarak kumaş üzerine baskılar yapıldığına ilişkin bulgular var. Arapça harflerle baskılar 9. ve 10. yüzyıllarda görülüyor. Pekin'de ilk yayınlanan kitabın tarihi 868. Harflerin tek tek dökülerek baskıya geçilmesi gene Çin'de 1040 yılında gerçekleştirildi.

Matbaanın Uzakdoğu'dan Avrupa'ya ulaşması yüzyıllar alıyor. Avrupa'da ilkel yöntemlerle de olsa ilk matbaa 1430 yılında Hollanda'nın Harlem şehrinde kuruluyor. Ancak gerçek anlamda bir matbaadan söz edebilmek için 20 yıl daha beklemek gerekecek. Gutenberg, 1450 yılında metal harfler kullanan ilk matbaayı Almanya'nın Mainz şehrinde kuruyor. Kısa bir süre içinde matbaa diğer Avrupa ülkelerine yayılıyor. İtalya'da 1470, Portekiz'de 1480, İspanya'da 1489 yılında ilk matbaalar faaliyete geçiyor.

Türkiye'de ilk matbaa denilince akla İbrahim Müteferrika'nın 1727'de kurduğu matbaa geliyor. Oysa ondan 234 yıl önce İstanbul'da gayrı Müslimlerin kurduğu, oldukça ilkel matbaalar var. Örneğin İspanyol göçmeni David ve Samuel İbn Nahmias kardeşler 1493 yılında İbranice kitaplar basan bir matbaa kuruyorlar. 1530'da da, Soncino ailesi İtalya üzerinden daha geliştirilmiş bir matbaa makinesi getiriyor. 1567 yılında Ermeniler, 1627 yılında Rumlar kendi matbaalarını kuruyorlar. Rum matbaaları 19. yüzyılda isyancıları destekleyen yazılar basmaya başlayınca kapatılıyor.

Macar asıllı İbrahim Müteferrika topu topu 17 kitap basabiliyor. Zaten daha sonraki yıllarda da Osmanlı İmparatorluğu'nda basılan toplam kitap sayısı diğer ülkelerin çok gerisinde. Örneğin 18. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda 50 kitap basılabilmişken, Avrupa'da daha 15. yüzyılda her yıl 30-35.000 kitap basılıyor. 18. yüzyılda bu sayı Japonya'da 10.000. Matbaanın icat edildiği tarihlerden itibaren sansürün de ortaya çıktığı görülüyor.

Matbaanın İstanbul'a gelmesindeki gecikmeden herkes çok şikâyetçi. Bazıları din adamlarının engellemesinden söz ediyor, başkaları, o dönemde önemli bir geçim kaynağına sahip olan hattatların matbaanın gelişini engellediğini söylüyor.

Atatürk, gecikmenin "bazı geri kafalı hukukçuların uğursuz direnişi"nden kaynaklandığı görüşünde. Atatürk, Ankara Hukuk Mektebi'nin açılış töreninde şöyle diyor:

"Beynelmilel umumî tarihin cereyanında Türklerin 1453 zaferini, yani İstanbul'un fethini tasavvur buyurunuz. Bütün bir cihana karşı İstanbul'u ebediyen Türk camiasına mal etmiş olan kuvvet ve kudret, takriben aynı yıllarda icat edilmiş olan matbaayı Türkiye'ye kabul için hukuk erbabının meş'um mukavemetini iktihama [uğursuz direnişini göğüslemeye] muktedir olamamıştır. Köhne hukukun ve müntesiplerinin matbaanın memleketimize girmesine müsaade etmeleri için üç yüzyıl müşahede ve tereddüt etmelerine ve leh ve aleyhte pek çok kuvvet ve kudret sarf etmelerine ıstırar hasıl olmuştur. (...) Bu hadiseler inkılâpçıların en büyük, fakat en sinsi can düşmanı, çürümüş hukuk ve onun biderman [çaresiz] müntesipleri olduğunu gösterir. (...) Büsbütün yeni kanunlar vücuda getirerek eski hukuk esaslarını temelinden sökmek teşebbüsündeyiz."[10]

Yakılan ve Yasaklanan Kitaplar

Yazının icat edildiği dönemlerden itibaren devleti yönetenler ve çoğu zaman da kilise ve din adamları sadece sansür yoluyla gerçeklerin halk tarafından öğrenilmesini engellemekle yetinmemişler, aynı zamanda kendilerinden önce yayınlanan veya onların görüşleriyle uyum içinde olmayan kitapları ve belgeleri yakarak imha ettirmişlerdi. Tarih boyunca sansüre başvuran yönetimler hep halkın zararlı cereyanlardan korunması, toplumun ahlaki değerlerinin muhafazası gibi gerekçelerin arkasına saklanmışlardır. Doğrusu bu gerekçeleri haklı gösterecek örnekler azdır. İnsanları din düşmanlığına, ahlaksızlığa, şiddete başvurmaya yönlendiren kitap ve yayınların sayısı sansürlenen veya yakılan kitapların pek küçük bir kısmını oluşturmaktaydı. Herhalde on binlerce kitabın birden yakılmasını emredenlerin böyle titiz bir eleme yoluna gittiklerini düşünmek mümkün değil.

İşin gerçeği şu ki, farklı düşüncelere tahammülsüzlük daha eski çağlarda başlamıştı. Sadece devletin başında, yani iktidarda olanların görüşleri, ideolojileri, felsefeleri bilinecek ve benimsenecek, farklı görüşlere halkın ulaşması engellenecekti. Yüzyıllar boyunca bu anlayış

(10) Atatürk'ün, 5 Kasım 1925'te Ankara Hukuk Mektebi'nin açılış töreninde yaptığı konuşmadan: Tarih IV, İstanbul, 1931, Maarif Vekaleti, s. 210-211.

egemen olmuş ve bu nedenle, bazı kısa dönemlerin dışında, gerçek demokrasi ve düşünce özgürlüğü bir türlü gelişememiştir. Bu durum liderlerin iktidar hırsından mı kaynaklanmıştır, dar görüşlülüğünden mi, kültür eksikliğinden mi? Belki hepsinden birden.

Geçmişte yaşanan örnekler bu tahrip edici yaklaşımın ve tahammülsüzlüğün dünya medeniyetinden, dünya kültüründen neler alıp götürdüğünü açıkça ortaya koyuyor.

Bu kültür katliamının birkaç örneği:

M.Ö. 213 yılında Çin İmparatoru'nun veziri Li Si, başta Konfiçyüs'ün eserleri olmak üzere, çok sayıda tarih ve felsefe kitabını imha ettirdi. Kitap yasakları Han Hanedanı'nın işbaşına gelmesinden sonra M.S. 191 yılında kaldırıldı. Ancak daha sonra, M.S. 300 yılında ilk resmi sansür yasası kabul edilerek, Hanedanın benimsemediği görüşlerin halka ulaşması engellendi.

Roma İmparatoru Augustus, dönemin ünlü şairi Ovidius'in özgürce yazdığı şiirlere tahammül edemedi. Eserlerini yasakladı ve kendisini imparatorluğun en uzak köşelerinden olan Karadeniz kıyısına sürgüne gönderdi. Ovidius, bugün bile Avrupa edebiyatının önemli eserlerinden sayılan ve dünyanın oluşumunu anlatan *Metamorfozlar*'ı orada bitirdi.

Roma imparatorlarından Caligula da, Homeros ve Virgil gibi ünlü yazarların eserlerini yaktırdı.[11]

Ünlü düşünür Protagoras'ın eserleri de "demokrasinin kaynağı" sayılan Atina'da yakıldı.

Eski çağlarda, M.Ö. 50 yılından itibaren dünyanın en değerli eserleri İskenderiye Kütüphanesi'nde bulunuyordu. Nasıl çıktığı kesin olarak bilinmeyen bir yangında yüz binlerce çok değerli el yazması eser tahrip oldu. Bazı kaynaklar kütüphanede 700.000 kitap ve belge bulunduğunu kaydediyorlar. Yangını kimin çıkarttığı yolunda çeşitli rivayetler var. Bazıları Julius Caesar'ın İskenderiye'deki Mısır donanmasını yakması sırasında şehre sıçrayan yangının kütüphaneyi de yaktığını söylerken, bazı yazarlar şehirdeki bir dini ayaklanma sıra-

(11) Claudia Eppert - Wang Hongyu, *Cross-Cultural Studies in Curriculum*, Routledge, New York, 2008.

sında Bizans İmparatoru Theodosius'ün emriyle kütüphanenin yakıldığını ileri sürüyorlar. Hatta kütüphaneden kalan bazı eserlerin daha sonra Müslümanlarca yakıldığını ileri sürenler bile var.

Daha sonra, M.S. 367 yılında, gene İskenderiye'de Athanasius adlı bir piskopos içeriğini onaylamadığı bütün dini eserlerin imha edilmesini emretti.

M.S. 364 yılında Antakya Kütüphanesi Hıristiyanlığı kabul eden İmparator Jovian'ın emriyle yakıldı. Bu kütüphanede Hıristiyanlık öncesi döneme ait çok değerli eserler vardı.

Bu, Antakya'daki son kitap yakılması olayı değildi. 372 yılında İmparator Valens, Hıristiyanlıkla ilgili olmayan bütün eserlerin yakılmasını emretti. Bu kitaplar arasında hukuk ve güzel sanatlar alanlarında yazılmış pek çok değerli eser de vardı. İmparatorun bu konudaki tavrından etkilenen bazı şehir ve kasaba yöneticileri de kendi kütüphanelerini imha ettiler. Demek ki, biat kültürü, lidere körü körüne itaat etme âdeti o zaman da varmış.

Kitap yakılması geleneğinin yaratıcıları arasında kilise ön planda geliyor. Bazı papalar bu konuda çok ileri gittiler. Örneğin 540 ile 604 yılları arasında yaşayan Papa I. Gregory, eski Roma eserlerinin neredeyse tamamının imha edilmesi emrini verdi.

Daha sonra yüzyıllar boyunca kilisenin bu kitap yakma alışkanlığı devam etti. Haçlı orduları 1109 yılında Trablus'u işgal ettikleri sırada, dünyanın en değerli İslam eserlerini barındıran Banu Ammar Kütüphanesi'ndeki yaklaşık 100.000 kitabı yaktılar. 1204 yılında İstanbul'a giren haçlı ordularının hedeflerinden biri de oradaki değerli klasik yazılı eserlerdi.

İnsanlık Yeniçağa girdikten sonra da bilgilerin halka ulaşmasını engelleme alışkanlığı devam etti. Bu bazen sansür, bazen de kitapların imhası şeklinde ortaya çıktı. 1534 yılında İngiltere Kralı VIII. Henry, Anglikan Kilisesi'nin başına geçtikten sonra herhangi bir kitabın yayınlanmasından önce kendi özel danışmanlarının onayının alınması zorunluluğunu getirdi.

Aynı yıl Fransa Kralı I. François da yazarlara, yayınevlerine ve kütüphanelere karşı katı bir baskı uyguladı. John Calvin başta olmak üzere birçok Protestan, baskılar nedeniyle ülkeden kaçtı.

Protestanlıkta Hoşgörü Var mıydı?

Yayınlanan bazı kitaplar da, bazı dinlere ve mezheplere karşı nefret duyguları yaratmak amacıyla kaleme alınmıştı. Örneğin Protestanlığın kurucusu Martin Luther'in yazdığı bazı kitaplarda açık bir şekilde Yahudi düşmanlığı yapılıyordu.

Aslında Yahudi düşmanlığının geçmişi Martin Luther'le başlamıyor, çok eskilere gidiyor. Yahudilere karşı nefret duyguları 529 ile 534 yılları arasında düzenlenen Jüstinyen kanunlarında yer alıyor. Orada Yahudilerin köleleştirilmesinden söz ediliyor.

Martin Luther başlangıçta bu katı yaklaşımlara karşı çıkıyor. Yahudilere yakınlık gösterilerek onların Hıristiyanlığa kazanılması gerektiği görüşünü savunuyor. Peki, Hıristiyan olmayı kabul etmeyen Yahudiler ne olacak? İşte Luther onlara karşı sert davranılmasından yana. Din değiştirmeyi kabul etmeyen Yahudilere karşı Saksonya, Brandenburg ve Silezya'da kampanyalar düzenliyor. Luther'in yakınlarından Saksonya Prensi John Frederick, Yahudilerin kendi bölgesinde oturmalarını, iş kurmalarını ve hatta bu bölgeden geçmelerini yasaklıyor.

Daha sonra, Aydınlanma Çağında bile Fransa, Rusya ve diğer bazı Avrupa ülkelerinde gelişen Yahudi düşmanlığının tohumlarını işte bu sözlerde aramak gerekir.

Martin Luther, Yahudiliğin nasıl bertaraf edileceği yolundaki düşüncelerini 1542 ve 1543 yıllarında yazdığı yazılarda topladı. Luther'in 1543 yılında yayınladığı kitaplarından birinin başlığı şöyle: "Yahudiler ve Onların Yalanlarına Dair." Luther'in yedi maddede özetlediği Yahudi karşıtı önlemlerden birincisi Sinagogların yakılması, ikincisi Yahudilerin evlerinin tahrip edilmesi, üçüncüsü ise Yahudilerin en önemli din kitaplarından *Talmud*'un ortadan kaldırılmasıydı. Katolikliğin katı kurallarına karşı çıkarak Protestanlığı kuran Martin Luther'in Yahudilere karşı bu kadar acımasız olabilmesi hayret verici. Aslında Luther yalnız Yahudilere değil, Türklere ve Müslümanlara karşı da kitaplar yazdı. Bunlardan biri *Türklere Karşı Duaya Çağrı*, diğeri de *Türklere Karşı Savaş*.

Papalığın da *Talmud*'u yasaklamasından sonra, IX. Louis zamanında Paris'te Yahudilikle ilgili eserler toplatıldı. 24 vagonu dolduran bu eserler yakılarak imha edildi.

Luther'in, propaganda amaçlı söylemlerinin baş hedeflerinden biri Papa'ydı. Luther onu "İsa karşıtı" olmakla suçluyordu.

Türkiye, yüzyıllardan beri Yahudi düşmanlığına karşı çıktığı için bu konuda dünyadaki olumlu örneklerden biri olarak kabul ediliyor. 15. yüzyılın sonlarında gemiler göndererek Yahudileri İspanya'daki engizisyon zulmünden kurtaran Osmanlı İmparatorluğu, daha sonra da Türkiye Cumhuriyeti, onların özgür insanlar olarak yaşamalarını ve toplumla bütünleşmelerini sağlamıştı. II. Dünya Savaşı yıllarında Türk diplomatları büyük tehlikeleri göze alarak çok sayıda Yahudi'nin canını kurtarmışlardı. Bu diplomatlardan biri olan Rodos Başkonsolosu Selahattin Ülkümen'e İsrail Devleti özel bir ödül vermiş ve Kudüs'teki soykırım müzesinde onun adına bir ağaç dikilmişti.

Yahudilerin Türkiye'ye gelişlerinin 500. yıldönümü törenlerinde bu gerçekler Yahudi toplumunun pek çok önde gelen temsilcisi tarafından defalarca dile getirilmişti. Gerçek bu iken ne yazık ki, aynı topluma mensup bir işadamı 2013 yılının sonlarında katıldığı bir radyo programında, Yahudilere yüzyıllarca ev sahipliği yapmış olan Türk toplumu için hiç de yakışık almayan sözler söyledi. Türkiye'de Yahudilerin birkaç yıl öncesine kadar insan bile sayılmadığı yolunda belki de maksadını aşan ifadelerde bulundu. Tabii ki, tek bir beyanın bir topluluğun görüşlerini yansıtamayacağı kuşkusuz.

Osmanlıların Yahudileri zulümden kurtarmak için çaba gösterdiği İspanya'da 15. yüzyıldaki engizisyonun hedeflerinden biri de kütüphanelerdi. Yüzyılın sonlarında Salamanca Kütüphanesi'ndeki 6000 eser yakıldı. 16. yüzyılın başlarında da Grenada'da 24.000 kitap yakılarak imha edildi. Bu kitapların imha edilmesi emrini veren Kardinal Jiménez Complutense Üniversitesi'nin kurucusu olduğu için tarihe "öğrenmenin öncüsü" olarak geçti. Geçmişte yaşanan tuhaflıkların örneklerinden biri de bu.

İspanyol Katolikleri'nin o yıllardaki kültür katliamı Avrupa'yla da sınırlı kalmadı. Güney Meksika'da ve Latin Amerika'nın diğer bazı bölgelerinde yaşayan Mayalar çok zengin bir kültürün temsilcisiydi. Özellikle astronomi ve matematik gibi bilimlerde çok ileri düzeyde bilgiye sahiptiler. İspanyolların işgalinden sonra, 1562 yılında

Yucatan Piskoposluğu'na getirilen Diego de Landa, Mayaların bütün bu eserlerini yaktırdı. Landa şöyle diyordu: "Çok sayıda kitap bulduk. Bu kitaplarda şeytanın yalanlarından başka bir şey yoktu. O nedenle hepsini yaktık." Bugün Mayalardan kalan sadece üç cilt eser var. Bu nedenle Mayaların kültürü hakkında tam bir bilgi sahibi olunamıyor.

11. yüzyılda Buhara'da İbn-i Sina'nın başında bulunduğu dünyanın en zengin kütüphanelerinden biri de yandı. Bunun nasıl yandığı veya yakıldığı konularında çeşitli rivayetler var.

Ortaçağlarda IX. Gregory, IV. Innocent, IV. Clement, XXII. John, IV. Paul ve VIII. Clement adlı papaların döneminde Yahudilikle ilgili pek çok eser ortadan kaldırıldı.

1500'lü yılların sonuna doğru *İncil*'in İngilizce çevirisi kilisenin talebi üzerine imha edildi. Kiliseye göre *İncil* sadece Latince okunabilirdi.

İncil'in Almanca çevirisi de 1624 yılında Papa'nın isteği üzerine yasaklandı. Kilise Galilei'nin teorilerini içeren kitapların da yasaklanmasını destekledi.

Dünya tarihinin en uzun süren sansür örneklerinden biri Rönesans döneminde başladı. Katolik kilisesi Index Librorum Prohibitorum adlı bir liste yayınlayarak bu listedeki kitapları yasakladı. Bu yasak 1950'lere kadar sürdü.

Katolik kilisesinin 1720 ile 1744 yılları arasında yasakladığı kitaplar arasında Robinson Crusoe de bulunuyordu. Protestan kilisesi de Goethe'nin *Genç Werther'in Acıları* adlı ünlü kitabını yasaklattı.

İngiltere'de I. Elizabeth döneminde kraliçenin kitaplar üzerinde etkili bir denetimi vardı. Kraliçe 1597 yılında Shakespeare'in oyunlarında, birinde kraliyet ailesinin eski mensupları hakkında olumsuz sözler geçtiği için bu bölümün oyundan çıkarılmasını istedi. Aynı gerekçeyle Kral I. James de 1614 yılında Walter Raleigh'in *Dünya Tarihi* adlı kitabını yasaklattı.

İngiltere'de kitap yasakları uzun yıllar boyunca devam etti. Örneğin Amerikan bağımsızlık hareketini savunan Thomas Paine, Fransız İhtilali'ni öven *İnsan Hakları* adlı kitabı nedeniyle vatana ihanetle suçlandı.

Amerika'da da benzer örnekler var. Daha 18. yüzyılda, Amerika bir İngiliz kolonisiyken bazı edebi eserlerin halkın manevi değerleriyle bağdaşmayan içeriğe sahip oldukları gerekçesiyle yasaklandıkları görüldü. Bunlardan biri 1748 yılında John Cleland tarafından yazılan *Fanny Hill* adlı eserdi. Bu eserin üzerindeki yayın yasağının kaldırılması ancak 1966 yılında alınan bir mahkeme kararıyla sağlanabildi.[12]

20. yüzyılın başlarında Amerika'da yasaklanan kitaplardan biri, bazı edebiyat kuruluşları tarafından yüzyılın en iyi hikâye kitabı olarak kabul edilen James Joyce'un *Ulysses* adlı eseri. Bu eser 1918'den itibaren 15 yıl süreyle yasaklı kaldı. Amerikan Kongresi'nde 1873 yılında kabul edilen Comstock Yasaları dönemin ahlaki değerleriyle bağdaşmayan pek çok eserin yasaklanmasına olanak veriyordu. Bu yasa çerçevesinde Aristophanes'ın *Lysistrata*, Boccaccio'nun *Decameron* gibi eserleri on yıllarca yasaklı kaldı. 1881 yılında yasaklanan kitaplardan biri de, Walt Whitman'ın *Çimen Yaprakları* adlı şiir kitabıydı.

I. Dünya Savaşı Amerika'da kitap yasaklarının en yoğun olarak yaşandığı yıllardı. 1918 yılında Amerikan Savaş Bakanlığı, Kütüphaneler Birliği Teşkilatı'ndan barışçı ve rahatsız edici kitapların dağıtılmasının durdurulmasını istedi.

Jean-Jacques Rousseau'nun *İtiraflar* başlıklı otobiyografisi 1929 yılında Amerika'da yasaklanan kitaplar arasında yer aldı.

1930 yılında Voltaire'in ünlü eseri *Candide* de, bir süre Amerika'da yasaklanan kitaplar listesinde kaldı.

Amerika'da kitap yasaklarının daha yakın tarihte de örnekleri var. 1954 yılında Amerikan Posta İdaresi Brown Üniversitesi'nin ismarladığı Lenin'in *Devlet ve İhtilal* başlıklı eserini "yıkıcı nitelikte" olduğu için teslim etmedi.

Bizim öğrencilik yıllarımızda Mülkiye Kütüphanesi'ndeki sosyalist ideolojiyi anlatan kitapların içindeki bazı bölümlerin çıkarılmış olduğunu hatırlıyorum.

1940'lı yılların sonlarından itibaren Amerika'da herkesi komünistlikle suçlayan Senatör McCarthy'nin öncülüğündeki yasakla-

(12) Tom Head, Censorship in the United States, An Illustrated History and Timeline, Civil Liberties.

ma rejimi sürüyordu. Bunun tipik örneklerinden biri McCarthy'nin *Amerikan Edebiyatı Antolojisi*'nin kütüphane raflarından kaldırılması talebiydi. Çünkü bu antolojide Thoreau'nun *Sivil İtaatsizlik* adlı eseri de yer alıyordu.

11 Eylül 2001 tarihinde New York'ta ikiz kulelere yapılan terörist saldırılardan sonra Amerikan Meclisi'nde kabul edilen "ABD Vatanseverlik Yasası" kimin hangi kütüphaneden hangi kitapları okumak üzere aldığının tespiti için hükümete yetki veriyordu. O sırada kitapların okunması yasaklanmadı ama bu önlem bile yeterince caydırıcı oldu.

Son örneği de yakın tarihten verelim. 2003 yılında bir Amerikan bölge mahkemesi Irwin Schiff'in *The Federal Mafia* adlı eserini yasakladı. Çünkü bu eserde Amerikalıların yasal olarak gelir vergisi vermeyi reddetme hakkına sahip oldukları ileri sürülüyordu.

Avrupa ülkelerinde olduğu gibi, Amerika'da da yasaklanan eserler listesi ne yazık ki böyle sürüp gidiyor. Peki, başkalarına demokrasi örneği olma iddiasıyla ortaya çıkan ülkelerin birçok kitabı yasaklamalarını haklı ve makul bulmak mümkün mü? 1997 yılında Amerika'da satılan kitap sayısı 3 milyarı buldu. Bunlardan kaçını yasaklayarak rahatsızlık duyulan düşüncelerin halka ulaşması engellenebilir?...

Rusya'nın Sansürle İlk Tanışması

Amerika'da ve Avrupa ülkelerinde yüzyıllarca uygulanan bu yasakların bir benzeri, hatta bazı dönemlerde daha da kötüsü Rusya'da yaşandı.

Rusya'da ilk matbaa 1550 yılında kuruldu. Bir yıl sonra devletin ilk sansür belgesi yayınlandı. Devletin ve kilisenin çizgisine aykırı yayınlar yapılamayacaktı. 1679'da bir Saray Basımevi kuruldu. 17. yüzyılın sonuna kadar 500 kitap yayınlandı. Bu kitaplar genelde devletin çıkarları doğrultusundaki görüşleri yansıtıyordu. Zaten kitaplar Senato, Bilimler Akademisi ve dini bir kuruluş olan Sinod tarafından yayınlanıyordu. Bu kuruluşlar bile yayınlarında kendi kendilerine sansür uyguluyorlar, Çarlığı rahatsız edecek herhangi bir yayının yapılmasına pek imkân vermiyorlardı. Buna rağmen Çarlığı ve kiliseyi bir ölçüde de olsa eleştiren yayınlara da zaman zaman rastlanıyor-

du. Bu yayınları yapanları ağır cezalar, hatta ölüm cezası bekliyordu. 1690 yılında yayıncı Sylvester Medvedev idam cezasına çarptırıldı ve yayınladığı bütün eserler yasaklanarak Moskova'da yakıldı.

1770 yılından itibaren Rusya'da özel basımevlerinin kurulmasına izin verildi. Bu tarihten sonra daha da katı bir sansür uygulanmaya başlandı. Yerel yönetimlerde yayınları izleme komiteleri kuruldu ve polis bu denetlemelerde etkili bir rol oynamaya başladı. Çariçe Katerina zamanında katı ve otoriter bir rejim ülkeye hâkim oldu. Özel yayınevleri yasaklandı. Ondan sonraki Çar Pavel daha ileri giderek her türlü kitabın ithalini ve ihracını yasakladı. Kitapların ihtilalcilere esin kaynağı olacağından kaygı duyuluyordu. Ondan sonra gelen Çar I. Aleksander, özgürlük yanlısı bir politika izlediği görüntüsü verdi. Birkaç yıl önce gerçekleştirilen Fransız İhtilali anlaşılan henüz Rusya'da etkisini göstermemişti. Ancak I. Aleksander kısa sürede tutumunu değiştirdi ve 1804 yılından itibaren etkili bir sansür rejimi kurdu. Onun deyişiyle sansür özgürlükleri kısıtlamak için değil, "halkı korumak" için uygulanacaktı! Sansür yetkisi Eğitim Bakanlığı'na verildi.

Bütün eserler yayınlanmadan üniversitelerin ilgili birimleri tarafından inceleniyor, bir sakınca görülmezse yayınlanmalarına izin veriliyordu. 1826 yılında sansür kuralları daha da sertleştirildi. Sansür görevlilerine yazarın eserinin dilini ve üslubunu değiştirme yetkisi verildi. İki yıl sonra bu sistem yeniden gözden geçirildi. Artık yayın izni vermeye yetkili makam Çar'ın kendisi veya onun görevlendirdiği özel bir büroydu. Bu büro zamanla Rus istihbarat servisine dönüştü. Avrupa'da 1848 İhtilali yaşanırken Rusya sansür rejimini giderek katılaştırıyordu. Bir üst sansür komitesi kuruldu. Bu komite sansür görevlilerini de denetleme yetkisine sahipti.

Çar II. Aleksander zamanında sansür yetkisi İçişleri Bakanlığı'na verildi. O dönemde sansürün amacının "halkın aydınlanmasına yardımcı olmak" değil, düpedüz "devletin çıkarlarını korumak" olduğu açıklandı.

1860 yılından itibaren sosyalizmi savunan bütün eserler yasaklandı. Yasaklanan kitapların ve diğer basılı eserlerin listesi yayınlanmaya başlandı. Yurtdışında yayınlanan eserler üzerinde daha katı bir dene-

tim vardı. Türkçe dahil, yabancı dillerde yayınlanan eserlerin ithaline yasak getirildi. Rejimin en tehlikeli gördüğü yazarlar arasında Tolstoy da vardı. Onun eserlerinin yasaklanmasıyla kalınmadı, adından bile söz edilmesi engellendi. Hükümetin çalışmaları hakkında tartışmalar yasaklandı. İşçi grevleri, öğrenci hareketleri, doğal afetler, salgın hastalıklar gibi konularda yayın yapılamayacaktı.

Bütün bu yasaklamalara rağmen 1865 ile 1880 yılları arasında Rusya'da yayın hayatında büyük bir canlanma görüldü. Bu dönemde her yıl yayınlanan kitap sayısı 500'den 2.000'e çıktı. Taşrada yayınlanan gazetelerin sayısında da üç misli artış görüldü. Bütün baskılara rağmen halkın okuma arzusu engellenemiyordu.

Rusya'da Bolşevik İhtilali'ne kadar sansür sistemi böyle inişlerle ve çıkışlarla devam etti. Bolşevik Devrimi sırasında, önce geniş bir özgürlük ortamı yaratıldı. Sansür kaldırıldı. Kısa bir süre için düşünce ve ifade özgürlüğü kabul edildi. Ancak daha sonra katı bir sansür rejimi kuruldu. İçeriği komünizmin ilkeleriyle bağdaşmayan bütün kitaplar sansürlendi. Bunlar arasında çarlığı öven eserlerin yanı sıra *İncil* ve diğer dini kitaplar da bulunuyordu.

Sovyet rejimi 6 Haziran 1922 tarihinde Devlet Sırlarının Korunması Bürosunu kurdu. Glavlit denilen bu büro bütün basılı eserlerin yanı sıra sinema, radyo, daha sonra da televizyon yayınlarının sansürlenmesinden sorumluydu. Sovyet İhtilali'nin ilk yıllarında radyo bir propaganda aracı olarak büyük önem taşıyordu. Lenin radyoyu "kâğıtsız gazete" olarak nitelendiriyordu. Glavlit örgütünde çalışanların sayısı 70.000'i buluyordu. İhtilalden önce yayınlanan kitaplarla, yabancı ülkelerden gelen yayınlar imha edildi. Yahudilerle ilgili kitaplar da 1930'lu ve 1940'lı yıllarda Stalin'in emriyle yakıldı.

Sansür o kadar ileri gitti ki, rejimin gözünden düşen Başbakan Yardımcısı ve Gizli Servis Şefi Lavreny Beria'nın tutuklanmasından ve öldürülmesinden sonra *Büyük Sovyet Ansiklopedisi*'nde ondan söz eden sayfalar değiştirildi.

Stalin'in ölümünden sonra Nikita Kruşçev'in liderliği üstlenmesiyle bu katı sansür sistemi bir ölçüde gevşetildi. Evvelce yasaklanan bazı eserler serbest bırakıldı. Yazarlar nispeten özgürce yazmaya baş-

ladılar. Gene de sansür tamamen ortadan kalkmış değildi. Bazı eserlerin yasaklanmaya devam edildiği görüldü.

Kitapları yasaklamak, gazeteleri sansürlemek kolay sayılırdı. Ama artık gelişen teknolojiler yabancı ülkelerdeki radyo ve televizyon yayınlarının Sovyet vatandaşlarına ulaşmasını mümkün kılıyordu. Bu arada Amerikan Kongresi tarafından finanse edilen Radio Free Europe ve Radio Liberty istasyonları 1958 yılından beri Federal Alman topraklarından Doğu Avrupa ve Rusya'ya yönelik yayınlar yapıyordu. Bu yayınların Doğu Avrupa ülkelerinde ve Rusya'da dinlenilmesi nasıl önlenecekti? Bu amaçla güçlü yayın bozucu elektronik araçlar kullanıldı. Bu istasyonlar ve Batı ülkelerinden yayın yapan diğer radyo ve televizyonlar neredeyse dinlenemez hale getirildi.

Sovyetler ve Doğu Avrupa ülkeleri de Batı ülkelerinin kamuoyunu etkilemek için sürekli radyo yayınları yapıyorlardı. Doğu Almanya'dan Türkçe yayın yapan "Bizim Radyo" ile özellikle Budapeşte radyosunun Türkçe yayınları 27 Mayıs'tan önceki günlerde, Türkiye'de sık sık yayın yasağının uygulandığı dönemde çok sayıda insan tarafından dinleniyordu. Tabii o radyolar haberlerin yanı sıra kendi doğrultularındaki yorumlarını da Türk vatandaşlarına ulaştırmış oluyorlardı.

Aydınlanma Çağında Avrupa'da Sansür Uygulamaları

Rusya'da bunlar olurken Avrupa'da kültürün, düşüncenin, edebiyatın, sanatın en önemli merkezlerinden biri sayılan Fransa'da ve İngiltere'de neler oluyordu?

Matbaanın icadı ve yazılı eserlerin basılarak ülkenin her tarafına yayılmaya başlaması Fransa'da da derhal kontrol ve sansür mekanizmalarının harekete geçirilmesine yol açtı. 1521 yılındaki Kraliyet Kararnamesi dini eserlerin yayınına sıkı bir denetim getirdi. 1542'de Protestanlıkla ilgili kitapların yasaklanması yoluna gidildi. 1551 yılında sansür kuralları kapsamlı biçimde düzenlendi.

İşin ilginç tarafı şu ki, 17. yüzyılın önemli bir bölümüyle 18. yüzyıl tarihe Aydınlanma Çağı olarak geçti. Bu dönemde bağnazlığa karşı bilim ve sanat alanlarında yeni fikirler ortaya çıktı. Plastik sanatlar, müzik, edebiyat, felsefe alanlarında yalnız kendi ülkelerine değil, dünyaya damgasını vuran sanatçı ve aydınlar yetişti. Bunlar arasın-

da Montesquieu, Voltaire, Diderot, Beaumarchais, D'Alembert akla ilk gelen isimler arasında. Matematik, fizik, astronomi alanında da büyük buluşlar bu dönemde gerçekleşti. Diderot ve D'Alembert 1751- 1772 yılları arasında yirmi yıl çalışarak ve dönemin ünlü bilgin ve düşünürlerinin katkısını alarak 28 ciltlik ünlü ansiklopedilerini yazdılar. Fakat Aydınlanma Çağı bütün düşüncelerin özgürce savunulup tartışılabildiği bir dönem gibi anlaşılmamalı. Örneğin Diderot, *Bilim ve Sanat Ansiklopedisi*'ndeki bazı "tehlikeli fikirler" nedeniyle hapis cezasına çarptırıldı ve Fransız kültür hayatına damgasını vuran ansiklopedinin ilk iki cildi Fransa Kralı XV. Louis'nin emriyle yasaklandı. XVI. Louis kendinden önceki krallardan daha hoşgörülü değildi.

Şunu unutmamak gerekir ki, 17. yüzyılda sansür olsun mu olmasın mı tartışması yok, sadece sansürün kimin tarafından yapılacağı tartışılıyor. Kendisi de bir din adamı olmasına rağmen Fransa Başbakanı Kardinal Richelieu, sansür yetkisini kilisenin elinden alıp kraliyet makamlarına veriyor. "*Bana bir adamın yazdığı altı satırlık bir metin getirin, ben onu idama götürmenin yolunu bulurum,*" sözleri de işte bu Richelieu'ye ait.

1635 yılında kurulan ünlü Fransız Akademisi'nin kuruluş amaçlarından biri de, yazılı eserlerin nasıl sansürleneceğinin bir düzene sokulmasıydı.

Sansür denilince akla öncelikle tiyatro gelmeli. Tiyatro eserleri halk üzerinde çok etkili oluyordu. O nedenle "zararlı fikirler"in tiyatro yoluyla halka ulaşması engellenmeliydi. 1664 yılında Fransız sarayı Molière'in *Tartuffe* adlı eserinin halkın önünde oynanmasını yasakladı. Bu oyuna ancak 1668'de izin çıktı.

Fransa'yla İngiltere'de sansür o devirlerde neredeyse at başı gidiyor. 1662'de İngiliz parlamentosu krala, kiliseye, parlamentoya ve hükümete yönelik eleştirilerin şiddetle cezalandırılmasını öngören bir yasa çıkartıyor. Bu yasadan *Robinson Crusoe*'nin yazarı Daniel Defoe de kendini kurtaramıyor. Kiliseye yönelik eleştirileri nedeniyle hapis cezasına çarptırılıyor. Ondan beteri de var: 1719 tarihinde "Halkın sesi Hakkın sesi" sözlerinin sahibi John Matthews, bu sözleri nedeniyle idam ediliyor.

İngiliz yazarlarından Thomas Paine'in *İnsan Hakları 1791-1792* adlı eseri bozguncu bir kitap olarak nitelendiriliyor ve Paine yurtdışına kaçmaktan başka çare bulamıyor.

Bugün de özgür düşüncenin yeşerdiği dönem sayılan "Aydınlanma Çağı"nda bile birçok yazar bu sansür ve baskılar nedeniyle eserlerini başka ülkelerde yayınlatmaktan başka çare bulamıyorlar. Bunlardan bir bölümü kitaplarını Hollanda'da, bir bölümü de İsviçre'de yayınlatıyor. Montesquieu'nin *İran Mektupları* ile *Kanunların Ruhu Üzerine* adlı eserleri Hollanda'da, Jean-Jacques Rousseau'nun *Toplum Sözleşmesi* adlı eseri İsviçre'nin Cenevre kentinde, yine Rousseau'nun *Eşitsizliğin Kökenleri Hakkında Nutuk* adlı kitabı da Amsterdam'da yayınlanıyor.

Beaumarchais'nin *Figaro'nun Düğünü* adlı operasında uşakların efendiler üzerinde kazandığı üstünlük anlatılıyor. Halkın aklına kötü şeyler düşmesin diye bu eserin de oynanması yasaklanıyor.

Gazetelerde yayınlanacak her yazı kraliyet makamının onayına sunuluyor. Bu yazıları incelemek üzere 160 sansürcü görevlendiriliyor. Eserleri, yazıları beğenilmeyenlerden birçoğu Bastille Hapishanesi'ne atılıyor. Bunlardan biri de 1717'de hapsedilen ünlü filozof Voltaire. Voltaire serbest bırakıldıktan sonra kralı eleştiren yazıları nedeniyle ikinci defa tutuklanıyor ve ülkeyi terk etmesi koşuluyla serbest bırakılıyor. Ömrünün önemli bir bölümünü İngiltere'de, Almanya'da ve İsviçre'de geçirmek zorunda kalıyor. *Felsefi Mektuplar* adlı eseri parlamento tarafından yasaklanıyor ve kral sarayının merdivenlerinde yakılıyor. Voltaire başlangıçta Müslümanlığa karşı da olumsuz ve eleştirel görüşlere sahip. *Muhammed* adlı eserinde bu eleştiriler yer alıyor. Eser Müslümanlar tarafından şiddetle eleştiriliyor ve birkaç kez sahnelendikten sonra sahneden kaldırılıyor. Voltaire hayatının daha ileri yıllarında bu defa İslamiyet'ten övücü bir dille söz ediyor ve Hıristiyanlığı şiddetle eleştiriyor. İşin özeti şu ki, ne yazarsa yazsın, Voltaire eserleri nedeniyle krallığın hışmını üzerine çekiyor ve yıllarca Paris'e girmesi yasaklanıyor.

XVIII. yüzyılda eserleri en çok yasaklanan yazarlar arasında yalnız Fransa'ya değil, bütün dünyaya damgasını vuracak olan Jean-Jacques Rousseau da var. Rousseau bütün dinleri eşit saydığı için suç-

lanıyor. Bazı eserleri yasaklanıyor ve yakılıyor. Hakkında tutuklama kararı çıkartılıyor. İsviçre'nin Neuchâtel şehrine kaçıyor. Orada da evi taşlanıyor. İngiltere'ye gitmek zorunda kalıyor. İleri yaşlarında kitap yazmamak kaydıyla Paris'e gelmesine izin veriliyor. İşte Aydınlanma Çağında bile bunlar oluyor.

Tabii krallığın baskısı altında olan sadece Voltaire ve Rousseau değil. Özgürce yazmak isteyen bütün yazarlar rejimin baskısını hissediyor. 1742'de bir Kraliyet Sansür Kurulu oluşturuluyor. Bu kurulun 79 üyesi var. Her biri farklı bir alanın uzmanı; kimi dini, kimi hukuki, kimi tıbbi ve anatomik eserleri sansür etmekten sorumlu. Düşünce özgürlüğünden söz etmek mümkün değil.

Peki her şeye rağmen bu uygulamaları eleştiren çıkmıyor mu? Çıkıyor. Örneğin *Figaro'nun Düğünü*'nün son bölümündeki monologlar sosyal adaletsizliği eleştiriyor, ancak sansürcülerin ağına düşmemek için sanki bütün bunlar İspanya'da yaşanmış gibi gösteriliyor.

Özetle Fransız İhtilali'ne kadar sıkı bir sansür rejimi var. Aydınlanma Çağının simgeleri olan mantık, hoşgörü ve insanlık düşünceleri gerçek hayatta özgür bir düşünce ortamının yaratılmasını tam anlamıyla sağlayamamış. Bugün Aydınlanma Çağından övgüyle söz ederken bu karanlık sayfaları da hatırlamakta fayda var.

Fransız İhtilali Basın ve Düşünce Özgürlüğünü Getirebildi mi?

Fransız İhtilali başlangıçta fikir ve ifade özgürlüğü getiriyor. İhtilalin parolası da "eşitlik, özgürlük ve kardeşlik". 26 Ağustos 1789 tarihli İnsan ve Vatandaş Hakları Bildirgesi özgürlükleri güvence altına alıyor. O bildiride şöyle bir ifade var: "*Hiç kimse dini görüşleri de dahil olmak üzere, fikirleri dolayısıyla kaygıya düşürülmeyecektir.*" Ancak cümle şöyle sona eriyor: "*...yeter ki, bu düşünceler kanunla düzenlenen kamu düzenini zedelemesin*" (madde 10). Arkadan gelen madde daha da umut verici: "*Düşüncelerin ve görüşlerin serbestçe paylaşılması insanın en değerli haklarından biridir. Her vatandaş özgürce konuşabilir, yazabilir, bunları yayınlayabilir. Bu özgürlükler yasada öngörülen hususları kötüye kullanmadıkça engellenemez*" (madde 11). Ön sansür kaldırılıyor. Eserler, yazılar ancak yayınlandıktan sonra de-

netlenebilecek. Bu da bir aşama. Peki, Fransız İhtilali'nin getirdiği özgürlük ortamından sonra Fransa'da gerçekten düşünce özgürlüğü gelişebilmiş mi? Gazeteler, kitaplar serbestçe yazılıp yayınlanabilmiş mi?

Kısa zamanda anlaşılıyor ki, yukarıda belirtilen özgürlük maddelerine sınırlayıcı kayıtlar ve koşullar boşuna konulmamış. Bu sınırlamaların ne anlama geldiği 1793 yılında çıkarılan bir yasayla açıklığa kavuşturuluyor: *"Meclisin dağıtılmasına yönelik çabaları tahrik eden, kraliyetin yeniden kurulmasını amaçlayan, halkın iradesine diğer yollardan müdahale edilmesini hedefleyen yazıları yazan ve yayınlayanlar olağanüstü mahkemelerde yargılanır ve ölüm cezasına çarptırılır."* Kanun böyle diyor. Dünyanın en özgürlükçü ihtilalinden dört yıl sonra böyle katı kurallar, sınırlamalar geliyor ve giyotinler işliyor. 1793 yasası bir şeyi eksik bırakmış. 1796'da o da tamamlanıyor. *"Böyle yazıları dağıtanlar da ölüm cezasına çarptırılacak!"* Sonuç ne oluyor? 4 milyon kitap imha ediliyor. Bunlardan 26.000'i eski dönemlerden kalan çok değerli elyazmaları.

Özgürlükleri savunarak yönetimi ele geçirenler aslında kendi kurallarına pek uymamışlar. Örneğin Fransız İhtilali'nin öncülerinden olan Robespierre, Camille Desmoulins adlı yazarın bütün eserlerini yaktırmış.

Fransız İhtilali'nin başlangıçta halka vaat ettiği özgürlükler, hatta cumhuriyetin kendisi pek uzun ömürlü olmuyor. Rejim kolay kolay yerleşemiyor. Silahlı ayaklanmalar var. Sadece Vendée'deki köylü ayaklanmasında ölenlerin sayısı 170.000'den fazla. Bu arada ihtilalciler birbirine düşüyor. Giyotinler aralıksız çalışıyor. 1789 yılının Temmuzu'yla 1794 yılının Temmuzu arasında yaklaşık 500.000 kişi tutuklanıyor. 100.000'den fazla kişi idam ediliyor veya katliamlar sırasında öldürülüyor. 17.000 kişi giyotinle infaz ediliyor, 20-30.000 kişi kurşuna diziliyor. Giyotine gönderilenlerden biri de ihtilalin önderlerinden Robespierre. Aslında Robespierre mecliste idam cezasının kaldırılmasını savunanlardan biriydi, ama meclis aksi görüşü benimsemişti...

Bu çalkantılar arasında 22 Ağustos 1795 tarihinde düzenlenen bir referandumla Direktuvar idaresi kuruldu. Referandum sonucu şöyle: Kabul edenler: 1.057.000. Reddedenler: sadece 49.000. Merkezi güç

referandumda halkın eğilimlerini kolaylıkla etkileyebiliyor. Çok daha sonra Hitler, Pinochet, Ceauşesku gibi diktatörler de referanduma sık sık başvuruyorlar. O nedenle bazılarının "diktatör olsaydım referandum yaptırır mıydım?" sözlerinin tarihi tecrübeler açısından geçerliliği bulunmuyor.

1789'daki ihtilalden on yıl, Fransız Cumhuriyeti'nin ilanından sadece yedi yıl sonra, 1799 yılında, Napoleon Bonaparte bir darbe yaparak yönetimi ele geçiriyor. Ne yazık ki, dünyayı sarsan bir ihtilalin sonunda oluşturulan cumhuriyet çok kısa bir süre yaşatılabiliyor. Cumhuriyet devrilmiş ama her şey usulüne uygun olmalı. Halkın onayı alınmalı. Fransız halkı Konsüllük rejimini ve Napoleon'un Birinci Konsül seçilmesini, yani fiilen otoriter bir yönetimin başına geçmesini onaylıyor mu? Kabul: 3 milyon. Ret: sadece 1.500.

Bu de yetmiyor, 1802'de yeni referandum yapılıyor: Napoleon hayat boyu konsül olsun mu? Kabul edenler: 3.5 milyon. Reddedenler: 10.000. Pek demokratik bir sonuç sayılmaz.[13]

Yani Napoleon fiilen kendisini Birinci Konsül ilan ediyor. Beş yıl sonra da, 1804'te imparatorluğunu ilan ediyor.

Napoleon'un devlet yönetimini ele geçirerek imparatorluğunu ilan etmesinden sonra ilk el atılan konulardan biri sansür. Derhal basınla ilgili bir kararname çıkartılarak yasaklar ve sınırlamalar getiriliyor. Her eyalette siyasi içerikli yayın yapabilecek tek bir gazete yayınlanacak. Sadece Paris'te dört gazeteye izin var. 29 Temmuz 1881 tarihli bir yasaya göre yargı bütün yayınları denetleyecek. İki yıl sonra her gazeteye bir sansür görevlisi atanıyor. 1810 tarihinde Napoleon'un imzaladığı bir kararname sansürü resmileştiriyor.

Ama nasılsa bir yıl sonra kitaplar üzerinden sansür kalkıyor. Artık ihtilalin öngördüğü özgürlük rejimine geçilecek mi? O kadar iyimser olmamak lazım. 1820'de yeniden katı sansür kuralları geliyor. Eserler yayınlanmadan sansür edilecek. Basın suçları yeniden belirleniyor. Ve 1830 yılında basın özgürlüğü askıya alınıyor.

1857 yılında dönemin en önemli şair ve yazarlarından bazıları yargılanıyor. Bunlardan biri, eserleri bugün bile Fransızca ders kitapla-

(13) Jowett, s. 87.

rının başköşesinde yer alan Baudelaire. Onun *Kötülük Çiçekleri* adlı eseri sansürcülerin boy hedefi oluyor. 5 Temmuz 1857'de başlayan davada bu eserin toplatılmasına karar veriliyor. *Le Figaro* gazetesi Baudelaire aleyhine kampanya başlatıyor. Demek ki, o zaman da özgür sanatçılara tahammül edemeyen gazeteler ve gazeteciler varmış. Davanın sonunda Baudelaire 300, yayıncısı da 200 Frank para cezası ödemeye mahkûm ediliyorlar. Gene de tutuksuz yargılanıyorlar. Demek ki, kaçma şüphesi yokmuş! Ayrıca kitaptan altı şiirin çıkarılması da kararlaştırılıyor. Fransız İhtilali'nden 68 yıl sonra Fransa'da böyle şeyler olabiliyor. Aynı yıl Gustave Flaubert'in *Madame Bovary* adlı eseri de yargılanıyor. Flaubert, Baudelaire'den daha şanslı. O nasılsa ceza almadan kurtuluyor.

1870'te Üçüncü Cumhuriyet kuruluyor. Ön sansür kaldırılıyor. Basımevlerine kısmen özgürlük veriliyor, tiyatro eserleri üzerindeki sansür de sona erdiriliyor. Ancak bu olumlu hava sadece bir yıl sürüyor. Bir yıl sonra yeniden sansürlü hayat başlıyor. 1881 yılında eski yasaları iptal eden ve basın-yayın özgürlüğü getiren bir yasa çıkıyor. Gene de çok iyimser olmamak lazım. Döneminin tanınmış yazarlarından Jean Grave *Can Çekişen Toplum ve Anarşi* başlıklı kitabı nedeniyle iki yıl hapis ve 1000 frank para cezasına çarptırılıyor. Tiyatro üzerindeki ön sansür de 1906 yılına kadar devam ediyor. Bazen yazarların davalarına yayın yasağı konuluyor. Örneğin 1894 yılının Ağustos ayında başlayan "Otuzlar davası" hakkında haber yayınlamak yasak... Bu davada amaç anarşistleri yargılayıp cezalandırmak. 29'u tutuklu 426 sanık var. Bunların hepsi bir çetenin mensupları gibi takdim ediliyor. İçlerinden anarşist teorinin tanınmış şahsiyetleri ile onlarla hiç ilgisi olmayan adi suçlular da var. Yayın yasağı olduğu için kamuoyu bu davayı takip edemiyor. Sonunda hepsi beraat ediyor ama çektikleriyle kalıyorlar. Hiç değilse beraat kararı verilmesi bir rahatlık yaratıyor. Demek ki, o sıralarda Fransa'da bağımsız hâkimler de varmış. Ancak hepsi öyle değil.

Aynı yıllarda ünlü Dreyfüs davası da görülüyor ve Dreyfüs haksız yere mahkûm ediliyor. Hükümet Dreyfüs'ün mahkûm edilmesi için büyük çaba gösteriyor. Kamuoyunun büyük bölümü de Dreyfüs'ün suçlu olduğuna ikna ediliyor. Onun mahkûm edilmesi için sokaklar-

da gösteri yapanlar, suçsuzluğu için meydanlara çıkanlardan çok daha fazla. Dreyfüs'ün Yahudi olması da bunun sebeplerinden biri, çünkü o tarihlerde Fransa'da güçlü bir Yahudi düşmanlığı var. Gerçeğin anlaşılıp Dreyfüs'ün beraat etmesi için 12 yıl geçmesi gerekiyor. 120 yıl önce Fransa'da yargı böyle...

Peki, halkın demokrasiye bakışı nasıl? Fransa'nın en ünlü gazetecilerinden Pierre Lazareff, II. Dünya Savaşı'ndan önceki yıllarda Fransa'da basının durumunu anlatan kitabında şunları söylüyor: "*1918'e kadar Fransızlar cumhuriyete inanıyorlardı. 1918'den sonra onları cumhuriyetten iğrendirmek, uzaklaştırmak, yerine ilk dokunuşta dağılıverecek bir demokrasi hayaleti koymak oyununa girişildi. Dışarıdan düşmanların idare ettikleri oyun ince ve şeytaniydi. Fakat bu oyuna içeride paraları üzerine titreyenler, iktidar mevkiine susayanlar, bütün hasetçiler, kıskançlar, kabiliyetsizler ve alçaklar kapıldılar. 'Fransa'nın yaşaması için Cumhuriyet batsın' diyenler oldu.*" Lazareff, bu gözlemleri yaptıktan sonra basının durumuna değinirken şunları belirtiyor: "*Bu suikastçıların kullandıkları başlıca silah basın oldu. Demokratik bir rejimde basın yalan söylerse rejim de ölüme mahkûm olur. Zira hâkimiyete sahip olan millet eğer doğru haber alamazsa hâkimiyetini serbestçe kullanamaz... Paris'in gündelik gazetelerinden dörtte üçü satılmıştı. Dörtte biri ise sayısı pek az olan istisnalar dışında zaaf, para kazanmak yahut anlayışsızlık yüzünden görevini yapamadı.*"[14] Lazareff'in bu kitabında, neredeyse bütün gazetelerin bir tek haber ajansına bağımlı olduğu ve bu ajans sahibinin hükümetle iyi ilişkiler kurarak, nasıl bütün gazeteleri hükümetin istediği doğrultuda yayın yapmaya zorladığı anlatılıyor. Basın bu durumda olunca yargının siyasallaşmasına şaşırmak mümkün mu?

Politik yargı yoluyla düşüncelerin cezalandırılmasının örneklerine o yıllarda da rastlanıyor, ne yazık ki. Bunun başka örnekleri 21. yüzyılın Avrupa'sında da görülüyor. Yoğun Ermeni propagandalarının doğrultusunda yayın yapan gazeteler, bazı ülkelerde yargıyı da etkiliyor. Örneğin İşçi Partisi Genel Başkanı Doğu Perinçek, Ermeni

(14) Pierre Lazareff, *Fransa'da Basın Rezaletleri*, Çev. Şevket Rado, Üniversite Kitabevi, İstanbul, 1945, s. 3-4.

soykırımı iddialarını reddettiği için bir İsviçre mahkemesi tarafından yargılanıp suçlu bulunuyor. Bereket Avrupa'da hâkimler var. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi birkaç yıl gecikmeyle de olsa bu kararı bozuyor. (İsviçre Hükümeti bu karara itiraz etti. Son kararı mahkeminin üst kurulu verecek.)

19. yüzyıl Batı ülkelerinde ve Rusya'da böyle geçiyor. Baskılar, sansür, kısıtlamalar bazen sertleştiriliyor, bazen yumuşatılıyor ama sansür hep var olmaya devam ediyor. Peki, o yıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nda basının durumu nasıl?

Türkiye'de Basının Doğuşu ve Baskı Altına Alınışı

Yukarıda belirtildiği gibi, Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk matbaa Macar asıllı İbrahim Müteferrika ile 1721'de atandığı Paris Büyükelçiliği'nden İstanbul'a dönen Çelebi Mehmet ve oğlu tarafından 1729 yılında kuruldu. Bunun için şeyhülislamdan fetva ve padişahtan izin almak gerekiyordu. O zaman paralel devlet böyle bir şeydi. Önemli konularda hükümetin karar vermesi ve padişahın da onaylaması yetmiyordu. Bir de Şeyhülislamdan fetva alınacaktı. Önemli yargı kararlarında da onun onayı gerekiyordu. Örneğin Nemrut Mustafa Paşa Divanı Atatürk için idam kararı verdiğinde Şeyhülislam da bunu onaylamıştı.

Matbaa için bu izinler verildi ama bir şartla: Din kitabı basılmayacaktı. Bu matbaada 1732 yılında basılan kitaplardan biri İbrahim Müteferrika'nın kendisi tarafından kaleme alınan *Usul-ü Hakem fi Nizamül Ümem* adlı eserdir. Bir cins ıslahat projesi niteliğinde olan bu kitabın bir özelliği de Türkçe kaynaklarda ilk defa demokrasi sözcüğüne yer vermesidir.[15]

Osmanlı İmparatorluğu'nun matbaayla olduğu gibi basınla da tanışması Avrupa ülkelerinden çok sonra oldu. İlk gazete *Takvim-i Vekayi* 1831'de yayınlanıyor. Mısır bile bizden önce davranıyor. Mısır'ın ilk gazetesi bizden üç yıl önce yayın hayatına atılıyor. Osmanlı döneminin ilk gazetesi, Avrupa'da ilk gazetelerin yayınlanmasından

(15) Alpay Kabacalı, *Türk Basınında Demokrasi*, Kültür Bakanlığı Demokrasi Klasikleri, Ankara 1994, s. 6.

yaklaşık 200 yıl, İbrahim Müteferrika'nın matbaayı Türkiye'ye getirmesinden 102 yıl sonra yayınlanabiliyor. Bu büyük gecikmenin sebebi ne? Devletin otoriter yapısı mı? Tek başına bu olamaz. Avrupa'da da 15. ve 16. yüzyılda otoriter devletler var. Basın üzerinde orada da büyük baskılar yaşanıyor, ama bu baskılar gazetelerin çıkarılmasını engellememiş. Yeniliklere kapalı olmak mı? Yeni fikirlerden korku mu? Bazı çevrelerin taassubu mu? Padişahların kişisel tutumu mu? Belki de hepsi. Netice şu ki, bu ülkenin insanları basınla Avrupalılardan 200 yıl sonra tanışıyor.

Takvim-i Vekayi padişahın fermanıyla yayınlanıyor. Padişah gazetenin sorumlularını da kendisi tayin etmiş. "*Bu işe Esat Efendi nezaret edecek, Sarim Efendi'yle Sait Bey'i de bu işe memur ediyorum,*" diyor.[16] Yani gazete bir cins hükümet sözcülüğü yapacak. Osmanlı İmparatorluğu'na özenenlerin bugün gazetelerin yönetimine, yazarların seçimine müdahale etmeleri işte o gelenekten geliyor. Başka ülkelerde de başlangıç dönemlerinde hükümetlerin basını yönlendirdiklerinin örneklerini yukarıda belirttik, ama bu kadar açık ve aleni örnek bulmak zor.

Önceleri Türkçenin yanında Fransızca, Arapça, Rumca, Ermenice ve Farsça nüshaları da yayınlanan bu gazetenin amaçları arasında halkı bilgilendirip eğitmek de var ama esas hedef hükümetin icraatını halka anlatmak. Yani *Takvim-i Vekayi* bir cins resmi gazete haline geliyor. 1879'da bir dizgi yanlışı nedeniyle kapatılıyor ve tam on iki yıl kapalı kalıyor. 1891'de yeniden yayınlanmasına izin veriliyor.

Ancak bir yıl sonra, gene bir dizgi yanlışı nedeniyle kapatılıyor. Yani dizgi yanlışına bile müsamaha yok... Dizgi yanlışları anlaşılan ağır suçlar arasında sayılıyor. 1908'de II. Meşrutiyet ilan edilinceye kadar kapalı kalıyor. İşte daha başlangıç yıllarından itibaren Türk basınının başına bunlar geliyor.

Takvim-i Vekayi'den sonra 1840 yılında *Ceride-i Havadis* çıkıyor. Bunun özelliği sahibinin yabancı olması. Bu gazeteyi William Churchill adındaki bir İngiliz çıkarıyor. Bu zat evvelce *Morning Herald* gazetesinin İstanbul muhabiriymiş. Kaza eseri bir çocuğu ya-

(16) Hıfzı Topuz, *Türk Basın Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 4. basım, 2012, s. 15.

raladığı için tutuklanıyor. Bir İngiliz vatandaşı tutuklanabilir mi? Devir kapitülasyonlar devri. İngiltere Büyükelçiliği'nin girişimi üzerine Churchill hemen serbest bırakılıyor. Kendisine çeşitli ödüller veriliyor ve bu arada bir gazete çıkarma imtiyazı da ihsan ediliyor. Gazete çıkıyor ama pek satılmıyor. Çare? Hükümete baskı yaparak para yardımı almak. O da böyle yapıyor ve devletten ayda 2.500 kuruş yardım alıyor. O zaman için bu az para değil. Türkiye'de gazetelerin devletten parasal yardım almalarının ilk örneği bu ama son örneği olmayacak. Devletten para alınca tabii gazetenin yayınlarının içeriği da bundan etkileniyor.

Gazeteler yavaş yavaş toplum hayatında yerini alırken Tanzimat Fermanı'ndan sonra yetişen ve Tanzimat kuşağı denilen aydınlar özellikle Fransız yazar ve şairlerinden çeviriler yapıyorlar. Bunun ilk örneği Şinasi'nin 1859 yılında yayınlanan Lamartine, Racine ve Gilbert'in şiirlerinden oluşan *Tercüme-i Manzume* adlı eseri. Arkadan Voltaire ve Victor Hugo'dan çeviriler geliyor. 1850 yılında İstanbul'da 5 Fransızca, 4 İtalyanca, 1 Rumca, 1 Ermenice ve 1 Yahudice gazete yayınlanıyor.

1860 yılında *Tercüman-ı Ahval* çıkıyor. Şinasi'yle Agâh Efendi'nin çıkarttığı bu gazete bazılarınca gerçek gazeteciliğin ilk örneği sayılıyor. Ahmet Vefik Paşa gibi devrin ünlüleri de bu gazetede yazıyor. İç ve dış haberlerin yanında padişahın fermanları, hükümetin bildirileri de yayınlanıyor ama bu devletin gözüne girmek için yeterli değil. Gazete 1861 yılının Mayıs ayında iki hafta süreyle kapatılıyor. Kapatma sebebi ne? O belli değil, açıklanmıyor. Gazete 5.5 yıl yaşayabiliyor.

Dönemin ünlü gazetelerinden biri de *Tasvir-i Efkâr*. 1862 yılında Şinasi tarafından yayınlanıyor. Şinasi yazdığı başmakalelerde düşünce özgürlüğü gibi konulara değiniyor. O devirde bunları yazmak cesaret ister. Şinasi bazı arkadaşlarının tutuklandığını görünce Paris'e kaçıyor. Şinasi'den sonra Namık Kemal gazetenin başına geçiyor. O da yazılarında özgürlükten, vatan sevgisinden bahsediyor. 1867 yılında yazdığı bir yazı üzerine gazetecilik yapması yasaklanıyor. O da Avrupa'ya kaçıyor.

Daha sonra yurda dönüyor. Namık Kemal halkın sevgisini kazanmış bir şair ve yazar. Vatan duygusunu en etkili biçimde yansıtan ya-

zar ve şairlerden biri. Onun *Vatan Yahut Silitre* oyunu 1873 yılında Gedikpaşa Tiyatrosu'nda sahneleniyor. Halkın oyuna coşkulu bir tepki vermesi üzerine Namık Kemal, Ebüzziya Tevfik ve Ahmet Mithat Efendi gibi birçok arkadaşıyla birlikte tutuklanıyor ve Magosa'ya sürgüne gönderiliyor. Halkın vatanseverlik duygularını galeyana getirmek de anlaşılan suç sayılıyor.

O devirde hükümet bu gibi yazarları zaman zaman cezalandırıyor, zaman zaman mükâfatlandırıyor. Namık Kemal de bu kuralın istisnalarından biri değil. 1876 yılında V. Murat'ın tahta geçmesi vesilesiyle çıkarılan aftan yararlanarak 7 Haziran 1876'da İstanbul'a dönüyor. İtibar görüyor ve Danıştay üyesi oluyor. Anayasayı hazırlayan kurulda görev alıyor. Öyle bir dönem ki, Osmanlı İmparatorluğu'nun bu ilk anayasasının mimarı Mithat Paşa başbakan ama anayasanın mecliste kabulünde hazır bulunamıyor, çünkü gözden düşmüş, görevden alınmış ve yurtdışına gönderilmiştir. Zaten 23 Aralık 1876'da kabul edilen bu anayasa da sadece bir yıl yürürlükte kalabiliyor ve padişah tarafından yürürlükten kaldırılıyor. Ondan sonra tam bir istibdat dönemi başlıyor. II. Abdülhamit 1877 yılında meclisi de kapatıyor. Namık Kemal beş ay kadar tutuklu kaldıktan sonra Midilli adasına sürülüyor. Namık Kemal gibi çok değerli bir aydının hayatının yaklaşık 3,5 yılını hapiste veya sürgünde geçirmesi üzüntü verici.

Namık Kemal hürriyet şairi olarak tanınıyor. Şiirlerinde zorla, baskıyla hürriyetin ortadan kaldırılamayacağını yazıyor. Şu dizeler onundur: "*Ne mümkün zulm ile bîdâd ile imhâ-i hürriyet/Çalış idrâki kaldır muktedirsen âdemiyetten.*" Zulüm ve işkenceyle özgürlüğü kaldırmak ne mümkün. Gücün yetiyorsa insanların düşünme kabiliyetini dünyadan kaldır, diyor.

Muhalif aydınların bazıları o devirde birçok kimsenin söylemeye cesaret edemeyeceği kavramları dile getiriyorlar. 1876 Anayasası'nın yaratıcısı Mithat Paşa, kendisine "cumhuriyet kurmak istiyor" diyenleri iftiracılıkla suçlarken, Ziya Paşa Cenevre'den *Hürriyet* gazetesine yazdığı "İdare-i Cumhuriyye ve Hükümet-i Şahsiyye" başlıklı makalede şunları söylüyordu: "*Cumhuriyet idaresinde padişah, imparator, sadrazam yoktur. Memleketin padişahı, imparatoru, kralı memleketin ahalisidir... Cumhuriyet idaresinde gazeteciler hükümeti koltuklama-*

ya borçlu olmayıp kanun hükmü çerçevesinde her türlü tarizi yazmaya yetkilidirler... Meclis üyelerinin hiçbirinde memuriyet üzerinden zengin olmak, para kazanmak kusuru olamaz. Cumhuriyet idaresinde bakanların entrikaları asla yürüyemez."

Peki, şahsa bağlı iktidarlarda durum nasılmış? Ziya Paşa yazısında onu da yazıyor: *"Şahıslara bağlı hükümetlerde bunların vükelası, müsteşarları unvanıyla bazıları işbaşına geçerler. Sözde memleket bunların ceddinden miras kalmış çiftlik, halk da çiftlikteki damızlık gibi milyon halkı çalıştırırlar, soyarlar, ellerindekini alıp kendi safahatlarına harcarlar. Himaye ettiklerinden biri suçlu olsa kanunun pençesinden kurtarır, mahkemede haksız bir işi olsa haklı çıkartır, düşmanlık ettiği bir adamı asla suçu yokken hapsedip sürer, geçim yolunu ortadan kaldırır, sefalet çektirir. Şahıslara bağlı hükümetlerde gazeteciler işbaşındaki büyüklerin dalkavukluğuyla geçinirler. Hükümet bir fena işte bulunsa da gene övgülerini göklere çıkartırlar. Yapılan fenalığı iyilik gibi göstermeye çalışırlar. Zira asıl maksatları vatana ve millete hizmet olmayıp para kazanmaktır."*[17]

Ziya Paşa'nın zamanında yandaş basın kavramı daha ortaya çıkmamıştı.

O dönemin en önemli gazetelerinden biri *Muhbir*. Başyazarlığını Ali Suavi yapıyor. Gazete 8 Mart 1867'de kapatılıyor. Gerekçesi hükümetin dış politikasını eleştirmesi ve hükümet aleyhine zihinleri bulandıracak yazılar yazması. Ali Suavi'nin gazetecilikten başka hevesleri de var. Padişahı devirmek ve V. Murat'ı tahta geçirmek için eylem yapıyor ve bu eylemi sırasında öldürülüyor.

Diğer ülkelerde olduğu gibi Osmanlı İmparatorluğu'nda da basın iki yöntemle denetim altına alınıyor: Ceza ve mükâfat. 1858 tarihli Ceza Yasası basınla ilgili hükümler içeriyor. Özetle saltanat ve hükümet aleyhine yayın yapılmayacak, bunu yapanların yayınlarına el konulacak, matbaaları kapatılacak.

1864 yılında bir Matbuat Nizamnamesi çıkarılıyor. Buna göre gazete çıkarmak için devletin izni gerekiyor. Peki, yabancı ülkelerde yayınlanıp da devleti ve hükümeti eleştiren gazeteler ne olacak? Onların da ithali yasaklanacak. Nizamname hangi suçları işleyenlerin ceza-

(17) Kabacalı, *Türk Basınında Demokrasi*, s. 40-42.

landırılacağını da yazıyor. Örneğin iç güvenliği bozacak eylemler için halkı kışkırtmak, genel ahlaka aykırı yazılar yayınlamak, padişaha ve bakanlara yönelik eleştiride bulunmak, meclis, mahkemeler ve devlet memurları aleyhinde yayın yapmak. Zaten geride ne kaldı diye düşünenler olabilir. Gerisi de var. Örneğin dost ülkelerin ve yabancı diplomatların aleyhinde yazı yazmak da yasak.

1876 yılında I. Meşrutiyet kabul edilmiştir. İlk akla gelen işlerden biri basını denetim altına almak. Padişahın arzusu üzerine mecliste matbuat kanunu tasarısı görüşülüyor. Tasarının üçüncü maddesinde bir hüküm var: Politikaya, dinlere, edebiyata ilişkin konularla ilgili yazılacak kitaplar için önceden izin alınacaktır. Yani ön sansür uygulanacaktır. Edebiyat kitaplarının ön izne tâbi olması tartışma yaratıyor. O tartışmadan birkaç örnek:

"Sebuh Efendi: *Edebiyatın hiç zararı görülmedi.*

Reis: *Edebiyat nedir bilir misiniz? Dünyada ne kadar rezillik varsa onun adına edebiyat denilmiştir.*

Sebuh Efendi: *Herhalde edebiyatı menetmek caiz değildir.*

Reis: *Nasıl caiz değildir? Katli bile caizdir.*"

Reisinin bile bu zihniyette olduğu bir meclisten o zamanın ölçülerine göre çağdaş bir basın yasası beklenebilir miydi? Kuşkusuz beklenemezdi.

Bu tartışmalar sonucunda Abdülhamit'in tam istediği gibi bir yasa çıkamayacağı anlaşılınca bu işten vazgeçildi.[18]

Bu yasaklar ve sınırlamalar yetmiyor. Bir basın kararnamesi çıkartılıyor. Buna yasaklar kararnamesi demek belki daha doğru olacak. Artık gazetelerin basımından önce ön denetim yapılacaktır. Yani ön sansür uygulanacak. Bu ne demek oluyor? Bazı gazeteler bunu anlamakta zorluk çekiyorlar. En iyisi risk almamak. Tesadüf bu ya, kararnamenin çıktığının ertesi günü *Basiret* gazetesinin baskı makineleri bozuluyor! Gazete yayınlanmıyor. Böylece suç da işlenmemiş oluyor. *Sabah* gazetesinin yöntemi başka. Sansürün yasakladığı yazıların yeri boş bırakılıyor.[19] Bu gibi kararnameler birbirini izliyor.

(18) Kabacalı, s. 47-49.

(19) Topuz, s. 45-47.

Abdülhamit'in istibdat döneminde basının yazması yasaklanan kelimeler de var. Örneğin: Grev, suikast, anarşi, sosyalizm, dinamo, infilak, kargaşa, Kanuni Esasi, hürriyet, vatan, müsavat (eşitlik), büyük burun (Abdülhamit'in burnu büyükmüş), Makedonya, Girit, Kıbrıs, cumhuriyet gibi kelimeler kullanılmayacak. Mithat Paşa'dan, Namık Kemal'den söz edilmeyecek. Bunlar insanın aklında kötü çağrışımlar yaratabilirmiş. Peki bu kelimeleri kullanmadan siyasi yazı nasıl yazılacak? En iyisi hiç yazmamak.

Abdülhamit'ten önceki dönemlerde de Osmanlı İmparatorluğu'nda katı bir sansür uygulaması var. 15 Şubat 1857 tarihli Basmahane Nizamnamesi'ne göre yayınlanacak kitaplar önce vilayete gönderiliyor. Oradan Eğitim Komisyonu'na havale ediliyor, aynı zamanda polise gönderiliyor. Bütün bu aşamalardan geçildikten sonra sarayın onayına sunuluyor. Padişahın onaylamadığı hiçbir kitap yayınlanamıyor.[20] Abdülhamit zamanında birçok gazete yasaklanıyor. Türk basını için karanlık bir dönem.

Hükümeti en çok rahatsız eden şeylerden biri karikatür. Tanzimatın ilanından sonra 1858 yılında kabul edilen Ceza Yasası'nın 139. maddesinde "genel adaba aykırı olarak yazı ve şiir, şaka ve yergiye dair şeyleri veya edepsizce resim ve tasviri basanlardan bir mecidiye altından beş mecidiye altına kadar ceza alınacağı" belirtiliyor. Yani karikatür de yasak.[21] 1876'da gazetelere gönderilen bir bildirimde karikatürlerin önceden Matbuat İdaresi'nin onayı alınmadan yayınlanamayacağı bildiriliyor. Bu hassasiyet nereden geliyor? Acaba o zamanlarda da kedi gibi çizilen devlet adamları mı varmış?

Mahmut Nedim Paşa'nın ikinci defa sadrazam olduğu dönemde işler kötüye gidiyor. Rusya'nın sadrazam üzerindeki nüfuzu tepki çekiyor. Olumsuz yazıları önlemenin yolu bir kere daha sansüre başvurmak. Öğrenciler ve halk bu baskılara ve sansüre tepkili. Göstericiler Babıâli'nin kapısına kadar geliyor. Mahmut Nedim

(20) H. Nedim Şahhüseyinoğlu, *Dünden Bugüne Türkiye'de Düşünceye Sansür*, Paragraf Yayınları, Ankara, 2005.

(21) Yrd. Doç. Dr. Meltem Ünal Erzen, *Siyaset*, Derin Yayınları, İstanbul, 2011, s. 16.

Paşa'yı ve Şeyhülislam Hasan Fehmi Efendi'yi istemiyoruz diye tezahürat yapıyorlar. Teknoloji bugünkü kadar gelişmediği için bu göstericileri dağıtmak zor oluyor.

Baskıların sonucunda birçok aydın Avrupa'ya kaçmıştır. Mücadelelerini oradan yürütüyorlar. Paris'te sürgün hayatı yaşayan Mustafa Fazıl Paşa 1867 yılında *La Liberté* gazetesine bir yazı yazıyor. Bu aynı zamanda padişaha yönelik bir mektup niteliğinde ve padişaha halkın şikâyetlerini bildiriyor. O mektuptan birkaç cümle şöyle: "*Bizim milletimizi diğerleri gibi sanayici ve çalışkan kılmaya engel olan sadece mülki idare usulümüzün yolsuzluğudur. (Ne tesadüf! Demek o zaman da yolsuzluk varmış...) Milletler maddeten de hürriyetleriyle yaşarlar. Her nerede hukuka riayet olunmazsa orada neticede yiyecek ekmek bulunmayacak duruma düşülür.*"

Basın üzerindeki baskıların tahammül edilmez düzeye ulaştığı Abdülhamit'in istibdat döneminde yayınevlerinin sayısında büyük artış olması dikkat çekici. 1883'te 54 olan matbaa sayısı 1908'de 99'a çıkıyor. II. Mahmut döneminde yılda 11 eser yayınlanıyorken, Abdülmecit döneminde bu sayı 43'e, Abdülaziz zamanında 116'ya ve Abdülhamit döneminde de 285'e çıkıyor. Yabancı dilden çevirilerin sayısı da artıyor ama çevrilen kitaplar daha çok günlük hayatla ilgili popüler eserler.[22] Siyasi içerikli kitaplardan pek hoşlanılmıyor.

24 Temmuz 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanıyla beraber sansür resmen kaldırılıyor. O günden sonra 24 Temmuz basın bayramı olarak kutlanıyor. *İkdam* ve *Sabah* gazetelerine gelen sansür memurlarına gazete örnekleri verilmiyor. Basın ön sansürü fiilen kaldırıyor. Meşrutiyetin ilk bir buçuk ayı içinde 200'den fazla gazete ve dergi yayınlanıyor. Yeni gazeteler sadece İstanbul'da yayınlanmıyor. Selanik'te yayınlanan ve İttihat ve Terakki'nin sözcüsü gibi görev yapan *Rumeli* gazetesi de var. Gene Selanik'te Ziya Gökalp *Genç Kalemler* dergisini çıkarıyor. Ömer Seyfettin, Aka Gündüz, Emin Ali ve Ali Canip bu dergiye yazan genç ve yetenekli yazarlardan birkaçı. Dergi esas olarak Ziya Gökalp'in görüşlerini yansıtıyor. Gene Selanik'te *Yeni Felsefe* ad-

(22) Robert Mantran, *Histoire de l'Empire Ottoman*, Fayard, Paris, 1989 s. 556.

lı bir dergi çıkıyor. Onun yazarları arasında gazeteciliğe yeni başlayan genç Zekeriya Sertel de var.[23]

Meclisin açılışını basın coşkuyla kutluyor. Hapishanelerdeki gazeteciler serbest bırakılmıştır. Şeyhülmuharririn diye anılan Mahmut Sadık *Yeni Gazete*'de şu satırları yazıyor: *"Beş ay önce nice zindanlar masumların ahıyla şinkliyordu... Kimse bir vah bile diyemiyordu. İmdi o zindanlar boşaldı... Zalimler savuştu. Hürriyet topları patlıyor. İstibdadın şeytanlarını dağıtıyor."*[24]

Ancak gene de fazla sevinmemek lazım. Özgürlük havasından yararlanan basın organlarından biri 31 Mart ayaklanmasının kışkırtıcılığını yapacak olan *Volkan* gazetesi. Bu gazete şeriat yanlısı yayınlar yaparken cumhuriyet sözünü ağzına alanları bile şiddetle eleştiriyor. *"Bazıları yabancıların gözünde medeni gözükmek için dinlerini bile aşağılarlar. Kaldı ki, cumhuriyet kelimesini ağızlarına almaktan kaçınsın!"* Yani cumhuriyet sözünü ağıza almak dini aşağılamayla kıyaslanacak bir günah gibi görülüyor. Yabancılar halkın yaşamını ilgilendiren her alana el atmışlar. Örneğin Türklerin ayrı, yabancıların ayrı gümrüğü vardı. Şimdilerde Avrupa ülkelerinde AB vatandaşlarının bir kapıdan, diğerlerinin başka bir kapıdan girmesi gibi... Bazı gençler buna karşı çıkıyor, ülkenin yenileştirilmesini, ekonomide reformlar yapılmasını, gümrüklerin birleştirilmesini istiyorlardı. Ancak toplumun bir kesimi de toplumun büsbütün geriye götürülmesini savunuyordu.

Volkan gazetesinin yanında *Sırat-ı Müstakim* dergisi gericiliğin sözcülüğünü yapan yayın organlarından biriydi. Hürriyet ve İtilaf Partisi'nin üyeleri arasında da gericilere destek olanlar vardı. Orduda subaylar mektepli ve alaylı olarak ikiye ayrılmıştı. Gericiler daha çok ordudaki alaylıları etkilemeye ve onları mektepliler aleyhinde kışkırtmaya çalışıyorlardı.[25] İşte şeriatçıların tahrikleri sonucunda bazı asker kıtaları 13 Nisan 1909'da "şeriat isteriz" diye ayak-

(23) Zekeriya Sertel, *Hatırladıklarım*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 5. basım, 2001, s. 35.

(24) Kabacalı, s. 65.

(25) Sertel, s. 38.

lanıyorlar. On gün süren bu ayaklanma sırasında birçok kişi öldürülüyor. *Şura-yı Ümmet* ve *Tanin* gazetelerinin merkezleri yağmalanıyor. Kışkırtıcıların başında gelen *Volkan* gazetesinin yanı sıra *İkdam*, *Mizan*, *Osmanlı* ve *Serbesti* gazeteleri de isyancıları destekliyor. Harekât ordusunun İstanbul'a gelmesi üzerine ayaklanma bastırıldı, 27 Nisan 1909'da Abdülhamit tahttan indirildi. *Volkan* gazetesi başyazarı Derviş Vahdeti'yle beraber birçok kişi ölüm cezasına çarptırıldı. Ayaklanmayı destekleyen bazı gazeteler hemen ağız değiştirdiler.

16 Temmuzda Matbuat Kanunu yasalaştı. 1881 tarihli Fransız basın yasasından esinlenen bu kanunun en önemli özelliği sansürü kaldırmasıydı. Ancak devlet güvenliğini bozucu yayınlar yapan gazeteler açılacak dava sonuçlanıncaya kadar hükümetçe kapatılabilecekti. Hükümet yabancı ülkelerde yayınlanan gazetelerin yurda girişini yasaklama yetkisine de sahip olacaktı.

Basının sıkıntısı sadece hükümetin baskısından ibaret değildi. Bundan daha kötüsü geldi. Gazetecilere yönelik siyasi cinayetler başladı. Fikirleri öldüremeyenler fikirlerin sahiplerini öldürüyorlardı. 1909 ile 1913 yılları arasında Hasan Tahsin, Ahmet Samim ve Zeki Bey adlı gazeteciler öldürülüyor. Ne yazık ki, gazeteci ve aydınlara yönelik cinayetler ondan 80, hatta 90 sene sonra bile yaşanacaktı. Öldürülen gazetecilerden Ahmet Samim bir yazısında şöyle diyordu: "*Basın Osmanlılığın erdemlerinden, ululuğundan, şan ve gücünden bahsetti mi görevini yapmış oluyor. Şu veya bu kusurlarından söz etti mi o zaman fena bir yol izlemiş olur, garazkâr oluyor, ihanetle, hain bir amaca hizmet etmekle suçlanıyor.*" Ahmet Samim sanki sadece o günlerde yaşananları değil, bugünkü durumu da anlatır gibi.

Yazdıklarının bedelini hayatıyla ödeyen başka gazeteciler de var. 10 Temmuz 1911 tarihinde *Şerh* gazetesi yazarlarından Zeki Bey öldürüldü. Onun suçu neydi? O günlerde ortaya çıkan yolsuzluk iddialarını araştırıyor, belge topluyordu. Brom madenlerinin işletilmesi için yurtdışından alınan borçlarla ilgili söylentiler vardı. Türkiye Milli Bankasına Maliye Nazırı Mehmet Cavid Bey'in ortak olduğu yolunda iddialar ortaya atılıyordu. Zeki Bey bu konularda bir yazı dizisi yazmaya hazırlanıyordu. Yolsuzlukların üzerine gitmek tekin bir iş değildi, bunu yapmaya çalışanlar ağır bir bedel ödemeye hazır olma-

lıydılar. Zeki Bey'i öldürenler yakalandı. Bunların İttihat ve Terakki Partisi'yle bağları olduğu anlaşıldı. Eski İttihatçılardan Tahsin Uzer anılarında İttihat ve Terakki'nin liderlerinden Talat Paşa'nın, katilleri kurtarmak için mahkemeye müdahale ettiğini yazıyor.[26] Demek ki, o devirde mahkemeleri etkilemeye çalışan siyasetçiler varmış. Ne tuhaf tesadüf!

Osmanlı İmparatorluğu son dönemlerini yaşıyordu. Balkan Savaşı çıkmış, ülke büyük bir felakete sürüklenmişti. İki Balkan Savaşı'nda, toplam 10 hafta içinde 200.000 şehit verilmişti. İttihat ve Terakki gözden düşmüştü. 12 Temmuz 1912'de kurulan Ahmet Muhtar Paşa kabinesinin hedefi İttihatçıları tasfiye etmekti. Bu partinin yandaşı olan birçok memur görevden alındı. Maliyeci Cavit Bey, Dr. Nazım, Meclis Başkanı Halil Menteşe gibi İttihatçılarla aynı zamanda ünlü gazetecilerden Hüseyin Cahit de Avrupa'ya gidenler arasındaydı.

Türkiye'de kalan gazetecilerin bir bölümünü yargı, zindan ve zulüm bekliyordu. Babıâli'de düzenlenen gösterilerden sorumlu tutulan gazetecilerden Aka Gündüz ve *Tanin* yazarı Cemil Bey beşer yıl kalebentlik cezasına çarptırıldılar. Bu cezalar yüz yıl sonra çeşitli gazetecilere verilecek olan cezaların yanında gene de hafif sayılabilirdi. Üstelik onlar bir ay sonra serbest bırakıldılar. Tutuklanan başka gazeteciler de vardı. Süleyman Nazif, Abdullah Cevdet, Salah Cimcoz, Hüseyin Suat ve Muhiddin Birgen bunlar arasındaydı.[27] Siyasi çalkantıların cezasını her devirde gazeteciler çekiyordu.

1908 yılından beri *Tanin* gazetesinde başyazarlık yaparak İttihatçıların görüşlerini savunan Hüseyin Yalçın 1914 yılının başında gazeten ayrıldı. Yaptığı açıklama dikkat çekiciydi. Uzun yıllar boyunca kimse yazılarına karışmamıştı ama son zamanlarda bazı İttihatçılar gazeteye gelerek neyi nasıl yazması gerektiğini söylemeye başlamıştı. O buna tahammül edemezdi, o yüzden gazeteden ayrılmaya karar vermişti. Siyasetçilerin basına müdahalelerinin geçmişi demek o yıllara kadar gidiyor. Hüseyin Cahit dürüstçe gazeteden ayrılmıştı ama

(26) Kabacalı, s. 71-75.
(27) Kabacalı, s. 80-81.

bu baskılara boyun eğerek ayrılmayanlar da vardı. O devirde gazetecilerin başına gelenler bunlar.

O dönemde sarayın basınla ilgisi sadece ceza vermekten ibaret değildi. Padişah yabancı basında yayınlanan Türkiye karşıtı yayınlara Türk basını aracılığıyla cevap vermekle bizzat uğraşıyordu. O sıralarda Abdülhamit'in Batı ülkelerinin kamuoyunda çok kötü bir şöhreti vardı. "Kızıl Sultan" diye adlandırılan Abdülhamit, özgürlükleri ayaklar altına alan, Ermenileri katleden ve hiç kimseye itimadı olmayan bir padişah gibi tanınıyordu. Abdülhamit, 33 yıllık iktidarında 17 sadrazamla çalışmış ve 26 kere hükümet değişikliğine gitmişti. Onun döneminde imparatorluk bir polis devletine dönüşmüştü. Abdülhamit dönemi, devletin din unsurunu eskisinden çok daha fazla ön plana çıkardığı bir dönem olmuştu. Okullarda din dersleri artırılmıştı. Din unsuru kullanılarak başka İslam devletleriyle yakın ilişkilerin kurulmasına çalışılıyor, bu amaçla Cezayir'e, Mısır'a ve Hindistan'a temsilciler gönderiliyordu.[28] Padişah ise bu önemli suçlamaları bir tarafa bırakıp önemsiz konulardaki eleştirileri cevaplandırmakla uğraşıyordu. Kendi hazırlattığı yazıları yayınlattığı dergilerin başında *Servet-i Fünun* geliyordu. İki örnek: Bazı Avrupa gazeteleri padişahın saraydan çıkmadığını yazıp bunu eleştirmişlerdi. Buna cevap olarak papanın da senede bir defa, üstelik bir kafes içinde törenlere katıldığı haberi yayınlatıldı. Sarayda haremağalarından biri bir cinayete karıştığı için idam ettirilmişti. Avrupa basını bunu kuşkulu bir durum olarak yansıttı. Buna karşılık Amerika'da linç edilenlerle ilgili bir haber yayınlatıldı. Yani bizi eleştireceğinize siz kendi halinize bakın anlamına gelen bir yaklaşım. Padişahın yabancı basında ilgilendiği konular bunlar mı olmalıydı? Basın yoluyla bazı mesajlar verilecekse dünyada çok daha önemli meseleler yok muydu? Padişahın bir de gazeteci kimliğiyle Babıâli'ye soktuğu jurnalciler vardı. Bunların en ünlülerinden biri herkesin çekindiği Baba Tahir'di. Padişahın mesajlarını *Servet-i Fünun* aracılığıyla yayınlatması ve bu dergiye hükümetin parasal destek sağlaması o derginin, bugünkü deyimiyle "yandaş basın" olması gibi bir durum yaratmış mıydı? Pek sayılmaz.

(28) Mantran, s. 529-533.

Dergide istibdada karşı tutumuyla tanınan Tevfik Fikret gibi şair ve yazarların yazıları da yayınlanıyordu. Zaman içinde bunlar, çeşitli bahanelerle sürgüne gönderildi. Toplumda saygın bir yeri olan ve Galatasaray Lisesi'nde de müdürlük yapan Tevfik Fikret'in evi basılıp arandı. Dergi bir süre sonra, Hüseyin Cahit Yalçın'ın "Edebiyat ve Hukuk" başlıklı bir makalesi bahane edilerek kapatıldı. Gerekçe Fransa'da Kral ve Kraliçe'nin idamından söz ederek halkı padişaha karşı isyana teşvik etmek. Bir ay sonra durum anlaşılıyor. O makalede Fransa'da Kral ve Kraliçe'nin idamlarına değinen tek bir satır yok. Peki, tamamen gerçek dışı iddiaya dayanan bu ihbarı kim yapmıştı? Bu daha sonra anlaşılıyor. Padişahın Babıâli'ye soktuğu sansürcüsü Baba Tahir. Günümüzde de örneklerini gördüğümüz gibi, hükümete yaranmak isteyen bazıları, meslektaşlarını sudan bahaneler ve gerçek dışı iddialarla ihbar edip padişahın gönlünü kazanacaklar.

Gazetenin yeniden yayınlanmasına izin verilecek ama bir şartla: Bundan sonra "padişahın gönlüne uygun olmayan" şeyler yazılmayacağına dair bir senet imzalanacak![29] İstibdat devrinde İstanbul'da gazetecilik yapmak kolay iş değildi. O devrin sansüründen başka bir örnek: *Servet-i Fünun,* Hamidiye çeşmesi açılışı vesilesiyle suyun başında dua eden bir adamın resmini yayınlayacakken sansür buna engel oluyor. Sebep? Bu resmi görenler "işimiz duaya kaldı" mesajını vermek istediğinizi düşünebilirler. Olimpiyatlarla ilgili bir haberin yayınlanmasına da izin yok. Şimdi zamanı değil diyorlar.[30] Osmanlı'da sansür böyle çalışıyor.

Hükümetin İhsanıyla Yaşayan Basın

Peki, padişahın, hükümetin hoşuna giden yazılar yazan gazeteler ve gazeteciler nasıl mükâfatlandırılacak? Saraydan ihsanlar, parasal desteklerle... 1891'de kurduğu *Servet-i Fünun* dergisini 1942 yılına kadar çıkartarak o zamanki Türk basını için rekor kıran Ahmet İhsan Tokgöz, basının hükümetten aldığı parasal destekten söz eder-

(29) Ahmet İhsan Tokgöz, *Matbuat Hatıralarım,* Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 3. baskı, 2012, s. 98, 135.

(30) Tokgöz, s. 175.

ken *"Yanılmıyorsam Bakanlar Kurulu kararıyla ve bir bakanlık bütçesinden yardım alan ilk basın kuruluşu* Servet-i Fünun*'du. Diğerleri Hazineyi Hassa'dan, yani padişahın özel hazinesinden yardım alırlardı.* Servet-i Fünun*'a İçişleri Bakanlığı bütçesinden ayda 3.240 kuruş verilirdi,"* diyor.[31]

Demek ki, o devirde basının parasal destek sağlaması yadırganacak bir durum olmaktan çıkmış. Peki, hangi gazete ne kadar ihsan almış? Bazı örnekler: *Tercüman-ı Hakikat* gazetesine hazineden 120.000 kuruş veriliyor; İstanbul'da yayınlanan *Levant Herald* adlı gazeteye 100.000 kuruş, *Le Moniteur Oriental* gazetesine 67.606 kuruş, *Saadet* gazetesine 36.000 kuruş *La Turquie* gazetesine 84.000 kuruş, *İstanbul* gazetesine 24.000 kuruş veriliyor. Görüldüğü gibi, yabancı dilde yayın yapanlara biraz daha fazla para veriliyor. Yabancıları etkilemek daha önemli. Türk vatandaşlarını hizaya getirmek için nasıl olsa başka yollar da var...

Türkiye'de yabancı dilde yayınlanan gazeteler bu yöntemle elde edilecek... Abdülhamit yabancı basına büyük önem veriyor. Bu gazetelerin ülkeye girmesi yasak. Evlerinde yabancı ülkelerde yayınlanmış kitap veya gazete bulunduranlar yargılanıp hapse atılıyor veya sürgüne gönderiliyor. Ama saraya düzenli olarak 154 yabancı gazete ve dergi geliyor. Bunların tercümesi için özel bir büro kurulmuş. Padişah özellikle *Times, Temps, Kölnische Zeitung, Tribuna* ve *The Standard* gazetelerinde yayınlanan haber ve yorumları merak ediyor. Orada çıkan önemli makaleler Türkçeye çevrilip padişaha sunuluyor. Bunlardan bazılarına cevaplar hazırlanıp gönderiliyor. Peki, sadece mektup göndermek yabancı basını etkilemek için yeterli mi? Kuşkusuz değil. Onun da yolu var: Türkçe yayın yapan gazetelere verilen ödeneklerden bir miktar kısıntı yapılarak "diğer bazı devletlerin yaptığı gibi", bu paranın yabancı ülkelerde yayın yapan gazetelere gönderilmesi.

Paris Büyükelçisi Salih Münir Paşa saraya arzda bulunuyor: "Débats *ve* Le Temps *gibi ünlü gazetelere eski bakanlar yazı yazarlar. Bunlara memleketimiz hakkında verilen bilgiler yanlıştır ve garaza da-*

(31) Tokgöz, s. 87.

yanır. Bu yazarlardan bir kısmı münasip şekilde taltif edilmelidir. 30 gazetenin ayda 5.000 franklık ödenekle tamamen ele alınmalarını sağlamış durumdayım. Bu gazetelerin yazarlarıyla bir mukavele imzalanmasının gerektiği kanısındayım." Büyükelçi böyle diyor. Peki, bu gizli kalabilir mi? Kalmıyor. 1897 yılında Paris'te Victor Bérard imzasıyla yayınlanan *La Politique du Sultan* adlı bir kitapta o yıllarda Paris'te yayınlanan 17 gazeteye Türkiye'yle ilgili heyecan verici haberler yazmamaları için para verildiği ileri sürülüyor. Bazı kaynaklara göre, *La Liberté* gazetesine 750 frank, *Voltaire* gazetesi ve *République Française de Presse*'e de 1.000 frank verilmiş.

Bazı gazeteler de Osmanlı Hükümeti'nden para alabilmek için şantaj yöntemlerine başvurmuş. Bunlardan biri Marango adındaki biri tarafından yayınlanan *La Turquie Libre* gazetesi. Sonunda Paris Büyükelçiliği'mizin talebi üzerine bu zat Fransa'dan sınır dışı edilmiş.

İlginç şantaj örneklerinden biri de şu: Constantinople Ajansı muhabirlerinden Grosser, Osmanlı İmparatorluğu aleyhine bir broşür yayınlamış. Bu menfi yayınlardan vazgeçmek için saraydan 5.000 altın ile eşine münasip bir iş istiyor. Bunlar verilmeyince aynı doğrultuda altı broşür daha yayınlıyor.

Viyana'da yayınlanan *Correspondence de l'Est ve Correspondence de Vienne* gazeteleri de çeşitli yöntemlerle Osmanlı Hükümeti'ni kendilerine para vermeye zorlamışlar.[32]

İstanbul'da yayınlanan bazı gazeteler de gayrı Müslimlerden destek alıyor. Örneğin *Sada-yı Millet* gazetesinin destekçisi Rumlar.[33]

Baskılara Direnen Gazeteciler

Osmanlı Hükümeti'ni, bütün baskılara rağmen eleştirme cesareti gösteren gazeteciler neler yazıyorlardı? Bir örnek: Ahmet Mithat Efendi, *Devir* gazetesinde Mithat Paşa'ya şöyle sesleniyor: "*Ey Veziri azam, biz terakki isteriz. Bizi okut, sanat öğret, zengin et, hür et. Okul yap, eğer okumazsak kabahat bizim. Sen fabrikalar, örnek çiftlikler yap, işletemezsek kabahat bizim. Sen bize hürriyet ver, kötüye kullanırsak ka-*

(32) Topuz, s. 60-63.
(33) Tokgöz, s. 287.

bahat bizim." Bu sözlerin cezası *Devir* gazetesinin kapatılması oluyor. Mithat Paşa gibi özgürlükçü bir anayasa yapılmasına çalışan bir başbakanın döneminde böyle şeyler nasıl oluyor? Belli ki, o da sarayı etkileyecek durumda değil: Zaten bir süre sonra görevden alınıyor. Bu da onun için sonun başlangıcı oluyor.

Ahmet Mithat Efendi daha sonra başka gazeteler de çıkarır, tutuculukla mücadeleye girişir. Bu mücadelenin sonucu Rodos'a üç yıllığına sürgün cezasıdır.

İstibdat döneminde gazete çıkarmak kolay değil. 1894'te Ahmet Cevdet *İkdam* gazetesini çıkarıyor. Onun yaklaşımı saraya yakınlaşıp maddi destek sağlamak. Abdülhamit'e *"Siz Allah'ın yerdeki gölgesisiniz, adalet kapınız, büyük küçük herkese açıktır,"* diye başlayan telgraflar çekiyor. Buna rağmen gazete yayınlandıktan dört gün sonra kapatılıyor. Sebep, bir dizgi yanlışı. Ahmet Cevdet İsviçre'ye gidiyor. 10 yıl boyunca oradan yazıyor. Gene de *İkdam* dönemin en önemli gazetelerinden biri. Pek çok ünlü yazar orada yazıyor. Gazete 1926 yılına kadar yayın hayatını sürdürüyor.

II. Meşrutiyet'in ilan edildiği 24 Temmuz 1908 tarihi Türk basını için de bir dönüm noktası oluyor. Artık gazeteler sansürsüz çıkacak. Ertesi günü her zamanki gibi gazetelere gelen sansür memurları içeri sokulmuyor. Artık basın özgürdür. En azından bir süre için. 200'den fazla yeni gazete için imtiyaz alınıyor. Yeni gazetelerden birinin adı *Edep Yahu.* Amacı yolsuzluklarla mücadele etmek.[34] Gazetelerin tirajı hızla yükseliyor. 24 Temmuz günü Cumhuriyet döneminde "basın bayramı" olarak kutlanıyor. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra basında görülen sevinç pek uzun sürmüyor. İttihat ve Terakki karşıtı yayınlar yapan *Serbesti* gazetesi başyazarı Hasan Fehmi, 1909 yılının Nisan ayında öldürülüyor. Artık sansür korkusunun yerini can korkusu almıştır.

Çok geçmeden, gene İttihatçılara karşı yazılar yayınlayan *Sadayı Millet* gazetesinin başyazarı Ahmet Samim de bir suikasta kurban gidiyor. 31 Mart Olayı sırasında bu defa gericiler İttihatçıları destekleyen *Şura-yı Ümmet* gazetesini ve *Tanin* gazetesinin matbaası-

(34) Tokgöz, s. 248.

nı basarak tahrip ediyorlar. 31 Mart Olayı'nın öncülerinden Derviş Vahdeti'nin gazetesi *Volkan*, gericilerin bir savaş atı gibidir. Basın artık bir savaş alanı gibidir.

O devirde İstanbul basının genel havası nasıldır? Daha I. Dünya Savaşı çıkmamıştır. Türk gazetecilerinin çoğunda İngiltere'ye hayranlık duyguları vardır. Örneğin 1897'de başlayan ve 1915'e kadar süren Güney Afrika'daki Boer ayaklanması sırasında İstanbul basınının çoğu oradaki bağımsızlık yanlılarını değil, sömürgeci İngiltere'yi desteklemiştir. İngiltere hayranlığı o dereceye varmıştır ki, 1908 yılının Temmuz ayında bir dış geziden dönen İngiliz Büyükelçisi Malet'ye aşırı sevgi gösterilerinde bulunan gençler, onun arabasının atlarını çözerek arabayı Sefaret binasına kadar elleriyle çekerek götürmüşlerdir. Bu İngiliz sevgisi nereden kaynaklanıyordu? Öyle anlaşılıyor ki, Avrupa basınında İngilizleri destekleyen yazılar Türk aydınlarını da etkilemişti. O gazeteler Boer savaşlarını bir bağımsızlık hareketi gibi değil, meşru devlet otoritesine karşı bir ayaklanma olarak yansıtıyorlardı. Buna karşılık İstanbul'a iki kere gelen ve istibdadın simgesi haline gelen Padişah Abdülhamit'le yakın ilişkiler kuran Alman İmparatoru II. Wilhelm'e karşı olumsuz duygular oluşmuştu.[35] Dünyadaki gelişmelere başka ülkelerin gözlükleriyle bakanlar bugünün dünyasında da az değil. Aydınlar, çağdaş düşünceyi benimseyenler o günlerde İngiltere'yi destekliyor. Peki, İngiltere ne yapıyor? Örneğin aydın düşmanlığının simgesi haline gelen 31 Mart Olayı karşısındaki tutumu nedir?

Yabancılar Şeriatçı Ayaklanmaları Destekledi mi?

31 Mart Olayı sadece yurtiçindeki bazı şeriatçı çevrelerin tahriklerinin mi eseridir? Bunun dış boyutu yok mudur? Doğan Avcıoğlu, 31 Mart Olayı'nda yabancı parmağı olduğunu aynı adlı kitabında kanıtlarıyla açıklıyor. Bir kere I. Dünya Savaşı yıllarında İngilizlerin Ortadoğu'daki gelişmeleri yönlendirmek için pek çok kişiyi elde ettiğinden kuşku yok. Örneğin İngilizlerin Mekke Emiri Şerif Hüseyin'e 1915-1920 yılları arasında her ay 200 bin altın verdiği ileri sürülüyor.

(35) Tokgöz, s. 133.

Şu sözler Şerif Hüseyin'e aittir. *"İngilizlerin ve Fransızların yaptıkları iyilikleri görmemek için bütün tarihin reddi gerekir."*[36]

31 Mart vakasının teşvikçilerinden olan Derviş Vahdeti, bu olaydan önceki yazılarında sık sık İngiltere'den övgüyle söz ediyor. Ona göre Rus Çarı ve İngiliz kralı İslam'ın dostlarıdır. Düşman ise Sadrazam Kâmil Paşa'ya karşı çıkan İttihat ve Terakki'dir. Kimdir bu sadrazam? Bizzat İngiliz belgelerinde "çılgınlık derecesinde İngiliz taraflısı" denilen kişidir. Tek başına bu bilgiler bile birçok şeyi açığa kavuşturmaya yeterlidir.

Bu görüşü doğrulayan başka araştırmalar da var. Değerli gazetecilerden Ecvet Güresin'in *31 Mart İsyanı* adlı kitabında belirttiğine göre, *Volkan*'cıların arkasında dış ülkelerin gizli kuruluşları var. Soruyu şöyle de sormak mümkün: İngilizler istemeseydi 31 Mart ayaklanması olabilir miydi? Bunun cevabını, Stanley Lane-Poole'un yazdığı *Lord Stanford Canning'in Türkiye Anıları* adlı eserde aramak lazım. O kitapta İngilizlerin nasıl her şeye hâkim oldukları, onların istemediği hiçbir şeyin yapılamayacağı anlatılıyor. Kitapta şöyle deniliyor: *"Canning'in yardımıyla kabul edilmiş yasaları uygulamayan paşalar tepetaklak olurdu. Reşit Paşa hariç büyükelçinin karşısında yılgınlığa kapılmayan hiç kimse yoktu."* Canning 1853 yılında eşine yazdığı bir mektupta şunları söylüyordu: *"Osmanlı Hükümeti apansız değişiverdi. Reşit ile sadrazam azledildi. O saat padişaha çıktım, yeniden vazifelerinin başına getirildiler."* Yalnız Canning değil, 19. yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyılın başlarında, İstanbul'da devlet hayatında genel olarak İngilizlerin aşırı derecede etkili olduğunu söylemek abartmalı olmaz. Bunun en yakın tanıklarından biri Mareşal Fevzi Çakmak'tır. Mareşal, Ankara'ya geçtikten sonra, Büyük Millet Meclisi'nde 27 Nisan 1920'de yaptığı konuşmada bakın ne diyor?:

"Damat Ferit Paşa Hükümeti'nin oluşumuyla beraber temasa geldiğim, gerek o kabine üyelerinden, gerekse Harbiye Nezareti'nde bulunan bazı arkadaşlardan aldığım bilgilere göre, o kabineye Fetvayı (Dürrizade'nin Atatürk'e idam fetvası) veriniz diye baskı uyguladılar.

(36) Doğan Avcıoğlu, *31 Mart'ta Yabancı Parmağı*, Kaynak Yayınları, 2013, İstanbul, s. 25-26.

Nihayet o fetvayı aldılar. Bildiğiniz gibi, o fetva İngiliz süngüsü ile alınmış, İslam'ı sinesinde birbirine düşürmek için ilk defa yazılmış acı bir vesikadır. Milletin gerçeği kavrayan hissi, ümit ederim ki, bundaki fecaati görecek ve bunun ehemmiyeti sıfıra inecektir.[37]

Yurtiçinden yabancıların müdahalesini davet eden akımlar, örgütler ve etkili şahıslar olmasaydı, acaba yabancılar Osmanlı İmparatorluğu'na bu kadar nüfuz edebilir miydi? 1902 yılında Paris'te yapılan Jön Türk Kongresinde konuşan Prens Sabahattin, yapmayı tasarladıkları ihtilalin başarıya ulaşması için önceden bir yabancı ülkenin desteğini sağlamak gerektiğini söylüyor. Peki, halk bu işe ne diyor? Yabancılara bağımlılığı siyasetlerinin ekseni yapanların halkın önemli bir bölümünün desteğini sağlamaları zor olmuyor. Üstelik onlar halkı evlerinde zor tutuyoruz da demiyorlar. İngilizlere desteği göstermek için halkı sokağa döküyorlar. Peki, Meşrutiyet'in ilanı İngilizlerin nüfuzunu azaltmaz mı? İşte onlar bundan korkuyor. Dışişleri Bakanı Edward Grey, 31 Temmuz 1908 tarihinde İstanbul'daki büyükelçisine yazdığı mektupta *"Türkler gerçekten meşrutiyeti kurup yaşatabilirlerse bunun Mısır'a, hatta Hindistan'a kadar etkileri olur,"* diyor.[38] O satırlar yazıldığında 31 Mart ayaklanmasına sadece dokuz ay kalmıştır. İngilizler İttihat ve Terakki iktidarını işbaşından uzaklaştırmak istemektedirler. Mahmut Muhtar Paşa bunu fark etmiş ve şöyle demiştir: *"İngilizler Şark'ta kendisini tehlikeye düşürecek olan bir Türkiye'yi çekemediğinden, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni husumetine hedef edecek ve onu düşürmeye çalışacaktır."* Yani Türkiye'de kimin iktidar olacağına onlar karar verecek, istemediklerini, bugünlerin deyimiyle delikten aşağıya süpüreceklerdir. Türkiye'deki gelişmeler üzerinde etkili olan sadece İngiltere değil. İttihat ve Terakkicilerin büyük bölümü de Almanya'ya aşırı ölçüde bağlıdır. Hürriyetin ilanından sonra Mahmut Şevket Paşa Türkiye'yle ilişkilerini sürdüren Goltz Paşa'ya gönderdiği telgrafta, *"Sadık öğrencilerinizin Osmanlı Hükümeti'nin meşum istibdadına son vermeye ve Anayasayı kabule mecbur ettiğini ekselansınıza hürmetle bildirmekten şeref duyuyorum,"* demektedir.

(37) Belgelerle gerçekler: worldpress.com.

(38) Avcıoğlu, s. 46.

Dönemin ünlü gazetecilerinden Hüseyin Cahit Yalçın, 31 Mart ayaklanmasından söz ederken *"İstanbul'daki işlerin gidişi üzerinde muhtelif kuvvetler tesir icra etmişlerdir. Bunların içinde en büyük rolü oynayanların mutlaka ecnebi olmaları icap eder..."* diyor. Ahmet Emin Yalman da seçimlerde İttihat ve Terakki'nin muhaliflerine İngiliz ve Rus ajanların yardım ettiğini yazıyor. Celal Bayar'ın izlenimleri de farklı değil. İngiliz istihbaratının temsilcisi olarak bilinen ve İstanbul Hükümeti üzerinde büyük nüfuz kuran baştercüman Fitzmaurice için şöyle diyor: *"Türkiye'nin istikrarını bozmak isteyen şahıs ve gruplarla devamlı temas halindeydi. Meşrutiyetin ilanını sağlayan ve onun bekçiliğini yapmak isteyen İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni yıkmakla meşguldü."* Demek ki, yabancıların siyaseti etkilemeye çalışma alışkanlıkları yeni bir şey değil. Rauf Orbay da, 31 Mart ayaklanmasında Fitzmaurice'in Prens Sabahattin'i kullandığını yazıyor.

31 Mart'ta Almanların parmağı olabilir mi? Bunun kanıtını bulmak zor. Tam tersine Almanların bu ayaklanmanın bastırılması için Türk askerlerini teşvik ettiğinin işaretleri var. Goltz Paşa 24 Nisan 1909'da *Die Woche* dergisinde yayınlanan yazısında Mahmut Şevket Paşa'nın ayaklanmacılara karşı sert bir saldırıya girişmesini tavsiye ediyor. Derviş Vahdeti'nin ikiz kardeşi, *Serbesti* gazetesinin başyazarı Mevlânzâde Rıfat da 31 Mart günü yazdığı makalede "İngiltere bizi bizden daha çok düşünüyor," demektedir. Atatürk hakkında bir kitap yazan Philippe de Zara, bütün bu tahmin ve değerlendirmelerden daha ileri giderek, İngiliz İstihbarat Servisi'nin 31 Mart ayaklanmacılarına para yardımı yaptığını yazıyor. Aynı görüşleri paylaşan başkaları da var. *The Times* gazetesinin yazdığına göre 31 Mart ayaklanmasından sonra Ayasofya'ya gelen Amerikan büyükelçisi, ayaklanan askerlerin isteklerini "yerinde" görmüş ve ağırbaşlı davranışlarını takdir etmiş. *The Times* gazetesinin muhabiri de isyancıların gösterdikleri "intizamperverliğe" ve "siyasi terbiyeye" hayran kalmış. Ayaklanmanın üçüncü gününde *Times* gazetesinde yayınlanan başyazıda, Türklerin hemen hiç kan dökmeden, maddi zarar vermeden ordu eliyle bir ihtilal yaptıkları ifade edilmekteydi. Başyazıya göre belki askerler arasında bazı gericiler vardı ama aydınca karar alabilecek olanlar da eksik değildi. Bunlar, İttihat ve Terakki'nin "diktatörlüğünün devamı"nın

yaratabileceği tehlikeleri görerek harekete katılmışlardı. *"Türk halkı askerlere güven duymaktadır."* *Times* gazetesi bunları yazıyordu. Daha harekât ordusu İstanbul'a ulaşmamıştır. Askerler denilenler ayaklanmacı askerlerdir.(39)

Onların 31 Mart ayaklanmasının bastırılabileceği endişesini taşıdığı görülüyor. *The Times* gazetesi harekât ordusunun tehditlerinden blöf olarak söz ediyor. Gazeteye göre İngiltere'ye ve Yunanistan'a yakınlığıyla bilinen Meclis Başkanı İsmail Kemal, harekât ordusunun İstanbul'a girişinin engellenmesi için İngiltere Büyükelçisi Lowther'den yardım istemiş.(40)

Ayaklanma başladıktan sonraki gelişmeleri anlatan *Servet-i Fünun* gazetesi yaralanan askerlerin üzerinden büyük paralar çıktığını ve o sırada çekilen bazı telgrafların ayaklanmadan sarayı sorumlu tuttuğu belirtiliyor.

Ayaklanmanın önderlerinden Prens Sabahattin bir-iki gün gözaltına alındıktan sonra serbest bırakılıyor ve Avrupa'ya gidiyor. Yurtdışına çıkma yasağı koymak kimsenin aklına gelmemiş. Prensin salıverilmesine İngilizlerin katkıda bulunmuş olduğu tahmin ediliyor.(41)

Özetle 31 Mart irtica ayaklanmasında yabancıların rolünün olmadığını düşünmek zor. Daha da önemlisi, yabancıların Türkiye'yi etkilemek, hatta yönlendirmek için din unsurunu kullanabilmiş olmaları. O zamanın basınını bu doğrultuda etkilemek için bir yandan padişahın bir yandan yabancıların nasıl çalıştıkları, ne gibi menfaatler sağladıkları da artık gizlenemeyecek derecede ortada.

Şimdi sorulması gereken soru şu: Bu çabalar acaba sadece 20. yüzyılın başlarında mı gösterilmiş? Türkiye'nin daha sonraki hayatında yabancıların Türkiye'yi yönlendirme çabaları olmamış mı? Türkiye'deki bazı silahlı ayaklanmaları desteklememişler mi? Bu çabaları gösterirken din unsurunu kullanma yoluna gitmemişler mi? Bazı Türk gazetecilerini bu doğrultuda etkilemek için evvelce kullandıkları yöntemleri daha sonra kullanmamışlar mı?

---

(39) Sina Akşin, *31 Mart Olayı*, Sinan Yayınevi, İstanbul, 1972, s. 84, 104.
(40) Avcıoğlu, s. 71-83, 104.
(41) Akşin, s. 2, 225, 289.

Bu gibi sorular soranlara öteden beri yapıştırılacak yafta hazırdır: Komplo teorisi kurmak. Acaba Cumhuriyetin yetiştirdiği en önemli devlet adamlarından İsmet İnönü de mi komplo teorisini ileri sürenlerdendi?

Savaş yıllarının ve Lozan müzakerelerinin tecrübesini yaşayan İsmet İnönü, yabancıların din unsurunu kullanarak Türkiye'nin içişlerine karışmaya çalıştıklarını siyasi hayatının son dönemlerine kadar endişeyle dile getirmiştir. İnönü 1969 yılının Mayıs ayında mecliste yaptığı bir konuşmada şöyle diyordu:

"Bazı din görevlileri, millete, anayasaya, anayasa müesseselerine meydan okurcasına devlet yönetimine el koyma tasavvurlarını gerçekleştirme teşebbüsüne açıkça geçmişlerdir. Bu teşebbüsün altında bazı yabancı siyaset ve iş çevrelerinin bulunduğu yolundaki haberler, meselenin vahametini büsbütün artırmaktadır... Türk milletinin selameti, bağımsızlığı ve ilerlemesi için yapılan her çaba tarihimiz boyunca iç ve dış düşmanlarca 'küfür' ilan edilmiştir. Öteden beri, Osmanlı devrinde ve her devirde Türkler, içeride ve dışarıda bulunan düşmanları tarafından 'kâfir' ilan edilerek mutlaka düşürülmek istenmiştir... Milletin ölüm kalım savaşında bütün çabalarımız esnasında Şeyhülislam'ın fetvasını üzerimizde taşıyarak çalıştık."[42]

Peki, sonra ne oldu? Sonra ne olduğunu da İsmet İnönü'nün ağzından duyalım ve Şevket Süreyya Aydemir'in kaleminden okuyalım:

"Ben demokrasiye giderken arkadaşlarımdan çok ürken olmuştur. Şükrü Saracoğlu gibi olgun bir arkadaş bile bana 'İrticaya gideceklerdir, ben irticadan korkarım' demiştir. Saraçoğlu haklı çıktı. Ben irticanın bu ölçüde istismar edileceğini tahmin etmemiştim. Gerçi aşırı sağdan korkarım. Ama işin oraya vardırılacağını hakikaten düşünememiştim."[43]

İsmet Paşa'nın 44 yıl önce söyledikleri bunlar. Acaba şimdi yaşasaydı ne derdi? Kendisinin sorumluluk taşıdığı dönemi Müslümanlara zulüm yapılan dönem olarak nitelendirmeye çalışanların kendisinden "faşist diktatör" diye bahsedildiğini işitse ne düşünürdü?

---

(42) *Ulus* gazetesi, 7 Mayıs 1969.

(43) Şevket Süreyya Aydemir, "Menderes'in Dramı", *Cumhuriyet* gazetesi, 22 Nisan 1969.

Doğan Avcıoğlu'na göre Şeyhülislam'ın Mustafa Kemal ve arkadaşlarına "katli vaciptir" fetvasını vermesini ısrarla isteyen İngiltere Başbakanı David Lloyd George'dan başkası değildir. Bugün dini siyaset malzemesi yapmaya çalışanların yurtdışından destek alıyor olmaları herhalde İsmet Paşa'yı şaşırtmazdı, ama Türk basınında bu düşüncelerin bu kadar destek bulması karşısında büyük üzüntü duyardı. Onların kurduğu cumhuriyet ve onların güven beslediği Türk halkı buna müstahak değildi.

12 Mart ayaklanması bastırılmıştır. 18 Temmuz 1909 tarihinde yeni bir basın yasası çıkartılıyor. Bu yasa Fransa'dan örnek alınmış ama Fransa da o yıllarda ideal bir demokrasi örneği değil. Her ne kadar 19. yüzyılın son yıllarıyla 20. yüzyılın ilk yılları "Güzel Devir" (La belle époque) olarak anılsa da ülkenin içinde bölgesel, dini, ekonomik ve sınıfsal farklılıklar ciddi sorunlar yaratıyor. İşte Fransa örnek alınarak hazırlanan bu yasaya göre, örneğin devletin iç ve dış güvenliğini bozabilecek gazeteler, mahkeme kararına bile ihtiyaç duyulmadan Bakanlar Kurulu kararıyla kapatılabilecektir.

Mütareke Basınında Yabancı Etkisi

Meşrutiyet döneminde yayın yapan gazetelerin esin kaynağı İttihat ve Terakki'yle onun karşıtlarından mı ibaret? Pek öyle değil. Gazetelerin birçoğu yabancı ülkelerin temsilciliklerinden para yardımı alıyor. Bu acı tabloyu o dönemin önemli yazarlarından Ahmet Emin Yalman şöyle anlatıyor:

"Gazetelerin çoğu yabancı parası alıyor ve bunun karşılığı olarak memlekette fitne ve karışıklık çıkarıyor, onların emellerine bilerek veya bilmeyerek alet oluyorlardı. O sırada bir ecnebi hükümetten, bir ecnebi şirket ve bankadan para almak, bir gazetenin tıpkı satış gibi, ilan gibi normal gelir kaynaklarından biri sayılıyordu. Bütün gazeteler yabancı parası alır mıydı? Bu elbette iddia edilemez... Fakat her gün takım takım yazılarla ortalığı bulandıran, meşru gelirlerle yaşamalarına ihtimal olmayan büyük bir kısım gazetelerin ecnebi parası aldıklarına şüphem yoktur."

Yalman kendisinin sorumluluk taşıdığı *Yeni Gazete*'ye de sık sık yabancı ülkelerden temsilcilerin, gazetecilerin, ajans muhabirlerinin

geldiğini, kendi gazetesinde çalışanlardan bazılarının İngilizlerden ve Avusturyalılardan para aldığı izlenimi taşıdığını söylüyor.

Ahmet Emin Yalman'ın bu saptamaları ve izlenimleri o dönemde İstanbul basınının önemli bir bölümünün yabancıların parasıyla yönlendirildiğinin en önemli işaretlerinden biridir. O dönemin tarihini araştıran bilim adamları ve siyasetçiler için en çok düşündürücü ve kaygı verici olan da bu husus olmalıdır.

Yalnız gazetelerin değil, bazı haber ajanslarının da yabancıların güdümünde olduğu anlaşılıyor. Örneğin 1911 yılında kurulan Osmanlı Telgraf Ajansı'nı perde arkasından Reuters ve Havas ajanslarının yönettiği anlaşılmaktadır. Nitekim bu ajans, İngiliz ve Fransız hükümetlerinin propagandasını yaptığı gerekçesiyle 1914 yılında kapatılmıştır.(44)

Başka bir ajans da Osmanlı Milli Telgraf Ajansı. 1914 yılında, yani I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte kurulan bu ajansın adında milli sözcüğü geçiyor ama kendisi milli sayılmaz, çünkü işi Alman haber alma servislerinden gelen haberleri yayınlamak. Savaş Almanların yenilgisiyle sonuçlanınca bu ajansın da işi bitiyor ve kapanıyor.

Üçüncü bir ajans, 1920 yılının Nisan ayında kurulan Türkiye Havas-Reuters Ajansı. Bu ajans da yabancıların görüşlerini yaymakla görevlendiriliyor. Kurtuluş Savaşı başarıyla sonuçlanınca bu ajansa yapılacak iş kalmıyor ve 1923 yılında kapatılıyor.

Yabancı güdümündeki basın denilince akla hemen mütareke dönemi basını geliyor. Gerçekten o dönemde yazılan bazı yazıları, makaleleri Cumhuriyet döneminin insanları utanç duymadan okuyamazlar. Gene de haksızlık yapmayalım. İstanbul'un işgal altında olduğu dönemde Anadolu'daki milli kurtuluş hareketini cesaretle destekleyen gazeteler ve yazarlar da var. Bazıları biraz daha dikkatli bir üslupla, sarayı ve İstanbul Hükümeti'ni açıkça karşılarına almadan yüreklerinin Anadolu'da olduğunu hissettiren yazılar yazıyorlar. *İleri*, *Yeni Gün*, *Akşam* ve *Vakit* gazeteleri milli mücadeleyi açıkça destekleyen gazeteler arasında yer alıyor. *Peyam-ı Sabah*, *Alemdar* ve *Türkçe*

(44) Topuz, s. 87, 93.

İstanbul gazeteleri adeta İngilizlerin sözcüsü gibi yayın yapıyorlar, Atatürk'e ve arkadaşlarına en ağır ifadelerle hücum ediyor, adeta ateş püskürüyorlar. *Tasvir-i Efkâr, Tevhid-i Efkâr, İkdam* ve *Tercüman-ı Hakikat* üçüncü gruba giriyor. Yani Anadolu'ya sınırlı ve ölçülü bir destek verirken sarayın şimşeklerini üzerlerine çekmemeye dikkat ediyorlar. Gerici akımların sözcüsü ise *Sebilürreşat.*

Mütareke basını denilince akla gelen Milli Mücadele karşıtı gazetelerde yayınlanan makalelerden birkaç örnek verelim:

Vakit gazetesi "Memleket artık barış ve sükûna kavuştu," diye yazıyor. Gene *Vakit* gazetesi Mondros Mütarekesi'ni halka anlatırken, *"Ateşkes anlaşmasında içişlerimize karışma ve milli hâkimiyetimize saldırı yok,"* ifadelerini kullanmıştı. Aslında bu sözleri pek de yadırgamamak lazım. 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Mütarekesi'ni imzaladıktan sonra İstanbul'a dönen Rauf Bey, "Çok sevinçli döndüm. Mondros ateşkesi bir başarıdır. Devletin bağımsızlığı, milletin onuru tam olarak kurtarılacaktır. Sizi temin ederim ki, İstanbul'umuza tek bir düşman askeri bile girmeyecektir," demişti. Oysa Mondros Mütarekesi, Müttefik kuvvetlere hem Boğazlardan serbest geçiş, hem de o bölgede asker bulundurma yetkisi veriyordu. 1 Kasım 1918 tarihinde Amiral Calthorpe'un komutasındaki Müttefik savaş gemileri Çanakkale Boğazı'na girdi. İstanbul halkının gerçekleri görmesi için uzun zaman gerekmeyecekti. 13 Kasım'da bu gemiler İstanbul'a ulaştı ve karaya çıkan askerler şehrin kontrolünü ele aldı.[45]

Bundan birkaç gün önce, 9 Kasım 1918'de Ali Kemal *Sabah*'ta *"İngiliz milleti kainatın en azimli milletidir,"* diyor.[46]

Aynı gazeteci 16 Kasım'da ise şöyle diyordu: "İki vatanımız var: Biri asıl vatanımız, diğeri Fransa."

Böyle yazılar hem yabancı işgal kuvvetlerini hem de sarayı memnun ediyordu. Nitekim Ali Kemal, I. Damat Ferit hükümetinde Eğitim Bakanlığı'na getirildi. Bu göreve getirildikten sonra şunları söylüyordu: *"Hükümet bu sıralarda işgalcilere karşı savaşa tutuşamaz... Milli ordu kurmak gibi devletin selametine son bir darbe vurmak isteyenleri*

(45) Mantran, s. 637-638.

(46) Aydın Keleşoğlu, *İhanet Basını*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2010, s. 20-21.

zorla yola getiririz... Mustafa Kemal'in telkinlerine uyan memur ve subaylar divan-ı harbe verilecektir."[47] Ali Kemal'e göre Mustafa Kemal ve arkadaşları Rumlardan daha tehlikeli düşmanlardı.

Türkçe İstanbul gazetesinin başyazarı ve yöneticisi Sait Molla ise milli mücadele karşıtlarının ve İngiltere'nin destekçilerinin en önde gelenlerinden biriydi. Sait Molla üstelik Danıştay üyesiydi.

Sait Molla, İngiliz Muhipleri Derneği'nin Başkanı Rahip Frew'e yazdığı bir mektupta bir ara İçişleri Bakanlığı'na getirildikten sonra istifa etmesine rağmen padişaha bağlılığı devam eden Ali Kemal'den söz ederken *"Bu zatı elde bulundurmak gerekir. Bu fırsatı kaçırmayalım. Bir hediye takdimi için en uygun zamandır... Ali Kemal Bey talimatınıza harfi harfine uyacak,"* diyordu. Sait Molla'nın Frew'e yazdığı 12 mektubun metinleri Atatürk'ün Nutku'nda yer alıyor.[48]

İşgalci güçleri bu kadar kuvvetli ifadelerle destekleyen ve Milli Mücadele'yi yönetenlerin bertaraf edilmesini savunan bu gibi yazıları yazanlar nereden ilham alıyorlardı?

Sait Molla hakkında Atatürk'ün büyük Nutku'nda da bilgiler var. *Türkçe İstanbul* gazetesi sahibi Sait Molla, Milli Mücadele'nin başarıyla sonuçlandırılmasından sonra yurtdışına gönderilen 150'likler listesinde 98. sıradaydı. Kıbrıs'ta beş yıl bulundu. Burada Kıbrıs Türkleri'nin Atatürk devrimlerini takip etme ve uygulamaya koyma girişimlerini baltalamaya çalıştı, ancak başarılı olamadı. Kıbrıs'tan sonra gittiği Yunanistan'da öldü.

Türkiye'nin İngiliz himayesi altına girmesi konusunda en faal çalışmış kişilerden biri olan ve İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nin başkanlığını yapan İngiliz Ajanı Rahip Frew ile Sait Molla arasındaki yazışmalar ele geçmiş ve bu mektuplarda Sait Molla'nın Frew'dan yüklü miktarlarda para aldığı ve bu paraları isyan çıkarmak amacıyla Anadolu'daki bazı şifreli isimlere gönderdiği anlaşılmıştır. Atatürk, *Büyük Nutku*'nda, İngiliz Muhipler Cemiyeti'nin gizli faaliyetleri arasında, memleket içinde örgütlenerek isyan ve ihtilal çıkarmak, ulusal

(47) Topuz, s. 98-108.

(48) Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, İstanbul, s. 268-274.

şuuru felce uğratmak, yabancı müdahalesini kolaylaştırmak gibi hainceginşimlerin bulunduğunu belirtiyor.[49]

Sait Molla, Nemrut Mustafa Divanı'nda yargılanan Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey'in davasında mahkeme heyetindeydi.

Ali Kemal bu noktaya nasıl gelmişti? 1889 yılında siyasi faaliyetleri nedeniyle Halep'e sürüldükten sonra Paris'e kaçmış, oradan *İkdam* gazetesine yazılar göndermeye başlamıştı. Bir ara Abdülhamit'le Jön Türkler arasında arabuluculuk yaptığı için affedilip Brüksel Büyükelçiliği'nde bir göreve atanmıştı. II. Meşrutiyet'ten sonra İstanbul'a dönerek *Peyam* gazetesini çıkardı ve İttihat ve Terakki'ye karşı sert bir muhalefet yapmaya başladı. Mütareke döneminde Hürriyet ve İtilaf Partisi'ne girdi. Eğitim ve İçişleri bakanlıklarında bulundu. İşgal kuvvetlerini öven ve milli mücadeleye karşı çıkan yazılarıyla tanındı. O dönemde gazetecilikle siyaseti bir arada yürütmeye çalışanlardan biriydi. Öyle anlaşılıyor ki, bazen siyasi kimliği daha ön plana çıkıyordu.

Sait Molla 1919 yılının Mayıs ayında İstanbul'daki İngiltere Büyükelçiliği'ne bir rapor vererek İngiltere'nin Türkiye'de yönetime el koymasını istedi. Bu tavrını 20 Mayıs 1919 tarihinde yazdığı bir makalede aynen şöyle ifade ediyordu: "*Memleketimizin hal ve istikbalini kurtaracak yegâne çare İngiliz himayesidir. Millet zaman geçirmeden İngiliz himayesini istemelidir.*" Sait Molla, aynı gün "İngiliz Dostları Derneği'nin" kuruluş bildirisini de İçişleri Bakanlığı'na verdi. Bu derneğin üyeleri arasında Damat Ferit Paşa ile Ali Kemal de vardı. Padişah Vahdettin de bu derneğin başta gelen destekçilerindendi.[50] Aynı tarihte İngiltere Başbakanı Lloyd George, Fransa Başbakanı Clemenceau ve Amerikan Başkanı Wilson Paris'te yaptıkları toplantıda Yunanistan'a İzmir ve havalisini işgal etme yetkisi vermişlerdi.[51]

Ancak yukarıda da belirtildiği gibi, o dönemin İstanbul basınında milli mücadeleyi cesaretle destekleyen kalemler de vardı. Örneğin *Akşam* gazetesinde 25 Nisan 1921'de şu satırlar yazılmıştı: "*Anadolu'da*

(49) Mustafa Kemal Atatürk, s. 24.
(50) Topuz, s. 113.
(51) Mantran, s. 639

herkes silah başına." Akşam, ertesi gün de Necmettin Sadak'ın şu sözlerini yayınlıyordu: *"İstanbul kalbiyle, ruhuyla Anadolu'ya bağlandıktan sonra kendini hissetti. Bu kuvvet buradaki düşmanları ezdi, susturdu."* Falih Rıfkı Atay da şöyle diyordu: *"Sönmüş görünen Türk ruhu yedi gündür Sakarya kıyılarında bir alev gibi yanıyor."* 22 Eylül 1921'de de şunları yazıyordu: *"Mustafa Kemal artık bir insan değil, bir timsaldir."* İşte o günlerde İstanbul'da bunları yazabilecek yürekli gazeteciler vardı.

1919 yılının Şubat ayında Padişah Vahdettin imzasıyla basını büsbütün baskı altına alan bir sansür kararnamesi çıkarılmıştı. Artık her türlü yazının sansür kurulunun izni olmadan yayınlanması yasaklanacaktı. Peki bundan basının tamamı etkilenecek miydi? Kuşkusuz hayır. 16 Mart 1920 tarihinde İstanbul'u işgal eden yabancı ülkeleri destekleyen yayınları engellemek kimsenin haddi değildi. İşgalden sadece bir ay sonra 20 Nisan 1920 tarihinde Ali Kemal *Peyam-ı Sabah* gazetesinde, şunları yazıyordu: *"Kuyucu Murad Paşa Celalilere nasıl davranmışsa, Kuvayı Milliye'ye de öyle davranmak gerekir."* Son güne kadar mütareke basını yabancıları destekleyen yazılarına devam edecekti.

İzmir'in kurtuluşundan ve milli mücadelenin başarıya ulaşmasından sonra İstanbul basınındaki hava da değişti. Ali Kemal de söylemlerini yumuşattı, "Türk milletinde bu kadar büyük bir yaşama ruhu olduğunu bilmiyordum," gibi sözler söyledi. 1922 yılının Eylül ayında Ankara'ya götürülürken İzmit'te maalesef linç edilerek öldürüldü.[52]

Siyasi kanaatleri ne olursa olsun bir gazetecinin ve siyaset adamının sonu böyle olmamalıydı. Ali Kemal'in kişiliği ve düşünceleri konusunda farklı düşünenler de var. Onların yazdıklarını ve söylediklerini de değerlendirecek olan tarih gerçek hükmünü verecektir.

Onlar işgal kuvvetlerini desteklerken İngilizler Velid Ebüzziya, Hüseyin Cahit Yalçın, Ahmet Emin Yalman, Celal Nuri İleri, Ahmet Ağaoğlu, Süleyman Nazif, Aka Gündüz ve Ziya Gökalp gibi gazetecilerin de aralarında bulunduğu 140 kadar aydın ve siyasetçiyi Malta'ya sürüyorlardı. İşgalcilerin İstanbul'da kendilerine muhalefet edecek seslere ihtiyacı yoktu. Mütareke basınının yayınları onlara yeterdi.

(52) Topuz, s. 107.

Malta'ya sürülenler Ermenilere katliam yapılmasına destek olmakla suçlanacaklardı.

İngilizler ne istiyordu? İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiser Vekili Amiral Richard Webb, 3 Nisan 1919'da: *"Cezalandırmanın, hem Türk İmparatorluğunu parçalayarak milleti cezalandırma, hem de kendi listesindekiler gibi yüksek görevlileri ibret için yargılayarak kişileri cezalandırma biçiminde olmasını,"*[53] öneriyordu.

Padişah bu konuda ne diyordu? İngiliz Yüksek Komiseri Calthorpe'un Dışişleri Bakanı Balfour'a 10 Ocak 1919 tarihinde gönderdiği mesaja bakılacak olursa, padişah İngiltere'nin arzulayacağı her kişiyi, yine İngiltere'nin arzusuna göre yakalatıp cezalandırmaya hazırdır. İngilizlerin bir de azledilip sürülecek kişiler listesi vardır. Haber alma subayı Yüzbaşı Hoyland tarafından 28 Şubat 1919 tarihinde hazırlanan bu kara listenin başında Mustafa Kemal Paşa'nın adı yer almaktadır.[54]

Peki, yabancı ülkeler kendi menfaatleri ve politikaları açısından zararlı gördükleri kişilerin cezalandırılmasını veya görevlerinden azledilmesini talep etme alışkanlığından vazgeçmişler midir? Bunu geleceğin tarihçileri yazacak.

İngilizler, 23 Ocak 1919 ile 20 Nisan 1919 tarihleri arasında Osmanlı Hükümeti'ne toplam 223 kişilik bir liste vererek bunların tutuklanmasını isterler. Bunlar arasında yüksek rütbeli subaylar da vardır. Yalnız Ermeni tehcirine katılanların tutuklanıp cezalandırılması İngilizleri tatmin etmemişti. Bir de savaş sırasında İngiliz tutsaklarına kötü muamele yaptıkları iddiasıyla haklarında şikâyet olanlar vardı. İngilizler bunlar arasında olduğunu iddia ettikleri 22 subayın teslimini istediler. Osmanlı Hükümeti hiç değilse karma bir mahkeme kurulmasını istemiş, İngilizler bunu da reddedip 14 subayı tutuklamışlardı.[55]

İngilizler bu listelerde yer alan devlet adamlarının ve askerlerin 59 kişilik bölümünü 1919 yılının Mart ayından itibaren Malta'ya sü-

(53) Bilal Şimşir, *Malta Sürgünleri*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1985, s. 15.
(54) Şimşir, s. 33, 53.
(55) Turan, s. 89, 90.

rerler. Tutukluların bir bölümünün Malta'ya sürülmesini talep eden Sadrazam Damat Ferit Paşa'dan başkası değildir. Daha sonra Malta'ya sürülen tutsakların sayısı 115'e çıkar.[56]

Aslında uluslararası hukuka göre devletler yabancı bir ülkenin talep etmesi halinde dahi kendi vatandaşlarının o ülkeye gönderilmesini kabul etmezler. Bu olayda ise kabul etmek şöyle dursun, devletin kendisi bunu öneriyor. Dünya tarihinde acaba bunun başka bir örneği var mıdır? Ne var ki, Osmanlı İmparatorluğu Sevr Antlaşması'nı imzalarken böyle bir yükümlülüğü de kabul etmiştir. Sevr'in 230. maddesi şöyle demektedir: *"Osmanlı Hükümeti kırımlardan sorumlu kişileri Müttefik devletlere teslim etmeyi yüklenir..."* Bu koşullarda Malta'ya sürgün edilen siyasetçiler, gazeteciler ve devlet görevlileri yaklaşık iki buçuk yıl orada kalırlar. İngiliz makamları onların mahkûm edilmelerini sağlayacak hiçbir delil bulamamıştır. Nemrut Mustafa Divanını baskı altına alarak pek çok vatanseverin mahkûmiyetine, hatta bazılarının idamına sebep olan İngilizler, Malta'daki kendi mahkemelerinde bir tek kişiyi bile mahkûm edememişlerdir.

Mütareke basınında yazılar yazan bazı gazetecilerin kaleminin ölçüsü yoktu. Örneğin Alemdar gazetesinde yazan Refi Cevat Ulunay 21 Nisan 1919 tarihli yazısında şöyle diyordu: *"İngilizleri bekliyoruz. Türkler kendi güçleriyle adam olamaz."* 14 Temmuzda da şunları ifade ediyordu: *"Türkiye'nin yabancı bir devlete dayanması şarttır. Bu devlet İngiltere'den başkası olamaz. İslam dininin anahtarını İngiltere'nin güvenilir eline teslim etmekte İslam âlemi için hiçbir tehlike yoktur."*

Refi Cevat sadece İngiliz hayranlığını dile getirmekle kalmıyordu. Onun yabancıların telkinleriyle Nemrut Mustafa'nın başkanlığını yaptığı Örfi İdare Mahkemesi'nde yargılanıp haksız yere idam edilen Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey için yazdıkları da utanç vericidir. İşte onun 12 Nisan 1919 tarihli yazısından birkaç satır: *"Kemal Bey bir koldu. Şeriatın kuvvetli satırı insanlık için zararlı olan bir kolu kopardı. Sıra onu düşünen dimağlardadır. Bu kafalar taşın altında ezilmelidir."* İşte ülkesi için dürüstçe ve fedakârca çalışan bir devlet görevlisi için söylenen bu kin ve öfke dolu sözler, o zamanki İstanbul basınının bir

(56) Şimşir, s. 100, 201.

kesimindeki zihniyeti yansıtmaktadır. Refi Cevat, Kurtuluş Savaşı'nı yapanlar için de farklı şeyler düşünmüyordu: *"Anadolu harekâtını tutan zehirli mahlukların kafaları ezilmelidir."* (13 Nisan 1920)

Refi Cevat'ın hınç ve öfke dolu sözlerle idamını desteklediği Boğazlıyan Kaymakamı ve Yozgat Mutasarrıf Vekili Kemal Bey sözde Ermeni katliamıyla suçlanmıştı. 2 Şubat 1919'da başlayan yargılamasında Nemrut Mustafa Paşa'nın özel gayretleriyle düzmece tanıklar dinlenmiş, sanığa savunma olanağı tanınmamıştı. 10 Nisan 1919'da Beyazıt Meydanı'nda idam edilen Kemal Bey halka şöyle seslenmişti: *"Sevgili vatandaşlarım; ben bir Türk memuruyum. Aldığım emri yerine getirdim, vazifemi yaptığıma vicdanım emindir. Sizlere yemin ederim ki ben masumum. Yabancı devletlere yaranmak için beni asıyorlar... Eğer adalet buna diyorlarsa kahrolsun böyle adalet!"*

Nemrut Mustafa kimdi? Emekli bir tümgeneral olan Mustafa Paşa, İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri'nin 5 Ocak 1919 tarihinde yazdığı bir raporda bildirdiğine göre, İngiliz Mandası altında Özerk Kürdistan kurulması fikrini destekleyenlerdendi. Yani siyasetin içindeydi. Bir ara atandığı Bursa valiliğinden Tümen Komutanı Bekir Bey tarafından "aziz şehitlere dil uzattığı" için uzaklaştırılmıştı. 19 Ocak 1920 tarihli *Yenigün* gazetesine göre Nemrut Mustafa verdiği demeçler dolayısıyla Esat Paşa başkanlığındaki Harp Divanı'nda yargılanmıştı. Böyle bir zat nasıl olmuştu da Örfi İdare Mahkemesi başkanlığına getirilmişti? Çünkü kendisi hem İngilizlerin hem de Damat Ferit'in himayesindeydi. Yargıladığı sanıklardan Hüsamettin Ertürk'e söylediği şu sözler birçok şeyi açıklamaya yeter: *"Sizin dürüst bir asker olduğunuza inanıyorum ama işgal altında çalışan bir Divanı Harp vicdanından ziyade hisleriyle hareket eder. Bu bize yukarıdan gelen emirdir."*

Yukarıdan gelen emirle hareket eden mahkemelerde görev yapanların ruh hali demek ki böyleymiş...

Mustafa Kemal Paşa'yı ve arkadaşlarını 11 Mayıs 1920 tarihinde idam kararına çarptıran da Nemrut Mustafa'nın başkanlığını yaptığı mahkemedir. 24 Mayıs'ta Padişah Vahdettin tarafından onaylanan o kararın gerekçesinde şöyle denilmektedir: *"Kuvayı Milliye adı altında fitne ve bozgunculuk yapmak, halktan zorla para toplamak, asker*

almak... bozguncu nutuklar söylemek ve halkı isyana teşvik etmek..." Divanın bu kararını padişah da onaylamıştır. Bereket bu kararın uygulanmasına olanak bulamamışlardır.

Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey, İngilizlerin sözünden çıkmayan bu Nemrut Mustafa Divanı'nın son kurbanı olmayacaktı. Urfa Mutasarrıfı Nusret Bey de aynı akıbete uğrayacaktı. Ona da aynı suçlama yöneltilmişti. Ermenilerin katliamından sorumlu tutuluyordu. Bu iddiaların gerçekle ilgisi yoktu. Onun "suçu" Urfa mutasarrıfıyken Mustafa Kemal'in başlattığı Milli Mücadele'ye açıkça destek olması, Urfa'nın caddelerinden birine Mustafa Kemal Paşa adını vermesi ve kendisine baskı yapmak isteyen yabancı ülkelerin işgalci subaylarına boyun eğmemesi, onlara karşı sert bir direniş göstermesiydi.

Mahkeme onu idama göndermek için çok uğraştı ama delil bulamıyorlardı. Sudan bir gerekçeyle üç yıl hapis cezası verdiler. Ancak hınçları geçmemişti. Yeni kurulan divanın reisi Nemrut Mustafa'ydı ve onu mutlaka cezalandırmak istiyordu. Yeni divan cezayı 15 yıla çıkardı. Mahkemeyi yönlendiren İngilizler bile artık bu kadar hukuksuzluğa göz yumamadılar, Nusret Bey'i Malta sürgünlerinin arasına katarak İstanbul'dan uzaklaştırmaya çalıştılar. Nusret Bey, sorgulanmak için gittiği odanın bitişiğinde Nemrut Mustafa'nın bir İngiliz subayına, "*Onu bana bırakın birkaç güne kadar idam edeceğiz,*" dediğini duyar. Patrikhane dört yeni düzmece tanık gönderir. Ancak onlar da önce Nusret Bey'i teşhis edemezler, çelişkili ifadeler verirler. O sırada aynı hapishanede bulunan Falih Rıfkı Atay, Nemrut Mustafa'nın Nusret Bey'e yaptığı hukuksuzluklara tanık olur.[57]

Sonunda, bitmiş bir davanın yeniden görülmesini kararlaştırır. Bu defa mahkeme üyelerinde değişiklik yapılmıştır. Yeni üyeler Nemrut Mustafa'nın çizgisindedir. Hukuku açıkça çiğneyerek Nusret Bey'in idamını kararlaştırırlar. Bu dürüst ve şerefli devlet memuru idam edildiğinde cebinde sadece bir lirası vardır. Sehpaya giderken aklı geride parasız ve çaresiz bıraktığı eşi Hayriye Hanım'la çocuklarındadır.

Bu davadaki adaletsizlik o kadar aşikârdı ki, sonunda Nemrut Mustafa ve onun mahkemesinin üç üyesi yaptıkları hukuksuzluklar

(57) Falih Rıfkı Atay, *Çankaya*, Pozitif Yayınları, İstanbul, 1968, s. 267.

dolayısıyla yargılandılar ve hapis cezasına çarptırıldılar. Hukuku çiğnemek kimsenin yanında kâr kalmazdı. 8 Aralık 1920 tarihli *Karagöz* gazetesi şunları yazıyordu: "*Dünyanın üstü varsa altı da var. Daha dün Divanı Harp Reisi* sıfatıyla istediğini *idam eden Mustafa Paşa, bugün adli bir mevkuf olarak cezaevi koğuşunda sıra bekliyor.*" Ama Nemrut Mustafa cezasının pek az bölümünü çekti. 85 gün hapiste yattıktan sonra padişah onun cezasını affetti.

Cumhuriyet kurulduktan sonra Atatürk bu haksızlığa el koydu. Nusret Bey'e Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından şehitlik payesi verildi. Çocukları Galatasaray Lisesi'nde okutuldu.

Nemrut Mustafa 2 Eylül 1922 tarihinde askerlikten çıkarıldı. Şam'a gitti. Orada Kürtleri örgütlemeye çalıştı ancak yeterli desteği bulamadı.[58] Nemrut Mustafa Paşa Kuzey Irak'ta öldü.

Harp Divanı İngilizlerin baskısıyla kurulmuştu. İngiltere'nin İstanbul'daki Yüksek Komiser Vekili Amiral Webb, Babıâli'yi mahkemelerin bir an önce kurulması için sıkıştırıyordu. Damat Ferit sonunda "Şimdi güvendiğim yeni bir mahkeme kurdurdum," diyerek İngilizlerin isteklerinin yerine getirileceği mesajını verdi.

Demek ki, o devirde mahkemeler hükümetin arzusu üzerine başbakanın ve işgal güçlerinin güvendiği kimselerden kuruluyormuş. Ama baskı yaparak adaleti yönlendirmeye çalışmak haksız yere suçlanan bazı şerefli insanların hayatını kaybetmeleri sonucunu doğursa da, sonunda gerçekler ortaya çıkıyor ve adaleti siyasete alet edenlerin saltanatı çok uzun sürmüyor.

Peki, Nemrut Mustafa Divanı'nın hukuk ve insanlık dışı kararlarını destekleyen ve teşvik eden mütareke basını yazarlarına ne oldu? Örneğin Refi Cevat milli mücadelenin başarıyla sonuçlanmasından sonra yurtdışına kaçtı. 150'likler listesine alınarak ülkeye girmesi yasaklandı. 1938 yılındaki aftan yararlanarak yurda döndü.[59] Hayatının son dönemlerinde *Milliyet* gazetesinde İstanbul'un sorunları gibi konularda yazılar yazdı.

---

(58) Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, C. 4, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1996

(59) Topuz, s. 111-112.

Malta sürgünleri zor şartlar altında yaşamlarını sürdürüyorlardı. Onlar arasında ünlü göz doktoru Esat Paşa da vardır. O diğer sürgünlerin moralini yükseltmek için her vesileyle şunu söyler: "Yenilmeyeceksin..." Yıllar sonra Esat Paşa'nın oğlu Hasan Esat Işık Paris Büyükelçiliği sırasında Ermenilerin baskısına karşı aynı direnci göstermiş, ülkesinin gurunu yüksek tutmuş ve "yenilmemiştir."

O sırada Anadolu'daki milli kuvvetlerin elinde de İngiliz esirler vardır. Savunma Bakanı Churchill, Malta sürgünleriyle bunların değiş tokuş yapılabileceğini düşünüyordu. İngiliz Dışişleri Bakanlığı başlangıçta buna olumsuz cevap verdi.

Ancak bu konunun sürüncemede bırakılmasını İngilizler de istemiyordu. 7 Mart 1921'de Londra'da Ankara Hükümeti'nin temsilcisi Bekir Sami Bey'le İngiliz yetkililer bir toplantı yaptılar. İngilizler bu sefer Türklerin elindeki İngiliz esirlerine karşılık Malta'daki Türk sürgünlerin bir kısmının serbest bırakılmasını önerdiler. Bekir Sami Bey talimatını aşarak kısmi bir anlaşmayı imzaladı. Buna göre 22 İngiliz esire karşılık o sırada Malta'da bulunan 118 sürgünden 64'ü serbest bırakılacaktı. Atatürk bu anlaşmayı kabul etmedi. İngilizler Malta sürgünlerinden bir bölümünü serbest bıraktılar ama Ankara ustaca bir diplomasiyle elindeki İngiliz esirlerini bırakmıyordu. Ankara Hükümeti aynı zamanda bir propaganda savaşına girişti. Türk basınında İngilizlerin Malta sürgünlerine yaptıkları muamele hakkında haftalarca süren yayınlar yapıldı.

Bu arada Bekir Sami Bey, Londra'da imzaladığı anlaşma nedeniyle yetkisini aşan bir iş yaptığı için Dışişleri Bakanlığı'ndan ayrılmak zorunda kaldı. Yeni Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Tengirşenk, ancak Malta'da geri kalan sürgünlerin tümünün serbest bırakılması karşılığında İngiliz esirlerinin tamamının bırakılabileceğini söyledi.

Uzun müzakerelerden sonra İngilizler, özellikle Sakarya Savaşı'nda Türklerin başarısını gördükten sonra Malta'da kalan bütün sürgünlerin Türkiye'ye gönderilmesini kabul ettiklerini Ankara Hükümeti'ne bildirdiler. 1 Ekim 1921 tarihinde bu konuda anlaşmaya varıldı. 1 Kasım 1921 günü Türk sürgünler İnebolu'da Türk makamlarına tes-

lim edildi.[60] Zaten Malta'daki İngiliz Mahkemesi onları suçlayacak hiçbir delil bulamamıştı.

Bir yandan Anadolu'da milli mücadele ve Kurtuluş Savaşı ateşi yanarken bir yandan da İstanbul'da bunlar oluyordu. Acaba Atatürk'ün Cumhuriyet'in ilanından sonra dört yıl İstanbul'a gitmemesinin sebepleri arasında bunlar da var mıydı?

Cumhuriyet Döneminde Türk Basını

İşte Milli Mücadele'yi başlatanlar, iç ve dış siyasi nüfuz altına alınmış olan Nemrut Mustafa Divanı gibi mahkemelerin ceza, hatta idam hükümlerini boyunlarında taşıyarak Anadolu içinde mücadele veriyorlardı. Mütareke basınının yüz kızartıcı yayınları onlara da ulaşıyor ve halkın bu yola fikren zehirlenmesinden büyük üzüntü duyuyorlardı. Bir şeyi daha anlamışlardı: Böylesine büyük bir Milli Mücadele'ye atılırken mutlaka onların görüşlerini ve hedeflerini halka anlatacak bir basın olmalıydı.

Daha Sivas Kongresi sırasında Atatürk ve arkadaşları *İrade-i Milliye* gazetesini çıkardılar. Bu gazete adından da anlaşılacağı gibi padişahın iradesine karşı milletin iradesinin savunuculuğunu yapacaktı. Atatürk'ün Ankara'ya gelişinden sonra *Hakimiyet-i Milliye* gazetesi çıkarıldı. İlk sayısı 10 Ocak 1920'de yayınlanan bu gazete, Ankara Hükümeti'nin yayın organı niteliğindeydi.

Hakimiyet-i Milliye gazetesi o şartlarda zorlukla çıkarılmıştı, ama onun bir taşra gazetesi görünümünden çıkarılıp ülkenin her tarafında okunan çağdaş bir gazeteye dönüştürülmesi gerekiyordu. Atatürk Çankaya'da önde gelen gazetecilerle bir toplantı yaptı. Falih Rıfkı'nın başkanlığında bir komite kurulup öneriler hazırlandı. Ama Atatürk'ün kafasında başka fikirler vardı. Gazetenin başına Recep Peker'i geçirmek istiyordu. Bu fikrini o komitenin üyelerine açtı. Amerika'daki gazetecilik eğitiminden döndükten sonra Matbuat Genel Müdürlüğü'ne atanan Zekeriya Sertel buna şiddetle itiraz etti. *"Recep Peker iyi bir asker olabilir ama gazetecilikten anlamaz, ben nasıl komutan olamazsam o da* Hakimiyet-i Milliye*'nin başına geçemez,"*

(60) Şimşir, s. 393.

dedi.[61] Atatürk'ün yanında, üstelik onun önerilerine böyle açıkça karşı çıkabilen gazeteciler vardı.

23 Nisan 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kurulmasından sonra ilk yapılan işlerden biri, 7 Haziran 1920'de bir yasa çıkartarak İstanbul Hükümeti'nin yaptığı bütün antlaşmaları, verilen ayrıcalıkları, alınan kararları iptal etmek oldu. Artık yeni bir Türkiye vardı ve o Türkiye'de kararlar işgal kuvvetlerinin talimatıyla veya padişahın kişisel tercihleriyle değil, milletin iradesine dayanılarak alınacaktı. Bu yasa, diğer bütün kararlarla birlikte basına ilişkin düzenlemeleri de iptal etmişti. Anadolu'nun her tarafında Milli Mücadele'yi destekleyen gazeteler yayınlanmaya başladı.

Daha henüz Kurtuluş Savaşı kazanılmamıştır. Düşman Anadolu topraklarından çıkarılmamıştır. Ona rağmen Ankara'da bir özgürlük rüzgârı esmeye başlar. Mecliste fiilen muhalefet görevini yapacak olan İkinci Grup kurulur. Bu grubun sözcüsü durumundaki bir yayın organı da vardır. Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey'in çıkardığı bu gazete Hilafetin kaldırılmasına karşı çıkmaktadır. Bu karşı çıkışlar sonuç vermeyecek, Cumhuriyet kurulacaktır. Mecliste Cumhuriyet'e karşı çıkanlar etkin olamamıştır. Atatürk, Anadolu'ya çıktığından beri aklında olan projesini gerçekleştirmiştir. Bu projesini 7-8 Temmuz gecesi Erzurum'da yakın çalışma arkadaşlarından Mazhar Müfit Kansu'ya yazdırmıştı. O projede şunlar vardı:

- Zaferden sonra şekli hükümet Cumhuriyet olacaktır.
- Padişah ve hanedan hakkında zamanı gelince icap eden muamele yapılacaktır.
- Tesettür kalkacaktır.
- Fes kalkacak, medeni milletler gibi şapka giyilecektir.
- Latin harfleri kabul edilecektir.[62]

İşte Atatürk'ün Cumhuriyet'in ilanından dört yıl önce kayda geçirdiği hedeflerden birincisi gerçekleştirilmişti. Acaba basın buna ne di-

(61) Sertel, s. 110.

(62) Mazhar Müfit Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, Türk Tarih Kurumu, C. I, Ankara, 2009, 5. baskı, s. 131.

yecekti? Siyasetçilerin ve gazetecilerin büyük çoğunluğu Cumhuriyet'i coşkuyla karşılamıştı, ama hepsi değil... Örneğin Rauf Orbay *Vatan* ve *Tevhid-i Efkâr* gazetelerine verdiği demeçlerde Cumhuriyet'in ilanını erken bulduğunu belirtiyordu. Ahmet Emin Yalman'ın da görüşü farklı değildi. *Akşam*'ın başyazarı Necmettin Sadak da aynı düşüncedeydi. Muhalif olan mebuslar nasıl birkaç saat içinde görüşlerini değiştirdiler, diye soruyor ve yapılan işin bir emrivaki olduğunu ileri sürüyordu. "Bir devlet şeklinin birkaç saat içinde müzakere edilip kararlaştırılmasının tarihte örneği yoktur," diyordu. Hüseyin Cahit Yalçın da acele karar verilmesini eleştirdikten sonra yeni rejimin sağlıklı biçimde işleyebileceğinden kuşku duyduğunu söylüyor, hatta Mustafa Kemal'i fırkacılık yapmakla eleştiriyor ve Halk Fırkası başkanlığından çekilmesini öneriyordu.(63)

Bu tartışmaların ilginç bir tarafı da şu: devrimle kurulmuş bir cumhuriyette daha ilk günden itibaren böyle eleştiriler ve itirazlar yapılabiliyorsa, gazeteciler özgürce tepkilerini dile getirebiliyorsa, bazılarının iddia ettiği gibi o rejime diktatörlük denilebilir miydi?

Bütün bu farklı düşüncelere rağmen artık Cumhuriyet kurulmuştur. Türk halkı ve yabancılar artık Türkiye'nin haberlerini, yabancıların güdümünde olmayan, Türklerin yönettiği Anadolu Ajansı'ndan alacaklardır. Anadolu Ajansı, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışından 17 gün önce, 6 Nisan 1920'de, Kurtuluş Savaşı ile ilgili doğru ve "gerekli" bilgileri Türk ve dünya kamuoyuna duyurmak için kurulmuştu.

Ülkede büyük bir coşku havası vardır. Artık sarayın tahakkümü, yabancı devletlerin baskıları sona ermiştir. Artık yeni bir Türkiye vardır. Şimdi tartışmalar hilafet üzerinde yoğunlaşacaktır. Çünkü cumhuriyetle birlikte saltanat sona erdirilmiş, ama hilafet kaldırılmamıştır. Şimdi İstanbul'daki gazeteciler arasında şeriat düzenini savunan ve hilafetin korunmasını isteyen kalemlerin de bulunduğu görülüyor.

Örneğin Hüseyin Cahit Yalçın şunları yazmaktan çekinmiyordu: *"Şeriatın savunucusuyuz. Çünkü şeriata tecavüz edilmesini memlekete*

(63) Kabacalı, s. 107-110.

zararlı görüyoruz." Rauf Orbay da *Vatan* ve *Tevhid-i Efkâr* gazetelerinde yayınlanan bir demecinde Devlet Başkanlığı'na halifenin getirilmesini savunuyordu. Bu tartışmalara katılanlardan biri olan İstanbul Barosu Başkanı ve eski Dersim milletvekili Lütfi Fikri Bey, halifeye hitaben yazdığı bir açık mektupta hilafeti kuvvetle savunmakta ve halifeye istifa etmemesini tavsiye etmektedir. Milli Mücadele yıllarında bu gibi düşüncelere sahip olanların İstanbul Barosu Başkanlığı'na seçilebilmiş olması şaşırtıcı.

Necmettin Sadak, bu defa Lütfi Fikri Bey'e şöyle karşı çıkıyor: *"Dünya Savaşı'nda halife cihat ilan etti. Ama bütün Müslüman memleketleri aleyhimize savaştılar. İstiklal Savaşı olurken halife mücahitlere 'kâfir' dedi. Anadolu harbinde Müslüman memleketlerden halifeyi kurtarmaya tek bir insan gelmedi."*[64] Önemli bir saptama. Sadak'ın bu sözleri Türkiye'nin yönünü değiştirip Ortadoğu'nun bir parçası yapmak isteyenlerin kulaklarına küpe olmalıdır.

İsmet Paşa hilafeti savunan yazılara ve demeçlere büyük tepki gösterdi. Artık Türkiye'nin geleceğinde halifenin etkili olması söz konusu bile olamazdı. İsmet Paşa böyle diyordu. Hilafeti savunan bazı yabancılara da tepkiliydi. *Tanin* ve *İkdam* gazetelerinde Hintli Ağa Han ile Emir Ali'nin hilafeti savunan bir mektubu yayınlanmıştı. İsmet Paşa bu konuyu meclise getirdi ve orada yaptığı konuşmada şunları söyledi: *"Ağan Han ve Emir Ali maddi çıkarlar peşinde koşan ve İngiliz Hükümeti'nin etkisi altında olan kişilerdir."*[65] Demek ki, devletin bütün bilgilerini elinde bulunduran İsmet Paşa hilafetin devamını isteyen bazı yabancıların dış çevrelerin etkisiyle hareket eden ve onlara para karşılığı hizmet vermeye çalışan kişiler olduğu hakkında bilgilere sahipmiş.

Acaba daha Cumhuriyet ilan edilmeden, Milli Mücadele yıllarında meydana gelen irili ufaklı 42 ayaklanmayı, hiç değilse onlardan bir kısmını ve Cumhuriyet dönemindeki silahlı ayaklanmaları yabancı ülkeler teşvik etmiş, desteklemiş, para ve silahla takviye etmiş olamaz mı? Bunun kanıtları yok mudur? İngiliz arşivlerini araştıranlar bunun

(64) Kabacalı, s. 107-112.
(65) Topuz, s. 144-145.

kanıtlarına ulaşmışlardır. Salahi Sonyel'in *Kaygılı Yıllar* adlı eserinde İngiliz arşivlerinden alınmış çok ilginç belgeler var.[66]

Cumhuriyetin kurulmasından hemen sonra bazı unsurların cumhuriyete karşı hareket etmeye başladıklarının görülmesi üzerine, 8 Aralık 1923 tarihinde yapılan meclisin gizli oturumunda bir İstiklal Mahkemesi'nin kurulması kararlaştırıldı. 9-13 Aralık 1923 tarihlerinde bazı gazeteciler tutuklandılar. Matbuat Cemiyeti bu gazetecilere sahip çıktı ve bu gazetecilerden vatanın çıkarlarına aykırı bir hareket beklenemeyeceğini söyledi. Şimdilerde olduğu gibi acaba hapisteki gazetecileri kötüleyen meslektaşları da çıkmış mıdır? Peki, bu gazeteciler yargılanmadan yıllarca hapiste tutuklu olarak kalmışlar mıdır? Hayır kalmamışlardır. 15 Aralık 1923 günü başlayan duruşmalar 2 Ocak 1924 tarihinde sona ermiş ve mahkeme sanık gazetecilerin tümünü suç işleme kastı taşımadıkları için beraat ettirmiştir.

Basında hilafetle ilgili tartışmalar devam eder. Yakup Kadri Karaosmanoğlu *Akşam* gazetesindeki makalesinde halifeye çok büyük bir bütçe ayrılmasını eleştirir. *Hakimiyet-i Milliye* gazetesi de bu eleştiriye katılır. Hilafetin kaldırılacağının işaretleri alınmaktadır ve köşe yazarları da bunun Cumhuriyet devriminin doğal bir sonucu olacağını anlamaya başlamışlardır.

1 Mart 1924 günü Atatürk'ün meclisin açılışında yaptığı konuşma hem bu konuya dolaylı atıfta bulunuyor hem de Cumhuriyet'in kararlılıkla korunacağı yolunda geleceğe mesajlar veriyordu. Atatürk şöyle diyordu:

"Millet, Cumhuriyet'in şimdi ve gelecekte bütün saldırılardan kesin ve ebedi olarak masun bulundurulmasını istemektedir. Türk milleti üzerinde kâbus bulunduramaz."[67] Bu sözler yalnız o günler için değil, 21. yüzyıla giren Türkiye için de büyük anlam taşıyor ve millete yön gösteriyor.

Gerçekten, o günlerde kimse 90 yıl sonra "Türk milleti" kavramanın bile tartışmaya açılacağını düşünemezdi. Tam tersine, Türklük kavramını daha önce de yüceltmeye çalışan düşünürler var-

(66) Salahi R. Sonyel, *Kaygılı Yıllar*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2012.
(67) Kabacalı, s. 124.

dı. Ziya Gökalp bunlardan biriydi. İttihat ve Terakki Partisi'nin ideologlarından olan ve Osmanlı zihniyetini değiştirmek isteyen Ziya Gökalp, Osmanlıların Türklüğe zarar verdiğini, Türkçenin Arapça ve Farsçanın etkisi altında kaldığını, Türklerin kendi benliklerini kaybetmeye başladıklarını, Osmanlı İmparatorluğu'nda Arap'ın Araplığını, Rum'un Rumluğunu, Yahudi'nin Yahudiliğini koruduğunu ama Türk'ün Türklüğünü inkâr edecek kadar benliğinden uzaklaştığını söylemekteydi. Ziya Gökalp'in hedefi Türk ulusuna benliğini tanıtmak ve halkın milli bilincini uyandırmaktı. Yabancı ülkeler Osmanlı İmparatorluğu'ndaki azınlıkları himayeleri altına almışlar, onlarla iş yapmışlar, onlara kredi açmışlar, memleketin ekonomisine el koymaları için onlara yardımcı olmuşlardı. Ziya Gökalp ülke ekonomisinin yabancıların elinden alınıp Türklere verilmesi gerektiği görüşünü savunuyordu.[68]

20 Nisan 1924 tarihinde Cumhuriyetin anayasası kabul edildi. Bu anayasada yeni partilerin kurulmasını engelleyen bir madde bulunmuyordu. Nitekim aynı yıl içinde, 17 Kasım 1924 tarihinde Terakkiperver Fırka adlı bir siyasi parti kuruldu. Başkanlığını Kâzım Karabekir'in yaptığı bu fırkanın yöneticileri arasında Rauf Orbay, Adnan Adıvar ve Ali Fuat Cebesoy gibi tanınmış isimler yer almaktaydı.

Lozan Antlaşması'nın imzalanmasının üzerinden daha bir yıl bile geçmemişti. Türkiye'nin Lozan'da kendini egemen, eşit, bağımsız bir ülke olarak kabul ettirmesini bütün ülkeler içine sindirebilmiş değildi. Üstelik Lozan'da Musul meselesi ve dolayısıyla Türk-Irak sınırının nereden geçirileceği karara bağlanmış değildi. Meseleye Türkiye ile İngiltere arasında bir çözüm bulunması kararlaştırılmıştı. İngiltere ikili müzakerelerde makul ve dengeli bir çözüme yanaşmadı, hatta Hakkâri'yi bile Türkiye'den koparmayı isteyen aşırı taleplerde bulundu. Türkiye'ye çözüm yolu olarak Lahey'deki Adalet Divanı gösterildi. O zaman uluslararası hukukun bağımsız karar verebileceğine inanıldı ve bu öneri kabul edildi. Ancak kısa zamanda oradan adil bir karar çıkmayacağı anlaşıldı.

(68) Sertel, s. 35.

İşte tam bu sırada Şeyh Sait İsyanı patlak verdi. Bu isyanın çıkarılmasında Musul meselesini kendi istediği doğrultuda çözmeye çalışan İngiltere'nin parmağı olmuş mudur? İngiliz arşivlerindeki belgeler bunu doğruluyor. Herhalde şu kısa zamanda anlaşılmıştı ki, Türkiye'nin Lozan'daki kazanımlarını huzur içinde hayata geçirmesine engel olunmaya çalışılacak ve ülkenin hızla demokrasiye ve refaha kavuşturulması için çalışanlara rahat ve huzur verilmeyecekti. Bunun ilk adımı Şeyh Sait İsyanı olmuştu. Şimdi cumhuriyet bir sınavla karşı karşıya bulunuyordu: Ya Cumhuriyet devrimi sonuna kadar korunacak ya da temel hedeflerden biri olan demokrasiyi koruma uğruna Cumhuriyetin temellerinin sarsılmasına razı olunacaktı. Atatürk ve arkadaşları birinci yolu seçti. Cumhuriyet korunacaktı. Şeyh Sait İsyanı bir işaret fişeğiydi; devrimi tahrip etmek isteyenlerle kararlılıkla mücadele edilecekti.

Takrir-i Sükûn Yasası ve İstiklal Mahkemeleri Yıllarında Basın

İşte bu isyanın doğurduğu koşullarda sıkıyönetim ilan edildi. 4 Mart 1925 tarihinde de Takrir-i Sükûn yasası kabul edildi. Bazı milletvekillerinin basını suçlamasına karşılık Ahmet Emin Yalman tepki gösterdi ve "*Memlekette her yapılanı doğru, her yazılanı yanlış göstermek hatadır,*" dedi. *Tevhid-i Efkâr, Sebilürreşat, Aydınlık, Resimli Ay* ve *Vatan* gazeteleri kapatıldı ve bazı gazeteciler tutuklandı. Ancak yargılama gene kısa zamanda sonuçlandı. Mahkeme, gazetecilerin devlet otoritesini sarsmaya çalışmak suçunu işlemediklerine karar verdi.

Daha sonra basın mensuplarına yönelik tutuklamalar devam etti. Çeşitli vesilelerle gözaltına alınan gazetecilerin yaptıkları savunmalar gerçek bir demokrasi mücadelesine dönüştü. Hüseyin Cahit Yalçın mahkemede "*Hür dünyada fikir mesleğine ceza yoktur,*" diyordu. Gene de bazı gazetecilere hapis cezaları verildi. Zekeriya Sertel'le Cevat Şakir'e (Halikarnas Balıkçısı) üçer yıl sürgün cezası verildi. Başka davalarda Şevket Süreyya Aydemir, Hikmet Kıvılcımlı, Sadrettin Celal gibi aydınlara 10 yıl, yurtdışında bulunan Şefik Hüsnü Değmer, Nâzım Hikmet ile Hasan Ali Ediz'e 15 yıl hapis cezası verildi. 1926 yılında İzmir'de Atatürk'e suikast girişiminin ortaya çıkarılmasından

sonra yeni bir yargı dalgası başladı ve girişimin sorumluları yargılanarak cezalandırıldılar.[69]

Sıkıyönetim 2,5 yıl sonra, 1927'de kaldırıldı. Takrir-i Sükûn kanunu da beş yıl yürürlükte kaldıktan sonra sona erdirildi. Şeyh Sait ayaklanmasından sonra devlet gerçi gücünü göstermişti ama bunun bedelini ödeyenler çok olmuştu. Onların arasında gazeteciler de vardı.

Şimdi ülkedeki havayı yumuşatıp demokrasi yolunda adımlar atmanın zamanı gelmişti. Ceza Yasası'nda yapılan değişiklikler sonunda cezalandırılan gazetecilerin bir bölümü serbest bırakıldı. Örneğin Hüseyin Cahit Yalçın üç yıllığına sürgün olarak gittiği Çorum'dan on sekiz ay sonra İstanbul'a döndü. 1929 yılından itibaren *Yarın* ve *Son Posta* gazeteleri muhalif yayın yapmaya başladılar.

Şeyh Sait İsyanı'ndan ve İstiklal Mahkemeleri'nin kurulmasından sonra ülkede sıkıntılı bir hava vardı. O ortamda güvenlik önlemleri alınması doğaldı ama bazı devlet görevlileri ölçüyü biraz kaçırmamışlar mıydı? İşte o ortamda *Son Posta* gazetesinde Zekeriya Sertel imzasıyla yayınlanan ve bu sıkıntılı havayı yansıtan başyazı "Boğuluyoruz, biraz hava istiyoruz," başlığıyla yayınlandı. Bu yazı ülkedeki aydınlar arasında büyük yankı yaptı.[70] Türkiye'nin artık demokrasi yolunda adımlar atmasının zamanı gelmişti.

Atatürk de demokrasi yolunda ilerleyebilmek için bir muhalefet partisine ihtiyaç olduğunu görüyordu. Paris Büyükelçisi Fethi Okyar'ın Serbest Fırka adlı bir parti kurmasını teşvik etti. Hatta kız kardeşi Makbule Hanımı bu partiye üye yazdırdı. Siyaset, Cumhuriyet Halk Partisi ile Serbest Fırka arasındaki dengeye dayalı olarak yürütülecekti. *Yarın* ve *Son Posta* gazetelerinin yanı sıra *Yeni Asır*, *Halkın Sesi* ve *Cumhuriyet* gazeteleri muhalefeti destekleyen yayınlar yapmaya başladılar.[71] İzmir'de düzenlenen mitingde halkın büyük coşkusu vardı. Ancak bu ikinci çok parti deneyimi de uzun ömürlü olmadı. Parti mitinglerinde istenmeyen olaylar çıktı, ölenler oldu. Fethi Okyar partisini kapatmak zorunda kaldı.

(69) Kabacalı, s. 138-139.
(70) Sertel, s. 168.
(71) Kabacalı, s. 142-143.

1931 yılında bir basın kanunu çıkarıldı. Bu kanun bazı kısıtlamalar getiriyordu. Örneğin suç işlemeyi kışkırtıcı yazılar yazmak yasaktı. Padişahçılığı ve hilafeti, komünistliği ve anarşistliği kışkırtan yazılar da yayınlanamayacaktı. Ülkenin genel politikasına dokunacak yayınlardan dolayı gazete ve dergiler bakanlar kurulu kararıyla kapatılabilecekti.[72] Bu kuralları dünyada bugün geçerli olan özgürlük kurallarıyla yorumlamak kuşkusuz mümkün değildir. O devirde öncelikli hedef Cumhuriyeti ve devrimleri korumak, yurtiçinden ve dışından Cumhuriyete yönelik olarak gelebilecek saldırılarla mücadele etmektir.

Bunun fikri temellerinin geliştirilmesine basın yoluyla nasıl katkıda bulunulabilir? Bu düşüncede olan bazı yazarlar 1932 ile 1935 yılları arasında yayınlanacak olan *Kadro* dergisinde bir araya geldiler. Bunlar arasında Şevket Süreyya Aydemir, Vedat Nedim Tör, İsmail Hüsrev Tökin, Burhan Asaf Belge, M. Şevki Yazman ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu gibi dönemin en tanınmış düşünürlerinden bazıları da yer alıyordu. O tarihlerde Avrupa'da bir yandan faşist, bir yandan komünist görüşler hızla yayılıyordu. İtalya ve daha sonra Almanya faşizmin kaleleri olmuştu. Sovyetler Birliği de komünist ideolojinin bayraktarlığını yapıyordu. Kadro hareketi bu iki görüşün de Türkiye için uygun olmayacağını düşünüyor, Atatürk inkılaplarının sözcüsü olmaya çalışıyordu. 36 nüsha yayınlanan *Kadro* dergisi, o yıllarda aydınlar ve siyasetçiler üzerinde büyük etki yaptı.

Savaşın yaklaştığı yıllarda basının üzerinde denetimler de arttı. 1936 yılında Türk Ceza Kanunu'na ünlü 141. ve 142. maddeler eklendi. Bu maddelerin katı bir anlayışla yorumlanması özgürlükleri kısıtlayıcı sonuçlar doğurdu ve eleştiri konusu yapıldı. Bu yasalar nedeniyle yıllar boyunca pek çok düşünür ve yazar yargılandı ve cezalandırıldı.

Türkiye'de bunlar olurken dünyada neler yaşanıyordu ve o ülkelerde basının durumu neydi? I. Dünya Savaşı'nın bütün savaşları bitiren son savaş olacağı düşünülmüştü ama öyle olmadı. Başta Versailles Antlaşması olmak üzere savaştan sonra imzalanan antlaşmaların ge-

(72) Topuz, s. 159.

tirdiği katı hükümler Almanya'da ve diğer bazı ülkelerde ciddi tepkilere yol açtı. Radikal eylemler ortaya çıktı. Türkiye'de Cumhuriyetin ilan edildiği 1923 yılından sadece iki yıl sonra İtalya'da Mussolini resmen diktatörlüğünü ilan etmişti. Hitler de 1923 yılında Münih'te bir birahanede darbe girişiminde bulunmuştu. Almanya'daki Weimar Cumhuriyeti büyük bir istikrarsızlık içindeydi ve hükümetlerin ortalama ömrü bir yılı pek aşmıyordu. Yeni bir savaşın işaretleri ortaya çıkmaya başlamıştı. İngiltere ve Fransa Almanya'yı yatıştırarak savaşı önlemeye çalışıyorlardı. Amerika'da Başkan Roosevelt, Mussolini'yle iyi ilişkiler kurmaya çalışıyordu. Rusya'da Stalin yüzbinlerce insanın hayatına mal olacak bir terör havası estiriyordu. Dünyanın büyük bir bölümü sömürge idarelerinin zulmü altında inliyordu.

Aslında o devirde çağdaş uygarlık düzeyinin temsilcisi sayılabilecek, demokrasiyle yönetilen ülkelerin sayısı pek azdı. O dönemde Türkiye'de yaşanan gelişmeleri, gazetecilerin ve yazarların çektikleri sıkıntıları değerlendirirken dünyanın o tarihlerde içinde bulunduğu koşulları da göz ardı etmemek ve o günün Türkiye'sini dünyanın bugünkü koşullarının terazisinde tartmamak gerekiyor. Kuşkusuz haksızlıkları her dönemde ve her koşulda kınamak lazımdır ama insaf ölçüsünü kaybetmeden ve geçmişten bugünün siyaseti için malzeme çıkarmaya çalışmadan...

Uygulamada bu sıkıntılar yaşanıyordu ama işin esasında devletin basın özgürlüğü anlayışı neydi? Atatürk, Cumhuriyetin ilanından hemen sonra, 1 Kasım 1923 tarihinde bu konuda şöyle diyor: "*Muhterem efendiler, basın özgürlüğünden doğacak sakıncaların giderilmesi doğrudan doğruya basın özgürlüğüyle sağlanmalıdır.*" Atatürk 1929 yılında da şöyle demektedir: "*Basın özgürlüğü ve toplumsal özgürlükler olmadan ve kamuya ait işler hakkında geniş eleştiri alanı bırakılmadan kamuoyu görevini yapamaz. Kamuoyu özgür eleştiri ve tartışma alanıdır. Bu alan hep açık olmalı ve değişik fikirlerle desteklenmelidir.*"

Devrin önde gelen siyasetçilerinden Şükrü Kaya'nın görüşleri de şöyleydi: "*Yazarlarımız ülke işlerini eleştirmekte özgürdürler. Eleştirme özgürlüğünü ve çerçevesini saptayacak ve sınırlandıracak olan yazarın irfanı, vicdanı ve sağduyusudur.*" *Ulus* başyazarı Falih Rıfkı Atay da

şöyle diyor: "*Bizdeki basın özgürlüğüne birçok Batılı meslektaşlarımızın imrendiğini biliyoruz. Cumhuriyet yönetimi kendi kusurlarını düzeltmek görevini gazeteciye bırakmıştır. Her yazar, kanunlara bakarak kalemini kolayca ayar edebilir.*"[73]

Basın özgürlüğü konusundaki bu güzel sözlerle uygulamalar her zaman örtüşüyor muydu? Pek söylenemez. Öyle anlaşılıyor ki, demokrasi ve laiklik konularında olduğu gibi, basın özgürlüğü konusunda da uygulamaya adım adım geçilecekti. Bazen de geri adımlar atılması göze alınacaktı. Ancak Cumhuriyetin getirdiği özgürlükleri Cumhuriyetin temel değerlerini tahrip etmek isteyenlerin istismar etmesine izin verilmeyecekti. Peki, o yıllarda tutuklanan ve cezalandırılanların hepsi kötü niyetli miydi? Bunu söylemeye imkân yok. Yargı görevini yapanlara her dönemde büyük görev düşüyordu. O görev de her koşulda hukukun üstünlüğünü korumak ve vatandaşların hak ve hukuka saygı göstermek olmalıydı. Yargıçlar aldıkları kararlarla, yalnız günün koşullarında değil, tarih karşısında da hesap verecek bir mesleğin mensubuydular.

Olumsuz örnek, örnek sayılamaz derler. Ancak o yıllarda hukukun üstünlüğü açısından Türkiye'yle kıyaslanamayacak durumda ülkeler var. Nazi Almanyası'ndan bir örnek: Hitler 1933 yılında "seçimle" iktidara geldikten hemen sonra bir Basın Odası kuruyor. Bu oda aracılığıyla partiyi destekleyen bir basın ordusu oluşturuluyor. Başlangıçta Nazileri destekleyen gazetelerin sayısı 59, bunların toplam baskı sayısı ise 782,121. Aynı yılın sonunda yandaş gazete sayısı 86'ya, toplam baskı da 3 milyona yükseliyor. 1935-1936 yıllarında 500'den fazla gazete kapatılıyor. Yahudi ve sosyal demokrat gazeteciler işten atılıyor.[74]

Faşist ülkeler böyle. Peki demokrat sayılan ülkelerde basın nasıl? Stanley Baldwin 1931 yılında yazdığı bir yazıda İngiliz basınının "güç sahibi olan ama sorumluluk sahibi olmayan baronların elinde olduğu"nu söylüyor. 1938 yılında İngiliz basınının durumuyla ilgili bir raporda İngiliz gazetelerindeki haberlerin gerçeklik oranının bir

(73) Topuz, s, 112, 161.
(74) Öymen, *Demokrasiden Diktatörlüğe*, Remzi Kitabevi, s. 168.

hayli düşük olduğunu söylüyor ve bir basın enstitüsünün kurulmasını öneriyor.

1931 yılında Fransız basınının durumu hakkında yayınlanan bir rapor geçmişteki bazı suiistimallerden söz ediyor. Savaş yıllarında Fransız basını koyu bir sansürün denetimi altında.

O sırada Türkiye Hatay sorunuyla uğraşıyor. Fransa'nın çıkardığı zorlukları, yaptığı engellemeleri ortadan kaldırmak için basın yoluyla bazı mesajlar vermek gerekiyor. Bu mesajları devletin resmi görüşü olarak dile getirmek diplomasinin kurallarına uymayacak. Onun için bizzat Atatürk tarafından yazılan makaleler 22-26 Ocak 1937 tarihlerinde *Vakit* gazetesinde Asım Us imzasıyla yayınlanıyor. Bu yazılardan bir örnek:

"Fransa'nın dostlarına sesleniyoruz! Türk halkoyu artık Fransız devlet yöneticilerini Hatay meselesinde muhatap olmak kabiliyetinden uzak görüyor. Fransa'nın başına, her nasılsa baş diye üşüşmüş olan bu efendiler, Türk enerjisini takdirden uzak adamlardır."(75)

Bu satırlar devletlerin basını bir dış politika silahı olarak nasıl kullanabildiğinin örneklerinden biri.

Atatürk devletin siyasi amaçları için bazen olağandışı kamuoyu oluşturma yöntemlerine de başvuruyordu. Gene Hatay konusunun en alevli olduğu günlerden birinde, Atatürk'ün önceden verdiği talimatla manevi kızı ve dünyanın ilk savaş pilotu Sabiha Gökçen, bir akşam Atatürk'ün arkadaşlarıyla birlikte bulunduğu Karpiç lokantasına geliyor. Fransız Büyükelçisi'nin de o akşam Karpiç'te olacağını Atatürk öğrenmiştir. Masada Hatay konusu görüşülürken Sabiha Gökçen askeri üniformasıyla içeri girer, çok heyecanlı bir konuşma yapar ve özetle şunları söyler: *"Fransa bir oyunun içine girmiştir ve bu oyunun sonunda bizim olan toprakları Suriye'ye vermeyi planlamıştır. Bütün Türk gençliği adına diyorum ki, hayır, beklemeyeceğiz, işi uzatmayacağız... Hatay bizim canımız, feda olsun kanımız."* Gökçen bu sözleri söyledikten sonra havaya iki üç el ateş ediyor.(76)

---

(75) Topuz, s. 165.

(76) Sabiha Gökçen, *Atatürk'ün İzinde Bir Ömür Böyle Geçti*, Türk Hava Kurumu Yayınları, İstanbul, 1982, s. 377.

Yukarıdaki bölümlerde de anlatıldığı gibi, Cumhuriyetin kuruluşundan Atatürk'ün ölümüne kadar geçen sürede iç ve dış koşulların etkisiyle basın özgürlüğünde zaman zaman kısıtlamalar oluyor. Bazı gazeteciler yargılanıyor, bir kısmı hapis cezasına çarptırılıyor. O dönemde bu kısıtlamalardan rahatsızlık duyan basın mensupları fırsat buldukça eleştirilerde bulunmaktan kaçınmıyorlar. Hatta bazen eleştirilerin tonu bir hayli sert de olabiliyor. Onlar bazen cesaretlerinin bedelini ağır bir şekilde ödüyorlar.

Nâzım Hikmet Olayı ve Yazarların Yargılanması

Savaşın yaklaştığı yıllarda Türkiye'de düşünce özgürlüğünün engellenmesinin en hazin örneklerinden biri, ünlü şair Nâzım Hikmet'in yargılanması ve mahkûmiyeti olayıdır.

İstanbul'da mütareke basını Milli Mücadele'nin önderlerine en ağır bir dille saldırırken Nâzım Hikmet, Faruk Nafiz, Yusuf Ziya ve Vala Nurettin'le birlikte gizlice Anadolu'ya geçen dört şairden biridir. Nâzım daha sonra Moskova'ya geçmiş ve orada okumuştu. 1927 yılında yurda döndüğünde başta *Resimli Ay* olmak üzere çeşitli gazete ve dergilerde şiirlerini yayınlamış, yazılar yazmış, daha sonra sinema alanında da çalışmıştı. Nâzım, Türkiye'nin en büyük şairlerinden biri, belki de birincisi olmuştu. Atatürk de onun şiirlerini okumuş, plaktan dinlemiş ve çok etkilenmişti. Bir gece şiirlerini okumak üzere onu Dolmabahçe Sarayı'na çağırdı. Ne yazık ki, bu çağrıyı ileten polisti ve vakit gece yarısıydı. Nâzım biraz da amacını aşan bir dille çağrıyı reddetti ve *"Ben Denizkızı Eftalya değilim, her çağırılan yere gitmem,"* dedi. Davetin yapılış biçiminden incinmişti.

Atatürk onun bu tavrından etkilendi ve *"Aferin çocuğa, şair dediğin böyle olmalı,"* dedi.[77]

Devletin en üst düzeyinde bile takdir edilen bu şair nasıl olmuştu da sudan bir bahaneyle yargılanıp mahkûm edilmişti? Nâzım genç yaşlarından itibaren komünist ideolojiyi benimsemişti ve etrafına bu ideolojiyi yaymaya çalışıyordu. Onun bu tavrı devletin güvenlik makamlarını rahatsız ediyordu. Onun sesini kesmek için çalışanlar var-

(77) Sertel, s. 146.

dı. 17 Ocak 1938 gecesi tutuklanıp Ankara Harp Okulu Komutanlığı Askeri Mahkemesi'nde yargılandı. Dava kısa sürdü. 29 Mart 1938 tarihinde "askeri kişileri üstlerine karşı isyana teşvik" suçundan 15 yıl ağır hapis cezasına mahkûm edildi. Haziran ayında Donanma Komutanlığı yetkilileri onu Erkin gemisine götürdüler. Donanma Komutanlığı Askeri Mahkemesi'nde 29 Ağustos 1938'de "askeri isyana teşvik"ten 20 yıl ağır hapse mahkûm oldu. İki cezası birleştirildikten sonra 28 yıl 4 aya indirildi. O sıralarda Atatürk'ün hastalığı ilerlemektedir. Bu gibi gelişmelerin ona duyurulduğu kuşkuludur. Nâzım 1 Eylül 1938'de İstanbul Tevkifhanesi'ne götürülür, daha sonra Çankırı ve Bursa cezaevlerinde yatar.

1949 ortalarına doğru Ahmet Emin Yalman'ın *Vatan* gazetesinde yazdığı bir dizi yazının ve gazetenin, avukatı Mehmet Ali Sebük'e yaptırdığı on yazıdan oluşan bir incelemenin etkisiyle, kamuoyunda Nâzım Hikmet'in bir "adli hata" yüzünden cezaevinde yattığı görüşü ağırlık kazandı. Ankara'da avukatlar, İstanbul'da aydınlar topluca imzaladıkları dilekçelerle cumhurbaşkanına başvurdular. Yurtdışında da sanatçıların, hukukçuların öncülüğü ile benzer girişimler yapıldı. Bu arada Birleşmiş Milletler Örgütü'nün danışma organlarından olan Uluslararası Hukukçular Derneği Nâzım'a verilen hükmü ve bu hükmün nasıl yerine getirildiğini incelemek üzere Türkiye'ye bir heyet göndermeye karar verdi. Türkiye'deki ve dünyadaki tepkiler Nâzım'a af çıkartılmasını artık kaçınılmaz bir zorunluluk haline getirdi.

Cumhurbaşkanı bu beklentileri dikkate alarak Nâzım'a özel bir af çıkaracak mıydı? Hayır, çıkarmayacaktı. Bunu yeni kurulacak hükümet yerine getirecekti. O da Nâzım için özel bir af çıkarma yoluna gitmedi. Hatta af kanunu görüşülürken Nâzım Hikmet'in bağışlanmamasını isteyen bazı milletvekilleri onun kişiliğini incitici, kırıcı konuşmalar da yaptılar. Sonunda bazı suçlardan mahkûm olanların cezalarının üçte ikisini çektikten sonra salıverilmelerini öngören hükme dayanılarak ve hapiste geçirdiği 12 yıl 7 aylık süre dikkate alınarak, 15 Temmuz 1950'de tahliye edildi. Ancak tahliye edildikten sonra da özgür bir ortamda yaşama olanağına sahip olması engellendi. İleri yaşına rağmen askere alınma kararı çıktı ve sonunda Türkiye'den kaça-

rak önce Romanya'ya, sonra da Rusya'ya gitti. Hükümet 25 Temmuz 1951 tarihinde Nâzım Hikmet'i vatandaşlıktan çıkardı. Yani Nâzım'a yapılan ve çok partili rejime geçilmeden başlayan haksızlıklar daha sonra da devam etti. Türkiye dünyada hayranlık uyandıran bir şairinin değerini bilememişti. Tıpkı şimdi dünyaca ünlü bazı sanatçılarımızın değerini anlayamamaları gibi...

Nâzım bütün dünyada haklı bir ün kazandı. UNESCO Nâzım'ın doğumunun 100. yılı olan 2002 yılının Nâzım Hikmet yılı olarak kutlanması için bir tavsiye kararı aldı. Bir uluslararası toplantıda Zekeriya Sertel'le karşılaşan ünlü İspanyol şair Pablo Neruda, "*Bu adamın kadrini bilin. Biz onun yanında şair bile sayılmayız,*" dedi.[78]

Kemal Tahir de 12 yıl hapis yatan yazarlardan biriydi. O yıllarda düşünceleri dolayısıyla mahkûm olanlardan biri de Orhan Kemal'di. Orhan Kemal 1938 yılında tutuklandı ve 5 yıl hapis yattı.

Kuşkusuz dünyada hayatının büyük bir bölümünü hapishanede geçiren veya siyasi düşünceleri nedeniyle öldürülen başka şairler ve yazarlar da var. Örneğin ünlü Rus yazarı ve şairi Soljenitsin, 1945 yılında tutuklanmış ve uzun yıllar toplama kamplarında kaldıktan sonra ancak 1956 yılında serbest bırakılmış, 1974 yılında da Sovyetler Birliği'nden sınır dışı edilmişti.

Amerikalı yazar Ezra Pound, savaş yıllarında kendi hükümetinin politikalarını eleştirdiği için 1945 yılında tutuklanmış, daha sonra akıl hastanesine yatırılmış, ancak 1958 yılında serbest bırakılmıştı. İspanya'nın en ünlü şairlerinden Federico García Lorca, 1936 yılında solcu fikirleri dolayısıyla Franko'nun aşırı milliyetçi güçleri tarafından önce tutuklanmış, daha sonra kurşuna dizilmişti.

Ancak bu örneklerden hiçbiri Nâzım'ın ve o yıllarda düşünceleri dolayısıyla hapsedilen başka Türk yazarlarına yapılanları mazur göstermez.

Zekeriya Sertel, Atatürk'ü Nasıl Değerlendiriyor?

Atatürk döneminde yazarlara ve şairlere yapılan muameleleri eleştirenlerden biri de Zekeriya Sertel'di. Sözünü esirgemeyen bir gazete-

(78) Sertel, s. 162.

ci olan Sertel birkaç defa hapse girmişti. Ancak Atatürk'ün ölümünden sonra bütün o dönemi bir arada değerlendirdikten sonra söyledikleri çok ilginç. Sertel özetle şöyle diyor: *"Atatürk'ün cenaze törenini izlerken vicdanımla bir hesaplaşma gereğini duydum. Sağlığında biz bu adama karşı demokrasi ve özgürlük savaşı yapmıştık. Onu demokrasi ve hürriyet getirmediği için adeta suçlu sayıyorduk. Çünkü o vakit ağaçların içindeydik, ormanı göremiyorduk. Şimdi geçenleri daha aydın görebiliyorum. Atatürk memleketin sosyal, siyasal ve ekonomik hayatında büyük devrimler yapmıştı. Halifeliği ve padişahlığı yıkmış, yerine bir cumhuriyet rejimi getirmişti. Halkın sosyal hayatında ve geleneklerinde birçok esaslı değişiklik yapmıştı. Bu devrimler bazılarında hoşnutsuzluk yaratmıştı. Halife ve Padişahtan yana olanlar ona cephe almışlardı. İttihatçılar ona karşı suikast tertiplemişlerdi. Emperyalistler de memleket içinde isyanlar çıkarmışlardı. İstanbul'da bütün Halifeci, padişahçı ve gerici basın Atatürk'e karşı yaylım ateşi açmıştı. Bütün bu koşullar içinde hürriyet ve demokrasi gelişebilir miydi? Tersine devrim düşmanlarına karşı az çok sert davranmak gerekir. Atatürk de iç ve dış düşmanlara karşı ihtiyatlı ve tedbirli bulunmak ihtiyacındaydı. Böyle olmakla beraber Hitler ve Mussolini biçiminde bir diktatörlüğe gitmedi. Kişi egemenliğinden çok meclis egemenliğine, yani halk egemenliğine önem verdi. ...yumuşak, sevimli ve akıllı bir otorite kurdu. Bu otorite diktatörlükte olduğu gibi korkuya değil, sevgiye dayanıyordu. Onun için bizim istediğimiz kadar değilse de gene de günün koşullarının elverdiği ölçüde hür bir rejim kurdu. Biz eleştirilerimizi özgürce yapabildik. Nâzım Hikmet en devrimci şiirlerini onun döneminde yazdı. Nâzım'ın en son ve uzun mahkûmiyeti de Atatürk'ün hastalık yıllarına rastlar. Bugün memlekette ilerici kuvvetler Atatürk ilkelerine dayanarak savaşabiliyorlar. Onun için Atatürk dün de büyüktü, bugün de büyüktü, yarın da büyük kalacaktır. Biz uğrunda savaştığımız özgürlük ve demokrasiye ancak onun açtığı yoldan ulaşabiliriz."*[79]

İşte Atatürk döneminde eleştirisel yazılar yazan, sol fikirleri dolayısıyla büyük sıkıntılara katlanan Zekeriya Sertel'in Atatürk'ün ölümünden sonra dile getirdiği düşünceler bunlar.

(79) Sertel, s. 192-193.

Geçmişe bakarak Atatürk dönemi hakkında belki bazen ölçüsüz eleştiriler yaptıktan sonra Sertel'in vardığı noktaya gelen başka değerli yazarlar da var. Onlardan biri de Aziz Nesin. Nesin şöyle diyor: *"Geçmişte Atatürk'ü eleştirmiş olmaktan dolayı şimdi utanıyorum. Her geçen gün gözümde küçüleceğine, tersine daha da büyüyor."*

Geçmişe bakarak Atatürk'ün büyüklüğünü şimdi daha iyi anlayanlardan biri, Türk edebiyatının guru kaynağı olan Yaşar Kemal. O şöyle diyor: *"Cesaretim olsa, tıpkı* İnce Memed*'in destanını yazdığım gibi, Mustafa Kemal'in de destanını yazmak isterdim."*(80)

Bugün Atatürk'ü, onun yaptıklarını, onun dönemini her vesileyle ölçüsüz biçimde eleştirmeyi âdet haline getirenler de, belki günün birinde bu yaptıklarının yanlış olduğunu anlayıp onun değerini anlayabilirler mi? Ümit edelim ki, öyle olsun.

Acaba bugün Atatürk'ün dönemini yerden yere vurmaya çalışanlar, en haksız ve yakışıksız sözlerle onu diktatör gibi göstermek isteyenler Sertel'in bu sözlerini okuduktan sonra insafa gelirler mi? Kuşkuludur. Çünkü bugün bazılarının en affedemediği şey, Atatürk'ün dinin siyasi amaçlarla istismarına imkân vermeyen laik bir devlet kurmuş olmasıdır.

İsmet İnönü'nün cumhurbaşkanlığına seçilmesi dünyanın çok zor bir döneme girdiği sıraya rastladı. Hitler bütün dünyayı bir ateş topu haline getirecek girişimlerine önce Avusturya'yı "birleşme" görüntüsüyle ilhak etmekle başlamış, daha sonra da Südetler meselesini bahane ederek Çekoslovakya'yı fiilen işgal etmişti. II. Dünya Savaşı'na aylar kalmıştı. İngilizlerin ve Fransızların Hitler'i yatıştırma çabaları sonuç vermiyordu. İşte böyle bir ortamda göreve başlayan İnönü'nün ilk icraatlarından biri Atatürk döneminde yurtdışına kaçanlara bir af çıkarmak oldu. İnönü işe hoşgörüyle başlayacaktı.

Türkiye'de Atatürk'ün ölümüne ve II. Dünya Savaşı'nın başlamasına kadar geçen süre içinde basının ve aydınların durumu böyle. Peki, dünyada 20. yüzyılın başından itibaren basın ne durumda?

---

(80) Ahmet Taner Kışlalı, *Atatürk'e Saldırmanın Dayanılmaz Hafifliği*, İmge Kitabevi, Ankara, 1994, s. 15, 17.

20. Yüzyılda Dünyada Basının Evrimi

20. yüzyılın başlarında, 1914'te I. Dünya Savaşı çıkıyor. Derhal sansür rejimi başlıyor. Hem de en koyusundan. Birçok gazete, sansürün engellediği yazıların yerinde beyaz boşluklar bırakılarak yayınlanıyor. Tıpkı Türkiye'de, Demokrat Parti'nin son zamanlarında olduğu gibi...

Amerika'da kabul edilen 5 Ağustos 1914 tarihli bir yasa "Ordunun ve halkın maneviyatı üzerinde olumsuz etkiler yaratabilecek her şeyin cezalandırılması"nı öngörüyor. Bu yasa 1919 yılına kadar yürürlükte kalıyor. 1917 ve 1918 yıllarında, Amerika'nın I. Dünya Savaşı'na katılmasından sonra çıkarılan bir yasa da, savaşa karşı görüşler savunan bazı aydınların hapis cezasıyla cezalandırılmalarına olanak veriyor.

Ne yazık ki, Fransa gibi özgürlüklerin beşiği sayılan bir ülkede bile sansürcü zihniyet 20. yüzyılda da sürmüş. Bunun ilginç örneklerinden biri ünlü yazar Pierre Loti'nin 1918 yılında yazdığı *Les Massacres d'Arménie* (Ermenistan'daki Katliamlar) adlı kitabının bazı bölümlerinin sansürlenmesi. 1918 yılında Calman-Levy Yayınevi tarafından, her nedense sadece 100 nüsha basılan ve tarafsız bir gözle o dönemde olup bitenleri anlatan, Türkler hakkında da olumlu görüşler içeren bu eserin Ermeniler hakkında eleştirileri dile getirmeye başladığı bölümdeki 27. ve 28. sayfalar beyaz çıkmış. O sayfalarda "sansürlenmiştir" ibaresi bulunuyor. Nasıl oluyor da, üstelik resmen ilan edilerek kitabın bir bölümü sansürlenebiliyor? O sayfalarda acaba ne yazıyordu? Araştırmacılar için ilginç bir konu.

II. Dünya Savaşı'na kadar geçen yıllarda özgürlükler çok sınırlı. Fransa'da 1939 yılında bütün yayınlara ön sansür yeniden geliyor. 1940 yılında Fransa Alman orduları tarafından işgal ediliyor. İşgalci Almanya'nın başkentinde saptanan sansür kuralları Fransa'da da uygulanıyor. Yasaklanan eserlerin listeleri hazırlanıyor. Birçok eser piyasadan çekiliyor. Fransa'nın bir bölümü doğrudan doğruya Nazi işgali altında. Merkezi Vichy'de olan Mareşal Philippe Pétain'in başkanlığındaki Fransız Hükümeti de bağımsız görünmekle birlikte Nazilerin direktiflerine göre hareket ediyor. Önce 1.600 kitaptan oluşan bir liste hazırlanıyor. Buna daha sonra Marksist çizgideki kitaplar ekleniyor. Sonra İngilizce kitaplar yasaklanıyor. 1942 yılında 1.170 kitap da-

ha listeye ekleniyor. Bir yıl sonra 739 kitap daha listeye giriyor. Artık nelerin okunmayacağı değil, nelerin okunabileceği saptansa belki daha kolay olacak. Öyle de oluyor. Vichy yönetimi gazete sahiplerine hangi haberlerin birinci sayfadan yayınlanacağını dahi tebliğ ediyorlar. İstanbul'un işgali yıllarında İstanbul'da nasıl İngiltere'yi destekleyen yazarlar ve gazeteciler olmuşsa, II. Dünya Savaşı'nda da Alman işgalindeki Fransa'da ve Almanya'nın etkisi altındaki Fransız Vichy yönetiminde işbirlikçiler vardı. O yıllarda Vichy Hükümeti'nde başta Başbakan Pierre Laval olmak üzere, pek çok siyasetçi ve devlet yöneticisi Nazi Almanyası'nın sözcüsü gibi çalışıyordu. Halk arasında da çeşitli nedenlerle kendi vatandaşlarını Almanlara ihbar edenlere rastlanıyordu. Bir ara ihbar mektuplarının sayısı günde 2.700 gibi çok yüksek bir rakama ulaşmıştı. Paris'teki Alman Büyükelçisi Abetz ve onun görevlendirdiği enformasyon görevlileri Fransız basınını denetim altına almak için özel çaba gösteriyorlardı. Ne yazık ki, gönüllü olarak Almanlarla işbirliği yapan bazı Fransız gazeteciler ve yazarlar da vardı. Onlar arasında şu isimler ön plana çıkıyordu: Tarihçi Jacques Benoist-Méchin, gazeteci-yazar Henri Béraud, akademi üyesi Abel Bonnard, gazeteci-yazar ve politikacı Georges Albertini, gazeteci-yazar Robert de Beauplan ve Robert Brasillach, sosyalist milletvekili Charles Spinasse, gazete sahibi yazar Jean Luchaire, *L'Action Française* gazetesinin genel yayın müdürü Charles Maurras, yazar Louis-Ferdinand Céline.

Bu isimlerin çoğu zaman içinde unutuldu ama hâlâ Fransız edebiyatında adı geçenler var.

1945 yılında savaş bitmiştir. Artık özgürlük ortamına dönülebilir. Ama pek de öyle olmuyor. Fransa'daki durum ilginç. 1955 yılında çıkarılan bir yasa basın, yayın, radyo ve sinemayla ilgili birçok düzenleme getiriyor. Bu arada "gençleri koruyucu" bazı kısıtlama da getiriliyor. Örneğin Henry Miller'in *Sexus* adlı eseri 1950 yılında yasaklanıyor ve 1968 yılına kadar yasaklı kalıyor. Sovyet yanlısı eserlerle Franko döneminin İspanyası'nda yayınlanan bazı kitap ve dergilere yasak getiriliyor. Amerika'da yayınlanan bazı Ermeni dergilerine de yasak konuluyor. Federal Almanya'da yayınlanan ünlü *Stern* dergisinin 26 Mayıs 1952 tarihli nüshası da her nedense yasaklılar listesinde. Yıllar boyun-

ca bu kitap ve dergi yasaklama yöntemi devam ediyor. Bazılarının gerçekten ahlaki nedenlerle yasaklandığı anlaşılıyor ama çoğu siyasal içerikli. Örneğin Cezayir Özgürlük Hareketi'ni veya Çinhindi'ndeki savaşçıları destekleyen kitap ve dergiler de yasaklar listesine alınıyor.

1954 ile 1962 yılları arasında Cezayir Savaşı, özellikle işkence iddialarıyla ilgili yayınlar sansürleniyor, gazeteler toplatılıyor. Mao dönemindeki Çin'i öven dergiler de 1950'lerin başlarında yasak. Yalnız Doğu'dan değil, Batı'dan yasaklananlar da az değil. Örneğin Oscar Wilde'ın yazdığı *Teleny* adlı eser de listede.

İlginç bir nokta: Yasaklı dergiler arasında 1996 yılında Türkçe *Devrimci Sol, Siyah Bayrak* gibi yayınlar da var. Demek ki o tarihlerde Fransa, Türkiye'deki bazı aşırı gruplara karşı pek de hoşgörülü değilmiş. Ancak bazı Fransız yazarlarına da hoşgörü gösterilmediğini görüyoruz. Yasaklanan eserlerden biri Roger Garaudy'nin *Les Mythes Fondateurs de la Politique israelienne* adlı eseri.

Yasaklı yayınlar listesi bugüne kadar uzanıyor. 1949 yılında Fransa'da çocuklara yönelik yayınları denetlemek üzere bir komisyon kuruluyor. Bu komisyon özellikle yabancı kaynaklı olan ve haydutluk, yalan, tembellik, kin tutma gibi unsurlar içeren çizgi filmleri yasaklıyor. 1976 yılında günahı mazur gördüğü gerekçesiyle Serge Korber'in *L'Essayeuse* adlı filmi yakılarak imha ediliyor.

1990'lı yılların sonlarında bile Fransız televizyonları bazı Amerikan dizi filmlerinin aşırı şiddet içeren sahnelerini sansürleyerek yayınlıyorlar. Bu arada Hitler'in iktidarı ele geçirdiği dönemde yaptığı konuşmaları içeren bir belgeselden onun Yahudi aleyhtarı söylemleri ayıklanıyor.

Fransa'da savaş yıllarından sonra hiç değilse bir süre için yasaklanan filmler arasında Stanley Kubrick'in *Zafer Yolları* (1957) ve Jean-Luc Godard'ın *Küçük Asker* adlı filmleri de var.

Yalnız filmler değil, bazı şarkılar da yasaklanıyor. Jean Ferrat ve Léo Ferré bazı plakları yasaklanan sanatçılar arasında geliyor.

İrlanda'da 1950 yılında halkı ayaklanmaya teşvik ediyor gerekçesiyle John Steinbeck'in kitapları yasaklanıyor.[81]

(81) History of Book Censorship.

Daha yakın zamanlarda birçok ülkede kitapları yasaklanan yazarlardan biri Salman Rüşdi. Onun *Şeytan Ayetleri* adlı kitabı neredeyse bütün İslam âleminde büyük olaylara sebep oldu. İran'ın dini liderleri onun öldürülmesine fetva verdi. Kitabı Japonya'ya çeviren çevirmen öldürüldü, İtalyancaya çeviren ağır yaralandı.

Danimarka'da *Jylland-Posten* gazetesinde Hazreti Muhammed'i küçük düşürücü bir karikatürün yayınlanması da bütün dünyada ciddi tepkiler doğurdu. Bazı ülkeler bunu düşünce ve basın özgürlüğü çerçevesinde savunmaya kalktılar, ama Danimarka yasaları bile dine karşı hakareti suç sayıyordu. Ne var ki bu yasa 1938 yılından beri uygulanmamıştı.

İşin ilginç tarafı şu ki, Amerika Birleşik Devletleri'nde Avrupa ülkelerinin çoğunda dine hakaret suç değil, İngiltere'de de suç olmaktan çıkartıldı. Bazı Avrupa ülkelerinde ise dine hakaret edenlere hapis veya para cezası verilmesini öngören yasalar var. Her nedense pek çok konuda ortak mevzuata sahip olan Avrupa ülkelerinin bu konuda yasalarını uyumlaştıramamış olmaları dikkat çekici.

1990 yılında Fransız parlamentosu ünlü Gayssot Yasası'nı kabul ediyor. İnsanlığa karşı cürümleri savunmak suç haline getirilirken Ermeni soykırımı iddialarını kabul eden bir yasa çıkartılıyor. Oysa Birleşmiş Milletler'in 1948 tarihli Soykırımla Mücadele Sözleşmesi'ne göre parlamentoların böyle karar alma hakkı yok. Öyle anlaşılıyor ki, iç politika hukuka galip geliyor. 2006 yılında "Ermeni soykırımı"nı inkâr edenlerin para ve hapis cezasıyla cezalandırılmalarını öngören bir yasa meclisten geçiyor ama senatodan dönüyor.

Fransız Meclisi'nde bu yasa görüşülürken bir parlamento heyetiyle Paris'e gittik. Milletvekilleriyle görüşüyoruz. Biz daha tezlerimizi anlatmaya başlar başlamaz muhataplarımız bizi susturuyor. *"Anlatmanıza gerek yok, biz sizin haklı olduğunuzu biliyoruz. Ama Ermeni seçmenlerimiz var, bu yasaya karşı çıkamayız,"* diyorlar. İç politika kaygılarının aklı, mantığı, gerçekleri, siyasi ahlakı nasıl etkilediğini görüyoruz.

O günlerde bizi Fransız radyosunda canlı yayına davet ettiler. Programı yöneten gazeteci sordu: *"Tarihinizle niçin yüzleşmiyorsunuz?"* Ben şu cevabı verdim, *"Sizin tarihle yüzleşmekten anladığınız,*

geçmişte olup biten her şeyi halka anlatmak mıdır? Eğer öyleyse bakın bizim yakın tarihimizde neler oldu," diyerek 500.000'den fazla vatandaşımızın Ermeniler tarafından nasıl öldürüldüğünü, camilere doldurulan kadınların, çocukların nasıl yakıldığını, Kurtuluş Savaşı'mızda hamile kadınlarımızın nasıl süngülendiğini anlattım. *"Bunları bütün açıklığıyla anlatsak, okullarda okutsak Türk çocukları bir daha Ermeni ve Rum çocuklarıyla arkadaş olabilir mi? Biz tarihten kin ve nefret çıkarmak istemiyoruz. Tarihin acılarını deşerek gelecekteki dostlukları engellemek istemiyoruz. Sizin yüzleşme dediğinizi yapıp bütün bu gerçekleri ortaya serelim mi?"* dedim. Cevap veremediler. Türklerin her zaman her konuda yanlış işler yaptıkları yolundaki kanıları biraz sarsılır gibi oluyor.

Nicolas Sarkozy'nin cumhurbaşkanlığı sırasında "Ermeni soykırımını" inkâr etmeyi suç sayan yeni bir yasa meclise getiriliyor. Bu defa hem mecliste hem de senatoda kabul ediliyor. Ancak Yüksek Mahkeme tarafından iptal ediliyor. Daha sonra cumhurbaşkanlığına seçilen François Hollande seçim kampanyası sırasında yasayı tekrar meclise sunmayı vaat ediyor. Ancak seçildikten sonra bu vaat hiç değilse bu kitabın yayınlandığı tarihe kadar hayata geçirilmiyor. Ancak Hollande, 2014 yılının Ocak ayında Ankara'ya yaptığı ziyaret sırasında, gazetecilere bu yasanın arkasında durduğunu söylüyor ve Avrupa Birliği'nin Irkçılık ve Yabancı Düşmanlığı ile ilgili 2008 tarihli Çerçeve Kararı'na atıfta bulunuyor. Bu karar BM Soykırımla Mücadele Sözleşmesi'ne açıkça aykırı ve AB üyesi ülkelere, belirli bir olayın soykırım olup olmadığını belirleme hakkını yerel mahkemelere bırakma olanağı tanıyor.

İsviçre'de de benzeri bir durum yaşanmıştı. İşçi Partisi Genel Başkanı Doğu Perinçek, 2006 yılının 7 Mayıs, 22 Temmuz ve 18 Eylül tarihlerinde İsviçre'de yaptığı konuşmalarda, "Ermeni soykırımı" iddialarının "emperyalist bir yalan" olduğunu söylemişti. Bu konuşmalar üzerine Lozan Bidayet Mahkemesi 9 Mart 2007 tarihinde verdiği kararla, Perinçek'i İsviçre Ceza Yasası'nın mükerrer 261. maddesinin 4. fıkrasına dayanarak, 90 gün hapis cezası karşılığı 9000 İsviçre frangı para cezasına çarptırdı.

Bu maddede "ırkı, etnik kökeni veya dini nedeniyle bir şahsı veya bir grup insanı alenen kin ve ayrımcılığa tahrik edenler veya bir ır-

kın, etnik grubun veya dinin mensuplarını aşağılamayı veya kötülemeyi amaçlayan ideolojileri alenen yayanlar, bu amaçla propaganda kampanyaları düzenleyenler... üç yıl hapis cezasına veya para cezasına çarptırılır" denilmekteydi. Mahkemeye göre Perinçek "Ermeni soykırımı"nın bir emperyalist yalanı olduğunu söylemekle işte bu yasa maddesini ihlal etmişti.

Doğu Perinçek, İsviçre'de yaptığı temyiz başvurusunun reddedilmesi üzerine Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (AİHS) ilgili maddelerine dayanarak Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne başvurdu. Yapılan başvuruda, *"Doğu Perinçek'in düşüncesini ifade etme özgürlüğünün ırk ayrımcılığı gerekçesiyle çiğnenmesi ve mahkûm edilmesi AİHS'nin 10. maddesinin ihlalini oluşturmaktadır,"* denilerek İsviçre hakkında dava açıldı.

Mahkeme, AİHS'nin ifade özgürlüğünü düzenleyen 10. maddesinin İsviçre yargısı tarafından ihlal edildiğine hükmetti. Mahkeme, İsviçre'nin Doğu Perinçek'i mahkûm etmek için ileri sürdüğü gerekçelerin yeterli olmadığı kararına vararak *"AİHS'nin 10. maddesi ihlal edilmiştir,"* dedi. AİHM, hassas ve tartışmalı konularda da fikir beyan etmenin ifade özgürlüğünün temel unsurlarından olduğuna dikkat çekti. Hoşgörülü, çoğulcu ve demokratik toplumu; totaliter yönetimler ya da diktatörlük rejimlerinden ayıranın da bu olduğunu belirtti.

Mahkeme, dünyada "soykırım"ın tanınmasıyla ilgili şu tespiti de yaptı: *"Dünya'da, 190 ülkeden sadece 20 ülke Ermeni soykırımıyla ilgili iddiayı tanımaktadır. Bu da aynı İsviçre'de olduğu gibi o ülkelerin parlamentoları tarafından yapılmaktadır."* Ermeni soykırımı iddialarını resmen tanıyan bu ülkelerin de bunu inkâr eden şahıslara yaptırım uygulayacak yasalar çıkarmadığını belirten AİHM, Fransa Anayasa Konseyi'nin kararlarına gönderme yaptı. Fransa'da Anayasa Konseyi, Ermeni soykırımı iddialarının reddini suç sayan yasayı iptal etmişti. Mahkeme, Doğu Perinçek'in bu ifadelerinin İsviçre'de kamu düzenine ciddi tehlike oluşturduğu iddiasını da inandırıcı bulmadı.

AHİM'nin son kararı Avrupa Konseyi ülkelerinin bundan sonra Ermeni soykırımı iddialarının reddedilmesini cezalandıran yasalar çıkarmasını önleyecek olması açısından da önemlidir. AHİM'nin bu kararı Türk basınında geniş yankı yaptı ve memnuniyetle karşılandı.

Ancak Fransa cumhurbaşkanının bu karara rağmen eski tutumunda ısrar etmesi kaygı vericidir.

Halkı Müslüman olan ülkelerde fikir ve düşünce özgürlüğüne saygıdan bahsetmek çok zor. Arap baharı rüzgârı ile demokrasiye ilk adımlarını atmaya çalışan bu ülkelerde yazarların eserleri dolayısıyla yargılanmaları ve mahkûm edilmeleri şaşırtıcı olmuyor.

Bütün bunların gösterdiği gibi, tarihin çok eski dönemlerinden itibaren gerek devleti yönetenler, gerek kilise halkın birçok bilgiye ulaşmasını engellemek istemişler, bunun için bazen koyu bir sansür uygulamışlar, bazen de kitapların, belgelerin, hatta kütüphanelerin yakılması gibi insanlık için utanç verici yöntemlere başvurmuşlardır. Bu yasaklamaların kısmen de olsa 21. yüzyılda bile devam etmesi gerçekten çok düşündürücüdür. Bilgiden ve bilgilerin paylaşılmasından korkanlar, o bilgilere tahammül edemeyenler daha doğru ve sağlam bilgileri ortaya koyamayanlar, kendi düşüncelerini özgür ortamlarda tartışmaya açma cesaretine sahip olamayanlardır. Doğru bilgilere dayalı özgür tartışma ortamı yaratılamadıkça gerçek bir demokrasiye ulaşılması mümkün değildir. Hele farklı fikirlere, düşüncelere sahip olanları suçlayarak doğru fikirlerin ortaya çıkması hiç mümkün değildir.

Yukarıdaki bölümlerde zararlı sayılan düşüncelerin ve yayınların nasıl yasaklandığının, engellendiğinin, sansürlendiğinin ve kitapların nasıl yakıldığının örnekleri anlatıldı. Ama bu yasaklar toplumun düşüncelerinin iktidar sahiplerinin beklentileri doğrultusunda şekillendirilmesi için yeterli değildi. Halkın neleri bilmemesi, duymaması isteniyorsa bu yöntemlerle bu sağlanabilirdi ama iktidarı elinde bulunduranların düşüncelerini, politikalarını ve icraatını benimsemesi nasıl sağlanacaktı?

Bunun için başvurulan yöntemin adı propaganda...

II

Basın Propaganda Amacıyla Nasıl Kullanılıyor?

Propaganda sözü Latincedeki "propagare" kelimesinden gelir. Bir düşünceyi veya eylemi yaymak anlamını taşır.

Propaganda yöntemlerinin ilk uygulamalarına eski Yunan'da rastlanıyor. Orada özenle hazırlanmış nutuklar halkın yönlendirilmesinde etkili oluyor. Atina ve Ispartalıların Pers Kralı Darius ile yaptıkları savaşta yanıltıcı propaganda taktiklerini uyguladıkları görülüyor.

Propagandanın ustalarından sayılanlardan biri de Büyük İskender. Büyük İskender, Darius'un kızıyla evleniyor, 80 subayını da asil ailelerden gelen Pers kızlarıyla evlendiriyor ve böylece bütün vatandaşlarının eşit olduğu çok büyük bir imparatorluk kurduğu inancını dünyaya yaymak istiyor. Kendini Tanrı Zeus'un oğlu olarak tanıtarak ilahi bir kimlik de kazanmaya çalışıyor. Eski Roma'da da Caesar, propaganda yöntemlerini kendi gücünü göstermek için kullanan liderlerden biri.[82] Daha yakın zamanlardaki propaganda mekanizmalarının örneklerinden biri Katolik kilisesinin 1622 yılında kurduğu "İnancın Propagandasından Sorumlu Ofis." O yıllarda Protestanlığın yayılmasından kaygı duyan Papa XV. Gregory, Katolik din adamlarının misyonerlik anlayışıyla eğitilip Katolikliğin propagandasını daha iyi biçimde yapabilmeleri için böyle bir ofis oluşturmuş.[83]

Yıllar boyunca propaganda deyince akla dini amaçlı etkileme çalışmaları geliyor. Zaman içinde propaganda sözü siyasal bir içerik kazanıyor. Halkı etkilemenin önem taşıdığı dönemlerde propagandanın da önemi artıyor.

---

(82) Jowett, s. 51, 53.

(83) Edward Bernays, *Propaganda*, Brooklyn, New York, 2005, s. 9.

Demokrasiden önceki dönemlerde, halkın tercihinin önem taşımadığı zamanlarda ülkeyi yönetmek bir anlamda daha kolaymış. Kral ne derse o oluyor. Örneğin XIV. Louis'nin sözü ünlüdür: "*Devlet benim!*"[84] Kralın kararlarını tartışmak mümkün değil. Üstelik halkın eğitim ve kültür seviyesi çok düşük, ülkeyi ilgilendiren konularda kişilerin görüş oluşturması kolay değil. Ancak eğitimin yaygınlaşmasından ve matbaanın icadından sonra, kitap ve broşürlerin yayınlanması zaman içinde bir tartışma ortamını da meydana getiriyor. Demokrasi yönünde ilk adımların atılmasıyla birlikte kamuoyu desteğinin sağlanması ihtiyacı da hissediliyor. O tarihten sonra propaganda, yalnız başlangıçta olduğu gibi din adamlarının kullandığı bir vasıta olmaktan çıkıyor, siyasetin en önemli araçlarından biri oluyor.

Siyasi amaçlı propaganda Amerika'nın bağımsızlık hareketinden sonra ön plana çıkıyor. 17 Eylül 1787'de kabul edilen Amerika Birleşik Devletleri Anayasası'nda halkın tercihlerinin nasıl yönlendirileceği pek düşünülmemiş. O nedenle anayasada siyasi partilerden söz edilmiyor. Zaten o devirde dünyada da siyasi partilere oy verme esasına dayalı bir sistem yok. Ancak anayasanın kabulünden üç yıl sonra, 1790'da halkın pek çok kişinin görüş ve öneri arasından bir seçme yapmasının zorluğu anlaşılınca, belirli fikirleri ve önerileri bir çatı altında toplayan siyasi partiler kuruluyor. Başlangıçta iki büyük parti oluşturuluyor: Cumhuriyetçi Parti ve Demokrat Parti. Daha sonra çeşitli küçük partiler kurulsa da Amerikan siyasetini hâlâ bu iki büyük parti yönlendiriyor.

Propaganda kavramı 20. yüzyılın başlarında Amerikalı bilim adamları tarafından çeşitli yönleriyle tartışılmış. Birçok yazar, propagandayla ikna etme çabalarının arasındaki farka işaret ediyor. Onlara göre propaganda, onu yapanın amaçlarına uygun sonuçlar almaya yarayan bir iletişim biçimi. İkna ise hem ikna etmek isteyene, hem de onun karşısındakinin beklentilerinin gerçekleşmesine yardımcı olan karşılıklı bir iletişim yolu. Çağdaş dünyada bu kavram daha çok haberlerin belirli bir amaca uygun olarak yönlendirilmesi şeklinde anlaşılıyor. Burada amaç propagandayı yapanın çıkarlarına hizmet ede-

(84) Bernays, s. 47.

cek haberlerin ön plana çıkarılması, zarar verecek haberlerin küçültülmesi.[85]

Özellikle I. Dünya Savaşı'nın yaklaştığı yıllarda halkın savaş fikrini desteklemesi için propaganda yöntemlerinin yoğun biçimde kullanılmasına gereksinme duyulmuş. Savaşın başında İngiltere'nin en önemli amaçlarından biri Amerika'nın savaşa katılmasıydı. Bu sağlanamadığı takdirde Almanya'yı yenilgiye uğratmak zor olacaktı. İngiltere Propaganda Bakanlığı "Wellington House"un çalışmalarının en önemli hedefi buydu. Amerika'nın savaşa katılması nasıl sağlanacaktı? Başkan Woodrow Wilson, 1916 yılında yapılan başkanlık seçiminde "Zafersiz Barış" sloganını kullanarak, yani savaş karşıtlarının desteğini sağlayarak başarılı olmuştu. Amerikan halkı savaşa katılmak istemiyordu. Başkan Wilson ise savaşa katılma yanlısıydı. Bunun için halkın eğilimlerini değiştirmek, savaş karşıtı bir halkı savaş taraftarı bir halk haline getirmek gerekecekti.

Bu amaçla Creel Komisyonu denilen bir heyet oluşturuldu. Bu komisyonun yaptığı propaganda çalışmaları sonucunda Amerikan halkı savaşı kuvvetle destekler hale getirildi. Wellington House'un hazırladığı ve gerçeklere dayanmayan Almanya ve Türkiye karşıtı propaganda belgeleri halkın savaşı destekleme eğiliminin artırılmasında etkili olmuştu. Mademki, o ülkeler bu kadar kötüydü, o zaman Amerika onlarla savaşarak dünyayı kurtarmalıydı. O zaman geçerli düşünce buydu.[86]

Halkın eğilimlerini etkilemenin yolu neydi? O yıllarda kamuoyunun önemini araştıran en önemli bilim adamlarından biri sayılan Walter Lippmann, işte bu gibi propaganda komisyonlarının da üyesiydi. Lippmann'a göre toplumda çeşitli sınıflar vardı. Bunlardan biri toplumun gündelik işlerini yürütenlerdi. Diğer bir sınıf, siyasi ekonomik ve ideolojik konularda meseleleri değerlendiren, kararlar alan ve uygulayan kişilerden oluşuyordu. Bir de bu kararlara göre hareket eden geniş halk toplulukları vardı. Lippmann bunları "sürü" olarak nitelendiriyordu. Demokrasilerde onlar kendilerini yönetecek olanla-

(85) Jowett, s. I, 3.

(86) Noam Chomsky, *Media Control*, Seven Stories Press, New York, 2002, s. 11.

rı seçecek ve onların kararlarına uyacaklardı. Bunun için halkın mutabakatının sağlanması önem taşıyordu. Bir toplumda gerçek güç, karar veren küçük bir grubun elindeydi. Bunların özel bir eğitimden geçirilmesi gerekecekti. Halkın çoğunluğu ise daha çok izleyici konumunda olacaktı. Şimdilerde de bir kere seçimi kazandıktan sonra, halkın desteğini aldığını söyleyerek bir dahaki seçimlere kadar, demokratik denetime tâbi olmadan, her istediklerini yapabileceklerini düşünenlere rastlanıyor.

1920'li yıllarda toplumsal iletişim alanının en önemli uzmanlarından olan Harold Lasswell de halkın, kendi çıkarlarını en iyi bilecek durumda olduğu tezine karşı çıkmaktaydı. Ona göre halkın gerçek çıkarlarının nerede olduğunu göstermek için propaganda yöntemlerine başvurulmalıydı.

Her siyasi partinin liderleri ve temsilcileri kendi düşüncelerinin, halk için önerdikleri çözümlerin başkalarınınkinden daha iyi olduğunu ortaya koymak için propaganda yöntemlerine başvuruyorlardı. Tabii o tarihlerde propaganda yapacak olanların bütün vatandaşlara tek tek ulaşmaları kolay değil. Halkın içindeki kanaat önderlerini ikna etmek önem taşıyor. Zaman içinde kitle iletişim araçları bütün bir ülkeyi, hatta dünyayı kapsayacak duruma gelince propagandanın bütün vatandaşlara, hatta diğer ülkelerin halklarına da ulaşması daha kolay oluyor.

Geniş kitlelerin herhangi bir konudaki düşünce ve tercihlerini yönlendirmek için siyasetçiler ve işadamları o tarihlerden itibaren propaganda yöntemlerini yaygın biçimde kullandılar. Bu işi perde arkasından yönlendirenlere "görünmeyen hükümet" deniliyordu. Propaganda konusuna bilimsel açıdan bakan uzmanlara göre, politikacılar açısından önemli nokta, propaganda araçlarını kullanarak halkın hoşuna gidecek şeyler söylemek, insanların duygularına, inançlarına, günlük beklentilerine hitap etmekten çok onları doğru yönde bilgilendirmek ve gerçekçi bir yaklaşımla onların desteğini sağlamaya çalışmaktır.[87] Ancak bu görüşe ne kadar siyasetçi uymuştur, bilinmez. Daha yaygın uygulama seçimleri kazanmak ve kitleleri be-

(87) Bernays, s. 119.

lirli bir konuda ikna etmek için çoğu zaman gerçek olmayan bilgiler de propaganda yoluyla halka ulaştırılmıştır.

Bazı bilim adamları kamuoyunun içeriğinin baştan aşağı propaganda olduğunu söylüyorlar. Onlara göre, kişilerin eldeki bilgilere dayanarak görüşlerini tam bir özgürlük içinde şekillendirmeleri ve seçim zamanında kanaatlerine uygun olarak sandığa oy pusulasını atmaları sadece demokratik bir efsanedir.[88]

1937 yılında Pennsylvania'da çelik işçileri büyük bir greve gittiler. O yıllarda Pennsylvania denilince bu grev hatırlanıyordu. Bu grevi kırmak lazımdı. Çünkü büyük sanayi bundan rahatsız olmuştu. İşte o zaman propaganda silahı bu amaçla kullanıldı ve Amerikan kamuoyu grev yapan işçilere karşı şartlandırıldı. Büyük firmaların yönlendirdiği propaganda çalışmalarında işçiler, işverenler, onların aileleri hepsi "biz Amerika" kapsamı içine sokuldu, grevciler ise Amerika'nın menfaatlerine zarar veren bir grup olarak tanıtıldı.

Daha sonraki büyük grevlerde de aynı yöntem uygulandı. Propaganda şimdi grev kırıcılığının bir silahı olmuştu. Bu yönteme "The Mohawk Valley Formula" denildi.

Özetle, propaganda yoluyla, hiç kimsenin kolay kolay karşı çıkamayacağı söylemler kullanılarak kitleler yönlendirilecekti. "Bizim ülkemiz, bizim ordumuz, bizim güvenliğimiz" gibi... Yakın zamanlarda da propagandayı etkili kılmak için bazı sloganlar kullanıldı. Örneğin Afganistan'da Taliban ve El Kaide'yle mücadele edilirken "Sürekli Özgürlük Operasyonu" sloganı kullanıldı. 11 Eylül 2001'de New York'ta İkiz Kuleler'e yapılan saldırıdan sonra Başkan Bush'un sloganı "Teröre Karşı Savaş"tı.[89]

Bu gibi sloganlar dış politika konularında sık sık kullanıldı. Örneğin 1954 yılında Guatemala'da muhafazakâr, demokratik bir hükümet vardı. United Fruit Company gibi şirketler o hükümetin bazı kararlarından rahatsızlık duyuyordu. Yoğun bir propaganda çalışmasıyla o hükümete karşı bir kamuoyu oluşturuldu. Hükümet bunun etkisiyle devrildi ve yerine hiç de demokratik olmayan bir rejim

(88) Nermin Abadan Unat, *Halk Efkârı*, Ankara, Yeni Matbaa, 1956, s. 57.
(89) Jowett, s. 10.

kuruldu. Yani propaganda her zaman iyi niyetle kullanılan ve halkların iyiliğine hizmet eden bir araç değildi. Günümüzde de bunun örneklerine sık sık rastlanıyor.[90]

Bu yolla geniş halk kitlelerine tarihi olayları da farklı biçimde yansıtmak mümkün oluyor. Örneğin Vietnam Savaşı'nda Amerika'nın müdahalesi nasıl haklı gösterilebilecekti? Güney Vietnam'a "Güney Vietnamlıların saldırısı" nasıl açıklanabilecekti? Amerikan müdahalesinden önce Güney Vietnam denilen bir ülke yoktu.

Zaman içinde gerçekler herkes tarafından anlaşıldı. Amerikan birlikleri Vietnam'dan çekildi. Ülke, bütünlüğüne yeniden kavuştu ve Amerika da yeniden bütünleşen Vietnam Devleti'yle siyasi ve ekonomik ilişkiler kurdu. Ama o yıllarda yoğun propaganda çalışmalarıyla savaşın başında Amerika'nın haklı bir savaş verdiğine halk kitleleri inandırılmış ve Amerika'nın bu savaşta uğradığı kayıplar hakkında halkın gerçekleri öğrenmesi pek mümkün olamamıştı. Örneğin bir süre önce Massachusetts Üniversitesi'nin yaptığı bir araştırmada, Vietnam Savaşı'nda kaç Vietnamlı öldü sorusuna Amerikan vatandaşları ortalama olarak 100.000 kişi cevabını verdiler. Oysa resmi rakam 2 milyondu, gerçek rakam belki de 3, hatta 4 milyonu buluyordu. Almanya'da Nazilerin Yahudilere yaptığı soykırımda kaç kişi öldü sorusuna verilen ortalama cevap 300.000'di.[91] Oysa gerçek rakam 6 milyon civarındaydı. Medyalardan dünyayı izleyen kitleler yalnız bugünkü olaylar ve gelişmelerle değil, geçmişle ilgili konularda da gerçeklerden uzak izlenimler ediniyorlardı. Propaganda çok şeye kadirdi...

Burada önem taşıyan bir nokta da şu: Halkı yanıltıcı bilgilerin birçoğu siyasetçilerden kaynaklanıyordu ve gazeteciler onlardan aldıkları bilgilere göre kamuoyunu yönlendiriyorlardı. Çoğu zaman siyasetçiler, gazetecilerin başlıca haber kaynağını oluşturduğu, esas bilgi onlarda olduğu için gazetecilere ne kadar ve ne yönde bilgi verirlerse kamuoyu o kadar ve o yönde bilgileniyordu. O nedenle gazeteciler bir ölçüde siyasetçilere bağımlı oluyorlar ve haber kaynak-

(90) Chomsky, *Media Control*, s. 23-25.
(91) Chomsky, s. 36.

larını kaybetmemek için onları rahatsız edecek haber ve yorumlardan kaçınıyorlar. İşte bu da bir cins kendi kendini sansürleme durumu oluyor.

Aynı şekilde siyasetçiler de bir ölçüde basına bağımlı oluyor. Görüşlerini en uygun zamanda ve en uygun biçimde kamuoyuna yansıtabilmek için basının özelliklerini de dikkate almak zorundalar. Bunun örneklerinden biri şu: Çekoslovakya'nın bağımsızlığını 17 Ekim 1918 tarihinde ilan etmesi öngörülmüştü. Cumhurbaşkanı Masaryk, o günün pazar olduğu için bu büyük olayın basında yeterince yer bulamayacağını düşündüğünden, bağımsızlık ilanını bir gün geciktirdi. 18 Ekim Pazartesi günü bağımsızlık ilan edildi ve basında geniş yer buldu.[92] Gene de siyasetçilerin basını diledikleri gibi yönlendirmeleri her zaman kolay olmuyor. Basın özgürlüğü için mücadele eden, gerçekleri dürüstçe yazmayı ilke edinen gazetecilerin sayısı az değil. Ama şu veya bu etki altında kalemini iktidarların hizmetine sunmayı kabul edenler de var. İşte propaganda çalışmaları daha çok bunlara yönelik olarak yapılıyor.

Propaganda sadece seçimlerde değil, ekonomide, ticarette, belirli ürünlerin tanıtımında yaygın biçimde kullanılıyor. Siyasette de sadece seçimlerde başvurulan bir yöntem değil, çünkü demokrasilerde her şey seçimden ibaret değil. Siyasetçiler sürekli olarak görüşlerini halka kabul ettirmek zorundalar. Bunun için propagandaya giderek artan ölçüde ihtiyaç duyuyorlar.

19. yüzyıldan itibaren propaganda özellikle Avrupa'da, Balkanlar'da ve Ortadoğu'da siyasi gelişmeleri, imparatorlukların bölünmesini, yeni devletlerin oluşumunu, yani milletlerin kaderini kuvvetle etkileyen unsurlardan biri olmuştu.

Propagandanın önemi daha 19. yüzyılın ilk yarısında, Yunan Bağımsızlık Savaşı'ndan itibaren anlaşılmıştı. Bu konuya aşağıdaki bölümlerde daha ayrıntılı olarak değineceğiz.

Özellikle savaş yıllarında propagandaya çok geniş ölçüde başvuruldu ve propaganda bir savaş silahı gibi kullanıldı.

(92) Barneys, s. 120, 122.

I. Dünya Savaşı Yıllarında Propaganda

I. Dünya Savaşı demokratik rejimle yönetilen bütün ülkelerde basının sıkı bir denetim altına alındığı, düşünce özgürlüğünün kısıtlandığı bir dönem oldu.

Büyük devletler güçlü propaganda teşkilatları, hatta propaganda bakanlıkları kurdular. Bunların en ünlülerinden biri İngiltere'nin Propaganda Bakanlığı. Adını içinde çalıştığı binadan alarak "Wellington House" olarak bilinen bu bakanlık, I. Dünya Savaşı yıllarında yalnız İngiliz kamuoyunu yönlendirmekle kalmadı, başka ülkelerin halklarını etkileyecek projeler de yürüttü.

I. Dünya Savaşı yıllarında İngiltere propaganda alanında çok etkili bir çalışma yürüttü. Savaştan önce gazeteler üzerinde aşırı bir baskı göze çarpmıyordu. Bazı gazeteler savaş karşıtı yayınlar yapıyor, İngiltere'nin Almanya'ya karşı savaşa girmemesi gerektiği görüşünü savunuyorlardı. İngiltere'nin savaşa girme kararı vermesinden sadece altı gün önce bazı İngiliz gazete başlıkları şöyleydi: "Niçin savaşmamalıyız?", "Fransa, İngiltere ve İtalya halkları savaşa karşı çıkmalıdırlar." İngiltere 4 Ağustos 1914 tarihinde savaşa girdikten sonra her şey birdenbire değişti. Artık bütün gazeteler hükümetin savaş çabalarını desteklemeye başladılar. Şimdi tek hedef savaşta zafere ulaşmaktı. İngiltere'de basın sektörünün neredeyse tamamına hâkim olan gazete sahipleri hükümetle yakın bir işbirliği içine girdiler. 19. yüzyılın sonlarına doğru okuma yazma bilenlerin oranı hızla artınca yayınlanan gazete sayısı da artmış ve bazı işadamları 1888 yılından itibaren gazetelerin çoğuna sahip olmuşlardı. Onların talimatıyla gazete başlıkları İngiliz Hükümeti'nin beklentilerine göre atılıyordu. Bu başlıklardan biri şöyleydi: "Almanlar Belçikalı çocukların ellerini kesti." Diğer bir başlık: "Kanadalı subay Almanlar tarafından çarmıha gerildi."

İngiliz propaganda teşkilatının yaydığı bir habere göre Alman askerleri Hollanda'nın Amsterdam şehrine girdiklerinde papazlardan bunu kutlamaları için kilise çanlarının çalmalarını istemişler, bunu yapmayı kabul etmeyen papazları çanların içine asarak öldürmüşler. Sokaklarda gördükleri küçük çocukları süngülemişler. Aslında bu başlıkların gerçekle ilgisi yoktu ve savaştan sonra hem İngilizler, hem

de Belçikalılar bunların savaş yalanı olduğunu açıklayacaklardı. Savaş yıllarında ise bu gibi haberler halkta Almanlara karşı büyük bir nefret duygusu yaratıyor ve hükümetin Almanya'ya karşı savaşına halk desteği sağlıyordu. Yani gazeteciler o yıllarda fiilen hükümetin memurları gibi çalışıyorlardı. Basın özgürlüğü, araştırmacı gazetecilik gibi kavramlar tamamen bir tarafa bırakılmıştı. Savaşta ölenlerin sayısı hakkında doğru bilgi verilmiyor, İngilizlerin kazandığı muharebeler abartılarak haber yapılıyor, kaybettikleri ya hiç haberleştirilmiyor ya da kısaca geçiştiriliyordu.

Parisliler 150 kilometre ötedeki Verdun'un Alman saldırısına uğradığını ve düştüğünü öğrenemediler. Sansür bu gibi haberlerin yayınlanmasını engelliyordu. Bu gibi haberleri yazmaya yeltenenler hemen kışkırtıcı ajan muamelesi görüyor ve tutuklanıyordu.

Alman propaganda teşkilatı da aynı şekilde, gerçek dışı haberlerle halkta İngiltere'ye ve Fransa'ya karşı düşmanlık duyguları yaratmaya çalışıyordu. İngilizler basını "açık toplum"un kuralları içinde ikna yoluyla diledikleri şekilde yönlendirirken Almanlar daha otoriter, yasaklayıcı yöntemlerle gazetelerini diledikleri biçimde yayın yapmaya zorluyorlardı. Aslında sonuç farklı değildi. Almanya'da yayınlanan Sosyal Demokrat eğilimli *Vorwärts* gazetesinin başyazısında "*Askeri makamlar tarafından verilen talimatlar bizim yayınlarımıza kısıtlama getiriyor, artık gazetemizin varlığı bile tehlikededir,*" diyordu. *Vorwärts* gazetesi bir süre sonra geçici olarak kapatıldı. Yeniden açıldığında da "sınıf mücadelesi" gibi konularda yayın yapması yasaklandı. Bir sosyalist gazete için bu uyulması zor bir yasaktı. Savaş yıllarında bütün haberler 1871 yılında kurulmuş olan yarı resmi Wolff Telgraf Bürosu denilen haber ajansından alınacaktı. 1921 yılına kadar bu ajans tek haber kaynağı oldu. Ajans bütün önemli haberleri önce Dışişleri Bakanlığı'nın onayına sunuyor, daha sonra basına ulaştırıyordu.

I. Dünya Savaşı yıllarında en etkili propaganda faaliyetinde bulunan ülkelerin başında İngiltere geliyor. İngiliz halkına savaşa katılma fikrini kabul ettirmek kolay değil. 1905 yılından beri iktidarda bulunan Liberal Parti savaşa karşı. Muhalefetteki İşçi Partisi ise savaşa girmeyi savunuyor.

İngiliz Propaganda Örgütü Wellington House'un Sıra Dışı Faaliyetleri

Halkı savaşa girme fikrine alıştırmak görevini üstlenen Ulusal Vatanseverler Birliği adında bir sivil toplum örgütü. Bu örgüt savaşın başlamasından sonraki bir yıl içinde 250.000 broşür bastırıp dağıtıyor. Yapılan propagandalar o kadar etkili oluyor ki, 1915 yılının Eylül ayına kadar 2.250.000 gönüllü orduya katılıyor.(93)

İngiltere'de parlamento da propaganda çalışmalarına fiilen katılıyor. Savaş başlar başlamaz bütün partilerin katılımıyla bir Savaş Amaçları Komitesi kurulmuş, bu komite bir basın bürosu oluşturmuştu. Hükümet savaşla ilgili haberleri muhalefetin oluşturduğu "gölge kabine"ye ulaştırıyordu. Acaba bütün haberler muhalefete veriliyor muydu? Muhalefet bundan kuşkuluydu ama savaş koşullarında iktidarın işini güçleştirmek de istemiyordu. İngiltere'de muhalefet partileri için "Kralın sadık muhalefeti" sözü boşuna söylenmemişti. Ayrıca ünlü gazetelerin sahipleri de zaman zaman propaganda teşkilatının yönetici kadrosu içinde yer almışlardı. Bu arada İngiliz propaganda örgütüyle istihbarat örgütleri yakın bir işbirliği içinde çalışıyorlardı.

Hükümetin Savaş Bürosu ve Deniz Kuvvetleri'nin bağlı olduğu Amirallik makamı propaganda çalışmalarının çoğunu yürütüyordu. Ancak dış politikayla ilgili çalışmalar Dışişleri Bakanlığı'nın bünyesinde kurulan Savaş Propaganda Bürosu'nun sorumluluğundaydı. Bu büro 1914 yılında "Wellington House" adlı bir binada çalışmaya başlamıştı. Ondan sonra İngiliz propaganda teşkilatı "Wellington House" olarak adlandırıldı. Wellington House ve Toynbee'nin Türkiye karşıtı propaganda faaliyetleri aşağıdaki bölümlerde daha ayrıntılı biçimde anlatılacaktır.

Büronun başında Charles F. G. Masterman vardı. Onun yardımcısı Albay John Buchan günlük propaganda çalışmalarının çoğunu üstlenmişti. 1918 yılında bir Enformasyon Bakanlığı kuruldu. Onun başına da Lord Beaverbrook getirildi. Gene de bu bakanlığa "Wellington House" denilmeye devam edildi. Savaş yıllarında özellikle Almanya ve Türkiye'ye yönelik çalışmalar işte bu Wellington House tarafın-

(93) Jowett, s. 207.

dan yürütüldü. Büronun başdanışmanı tarihçi Arnold J. Toynbee oldu. Toynbee savaş yıllarında propaganda stratejisini saptayan komitenin de üyesiydi. O yıllarda Toynbee imzasıyla yayınlanan ve Türklerle ilgili pek çok asılsız iddiaya yer verilen raporlar, aslında Wellington House'ta kararlaştırılan politikaların ürünüydü.

1917 yılında Wellington House'un propaganda çalışmalarında 54 kişi görev yapıyordu. Bu teşkilat devletin bütün ilgili kuruluşlarından bilgi ve destek alma yetkisine sahipti. Wellington House'un çok geniş bir dağıtım ağı vardı. 1915 yılında bu teşkilatın 17 dilde yazdırıp dağıttığı kitap, broşür ve diğer basılı yayınlar 2.5 milyon adete ulaşmıştı. 1916 yılında bu sayı 7 milyonu buldu.

Almanya'da ise savaş başlar başlamaz sıkıyönetim ilan edilmişti ve yazı ve resim yayınlamak gibi yollarla düşünceleri özgürce açıklamak yasaklanmıştı. 3 Ağustos 1914'ten itibaren Alman Genelkurmayı'ndan bir albay her gün gazetecilere hangi haberi nasıl yazacaklarını tebliğ ediyordu. Alman Dışişleri Bakanlığı da düşman ülkelerin yaptığı "vahşet" hakkında düzenli olarak basına bilgi ulaştırıyordu. 7 Eylül'den itibaren Genelkurmay Başkanlığı'nda bir Savaş Basın Bürosu kuruldu. Bu büro her gün üç basın bülteni yayınlıyordu. Haftada iki-üç defa da basın toplantıları düzenleniyordu. Başbakan Bethmann-Hollweg, uzmanların bütün ısrarlarına rağmen bir Propaganda Bakanlığı kurulmasını kabul etmemişti. Bu yüzden propaganda işlerini daha çok askerler ele aldılar ve onlar kendi yöntemleriyle basını yönlendirmeye başladılar.

Alman basını dar bir cendere içine sokuldu. Savaş Propaganda Bürosu gazetelerin kendi muhabirlerinden gelen haberleri bile ön sansürden geçiriyordu. Açlık, kıtlık gibi halkın moralini bozacak haberlerin yayınlaması yasaklanmıştı. Aslında buna benzer haberlerin yasaklanması ve sansür uygulamaları İngiltere'de de vardı ama orada bu işler daha esnek ve daha az buyurgan bir üslupla yapılıyordu ve gazete sahip ve yöneticileri bu propaganda çalışmalarının başından beri içinde bulunuyordu. Gazete sahipleri sık sık düzenlenen çalışma yemeklerinde başbakanla doğrudan doğruya temas etme imkânı buluyorlardı ve İngiltere'nin çıkarlarına hizmet edecek yaklaşımlar o yemeklerdeki yumuşak ortamda oluşturulabiliyordu.

Genel yaklaşım gazetelerin kendi kendilerini sansür etmeleriydi. Onlar bunu ülkeye hizmet etme anlayışı içinde yapıyorlardı. Örneğin *Audacious* zırhlısı 27 Ekim 1914 tarihinde bir mayına çarpıp battığında gazeteler bunu haber yapmadılar. Başbakan Lloyd George, 19 Eylül 1916 tarihinde şöyle diyordu: *"Kamuoyu işin yarısını biliyor. Sadece zaferleri okuyorlar, savaşın neye mal olduğu halktan gizleniyor."* Gazeteciler sadece böyle dostane yaklaşımlarla mı etkileniyorlardı? Pek söylenemez. Asalet unvanı verilerek kazanılan gazeteciler de vardı. Örneğin *Daily Chronicle*'dan bir gazeteciye önce dizbağı nişanı, daha sonra da baronluk payesi verilmek istendi. Ancak o gazeteci bunun ne anlama geldiğini anlayıp bu unvanları kabul edemeyeceğini bildirdi. Demek ki o koşullarda bile unvan uğruna kalemini satmayanlar varmış. Ertesi gün Westminster Chronicle'dan başka bir gazeteciye dizbağı nişanı verildi. Kral da bu işten pek hoşnut değildi ama sonunda gazetecilere böyle unvanlar verilmesini istemeyerek kabul etti. Savaşın sonlarına doğru basının bu şekilde kullanılması parlamento içinde de eleştirilere sebep oldu. Austen Chamberlain *"Basın özgürlüğünü kaybetti, özgürlüğüyle birlikte gücünü de kaybetti,"* diyordu.(94)

Her şeye rağmen kurallara uymayan gazeteler de olabiliyordu. Onlar düşmana yardımcı olabilecek bilgiler yayınladıkları zaman bu gazetelerin kapatılması yoluna gidiliyordu. İngilizlerin esnek ve etkili propaganda teşkilatına karşı Almanların bürokratik, otoriter ve kuralcı propaganda örgütü yüzlerce kişi çalıştırmasına rağmen pek başarılı olamadı. Gene de özü itibarıyla iki propaganda teşkilatının amaçları birbirine çok benziyordu.

Almanya'da Başbakan Bethmann-Hollweg tarafından güvenilmez haberlerin halka yansıtılmasını önlemek için basına 26 maddelik bir yasaklar listesi gönderilmişti. Bu arada askeri konularda her türlü haberin yayınlanması yasaklanmıştı. *Tagische Rundshau* gibi bazı gazeteler kapatılmıştı. Artık Alman basını hükümet tarafından verilen propagandaları ve asılsız haberleri yayınlamak zorundaydı.

(94) *Journal of Contemporary History*, SAGE, London and Beverly Hills, C. 13, 1978, s. 467-498.

Denetim altına alınan Alman gazetelerinde yayınlanan bazı başlıklar da şöyleydi: *"Fransız doktorlar Alman kuyularına veba mikrobu bulaştırdılar." "Müttefikler esir aldıkları Almanların gözünü kör ettiler."*

Basına o kadar katı bir sansür uygulanıyordu ki, gazetelerin sansürden söz etmeleri bile yasaklanmıştı. Savaş Bakanlığı tarafından yayınlanan bir genelgede milli duygularla ilgili en küçük bir kuşku yaratılmayacağı, aksi takdirde milli birlik ruhunun zedeleneceği belirtiliyor, Almanya'nın zaferlerinin başka ülkelerin halklarının İngiliz ve Rus hegemonyasından kurtarılması anlamına geldiği söyleniyor, bu doğrultuda yayın yapılması isteniyordu.

İmparatorun talimatıyla hareket eden başbakanın dış politikası hiçbir şekilde eleştirilmeyecekti. İngiltere'de olduğu gibi Almanya'da da basın savaşta ölenler hakkında bilgi veremeyecek, ölenlerin ve yaralananların isimleri yazılamayacaktı. Almanya'nın savaş amaçları hakkında yayın yapmak da yasaklanmıştı. Sadece savaşın savunma amacıyla yapıldığı yazılabilecekti. Aynı şekilde Almanya'nın sömürgelerindeki kazançlar veya kayıplar hakkında da halka bilgi verilemeyecekti. 25 Temmuz 1916 tarihinden itibaren Amerika'yla ilgili olarak yayınlanacak bütün yazılar ön sansüre tâbi olacaktı. Yani sansür makamlarının onayı alınmadan Amerika hakkında hiçbir yazı yayınlanamayacaktı. 24 Haziran 1917 tarihinde Frankfurter Zeitung, Max Weber imzasıyla "Parlamentarizmin Dünü ve Bugünü" başlıklı bir dizi yayınlamaya başladı. O dizide bürokrasinin haber özgürlüğünü kısıtlayıcı yaklaşımları ve anayasanın eksiklikleri anlatılıyordu. Bölge askeri komutanlığı derhal bundan böyle bu gazetenin bütün yayınlarının ön sansüre tâbi olacağını bildirdi. 1. Dünya Savaşı'nın sonlarına kadar Avrupa'da bunlar yaşanıyordu.

Amerika'da durum biraz farklı. Yukarıda da belirtildiği gibi, orada George Creel'in başkanlığında ve sivil yapıda bir Kamu Enformasyon Komitesi (CPI) kuruluyor. Bu komitenin görevi savaşa katılma fikrini Amerikalılara kabul ettirmek. Komite yaklaşık 100 milyon broşür bastırıp özellikle işçi kesimine dağıtıyor.[95] 1917 ve 1918 yıllarında,

(95) Jowett, s, 160.

Amerika'nın I. Dünya Savaşı'na katılmasından sonra çıkarılan bir yasa, savaşa karşı görüşler savunan aydınların hapis cezasıyla cezalandırılmalarına olanak veriyordu.

Basının ve yayın faaliyetlerinin bir propaganda aracı olarak kullanılması Osmanlı İmparatorluğu'nu nasıl etkiliyordu?

19. ve 20. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu'na ve Türklere Karşı Yapılan Propagandalar

19. yüzyılın ilk yarısından itibaren Osmanlı İmparatorluğu'na ve genel olarak Türklere karşı yoğun propaganda faaliyetlerinde bulunuluyor. Bu propagandaların bir bölümü doğrudan doğruya Yunan ve Ermeni komiteleri gibi imparatorluğun dağılmasından medet uman gruplar tarafından, daha da önemli bir bölümü Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalamak, özellikle orada yaşayan Hıristiyanları kendi egemenlik alanları içine almak isteyen büyük devletler tarafından yapılmaktadır. Esasen Yunan ve Ermeni propagandalarının arkasında da çoğu zaman büyük devletlerin parmak izini görmek mümkündür.

I. Dünya Savaşı yıllarında İngiltere, Osmanlı İmparatorluğu ve genel olarak Türkler hakkında çok haksız ve insafsız suçlamaları propaganda kampanyalarının malzemesi yapıyor. O tarihlerde İngilizler tarafından yayınlanan gerçek dışı iddialarla dolu propaganda kitapları hâlâ Türkiye'ye karşı tarihi husumeti olan gruplarca tekrar tekrar basılmakta ve yeni kuşakların da Türk karşıtı olarak bilinçlendirilmesi için bazı ülkelerde yaygın olarak dağıtılmaktadır.

Yunan Bağımsızlık Hareketi'nden başlayarak Yunan Devleti'nin Osmanlı topraklarının ve adaların bir bölümünü alarak gerçekleştirdiği yayılmacılık siyasetinde, Girit'in Osmanlılardan alınmasında, Balkan savaşlarında, Kurtuluş Savaşı'nda, Ege sorunlarıyla ilgili tartışmalar sırasında, Kıbrıs konusunda ve son olarak Kardak Krizi'nde Yunanlıların Türkiye'ye karşı çok yoğun propaganda faaliyetlerinde bulundukları görülmektedir. Bu propagandalar şu veya bu konuda Türkiye'ye baskı yapmak isteyen devletler tarafından da gerçekleri yansıtan bilgilermiş gibi kullanılmış ve Türkiye karşıtı politikaların malzemesi yapılmıştır.

Aynı şekilde, 19. yüzyıldan başlayan Ermeni propagandaları da bazen Hıristiyanlık adına bazen de devletlerin siyasi çıkarları gereği olarak en acımasız biçimde teşvik edilmiş, kullanılmış ve Türkiye'yi etkilemek isteyenler tarafından istismar konusu yapılmıştır.

Benzeri propaganda çalışmaları başka ülkelere karşı da yürütülmüştü. Özellikle I. Dünya Savaşı'nda İngiltere Almanya'ya karşı çok yoğun propaganda faaliyetlerinde bulunmuştur. Ancak işin ilginç tarafı şudur: Savaştan sonra İngilizler savaş yıllarında Almanya'ya karşı yapılan yayınların bir propaganda ürünü olduğunu, gerçekleri yansıtmadığını resmen açıklamışlar ama Türkiye'ye karşı yapılan yayınların aynı şekilde propaganda amaçlı olduğunu açıklamaktan kaçınmışlardır.

I. Dünya Savaşı'nda İngiliz propaganda teşkilatının temel yaklaşımı şuydu: İngiltere'nin düşmanları mümkün olduğu kadar kötü, İngiltere ve müttefikleri mümkün olduğu kadar iyi gösterilecekti. İngiliz propagandasının boy hedefi Almanlardı, onu hemen ikinci düşman sayılan Türkler izliyordu. Savaş yıllarında Osmanlı İmparatorluğu Almanya'yla beraber İngiltere'nin karşısındaki, cephede yer almıştı. İngiliz propaganda teşkilatı bir yandan Almanya'ya bir yandan da Türkiye'ye karşı halkı tepkiye sevk edecek, kışkırtacak yayınlar yapmalıydı. Bu kolay bir iş değildi. İngiliz kamuoyunda Türkler hakkında genellikle olumlu izlenimler vardı. 1876 yılında Türklerin Bulgarlarla yaptığı savaş sırasında İngiliz Hükümeti ve halkı farklı izlenimler edinmişti. Başlangıçta Bulgar Savaşı'nda Türkler suçlanmış, ancak 1877 yılında Türkler Rusya'yla savaşa başlayınca İngiltere, Rusya'yla arasındaki menfaat çekişmesinin de etkisiyle Osmanlı İmparatorluğu'nu kollayan bir tavır içine girmişti. İşte o yıllarda Türkiye'yi ziyaret eden pek çok seyyah, diplomat ve işadamının ağzından Türkiye hakkında olumlu izlenimler İngiliz halkına aktarılmıştı. Şimdi İngiltere savaş koşullarının gereği için bile olsa bu izlenimleri nasıl tersine çevirecek ve Türkleri kötü, nefret edilecek bir halk gibi İngiliz halkına tanıtacaktı?

Savaştan sonra Wellington House'un bütün belgeleri imha edildi. İngiltere gibi düzenli arşiv tutmaya meraklı bir ülke için bu sık rastlanan bir durum değildi. Herhalde gelecek kuşakların o devirde yapı-

lan bazı utanç verici çalışmaları ve haksızlıkları öğrenmesi istenmemişti. Gene de Wellington House tarafından başka bakanlık ve kuruluşlara dağıtılan bir kısım belge imha edilmekten kurtuldu ve bugünkü araştırmacılar Wellington House'un faaliyetleri hakkında bir ölçüde de olsa fikir sahibi olma olanağına kavuştular. Bu arada Wellington House tarafından yazdırılan ve dağıtılan bazı kitap ve broşürlerin listesi ele geçirildi.[96]

1. Dünya Savaşı'nda Rusya İngiltere'nin müttefikiydi. O yüzden İngiltere Rusya'nın dünyadaki görünümünü de iyileştirmeyi kendi siyasi menfaatleri açısından gerekli görüyordu. Oysa o sıralarda Rusya'nın 1915 yılında Almanya'yla yürüttüğü savaş sırasında Yahudilere karşı yaptığı katliam nedeniyle Amerika'daki itibarı çok düşüktü. İngilizler Amerika'daki Yahudi lobisinin baskısıyla Amerikan Hükümeti'nin Rusya'yla aynı safta savaşa katılmayı kabul etmeyeceğinden kaygı duyuyorlardı. Böyle bir ihtimali önlemenin yolu, Türklerin Rusların yaptığından daha da vahim bir katliam yaptığı iddiasını Amerikan kamuoyuna sunmaktı. İşte İngiliz Propaganda Teşkilatı Wellington House'un Türklerin Ermenilere karşı soykırım yaptığı iddiasını en önemli propaganda malzemelerinden biri yapmasının arkasındaki gerekçelerden biri de buydu. Üstelik o sıralarda Türklerin İslam âleminde de büyük bir itibarı vardı. İngilizler savaşta karşı kampta yer alan Osmanlı İmparatorluğu'nun dünyadaki, bu arada İslam âlemindeki itibarını sarsmak için de bu soykırım iddiasını kullanacaklardı. Bir milyondan fazla insanı katleden bir imparatorluğun peşinden hangi ülke giderdi? İngiltere böyle düşünüyordu.

Amerika'da Türkiye aleyhinde propaganda yapmak nispeten kolaydı. Zira İngiliz kamuoyundan farklı olarak Amerikan kamuoyunda zaten Türkiye aleyhinde oluşmuş olumsuz izlenimler vardı. Amerikalı misyonerlerin yıllar boyunca yazdıkları raporlarda Türkler Hıristiyanlığın düşmanı gibi tanıtılıyordu. Hele şimdi, her türlü kötülüğün kaynağı olarak bilinen Almanya'yla ittifak yapmış, aynı safta yer almış bir Türkiye'yi Amerikan halkının gözünde kötülemek hiç de zor bir iş olmayacaktı. Wellington House bu düşünceden yo-

(96) Justin McCarthy, *Wellington House and the Turks.*

la çıkarak Amerika'da Osmanlı İmparatorluğu'na ve Türkiye'ye karşı çok yoğun bir propaganda kampanyası başlattı. Ünlü tarihçi Arnold Toynbee, o sıralarda Wellington House'un danışmanlığını yapıyordu ve propaganda stratejisinin yürütülmesinde etkili olan "politika komitesi"nin de üyesiydi. Bu komitede dönemin saygın tarihçilerinden J. W. Headley, Lewis Bernstein Namier, Edwyn Bevan gibi önemli kimseler de yer alıyordu. İşte Türkiye karşıtı propagandaların yürütülmesinde Toynbee bu sıfatıyla çok etkili bir rol oynadı.

Wellington House savaş yıllarında Türkiye'ye karşı, Türkleri kötülemeye, aşağılamaya, Türkler aleyhinde nefret duyguları uyandırmaya çalışan birçok kitap ve broşür yayınladı. Bunlardan bazılarının başlıkları şöyleydi:

- Israel Cohen: Türklerin Yahudilere Yaptığı Kötü Muamele.
- Israel Cohen: Almanya, Türkiye ve Ermenistan; Ermenilere Yapılan Vahşetin Belgelerinden Seçmeler.
- Arnold Toynbee: Ermeni Katliamı, Bir Milletin Katledilmesi.
- Arnold Toynbee: Osmanlı İmparatorluğu'nda Ermenilere Yapılan Muamele (*Mavi Kitap*).
- Arnold Toynbee: Türkiye, Geçmiş ve Gelecek.
- Arnold Toynbee: Türklerin Cani Tiranlığı.[97]

Liste böylece uzayıp gidiyor. Bu kitapların büyük bölümü Amerika'da Doran Yayınevi tarafından yayınlanıyor. İngiltere propaganda örgütünün Amerika'daki temsilcisi Butler, Doran Yayınevi'nin sahibi ile yakın temas ve işbirliği içindedir. Doran Yayınevi, aynı zamanda Toynbee'nin ve Wellington House'un siparişi üzerine yazan diğer yazarların Almanları küçük düşürmeyi amaçlayan kitaplarının da yayınlayıcısıdır. Yani İngiliz propaganda teşkilatı bu karalama kampanyasının Amerikan halkını etkileyip hükümetlerini savaşa girmeye zorlaması için her çareyi düşünmüştür ve bu kampanya İngiltere açısından başarılı olmuştur.

Sadece birkaç yıl içinde gerçek dışı iddialarla bir milleti bu kadar kötüleyici, aşağılayıcı ve suçlayıcı ifadeler içeren çok sayıda kitabın ya-

(97) Justin McCarthy, a.e.

yınlanmasını savaş koşullarında bile mazur görmek mümkün değildir. Tamamen iftiralarla dolu, somut kanıtlardan yoksun olarak bugüne kadar piyasada satılan *Mavi Kitap*'ı Toynbee, Viscount Bryce'la işbirliği halinde yazmıştır. Peki, bu kitapta neler yer almaktadır? Kitap baştan sonra Türklerin Ermenileri nasıl katlettiğine dair, insanı öfke ve nefret duygusuna sevk edecek öyküler içermektedir. Ama kitapta bu olaylarla ilgili somut bilgi, kanıt, hatta isim bile yoktur. Sözü geçen kişiler X, Y, Z gibi sembollerle adlandırılmaktadır. Kimdir bu semboller? İşte bu sorunun cevabını Amerikalı araştırmacı Prof. Justin McCarthy uzun çalışmaların sonucunda büyük ölçüde ortaya çıkarmıştır. Bunların çoğu o yıllarda Türkiye'de faaliyet gösteren ve yazdıkları raporlarda Türkleri her vesileyle kötüleyen Amerikalı misyonerlerle şiddet yanlısı bazı Ermeni örgütlerinin mensuplarıdır. 150 belgenin 59'u misyonerler tarafından yazılmıştır. Geri kalanlardan 52 belge Ermeniler tarafından gönderilmiştir. Osmanlıları başdüşmanı sayan Ermeni Taşnak Partisi'nin raporları da kitapta yer almaktadır. Diğer belgeler de Taşnak yanlısı veya Ermeni davasını destekleyen gazetelerden alınmıştır. Yani o devirde Ermeni gazeteleri de bir propaganda silahı olarak kullanılmıştı.

Misyonerlerin raporlarına bakılacak olursa sadece Türkler Ermenileri öldürmüş, Ermenilerse Türklere hiçbir şey yapmamış, kimseyi öldürmemişlerdir. Oysa o tarihlerde Ermeniler çok sayıda Osmanlı subayını öldürmüş, Osmanlı ordusunun ikmal ve ulaşım yollarını kesmiş, bazı Osmanlı şehir ve kasabalarını ele geçirmeye çalışmış, Van'da Türkleri kitlesel olarak imha etmişler ve bir milyondan fazla Müslümanı göçe zorlamışlardı. Devletin arşivlerinde bütün bunların belgeleri var.

Misyonerlerin raporlarında şu ifadelere rastlanmaktadır: "*Türkler eğitimden nefret ederler ve eğitilmiş insanları ezerler. Hiçbir Hıristiyan Osmanlı Hükümeti'nde görev almamıştır. ...Türklerin Hıristiyanlara ihtiyacı vardır zira ırk olarak doktorluk, dişçilik, terzilik, marangozluk ve ustalık isteyen hiçbir işi yapamazlar. Şimdi Türkler Ermenileri öldürdüklerine göre Batı ülkeleri Osmanlı İmparatorluğu'nu yönetmelidir, çünkü artık Ermenilerin beyninden yoksun olan Türkler kendi kendilerini yönetemezler.*" İşte bu misyonerlerle Wellington House ara-

sında yakın işbirliği vardı. Onlar raporlarını İngiliz propaganda teşkilatında görevli Prof. Toynbee'ye gönderiyor ve bu teşkilatın yayınlarını da Amerika'da dağıtıyorlardı. Amerikan hükümeti de kendi temsilciliklerine misyonerlerin raporlarını göndererek bu raporların propaganda malzemesi olarak kullanılmasını sağlıyorlardı. Bu raporlarda, *"Hiçbir koşulda bu raporun kaynağı açıklanamaz,"* ibaresi de yer alıyordu.

Misyonerlerin siyasi propagandalara alet olmaları çok düşündürücüdür. Bir dinin propagandasını yapmakla görevlendirilen insanlar başka dinlerin mensuplarını bu kadar haksızca ve insafsızca suçlayabiliyorlarsa, başka konularda neler yapabilecekleri kolayca tahmin edilebilir. Sadece Türklere düşmanlık etmeyi meslek haline getiren kaynaklara atıfta bulunarak, onların her söylediği doğru kabul edilerek ve aşırı ölçüde abartılarak yazılan *Mavi Kitap*, hâlâ Ermeni Hükümeti'nin ve radikal Ermeni grupların Türkiye'ye karşı yürüttükleri soykırım kampanyalarında başlıca kaynak olarak kullanılmaktadır. Yukarıda da belirtildiği gibi, o kitapta Ermenilerin Türklere karşı yaptıkları katliam hakkında tek bir cümle yoktur. Oysa devletin resmi belgelerine göre Ermenilerin katlettikleri Türklerin sayısı 500.000'i geçmektedir.

Peki, İngiliz basını bu ölçüsüz ve gerçek dışı iddialar karşısında ne yapmıştır? İngiliz basını, Türklere ve Almanlara karşı ileri sürülen bu dayanaksız iddiaları İngiliz ve dünya kamuoyuna naklederek bu kampanyanın bir parçası olmuşlardır.

Arnold Toynbee, Cumhuriyet'in ilanından sonra Türkiye'yi ziyaret etmiş ve Cumhuriyet'i öven yazılar da yazmıştır ama bugün hâlâ insanların zihninde yer edenler onun savaş yıllarında yazdıklarıdır.

İşin tuhaf tarafı, İngiliz Hükümeti'nin sorumluluğu altında bu insafsız saldırılarda bulunan kitapların yayınlanmasından sadece bir-iki yıl sonra İstanbul'u işgal eden İngiltere'ye o zamanki "mütareke basını"nın kucak açmasıdır. Bazı Türk gazetecilerinin aşağıdaki bölümlerde örnekleri verilecek olan yazılarını okuyunca utanç duymamak mümkün değildir. Türklere bu kadar haksızlık yapan İngiltere nasıl olmuştur da o gazetecilerin muhabbetini kazanabilmiştir? İşte

bu sorunun cevabı basının yabancı ülkeler tarafından nasıl yönlendirildiği sorusunun da cevabı olacaktır.

Savaştan sonra İngiltere Hükümeti, aynı yıllarda Almanlara karşı yayınlattığı *Mavi Kitap*'ın ve diğer kötüleyici yayınların savaş propagandasının bir ürünü olduğunu resmen itiraf etmiş, Avam Kamarası'nda bu yolda açıklamada bulunmuştu. Ama Türkiye aleyhindeki kitapların da propaganda malzemesi olduğunu açıklamamıştı.

Ermenilerin asılsız iddialarının kaynaklarından biri de İsviçreli Léopold Favre idi. Mısır'da başbakanlık yapan Bogos Nubar Paşa da Toynbee'nin kaynaklarından biriydi. Nubar Paşa belgelerden birinin Türkleri sempatik gösterdiğini görünce Toynbee'yi uyarmış, o da bu belgeyi kitaptan çıkarmıştı. Yani her belge ve her ifade Türkler aleyhinde olmalıydı ve *Mavi Kitap* işte böyle bir yaklaşımın ürünüydü. Kitabın önsözünde Bryce, bilgi veren kaynakların birbirini tanımadığını yazarak kitabın gerçekleri yansıttığını kanıtlamaya çalışıyordu. Oysa Justin McCarthy'nin araştırmaları, kaynak olarak gösterilen misyonerlerin raporlarını Wellington House'a göndermeden birlikte değerlendirip metinleri karşılaştırdıklarını gösteriyor. Yani Bryce'ın yazdıklarının gerçekle ilgisi yoktu.

Kaynaklardan biri de Xenides adlı bir profesördü. Yunan asıllı bu profesörün ders verdiği kolejdeki öğrencilerin hepsi Ermeni'ydi. "Yetkili bir kaynak" olarak zikredilen şahıs da Ermeni Patriği'nden başkası değildi. Özetle, en acımasız suçlamaların yapıldığı kitabın kaynakları arasında tarafsız birine rastlamak mümkün değildi. Raporların önemli bir bölümü o kadar gerçek dışıydı ki, Toynbee bile Bryce'a yazdığı bir mektupta 34 belgenin kaynağını kendisinin de bilmediğini bildiriyordu. Buna rağmen o kaynağı belirsiz raporları da kitaba koydular. *Mavi Kitap*'ın dışındaki yayınlarda da benzeri vahşet iddiaları ve yalanlar yer almaktaydı. Örneğin Toynbee'nin *Türklerin Cani Tiranlığı* adlı kitabında, Türklerin 1913 yılında da Arnavutları imha ettikleri yalanına yer veriliyordu. Gene Toynbee, Türklerin Balkan savaşlarından sonra topraklarında kalan bütün Yunanlıları ve Slavları katlettiği yalanına da yer veriyordu. Bir başka iddia da Türklerin bütün Arapları imhaya hazırlandıklarına ilişkindi.

Sonunda Toynbee *"Türklerin medeniyeti yoktur. Onların askeri geleneklerinde sadece şiddet vardır,"* diyordu.

Wellington House tarafından yazılan başka bir kitapta, sözde iki Müslüman subaya atfen Şeyhülislam'ın Ermenileri katletme talimatı verdiği gibi iddialarda bulunuluyordu. Başka bir kitapta da, Türklerin 2 milyon Ermeni'yi katlettikleri iddia ediliyordu. (O sıralarda Osmanlı Devleti'nde yaşayan Ermeni nüfusu bu rakamın çok altındaydı.)

Başbakan Lloyd George'un da Türkler hakkındaki düşünceleri olumsuzdu. Propaganda bürosunun faaliyetleriyle yakından ilgilenen başbakan, bu propaganda çalışmalarının yoğun biçimde sürdürülmesi için talimat verdi. Lloyd George, Mark Sykes'ın *The Times* gazetesinde "Clean Fighting Turk" (Temiz Savaşan Türk) başlığıyla yayınlanan, aslında Türkleri suçlayan makalesinden çok memnun olmuştu. Tanınmış bir diplomat olan ve Ortadoğu'daki Osmanlı topraklarının İngiltere'yle Fransa arasında bölünmesini amaçlayan Sykes-Picot anlaşmasını hazırlayanlardan birinin kaleminden çıkan bu makale büyük ilgi uyandırdı. Makale Amerikan gazetelerinde de defalarca yayınlandı. Aslında Türklerin İngiliz kamuoyundaki olumlu görüntüsünü zedelemeyi amaçlayan bir makale yazması, Sykes'tan Wellington House tarafından istenmişti. İngiltere Dışişleri Bakanlığı *The Times*'taki makaleden 100.000 adet ayrı basım satın alarak propaganda malzemesi olarak dağıttı. Bunlardan 32.000 adedi Amerika'ya gönderildi.[98]

Ermeni Propagandası

Savaş yıllarında İngiltere, Türkleri dünyanın gözünde kötülemek, küçük düşürmek, Türkler aleyhinde bir kamuoyu yaratmak için Ermeni meselesini açıkça istismar etmişti. Peki, Ermeni sorunu nereden çıkmıştı? Bazı Ermeni çeteleri nasıl örgütlenmişti, onların Türklere yönelik saldırılarının sebebi neydi? Güney Afrika'da, Apartheid döneminde olduğu gibi Osmanlı İmparatorluğu'nda Ermeniler veya başka Hıristiyan topluluklar devletin dışına mı itil-

(98) Justin McCarthy.

mişti? İkinci sınıf insan muamelesi mi görüyorlardı? Hayır. Bunlardan hiçbiri değildi. Özellikle 1856 yılında ilan edilen Islahat Fermanı'ndan sonra Müslüman olmayan nüfus Müslümanlarla eşit haklara kavuşmuştu. 19. yüzyıl sonlarında Hıristiyanların oy verme hakkı vardı. Parlamentoda temsil ediliyor, önemli görevlere getirilebiliyorlardı. Devlet yönetiminde önemli görevler üstlenmişlerdi. Örneğin Ali Paşa'nın başbakanlığı döneminde Bayındırlık Bakanı Krikor Agaton adlı bir Ermeni'ydi. Ohannes Gümüşyan da daha sonra Bayındırlık Bakanlığı yapan başka bir Ermeni'ydi. Ticaret, Orman ve Maden Bakanlığı yapan Ermeniler de vardı.

Padişahın şahsi servetini yöneten Hazine-i Hassa Nezareti'ni, 1880 ile 1908 arası 28 yıl boyunca, sırasıyla Agop Kazazyan Paşa, Mikael Portakalyan Efendi ve Sakız Ohannes Efendi üstlenmişlerdi. II. Meşrutiyet döneminde Krikor Sinapyan, Oskan Mardikyan, İstanbulyan ve Hallaçyan efendiler de kısa sürelerle Nafıa, Orman ve Maadin, Posta ve Telgraf ve Ticaret nezaretlerinde bulunmuşlardı. 1912 yılında Dışişleri Bakanlığı makamında Kapriel Noradunkyan adlı bir Ermeni görev yapmıştır.[99]

1876'da Anayasa'nın ilanıyla birlikte oluşturulan Osmanlı parlamentosunda toplam 46 gayrı Müslim milletvekili vardı. Bunlardan 9'u Ermeni'ydi. 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanından sonra kurulan mecliste 11, 1914'teki mecliste de 12 Ermeni milletvekili görev yapıyordu. Bu Ermeni milletvekillerinden 4'ü Hınçak, 2'si Taşnak Partisi'ne mensuptu. 1908 Meclisi'nde 13 Rum, 5 de Yahudi milletvekili vardı.

Ayrıca Dışişleri Bakanlığı'nda çalışanların %25'i Müslüman olmayanlardan oluşuyordu. Adalet Bakanlığı'ndakilerin %10'undan fazlası gayrı Müslim'di. 1880 ile 1912 yılları arasında devletin yönetim kadrolarını yetiştiren Mülkiye Mektebi öğrencilerinin %7'si de Müslüman değildi.[100]

Osmanlı İmparatorluğu'nda 7 Ermeni büyükelçi ve 41 Ermeni üst düzeyde subay da görev yapmıştı.

---

(99) Nişanyan.

(100) Justin McCarthy, *The Ottoman Peoples and the End of Empire*, Oxford University Press, New York, 2001, s. 35.

Diğer üst düzey devlet görevlileri arasında da gayrı Müslimlerin sayısı az değildi. Şimdi bu tabloya bakarak Osmanlı İmparatorluğu'nda Ermenilerin ikinci sınıf insan muamelesi gördüğü, onların toplumdan tümüyle dışlandığı, hele hele Ermenilere soykırım yapıldığı söylenebilir mi?

Buna rağmen bazı Ermenilerin Osmanlılara karşı silahlı saldırılarda, suikastlarda bulunmalarının sebebi neydi? Bu sorunun cevabını bulmak için 19. yüzyılın başlarına kadar gitmek gerekiyor.

Rusya daha 18. yüzyılın sonlarından itibaren Kafkaslara yayılma yolunda adımlar atmıştı. 1800 yılında Gürcistan Krallığı'nı kendi topraklarına katmış, 1804 ve 1829 yıllarında da İran'a ve Osmanlı İmparatorluğu'na karşı savaşmıştı. O yıllarda silahlı yerel Ermeni güçlerinin yardımıyla Ermenistan ve Azerbaycan'ı ele geçirmişti. 1855 ve 1877 yıllarında Rus birlikleri Anadolu topraklarını işgale başladıklarında Ermenilerden destek görmüştü. Yapılan barış antlaşmaları sonucunda Ruslar Anadolu'daki bazı toprakları terk edip çekilirlerken on binlerce Ermeni de onlarla birlikte Anadolu'dan Kafkasya'ya geçmişti. 1860'lı yıllarda 1.2 milyon Çerkes ve Abhaz Ruslar tarafından Kafkasya'nın batısındaki evlerinden ve topraklarından sürülmüştü. Bunlardan üçte biri çatışmalarda veya sürgün koşullarında hayatını kaybetmiş, gerisi Osmanlı İmparatorluğu'na sığınmıştı. 1878 yılında yapılan San Stefano, sonra da Berlin Antlaşması'yla Rusya Kars, Ardahan ve Batum'u almıştı ama Ermenilerin beklentileri pek karşılanmamıştı. İstanbul'daki Ermeni Patriği Nerses'in bağımsız bir Ermenistan kurulması için yaptığı girişimlere Rusya'dan olumlu cevap alınamamıştı. Rusların o sıralarda kendi beklentileri açısından başka öncelikleri vardı.

İşte o tarihlerde Ermeniler şiddet hareketlerine başvurarak büyük devletlerin dikkatini çekmeye ve bağımsızlık hedeflerine bu yolla ulaşmaya çalıştılar. Yunanlıların ve başka Balkan ülkelerinin Osmanlılara karşı başkaldırısına destek olan Batılı devletler niçin Ermenilerin mücadelesine destek olmasındı? Batı ülkelerinin kamuoyu da zaten Hıristiyan nüfusun Müslümanlar tarafından yönetilmesi fikrine karşıydı, bu şekilde şartlandırılmıştı. Şimdi Ermenilerin yapacağı eylemler Batı ülkelerinin basınında yer alacak ve o ülkelerin kamuoyu hükümetlerini Ermenileri desteklemeye zorlayacaktı. Hesap buydu.

Ermenilerin Osmanlılara karşı şiddet hareketlerine başvurarak siyasi amaçlarına ulaşma çabalarına Rusya'nın yanı sıra Anadolu'da görev yapan Amerikalı misyonerler de destek olmuştu. Bu misyonerler 1819 yılından itibaren Ortadoğu'da görev yapmaya başladılar. Anadolu'ya önyargılarla gelmişlerdi ve siyasi amaçları vardı. 1820 yılında İzmir'e çıkan ilk misyoner Levi Parsons şöyle diyordu: "*Bu günah imparatorluğunu yıkmak ahtım olsun.*" Bunun yollarından biri de Türklerle Ermenileri birbirine düşürmekti. Onlar da bunu yaptılar.

Artık Amerika her vesileyle Ermenileri kollayan bir politika izleyecekti. Örneğin 1830 yılında Osmanlı İmparatorluğu'yla Amerika arasında imzalanan ve Amerika'ya kapitülasyon hakları tanıyan anlaşmada bile Ermenileri gözeten hükümler vardı. Anlaşmaya göre Amerikalı tüccarların kullandıkları Ermeni simsarlar da kapitülasyon haklarından yararlanacaktı.

Misyonerler, Ortodoks Ermenilerinin bir bölümünü Protestanlığa geçmeye ikna etmişlerdi. Başlangıçta Müslümanları ve Yahudileri de kendi din ve mezheplerine kazanma amacı güdüyorlardı ama bunun kolay olmadığını gördüler. O bölgede yaşayan insanlar dinlerine bağlıydılar ve din değiştirmeye yanaşmıyorlardı. O zaman yapılacak şey eğitim yoluyla bu bölgede yaşayan insanların çocuklarını etkilemeye çalışmaktı. 1850 ile 1885 yılları arasında 80 lise, 8 yüksek kolej ve 16 kız okulu açtılar. Bunlar arasında en ünlüleri olan İstanbul'daki Robert Kolej, Üsküdar Amerikan Kız Koleji gibi eğitim kurumları da vardı. 19. yüzyıl boyunca misyonerlerin açtıkları bu okullara hiç Türk öğrenci alınmadı. Osmanlı İmparatorluğu misyonerlerin eğitim çalışmalarına karşı çıkmadı. Sonunda Müslüman olsun olmasın eğitilecek çocuklar ülkeye hizmet edeceklerdi. İmparatorluğu yönetenler böyle düşünüyorlardı. Misyonerlerin sayısı hızla arttı. 1913 yılında bunların kurduğu 450 okuldaki öğrencilerin sayısı da 26.000'e ulaştı. 1858 yılında din değiştirenlere ceza verilmesini öngören mevzuat yürürlükten kaldırıldı. Hükümet 1862 yılından itibaren misyonerlerin yayınlarının sansürlenmesini kararlaştırdı. I. Dünya Savaşı başladıktan sonra Başkan Wilson misyonerlerin Osmanlı topraklarını terk etmesini istedi. 1917 yılında sadece 24 Amerikalı misyoner kalmış-

tı.[101] 1865 yılından sonra misyonerler yetenekli gördükleri Ermeni gençlerine burs vererek onların Amerikan üniversitelerinde eğitimini sağladılar. Bunların bir bölümü Amerikan vatandaşlığına geçirildi ve Türkiye aleyhindeki propagandalarda kullanıldı.

Osmanlı İmparatorluğu misyoner okullarına müsamaha göstermişti ama misyonerlerin Ermeni çetecilerin kuryeliği yapmalarına değil. 1893 yılında suçüstü yakalanan iki misyoner idama mahkûm edildi. Ancak birçok olayda olduğu gibi burada da Amerika ve İngiltere devreye girince bu misyonerler serbest bırakıldılar ve Londra'ya gitmelerine izin verildi. Gider gitmez de orada Türkiye aleyhindeki propagandalarını sürdürdüler. Yabancıların baskısıyla ve yalancı tanıkların ifadeleriyle Ermenilere kötü muamele yaptıkları iddia edilen yüksek dereceli Türk devlet memurlarını idam eden Osmanlı Devleti, ülkemizde suç işleyen yabancı misyonerlerin karşısında çaresiz kalıyordu. Bugün bazılarının özlemini çektiği Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde işte böyle şeyler olabiliyordu.

1886 yılında ilk Amerikan Konsolosluğu Sivas'ta açıldı. Tabii görevi Ermenilerin haklarını korumaktı. Orada atanan konsolos da zaten misyoner bir ailenin çocuğuydu. 1895 yılında da Erzurum'da bir Amerikan Konsolosluğu açıldı. 1900 yılında bir konsolosluk da gene Ermenilerin yoğun olarak yaşadıkları Harput'ta açıldı.

1909 yılında Amerika, Adana'daki bazı olayları bahane ederek Türk sularına iki savaş gemisi gönderip gözdağı vermek istedi.

Ermeni propagandaları Amerika'da sonuç vermeye başlamıştı. Louisiana Senatörü Newton Blanchard'ın önerisi üzerine Amerikan Senatosu, 3 Aralık 1895 tarihinde Sasun'daki Ermeni ayaklanmasını bahane ederek Osmanlı İmparatorluğu'nu kınayan bir karar kabul etti. 1896 yılında da Ermeni propagandasının etkisiyle Amerikan Temsilciler Meclisi ve Senato Türkiye'yi kınayan benzeri kararları kabul etti.

İşin aslı şuydu: 1860'lı ve 1870'li yıllarda şiddet yoluyla bağımsızlığa ulaşmak isteyen Ermeniler, İstanbul'da ve Doğu Anadolu'da örgütlenmişlerdi. Bunlar Rusya'dan siyasi destek ve silah yardımı al-

(101) Alkan, s. 42-45.

maya başladılar. İlk cemiyet 1885 yılında Van'da Armenakan Partisi adıyla kuruldu. Daha sonra 1887 yılında Cenevre'de Kurulan Hınçak Devrimci Partisi'nin programında, hedeflerine terör yoluyla varmayı amaçladıkları belirtiliyordu. Ancak belki de Ermeni örgütlerinin en etkilisi 1890 yılında Tiflis'te kurulan Taşnaksütyun (Taşnak Partisi) oldu. Bunların hedefi Osmanlı topraklarına sokacakları çeteciler ve silahlarla Osmanlı Devleti'nin binalarını, kuruluşlarını ses getirecek eylemlerle bombalamaktı. Bu derneğin üyelerinden biri Robert Kolej'in kurucusu Hamlin'e şöyle diyordu: *"Hedefimiz Türkleri ve Kürtleri öldürmek, onların köylerini yakmak, sonra da kaçarak dağa çıkmaktır. Bu saldırılara tepki olarak Müslümanlar da masum Ermenilere saldıracak ve onları barbarca katledecektir. Rusya bu saldırılara tepki olarak insanlık ve Hıristiyanlık namına müdahale edecek ve Ermenilerin yaşadıkları bölgeleri ele geçirecektir. Avrupalılar Bulgarların uğradığı mezalime tepki göstererek onların özgürlüğünü sağladılar, aynı şeyi bize de yapacaklardır. Biz çaresiz durumdayız ve yapacağımız başka bir şey yoktur."*[102]

1894 yılında bu plan yürürlüğe konuldu. Sasun bölgesindeki Hınçak çeteciler önce Osmanlı vergi memurlarına ve diğer devlet görevlilerine saldırdılar. Osmanlı Hükümeti bu çetelerin üzerine asker gönderince de dağlara doğru kaçtılar ve yollarının üzerindeki Türk köylerini basarak çok sayıda Türkü öldürdüler. Osmanlı Devleti'nin Doğu illerinde güvenliği sağlamak için kurduğu ancak yeterince eğitim veremediği ve disipline sokamadığı Hamidiye alayları, bu Ermeni çetecilerle çarpışırken bazı masum insanların da ölümüne yol açtılar. İşler Ermenilerin planladığı gibi gidiyordu. 1895 yılında bu defa Zeytun bölgesinde Hınçak Partisi bir saldırı düzenledi ve Osmanlı Devleti'ni büsbütün tahrik etmek için mübalağalı açıklamalar yaptılar ve 20.000 Müslümanı öldürdüklerini ilan ettiler. Bu saldırı da Osmanlı birliklerini karşılık vermeye zorladı. Bir yıl sonra Van'da bu defa Armenakan Partisi bir ayaklanma başlattı. Orada da her iki taraftan çok sayıda insan öldü. Ermeni çeteciler çok ses getirecek başka eylemlere de giriştiler. İstanbul'da Osmanlı Bankası'nı bombaladılar. Şehrin başka yerlerinde de bombalar patlattılar.

(102) Justin McCarthy, *The Ottoman Peoples...* s. 69-72.

Aynı yıl Abdülhamit'e yönelik suikast girişiminde 20 polis öldürüldü. Padişah yara almadan kurtuldu. Ancak Osmanlı Devleti çetecilerin beklediği kitlesel tepkiyi göstermedi. Buna rağmen İngiltere ve Rusya, Osmanlı Devleti'ni Ermenilere zulüm yapıldığı iddiasıyla kınadı. Ermeni çetelerinin terör eylemlerini kınayan yoktu. İngilizler Boğazlardan savaş gemilerini gönderip II. Abdülhamit'i tahtından indirmeyi ve Ermenileri kurutacak girişimlerde bulunmayı düşündüler. Rusların da kendi planları vardı. Onlar Ermenilerden çok Boğazların denetimini ele geçirmek istiyorlardı ama İngilizlerin veya diğer ülkelerin İstanbul'u işgal etmelerine tahammülleri yoktu.[103] İşte büyük devletlerin kendi aralarındaki nüfuz mücadeleleri Ermenilerin arzu ettiği hedeflere ulaşmalarını engelledi, hiç değilse bir süre için... Ama özellikle Amerikan basınında Türkleri şiddetle suçlayan ve Ermenileri destekleyen çok sayıda yazı çıktı. Amerika'ya yerleşen Ermeniler, daha o tarihlerde orada güçlü bir lobi oluşturmuşlardı.

Amerika'da Türkler aleyhine yıllardan beri yapılan bu propagandalar hep cevapsız mı kalacaktı? Türkler her şeyi sineye mi çekeceklerdi. 1914 yılının Haziran ayında Washington'a atanan Büyükelçi Ahmet Rüstem Bey, Türkiye'ye karşı yapılan bütün haksızlıklara ve kara propagandaya karşı çıkmaya kararlıydı. Ahmet Rüstem Bey'in gelişinden birkaç gün sonra I. Dünya Savaşı çıktı. İngiltere Osmanlı Devleti'nin sipariş ettiği, parasını da ödediği *Reşadiye* ve *Sultan Osman* adlı iki savaş gemisini teslim etmedi. Aynı tarihlerde Amerika Yunanistan'a iki savaş gemisi sattı. Kongre'de Ermeni lobisinin yanı sıra güçlü bir Yunan lobisi de kendini göstermeye başlamıştı. Türk Büyükelçisi'nin Yunanistan'a bu gemilerin verilmesini engelleme girişimleri sonuç vermedi. Senato açık farkla bu satışı onayladı.

Büyükelçinin karşılaştığı ikinci önemli sorun Amerikan basınındaki Ermeni propagandalarıydı. Ermeni propagandasının arkasında İngiltere Hükümeti ve onun Türkiye aleyhtarı propagandalarını yönlendiren Wellington House'un Washington'daki temsilciliği vardı. Savaşta İngiltere'nin müttefiki olan Fransa da bu çabaları destekliyordu. Amerika'yı savaşa çekmek için Ermenilere zulüm yapıldığı iddia-

(103) Justin McCarthy, *The Ottoman Peoples*, s. 72.

sıyla kamuoyunu etkilemeye çalışıyor ve bunun için de Amerika'daki Ermenilerden yararlanıyordu.

Mademki Ermeni yanlısı saldırılar basın yoluyla yapılıyordu, büyükelçi de görüşlerini ve tepkilerini basın yoluyla açıklayacaktı. Ahmet Rüstem Bey 8 Eylül 1914 tarihinde *Evening Star* gazetesine bir demeç vererek, Ermenilerin Hıristiyan oldukları için değil devlete karşı ayaklandıkları için cezalandırıldıklarını söyledi. O devirde Türkiye'de devlete karşı ayaklananlara arka çıkan yoktu. Büyükelçi sert bir dil kullanarak İngiltere'yi ve Fransa'yı kınadı. Fransızların Cezayir'de, İngilizlerin de Hindistan'da yaptıklarından örnekler verdi. Bununla da yetinmedi, Amerika'nın Filipinlilere karşı uyguladıkları işkenceleri hatırlattı. Sözgelimi zenciler Amerika'yı istila etmek isteyen Japonlarla işbirliği yapsalardı siz ne yapardınız, diye sordu. Başkan Wilson bu açıklamaya tepki gösterdi. Büyükelçi sınırı aşmıştı, eğer o demeç kendisine aitse sınır dışı edilmeliydi. Dışişleri Bakanı William Jennings Bryan, büyükelçiye bu sözlerin kendisine ait olup olmadığını sordu. Büyükelçi baskılar karşısında geri adım atmadı. Cevabını 12 Eylül 1914 tarihinde Amerikan dışişlerine yazılı olarak bildirdi. Büyükelçi gazetede yazılan sözlerin kendisine ait olduğunu belirtti ve Amerikan basınında yazılan yazıların bütün Türkleri aşağılayıcı nitelikte olduğunu vurgulayarak sözlerini *"Ben Türkiye'ye, Amerika Birleşik Devletleri'ne ve insanlığa karşı manevi görevimi yerine getirmiş olduğuma inanıyorum,"* diyerek bitirdi. Başkan Wilson bundan tatmin olmadı. Büyükelçiden özür dilemesini istedi. Büyükelçi sözlerinin arkasında duracak cesarete sahipti. Özür dilemedi. Durumu hükümetine bildirdi ve 15 gün sonra Amerika'yı terk etti. Ahmet Rüstem Bey'in Washington Büyükelçiliği sadece 3.5 ay sürmüştü ama o, Türk diplomasi tarihine şerefli bir isim bırakmıştı.[104]

Savaş başladıktan sonra Amerika'daki Ermeni propagandası hızlanarak devam etti. İngilizler Ermeni iddialarını abartarak Amerikan kamuoyunda Türklere karşı nefret duyguları yaratma çabalarını sürdürüyor ve bu yolla Amerika'yı savaşa girmeye ikna etmek istiyor-

(104) Bilal Şimşir, Amerika'daki Ermeni Propagandaları ve Büyükelçi Ahmet Rüstem Bey, *Ermeni Araştırmaları*, S. 2, 2001.

lardı. Bu arada İstanbul'daki Amerikan Büyükelçisi Morgenthau da Türklerin Ermenilere katliam yaptığı yolunda iddialar içeren raporlarını Washington'a gönderiyordu. 1918 yılından itibaren "Near East Relief" adlı Amerikan yardım kuruluşu Ermenilere büyük maddi destek sağladı. Bütün bu baskılara rağmen Amerika 1917 yılına kadar savaşa katılmadı.

1901 ile 1909 yılları arasında ABD cumhurbaşkanı olan Theodore Roosevelt'in Türkler hakkındaki düşünceleri çok katı ve olumsuzdu. *The New York Times* gazetesi Roosevelt'in şu sözlerini naklediyordu: *"Bir saat bile gecikmeden Türklere savaş ilan etmeliydik. ... Türkler Avrupa'da bırakıldıkça ve kendilerine tâbi olan halklar üzerinde bir tiran gibi davranmalarına müsaade edildikçe, dünya demokrasi için tümüyle güvensiz bir yer olacaktır."*[105]

Savaştan sonra da Amerika'daki Ermeni ve Rum lobilerinin Türkiye aleyhindeki propagandaları devam etti. Gazetelerde sık sık Türkiye'ye karşı olumsuz ve abartılı eleştiri yazıları çıkıyordu. O sıralarda gazetecilik eğitimi için Amerika'ya giden gençler arasında Zekeriya Sertel de vardı. *The New York Times* gazetesinde yayınlanan ve Atatürk'ü ve ulusal Kurtuluş Savaşı'nı eleştiren bir yazıya cevap yolladı. *The New York Times* bu yazıyı yayınladı ve daha sonra Sertel'den Kurtuluş Savaşı'yla ilgili sürekli yazılar ve yorumlar yazmasını istedi. Sertel'in yazıları daha sonra başka gazete ve dergilerde de yayınlandı. Bir Musevi vatandaşımızın desteğiyle New York'ta bir büro açan Sertel, o yıllarda Türk kurtuluş hareketinin Amerika'daki sesi gibi çalıştı. Amerikan basını, o yıllarda bazı Türkiye karşıtlarının görüşlerine yer vermişti ama aksi görüşü savunanlar çıkınca onlara da sütunlarını kapatmamıştı.[106]

Türkiye 6 Ağustos 1923 tarihinde Lozan'da Amerika'yla ikili bir Dostluk ve Ticaret Antlaşması imzalamıştı. Şimdi Ermenilerin hedefi bu anlaşmanın kongrede onaylanmasını engellemekti. Antlaşmanın üçte iki oy çoğunluğuyla onaylanması gerekiyordu. Ermenistan'ın bağımsızlığı için Amerikan Komitesi adlı bir örgüt, bu antlaşma-

(105) *The New York Times*, September 25, 1918.
(106) Sertel, s. 89.

nın onaylanmaması için büyük çaba gösterdi ve basını da etki altına aldı. Bazı kongre üyeleri de Ermenilerin bu çabalarına destek verdi. Amerika'nın eski İstanbul Büyükelçisi Henry Morgenthau da, *The New York Times* gazetesinde yayınlanan bir makalesinde şunları yazıyordu: "*400 yıldır Türkleri Avrupa'dan kovmak için çaba harcayan Avrupalılar için Lozan çok acı bir ders olmuştur. Türkleri yola getirmenin tek yolu onlara karşı silaha başvurmaktır.*" Ne yazık ki, *The New York Times* gibi ünlü bir gazete sütunlarını bir millete karşı bu kadar haksız, saygısız ve aşağılayıcı suçlamalarda bulunan kalemlere sütunlarını açabiliyordu.

Ermeni propagandasının ateşli savunucularından biri de Demokrat Parti'den Utah Senatörü William H. King'di. King, 2 Şubat 1922 tarihinde yaptığı bir konuşmada "*Dini, siyasi ve insan haklarının korunmasından yana olan tüm örgütlerimizle... Mustafa Kemal'in vahşet ve zulmüne karşı çıkmalıyız,*" diyordu. Amerikan Anglikan Kilisesi'nden 110 kişilik bir din adamı grubu da Lozan Antlaşması'nın onaylanmasına karşı çıkıyordu. New York'taki Türk Teavün Cemiyeti bu olumsuz propagandalara karşı çıkmaya çaba gösteriyordu. Bu yıkıcı propagandalara karşı bir kısım Amerikalı da, Amerikan Kongresi'nin Lozan'da Türkiye'yle Amerika arasında yapılan bu ikili antlaşmayı imzalaması için girişimde bulundular. Ama onların girişimleri basında Türkiye karşıtlarının görüşleri kadar yer bulmadı. Amerikan basını çeşitli siyasi ve dini çevrelerin ve lobilerin etkisine karşı daha duyarlıydı ve o koşullarda o basından tarafsız bir yaklaşım beklemek mümkün değildi.

Rum ve Ermeni lobilerinin baskısı sonucunda senatoda yeterli çoğunluk sağlanamadı. Böylece savaş yıllarında, Türkiye'yle Amerika arasında fiilen bir savaş durumu olmasa da 1917'de kesilmiş olan Türk-Amerikan diplomatik ilişkilerinin başlatılması mümkün olamadı. Bunun için 1927 yılına kadar beklemek gerekecekti. O tarihte de Amerikan Kongresi'nin onayına gerek bırakmayan bir formül bulundu ve iki hükümet arasında imzalanan bir Modus Vivendi'yle Türkiye ile Amerika arasında büyükelçi düzeyinde ilişkiler kurulması mümkün oldu.

O yıllardan beri Amerika'da sürüp gelen Ermeni propagandalarına ve soykırım iddialarına karşı 69 Amerikalı bilim adamı 19 Mayıs

1985 tarihinde bir bildiri yayınladı. Basında da yer alan bu bildiride ABD Temsilciler Meclisi'nde hazırlanan ve Ermeni tezlerine haklılık verecek bir nitelik taşıyan 192 sayılı tasarı eleştirilmekte ve soykırım sözcüğünün kullanılmasına itiraz edilmekte, ilgili ülkelerin arşivleri açılmadan o tarihlerde olup bitenler hakkında tam bir kanaate varılamayacağı kaydedilmektedir. Temsilciler Meclisi'nin 192 sayılı kararının Türkiye hakkında adaletsiz yargılara varılmasına yol açabileceği vurgulanmakta, tarihsel bir soruna yasa yoluyla karar vermeye çalışmanın yanlışlığına değinilmektedir. Bildiride son olarak, *"Tarihsel olarak şüpheli varsayımlara dayalı böylesine bir karar sadece dürüst tarihsel araştırmaya zarar verir ve Amerikan yasama sürecinin güvenilirliğini sarsar,"* denilmektedir.

Bu bildirinin altında Heath W. Lowry, Bernard Lewis, Justin McCarthy, Dankwart Rustow, Pierre Oberling, Stanford J. Shaw gibi dünyaca tanınan saygın bilim adamlarının imzaları da bulunmaktaydı.

Ermeni lobisi bu bildiriden çok rahatsız oldu ve bildiriyi imzalayanlar aleyhinde büyük bir kampanya başlattı. Bu baskıların sonucunda bildiriyi imzalayan bazı bilim adamları üniversitedeki kürsülerini kaybettiler, bazıları Amerika'yı terk ederek akademik yaşamlarına başka ülkelerde devam etmek zorunda kaldılar.

19. yüzyılın sonlarında başlayan ve I. Dünya Savaşı'nda özellikle İngilizlerin savaş propaganda örgütü tarafından körüklenen Ermeni propagandalarına bu bilim adamlarının bildirisi çok yerinde bir cevap veriyordu. Ama belki de bunlara en etkili cevap daha 1923 yılında Ermenilerden gelmişti. Ermenistan'ın ilk başbakanı Ovannes Kaçaznuni, 1823 yılında Taşnak Partisi'nin kongresinde yaptığı konuşmada, Ermenilerin başlarına gelen felaketlerin başlıca sorumlusunun doğrudan doğruya Taşnak Partisi olduğunu söyledi. Kaçaznuni özetle şunları vurguladı:

- Gönüllü silahlı birliklerin oluşturulması hataydı.
- Kayıtsız şartsız Rusya'ya bağlanılması doğru değildi.
- Türklerden yana olan güç dengesi hesaba katılmamıştı.
- Tehcir kararı amacına uygundu.
- Türkiye savunma içgüdüsüyle hareket etmişti.

- Taşnaklar Ermenistan'da bir diktatörlük kurmuşlardı.
- Müslüman nüfusu katletmişlerdi.
- Ermeni terörü Batı kamuoyunu kazanmaya yönelikti.
- Taşnak yönetimi dışında suçlu aranmamalıydı.
- Taşnak Partisi'nin siyasi intihardan başka yapacağı bir şey yoktu.[107]

Kaçaznuni bu görüşlerini içeren raporu Taşnak Partisi'nin 1923 yılında Bükreş'te yapılan kongresinde okumuştu. Kaçaznuni, Ermeni devletini başbakan sıfatıyla 1918 yılının Temmuz ayından 1919 yılının Ağustos ayına kadar yönetmişti. Taşnak Partisi'nin ilk kurucularındandı ve partinin en önemli yöneticisiydi. Bu sıfatları taşıyan bir Ermeni liderin görüşlerini bir tarafa bırakmak mümkün müydü? Ancak İngiltere'deki ve Amerika'daki propaganda örgütlerinin bu gibi düşünceleri dinleyecek halleri yoktu. Onlar karar vermişlerdi. Ermeni ayaklanmaları bahane edilerek Osmanlı İmparatorluğu bütün dünyada boy hedefi haline getirilecek ve Türk düşmanlığı duygusu Amerikan kamuoyunda sürekli olarak işlenerek, halkın baskısıyla Amerika savaşa sokulacaktı. Hedef buydu ve bu hedefe "başarıyla" ulaşıldı. Bunun bedelini de Türkler ödedi.

Ermeni iddiaları konusunda Türkiye aleyhindeki propagandalar yıllar boyunca Amerika'da ve Avrupa'da devam etti. Hatta bazı Ermeni tarihçiler Nürnberg Mahkemesi'nin kararlarını kendilerine destek olarak göstermeye çalıştılar. Oysa bunun bir yalan olduğu bizzat Nürnberg Mahkemesi tarafından kanıtlanmıştı. Ermeni asıllı tarihçi Hovanissian'a göre Hitler, 1939'da generalleriyle yaptığı toplantıda Polonya'ya saldırma kararını şu sözlerle açıklamıştır:

"Polonyalı kadın, çocuk ve erkeklere ölüm için birlikleri görevlendirdim. Ermenilerin yok edildiğini bugün kim hatırlıyor ki..."

Bu sözler Nürnberg mahkemelerinde kanıt olarak kullanılmaya çalışılmıştır. Oysa bizzat mahkeme savcısı o toplantıda zabıt tutul-

(107) Ovannes Kaçaznuni, *Taşnak Partisi'nin Yapacağı Bir Şey Yok*, (çev. Avni Acaloğlu), Kaynak Yayınları, İstanbul, 2005, s. 9 (Mehmet Perinçek'in yazdığı önsözden)

madığını, sadece bazı generallerin kişisel notlar tuttuklarını, kendisine iki ayrı not sunulduğunu ama aynı konuda Associated Press Ajansı muhabiri Louis P. Lochner'in üçüncü bir not gönderdiğini, bu notun üzerinde farklı bir el yazısıyla ilaveler yapıldığını ve Hitler'e atfedilen sözlerin bu el yazılarından ibaret olduğunu ve kendisinin tarih ve yer belirtilmeyen ve üzerinde oynamalar yapılan bu yazıyı işleme koymadığını bildirmiştir.[108]

Peki, bu tahrifatı kim yapmıştır? O yazı kimin el yazısıdır? Yoksa Ermeni propagandacıları Nürnberg Mahkemesi'ni kendi amaçlarıyla kullanmak için mi bu yola gitmişlerdir? Bu bilinmiyor.

Washington Büyükelçimiz Ahmet Rüstem Bey, Türkiye'ye yönelik Ermeni propagandalarına karşı kuvvetle tepki gösteren tek büyükelçi değildi. Bunun Türk diplomasi tarihinde örneği çoktu. Hâlâ hatırlanan örneklerin başında, Paris Büyükelçimiz Hasan Esat Işık'ın gene Ermenilerin tahrikine kapılan Fransız Hükümeti'ne tepki göstererek Merkeze dönmesi geliyor.

1971 yılında Fransızların Marsilya'da Ermeni soykırımı anıtı dikmesine Paris Büyükelçimiz Hasan Esat Işık sert tepki gösterdi. Fransız Dışişleri Bakanlığı hükümetin bunda sorumluluğu olmadığını, anıt dikme kararının Marsilya Belediyesi tarafından alındığını söyledi ve düzenlenecek törene Fransız Hükümeti'nden hiçbir bakanın katılmayacağı konusunda teminat verdi. Bunun yerel yönetimin kararı olduğunu, hükümeti bağlamadığını söyledi. Ama bu söz tutulmadı ve bir bakan törene katıldı.

Bunun üzerine Büyükelçi Hasan Esat Işık Ankara'ya bir telgraf çekerek ertesi gün ilk uçakla Türkiye'ye döneceğini, eğer daha önce dönmesi isteniyorsa buna göre talimat verilmesini istedi. Yani hükümetin Fransa'nın bu tutumu karşısında kendisini geri çekme kararı vereceğinden kuşku duymuyordu. İşte ülkesinin çıkarlarını ve haysiyetini her şeyin üzerinde tutan bir büyükelçinin davranışı ancak böyle olabilirdi.

Ermeni militanlar Fransa'nın ve diğer bazı Avrupa ülkelerinin

(108) Uluç Gürkan, *Ermeni Sorununu Anlamak*, Destek Yayınları, 2. baskı, İstanbul, 2012.

müsamahakâr tutumundan güç alıyorlardı. Türkiye'nin 1974 yılında yaptığı Kıbrıs harekâtından sonra Rum, Kürt ve Ermeni terör örgütleri arasında yakın bir işbirliği oluştu. Bu işbirliğini değerli gazeteci Uğur Mumcu ayrıntılı biçimde yazmıştı. İşte bu işbirliğinin sonucunda Ermeni Asala örgütünün militanları 1975 yılının başından itibaren Türk büyükelçilerini, diplomatlarını ve büyükelçilik çalışanlarını katletmeye başladılar. Önce Viyana Büyükelçimiz Daniş Tunalıgil, onun arkasından Paris Büyükelçimiz İsmail Erez katledildi. Fransa'da çok sayıda Asala saldırısı oldu. Bütün dünyada öldürülen büyükelçi ve diplomat sayısı 40'ı geçti. Bu silahlı propaganda nasıl durdurulacaktı?

1984 yılında büyük bir Fransız şirketi Dışişleri Bakanı Büyükelçi Vahit Halefoğlu'na Mersin'de yapılması tasarlanan nükleer santral projesi için çok cazip bir teklif getirdi. Fransızlar ileri teknolojiyle gerçekleştireceklerini söyledikleri bu proje için çok uygun kredi ve ödeme koşulları öneriyorlardı. Vahit Halefoğlu bu önerileri dinledikten sonra kendilerine şunları söyledi: *"Projeniz gerçekten çok cazip. Ama siz bu odadan ayrıldıktan sonra ben projenizi şu çöp sepetine atacağım. Çünkü siz Ermeni terör örgütlerine bu kadar müsamaha gösterirken, ben Fransa'dan gelecek hiçbir projeyi hükümetime teklif bile edemem."*

Mesaj yerini bulmuştu. İki hafta sonra Galatasaray Lisesi'nin eski öğretmenlerinden Etienne Manaque, Cumhurbaşkanı Mitterrand'ın özel temsilcisi olarak geldi. Mesajı şuydu: "Bu konuda hata yaptığımızı kabul ediyoruz. Bundan sonra Fransa'da Ermeni teröristlere en küçük bir müsamaha bile gösterilmeyecektir." Gerçekten o tarihten sonra Fransızların Asala teröristlerine karşı daha dikkatli olduğu görüldü. Demek ki anladıkları dil buydu. Ancak siyasi açıdan Ermenilere desteklerini sürdürmeye devam ettiler.

Ermeni lobilerinin öncelikli hedefi Amerikan Kongresi'nin 1915 olaylarını bir soykırım olarak kabul eden ve Türkiye'yi kınayan bir karar çıkarmaktı. Bazı yıllar bu hedeflerine ulaşmak üzereydiler. Örneğin 1984-85 yıllarında kongrede yeterli çoğunluğu sağlamış gibiydiler. Washington Büyükelçimiz Şükrü Elekdağ'ın da telkinleriyle, Türk Dışişleri bunu engellemek için yoğun bir çaba içine girdi. Bakanlıkta Siyaset Planlama Dairesi başkanı olduğum o yıllarda bu görev bana verildi. Diğer bazı ülkelerin yaptığı gibi, çok sayıda

Amerikalı senatörü ve Temsilciler Meclisi üyelerini danışmanlarıyla birlikte Türkiye' ye davet edildiler. Gelenler arasından Jim Moody gibi Ermeni lobisinin önde gelen temsilcileri de vardı. Kendilerini Cumhurbaşkanı Özal dahil en üst düzey devlet yetkilileriyle görüştürdük, brifingler düzenledik. Gazetecilerle ve toplumun çeşitli kesimlerinden kişilerle görüşmelerini sağladık. Bunların büyük bir kısmı bu ziyaretlerden çok etkilendiler. Örneğin daha sonra defalarca Türkiye'ye gelen Jim Moody, kongrede Türk tezlerinin en hararetli savunucularından biri oldu ve bu nedenle Ermeni lobisinin tepkisini çekti. Bu temasların da etkisiyle Kongre'de ibre Türkiye'nin lehine döndü ve Ermeniler en güçlü olduklarını sandıkları o dönemde de, ondan sonra da diledikleri soykırım tasarısını meclisten geçiremediler. Ama 20'den fazla ülkenin parlamentosundan kendi tezleri doğrultusunda kararlar çıkarmayı başardılar. Soykırım kararı çıkaran parlamentolar ve bu kararların kabul tarihi şöyle: "Uruguay (1965), Kıbrıs Rum Yönetimi (1982), Avrupa parlamentosu (1987), Arjantin (1993), Rusya Federasyonu (1995), Kanada (1996), Yunanistan (1996), Lübnan (1997), Belçika (1998), İsveç (2000), İtalya (2000), Fransa (2001), İsviçre (2003), Slovakya (2004), Hollanda (2004), Polonya (2005), Almanya (2005), Venezuela (2005), Litvanya (2005), Şili (2007)."

Dikkat çeken nokta I. Dünya Savaşı yıllarında Türkiye'yle en yakın temas içinde olan ve İstanbul'un işgalinden sonra Ermenilerin hamisi kesilen, pek çok Türk devlet memurunun gerçek dışı katliam iddialarıyla idamına veya hapis cezasına çarptırılmasına sebep olan İngiltere'nin parlamentosundan böyle bir karar çıkarmamış olmasıdır. İki İngiliz bakan çeşitli vesilelerle yaptıkları açıklamalarda İngiltere'nin hiçbir zaman soykırım iddiasını kabul etmeyeceğini açıkladılar. Bunlardan Devlet Bakanı Baroness Ramsay of Cartvale, 14 Nisan 1999 tarihinde İngiltere Hükümeti adına yaptığı açıklamada şöyle diyordu: "*Osmanlı İdaresinin Ermenilerin yok edilmesi kararını kanıtlayacak bir belgenin yokluğu nedeniyle İngiliz hükümetleri 1915 ve 1916'daki olayları soykırım olarak tanımamaktadır... Bizce 80 yıl önce cereyan etmiş olayların bugünkü hükümetler tarafından değerlendirilmesi uygun değildir. Zira bu olaylar hukuki ve tarihi tartışmalar-*

dır." İngiliz Bayındırlık ve Çevre Bakanı Beverly Hughes da 24 Ocak 2001 tarihinde İstanbul'da gazetecilere verdiği demeçte şöyle diyordu: "*Bir süre önce İngiltere Hükümeti Ermeni iddiaları konusunda sunulmuş olan delilleri gözden geçirdi. 1915 ve 1916'da meydana gelmiş olan olayların belgelerini inceledi. Bu olayların Birleşmiş Milletler tarafından tanımlanmış olan soykırım tanımlamasına uymadığına karar verdi. Bu İngiliz Hükümeti'nin tutumudur ve değişmeyecektir.*"

Acaba neden? Bu konuda savaş yıllarında Wellington House aracılığıyla yaptıklarının mahcubiyetini taşıdıkları için mi? Yoksa Malta'ya sürgün ettikleri Türk milletvekillerini ve devlet adamlarını yargılayacak suç isnadında bulunamadıklarından hepsini serbest bırakmak zorunda kaldıklarından mı? Yoksa her ikisi de mi?

Peki, soykırım iddialarını kabul eden ülkeler, örneğin Uruguay, İngiltere'nin bulamadığı belgeleri bulmuştur da onun için mi bu kararı almıştır? Bu kadar çok devletin soykırım kararı almasının arkasında yatan unsuru tek bir kelimeyle özetlemek mümkündür: Propaganda.

Yıllarca süren soykırım suçlamalarının ardı arkasının kesilmemesi ve Türkiye'nin tezlerini anlatmak ve haksız iddialara cevap vermek için sarf ettiği çabaların sonucunda ortaya çıkan durum gösterdi ki, Türkiye sadece savunmada kalarak, Türkler aleyhindeki suçlamalara cevap yetiştirmeye çalışarak sonuç alamazdı. Gerçi başta Dışişleri Bakanlığı'nın değerli müsteşarlarından Kamuran Gürün'ün yazdığı *Ermeni Dosyası* adlı yabancı dillere de çevrilen bir eser vardı. Profesör Türkkaya Ataöv gibi Türk bilim adamlarıyla tarafsız yabancı bilim adamlarının yayınladıkları ve Ermeni iddialarını, Büyükelçi Morgenthau'nun anılarındaki ve aynı çizgideki başka kitaplarda yer alan asılsız rivayetleri çürüten çok sayıda kitap yayınlandı ama Ermenilerin yıkıcı faaliyetlerine ve onlara kulak vermeye hazır bazı Batılı siyasetçilere engel olmak ve onları ikna etmek kolay değildi.

Dışişleri Müsteşarı olduğum sırada Türkiye'nin çeşitli ülkelerde hizmetlerinden yararlandığı lobi firmalarıyla bir toplantı yaptık. Kendilerine Ermenilerin ve onları destekleyenlerin Türkiye'ye yönelik olarak siyasi bir taarruza dönüşen faaliyetlerini anlattıktan sonra şunları söyledim: "*Sizden sadece Türkiye'nin görüşlerini, tezlerini savunan çalışmalar beklemiyoruz. Karşı karşıya bulunduğumuz durum*

bir propaganda savaşıdır ve bu savaşı sadece karşı tarafa cevap vererek kazanamayız. Bizi haksız yere suçlayanlar bunu biraz da çeşitli konularda kendi kusurlarını örtmek, gündemden çıkarmak için yapıyorlar. Bizim de gerekli durumlarda karşımızdakilerin eksiklerini, yanlışlarını, geçmişte yaptıklarını dile getirmemiz lazım. Bunu yapabilecekseniz birlikte çalışmaya devam edebiliriz."

Lobi şirketleri böyle bir mücadeleye pek alışık değillerdi. Ama artık sadece karşı tarafın haksızlığını anlatarak ve kendimizi savunarak bu mücadeleyi kazanmamız mümkün değildi. Fransızların dediği gibi kendini savunmak bazen kendini suçlamak anlamına da gelebilirdi. Siyasette her devletin elinde kozlar vardı ve gerektiği zaman bu kozları kullanmak gerekebilirdi. Aynen Dışişleri Bakanı Vahit Halefoğlu'nun nükleer santral kurma teklifinde bulunan Fransız şirketine yaptığı gibi...

Üstelik Ermeni militanları sadece propagandayla yetinmiyorlardı. Rum ve Kürt terör örgütlerinin de desteğiyle Türk diplomatlarına karşı silahlı saldırıya girişmişlerdi. Bu militanların hangi ülkelerden nasıl destek aldıkları da biliniyordu. Türkiye bütün olanaklarını kullanarak bu terör saldırılarını da durdurmak zorundaydı.

O tarihlerde göreve gelen bütün Türk hükümetleri ülkemize yönelik bu saldırıları durdurmak için çaba gösterdiler. 1980'li yılların ortalarına doğru ASALA terör örgütünün saldırıları durdu. ASALA militanlarından bazıları Ermenistan'a yerleştiler, orada iş kurdular. Bunlar hakkında işledikleri suçlardan dolayı herhangi bir araştırma yapıldı mı? Dava açıldı mı? Cezalandırılan oldu mu? Maalesef hayır. Cumhurbaşkanı düzeyinde ziyaretler yapılıp ilişkiler düzeltilmeye çalışıldı. Cenevre'de bazı devletlerin teşvik ve desteğiyle gizli görüşmeler yapılıp protokoller imzalandı. Peki bütün bu temaslar sırasında, Asala militanlarının niçin yargılanıp cezalandırılmadığı soruldu mu? Bu konuda bir şey duymadık.

Ne tesadüftür ki, ASALA terörizminin sona ermesiyle hemen hemen aynı günlerde PKK saldırıları başladı. Bazı yabancı güçler Türkiye'yi hedef seçmişlerdi ve I. Dünya Savaşı'nın sonunda Sevr Antlaşması'yla gerçekleştirmeye çalıştıkları ama başarıya ulaşamadıkları hedeflere mutlaka ulaşacaklardı. Bunu istiyorlardı. Yalnız Ermeni

konusunda değil, Yunanistan'la ilişkilerde, Kıbrıs sorununda, Kürt meselesinde onlara göre hep Türkiye haksızdı ve Türkiye onların istediği tavizleri vermedikçe bu saldırıları durdurmaya niyetleri yoktu. Bazıları Türkiye nasıl olsa karşılık veremez, diye Türkiye'nin çıkarlarını zedeleyici ve Türk milletini incitici saldırılarına fütursuzca devam ediyorlardı. Örneğin bütün davetlere rağmen Türkiye'yi bir kere bile ziyaret etmemiş olan Cumhurbaşkanı Jacques Chirac, 29 Eylül 2006 tarihinde Ermenistan'ı ziyaret eden ilk Fransız ve hatta ilk Avrupalı cumhurbaşkanı oldu. Erivan'da soykırım anıtını ziyaret ettikten sonra yaptığı konuşmada Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üye olabilmesi için Ermeni soykırımı iddialarını kabul etmesi gerektiğini söyledi.

Oysa Chirac, daha önceleri Türkiye'nin AB üyeliğine destek veren liderlerden biri olarak tanınıyordu ve Türk devlet adamlarıyla yaptığı konuşmalarda buna benzer şartlar koşmamıştı. Acaba Almanya Başbakanı Angela Merkel'in Türkiye'nin üyeliğine karşı izlediği katı tutumu gördükten sonra mı eski tutumundan vazgeçmişti de, şimdi Ermeni soykırımı iddialarını bahane gibi gösteriyordu, yoksa Fransız iç politikasında Ermeni azınlığın oynadığı rolü düşünerek iç politika amaçlarıyla mı Türkiye'yi karşısına almıştı?

Chirac'ın iç politika düşüncesiyle Ermenilere yakınlık gösterdiği başka örnekler de var. Örneğin evvelce Ermeni ASALA terör örgütünün destekleyicisi olan Patrick Deveciyan gibi kimseler, Fransız siyasetinde Chirac'a yakın mevkilere getirildiler. Gene Chirac'ın döneminde, 2001 yılında, Fransız Meclisi soykırım yasasını kabul etti. Başbakan Ecevit bu karara sert tepki gösterdi ve Fransız firmalarının Türkiye'deki faaliyetlerini kısıtladı, ama bu Chirac'ı Ermenilerin Türkiye karşıtı politikalarını desteklemekten vazgeçirmeye yetmedi. Chirac zamanında Fransa'nın birçok kentinde Ermeni soykırım anıtları dikildi.

10 Ekim 2007 tarihinde Fransa'yı ziyaret eden Ermenistan Cumhurbaşkanı Robert Koçaryan ile birlikte sözde Ermeni soykırım anıtı olarak dikilen, Ermeni müzik kompozitörü Komitas'ın heykeline giderek saygı duruşunda bulundu. O anıtın kaidesinde şunlar yazılıydı: *"1915'te Osmanlı İmparatorluğu'nda gerçekleştirilen 20. yüzyılın ilk soykırımının kurbanları 1 milyon 500 bin Ermeni'nin anısına..."*

2006 yılında Fransız Parlamentosu'nda bir karar tasarısı görülüyordu. Zaten 2001 yılında Fransız Meclisi Ermeni soykırımı iddiasını kabul eden bir karar almıştı. Bu defaki karar tasarısı daha ağır olacaktı: Soykırım iddiasını reddedenler para ve hapis cezasına çarptırılacaktı. Yani Fransa'da yaşayan Türk vatandaşları atalarının Ermeni katili olmadığını söyleme hakkından mahrum edilmek isteniyordu. Buna tepki göstermek amacıyla Paris'e gönderilen bir parlamento heyetinde ben de vardım. Önde gelen Fransız milletvekillerini ziyaret ettik. Birçoğu Ermeni meselesi hakkındaki açıklamalarımızın sonunu beklemeden sözümüzü kesip bize şöyle dedi: *"Bizi ikna etmeye çalışmanıza gerek yok. Biz bu konuda sizin haklı olduğunuzu biliyoruz. Ancak bizim seçim bölgemizde çok sayıda Ermeni seçmen var. Biz bu tasarıya aleyhte oy verirsek bir daha seçilemeyiz."* Fransa gibi çağdaş demokrasinin öncülerinden sayılan bir ülkede, milletvekillerinin seçim kaygısıyla yanlışlığını bildikleri bir tasarıya oy vermeleri çok hazin bir durumdu. Bütün itirazlarımıza rağmen tasarı meclisten geçti. Ancak oylamaya katılım oranı çok düşüktü. Milletvekillerinden yaklaşık beşte biri fiilen oy kullanmıştı.

Aynı girişimleri senatoda da yaptık. Oradaki girişimlerimiz daha etkili oldu ve tasarıyı senatoda durdurabildik. Chirac 2007 yılını "dostum Ermenistan yılı" ilan etti, Türk milletinin incinmesi onları pek rahatsız etmemiş görünüyordu.

Ancak birkaç yıl sonra, Sarkozy'nin cumhurbaşkanlığı sırasında ve onun ısrarıyla benzeri bir tasarı hem meclisten hem de senatodan geçti. Bu defa da yeterli sayıda milletvekili ve senatör bu tasarı aleyhinde Yüksek Mahkeme'ye başvurdular. Yüksek Mahkeme yasayı iptal etti.

O tarihte işbaşında olan Türk Hükümeti, evvelce Büyükelçi Hasan Esat Işık'ın yaptığı gibi buna gerekli tepkiyi gösterdi mi? Maalesef göstermedi.

Önceki hükümetlerin bu konuda gösterdikleri duyarlılığı abartılı bulanlar oldu. Başbakan Erdoğan şöyle diyordu: *"Gündemimizde sözde Ermeni soykırımı iddialarını bu kadar aşırı tutmayı yersiz buluyoruz. Olayı olduğundan biraz fazla büyütüyoruz gibime geliyor."*

Türkiye'de iktidar böyle düşünüyordu ama muhalefet daha duyarlıydı. Fransız Sosyalist Partisi'nin o zamanki birinci sekreteri

François Hollande ile Fransa'yı ziyaret eden Ermeni Taşnak Partisi Başkanı Murad Papazyan, 3 Haziran 2004 tarihinde yaptıkları açıklamada, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyeliğini Ermeni soykırımı iddialarının kabulüne bağlayan ifadelere yer verdiler. Yani bu bildiriye göre Türkiye soykırım iddialarını kabul etmezse AB'ye üye olamayacaktı. Aynı bildiride Ermenistan'ı hiç ilgilendirmeyen bazı konularda da Türkiye'yi rahatsız eden hükümlere yer verdiler. Bildiriye göre Türkiye'nin AB'ye girebilmesi Türk askerlerinin Kıbrıs'tan çekilmesine, başta Kürtler olmak üzere Türkiye'deki "azınlık" haklarının tanınmasına ve insan haklarına saygı gösterilmesine bağlanıyordu.

O sıralarda CHP genel başkan yardımcısıydım. Fransız Sosyalist Partisi'nin Başkan Yardımcısı Moscovici'ye telefon ederek partimin bundan duyduğu üzüntüyü ve tepkiyi dile getirdim. Cevabı şaşırtıcıydı: "*Siz de politikacısınız biz de politikacıyız. Bu gibi durumları anlayışla karşılamanızı bekliyoruz.*" Yani Fransız iç politikasındaki dengelerin kendilerini böyle bir tutuma mecbur ettiğini söylemek istiyordu. Başka vesilelerle Türkiye'nin AB üyeliğini destekleyeceğini söyleyen Sosyalist Parti öyle anlaşılıyor ki, şimdi, ülkesindeki 500.000 kişilik Ermeni azınlığının oyunu düşünerek Türkiye'yi bir cendereye sokmakta sakınca görmüyordu. 2006 yılında "soykırımı inkâr edenlere" ceza verilmesini öngören yasanın kabulünde iktidardaki UDP'nin yanı sıra Sosyalist Partinin önde gelen üyelerinin de oyu vardı.

Türkiye'yi propagandalarının hedefi haline getiren sadece Ermeniler değildi. Yunanlılar da bir taraftan Türkiye aleyhine topraklarını genişletmeye çalışırken, bir yandan da propaganda yoluyla dünya kamuoyunu etkilemeye gayret ediyorlardı. Onlar da propagandanın siyasi mücadelenin etkin bir silahı olduğunu daha o zamanlardan itibaren fark etmişlerdi.

Yunan Propagandası

İki yüzyılı aşkın zamandan beri Türk-Yunan ilişkilerinde Yunan tarafının sürekli olarak propaganda yöntemlerine başvurarak Türkleri zalim, kendilerini ise mağdur olarak göstermeye çalıştıkları ve bu yolla dönemin büyük devletlerinin desteğini sağladıkları görülüyor.

Sultan I. Bayezid, Mora yarımadasını 1397 yılında Bizanslılardan alarak bir bölümünü Osmanlı Devleti'ne bağlamıştı. O sıralarda Ortodoks Yunanlılar Katolik Latinlerin baskısı altında bulunuyordu. Fatih Sultan Mehmet'in 1460 yılında Mora'yı tümüyle fethedip Osmanlı hâkimiyetine katması, Ortodoks Yunanlıları bu Katolik baskısından kurtarmıştı. Profesör Douglas Dakin, "*Moralı Yunanlılar Osmanlıları Venedik yönetimine tercih ediyorlardı. Çünkü vergiler daha hafifti ve yöneticiler daha ılımlıydı,*" diyor. O sıralarda Mora'da yaklaşık 400.000 Yunanlı yaşıyordu. Yarımadaya yerleşen Türklerin sayısı da zaman içinde 50.000'e ulaşmıştı.[109]

Peki, barış içinde yaşayan bu iki toplum nasıl oldu da birbirine düşman kesildi? Rusya'da Panslavizm akımları güç kazandıkça başta Mora yarımadasındakiler olmak üzere, Rus ajanları Balkan ülkelerdeki Ortodoksları Osmanlılara karşı kışkırtmaya başlamışlardı. Amaç Balkanlar'daki bütün Ortodoksları Rusya'nın etkisi altına almak ve bu yolla bölgede Rusya'nın nüfuzunu güçlendirmekti.

1789 Fransız İhtilali'nden sonra, Fransızlar da ihtilalin fikirlerini yaymak amacıyla Balkanlar'da aynı şekilde kışkırtmalarda bulunuyorlardı.

Çar Aleksander döneminde Rusya bazı gizli örgütlerin kurulmasına yardımcı olmuş ve bu örgütlerin gazete ve dergiler yayınlatarak propaganda faaliyetlerinde bulunmalarını sağlamıştı. Bu amaçla 1814 yılında Odesa'da Filiki Eteria örgütü kurulmuştu. Bu örgütün mensupları 1818 yılında Kıbrıs'a giderek Başpiskopos Kiprianos'u kendi örgütlerine üye yapmışlardı. Yani Kıbrıs'ta Ortodoks din adamlarının siyasete, hatta çetecilik faaliyetlerine girişmelerinin uzun bir geçmişi var.

Aslında Yunan isyanı Mora'da değil, Aleksandros İpsilantis'in önderliğinde Eflak Boğdan'da başlamıştı. Daha sonra onun kardeşi Dimitrios İpsilantis isyanı Mora yarımadasına taşıdı.

Osmanlı İmparatorluğu daha başlangıç aşamasında bu isyanı bastıramaz mıydı? Kuşkusuz bastırabilirdi ama Mora Valisi Hurşit Ahmet

(109) Salahi R. Sonyel, *Gizli Belgelerde Osmanlı Devleti'nin Son Dönemi ve Türkiye'yi Bölme Çabaları*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2009, s. 22.

Paşa'nın emrindeki hemen hemen bütün kuvvetler devlete karşı ayaklanan Tepedelenli Ali Paşa'nın isyanını bastırmak için Yanya'ya gönderilmişti. İsyancılar bu kuvvet boşluğundan yararlandılar.

İstanbul'daki Fener Rum Patrikhanesi isyanı destekledi mi? Bazılarına göre Patrik Grigorius 1821 yılında bu isyanı desteklediği için asıldı. Ama başka bazı kaynaklar da Patrikliğin isyancılara karşı tavır aldığını ve bazılarını aforoz ettiğini bildiriyor.

Başlangıçta isyancıların başarıya ulaşmasından sonra 1821 yılının Aralık ayında Epidaurus'da bir meclis toplanıyor ve Ocak 1822'de Mesalongi'de bir hükümet kuruyorlar. Böylece Yunanistan bağımsız bir devletin siyasi altyapısını oluşturuyor.

Osmanlı Devleti sonunda isyanın bastırılması için Kavalalı Mehmet Ali Paşa'dan yardım istiyor. Kavalalı'nın oğlu İbrahim Paşa Mora'ya vali olarak atanıyor. Kısa bir zaman içinde Navarin'i ele geçiriyor, isyancıları etkisiz kılıyor. Siyasi tarih açısından işin kısa özeti böyle.

İşte bu aşamada Yunanlıların propaganda silahı devreye giriyor ve İbrahim Paşa'nın Rumlara katliam yaptığı iddiaları Avrupa kamuoyunda yoğun biçimde işleniyor.

Yunanlılar bölgedeki siyasal faaliyetlerini sürdürmektedir. Bu arada ikinci meclis toplanmış ve başkanlığına Yunan asıllı ünlü bir Rus diplomatı olan Kapodistrias getirilmiştir. Onun çabaları, temasları ve propagandaları sonucunda Yunan bağımsızlık hareketi Avrupa'nın gündemine yerleşmiş ve destek bulmuştur. İngiltere ve Rusya'nın 4 Nisan 1827'de St. Petersburg'da imzaladıkları protokolün gerekçelerinin başında İbrahim Paşa'nın Yunanlılara zulüm uyguladığı yolundaki propagandalar yatmaktadır. O toplantıda İngiltere ve Rusya Yunanlılara muhtariyet verilmesi konusunda anlaşmışlardır. Bu iki ülke, Fransa'nın da katılmasıyla 6 Temmuz 1827 tarihinde Londra'da yaptıkları toplantıda Yunanistan'a bağımsızlık verilmesini kararlaştırıyorlar.

Osmanlı İmparatorluğu bu kararı reddediyor. Bunun üzerine İngiltere, Fransa ve Rusya'nın donanmaları 20 Ekim 1827'de Mora yarımadasının Navarin limanında bulunan Osmanlı donanmasını tamamen yakıyor.

İngiltere ve Fransa'nın Kavalalı Mehmet Ali Paşa'ya yaptıkları baskılar sonucunda İbrahim Paşa 1828 yılının Ağustos ayında Mora'daki kuvvetlerini tamamen çekiyor ve böylece Yunanistan'ın fiilen bağımsızlığa kavuşmasının yolu açılıyor. Yani Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanmasında propaganda önemli bir rol oynuyor.

Bu gelişmeler İngiltere, Fransa ve Rusya'nın ortak girişimiyle gerçekleştiği halde Osmanlı İmparatorluğu Rusya'yı başsorumlu sayıyor ve bu ülkeye karşı savaş ilan ediyor. 1828-1829 Osmanlı Rus Savaşı bu nedenle çıkmıştır. Bu savaşta Osmanlı İmparatorluğu büyük zarar görüyor, Tuna boylarında bazı topraklarını kaybediyor ve 1829 yılında imzalamak zorunda kaldığı Edirne Antlaşması'yla Yunanistan'a özerklik vermeyi kabul ediyor. 1830 yılının Şubat ayında Londra'da imzalanan bir antlaşmayla Yunanistan'ın Anayasal Monarşi statüsünde bağımsız bir devlet olması resmen kabul ediliyor.

Yunanistan'ın bağımsızlığından sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanma süreci hızlanmıştır.

Peki, bu siyasi gelişmelere götüren sürecin insani boyutu neydi? Yunanistan'ın bağımsız olması için kim ne bedel ödemişti? 1821 yılının ilkbaharında başlatılan ayaklanmanın sloganı şuydu: "*Mora'da tek bir Türk bırakılmamalıdır.*" Ve sonunda bırakılmamıştır.

Yunan Başpiskoposu Germanos'un sözleri şöyleydi: "*Hıristiyanlara barış, konsoloslara saygı, Türklere ölüm!*" Bir din adamının bunları söyleyebilmesi ne kadar hazin. Acaba ayaklanmacılar mı din adamlarını etkilemişti, yoksa din adamları mı isyancıları teşvik etmişti? Galiba her ikisi birden.

İngiliz yazar St. Clair, "*Vahşice intikam alma duygusu artık insanları öldürmekten zevk alır hale getirmişti,*" diyor.

İngiliz tarihçi C. M. Woodhouse, "*Şehirlerdeki ve kasabalardaki bütün Türk nüfus toplandı ve şehrin dışında uygun bir yere doğru yürüyüşe zorlandı, orada hepsi öldürüldü,*" diye yazıyor.

Tarafsız İngiliz yazar ve tarihçilerinin gördüklerini kendi hükümetleri göremiyor muydu? Yunan propagandası mı onların görüşünü perdelemişti, yoksa Türklere karşı izledikleri politikaların bekledikleri sonucu vermesi için bu katliamları görmezlikten mi geliyorlardı?

Bütün sıkıntılarına rağmen döneminin büyük bir devleti olan ve şimdi de bazılarının hâlâ özlem duyduğu Osmanlı İmparatorluğu bu katliamları dünyaya anlatamıyor muydu? O zamanın koşullarında bütün gelişmelerden kısa zamanda haberdar olmak belki güçtü, ama devlet görevlilerinin bulunduğu bir bölgede bütün bu olup bitenlerin İstanbul'da duyulması ne kadar zaman alabilirdi? Yoksa Osmanlılar Batı'nın büyük devletlerine karşı etkileme güçlerini daha o tarihte mi kaybetmişlerdi? Rusya'ya karşı savaşı göze alan Osmanlı Devleti nasıl olmuştu da Mora isyanını Ruslarla birlikte destekleyen İngiltere ve Fransa'ya karşı neredeyse tamamen sessiz kalabilmişti? İşte bu sorulara verilecek doğru cevaplar Osmanlı İmparatorluğu'nun son yüzyılı hakkında sağlıklı bir değerlendirme yapmaya olanak sağlayacak ve belki de Osmanlı İmparatorluğu'nu yeniden diriltmeye çalışanların gözlerini açacaktır.

1821 yılının Mart ve Nisan aylarında Mora'da yaşayan Türklerin büyük çoğunluğu öldürülmüş, pek az sayıda Türk canını kurtarmak için kaçabilmişti. İşte bu katliam etnik temizlik hareketinin tipik bir örneğiydi. İngiliz yazar St. Clair, *"Yunanistan Türkleri, 1821 yılının ilkbaharında ani olarak ve tümüyle ve dünyanın haberi olmadan yok edildiler,"* diye yazıyor. Yunanlıların ele geçirdikleri Türk erkekleriyle kadın ve çocuklarının birçoğu öldürülmüş, bir kısmıysa köle olarak satılmıştı.

Bazı İngiliz yazarlarının anlattığına göre yakalanan bir Türk gemisinin 57 kişilik mürettebatı yakılarak öldürülmüştü. Sadece Navarin kentinde birkaç gün içinde 2-3.000 Türk valinin ikamet ettiği Tripolitsa kentinde de 10.000 kişi öldürülmüştü. Atina sokaklarında da parçalanmış Türk cesetlerine rastlanıyordu. Öldürülenler arasında Yunan bağımsızlık hareketine destek olarak gelmiş bazı Avrupalı gönüllüler de vardı.[110] Yabancı kaynaklı bu verilerin gösterdiği gibi Mora'da yaşananlar bir bağımsızlık hareketinden çok bir katliam niteliği taşıyordu.

Bu olaylar Batı Avrupa ülkelerine nasıl yansımıştı? Batı ülkelerinin basını Mora'daki gelişmeleri Yunanlıların değil, "Liberalizmin ve Hıristiyanlığın" bir zaferi gibi değerlendirmişlerdi.

(110) Sonyel, s. 26-34.

Peki, nasıl olmuştu da ünlü İngiliz şairi Lort Byron bu ayaklanmanın öncüleri arasında yer almıştı? Lort Byron aslında ünlü bir romantik şairdi. Şiirleri İngiltere'de geniş kitleleri etkiliyordu. Ancak yaşadığı sıra dışı hayat nedeniyle İngiliz toplumu içinde tutunamadı ve 1816 yılında bir daha dönmemek üzere ülkesinden ayrıldı. Venedik'te bulunduğu sırada Yunan ayaklanmacılarının etkisiyle Mora'ya gitti. Orada cebinden 4.000 sterlin harcayarak Yunan donanmasının güçlendirilmesine katkıda bulundu. Bir çarpışmaya katılmaya hazırlanırken hastalandı ve kısa bir süre sonra 1824 yılında 36 yaşındayken öldü. Onun Yunan ayaklanmacılarına sağladığı destek İtalya, ABD ve İngiltere'de birçok insanın Yunan isyanını desteklemesine yol açtı. Cenazesi İngiltere'ye getirildi ama Westminster Kilisesi, yaşamış olduğu fırtınalarla dolu özel hayat nedeniyle onun "şairler köşesi"ne gömülmesine izin vermedi. Ölümünden ancak 145 yıl sonra, 1969'da onun adına bu kiliseye bir plaket konuldu.

Lort Byron Mora'da Türklere yapılan katliamlar hakkında bilgi sahibi olmuş muydu? Olsaydı bu ayaklanmayı desteklemeye devam eder miydi? Bu soruların cevaplarını bilmek zor. Ama şurası muhakkak ki, Yunan propagandası Lort Byron'un adını sürekli olarak Batı dünyasını etkilemek için kullandı ve hâlâ kullanıyor.

Yunan propagandası onu "Yunan özgürlük savaşçılarını zafere ulaştıran bir önder" gibi takdim ediyor.

Mora'daki ayaklanmalarla eş zamanlı olarak Girit, Kıbrıs, Sisam, Sakız gibi Ege adalarında ve Makedonya ve Epir'de de benzeri isyan hareketleri olmuştu. Osmanlıların bu silahlı ayaklanmaları bastırmak için aldıkları önlemler Batı dünyasına "Hıristiyan dünyasına karşı Türk barbarlığı" olarak yansıtılmıştı. Kitlesel katliam yapan Rumlar mağdur, katliama uğrayan Türklerse cani gibi tanıtılmak istenmekteydi. Ne yazık ki o tarihlerde Avrupa'da bu propagandalara kulak verenlerin sayısı az değildi. 1821 yılının Ağustos ayında Hamburg'da dağıtılan ve Alman gençliğine çağrı başlığını taşıyan bir bildiride "*Müslümanların Avrupa'daki yönetiminin sonu yaklaşıyor. Avrupa'nın en güzel ülkesi canavarlardan kurtarılmalıdır,*" deniliyordu.

Orada yaşanan insanlık dışı saldırıları tarafsız ve gerçekçi bir gözle gören ve bunlara tepki gösteren Batılılar yok muydu? Vardı. Örneğin

Prusyalı bir subay, Mora'ya gitmeye hazırlanan gönüllülere şöyle diyordu: "*Orada yalnız sefalet, ölüm ve nankörlükle karşılaşacaksınız. Size Almanya'da ve İsviçre'de söylenenlere inanmayınız, yaşlı bir askerin söylediklerine inanınız.*" Gene Prusyalı bir başka subay da şöyle diyordu: "*Eski Grekler artık yoktur. Solon, Sokrates ve Dimosthenis'in yerini kör cehalet almıştır. Atina'nın makul yasalarının yerinde barbarlık vardır.*" Bu tarafsız gözlemciler karşılaştıkları barbarlıkları ayrıntılı olarak anlatıyorlardı. Tarafsız gözlemciler böyle diyordu ama İngiliz, Fransız ve Rus hükümetleri istihbarat örgütleri aracılığıyla ayaklanmacılara yardımcı oluyorlardı.

Türklerin böyle insanlık dışı katliamlara uğramalarının sebebi neydi? İngiliz Rahip John Hartley'in 1831 yılında Londra'da yayınlanan *Researches in Greece and Levant* adlı kitabında yazdıklarına bakılacak olursa "*Türkler Hıristiyan olmayı kabul etmedikleri için Yunanlıların elinde birçok kötülüğe uğramışlardı.*"[111] Bu bir tespit miydi, yoksa bir mazeret mi? Böyle bir mazeret kabul edilebilir miydi? Yani dininizi değiştirmezseniz katliama uğrayabilirsiniz! Bunun 15. yüzyılın sonlarında İspanya'da yaşanan engizisyon zulmünden ne farkı vardı?

I. Dünya Savaşı yıllarında Yunan propagandası Amerika ve Avrupa'da yoğunluk kazandı. Avrupa'daki Türkiye karşıtı propagandaların destekçilerinin başında Yunanlı silah fabrikatörü Basil Zaharoff vardı. Zaharoff'un kurduğu haber ajansı Fransız gazetelerinin Türkiye'yle ilgili konularda haber kaynağıydı. Zaharoff'un İngiliz Başbakanı Lloyd George ve Fransız Başbakanı Clemenceau ile de yakın ilişkileri bulunuyordu. 1919-1920 yıllarında Paris'te yayınlanan *Exelsior* gazetesinin sahibi de Zaharoff'tu. *Le Temps, Journal des Débats, Le Figaro* gibi gazeteler de Yunan propagandasının etkisi altına girmişlerdi.

En ilginci Yunanlıların *Monde Nouveau* dergisiyle yaptıkları anlaşmaydı. Derginin yayın müdürünün Yunanistan Dışişleri Bakanı Politis'e gönderdiği 19 Mayıs 1919 tarihli mektupta özetle şunlar yazılıydı: "Monde Nouveau *Fransızca, İngilizce ve diğer dillerdeki bas-*

(111) Sonyel, s. 36-37.

kılarında istenen yazılara en çok sekiz sayfa ayırmak suretiyle, Yunan Hükümeti'nin çıkarlarını desteklemeye hazırdır. Monde Nouveau, *Yunan davasına hizmetinin karşılığı olarak aylık 2.000 frank ödeneği kabul eder...*"[112]

19. ve 20. yüzyıllarda yabancıların Türkiye'ye karşı yaptıkları propagandaların ve propaganda yoluyla Türkiye'ye karşı yürütülen diplomatik savaşların özeti böyle.

Birçok tanınmış Batılı yazarların eserlerinde Türkleri bir bütün olarak kötüleyen ifadeler az değildir. Yunanistan'ın hayranlarından Chateaubriand, "Yunanlıların zalim Türklerin amansız zulmü altında inim inim inlediğini, Türklerin medeniyet eserlerini yıktığını" yazıyor. Victor Hugo ise bir şiirinde, *"Oradan Türkler geçti; her yer harabe ve matem,"* diyor.[113]

Türkiye aleyhinde yapılan bu gibi propagandalara gene Batı ülkelerinden tepki gösterenler de var. 1842 ile 1906 yılları arasında yaşamış olan Fransız tarihçi Albert Sorel şöyle diyor: *"Bazı medeni milletlerin Doğuda izledikleri politika böyledir. Türklerin, Hintlilerin, Çinlilerin vatanlarından bir parça koparıp alınır, mal ve mülkleri yağmalanır, kendileri öldürülür ve yine de 'kızmayın, biz sizinle savaşmıyoruz, biz sizin en iyi dostunuzuz' denilir."*

Türkiye'ye dostluk bağlarıyla bağlı yazarların belki de başında Pierre Loti geliyor. Onun Türk karşıtı propagandalarla ilgili sözleri şöyle: *"Şimdi gidin de bizde bazı burjuvaların gözünü açın, açabilirseniz. Bunlar babadan oğula zavallı Türk dostlarımın güya vahşiliği konusunda gözleri bağlanmış, adeta aptallaştırılmışlardır."*

Gene Fransız yazarlarından Claude Farrère, Bulgarların ve öteki Balkanların zulmünü görmezlikten gelen, sürekli olarak Türkleri kötüleyen Fransız basınının, bu art niyetli tutum ve davranışlarıyla "şerefine gölge düşürdüğünü yazıyor. Claude Farrère'in Türk gençlerine de bir mesajı var: *"Türkler kurşundan korkmaz... Fakat ben Türk gençliğine hitap ediyorum. Onlar düşmanla yalnız savaş meydanların-*

(112) Yahya Akyüz, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu*, 1919-1922, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1988, s. 41.

(113) Akyüz, s. 34.

da çarpışılmadığını bilmelidirler. Bazen ordularınkinden önemli bir mücadele vardır: siyasi mücadele. Türklerin düşmanları Avrupa kamuoyunu yanıltmaya, kandırmaya çalışıyorlar... Bu propagandaya karşı gözlerinizi açınız..."[114]

Fransız devlet adamları da o tarihlerde Türkiye için övücü sözler söylerler. Aristide Briand, Sevr Antlaşması'na karşı çıkar; Türklerin bağımsızlık içinde yaşaması gerektiğini belirtir. Fransız basını da bir ara aynı çizgiye gelir. Yalnız 1922 yılının Kasım ayına gelindiğinde hava birden değişir. Tek bir merkezden emir almış gibi neredeyse bütün Fransız basını Türkiye aleyhinde yayın yapmaya, Türkleri kötülemeye, gerçek dışı haberlere dayanarak Atatürk'ü eleştirmeye başlarlar. Anlaşılıyor ki, Fransızlar, Lozan'dan önce İngiltere'nin barış konferansında birlikte hareket etmek yolundaki görüşünü benimsemişlerdir. Lozan'da Türkiye'nin karşısına bir cephe gibi çıkmalı ve isteklerini Türklere kabul ettirmeye çalışmalıdırlar. Başka örneklerini de verdiğimiz gibi, artık basın, devlet politikasının bir propaganda aracı gibi çalışmaktadır.[115]

Bu gibi propagandalar yalnız I. Dünya Savaşı'nda değil, daha sonraki yıllarda da kullanılıyor. Bütün büyük devletlerin yaygın bir propaganda örgütü var. Yalnız devletlerin de değil. Bazı siyasi partiler propagandayı başarıya ulaşmalarının ön şartı gibi görüyorlar ve propaganda yöntemlerine en yaygın biçimde başvuruyorlar. Bunların başında Almanya'da Hitler'in önderliğindeki Nazi Partisi geliyor. Belki de tarihte propagandayı bir silah olarak en geniş ve etkili biçimde kullananların başında bu parti geliyor.

Propaganda yöntemlerini en yaygın biçimde kullanan Hitler, Alman tarihinin ilk demokratik dönemi olan Weimar Cumhuriyeti'ni sona erdirip bir Nazi imparatorluğu kurmayı başarıyor ve dünyayı ateşe vererek, 60 milyon insanın ölümüne yol açan çılgınca hedeflerini gerçekleştirirken sonuna kadar propaganda silahını kullanmaktan vazgeçmiyor. O nedenle o dönemdeki propaganda faaliyetlerini yakından incelemek ve bir daha böyle bir felaketle karşılaşmamak için

(114) Akyüz, s. 30, 32, 43-48.
(115) Akyüz, s. 325.

dünyanın bütün ülkelerinde yıkıcı propagandanın önüne geçecek önlemleri almak gerekiyor. (Demokratik seçimlerle geldikten sonra dünyanın gördüğü en acımasız diktatörlüğü kuran Hitler'in yönetimindeki Nazi Partisi'nin iktidara geliş süreci ve iktidar dönemindeki insanlık dışı uygulamalarının ayrıntıları için bkz. Onur Öymen, *Demokrasiden Diktatörlüğe*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2011, s. 142-185.)

Nazi Propagandasıyla Weimar Cumhuriyeti Nasıl Yıkıldı?

Hitler siyaset hayatına 1919 yılında Alman İşçi Partisi üyesi olarak başlıyor. Aslında bu küçük bir parti, sadece 54 üyesi var. Hitler'in katılıp propaganda yeteneklerini ortaya koymasından sonra partinin üye sayısı kısa bir süre sonra 55.000'e çıkıyor. Bu arada partinin adı da değiştirilip Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi (NSDAP) oluyor. Hitler partinin propaganda çalışmalarından sorumludur ve kısa zamanda etkili konuşma yeteneği sayesinde insanları peşinden sürüklemeye başlamıştır. 1919 Kasım ayındaki ilk konuşmasında 400 dinleyici vardır. Üç ay sonra bu sayı 6.000'e çıkar. Artık herkes Hitler'i dinlemek istemektedir. Hitler 1921 yılında partinin liderliğine getirilir.

Dönem Weimar Cumhuriyeti dönemidir. Ülkede bütün fikirler ve siyasi akımlar aktifbiçimde temsil edilmektedir. Özellikle Sosyalist ve Komünist grupların Nazilerin saldırgan politikalarına ve söylemlerine tepkileri gecikmez. Onun için Hitler'in güvenliğini sağlamak gerekir. Bu amaçla "Salon Korumaları" adında 300 kişilik bir güç oluşturulur. 1922 yılında bu gücün adı Darbe Bölümü (Sturmabteilung), kısa adıyla SA'dır. İşte Nazilerin sokak eylemlerini, saldırılarını düzenleyen meşhur SA örgütü böyle kurulur. Bunların sayısı kısa zamanda 5.000'e çıkar. Almanya'da artık siyaset sokakta şekillendirilecektir. SA'larla sosyalistler ve komünistler arasında şiddetli çatışmalar olur. Hitler'in o günlerde kurduğu diğer bir örgüt de "Hitler Gençliği"dir (Hitler Jugend). Hitler bu örgütten de propaganda çalışmalarında geniş biçimde yararlanacaktır.

Sokak gücünü arkasına alan Hitler, artık o dönemde siyasi tartışmaların mekânı olan birahanelerdeki konuşmalarında istediğini söyleyebilir ve istediği eyleme kalkışabilirdi. O da öyle yapıyor ve 8 Kasım

1923 akşamı Münih'teki bir birahanede hükümet darbesi yapmaya kalkışıyor. Münih'in ünlü birahanesi Bürgerbräukeller'de 3.000 kişinin katılımıyla yapılmakta olan bir toplantıyı adamlarıyla birlikte basıyor. Orada yaptığı konuşmada Berlin'de bir "Yahudi Hükümeti"nin işbaşında olduğunu ve devrilmesi gerektiğini söyledikten sonra *"Milli devrim başlamıştır, yeni bir hükümet kurulmuştur, başkanlığına da Erich Ludendorff getirilmiştir,"* diyor. Hitler ve adamları Münih polis merkezini ele geçiriyorlar. Ertesi gün Naziler, Bavyera Savaş Bakanlığı'nı basıp Bavyera Hükümeti'ni devirmek için bir yürüyüş başlatıyorlar. Hitler yakalanıyor, yargılanıyor ve beş yıl hapis cezasına çarptırılıyor. Daha sonra Bavyera Yüksek Mahkemesi tarafından affediliyor. Ama Hitler'in Almanya'nın herhangi bir yerinde konuşma yapması yasaklanmış, en güçlü silahı elinden alınmıştır. Bu yasak 1928 yılına kadar sürer. Hapisteyken ünlü *Kavgam* adlı kitabını yazar. Bu kitap aslında çok satan ama az okunan bir kitaptır. En yakın yardımcılarından Hermann Göring bile kitabı hiç okumadığını itiraf edecektir. Kitleleri Hitler'in ne söylediğinden çok nasıl söylediği etkilemektedir. Bazılarına göre Hitler, halka adeta büyüleyici bir etki yapmakta ve propaganda silahını en etkili biçimde kullanmaktadır.[116]

Zaman içinde partide propaganda çalışmalarında bir isim daha ortaya çıkar: Joseph Goebbels. Hitler, onu bir süre sonra partinin propaganda çalışmalarının başına getirecektir.

Nazilerin insanları ikna etmeye değil peşlerinden sürüklemeye ihtiyacı var. Bunun için şiddet dahil her yola başvurmak onlara göre meşrudur. Propaganda söylemlerinde de gerçekleri tahrif etmekten hiç çekinmezler.

Goebbels 1927 yılında partisinin genel kurulunda yaptığı konuşmada *"İdeolojik bir hareketin itici gücü, halkın söylenenleri anlaması değil, onlara inançla bağlanmasıdır,"* der. Ona göre, parti görüşlerini anlatmaya çalışmamalı, ikna edici gerekçeler bulma gayreti içine girmemelidir. Amaç kitleleri sürüklemek olmalıdır.[117]

---

(116) Kersaudy, François Les Secrets du III e Reich, Perrin, Paris, 2013.

(117) Peter Longerich, *Goebbels*, Siedler Verlag, 2010. Fransızca Çev. Éditions Héloise d'Ormesson, Paris, 2013, s. 90.

Hitler'in Münih'teki başarısız "birahane darbesi" girişiminden sonraki yargılandığı mahkemede söyledikleri ilginçtir: "*Bütün kötülükler demokrasiden ve demokratik esaslara göre kurulan Weimar Cumhuriyeti'nden gelmektedir.*" Yani Hitler tam bir demokrasi karşıtıdır. Peki, nasıl oluyor da daha sonra demokratik yöntemlerden yararlanarak iktidara gelmeye çalışıyor? Seçimlere katılıyor ve diğer partilerle yarışa giriyor? Çünkü o tarihlerde Almanya'da demokrasiden başka yol yoktur. Nitekim Hitler'in darbe girişimine hiçbir güç destek olmaz. Başka çaresi olmayan Hitler açısından demokrasi belirli bir süre için, yani iktidara geçinceye kadar kullanılabilecek bir vasıtadır. Nitekim iktidara gelir gelmez hiç vakit kaybetmeden demokrasiye ve Weimar Cumhuriyeti'ne son veriyor ve dünyanın en acımasız diktatörlüklerinden birini kuruyor.

Nazi Partisi'nin Alman siyasetinde güçlü rakipleri var. En güçlü Parti Sosyal Demokrat Parti. 4 Mayıs 1924 tarihinde ilk defa seçimlere katılan Nazi Partisi'nin aldığı oy % 6.5'ten ibaret. Parti seçimleri altıncı sırada bitiriyor. O sıralarda hiç kimse bu partinin dokuz yıl sonra birinci parti olup da iktidarı ele geçireceğine ihtimal vermiyor.

Bütün seçimlerde en güçlü parti Sosyal Demokrat Parti'dir. Hep birinci parti oluyor ama tek başına iktidar olamıyor. Ülkeyi koalisyonlarla idare etmek zorunda. Sol partiler arasında görüş ayrılıkları var. Kısa bir süre sonra 1929 dünya ekonomik krizi patlak veriyor. Ülkeyi yönetmek büsbütün zorlaşıyor. Halk memnun değil. Bu iktidar gidince başlarına neyin geleceğini henüz fark edemiyorlar. Gene de Nazilerin aldığı oy sosyal demokratların çok gerisinde kalıyor. 1929 cumhurbaşkanlığı seçiminde, Nazi Partisi'nin adayı Ludendorf'un aldığı oy sadece % 1.1'den ibarettir.

Kriz döneminde ülkeyi yönetmek için hükümetin olağanüstü yetkilere ihtiyacı var. O zamanki sosyal demokrat Başbakan Hermann Müller cumhurbaşkanından istediği yetkileri alamayıp istifa ediyor. İşte Almanya'nın yakın tarihindeki kırılma noktası burasıdır.

Nazi Partisi artık istediği fırsatı ele geçirmiştir. İktidara ulaşmak için iki silahı vardır: Propaganda ve sokak gücü. Bu iki güçten yararlanarak ülkenin siyasal yapısını çok kısa zamanda tersine çevirebilir.

Nazilerin SA vurucu birlikleri komünistlerle ve sosyalistlerle mücadelelerini daha da aktif hale getiriyorlar. O devirde Almanya'daki Weimar Cumhuriyeti rejimi sokak gösterileri konusunda hoşgörülü. Sokak çatışmalarında meydana gelen zarar 400 markı aşmazsa göstericilere herhangi bir ceza verilmiyor.

Propaganda çalışmalarının başındaki Goebbels'e göre propaganda afişleri büyük önem taşıyor. Bunların etkili olabilmesi için bu afişlerin hem sanat değeri olacak, hem de içeriği halkı etkileyecek nitelik taşıyacak. Kamuoyunu etkileyebilecek olan unsurlar basın, afişler, radyo, sinema, okullar, üniversitelerdir. Parti bunlara egemen olmalıdır. Oysa o tarihe kadar bütün bu propaganda araçlarının üzerinde sosyal demokrat ağırlıklı hükümetin büyük etkisi var. Naziler birer birer bütün kurumları şiddet eylemleriyle sindirmeye çalışıyorlar.

Goebbels halkın tercihlerini etkilemek için Amerika'da geliştirilen ticari reklamlardan yararlanıyor. O reklamların hazırlanmasında kullanılan teknikler nasıl halkın ticari konulardaki tercihlerini etkiliyorsa aynı yöntemler kullanılarak halkın Nazi Partisi'ne desteği sağlanamaz mı? Bu anlayışla yola çıkan Goebbels herkesin kolaylıkla anlayacağı sloganları sık sık tekrarlayarak yaygın bir propaganda faaliyetine girişiyor. Ama görülüyor ki, bu çalışmalar halkın desteğini sağlamaya yetmiyor. Siyasetin gündeminde ön plana çıkmak için şiddet yöntemlerinin daha da fazla kullanılması yoluna gidiliyor. Goebbels, daha 1926 yılında yazdığı bir makalede, *"İdeolojisini terör ve sertlikle yayanlar sonunda devleti devirme hakkını elde ederler,"* demişti. Şimdi eline bu stratejiyi uygulama fırsatı geçmiştir.

Ülkenin çeşitli kentlerinde sokak çatışmalarına girişen grupları polis ayırmaya çalışıyor. Naziler bu defa polisle çatışmaya başlıyorlar. Bu şiddet eylemleri güvenlik makamlarını bezdiriyor. Nazi Partisi'nin Berlin örgütünün faaliyetleri yasaklanıyor. Ancak yeraltına giren bu örgüt sokak hareketlerine devam ediyor. Berlin'in en büyük caddesi Kurfurstendamm'da Yahudi zannettikleri herkese saldırıyorlar. Saldırganlardan 18'i mahkeme tarafından hapis cezasına çarptırılınca Goebbels'in kurucusu ve başyazarı olduğu *Der Angriff* gazetesi "Artık Berlin'de hâkimler yok" diye başlık atıyor.

Başka ülkelerde mahkemeler demokrasiyi savunamayınca kullanılan bu slogan, o zamanın Almanya'sında faşizmi cezalandırarak demokrasiyi korumaya çalışan hâkimlere karşı kullanılıyor.

1928 yılında Almanya'da seçimler yapılacaktır. Hitler Goebbels'i milletvekili adayı yapıyor. Seçimlerden önce yerel makamlar Nazi Partisi'nin Berlin örgütü üzerindeki yasağı kaldırmak zorunda kalıyorlar. Şiddet yoluyla propagandanın yolu açılmıştır. *Der Angriff*'in yanı sıra Nazi Partisi'nin propagandasını yapmak üzere yayınlanan başka yayın organları da vardır. Bunlardan biri *Racial Observer* gazetesi, bir diğeri de *Stormer* adlı ve sürekli olarak halkı tahrik edici yayınlar yapan gazetedir. Nazi Partisi güçlendikçe bu gazetelerin tirajı süratle artar. *Stormer*'inki 500.000'e, *Racial Observer*'inki ise bir milyona ulaşır.

Parti büyük sokak gösterileri düzenliyor, şiddet eylemlerinde bulunuyor. Gene de seçim sonuçları Nazi'ler açısından hayal kırıcıdır. 20 Mayıs 1928'de yapılan seçimlerde partinin oyu % 2.6'dan ibarettir. Berlin'de ise % 1.6'da kalıyor. Meclise sadece 12 milletvekili sokabiliyorlar. Bunlardan biri de Goebbels olacaktır. Artık onun dokunulmazlığı da vardır. Demokrasinin olanaklarından yararlanarak demokrasiyi tahrip etme yolundaki çabalarını sürdürebilir... Seçimlerden sonra Merkez Partisi'nin lideri Heinrich Brüning bir azınlık hükümeti kuruyor. Ancak hükümetin de ılımlı partilerin de Alman siyasetindeki aşırı ve şiddet yanlısı partileri engelleme gücü yoktur. Almanya hızla felakete doğru sürüklenmektedir.

Sokak Eylemleri Yoluyla Propaganda

Sokaklar artık onların egemenliğindedir. Partinin sokaktaki vurucu gücü parti içinde bir parti, hatta devlet içinde devlet gibidir. Hiçbir kural ve engel tanımadan her türlü şiddet eylemlerinde bulunmayı kendileri için hak görmektedir. Kitlesel toplantılara giderek daha çok kişinin katılmasını sağlıyorlar. Berlin'deki spor sarayında 10.000 kişinin katıldığı bir toplantıda Goebbels şöyle diyor: "*En iyi çimento kandır.*"[118]

(118) Longerich, s. 154.

Naziler kendilerine engel gördükleri herkese ve her kuruluşa saldırmakta sınır tanımıyorlar. Bunların arasında Cumhurbaşkanı Hindenburg da vardır. Ama sadece Hindenburg'u eleştirmek yetmez. Propagandanın başarıya ulaşması için Nazilerin başka ve daha önemli bir düşmana ihtiyaçları vardı. Bu düşman öteden beri Yahudilerden başkası olamazdı. Başlangıçta Hitler'in hedefi, Yahudilerin bütün haklarını ve varlıklarını ellerinden almak ve onları Almanya'yı, hatta Avrupa'yı terk etmek zorunda bırakmaktır. 30 Kasım 1937 günü Hitler, Goebbels'le yaptığı bir konuşmada bu görüşünü ifade ederken, "bunun biraz zaman alacağını ama sonunda mutlaka gerçekleştirilmesi gerektiğini," söylüyor. Hitler'e göre, ancak aynı ırktan gelenleri bir devletin çatısı altında topladıktan sonra Almanya bütün Avrupa'nın hâkimiyetini eline geçirebilir. Hitler'in amacı sadece Versailles Antlaşması'yla Almanya'nın elinden alınan toprakları yeniden kazanmaktan ibaret değildir. Bütün Orta Avrupa ile Volga'ya kadar uzanan Rus toprakları da Almanya'nın egemenlik sınırları içine alınmalıdır.[119]

19. yüzyılın sonlarından beri zaten Yahudiler yalnız Almanya'da değil, Fransa ve Rusya gibi ülkelerde de boy hedefidir. Nazi Partisi'nin stratejisinin özünde de Yahudilerin bütün kötülüklerin kaynağı olduğu ve mutlaka bertaraf edilmeleri gerektiği görüşü bir saplantı gibi yer alıyor. Naziler şiddet yoluyla propagandalarını sürdürüyorlar. Ama sadece şiddet de yeterli olmuyor. Medyaları daha etkili biçimde kullanarak halkı peşlerinden sürüklemek gerekiyor.

Der Angriff gazetesi en aykırı görüşleri en sert üslupla dile getiriyor. Bazı yerel yöneticileri boy hedefi haline getiriyor.

Propaganda çalışmalarının ve sokak eylemlerinin yanı sıra ülkenin içinde bulunduğu olumsuz koşullar, ekonomik sıkıntılar, diğer muhalefet partilerinin başarısızlıkları Nazilerin siyasi gücünü artıran unsurlar oluyor. 24 Eylül 1930 tarihinde yapılan seçimlerde Nazi Partisi'nin oyları %18.3'e yükselmiştir. İktidar umudu belirmiştir. Partisini her türlü yasa dışı yollara başvurarak yöneten Hitler *"Partimiz sadece yasal yollara başvurarak iktidar olacaktır,"* diyor.

(119) Antony Beevor, *The Second World War*, Phoenix, Londra, 2012, s. 5.

Söyledikleri başka, yaptıkları başka, hedefleri bambaşkadır. Peki, sokaklardaki şiddet hareketlerini gördükten sonra Hitler'in bu sözlerine inanan oluyor mu? Demek ki, o zamanın Almanya'sında oluyormuş ki, geniş halk kitleleri neredeyse büyülenmiş bir şekilde Hitler'in peşinden gidiyorlar.

Şiddet eylemleriyle sonuç almak mümkün müdür? Almanya'nın o günkü koşullarında hiç değilse bazı konularda mümkün olduğu anlaşılıyor. Örneğin Erich Maria Remarque'ın I. Dünya Savaşı'nda yaşananları savaş karşıtı bir görüşle anlatan *Garp Cephesinde Yeni Bir Şey Yok* romanının filmi çekilmiştir. Naziler bu filmin "Alman askerlerinin şerefine hakaret" ettiğini söyleyerek sinema salonlarında büyük olaylar çıkarıyorlar. Ayrıca Kurfurstendamm caddesinde 40.000 kişi film aleyhinde gösteri yapıyor. Sonunda filmin gösterimden kaldırılmasından başka çare bulunamıyor.

Birkaç gün sonra Komünist Partisi'nin önde gelenlerinden Walter Ulbricht'in konuşması Naziler tarafından olay çıkartılarak engelleniyor. Yüzlerce yaralı var. Nazilerle komünistler arasındaki çatışmalar bir içsavaş görüntüsü kazanıyor.[120]

13 Mart 1932'de cumhurbaşkanlığı seçimi var. Hindenburg'un karşısındaki aday Hitler'dir. Naziler sonuçtan emin. Ama bekledikleri olmuyor. İlk turda Nazi Partisi'nin sağlayabildiği 11.3 milyon oya karşı Hindenburg 18.6 milyon oy alıyor. İkinci turda da Hindenburg oyların % 53'ünü alarak cumhurbaşkanlığına yeniden seçiliyor. Nazilerin bu defaki hedefi 1932 yılında yapılacak milletvekilliği seçimidir. Bu seçimlerde Hitler SA'ların ve SS'lerin vurucu gücünden yararlanabilecek mi? Başbakan Heinrich Brüning, buna imkân vermemek için SA örgütünün bütün Almanya'daki faaliyetlerini yasaklıyor. Bürolarına el konuluyor. Buna rağmen Nazilerin sokak savaşından vazgeçmeye niyetleri yoktur. SA ve SS'leri bu defa spor kulübü görüntüsü altında örgütleyip sokağa sürüyorlar.

Cumhurbaşkanı Hindenburg yaşlıdır ve siyasi gücünü kaybetmiştir. Hitler onu kolayca ikna ediyor ve SA ve SS'ler üzerindeki yasak kaldırılıyor. Goebbels 9 Temmuzda Berlin'de Lustgarten'da 200.000

(120) Longerich, s. 146-147, 153.

kişiye hitap ediyor. Bu, o tarihe kadar Berlin'in gördüğü en kalabalık mitingdir. Bu kalabalık sadece Nazilerin propaganda kampanyalarının sonucu mudur, yoksa başka ülkelerde de örnekleri görüldüğü gibi, hükümetin ve diğer muhalefet partilerinin başarısızlıklarının da bunda payı var mıdır? Muhtemelen vardır.

Hükümet ilk defa o seçimlerde siyasi partilerin radyoyu kullanmalarına izin veriyor. Bu Naziler için bulunmaz fırsattır. Goebbels 18 Temmuz 1932'de ilk radyo konuşmasını yapıyor.

31 Temmuz 1932'de yapılan parlamento seçimlerinde Nazi Parti'si oyların % 37.27'sini kazanarak birinci parti oluyor ve meclisteki milletvekili sayısını 123 iskemle artırarak 230'a yükseltiyor. Rakibi sosyal demokratlar oyların sadece % 21.58'ini kazanıyor ve 123 milletvekili çıkarıyor.

Cumhurbaşkanı Hindenburg başbakan atamakta zorlanıyor. Başbakanlığa von Papen'i atıyor. Ama bu görev o günün şartlarında von Papen tarafından altından kalkılamayacak kadar ağırdır. Von Papen, Hindenburg'a Hitler'in başbakanlığa atanmasını öneriyor. Niyeti kendisinin de başbakan yardımcısı olmasıdır. Von Papen belki de tarihte, seçimlerden birinci parti olarak çıkan bir partinin genel başkanının başbakan olmasını demokrasinin gereği gibi düşünmüş olabilir. Ama Nazilerin daha sonra yapacaklarını tahmin edebilseydi acaba gene de Hitler'i başbakanlığa önerir miydi? Kuşkuludur.

Almanya tarihinde gerçek bir demokrasi dönemi sayılabilecek ilk dönem Weimar Cumhuriyeti denilen, 1919'la 1933 arasındaki dönemdir. Bu dönem de istikrarsızlıklarla dolu olarak geçmiştir. 14 yılda 14 başbakan atanmıştır. İki yıl süreyle başbakanlık yapabilenlerin sayısı üçten ibarettir. Bazılarının görev süresi bir yıl bile sürmemiştir. 1930 yılında Merkez Partisi'nden Heinrich Brüning bu görevde iki yıl kalabiliyor. Onun yerine geçen von Papen bu görevi sadece dört-beş ay sürdürebiliyor. Cumhurbaşkanı Hindenburg'un parlamentoyu feshetmekten başka çaresi yoktur. 6 Kasım 1932 tarihinde yeni seçimler yapılacaktır. O seçimde Nazilerin oylarında düşüş oluyor. Toplam oyların sadece % 33.1'ini alabiliyorlar. Cumhurbaşkanı o aşamada ancak partiler üstü bir hükümete rıza gösterebileceğini söy-

lüyor. 3 Aralık 1932'de Kurt von Schleicher yeni hükümeti kuruyor. Görevden ayrılma tarihi 28 Ocak 1933. Yani iki ay bile görevde kalamıyor.

Sonunda Hitler 30 Ocak 1933'te Başbakan (Şansölye) olarak atanıyor. O tarihte Almanya'da Hitler'in başbakanlığa atanmasını demokrasinin doğal bir sonucu gibi görenler olabilir. Hele demokrasiyi sadece seçim kazanmak olarak düşünenler için Hitler'in iktidara gelmesi demokrasinin doğal sonucu gibi sayılabilir. Ama göz göre göre şiddeti bir siyaset vasıtası olarak kullanan, demokrasinin bütün ilkelerine karşı olduğu bilinen bir adamın başbakan yapılmasının da ağır bir maliyeti olacaktır ve bu maliyeti Alman halkı en acı biçimde ödeyecektir.

Hitler Basını Nasıl Ele Geçirdi?

Hitler, 30 Ocak 1933 tarihinden itibaren bir koalisyon hükümetinin başbakanıdır ve onun başında olduğu hükümette sadece üç Nazi bakan vardır. Ancak o bununla yetinecek değildir. Cumhurbaşkanını zorlayarak onu genel seçimlerin üzerinden üç ay geçmeden, 5 Martta yeniden seçime gitmeye ikna ediyor. Seçimlere büyük bir propaganda kampanyasıyla giriyor. Artık hükümetin olanakları da elindedir. Nazi partisi %43.91 oyla seçimleri kazanıyor. O günlerde Almanya'daki sağcı gazetelerin toplam tirajı 30 milyona ulaşmıştır. İşte Hitler böyle karmaşık bir dönemde iktidara geliyor ve kendisinden önceki on başbakanın toplam süresi kadar, yani 12 yıl iktidarda kalıyor. İktidara gelmek için kullandığı propaganda yöntemlerini, daha da fazlasıyla iktidardayken kullanıyor. İzlediği insanlık dışı, saldırgan, acımasız politikalarının "doğruluğu"nu 67 milyon Alman vatandaşı coşkuyla karşılıyor ve Hitler'i adeta gökten inmiş ilahi bir şahsiyet gibi kabul ediyor. Onlara göre Hitler sevilecek değil, tapılacak bir adamdır!

Hükümet cumhurbaşkanına bir kararname imzalatır. Buna göre hükümet bütün grevleri, toplantı ve gösterileri yasaklama hakkına sahip olacaktır. Gazetelerin kapatılması da kolaylaştırılmıştır.

Hitler'in iktidara geçmesinin üzerinden henüz bir ay geçmiştir. Berlin'deki parlamento binası 24 yaşındaki Marinus van der Lubbe

adlı bir Hollandalı komünist tarafından kundaklanır. İşte şimdi Hitler istediği propaganda fırsatını ele geçirmiştir. Ertesi gün yayınlanacak olan *Völkischer Beobachter* gazetesinin manşetini ve haberlerini bizzat kendisi düzenler. *Der Angriff* de aynı çizgide yayın yapar: *"Yabancı bir komünist, Reichstag'ı Alman ve Rus komünistleri hesabına yakmıştır. Daha ne bekliyoruz?"*

Bu bir işaret fişeğidir. Aynı gün geniş bir tutuklama kampanyası başlar. Komünist eğilimli memurlar tutuklanır. Sol çizgideki gazeteler yasaklanır. Seçimler Nazilerin estirdiği terör ortamında yapılır. Sokaklarda sosyal demokrat ve komünist partilerin tek bir flaması görünmez. İşte bu ortamda Nazi Partisi oyların % 43.9'unu elde eder. Artık önlerinde hiçbir engel kalmamıştır.

Hitler'in ilk yaptığı işlerden biri, Propaganda Bakanlığı kurmaktır. 13 Mart 1933 tarihinde kurulacak olan bu bakanlığın başına, beklendiği gibi Goebbels getirilecektir. Hitler İngilizlerin I. Dünya Savaşı'nda yaptıkları propaganda çalışmalarının çok etkili olduğunu görmüştür. Şimdi kendisi de propaganda yoluyla amacına ulaşmayı hedeflemektedir.[121]

23 Mart 1933'te Hitler'in teklifiyle meclis bir yetki yasası çıkarır. Buna göre Hitler'in başkanlığındaki hükümet dört yıl için bütün yasama yetkilerini üstlenecektir. Erkler ayrılığı fiilen sona erdirilmektedir. Sosyal Demokrat Parti bu yasaya karşıdır. Komünist Parti o tarihte yasaklanmış bulunmaktadır. Sosyal demokratların oy vermesini önleyecek usul yöntemleri bulunur. Oylama sonucu: 441 evet, 84 hayır. İşte Almanya'da diktatörlüğün başlangıcı bu tarihtir.

Hitler'in yoğun biçimde kullandığı propagandaları kendisi açısından başarıya ulaştırabilmesi için önemli bir koşul var: Ülkede muhalefet olmayacak. Kimse onun söylediklerinin aksini söyleyemeyecek, izlediği politikaları eleştiremeyecek. Onun için başta meclisteki partiler olmak üzere bütün muhalif çevreler çok kısa zamanda yasa dışı ilan edilir.

(121) Richard Evans, *The Third Reich in Power*, Penguin Books, Londra, 2006, s. 121.

Sosyal Demokrat Parti yasaklanır. Mallarına el konulur. SA grupları sendika merkezlerini işgal ederler. Bütün sendikalar yasaklanır, liderleri tutuklanır. Yetki yasasında Hitler'e destek olan Merkez Partisi Başkanı Alfred Hugenberg, Hitler tarafından istifaya zorlanır. Diğer bütün partiler de kapatılır. Artık Almanya'da tek bir parti kalmıştır: Nazi Partisi.

Goebbels 29 Mayıs'ta gazetelerin genel yayın müdürlerini toplar. Onlardan istediği çok açıktır: Basın ilkelerde tam bir birlik içinde olacaktır. Ancak ayrıntılarda farklı görüşler olabilir. *"Gazeteler hükümetin dilediği gibi çalacağı bir piyano gibi olmalıdır."* Birkaç yıl sonra bu piyanoda Almanya'nın cenaze marşı çalınacaktır.

Yeni hükümetin başdüşmanı Yahudiler olacaktır. Hitler zaten siyasi hayatının ilk günlerinden itibaren Yahudiliği başdüşman ilan etmişti. Şimdi iktidarı ele geçiren Naziler Yahudileri Almanya'dan ve Avrupa'dan kovmak için her şeyi yapacaklardır; cinayet, hatta soykırım da dahil olmak üzere... Halka yoğun bir propagandayla bütün yanlışlıklardan ve kötülüklerden Yahudilerin sorumlu olduğu söylenecek ve onların toplumdan ayıklanmalarının en doğru politika olduğu kabul ettirilecektir.

Kraldan çok kralcı konumundaki Goebbels derhal bir kararname hazırlar. Yahudi tüccarlar, doktorlar, avukatlar ve Yahudiler tarafından dağıtılan bütün mallar boykot edilecektir.[122]

Bu kararname ve benzeri kararlar radyodan geniş biçimde yayınlanacaktır. Bunu yapabilmek için bütün radyoların tek bir istasyondan ve Propaganda Bakanlığı'na bağlı olarak yayın yapmaları sağlanır. Yerel radyolar kapatılır.

1934 yılında Almanya'da 6 milyon radyo alıcısı bulunmaktadır. 1939'da, savaş başlarken Alman ailelerinin %70'inin evinde radyo bulunmaktadır. Bu radyolar tamamen Propaganda Bakanlığı'nın denetimindedir. 1933 yılının sonlarında kurulan İmparatorluk Radyo Odası, radyolarda çalışacak bütün personelin işe alınmasında veya işten atılmasında tam yetkilidir. Naziler iktidara geçer geçmez Goebbels radyo çalışanları arasındaki bütün Nazi karşıtlarını, solcuları ve ta-

(122) Longerich, s. 217.

bii Yahudileri tasfiye eder. Orada çalışanların hepsi rejimin güvenilir adamları olmalıdır.[123] Türkiye'de iktidara geçen partilerin TRT yönetimini kendi çizgileri doğrultusunda yönlendirmeye çalıştıkları ve medya özgürlüğünün en son ulaşacağı yerin TRT olduğu son yıllarda büsbütün ortaya çıkmıştır. O zamanın Almanya'sında ise tamamen yandaş bir radyo teşkilatı kurulması için hiç zaman kaybedilmemiş ve Hitler'in iktidarının ilk aylarında bu gerçekleştirilmiştir. Radyo Goebbels'in belki de en etkili silahıdır.

Hitler'in başbakanlığının üzerinden daha altı ay geçmeden Weimar döneminde yayın yapan radyoların birçok yöneticisi hapse atılmıştır. Evvelce farklı görüşleri savunan gazeteciler tutuklanmadan Nazi rejiminin rahat etmesi mümkün değildir. Artı kimse basın özgürlüğünden bahsetmemelidir. Nitekim 1 Temmuz 1933'te Basın Konseyi ilga edilir. Propaganda Bakanlığı'na bağlı yeni bir konsey kurulur. Bunun görevi bakanlığın vereceği bilgi ve yorumları gazetelere ulaştırmaktır. Genel yayın müdürlerinin Aryan ırkından olması koşulu da getirilmiştir. Onların Yahudilerle evli olmamaları bu göreve getirilmelerinin en önemli koşuludur. Devletin bütün kurumları Nazilerin denetimine girmiştir.

O tarihlerde babam Münir Raşit Öymen, Almanya'nın Frankfurt an der Oder şehrinde pedagoji tahsili yapmaktadır. Nazi rejiminin kurduğu kural gereğince sınıfta ders vermeye gelen bütün profesörler söze başlamadan önce topuklarını çarpıp sağ kollarını öne uzatarak Nazi selamı verir ve "Heil Hitler" (Yaşasın Hitler) derlermiş. Bir gün bir profesör derse başlarken "Heil Deutschland" (yaşasın Almanya) demiş. Adamı hemen alıp götürmüşler. Bir daha ondan haber alan olmamış. İşte Almanya'daki Nazi yönetimi böyle bir yönetimdi. Herkes Hitler'e biat edecekti.

Dünya Almanya'da olup bitenleri nasıl karşılayacaktır? Bu Hitler'in umurunda değildir. Hatta Almanya, Milletler Cemiyeti üyeliğinden de çekilebilir. Bunun için bir halk oylaması yapılır. Sonuç şöyledir: Kabul edenler: % 95.1, etmeyenler % 4.9. Bu referandum sonuçları "Hiç diktatörler referandum yapar mı?" sorusuna cevap sayı-

(123) Evans, s. 133, 135.

labilir. Evet diktatörler referandum yapar, çünkü sonucun açık farkla kendi istedikleri gibi çıkacağından emindirler. Karşı görüşlerin yasaklandığı ve basının ve bütün propaganda araçlarının hükümetin emrinde veya denetiminde olduğu bir rejimde farklı sonuç çıkması beklenebilir mi?

Peki, amaç nedir? Goebbels 15 Kasım 1933'te yaptığı bir konuşmada amacı şöyle açıklıyordu: *"Bizim yaptığımız tam bir devrimdir. Toplum yaşamının tamamını kapsayacak ve onu yeniden yapılandıracaktır. İnsanların birbirleriyle ve devletle ilişkileri baştan aşağıya değişecektir."*(124)

Her şeye rağmen hükümet basından memnun değildir. Aslında dünyada basından memnun olan hükümet de pek görülmemiştir ama faşist bir yönetimin beklentilerinin tamamı sürekli olarak karşılanmadıkça hükümetin basından memnun olması beklenemez. Yandaş yazarların bile en küçük bir eleştirisine tahammül edilemez. İşte Nazi Almanyası'nda da böyleydi. 7 Şubat 1934'te propaganda Bakanı Goebbels yaptığı bir konuşmada neredeyse tamamen dize getirdiği basından bile şikâyet eder. Ona göre *"Alman basını ya anarşisttir, her şeyi tahrip eder veya bir fino köpeği gibi emirleri yerine getirir."* Yani emirleri yerine getirenler de iktidara yaranamaz. Onlardan beklenen bir cins gönüllü, istekli, hevesli köleliktir. Goebbels basının taze bir kana ihtiyaç duyduğunu söylemektedir. Bu kan "nasyonal sosyalist kan" olacaktır.

Bütün gazeteler etki altına alınmıştır, biri hariç... *Frankfurter Zeitung* hâlâ, ölçülü dille de olsa bazı eleştirilerde bulunabilmektedir. Bu gazete Goebbels'in bu sözleri üzerine *"Artık Alman basını halkın görüşlerini yansıtabilecek durumda değildir,"* diye yazar. Birkaç hafta sonra aynı gazete "basında bir kriz"den söz eder ve abone sayısındaki büyük düşüşten yakınır. Halk artık köleleşmiş gazeteleri okumak istememektedir. Pazar gazetesi *Grüne Post*'ta Ehm Welk, Goebbels'e cevap verirken "Bütün söylediklerinize rağmen nelerin iyi gittiğini göremiyorum" diye yazar. Bu yazının bedeli gazetenin üç ay süreyle kapatılması ve Welk'in toplama kampına gönderilmesidir. Bu arada 230

(124) Evans, s. 120.

yıldan beri yayınlanan liberal eğilimli *Vossische Zeitung* da yayın hayatına son verir.

Şimdi büyük gösteriler düzenleyerek halkın Hitler'e verdiği desteği dünyaya göstermenin zamanıdır. 1934 yılında Nürnberg'de düzenlenen mitinge yüzbinlerce kişi katılır. Hitler'i coşkuyla selamlayan kitlelerin ağızında tek bir slogan vardır: "*Parti Hitler'dir, Hitler Almanya'dır, Almanya da Hitler'dir, yaşasın zafer.*"[125] Devleti tek bir kişinin iradesiyle özdeşleştirmek ve bütün umutları Hitler'e bağlamak Almanya'yı bir süre sonra felakete götürecektir. Almanlar henüz geleceğin neler getireceğinin farkında değildirler, tek bir kişiye tapanlar onun ülkeyi sürüklediği yanlış yolda en büyük ıstırapları da çekenler olacaktır.

Hitler yönetiminin propagandaları hem yurtiçine hem de yurtdışına yöneliktir. Ancak bir de parti ve ona bağlı kuruluşları etkili propaganda yöntemleriyle Hitler'in çizgisinde tutmak gerekmektedir. Oysa parti içinde tam bir uyumdan söz etmek mümkün değildir. Bir kere parti üst yönetiminde yetki paylaşımı sorunu vardır. Örneğin Goebbels propagandadan sorumludur ama çeşitli kuruluşların da bir ölçüde bağımsız propaganda örgütleri ve bu örgütlerin sorumluları bulunmaktadır. Örneğin İmparatorluk Basın Bölümü'nün sorumlusu Max Amann'dır. Hükümetin basın bölümünün başında Otto Dietrich bulunmaktadır. Dış basından Ernst Hanfstaengl sorumludur. Walther Funk basınla görevli devlet sekreteridir. Bütün bunların dışında SS'lerin, Dışişleri Bakanlığı'nın ve Silahlı Kuvvetlerin kendi propaganda teşkilatları vardır.[126]

Goebbels'in bütün bu örgütleri kendi denetimine alması kolay olmamış, bu iş çok uzun zaman almış, her zaman da başarılı olamamıştır. Özellikle savaş yıllarında Silahlı Kuvvetler, propaganda alanındaki yetkilerini devretmek istememiştir. Bütün bu örgütleri bir arada tutan Hitler'in iradesidir. Onun her sözü son karar niteliğindedir.

Birbirlerine karşı güvensizlik duyan üst düzey yöneticiler, kendilerine rakip gördüklerinin dosyasını tutmaktadır. Henüz kaset tekno-

(125) Evans, s. 126.
(126) Kersaudy, s. 68.

lojisi gelişmemiştir ama her birinin geçmişinde karanlık sayfalar arayanlar utanç verici noktaları bulabilmektedirler. Bazılarının geçmişte adi suçtan hapis cezası çektikleri bilinmektedir. Bazılarının uyuşturucu bağımlısı olduğu yolunda bilgiler vardır. Bazıları partinin en duyarlı olduğu Yahudi konusunda geçmişlerinde saklamak istedikleri bazı ilişkiler vardır. O zamanlarda anlaşılan kaset teknolojisi yeterince gelişmediği için dosya tutma yoluna gidiyorlar!

Gene de parti içindeki bu karşılıklı suçlamalar ve güvensizlikler dışarıya yansıtılmamaya çalışılmaktadır. Bir parti yöneticisini basın yoluyla eleştirmeye cesaret edenler en ağır sonuçlara katlanmalıdırlar. Örneğin SA'ların başı olan Ernst Röhm'ü eleştiren bazı makaleler yazan, *Der Gerade Weg* gazetesinin genel yayın müdürü Fritz Gerlich evinde ölü bulunmuştur, vücudu kurşunlarla delik deşik edilmiş olarak... Rejimin rahatsızlık duyduğu ünlü filozof Theodor Lessing de katledilenler arasındadır.[127]

Hitler parti içindeki herkesin bütün zaaflarını, eksikliklerini, dosyasını bilmekte ama ekibini bozmadan kafasındaki hayalleri gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Çayı geçerken at değiştirilmeyeceğini düşünmektedir. Ama disiplinsizliğin de bir sınırı vardır ve SA'ların başındaki Röhm bu sınırı aşmıştır. 1933 yılında sayıları 1.5 milyon olan SA'ların sayısı 1934'te 4.5 milyona ulaşmıştır. Oysa Alman ordusunun toplam mevcudu bile Versailles Antlaşması'yla 100.000 kişiyle sınırlanmış bulunmaktadır. Röhm kendini partinin ve devletin üstünde görmekte, silahlı kuvvetlerin de kendisine bağlanmasını istemektedir. 30 Haziran 1934 günü erken bir saatte Hitler, yardımcılarıyla birlikte Röhm'ün ve diğer üst düzey SA yöneticilerinin birlikte kaldıkları oteli basar. Elinde tabancasıyla Röhm'ün odasına girer ve ona tutuklandığını bildirir. Birkaç gün sonra Röhm'e iki seçenek verilir: Ya intihar edecek veya öldürülecektir. Röhm birincisini yapmaya cesaret edemez ve Nazi infaz görevlisinin kurşunlarına hedef olur. Geniş kapsamlı bir temizlik hareketi yapılır. SA'ların pek çok yöneticisi ve sorumlusu öldürülür. Sadece Nazi Partisi'nin Berlin yönetimi 60 SA mensubunu ölüme gönderir.

(127) Kersaudy, s. 77-81.

Nazi Partisi'nin başvurduğu şiddet eylemlerinden pek çok kimse şikâyetçidir. Bunlardan biri de Başbakan Yardımcısı von Papen'dir. Von Papen 17 Haziran 1934'te Marburg Üniversitesi'nde yaptığı bir konuşmada keyfi yönetimi eleştirmiş ve Nazilerin içinde şiddete başvuranları suçlamıştır. Hitler bu konuşmayı hoş karşılamaz. Onun emriyle Goebbels, von Papen'in konuşmasına yayın yasağı getirir. Hiçbir gazete onun sözlerini yazamayacaktır. SA tasfiyesi sırasında öldürülenler arasında Başbakan Yardımcısı von Papen'in destekçileri de vardır. Von Papen'in kendi makam odasına bile girmesine izin verilmez. Onun artık istifa etmekten başka seçeneği kalmamıştır. SA'ların büyük ölçüde tasfiyesine yol açan o geceye "uzun bıçaklar gecesi" denilmektedir.[128] Daha sonraki yıllarda von Papen Ankara'ya büyükelçi olarak atanır.

Cumhurbaşkanı Paul von Hindenburg 2 Ağustos 1934 tarihinde ölür. Onun yerine kim geçecektir? Nazi Partisi hazırlıklarını yapmıştır. Cumhurbaşkanlığı makamı başbakanlıkla birleştirilecek ve Hitler her iki makamın birden yetkilerini üstlenecektir. Peki, halk buna ne diyecektir? O da düşünülmüştür. Bir referandum yapılarak halkın onayı sağlanacaktır. Propaganda mekanizmaları derhal etkin biçimde çalıştırılır. Referandumda halkın 89.9'u Hitler'in her iki makamın sorumluluğunu üstlenmesini kabul eder. Nasıl olup da bütün bu olumsuzluklar, cinayetler, Yahudilere karşı insanlık dışı uygulamalar ortadayken iyi eğitilmiş, kültür düzeyi yüksek olan Alman halkı Hitler'e bu kadar büyük bir destek verebilmiştir? Öyle anlaşılıyor ki, o yıllar Almanya'da akıl tutulması yıllarıdır. Diktatörün baskısı ve karşıtlarını en ağır biçimde cezalandırmada gözü kara yaklaşımları karşısında halkın büyük bir kısmı sinmiş, bir köşeye çekilmiş veya kendini rüzgârın estiği yöne bırakmıştır. O rüzgâr kısa bir süre sonra Almanya'yı da, dünyayı da felakete sürükleyecektir. Almanya bir korku imparatorluğu dönemi yaşamaktadır.

Basın üzerinde daha da sıkı bir denetim ve yönlendirme yapılmasının zamanı gelmiştir. Gazete editörlerine 15 maddelik bir liste verilir. Bu maddelerde yer alan konularda eleştiri yapmak şöy-

(128) Kersaudy, s. 108-112, 250.

le dursun, bunlardan söz etmek bile yasaktır. Örneğin devlet teşkilatıyla ilgili tartışmalar yapmak artık söz konusu bile değildir. Yasa tasarıları üzerinde görüş bildirmek mümkün değildir. Kiliseyle ilgili olarak sadece Alman Devlet Ajansı'nın yayınladığı metinler kullanılacaktır.

1935 yılı sonlarında Goebbels basınla ilgili görüşlerine daha da açıklık getirir ve basın özgürlüğü hakkında şunları söyler: "*Kimin sayesinde ve ne zamandan beri insanların düşüncelerini serbestçe açıklama hakkı vardır? Biz gazetecileri siyasi partilere ve ekonomik gruplara aşağılatıcı şekilde bağımlı olmaktan kurtardık ve onları devletin sadık destekçileri haline getirdik. Alman halkının özgürlüğü herkesin istediğini yapması değil, özgür ve sorumlu biçimde yasalara ve devletin yüksek manevi değerlerine saygı göstermesi şeklinde anlaşılmalıdır.*" Yani gazeteciler ve genel olarak Alman halkı Nazileri körü körüne destekleme ve Hitler'e itaat etme hakkına ve özgürlüğüne sahiptir!

Birçok gazete bu koşullarda yayınlarına son verir veya devletin yayın kuruluşu Eher Verlag'a teslim olur. 1936 yılında kapatılan gazete sayısı 500-600 civarındadır. Almanya'da 1933 yılında yayınlanan 3.000 gazete varken bu sayı 1944'te 975'e düşmüştür.[129]

Aynı baskı sanatçılar üzerinde de yapılır. Gözden düşen ünlü besteci Paul Hindemith'i savunduğu için Berlin Filarmoni Orkestrası'nın dünyaca tanınan şefi Wilhelm Furtwängler görevinden uzaklaştırılır. Ancak Goebbels'i ziyaret edip kendini affettirmeye çalışan sözler söyledikten sonra orkestra şefliğine dönebilir. Ne kadar yetenekli ve ünlü olurlarsa olsunlar devletin ideolojisini benimsemeyen sanatçılara yer yoktur. Bugün bile eserleri bütün dünyada beğeniyle dinlenen Richard Strauss da gözden düşenler arasındadır. Onun suçu da ünlü yazar Stefan Zweig ile yazışmaktır. Goebbels film yapımcılarının eserlerini de yönlendirir. Almanya'da sadece Nazi yönetiminin benimseyeceği filmler çekilecektir. Hitler ve arkadaşlarının beğenmediği sanat eserleri bir ucubeden başka bir şey değildir!

13 Ocak 1935 tarihinde Saar şehrinde halkoylamasına gidilir. Bu defa konu halkın Saar'ın Almanya'ya mı Fransa'ya mı bağlanması-

(129) Longerich, s. 272.

nı istediğidir. Bütün propaganda mekanizmaları faaliyete geçirilir. Saar'daki Nazi yanlılarının kurduğu Alman Cephesi'ne her türlü destek verilir ve sonunda Saar halkının % 91'i Almanya'yla bütünleşmeyi kabul eder. Bütün Almanya'da çanlar çalınmakta, büyük kutlamalar yapılmaktadır. Saar halkı "kendi özgür iradesi"yle Almanya'ya katılmıştır.[130]

Nazilerin propaganda çalışmalarında film endüstrisinden geniş ölçüde yararlanılır. 1930'lu yıllarda Alman halkının sinemaya ilgisi artmıştır. Bir yılda satılan sinema bileti sayısı 240.000'den 400.000'e çıkar. Pek çok uzun metrajlı filmin konusu politikayla ilgilidir ve o filmlerin senaryoları içinde Nazi Partisi'nin görüşleri yer alır. Halkı etkilemek için çevrilen belgesel propaganda filmleri de vardır. Bunların en ünlüsü, dönemin tanınmış film yapımcılarından Leni Riefenstahl tarafından çekilen *İradenin Zaferi* adlı filmdir. Adı bugün de kullanılan bazı propaganda sloganlarını andıran bu film, ileri teknoloji kullanılarak çekilir ve Hitler'in konuşmalarının yanı sıra Nazi Partisi'nin milis güçlerini heybetli bir şekilde gösterir. Film halk kitleleri üzerinde çok etkili olur. Çeşitli ödüller kazanır. Bazı ülkelerde savaş bittikten sonra da gösterilir, Almanya hariç... Orada artık Nazi propagandası yasaklanmıştır.[131]

Almanya'da bütün bunlar olurken dünyanın diğer büyük devletlerinin tavrı nedir? Acaba Almanya'daki demokrasi dışı, hatta insanlık dışı uygulamalar demokrasinin beşiği sayılan ülkeleri rahatsız etmekte midir? Onlar Almanya'nın bu tehlikeli gidişini durdurmak için adımlar atmakta mıdır? Hayır. Tam tersi. Bütün bu olumsuzlukları büyük ölçüde göz ardı ederek Almanya'yla işbirliğinin yollarını aramaktadırlar. Onların gözünde Yahudilerin ve başkalarının sokak ortasında öldürülmesi, demokrasinin ayaklar altına alınması, partilerin kapatılması gündemin en ön sırasında yer alan konular değildir. Ülkelerin dış politikanın kendi çıkarlarına göre yönlendirdikleri öteden beri bilinen bir kuraldır. Başka devletlerden şefkat ve destek umanlar yıllar boyunca bu desteği boşuna beklemişlerdir. Uluslararası

(130) Longerich, s. 284.
(131) Evans, s. 126-127.

ilişkilerin acımasız yönü budur. O ortamda, 18 Haziran 1935 tarihinde İngiltere'yle Almanya arasında denizcilikte işbirliği antlaşması imzalanır. Almanya, gemilerinin toplam tonajının İngiliz gemilerininkinin %35'ini aşmayacağını taahhüt eder. İngiltere de bundan pek memnun olur. Ancak İngilizler, bunun Almanya'nın kısa vadeli taktik bir yaklaşımı olduğunu çok kısa zamanda anlayacaklardır.

Peki, Amerikan ve İngiliz hükümetleriyle basının ve kamuoyunun Hitler konusundaki görüşleri nelerdi?

Batı Ülkeleri ve Basını Hitler Hakkında Ne Düşünüyordu?

II. Dünya Savaşı başlamadan sadece bir yıl önce *The Times* gazetesinde Winston Churchill'in şu sözleri yer alır: *"Her zaman söyledim. Eğer İngiltere bir savaşta yenilirse bizi uluslararası alanda yeniden haklı duruma getirecek Hitler gibi bir adam bulacağımızı ümit ederim... Bütün dünya Hitler'i bir barış ve hoşgörü unsuru gibi görmek ister... Bu büyük adamın başkalarını savaş yanlısı olarak suçlamadan önce kendi kalbini ve vicdanını dinleyeceğini ümit edelim."*[132]

Hitler'e karşı politikalarıyla tanınan Churchill nasıl olmuştu da bunları söyleyebilmişti? Bazen büyük devlet adamlarından da beklenmedik sözler duyulabiliyordu.

Hitler'e sempati duyanlardan biri de John Kennedy'dir. 1937 yılında Almanya'yı ziyaret eden Kennedy notlarında şunları yazar: *"Almanlar gerçekten çok iyiler. Bu yüzden birçok ülkenin halkı onlardan kendilerini korumasını istemektedir."* Kennedy, Hitler'in yaptırdığı otoyollara da hayran kalmıştır. Hitler'in Bavyera'da yaşadığı yerleri ziyaret eden Kennedy, onu "şimdiye kadar yaşamış en önemli şahsiyetlerden biri" olarak görür.[133]

Savaş yıllarında Kennedy Nazi Almanyası'nın gerçek yüzünü görecek, Amerikan Deniz Kuvvetleri'nde Hitler Almanyası'na karşı savaşa katılacak, madalyalar alacaktır. Savaştan sonra, cumhurbaşkanı olduğu dönemde Berlin'i ziyaret ederek, Sovyetler'e karşı Alman halkıyla dayanışma içinde olduğunu vurgulayarak "Ich bin ein Berliner"

(132) Parker, 190.

(133) Allan Hall, 23 May 2013, history.com.

(Ben bir Berlinliyim) sözünü söyleyecektir. Ancak savaştan önceki gençlik yıllarında o da Hitler hakkında olumlu düşünceler besleyenlerden biri olmuştu.

Başkan Roosevelt'in dünya ekonomik buhranından sonra izlediği "New Deal" politikası Hitler ve Mussolini tarafından övgüyle karşılanmış, her ikisi de Roosevelt'in politikalarını kendi izledikleri ekonomi siyasetine benzetmişlerdi. Roosevelt'in de Mussolini hakkındaki gözlemleri ilginçtir. Roosevelt bir gazetenin Beyaz Saray muhabirine şöyle diyor: *"Size özel olarak söyleyeyim, ben bu hayranlık duyulacak İtalyan centilmeniyle yakın temas içindeyim. İtalya'da şimdiye kadar hiç görmediğim etkin bir sosyal mekanizma çalışıyor. Bu beni imrendiriyor."*

Bu sözler, Amerikan liderlerinin yabancı devlet adamları hakkında başlangıçta yanlış izlenimler edinmelerinin ve onların gerçek yüzünü anlamakta gecikmelerinin ilk örneği değildi, son örneği de olmayacaktı.

Amerikan basınında da Hitler hakkında zaman zaman olumlu yazılar yayınlanıyordu. Örneğin Hitler'in Roosevelt'in ekonomi politikalarını övücü sözlerinden sonra *The New York Times*, 1933 yılında birinci sayfadan verdiği bir haberde şöyle diyordu: *"Avrupa'da Başkan Roosevelt'in metotlarını övücü bir ses çıktı. Bu ses Başbakan Adolf Hitler'in temsil ettiği Almanya'nın sesidir."* 30 Ocak 1933'te *Philadelphia Evening Bulletin* "Hitler'de ılımlaşma yaklaşımı" başlıklı bir başyazı yayınlıyor, Cleveland basını da "Hitler'in başbakanlığa atanması başlangıçta sanıldığı gibi dünya barışı için bir tehdit olmayabilir," diye yazıyordu.[134]

Savaş yıllarından önce bazı Batılı liderlerin ve Batı basınının Hitler ve Mussolini hakkında olumlu izlenimler edinmelerinde, herhalde Nazi propaganda mekanizmasının da etkisi vardır. Gene de Hitler'in iktidara geçmeden önceki yıllardaki söylemlerinin ve eylemlerinin gerçek boyutunun Batı'da yeterince anlaşılamamış olması dikkat çekicidir.

---

(134) Wolfgang Schivelbusch, C. 12, No. 3, Fall 2006 "Reflections on Roosevelt's America, Mussolini's Italy and Hitler's Germany."

1934 ve 1935 yıllarında Nazi yönetiminin Yahudilere karşı saldırıları büsbütün sertleşti. Bir yandan Nazi milisleri Yahudi dükkânlarına ve sokaktaki Yahudilere saldırırken, bir yandan da hükümet Yahudi karşıtı yasalar çıkarıyordu. 14 Eylül 1935 günü kabul edilen yasalardan biri Yahudilerin diğer Alman vatandaşlarıyla eşit haklara sahip olamayacağını belirtiyor, diğer yasa ise Yahudilerle Yahudi olmayanların evlenmelerini yasaklıyordu. Bir süre sonra Yahudilerin tiyatrolara ve kültürel faaliyetlere katılmalarını yasaklayan bir yasa da çıkarıldı.[135]

1936 yılının Mart ayında Hitler, savaştan sonra silahsızlandırılmış olan Ren bölgesine Alman askerlerinin girmesine karar verdi. Artık bu bölgenin Almanya'nın diğer taraflarından farkı kalmamıştı. Almanya I. Dünya Savaşı'ndan sonra imzalanan antlaşmaları fiilen yok saymaya devam ediyordu. Locarno Antlaşması bu kararla fiilen geçersiz kalmıştı. 1925 yılında Almanya, Fransa, İngiltere ve İtalya arasında imzalanan bu antlaşmaya göre, Ren bölgesinin silahtan arınmış statüsü süresiz olarak devam edecekti. Ancak Hitler'in böyle antlaşmalara uymaya niyeti yoktu. Peki niyeti neydi? Almanya'nın yönetiminde bir Avrupa birleşik devletleri kurmak.

Dünyadan gelen tepkilere karşı Hitler derhal halkoylamasına gitti. Halk bu kararı nasıl karşılıyordu? Yoğun bir propaganda bombardımanıyla halk kitleleri etkilendi. Sonuçlar açıklandı. Almanların %99'u Hitler'in bu kararını onaylamıştı. Her ne kadar geçersiz oylar kabul oyu sayılsa da sonuç etkileyiciydi. Peki, bütün Almanlar bu propagandalara inanmış mıydı? Aslında 400.000 kişinin oylamaya katılmamış olması önemliydi, ama Hitler için Almanya kendisini destekleyenlerden ibaretti, gerisi teferruattı.[136]

1936 yılı aynı zamanda Berlin'de olimpiyatların düzenlendiği yıldır. Olimpiyatlar sırasında Yahudi karşıtı söylemlere ve eylemlere biraz ara verildi ama Almanya'daki olaylar, özellikle Yahudi düşmanlığı, antlaşmalara aykırı olarak bazı toprakların silahlandırılması gibi gelişmeler ortadayken, nasıl olmuştu da dünyanın diğer devletleri olim-

(135) Longerich, s. 296, 357.
(136) Longerich, s. 304.

piyatların Berlin'de yapılmasına karşı çıkmamışlardı? Gerçi olimpiyatların Berlin'de yapılmasına daha Naziler iktidara geçmeden karar verilmişti ama üç yıldır Hitler iktidardaydı ve bu süre içinde Nazilerin yaptıklarını dünyanın görmemesi mümkün değildi. Almanya'nın politikaları olimpiyat ruhuyla bağdaşıyor muydu? Yoksa devletler insan haklarını en açık biçimde ihlal eden bir ülkede olimpiyat düzenlenmesinde sakınca görmüyorlar mıydı? Olimpiyatlarda, başta Jesse Owens olmak üzere bazı siyahi Amerikalıların altın madalyalar kazanmaları Alman yöneticilerinin ırkçı duygularını zedelemişti ama sonunda Almanya 33 altın madalya alarak birinci olmuştu. Bundan büyük propaganda fırsatı olur muydu? Üstelik Amerikan NBC radyosunun bir yöneticisi bile Nazileri bu olimpiyatları başarıyla düzenledikleri için kutlamışsa kimin ne diyeceği olabilirdi?

Öyle anlaşılıyor ki dünya devletlerinden birçoğu Nazilerin Almanya'da iktidarını sürdürmesini içlerine sindirmişti. Zaten o devirde dünyada gerçek bir demokrasiyle yönetilen devletlerin sayısı çok azdı. O devirdeki demokrasilerden biri olimpiyatların beşiği olan Yunanistan değildi. Berlin olimpiyatlarından kısa bir süre sonra Atina'yı ziyaret eden Hitler'in başpropaganda sorumlusu Goebbels'e, Yunanistan Diktatörü Başbakanı Metaxas ülkesinin en yüksek nişanını verdi.

Almanya'da hâlâ zaman zaman eleştirisel yayınlar yapmaya çalışan tek önemli gazete *Frankfurter Zeitung*'un bu yayınları artık sona erdirilmeliydi. Aslında *Frankfurter Zeitung*, 1920'li ve 1930'lu yıllarda hem Almanya'da hem de dünyada tarafsızlığı ile tanınan ve etkili bir gazeteydi. Weimar Cumhuriyeti döneminde ülkedeki düşünce akımlarına yön veren bu gazetenin yayın politikası genel yayın müdürleri tarafından değil, gazetenin bütün yönetici kadrosunun ortak kararıyla oluşturulurdu. Ancak bir süre sonra gazete mali güçlükler içine girdi ve ekonomik açıdan çok güçlü olan I. G. Farben adlı kimyasal ürünler firmasına satıldı. Gazete yavaş yavaş bağımsızlığını kaybetmeye başladı. Firmanın ticari menfaatleri özellikle ekonomik içerikli yayınları etkiliyordu. İşin ilginç tarafı, 1932 yılında bu gazete Hitler'in ve Nazilerin koalisyon hükümetine katılmasını savunmaya başladı. Daha da dikkat çekici olanı, gazetenin ülkenin içinde bulun-

duğu krizden çıkabilmesi için anayasanın değiştirilerek daha otoriter bir yapıya kavuşturulmasını önermesiydi.[137] "Cehenneme giden yolun taşları iyi niyetle döşenmiştir," derler. Almanya'da da öyle oluyordu ve ülkeyi krizlerden çıkarıp istikrara kavuşturmak için, hem Almanya'yı hem de dünyayı felakete sürükleyecek bir yönetim, demokrasi adına iktidara getirilecekti.

Totaliter bir diktatörlükte tek bir muhalif sese bile tahammül gösterilemezdi. Goebbels'e kalsa bu gazeteyi hemen kapatacaktı ama o günlerdeki ortamı dikkate alarak, bunun yerine gazetenin genel yayın müdürlüğüne kendi adamını yerleştirmenin daha iyi olacağını düşündü. O da olmadı, sonunda gazete 1939 yılının Nisan ayında Nazilerin yayınevi sayılan Eher Verlag tarafından satın alındı ve doğum gününde Hitler'e hediye edildi.[138]

Nazi rejiminin getirdiği önemli yasaklardan biri de mizah yoluyla siyasi eleştiri yapma yasağıydı. Hitler'in emriyle 1937 yılının sonundan itibaren tiyatrolarda, varyetelerde her türlü siyasi mizah yasaklandı. Bir ülkede tiyatroda siyasi mizah yasaklanmışsa, siyasi düşünceleri dolayısıyla tiyatro sanatçıları kovuşturulabiliyorsa, o ülkenin demokratik ülkeler arasında yerinin olmadığı hükmüne kolayca varılabilirdi. Bu o zaman da böyleydi, bugün de böyledir.

Artık savaş bulutları görünmeye başlamıştı. Hitler o zamana kadar yaptıklarıyla yetinecek değildi. Adım adım Avrupa'yı ele geçirecekti. İlk hedefi Çekoslovakya olacaktı. Orada yaşayan Südet Almanları'nın durumu Hitler için uygun bir vesile oluşturuyordu. Derhal propaganda bakanlığı devreye girdi. Alman basınında dört ay süreyle Çekoslovakya aleyhinde yoğun bir kampanya başlatıldı. Amaç Prag'da bir panik havası yaratmaktı.

Dünya bu işe ne diyordu? Hiçbir şey demiyordu. Aksine Hitler'i yatıştırmaya çalışıyordu. İngiltere'de Başbakan Neville Chamberlain, Hitler'i yatıştırma politikası izliyordu. Nazi Almanyası'nın Çekoslovakya ile ilgili talepleri bir ölçüde de olsa karşılansa, acaba Almanların başka ülkelere saldırmaları önlenebilir miydi? İngiltere'de

(137) Evans, s. 141.
(138) Longerich, s. 313, 329.

herkes bu görüşte değildi. Özellikle Churchill, Chamberlain'in bu politikasına hem mecliste hem de basında şiddetle karşı çıkıyor, İngiltere'nin Fransa ve Rusya'yla birlikte, eğer Almanya Çekoslovakya'ya saldırırsa bunun savaş sebebi sayılacağının açıklanmasını istiyordu. Churchill'in bu görüşlerini destekleyenler de az değildi ama Chamberlain başbakandı ve son sözü o söyleyecekti. Fransız Hükümeti de esasta Chamberlain gibi düşünüyordu. Chamberlain 1938 yılının Eylül ayında iki hafta içinde üç kere Almanya'ya giderek Hitler'le görüştü. Bu görüşmelere onunla aynı görüşü paylaşan Fransa Başbakanı Edouard Daladier de katıldı. Mussolini de bir cins arabulucu rolünde görüşmelerin bir bölümüne iştirak etti.

Daha ilk görüşmede Hitler Almanya'nın derhal askeri bir müdahaleyle Çekoslovakya'nın Südet Almanları'nın yaşadığı bölgeleri işgal edeceğini söyledi. Chamberlain ise özü itibariyle Hitler'in isteklerinin savaşa başvurulmadan gerçekleşmesini istiyordu. Yani Hitler istediklerini silahlı kuvvetlerini kullanmadan elde edebilirdi. 24 Eylül'de Chamberlain, Bad Godesberg'den ayrılırken Hitler'den önemli bir vaat almıştı: Bu Almanya'nın son toprak talebi olacaktı.[139]

Bu vaade inanılabilir miydi? Dış politikada liderlerin yalan söyleyebildiklerinin pek çok örneği vardı. Bunlardan biri de Hitler'in Chamberlain'a söylediği "sivilleri bombalamaktan nefret ettiği" yolundaki sözlerdi. Bu sözlerin sahibi kısa bir süre sonra milyonlarca sivilin öldürülmesinin sorumluluğunu taşıyacak bir liderdi!

Chamberlain'in hedefi, Hitler'in beklentilerinin bir savaşa yol açılmadan karşılanmasıydı. İngiltere'nin buna karşı çıkmaya niyeti yoktu. Belki Çekoslovakya feda edilerek dünya barışı kurtarılabilirdi. Çekoslovakya'da Südetlerin yaşadığı bölge Almanya'ya verilebilirdi. İngiltere Başbakanı Neville Chamberlain ve Fransa Başbakanı Edouard Daladier Münih'te Hitler'i ziyaret ederek buna onay verdiler.

Münih antlaşmasına İngiltere'de de ciddi tepkiler oldu. Churchill'in yanı sıra Münih'te verilen tavizlerin çok ciddi sakıncalar ya-

(139) R. A. C. Parker, , *Churchill and Appeasement*, Papermac, Londra, 2000, s. 176-180.

ratacağını söyleyenler oldu. Bu düşüncede olanlardan Duff Cooper bakanlık görevinden istifa etti. Churchill "Fransa'nın ve İngiltere'nin büyük bir felaketle karşı karşıya bulunduğunu" söyledi. Buna karşılık mecliste Chamberlain'a övgüler düzenlere de rastlandı. Victor Raikes *"Chamberlain'in tarihe bütün zamanların en büyük devlet adamı olarak geçeceğini"* söylüyordu.[140] Alman ve Fransız basını da hemen hükümetlerinin çizgisinde saf tuttu. İngiliz *The Times* gazetesi "yatıştırma politikası"nın en büyük savunucularından biriydi. Henüz II. Dünya Savaşı başlamamıştı. Savaş sansürü devreye girmemişti. Buna rağmen gazeteler gönüllü olarak hükümetin, yanlışlığı pek kısa bir süre sonra anlaşılacak olan politikalarını destekliyorlardı ve Çekoslovak Hükümeti'ne karşı şiddetli eleştiriler içeren yazılar yayınlıyorlardı. İngiltere ve Fransa, basını bir diplomasi silahı olarak kullanıyordu. Başbakanın her dediğini savunan gazeteciler az değildi. Şimdi de bazı ülkelerde olduğu gibi.

Chamberlain'la görüşmesinden sonra Hitler Goebbels'in gözünde daha da büyümüştü. Not defterinde Hitler için "Tanrısal bir dâhi" diyordu. Daha sonraki yıllarda başka ülkelerde de liderlerini Tanrı gibi görenlere rastlanacaktı. İlahi bir güce tapar gibi onlara biat edenler görülecekti. Liderler arasında da kendilerini Tanrı tarafından seçilmiş varlıklar gibi hissedenler olmuştu ama zaman içinde, başta Hitler olmak üzere hepsinin gerçek nitelikleri, zaafları, kötü tarafları anlaşılmıştı. Ne yazık ki, bunu anlamak için çok sayıda insanın hayatını kaybetmesi gerekmişti...

15 Mart 1939 sabahı saat altıda Alman askerleri Çek topraklarını işgale başlamıştı. Aynı akşam Prag'a gelen Hitler, bu toprakların Almanya'nın himayesi altına alındığını açıkladı. Çekoslovakya'nın pek yakında İsviçre gibi barış içinde yaşayan bir ülke olacağını söyleyen Chamberlain yanılmıştı. II. Dünya Savaşı'nın başlamasından kısa bir süre sonra, 10 Mayıs 1940'ta görevinden istifa etti. İlginç olan şu ki, krala kendi yerine başbakanlığa atanmasını önerdiği kişi Winston Churchill oldu. Hitler'in Çekoslovakya'yla ilgili niyetleri konusunda Churchill haklı çıkmıştı. Şiddet yoluyla sonuca ulaşma yolunu be-

(140) Parker, s. 184.

nimseyenlere güvenmek büyük bir yanılgıydı. Aynen terör örgütü liderlerin sözlerine güvenmek gibi...

Peki, Churchill'in bütün tahminleri her zaman doğru mu çıkmıştı. Bu söylenemez. Nitekim Çanakkale Savaşı'nda Türkler karşısında yenilgiye uğrayan Churchill yanılgısını kabul etmiş, "*Bu savaşı bizim kazanmamız lazımdı. Her şeyi hesap etmiştik, bir şey hariç: Mustafa Kemal,*" demişti. Churchill 1929 yılında da Kanada'da yaptığı bir konuşmada "*Önümüzdeki 50 yıl için barış koşulları hiçbir zaman bu kadar iyi olmamıştı,*" demişti. Bu sözlerin söylenmesinden on yıl sonra II. Dünya Savaşı çıktı. Büyük devlet adamlarının da büyük yanılgıları olabilirdi ama bu defa Hitler'in niyetleri konusunda Churchill yanılmamıştı.

Savaş Yıllarında Alman Propagandası

II. Dünya Savaşı yıllarında Churchill'in konuşmaları Almanları çok rahatsız ediyordu. Savaştan önce, Churchill'in başbakanlığı henüz üstlenmediği yıllarda Alman propagandasının gündeminde Churchill pek yoktu. Almanya'nın silahsızlanmasına ilişkin görüşlerinin dışında ondan söz edilmiyordu. Ama savaş başladıktan ve özellikle Churchill başbakan olduktan sonra Alman propagandasının başlıca hedefi o oldu. Savaş sırasında Goebbels ve propaganda örgütü Churchill'den Roosevelt ve Stalin'in kuklası olarak söz ediyorlardı. Onların arkasında da Yahudiler vardı. Alman propagandası böyle diyordu.

Almanya'da artık savaş dönemi propagandası hız kazanmaya başlamıştı. Prag'dan Berlin dönüşünde Goebbels'in Hitler için düzenlediği olağanüstü kalabalık ve coşkulu karşılama töreni için *Völkischer Beobachter* gazetesi "dünya tarihinde hiçbir devlet başkanının böyle karşılanmadığını,"[141] yazdı.

1942 yılının 27 Mayıs günü, Nazilerin Prag'daki en yüksek temsilcisi Reinhard Heydrich bir suikast sonucunda yaralandı. Birkaç gün sonra da öldü. Onu öldürenler İngilizler tarafından eğitildikten sonra paraşütle Çekoslovak topraklarına atlayan Çek direnişçilerdi.

(141) Parker, s. 14.

Ama Alman propagandası bu olayı da Yahudilere bağladı. Nazilerin bu olaya tepkisi acımasız oldu. Ladno civarındaki Lidice köyünü basan Almanlar 199 kişiyi kurşuna dizdi. Kadınlar ve çocuklar ayrı ayrı kamplara gönderildiler. 10 Haziran günü Prag Yahudileri'nden 1.000 kişilik bir grup Majdanek kampına sürüldü. Hitler için sadece Çekoslovakya Yahudileri'ni cezalandırmak yeterli değildi. Temmuz ayında Avrupa'nın çeşitli ülkelerinden gelen trenlerle binlerce Yahudi Auschwitz Kampı'na gönderildi. Bunların büyük bir çoğunluğu o kampta öldürüldü.

Nazi propagandası Hitler'in emellerini gerçekleştirmesine ne kadar yardımcı olmuştur? Herhalde Hitler'in hedeflerinin gerçekleştirilmesinde propagandanın rolü büyük olmuştur. Bu propaganda çalışmalarının etkisini artıran unsurların başında, Alman milletinin bir bütün olarak Hitler'i desteklediğinin ortaya konulmasını amaçlayan gösteriler gelir. Örneğin Çekoslovakya'yı işgal kampanyasının başlayacağı günlerde Goebbels Lustgarten'da 500.000 kişiye hitap etmişti. Almanya çapındaki gösterilerde slogan şuydu: "Beneş artık bitti." Ancak bu tahmin de gerçekleşmedi. Edvard Beneş İngiltere'ye geçerek, orada Sürgünde Çekoslovak Hükümeti'ni kurdu. Savaştan sonra da 1948 yılına kadar cumhurbaşkanlığı görevini sürdürdü. Özetle Beneş'e "sen bittin" diyen Hitler'in kendisi bittiğinde, Beneş hâlâ cumhurbaşkanıydı. Başka ülkelerin liderlerinin sonunun geldiği yolunda demeçler vermek insanı mahcup edebilirdi, şimdilerde olduğu gibi...

Hitler propaganda yöntemlerini Almanya sınırları dışında da uyguluyordu. 4 Aralık 1938 tarihinde Çekoslovakya'nın Südet Almanları'nın yaşadığı bölgesinde yapılan seçimlerde Nazi Partisi oyların % 98.9'unu aldı. Seçim sonuçlarını tek gösterge gibi kabul etmeye çalışanlar için dikkatle değerlendirilmesi gereken bir durum. Diktatörler seçimden kaçmıyor, tam tersine seçim sonuçlarının halkın neredeyse tamamının kendisini desteklediği izlenimini verecek şekilde gerçekleştirilmesini sağlıyor. Gerçek demokrasilerde hiç görülmeyen böyle seçim sonuçlarına ancak totaliter ülkelerde rastlanıyor.

Alman birliklerinin bir kere komşu bir ülkeye girmesi kabul edil-

dikten sonra gerisi çorap söküğü gibi gelecek ve sonunda 60 milyondan fazla insanın hayatına mal olacak olan II. Dünya Savaşı çıkacaktı. Bu savaşı, Alman birliklerinin 1 Eylül 1939 günü Polonya topraklarına girmesi başlatacaktı.

Almanya'nın Polonya'ya saldırmasından önce, Batı'da hâlâ Chamberlain ile Edouard Daladier'nin Hitler'le yaptıkları mutabakatın yaşayacağını ümit edenler vardı. Bazıları da onların Hitler'le yeterince başarılı müzakere edemediklerini düşünüyorlardı. Amerika'nın eski başkanlarından George W. Bush, 8 Mayıs 2008 tarihinde İsrail parlamentosunda yaptığı konuşmada teröristlerle, şiddet yanlılarıyla müzakere etmenin çok yanlış olacağını söylemiş ve bir Amerikalı senatörün Alman tankları Polonya sınırını geçerken "Hitler'le bir konuşabilseydim bütün bunlar olmayacaktı" dediğini nakletmişti. Bazı siyasetçilerin hayal dünyası bir hayli geniş oluyordu. Aslında teröristlerle görüşmenin yanlış olacağını kendi cumhurbaşkanlarının ağzından söyleyen Amerika, gün gelecek Türkiye'nin PKK lideriyle görüşmelere başlamasını destekleyecekti. İlkeli politika ne yazık ki, uluslararası ilişkilerde her zaman rastlanan bir durum değildi.

Savaş yıllarında Hitler'in izlediği propaganda stratejisi şu esaslara dayanıyordu:

- Halkı sürekli olarak propagandalarla meşgul etmek, propaganda kampanyasının soğumasına imkân vermemek.
- Hiçbir zaman hata yaptığını kabul etmemek.
- Hasmınızın herhangi bir konuda, en önemsiz meselelerde bile haklı olabileceğini söylememek.
- Yaptıklarınızdan başka seçenekler de olabileceğini hiçbir zaman kabul etmemek.
- Size yönelik suçlamaları, içeriği ne olursa olsun derhal reddetmek.
- Her defasında tek bir düşmanı karşınıza almak ve bütün kötülükleri ona yüklemek.
- Halkın her zaman büyük bir yalana küçük bir yalandan daha kolay inanabileceğini unutmamak.
- Yalanı sürekli olarak tekrarlarsanız, halkın sonunda bu yalanı doğru gibi kabul edeceğini hatırdan çıkarmamak.

George Orwell'in *1984* adlı kitabında da "büyük yalan" teorisinin örneklerine rastlanır. Ona göre düşmandan söz ederken siyahın beyaz, beyazın siyah olduğu söylenmelidir. Sonunda pek çok kimse buna inanacaktır. Yalan söylediğiniz zaman siz de o yalanı aslında doğruymuş gibi kabul edeceksiniz ve gerçekleri unutacaksınız. İşe böyle yalanlar savaş zamanında bütün taraflarca sık sık kullanıldı.

Avusturya ve Çekoslovakya'da istediği sonuçları alan Nazi Almanyası şimdi Polonya'ya saldıracaktı. II. Dünya Savaşı'na yol açacak olan bu saldırı sırasında ve sonrasında, Hitler ve onun yardımcıları sürekli olarak büyük yalanlara dayalı propaganda yöntemlerini uygulayacaklardı. Savaşın propaganda yoluyla kazanılabileceği düşüncesi birçok kişinin zihnine yerleşmişti. Ancak Polonyalılar, Çekler gibi kolay kolay teslim olacağa benzemiyorlardı. Askeri birliklerini savaşa hazır duruma getirdiler. İngiltere'nin desteğine güveniyorlardı. İşte o aşamada Alman propaganda teşkilatı İngiltere'yi hedef aldı. Tarihten örnekler verilerek İngiliz emperyalizmi boy hedefi haline getirildi. İngiltere geç de olsa yatıştırma politikasının bir işe yaramadığını görmüştü. Chamberlain Hitler'e bir mektup yollayarak, Almanya Polonya'ya saldırırsa İngiltere'nin savaş açacağını bildirdi. Hitler'in yolundan dönmeye niyeti yoktu. Polonya Çekoslovakya gibi ezilecekti.

Hitler bu saldırıları düzenlerken Rusya cephesinden emin olmalıydı. Stalin'le on yıllık bir saldırmazlık ve danışma paktı imzaladı. Aslında bu pakt çok kısa ömürlü olacaktı ama o sırada Hitler'in buna ihtiyacı vardı.

Ancak Alman propaganda teşkilatı güç durumda kalmıştı. Yıllarca kamuoyunu Bolşevik düşmanlığı için şartlandıran Goebbels, şimdi bu durumu nasıl izah edecekti? Sovyet aleyhtarı yayınlar rafa kaldırıldı. Şimdi propagandanın hedefi İngiltere olacaktı. Polonya'ya saldırıyı haklı göstermek için de "Polonyalıların yaptıkları vahşet" teması her vesileyle işlenecekti.

Almanların Polonya'yı işgaline tepki olarak, Polonyalıların bazı Alman asıllı Polonya vatandaşlarını öldürdükleri bir gerçekti. 3 Eylül 1939 tarihinde Polonya'nın Bydgoszcz şehrinde böyle bir saldırı sonucunda 223 kişi öldü. Başka yerlerde de benzeri olaylar oldu. Bu

olaylarda ölen etnik Almanların toplam sayısı 2-3.000 civarında olarak tahmin ediliyor. Goebbels ise bu sayıyı büyük ölçüde abartarak 58.000 olarak açıkladı. Böylece Almanların Polonyalıları öldürmesine bir gerekçe bulmaya çalışıyordu.[142] Almanların bu propaganda çalışmalarına karşı İngilizler de kendi propagandalarını yapıyorlar ve radyo yayınlarıyla bu propagandalarını Alman halkına duyuruyorlardı. 2 Eylül 1939'da Alman Bakanlar Kurulu bir kararname yayınladı: Yabancı radyoları dinleyenler şiddetle cezalandırılacaktı. Bu, ölüm cezası da olabilirdi.[143]

Propaganda teşkilatı idam edilenlerle ilgili olarak kamuoyuna sık sık bilgi veriyordu. Amaç halkı korkutarak tam bir disiplin altında tutmak ve aykırı davranışlarda bulunabilecekleri caydırmaktı.

Savaş sırasında hiç hesaba katılmayan gelişmeler de oluyordu. Örneğin Alman orduları Yunanistan'ı işgal edip Atina'ya girdikleri gün, Hitler'in en yakın yardımcılarından Rudolf Hess bir uçağa binmiş, İskoçya üzerinde paraşütle atlayarak İngilizlerin eline geçmişti. Bu İngilizler açısından bulunmaz bir propaganda fırsatıydı ama Alman propaganda teşkilatı bunu nasıl anlatacaktı? En iyisi bu olayın üzerine gitmeyip dikkatleri başka tarafa çekmekti.

Savaş propagandasının kuralları farklı olacaktı. Gerçeklerin tam tersini söylemekte hiçbir sakınca yoktu. Örneğin 3 Eylül 1939 günü İngiliz yolcu gemisi *Athenia* bir Alman denizaltısı tarafından torpillendi. Yüzden fazla yolcu öldü. Almanya bunu hemen yalanladı ve İngiliz propagandasının bir yalanı gibi göstermeye çalıştı. Hatta daha ileri gitti. Goebbels bu geminin bizzat Churchill'in talimatıyla torpillendiğini söyledi. Birkaç gün sonra Alman denizaltıları İngiliz zırhlısı *Royal Oak*'u batırdı. Goebbels'in hedefi gene Churchill'di. Her şeyin sorumlusu oydu.

Alman Dışişleri Bakanlığı da kendi propaganda teşkilatını kurdu. Bakanlığın bünyesinde yabancı dillerde yayın yapacak bir radyo kuruldu. Aynı tarihlerde Alman Silahlı Kuvvetleri de kendi propagan-

(142) Antony Beevor, s. 29.
(143) Antony, s. 25

da teşkilatını harekete geçirdi. Gelecek savaşın bir propaganda savaşı olacağı anlaşılıyordu.

Savaş başladıktan kısa bir süre sonra beklenmedik bir şey oldu. Münih'i ziyaret eden Hitler bir birahaneden ayrıldıktan hemen sonra bir bomba patladı. 8 kişi öldü, 60 kişi yaralandı. Goebbels'in yorumu hazırdı: "Londra'da planlanan ve Bavyeralı işbirlikçileri tarafından düzenlenen bir suikast girişimi." Eğer Hitler planlanan zamandan daha önce orayı terk etmeseydi suikasta kurban gidecekti. Goebbels bunu şöyle yorumluyordu: "*Hitler Tanrı'nın koruması altındadır. Görevini tamamlamadan ölmeyecektir.*" Bir kere daha Nazi liderine Tanrısal bir nitelik verilmeye çalışılıyordu. Bir süre sonra bu saldırıyı, Georg Elser adlı bir Hitler karşıtının düzenlediği anlaşılacaktı ama propagandanın geri vitesi yoktu, daha önceki suçlamaları geri almadılar.

Hitler'in hayallerinin sınırı yoktu. 1940 yılının Ocak ayında şöyle diyordu: "*İngiltere Avrupa'dan süpürülecektir. Fransa'nın büyük devlet statüsüne son verilecektir. Bütün Avrupa Almanya'nın egemenliği altına girecek ve barış da böyle sağlanacaktır... Organizasyon yeteneğimiz ve sahip olduğumuz elitler sayesinde dünyaya hâkim olmamız kendiliğinden gerçekleşecektir.*"[144]

Goebbels'in Propaganda Bakanlığı'nın savaş stratejisi şuydu: "İçeride zaferi yüceltmek, dışarıda panik ve kargaşa yaratmak." Bunun için gizli radyolardan yararlanılacaktı. Bu radyolar aslında Alman radyo kanallarından yayın yapacaktı ama görünürde Almanya'ya düşman olan ülkelerdeki muhalif grupların sesi gibi çalışacaktı. Sözde kendi hükümetlerine muhalif olan bu gruplar tabii Almanya'nın görüşlerini desteleyecekti ve o ülkelerin halklarının moralini bozmaya çalışacaktı. Bu radyoların şimdi öncelikli hedefi Fransız Hükümeti olmuştu. Sözde Fransız komünistleri adına yayın yapan radyonun adı *L'Humanité*'ydi. Bu isim aslında Fransız Komünist Partisi'ni destekleyen gazetenin adıydı. Şimdi halkın kafasını karıştırma zamanıydı.

Almanya Paris'i 14 Haziran 1940 günü işgal etti. Üç gün sonra

(144) Longerich, s. 417.

I. Dünya Savaşı kahramanı Mareşal Pétain hükümetin başına geçti. Fransa teslim olmuştu, ama Alman propagandası bunu "Fransızlar silahlarını dostça bıraktılar" diye verdi. İşgal bölgelerinin dışında, başkenti Vichy olacak olan "Fransız devleti" Pétain'in yönetiminde tamamen Nazi Almanyası'nın bir uydusu gibi çalışacaktı. Onun için Pétain'e ihtiyaçları vardı ve Fransızların gururunu kırmanın zamanı değildi.

Fransa'nın işgalinden sonra Paris'e giden Hitler'in Berlin'e dönüşü, gene yüzbinlerce kişinin katıldığı gösterilerle kutlandı. Amaç dünyaya Alman halkının Hitler'i ve Nazi rejimini güçlü biçimde desteklediğini göstermekti. Bu propagandaların etkisiyle Alman halkı artık Hitler'i "üstün insan" olarak görmeye başlamıştı. Başlangıçta, I. Dünya Savaşı'nın kötü hatıraları nedeniyle savaşa karşı olan Alman halkı, şimdi başarılı sonuçlar alındıkça savaşı desteleyen bir ruh hali içine girmişti.

Savaşın başlangıcında Alman hava kuvvetlerinin Londra ve diğer İngiliz şehirlerine yaptıkları saldırıların amaçlarından biri, halkın moralini çöküntüye uğratmaktı. Bunu sağlamak için Alman propaganda teşkilatı özel bir gayret gösteriyordu. 13 Ağustos günü Alman uçakları 1.500 uçuş yaptılar. İngilizler buna fazla dayanamazdı. Nazi yönetimi bu hesabın içindeydi. Birkaç gün sonra Alman hava kuvvetleri Londra'nın merkezindeki ve doğusundaki sivil yerleşim merkezlerini bombaladılar. Churchill buna karşılık İngiliz uçaklarına Alman şehirlerini bombalama talimatı verdi.[145] Lübeck şehrinin bombalanması sonucunda 300 kişi öldü. Arkasından Rostock'a hava saldırısı düzenlendi. Orada da 6.000 ev tahrip oldu, 200 kişi öldü. İngiliz uçakları kısa süre sonra da Berlin'in üzerinde görüldü. Şimdi Alman propagandası önceliği İngilizlerin saldırısına verecek, Almanya mağdur rolünü oynayacak ve Alman uçaklarının İngiltere'ye yaptıkları saldırılara haklılık kazandırılmaya çalışılacaktı. Alman basınının yaptığı yayınlarda şu ifadelere rastlanıyordu: "*İngiliz hava korsanları abidelerimize, hastanelerimize ve yerleşim merkezlerine saldırdılar.*"[146]

(145) Beevor, *The Second World War*, Phoenix, Londra, 2012, s. 136.
(146) Longerich, s. 442.

İngiltere'nin kısa sürede yenilemeyeceği anlaşılmıştı. Şimdi Almanya'nın başarı sağlayacağı yeni bir cepheye ihtiyacı vardı. O cephe de Doğu cephesi, yani Sovyetler Birliği olacaktı.

Bunun için yeni propaganda malzemeleri bulmak gerekecekti. Bolşevik karşıtı eski söylemler yeniden ortaya çıktı. Ancak bazı somut iddialara da ihtiyaç vardı. "*Bolşevik Yahudiler, Lviv şehrinden Sovyet birlikleri çekilirken hapishanelerdeki bütün siyasi tutukluları ve Ukraynalı direnişçileri öldürmüşlerdi.*" İddia böyleydi. Alman basını Yahudi Sovyetler'in "kan dökücü çılgınlıklar"ını dile getirmeliydi.

Yahudiler tamamen bertaraf edilmeden Almanya da dünyada rahat yüzü görmeyecekti. Çünkü bütün kötülüklerin kaynağında Yahudiler vardı. Hitler böyle düşünüyordu ve hapiste geçirdiği süre içinde yazdığı *Kavgam* adlı kitabında da, bu konudaki akıl ve insanlık dışı düşüncelerini savunuyordu.

Yahudi Soykırımı ve Alman Gazetecileri

Münih'te İngiltere ve Fransa'yla yaptığı anlaşmadan sonra, daha savaş başlamadan sıra Yahudilere karşı daha kapsamlı bir tasfiye hareketine girişmeye gelmişti. 26 Ekim 1938 tarihinde gizli servis Gestapo'nun başındaki Heinrich Himmler, Almanya'da yaşayan Polonyalı Yahudilerin sınır dışına sürülmeleri emrini verdi. Birkaç gün içinde Almanya'da yaşayan 18.000 Polonyalı Yahudi ülkelerine sürüldü. Bu ilk büyük Yahudi sürgünüydü. Bundan birkaç gün sonra, sürgüne gönderilen anne babasının intikamını almak isteyen Herschel Grynszpan adlı bir Yahudi, Almanya'nın Paris Büyükelçiliği'nde görev yapan Ernst vom Rath adlı bir Alman diplomatını öldürdü. *Der Angriff* gazetesi bu olayla ilgili olarak cinayeti işleyen gençle birlikte Churchill ve Clement Attlee'nin resimlerini "İşte bu olayın Yahudi katilleri ve onun tahrikçileri" alt başlığıyla verdi.[147]

Bu olay, Almanya'daki Yahudilere karşı, daha önce örneği görülmemiş saldırılar için bir vesile olarak kullanıldı. 9-10 Kasım 1938 gecesi Almanya'nın her yerinde Yahudilerin evlerine, dükkânlarına, sinagoglara yönelik büyük saldırılar başladı. Goebbels bu saldırılar üze-

(147) Parker, s. 191.

rine şunları söylüyordu: "*Sinagoglar yanıyor. Bırakın yansınlar, bitişiklerindeki binaları koruyun.*" O gece 75 sinagog kundaklandı. Hitler bu kundaklamaları yeterli görmüyordu. 25-30.000 Yahudiyi tutuklayın, diye emir verdi. Bu saldırıya, yapılan tahribatı, yıkılan binaları ve kırılan camları simgelemek üzere "kristal gece" deniliyor.

Alman basını Yahudilere karşı yapılan bu zalimce eylemleri destekleyen bir koro gibi yayın yapıyordu. Hitler 400 gazeteciyi davet ederek kendilerini kutladı. Onlar "*Alman halkının yaşama hakkını koruma mücadelesine destek olmuşlardı*".

Hitler gazetecilere bir şey daha söyledi: "*Şartların gereği olarak yıllardan beri barıştan söz ettiniz. Ama bu söylemin sakıncaları da var. İnsanlar bizim bedeli ne olursa olsun barıştan yana olduğumuza inanabilirler. Bu nedenle halka bazı şeylerin ancak şiddet kullanılarak kabul ettirilebileceğini anlatmak lazımdır.*"

Bu sözler açıkça şiddete destek vermek demekti. Hitler, daha sonra yapılacak soykırımın işaretini de vermektedir. Peki bu 400 gazeteciden bir tanesi bile tepki göstermemiş midir? Hepsi başbakana biat mı etmişlerdir? Maalesef öyle olmuştur. En küçük bir eleştiride bulunmaya cesaret etmeye niyetlenenler başlarına gelecek olanı bilmektedirler. Hitler Almanyası'nda gazeteci olmak, hükümete sonuna kadar teslim olmak demekti.

Hitler Yahudilere yönelik bir mesaj daha vermektedir: "*Almanya'daki Yahudilerin kaderi yalnız kendilerinin değil, dünyadaki Yahudilerin de tavrına bağlıdır.*" Bu sözlerin anlamı şudur: Eğer yabancı ülkelerdeki Yahudiler Almanya'ya tepki gösterecek olurlarsa bunun bedelini Almanya'daki Yahudiler ödeyecektir. Hitler daha da ileri gidecektir. 30 Ocak 1939 tarihinde parlamentoda yaptığı bir konuşmada şöyle diyecektir: "*Bir dünya savaşı çıkarsa Avrupa'daki Yahudi ırkı imha edilecektir.*"

Hitler'in Sovyetler Birliği'ne karşı söylemi de farklı değildi. Yürütülen saldırının hedefi de sadece savaşı kazanmaktan ibaret değildir. Hitler "*Bolşevizmden geride hiçbir iz kalmamalıdır. Moskova ve Saint Petersburg gibi şehirleri haritadan sileceğiz,*" diyordu.[148] Aynen

(148) Longerich, s. 385-386, 465.

Yahudiler için düşünüldüğü gibi Bolşevikler için de yaşama hakkı olmayacaktı.

Sovyetler Birliği'ne karşı başlatılan harekâtı, Alman propaganda teşkilatı halka ve dünyaya nasıl anlatacaktı? İlk başlarda elde edilen bazı başarılı sonuçlara rağmen kısa bir süre sonra bu savaşın pek de kolay olmayacağı anlaşılmıştı. Goebbels tedbirini aldı. Aşırı iyimser haberler vermek sonunda ciddi hayal kırıklıkları yaratabilirdi. O cephedeki savaşla ilgili ihtiyatlı bir dil kullanılmalıydı. Üstelik karşı tarafın propaganda teşkilatı da harekete geçmişti. Tam bir propaganda savaşı yaşanıyordu. Sovyetler'le savaştan da Bolşevik Yahudiler sorumlu tutulacaktı.

Şimdi yeni önlemlere başvurmanın zamanı gelmişti. Her Yahudinin üzerine sarı yıldızlı bir Yahudi işareti konulacaktı. Bu işareti taşıyanlar halk düşmanı sayılacaktı. Herkes kimin Yahudi olduğunu anlayacak ve onlarla temas etmekten kaçınacaktı. Onlarla temas kuranlara da Yahudi muamelesi yapılacaktı. Ne var ki, Alman halkının bir bölümü Hitler'in tehditlerine rağmen insani duygularını kaybetmemişti. Baskı altındaki Yahudilere yardım etmeye çalışanlar da oluyordu. Goebbels, 25 Eylül tarihinde yaptığı bir konuşmada bazı Alman aydınlarının bu davranışlarını sert bir biçimde kınadı. "*Eğitilmiş Alman aydınları bir pislikten ibarettir,*" diyordu. Kendi aydınlarını düşman gibi gören bir hükümet olabilir miydi? Nazi Almanyası'nda olabiliyordu.

Derhal bir bildiri yayınlandı. Yahudilerle ilişki kuranlar tutuklanacak ve üç ay için toplama kampına gönderilecekti. Avrupa'da 11 milyon Yahudi vardı. Artık bunları tamamen tasfiye etmenin zamanı gelmişti. Önce bunları Polonya'ya göndermek, sonra da ortadan kaldırmak gerekiyordu. 1941 yılının Aralık ayında Polonya'nın Chelmno bölgesindeki kampa gaz kamyonları gönderildi. Daha sonra Belzec Kampı'nda da gaz odaları yapımına başlandı. 17 Mart 1942 tarihinden itibaren Yahudilerin bu gaz odalarında kitleler halinde öldürülmesine başlandı. Bu tarihin gördüğü en insanlık dışı, acımasız katliamların başında geliyordu. Goebbels bile notlarında oradaki uygulamanın "barbarca" olduğunu kabul ediyor, buna rağmen Yahudilerin % 60'ının öldürüleceğini, geri kalan % 40'ının da eme-

ğinden yararlanılacağını yazıyordu. Bu operasyon çok gizli tutuluyordu.

1942 yılının Mayıs ayında, Berlin'de Lustgarten'da Propaganda Bakanlığı'nın düzenlediği bir sergiyi bazı solcu Almanlar kundaklamaya çalıştı. Derhal Gestapo tarafından tutuklanan Berlinli Yahudilerden 154'ü Sachsenhausen toplama kampına gönderildi. Oradaki 96 tutukluyla birlikte kurşuna dizildi. Bunun dışında Berlin'de 250 Yahudi daha tutuklandı. Yahudi cemaatine, benzeri bir eylemde bulunanların kurşuna dizileceği bildirildi. Alman Hükümeti kendi vatandaşlarını rehin alıyordu. Bu da yetmezdi. Hitler'in başka bir talimatını da yerine getirmek gerekiyordu. "Opera T4" şifresiyle anılan bir operasyonla akıl hastanelerinde yatan hastalar teker teker öldürülecekti. Nazi Almanyası'nın onlara ihtiyacı yoktu.[149]

Almanlar Sovyet cephesindeki güçlüklerle uğraşırken Batı'da, Fransa, Belçika, Hollanda gibi işgal altındaki ülkelerden de iyi haberler gelmiyordu. Bu ülkelerdeki direniş örgütleri Alman askerlerine karşı suikastler düzenliyorlardı. Buna karşı bu ülkelerin halkını yıldırmak lazımdı. Goebbels *"Düşmana demir yumruğumuzu göstermeliyiz,"* diyordu. Bunun yolu o ülkelerde rehin alınanları öldürmekti. Örneğin Fransa'da öldürülen her Alman askerine karşı 50 Fransız kurşuna dizilecekti. 1941 yılının Eylül ayından itibaren Nazi güvenlik güçleri Fransa, Belçika ve Norveç'teki rehineleri kurşuna dizmeye başladılar. Savaş en acımasız yüzünü göstermeye başlamıştı. 1942 yılında Batı basını Almanya'da Yahudilerin kitleler halinde öldürüldüğüne ilişkin haberler yazmaya başladı. Müttefik ülkeler bu konuda bir bildirge yayınladılar. Almanya bu bildirgeleri önemsemedi. Bunlara karşı İngilizlerin Hindistan'da, Ortadoğu'da, İran'da ve Mısır'da uyguladıkları şiddetle ilgili yazılar yayınlamaya başladılar. Ama artık Alman propagandası savunmaya geçmişti. Stalingrad'ta Rus birlikleri tarafından kuşatılan Alman ordularının "kahramanca savunmaları" gibi haberler artık inandırıcı olmuyordu. Stalingrad kaybedilmişti. Mareşal Paulus'la çok sayıda general esir olmuştu. Üç günlük yas ilan edildi. Yahudileri öldürmekle savaşın kazanılmasının mümkün

(149) Longerich, s. 469, 478, 494.

olmadığı artık anlaşılmış mıydı? Kuşkuludur. Çünkü Naziler savaşın sonuna kadar Yahudileri katletmeye devam ettiler. O koşullarda bile Hitler Berlin'de tek bir Yahudi kalmamalıdır, diyor ve Yahudilerin bütün Avrupa'dan temizlenmesi için talimatlar veriyordu. Hitler de, Goebbels de ölümlerine kadar Yahudi saplantısından kurtulamayacaklardı.

Ağustos 1941'de Japonlar Pearl Harbour limanına saldırarak çok sayıda Amerikan savaş gemisini batırdılar. Yüzlerce Amerikan askeri hayatını kaybetti. Bu saldırı Amerika'yı resmen savaşa girmek zorunda bıraktı. Amerika'nın Japonya'ya karşı savaşa girmesi Hitler'i çok memnun etti. Böylece Amerika bütün gücünü ve dikkatini Uzakdoğu'ya vereceği için Avrupa'ya yeterince güç ayıramayacak, bu da Almanya'nın işine gelecekti. Aslında Hitler'in bilmediği, Amerikan ve İngiliz askeri makamlarının savaşta birinci önceliği Avrupa'ya vermiş olduklarıydı.

11 Aralık 1941 günü Almanya Dışişleri Bakanı Joachim von Ribbentrop, Berlin'deki Amerikan büyükelçisini davet ederek Almanya'nın Amerika'ya savaş ilan ettiğini bildirdi. Almanya'nın da artık yeni bir düşmanı vardı: Amerika Birleşik Devletleri. Alman propagandası derhal Amerika ve Başkan Roosevelt aleyhine sürekli bir kötüleme kampanyası başlattı. Orada da sorumlular Amerikan Yahudileri'ydi. Goebbels öyle diyordu. Goebbels, Pearl Harbour saldırısından sonra anılarında şunları yazıyor: *"Hitler'in dediğine göre, Yahudiler yeni bir dünya savaşı çıkarırlarsa bu onların da sonunu getirecektir."*(150)

Alman propagandası bir yandan Amerikalılara, bir yandan da Ruslara karşı saldırılarını sürdürüyordu. Polonya'da Katyn ormanında 1940 yılında Sovyet askerleri tarafından öldürülen binlerce Polonyalı subayın cesetleri toplu mezarlarda bulunmuştu. Bu olay Alman propagandası için yeni bir malzeme oluşturmuştu. Nazilere göre bu Polonyalıları öldürenler Rus Yahudileri'ydi.

Polonya'da bunlar yaşanırken dünyada Nazi zulmüne sadece seyirci kalanlar yoktu. Onları hararetle destekleyenler de vardı.

(150) Beevor, 278, 293.

O sıralarda 84 yaşında olan Nobel edebiyat ödülü sahibi ünlü yazar Knut Hamsun, 18 Mayıs 1943'te Almanya'ya bir ziyarette bulundu. Goebbels ve Hitler'le görüştü. "Almanya'nın zaferine olan inancı"nı vurguladı. Dönüşünden birkaç hafta sonra Goebbels'e Norveç'ten bir paket geldi. Knut Hamsun, 1920 yılında aldığı Nobel ödülü madalyasını Goebbels'e hediye ediyordu.[151]

Rus birlikleri Stalingrad zaferinden sonra Almanya sınırlarına doğru yaklaşmaya başlamışlardı. Goebbels Stalingrad yenilgisinden de Alman propagandası için bir malzeme çıkarmaya çalışmış ve Stalingrad'ta Alman 6. ordusunun Almanya'nın yaşaması için kendisini tümüyle feda ettiği söylemişti. Yani o ordudaki askerlerin hepsi ölmüştü. Goebbels'in dediklerinden bu anlaşılıyordu. Oysa birkaç gün sonra o ordunun tümüyle imha olmadığı, Rusların 91.000 askeri esir aldıkları açıklandı. Goebbels zor durumda kalmıştı.[152]

İngiliz hava kuvvetleri Alman şehirlerini ve sanayi merkezlerini tahrip etmektedir. 29-30 Mayıs gecesi yedi yüz İngiliz uçağı Wuppertal'e saldırmış ve bu saldırılarda 3.000 kişi ölmüştü. Kısa bir süre sonra 700 uçaklık bir filo Duesseldorf'a saldırdı. Orada da ölü sayısı 1.200'ü geçti. Şimdi hedef Hamburg'du. İngiliz ve savaşa katılmaya başlayan Amerikan uçakları, Almanya'nın bu önemli ticaret ve sanayi merkezini haritadan sildi. Binaların % 40'ı yıkıldı. Bu bombardımanlar sonucunda 40.000 Hamburglu hayatını kaybetti.

Almanya hızla savaşı kaybetme yoluna giriyordu. 18 Şubat 1943 tarihinde Goebbels, Berlin'deki spor salonunda yaptığı heyecanlı bir konuşmayı izleyenlere sordu: "Topyekun savaşa hazır mısınız?" Toplum büyük bir coşkuyla "evet" dedi. O toplantıyı izleyenlerden biri, *"Eğer Goebbels orada halka 'ölmeye hazır mısınız?' diye sorsaydı, o hava içinde halk o soruya da olumlu cevap verirdi"*[153] demişti. Propagandanın gücü insanların düşünme yeteneğini yitirmelerine yol açmıştı.

1943 yılı sonu ile 1944 yılı başlarında İngiliz uçaklarının hedefi Berlin'di. Orada da binlerce kişi hayatını kaybetti. 8.700 bina yı-

(151) Longerich, s. 558-559.
(152) Beevor, s. 399.
(153) Beevor, s. 400.

kıldı. O tarihe kadar Almanya'nın çeşitli yerlerinde toplam olarak 98.000 kişi hava bombardımanları sonucunda ölmüş ve 1 milyon ev yıkılmıştı. Yıkılan binalar arasında Goebbels'in evi de bulunuyordu. Şimdi Alman propagandası ne diyecekti? Halkı disiplin içinde yüksek bir moralle mücadeleye çağırdılar. Hitler'in bu hava bombardımanları konusunda hiçbir şey söylememesi dikkat çekiyordu. Onun yerine Nazi gençlik örgütünün düzenlediği bir toplantıda Goebbels konuştu. O koşullarda bile halk onu coşkunca alkışlıyor ve intikam yemini ediyordu. Goebbels her zaman söylediği gibi, halkı ikna etmek için doğruların söylenmesinin değil, mesajların tekrarlanmasının önem taşıdığına inanıyordu. Goebbels şöyle diyordu: "*Yeterince tekrarlanırsa, halka bir karenin aslında bir daire olduğunu kabul ettirmek mümkündür.*"

Hitler'e Suikast ve Nazizm'in Sonu

Alman halkı cephelerdeki savaşlar ve hava bombardımanlarıyla meşgulken, 20 Temmuz 1944 günü beklenmedik bir haber bomba gibi patladı. Hitler'e karargâhında bir suikast düzenlenmişti. Hitler hafifçe yaralanmıştı ama bu olayın yankıları büyük oldu. Suikasti yapan Claus von Stauffenberg adlı bir albaydı. Aslında arkasında bazı generaller de vardı. Niyetleri Hitler'i öldürüp acil durumlar için öngörülen "Valkür" planını yürürlüğe koymaktı. Berlin'deki yedek kuvvetler devlet yönetimini ele geçirecekti. Zaten Stauffenberg de yedek kuvvetlerin kurmay başkanlığı görevini yürütüyordu. Bu operasyonu o birlikten çok az sayıda subay biliyordu. Özetle bu bir darbe girişimiydi ve başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Stauffenberg'le beraber dört subay suikastin düzenlendiği yerde öldürüldü. Hitler bu darbe girişiminin köküne inilmesini ve ordu içinde kapsamlı bir temizlik hareketine girişilmesini istiyordu. Sanıkların yargılanmalarının nasıl cereyan edeceğini ve mahkemenin nasıl karar vereceğini de bizzat Hitler tayin edecekti. Yargı Hitler'in sözünden çıkamazdı.

Davaya, Naziler tarafından 1934 yılında yüksek düzeydeki ihanet suçlarının sanıklarını yargılamak üzere özel olarak kurulan "Halk Mahkemesi" bakacaktı. Hitler duruşmalar başlamadan hemen önce mahkemenin hâkimi Roland Freisler'i davet etti ve neler yapması ge-

rektiğini söyledi. Mahkeme herhalde subaylara, generallere, orduya ve asilzadelere yönelik kışkırtmalara vesile vermemeliydi. O sıralarda Almanya'da mahkemelerin hangi davada nasıl davranacaklarına ve ne hüküm vereceklerine Hitler karar verirdi. 1936 yılında Adalet Bakanı Hans Frank, hükümetinin hâkimlerden beklediği şeyi şöyle açıklıyordu: *"Hâkimin görevi kurallara ve uluslararası normlara uymak değildir... Hâkimin görevi, Nazi Partisi'nin programına ve liderin konuşmalarına göre hukuk kaynaklarını yorumlamaktır."*[154]

Hitler "Alman halkının kanseri" olarak gördüğü asillerin hesabını daha sonra görecekti. İlk duruşmada 8 sanık idama mahkûm edildi. Aynı davada 150'den fazla sanık yargılandı, bunların arasından idama mahkûm edilen ve cezaları infaz edilenlerin sayısı 100'den fazlaydı. İdam edilen sanıklar arasında Goebbels'in yakın dostu, Berlin Polis Müdürü Wolf-Heinrich Graf von Helldorf da bulunuyordu. Nazi propagandası bu darbe girişimini en yaygın biçimde kullandı. Bunu halkın Hitler'e olan bağlılığını dünyaya göstermek için bir fırsat gibi değerlendirdi.[155]

Bu arada Alman V-1 ve V-2 füzeleri Londra'yı vurmaya başladı. Şimdi Alman propagandası bu yeni savaş aracının savaşın kaderini değiştireceği, sadece Londra'da 900.000 evin tahrip edildiği yolunda haberler yaymaya başladı. Bu haberler çok abartmalıydı. Ancak İngiliz propaganda örgütünün bu füzelerin yaptığı tahribatla ilgili yayın yasağı koyması, bu gibi söylentilerin yayılmasını kolaylaştırıyordu.

İngiliz hava saldırıları giderek yoğunlaşıyor ve bu saldırıların tahribatı çok büyük boyutlara ulaşıyordu. 13-14 Şubat 1944 tarihlerinde İngiliz hava kuvvetleri Dresden'i bombaladı. Şehrin tarihi bölümleri yerle bir oldu. Bu saldırıda 25.000 kişi öldü. Bu Alman halkı için büyük bir felaketti. 1992 yılında Almanya'ya resmi bir ziyarette bulunan İngiltere Kraliçesi II. Elizabeth'in programında Dresden de vardı. Alman basının ve kamuoyunun en çok merak ettiği sorulardan biri şuydu: Acaba İngiltere Kraliçesi, Dresden bombardımanı dolayısıy-

(154) Evans, *The Third Reich in Power*, Penguin Books, Londra, s. 75.
(155) Longerich, s. 609, 616-617.

la Alman halkından özür dileyecek miydi? Hiç değilse üzüntü beyan edecek miydi? Bu beklentiler gerçekleşmedi.

13 Mart günü yapılan bir İngiliz hava saldırısının özel hedefi Goebbels'in Propaganda Bakanlığı'ydı. Bu saldırı sonucunda bina tamamen tahrip oldu. Artık çok kısa bir süre içinde propaganda çalışmaları yeraltından sürdürülecekti. Bir taraftan da ülkenin tamamen işgal altına girmesi durumunda yapılacak gerilla savaşının hazırlıkları sürdürülüyordu. Bu operasyonun adı "Werwolf" olacaktı. Goebbels, Werwolf örgütünün gizlice yayın yapan radyosundan hâlâ eski günlerdeki gibi mücadele ruhundan söz ediyordu ama artık dinleyen de, bu sözlere inanan da kalmamıştı. Yolun sonu görünmüştü. Goebbels son bir gayretle Hitler'i radyodan Alman halkına hitap etmek için iknaya çalıştı ama başarılı olamadı. Hitler'in ne konuşacak gücü kalmıştı ne söyleyeceği bir şey...[156]

28 Şubat günü Goebbels Alman radyolarından bir konuşma yaptı ve Almanya'nın yenilmesi halinde kendisinin ve yakınlarının hayatına son vereceğini açıkladı.[157]

Goebbels'in son makalesi 22 Nisan 1945 tarihinde *Das Reich* gazetesinde yayınlandı. O makalede Goebbels, bu gibi savaşların kaderinin son saniyede belli olacağını belirtiyor ve Müttefik ülkelerin askerlerine karşı bir halk savaşı yapılması çağrısında bulunuyordu. Artık işin sonu gelmişti. Nazi Almanyası'nın Propaganda Bakanı Goebbels, ailesiyle birlikte Hitler'in bulunduğu sığınağa yerleşti. O sırada Göring, başkentten aksi yönde bir talimat almadığı takdirde imparatorluğun yönetimini ele alacağını bildiren bir telgrafı Berlin'e yolladı. Hitler'in buna tepkisi çok sert oldu ve Göring'i Hava Kuvvetleri Başkomutanlığı'ndan azletti. Aynı günlerde Heinrich Himmler de İsveçli Kont Bernadotte aracılığıyla Müttefikliklere teslim olma girişiminde bulundu. Hitler buna da büyük tepki gösterdi ve Himmler'in kendisinden sonra devlette ve partide hiçbir görevi olmayacağını vasiyetine yazdı. O vasiyette Cumhurbaşkanlığını Amiral Karl Dönitz'e, başbakanlığı da en sadık yardımcısı, Propaganda Bakanı Goebbels'e

(156) Beevor, s. 654.
(157) Longerich, s. 648.

bıraktığını söyledi. Hitler'in ve hayatının son günlerinde evlendiği Eva Braun'un intiharından sonra birkaç saat için başbakanlığı üstlenen Goebbels, son zamanlarda savunduğu düşünceyi hayata geçirmeye çalıştı. Sovyetler Birliği'ne ikili barış görüşmelerinde bulunmayı teklif etti. Stalin'in buna cevabı çok açık ve netti: Almanya kayıtsız şartsız teslim olmalıydı. Goebbels'in bir süre önce açıkladığı gibi eşi ve çocuklarıyla birlikte intihar etmekten başka seçeneği kalmamıştı...[158] Sadece propaganda yoluyla bir savaşın kazanılamayacağını, bir ırka düşmanlık yaparak, masum insanları öldürerek ve bütün bu insanlık dışı uygulamaları kendi halkına ve dünyaya karşı savunmaya çalışarak Alman milletine hizmet etmiş olamayacağını hayatının sonunda anlamış mıydı? Kuşkuludur. O propaganda taktiklerini kullanmasını iyi bilen ama insani değerleri Hitler'den farklı olmayan bir savaş suçlusuydu ve kendi cezasını kendisi vermişti, ailesini de peşinden sürükleyerek...

Bir İngiliz Propaganda Silahı Olarak Churchill

Almanya'nın, neredeyse her şeye hâkim olan savaş propaganda teşkilatının karşısında İngilizlerin ve Amerikalıların da güçlü propaganda örgütleri vardı. İki taraf da savaşı kazanmak için propaganda araçları olarak, basını ve radyoyu önemli bir silah olarak kullanıyordu. Yalnız bu propaganda teşkilatını ve yöntemlerini kullanan taraflar arasında önemli farklılıklar vardı. Hitler açıkça bir diktatörlük rejimi kurmuştu. Kimseye danışma ihtiyacı yoktu. Siyasi partiler kapatılmıştı. Hükümet içinde farklı bir ses çıkarmak mümkün değildi. Hedefleri Hitler belirliyor, bu hedeflerin halka ve dünyaya nasıl anlatılacağına o karar veriyordu.

Dış politika bağlantılarında değişiklikler olduğunda, örneğin Sovyetler Birliği'yle ittifak yapıldığında farklı, Sovyetler'e savaş açıldığında farklı söylemler kullanılıyordu ama politikasının özünde değişiklik yoktu. Almanya Avrupa'nın tek hâkimi, dünyanın en etkili devleti olacaktı. Bunu yapmak için de Aryan ırkına dayanan ırkçı bir siyaset izleyecekti. Yahudiler bütün kötülüklerin kaynağı ve so-

(158) Longerich, s. 645.

rumlusuydu. Yahudilerin kökü kurutulacak, onlar Almanya'dan da, Avrupa'dan da bertaraf edilecekti. Bu politikalara karşı çıkan herkes, ister Almanya'nın içinde olsun ister dışında olsun, rejimin düşmanlarıydılar. Hitler'e ve Nazi Partisi'ne karşı çıkacak olanlar da rejim düşmanı sayılacak ve bertaraf edilecekti. Basın, kültür ve sanat hayatı buna göre şekillendirilecek, yargı tamamen Hitler'in buyruğuna girecekti. Kadın hakları kısıtlanacak, kilise denetim altında tutulacaktı. Almanya'yla Mussolini İtalyası ve Japonya arasında görüş ayrılığı hemen hemen hiç ortaya çıkmıyor, Mihver devletleri denilen bu üç ülkenin öncülüğündeki devletler bir bütün halinde hareket ediyorlardı.

İngiltere'deyse durum farklıydı. Gerçi savaş zamanında sansür uygulanıyordu, hükümetin politikalarına ters düşecek haberlerin yayınlanmasına izin verilmiyordu ama siyasi partiler kapatılmamıştı. Parlamento demokratik bir ülkenin parlamentosu olarak işlevini sürdürüyordu. İktidar Partisi, hatta hükümet içinde görüş ayrılıkları sık sık su yüzüne çıkıyor, sert tartışmalar yaşanıyordu. Henüz hükümette görev almadığı dönemde Churchill, Başbakan Chamberlain'ın politikalarını açıkça eleştiriyordu. Başbakan ile Dışişleri Bakanı Anthony Eden arasında ciddi görüş ayrılıkları vardı. Eden bu nedenle görevinden istifa etmek zorunda kalmıştı.

Churchill'in başbakanlığa gelmesinden sonra da önemli konularda görüş ayrılıkları devam etti. Churchill'in dünyaya bakışı ve genel stratejisi Almanya'dan çok farklıydı. O her şeyden önce İngiliz İmparatorluğu'nun ekonomik ve stratejik çıkarlarını korumayı ve dünyadaki etkinliğini sürdürmeyi hedefliyordu. Balkanlarda ve İran'da nüfuzunu sürdürmek istiyordu. Öncelikleri arasında Ortadoğu'daki petrol kaynaklarının denetim altında tutulması vardı. Amerika'nın İngiltere'yi gölgede bırakarak dünyanın tek lideri olmasını istemiyordu. Sovyetler'in yayılmasından çok rahatsızdı ama Nazi Almanyası'na karşı onlarla ittifak yapmaktan çekinmiyordu.

Churchill demokratik bir ülkenin lideri olmasına rağmen, gerek Almanya'daki gerek Sovyetler Birliği'ndeki ağır insan hakları ihlalleri onun için birinci öncelik değildi. İngiltere'nin çıkarları uğruna başka ülkelerdeki katliamlar bile göz ardı edilebilir miydi? Belki, bir dereceye kadar. Yeniden Dışişleri Bakanlığı'na getirilen Eden,

Churchill'le anlaşmazlığa düşüp bir kere daha istifa etme noktasına gelmişti. İngiltere, en yakın müttefiki Amerika'yla bile her zaman her konuda görüş birliği içinde değildi. Amerika'nın savaşa girmesi için yaptığı girişimler Japonların Pearl Harbour baskınına kadar sonuç vermedi. İngiltere'yle aynı safta yer almasına rağmen de Gaulle'le de görüş ayrılıkları ortaya çıkıyordu. İngiltere de Gaulle'ün hasmı olan Vichy Hükümeti'yle de zaman zaman temaslar kurmaktan çekinmiyordu. Churchill, Hitler'in yöntemlerine başvurmadan, ince taktiklerle ülke içindeki ve dünyadaki hasımlarını bertaraf etmeye çalışıyordu.

İngiltere ve Almanya arasındaki bu köklü farklılıklar, izledikleri propaganda yöntemlerine ve söylemlerine de yansıyordu. Özü itibariyle Hitler bir korku imparatorluğu yaratarak, Churchill ise kendini haklı göstermeye çalışarak propaganda yapıyorlardı.

Churchill'in temel yaklaşımı ve değerlendirmesi neydi? Daha 1933 yılında Hitler'in iktidara geçmesinden kısa bir süre sonra Churchill, eğer Almanya İngiltere'yle silah eşitliği düzeyine gelirse, Avrupa çapında bir savaşın yakın bir gelecekte gerçekleşebileceği görüşündeydi. Ona göre yeniden silahlanmış bir Almanya, Versailles Antlaşması'nın hükümlerine karşı çıkacaktı. Onun için İngiltere'nin silahlanma çalışmalarına hız vermesi, Fransa ve Rusya'yla birlikte hareket etmesi ve Milletler Cemiyeti bünyesindeki silahların kontrolü çalışmalarına destek vermesi gerektiği görüşünü savunuyordu.

Churchill, Hitler hakkında ne düşünüyordu? Arkadaşlarıyla yaptığı özel bir görüşmede, Hitler'in yoluna çıkan bütün güçlükleri aşmayı başardığını; tarihten örnekler vererek, geçmişte şiddet yoluna başvurarak, korkutucu yöntemler izleyerek iktidara gelen bazı kişilerin hayatına bir bütün olarak bakıldığında, bunlardan bazılarının büyük şahsiyetler olduğunu ve insanlığın tarihini zenginleştirdiğini söylüyordu. İngiliz gazetesi *Evening Standard*'ın yazdıklarına bakılacak olursa, Hitler'in uyguladığı yöntemlerden nefret edilebileceğini, ancak onun vatanseverlik duygularıyla yaptığı işlerin hayranlık uyandırdığını ileri sürüyordu. *"Eğer bizim ülkemiz yenilirse cesaretimizi yeniden kazanmamızı ve dünya milletleri arasındaki yerimizi yeniden almamızı sağlayacak böyle bir kişiyi bulacağımızı ümit ederim,"*

diyordu. Yani Hitler'in izlediği insanlık dışı uygulamaların farkındaydı ama buna rağmen onun büyük bir şahsiyet olabileceğini düşünüyordu. Hatta İngiltere'nin bir yenilgiye uğraması halinde Hitler gibi bir lidere sahip olmasını ümit ediyordu.

Churchill kuşkusuz Hitler'in barbarca yöntemlerinden, ırkçı teorilerinden, Yahudi düşmanlığından, siyasi muhaliflerini vahşice bertaraf etmesinden, demokratik siyasi hayatla ilgili her şeyi acımasızca bastırmasından nefret ediyor, Hitler'den bir gangster olarak söz ediyordu. Ama ona göre, başka ülkeler kendi iç meselelerini kendi geleneklerine göre kendileri çözmeliydiler.[159]

Churchill meseleye İngiltere'nin uluslararası çıkarları açısından bakıyordu. Onu Nazi rejiminin niteliğinden çok Almanya'nın silahlanma çabaları kaygılandırıyordu. Özellikle Almanya'nın hava gücü düşündürüyordu. Churchill'e göre, bir hafta sürecek yoğun bir hava bombardımanı sonucunda İngiltere'de 30-40.000 kişi hayatını kaybedebilir veya yaralanabilirdi. O nedenle, hava kuvvetleri dengesinde İngiltere Almanya'nın gerisinde olmamalıydı.[160]

Churchill'e göre İngiltere, Almanya'nın saldırgan niyetini bilmesine rağmen bu ülkeyle müzakere etmenin yollarını aramalıydı. Diplomaside her şeye ve herkese hayır demek iyi bir yol değildi. Başbakan Chamberlain'in "Hitler'i yatıştırma" politikasına karşıydı. Bunun sakıncalarını görüyor ve "sadece yatıştırmak için yatıştırma politikası olmaz" diyordu. Güçlendirilmiş bir Milletler Cemiyeti'nin gözetiminde bazı bölgesel antlaşmalar yapılabilirdi ama bu çalışmaların amacı Almanya'yı kendi sınırları içinde ve uluslararası hukuka saygı gösteren bir ülke haline getirmekti.

Churchill, Almanya'nın önce Avusturya'yı, sonra da Çekoslovakya'yı işgal etmesini kaygıyla karşıladı. Çaresiz bir durumdaydı. Aktif bir sorumluluk taşımıyordu. O aşamada yapabileceği bir şey yoktu. Üstelik Dışişleri Bakanı Lord Halifax, 1937 yılının Kasım ayında Almanya'yı ziyaretinde Hitler'e Avusturya, Çekoslovakya ve

(159) Norman Rose, *Churchill an Unruly Life*, Simon & Schuster, Londra, 1994, s. 219-220.

(160) Rose, s. 224.

Danzig Koridoru konularında mevcut antlaşmaların gözden geçirilebileceğini söyleyerek bir anlamda hareket serbestliği tanımıştı.

Başbakan Chamberlain'ın Almanya'nın Berchtesgaden kasabasına giderek Hitler'i evinde ziyaret etmesi, Churchill'e göre "o zamana kadar yapılmış en akılsızca hareket"ti. Avam Kamarası'nda yaptığı konuşmada Chamberlain'ın Almanya ziyaretini "tam bir felaket" olarak nitelendirdi ve bu ziyaretin İngiltere'nin güvenliğine, hatta bağımsızlığına zarar verdiğini söyledi. Ona göre mutlaka Almanya'yla bir antlaşma yapılacaksa Sovyetler Birliği'nin de buna katılması gerekiyordu. Churchill'in ısrarlı önerilerinden sonra Chamberlain 1939 yılının Mayıs ayında Fransa ve Rusya'yla bir pakt imzalamanın yollarını araştırmaya başladı. Ama artık bunun için çok geçti. Şimdi Sovyetler Almanya'yla yakınlaşmanın hazırlığı içindeydi.

Artık Hitler'in yatıştırılamayacağı anlaşılmıştı. Şimdi Hitler'in hedefinin Polonya olduğu anlaşılıyordu. İngiltere Polonya'ya garanti verdi. Bir Alman saldırısı halinde İngiltere Polonya'nın yanında yer alacaktı. Yunanistan ve Romanya'ya da benzeri garantiler verildi. Türkiye'yle de bir karşılıklı yardımlaşma antlaşması imzalandı. Churchill bu gelişmelerden memnun oldu.

1 Eylül 1939 günü Başbakan Chamberlain'ı arayan Londra'daki Polonya Büyükelçisi, Alman ordularının Polonya sınırını geçtiğini bildirdi. İngiltere için artık Almanya'ya karşı savaş açmaktan başka çare kalmamıştı. Chamberlain dar kapsamlı bir savaş kabinesi kurdu. Bu kabineye ilk davet edilen, o tarihe kadar kendisine şiddetle muhalefet eden Churchill'den başkası değildi. Siyasette ebedi düşmanlıklara yer yoktu. Chamberlain, birçok konuda görüş ayrılığına düşse de, Churchill'in vatanseverliğinden ve üstün yeteneklerinden kuşku duymuyordu. Şimdi önemli olan İngiltere'nin menfaatlerinin en iyi biçimde korunmasıydı ve bu yapılırken Churchill'in katkısına ihtiyaç duyulacaktı. 3 Eylül günü Chamberlain, radyodan halka İngiltere'nin Almanya'ya savaş açtığını duyurdu. Arkasından İngiliz milli marşı çalındı.[161] Böylece Hitler'i yatıştırma politikası da fiilen iflas etmiş oldu.

(161) Rose, s. 235, 240-250.

Savaş başlamıştı. Bir ada ülkesi olan İngiltere'nin halkının yaşayabilmek için 55 milyon ton gıdaya ve temel ihtiyaç maddesine gereksinmesi vardı. İngiltere'nin bu malları taşıyabilecek 4.000 ticari gemisi ve onların güvenliğini sağlayacak 200 savaş gemisi vardı. Ama Alman denizaltılarının ve bombardıman uçaklarının saldırılarına karşı bu gemiler nasıl korunacaktı? Savaşın başlarında *Royal Oak* zırhlısı Alman denizaltıları tarafından 833 kişilik mürettebatıyla birlikte batırıldı. Bir yıl sonra İngiltere'nin elinde büyük savaş gemilerinden sadece dokuzu kalmıştı.[162] Amerika savaşa girmezse İngiltere'nin işi zordu.

Üstelik bütün bu olumsuz gelişmeleri halkın moralini bozmadan anlatmak, ulusal direniş azmini yüksek tutmak gerekiyordu. Churchill'in en önemli işlerinden biri buydu. İngiliz muhalefeti de bu durumdan rahatsızdı. Muhalefet lideri Clement Attlee'ye "Churchill savaşı kazanmak için ne yapıyor?" diye sorulduğunda o şöyle cevap veriyordu: "Sadece konuşuyor."

Churchill konuşuyordu ama bu konuşmaları halkın üzerinde büyük etki yapıyordu: Hele bazı konuşmaları vardı ki, onlar yıllar sonra bile hatırlanacaktı. Churchill şöyle diyordu:

"Size kan, ter ve gözyaşından başka sunacak bir şeyim yok. Politikamız nedir, diye soruyorsunuz. Politikamız karada, denizde ve havada Tanrı'nın bize verdiği bütün güçle savaşmaktır. Tarihte benzeri görülmemiş canavarlıklar yapan bir tiranlıkla savaşıyoruz. Amacımız nedir, diye soruyorsunuz. Zaferdir, zaferdir, her ne pahasına olursa olsun zaferdir. Yolumuz ne kadar uzun ve zorlu olursa olsun, zaferi kazanmak zorundayız. Aksi halde yaşayamayız. Gelin hep beraber ortak gücümüze dayanarak yürüyelim."

Churchill bu sözleri 13 Mayıs 1940 tarihinde söylüyordu. Aynı yılın 4 Haziran günü halkı coşturacak şu sözleri de söyledi:

"Sonuna kadar gideceğiz, Fransa'da savaşacağız, denizde ve okyanuslarda savaşacağız, havada daha da büyük bir güvenle savaşacağız. Bedeli ne olursa olsun adamızı koruyacağız. Sahillerde, tarlalarda, sokaklarda, tepelerde savaşacağız, hiçbir zaman teslim olmayacağız."

(162) Rose, s. 253.

Birkaç gün sonra, aynı coşkuyu sürdürerek şöyle dedi:

"Hitler bizi bu adada bitireceğini sanıyor, aksi halde savaşı kaybedeceğini biliyor. Ona karşı direnirsek bütün Avrupa özgürlüğüne kavuşacaktır. Ama başarısız olursak, Amerika dahil bütün dünya büyük bir uçuruma yuvarlanacak ve yeni bir Karanlık Çağ başlayacaktır. Gelin birlikte görevlerimize sahip çıkalım. İngiliz İmparatorluğu bin yıl yaşarsa bile, insanlar 'o en güzel ve mutlu anımızdı' desinler."

İşte bu ve buna benzer konuşmalar, İngiltere'nin halkın moralini yükseltmeye yönelik propaganda çalışmalarının özünü oluşturuyordu. Kuşkusuz duvar afişleri, basında yazılan yazılar, el ilanları, çevrilen kahramanlık filmleri önemliydi ama Churchill'in sözleri bunların hepsinden daha fazla etki yapıyordu. Amerikalı gazeteci Edward R. Murrow *"Churchill İngilizce dilini seferber etti ve onu savaş alanına yolladı,"* diyecekti.[163]

İngiltere, daha önce de anlatıldığı gibi, daha I. Dünya Savaşı yıllarında Wellington House denilen etkili bir propaganda teşkilatı kurmuş ve savaş yıllarında Alman propagandasını geride bırakmıştı. Şimdi, yeni koşullarda Almanya'da Goebbels'in başında bulunduğu güçlü propaganda teşkilatıyla nasıl mücadele edecekti?

İngiliz Hükümeti'nde propagandadan sorumlu olan Enformasyon Bakanlığı'ydı. Onun başında da Brendan Bracken bulunuyordu. Enformasyon Bakanlığı'nın propaganda servislerinde yaklaşık 3.000 kişi çalışıyordu. I. Dünya Savaşı sıralarında yapıldığı gibi, II. Dünya Savaşı'nda da bazı ünlü yazarların propaganda çalışmalarında görevlendirilmesine çalışılmıştı. Gerçi onların içinde böyle bir görevi kabul etmeyenler de vardı. Agatha Christie de bunlardan biriydi. O "ben sadece gerçekleri söylerim" diyerek bu görevi reddetmişti. Ancak başkaları bu propaganda çalışmalarında görev aldılar.

İngiltere'de üzerinde hoparlörler bulunan kamyonetlerden propaganda amaçlı yayınlar yapılıyordu. Almanya'ya da uçaklarla propaganda broşürleri atılıyordu. Başlangıçta bu propaganda çalışmaları pek başarılı olmadı. Almanya'ya atılan el ilanlarında ciddi Almanca yanlışları yapılmıştı. Onları okuyan halkın bunları ciddiye alması

(163) Rose, s. 268.

zordu. Bazı duvar ilanları da propaganda hedeflerine uygun olmadığı için toplatıldı. Zamanla propaganda bakanlığı bu eksiklerini giderdi. Kamuoyu araştırmaları yapılarak hangi söylemlerin ve hangi propaganda yöntemlerinin daha başarılı olduğu araştırıldı. Ona göre düzeltmeler yapıldı.

Sadece olumlu haberler ve umutlar veren konuşmaların ve yayınların yeterince etkili olmadığı anlaşıldı. Halk gerçekleri duymak istiyordu. Şimdi nasıl iktidardaki bazı politikacıların her şeyi olumlu, başarılı, tozpembe gösterme amaçlı söylemleri toplumların geniş kesimlerini etkilemiyor, hatta ters tepki yaratıyorsa, o zaman da öyleydi ve İngilizler, liderlerin halkın zekâsına ve sağduyusuna saygı göstermesini bekliyordu.

İngiltere sadece yumuşak yöntemlerle sonuç alamayacağını kısa zamanda gördü. İngiliz propaganda teşkilatı halkı etkilemek için geniş biçimde sansür uygulamasına girişti. Basın ve bütün iletişim araçları sansür edilecekti. Bu çerçevede yayın organlarında bazı haberler verilmeyecek, acı gerçekler halktan saklanacaktı. Japon denizaltılarının bir İngiliz gemisini batırdığı haberi uzun süre halktan gizlendi. Bazı fotoğrafların yayınlanması yasaklandı. Örneğin düşman uçaklarının bombardımanı sırasında öldürülen çocukların cesetlerinin resmi yayınlanmayacaktı. Bir metro istasyonuna isabet eden bombanın yarattığı görüntü de gazetelerde yer almayacaktı. Savaş karşıtı yayın yapan komünist eğilimli *Daily Worker* gazetesinin yayınına 1941 yılından itibaren yasak getirildi. Askerlerin ailelerine gönderdikleri mektuplarda yer alan bilgiler sansürlendi. Bu bilgiler düşmanın eline geçmemeliydi. En önemlisi, savaşın başlarında İngiltere'nin radarı icat ettiği halktan ve düşmanlardan gizlendi. Halka, Alman uçaklarının sadece İngiliz pilotlarının görüş yetenekleri ve askeri maharetleriyle düşürüldüğü söylendi.

Savaşta BBC'ye büyük görev düştü. Aslında Enformasyon Bakanlığı'nın BBC'yi doğrudan doğruya denetim altına alma yetkisi vardı ama bu yetki kullanılmadı. BBC kendiliğinden hükümetin istediği gibi yayınlar yaptı. 23 yayın istasyonuna sahip olan BBC'de o sıralarda 4.233 kişi çalışıyordu.

II. Dünya Savaşı aynı zamanda radyolar arası savaştı. Ünlü aktör

Laurence Olivier'nin, BBC'deki radyo programında Shakespeare'in *V. Henry* piyesinden vatanseverlik duygularını yansıtan bir bölümü okuması halkı çok etkiledi.

Bir de kara propaganda vardı. Alman radyolarında William Joyce adlı bir spiker tarafından her gece yayınlanan ve İngiliz halkına savaşı kaybedeceğini söyleyen program, aşırı mübalağalı söylemleri ve kullandığı dil açısından çok tuhaf bulunduğu için İngiliz halkının ilgisini çekmişti. O program her gece 6 milyon İngiliz tarafından dinleniyordu. Almanlar böylece propaganda hedeflerine ulaşmış oluyorlardı.

Buna karşılık İngilizler de Sefton Delmer adlı bir gazetecinin sunduğu Almanca programlar yayınlıyordu. Bu programlarda Alman dinleyicilerin kafasını karıştırmak için bir yandan İngiltere'yi eleştirici sözler söyleniyor ama arkasından da Hitler hakkında ağır suçlamalarda bulunuluyordu. Almanya'da geniş bir izleyici kitlesini çeken bu programlar Nazi yönetimini o kadar rahatsız etti ki, bu yayınları izleyenlerin yakalanıp idam cezasına çarptırılacağını ilan ettiler. Kara propaganda işte böyle bir şeydi.

Özetle, İngiltere'nin Almanya'ya ve onun müttefiklerine yönelik söylemlerinin hedefi o ülkelerin halkının moralini bozmak ve özellikle Alman propagandasının kitleler üzerindeki etkisini zayıflatmaktı. O yıllarda İngiliz propagandasının ana stratejisi Almanya'nın başını çektiği Mihver devletlerini kötülemek, Müttefik ülkeleri ise sürekli olarak haklı ve başarılı göstermekti. Bu amaca yönelik propaganda söylemlerinin her zaman gerçekleri yansıtması gerekmiyordu. Önemli olan gerçeklerle yalanları bir araya getirip insanları ikna etmek ve yönlendirmekti.[164]

Aslında İngiltere, savaştan önceki yıllarda da Almanya'dan rahatsızdı. Churchill'e göre, Almanya'nın o yıllardaki en büyük günahı, ekonomisini dünya ekonomik sisteminin dışına çıkarması ve kendi mali ve ticari sistemini kurmasıydı. Dünya mali sistemi Almanya'nın bu politikaları nedeniyle kârlılığını kaybetmeye başlamıştı. Yani İngilizleri rahatsız eden sadece Almanya'nın başka ülkelerin top-

(164) John E Aylett, *The Home Front*, Edward Arnold, 1988.

raklarına göz dikmesi veya ülke içinde insan haklarını ayaklar altına alması değildi. Almanya'nın ekonomik politikaları da öteden beri ciddi bir rahatsızlık konusuydu. İngiltere'nin eski başbakanlarından Lord Palmerston *"Bizim kalıcı ilkelerimiz yoktur, kalıcı menfaatlerimiz vardır,"* demişti. Churchill da daha I. Dünya Savaşı'nın öncesinde İngiltere'nin ekonomik ve ticari menfaatlerinin korunmasına öncelik veriyor ve şöyle diyordu: *"Biz kaynakların sahibi veya onları denetleyen güç olmalıyız. İhtiyacımız olan petrolün hiç değilse bir bölümü bizim elimizde olmalıdır."*

II. Dünya Savaşı'nın başlarında aynı görüş Amerika'da da hükümetleri etkileyen bazı çevrelerce benimsenmekteydi. Amerika'nın Dış İlişkiler Konseyi, 1941 yılında Dışişleri Bakanlığına gönderdiği bir mütalaada şöyle diyordu: *"Eğer savaşın amaçları sadece İngiliz-Amerikan emperyalizminin beklentileri olarak ortaya konulursa, bu diğer ülkelerin halkları için fazla bir şey ifade etmez. Diğer ülkelerin bu konudaki menfaatleri de dile getirilmelidir. Bu daha büyük bir propaganda etkisi yapar."*

İngilizlerin en yaygın olarak kullandıkları propaganda aracı sinemaydı. İngiliz sineması savaşın hemen başında, 4 Eylül 1939 tarihinde kurulan Enformasyon Bakanlığı'na bağlı olarak çalışıyordu. Bu bakanlık savaş boyunca bütün İngiliz propagandasının merkezi oldu. Film yapımcılarını yönlendirmek o bakanlığın görevleri arasındaydı. İngiliz korku filmlerinin ana teması Almanların yaptığı vahşetti. İşgal edilen ülkelerde yapılan zulüm, filmlerin arka planında sürekli olarak işleniyordu. Bu arada Norveç, Fransız ve Belçika'daki direniş hareketlerini işleyen filmler de çevrildi. İngiltere sinema yapımcıları savaş yılları döneminde bir propaganda silahı olarak çalıştılar. Bir uçağın kayboluşu konulu bir filmde, düşen uçağın İngiliz pilotunun kahramanca mücadele eden Hollandalı direnişçiler tarafından nasıl Nazilerin elinden kurtarılıp İngiltere'ye gönderildiği anlatılıyordu. Halk böyle filmleri beğeniyle izliyordu.

Sinemanın yanı sıra basından, afişlerden, el ilanlarından, belli amaçlarla yazdırılan kitaplardan da propaganda amacıyla geniş ölçüde yararlanılıyordu. Çok sayıda bastırılan beyanname uçaklarla Alman işgali altındaki ülkelerin halklarına atılıyor, onların morali ve

direniş gücü yükseltilmeye çalışılıyordu. Normandiya çıkarmasından hemen sonra İngiltere'de ve Amerika'da propaganda amacıyla bastırılan çok sayıda kitap Fransız kitabevlerine dağıtıldı.

1940 yılında Başbakan Churchill İngiliz halkına *"Sonuna kadar mücadele edeceğiz, gerekirse öleceğiz ama teslim olmayacağız,"* mesajını veriyor ve propaganda çalışmalarında aktif olarak rol alıyordu. Örneğin Günther Prien'in komutasındaki Alman U-47 denizaltısı İngiliz savaş gemileri tarafından batırılmıştı. Alman propagandası bunu halkına duyurmamak için çaba sarf ediyor, bu konuda hiçbir haber vermiyordu. Churchill radyoda sık sık "Prien nerede" diyerek, Almanları denizaltının İngilizler tarafından batırıldığını kabul etmek zorunda bıraktı. Churchill 1940 yılının Mayıs ayıyla 1941 yılının Aralık ayı arasında tam 25 kere radyodan halka seslendi. İngiliz halkının yaklaşık % 70'i bu yayınları izledi.[165]

Churchill'in iki parmağını açarak yaptığı "V" (Victory), yani zafer işareti savaşın simgelerinden biri haline geldi ve halka moral verdi. Başında siyah melon şapkası, ağzında purosuyla sürekli "V" işareti yapan Churchill adeta bir marka haline gelmişti. Propaganda işlerinin kendi etki alanı içinde kalmasına özel bir önem veriyordu. Bu nedenle damadı Vic Olivier'i Propaganda Bakanlığı'na atadı. 1940 yılının Haziran ayında yapılan bir kamuoyu yoklamasında halkın % 88'inin Churchill'in başbakanlığını desteklediği görüldü. İngiltere zaferi kazanacağına inanıyordu.

Churchill'in Alman halkına yönelik söylemleri Nazi yöneticilerini rahatsız etmişti. Goebbels doğrudan doğruya Churchill'i hedef alan "Yalan Makinesi" başlıklı bir makale yazdı. Goebbels o makalede şunları söylüyordu:

"Churchill sadece inkâr edilmesi mümkün olmayan şeyleri kabul ediyor. Karşı tarafın kayıplarını halka ikiye veya üçe katlayarak mübalağalı biçimde yansıtıyor. Churchill söylediği yalanları sık sık tekrarlıyor, sonunda kendisi de bunlara inanıyor. Churchill, I. Dünya Savaşı'nda da İngiliz propagandasında etkili rol oynuyordu. O zaman söylediklerinin gerçek dışı olduğu sonradan anlaşıldı. İngilizlerin taktiği şudur: Yalan

(165) Rose, s. 269.

söyleyeceksen büyük söyleyeceksin, sonunda ortaya çıkan gerçekler sizi gülünç duruma düşürecek olsa bile..."

"Churchill'e göre İngiliz uçakları Almanya'da sadece askeri hedeflere saldırıyor, oysa Alman uçaklarının hedefinde okullar, hastaneler, kiliseler vardı. Alman uçakları Cardiff'teki sanayi bölgesini tahrip ettiğinde BBC 'kimliği belirsiz uçaklar bir saldırıda bulundular. Hasarın tespitine çalışılıyor ama hiçbir askeri veya sanayii hedefine isabet kaydedemediler' diye haber yapıyordu. İngilizlerin hedefi Amerika'yı savaşa sokmaktır. Churchill Alman bombardımanıyla yıkılmış bir bölgeyi ziyaret edince halk onu çılgınca alkışlıyormuş. İngiliz propagandası böyle diyor."[166] Goebbels İngiliz propagandasının etkisini azaltmak için bunları yazıyordu.

İngiltere'nin propaganda afişlerinde İngiliz askerlerini övücü ve sivil halkı ordunun savaş gücünü ve tasarruflarını artırmaya davet edici sloganlar yer alıyordu. İngiliz propagandasının ana temalarından biri Hitler'in diktatör kişiliğiydi. Afişlerde ve basında bu tema sürekli olarak işleniyordu. Charlie Chaplin'in 1940 yılında Hollywood'ta çevirdiği *Diktatör* filminin de konusu Hitler'in ve Mussolini'nin diktatör kimlikleriydi. Onların davranışları alay konusu yapılıyordu.

İngiliz Propaganda Bakanlığı'nın hedefleri arasında kuşkusuz Mussolini İtalyası'yla Japonya da vardı, ama propagandanın ekseni en büyük düşman olarak görülen Almanya'ydı.

İngiltere, Hitler'in Rusya'ya saldırmasından önce Sovyetler Birliği hakkında oldukça olumsuz yayınlarda bulunuyordu. Ama Alman orduları Rus sınırını geçtikten sonra propagandanın havası değişti ve Bolşeviklerin sanıldığı kadar tehlikeli olmadığı teması işlenmeye başlandı. Siyasetteki değişmelere paralel olarak propagandanın da söylemi değişiyordu. Siyasette olduğu gibi propaganda için de "dün dündü, bugün bugün"dü. İngilizler Alman işgali altındaki ülkelerde de direniş örgütlerinden yararlanarak propaganda çalışmalarını yürütüyorlardı.

---

(166) Joseph Goebbels, "Aus Churchills Lügenfabrik", *Die Zeit ohne Beispiel*, Munich, Zentralverlag der NSDAP, 1941, s. 364-369.

Propaganda savaşta çok önemliydi ama her şey propagandadan ibaret değildi. Savaş alanından kaygı verici haberler geliyordu. Üstelik İngiliz uçaklarının Alman şehirlerindeki sivil yerleşim merkezlerini hedef almaları, on binlerce sivilin öldürülmesi, evlerin % 80'inin yıkılması Churchill'i düşündürdü. Acaba bu tarz stratejik bombardımanlara devam edilmesi doğru muydu? İngiltere de sivilleri acımasızca öldüren Almanya'nın durumuna düşmüyor muydu? Savaşın sonlarına doğru halı bombardımanı denilen, şehirlerin havadan sistemli biçimde bombalanması artık bir katliam görüntüsü almıştı. 14 Şubat 1945 gecesi Dresden şehrinin merkezi acımasızca bombalandı. O gece bu bombardımanların sonucunda kaç kişinin öldüğü tam olarak bilinmiyor. Ama tahminler genellikle 25.000 kişi civarında. Churchill de artık ölçünün kaçırıldığını fark etmişti. Savaşın sonunda verdiği demeçlerde Dresden'den hiç söz etmedi. Savaştan sonra bu konuda gazeteciler tarafından sıkıştırıldığında "*Bu konuda hiçbir şey hatırlamıyorum. Amerikalılar yapmış olabilir. Siz en iyisi hava kuvvetleri komutanına sorun,*" demişti.[167]

İngiltere'yle Amerika arasındaki ilişkilere bu kadar önem veren, ülkesini Avrupa'yla Amerika arasında en kuvvetli bağ olarak gören Churchill, nasıl olmuştu da Amerika'ya bu kadar ağır bir suçlamada bulunabilmişti? İşin esası şu ki, Churchill ve Roosevelt büyük bir dünya savaşında işbirliği yaparken bir yandan da kendi ulusal çıkarlarını korumaya ve geliştirmeye çalışıyorlardı. Birçok alanda rekabet içindeydiler. İzlenecek siyasi ve askeri stratejiler konusunda da görüş ayrılıkları vardı. Roosevelt, Churchill'i bir 19. yüzyıl sömürgecisi gibi görüyordu. Hitler'in Amerika için de büyük bir tehdit oluşturduğunun farkına varmıştı. Ancak Almanya'ya karşı izlenecek politikalar söz konusu olduğunda Churchill'in dümen suyundan gitmek istemiyor, İngiltere'den bağımsız hareket etmeye çalışıyordu. Amerika savaşa katılma kararını da Churchill'in politikalarını benimsediği için değil, Japonlar Pearl Harbour'da Amerikan donanmasına saldırdıkları için almıştı.[168]

(167) Rose, s. 275.
(168) Rose, s. 275-276.

Alman hava saldırılarının sonunda verilen büyük kayıplar Churchill'i kaygılandırıyordu ama İtalya'da ve Kuzey Afrika'da İngiliz kuvvetlerinin sağladığı başarılar da savaşın sonucu hakkında bazı ümitlerin doğmasına yol açıyordu. İngilizler Taranto limanında bulunan İtalyan donanmasının yarısını imha etmişti. Libya'da İngiliz birlikleri 400 mil ilerlemişler ve 130.000 İtalyan askerini esir almışlardı. Bunlar azımsanacak sonuçlar değildi. Siyasi alanda da Churchill'in bazı hesapları vardı. Kendilerinin etkisi altında bir Balkan Bloku kurulamaz mıydı? Türkiye de bu bloka dahil olmalıydı. Yunanlılar İngiliz askerinin kendi topraklarına gelmesine pek istekli değildi. Bunun bir Alman saldırısını davet edebileceğini düşünüyorlardı. Buna rağmen Dışişleri Bakanı Anthony Eden ve İngiliz komutanları İngiltere'nin bir an önce Yunanistan'a müdahalede bulunmasını öneriyorlardı. O devirde komutanlara siz sivillerin işine karışmayın diyen çıkmıyordu. Sonunda İngiliz Hükümeti Yunanistan'a müdahale kararı aldı. 1940 yılının Mart ayına kadar Macaristan, Romanya ve Bulgaristan, Almanya'nın liderliğindeki Mihver devletlerine katılmayı kabul ettiler. Balkan ülkelerinden Türkiye tarafsızlık politikasını kararlılıkla sürdürüyor ve savaşın dışında kalmaya çalışıyordu.

6 Nisan'da Alman birlikleri Yugoslavya'yı ve Yunanistan'ı işgal ettiler. İngiliz birlikleri o cephede direnemedi. 10.000 İngiliz askeri Almanlara esir düştü. Bir ay sonra Alman paraşütçü birlikleri Girit adasını da ele geçirdiler ve o civardaki İngiliz savaş gemilerine büyük zarar verdiler. İngiltere Yunanistan'a müdahale ederek doğru bir iş mi yapmıştı? Bazı kaynaklar, Churchill'in yakın çevresine bir değerlendirme hatası yaptığını kabul ettiğini bildiriyor. Ama o kamuoyu önünde hatasını kabul etme alışkanlığına sahip değildi. Avam Kamarası'nda yaptığı bir konuşmada, sonucun böyle olacağını bilseydim de aynı kararı verirdim, demişti. Churchill karşı tarafa kendisini zor durumda bırakacak bir propaganda fırsatı vermek istemiyordu.

Bu arada beklenmedik bir şey oldu. Yukarıdaki bölümlerde de değinildiği gibi, Nazi Partisi'nin yönetiminde üçüncü sırada gelen, Hitler'in en yakın yardımcılarından Rudolf Hess bir uçağa binerek İskoçya üzerine geldi ve paraşütle atladı. Hess, Hitler'e olan inancını ve sadakatini mi kaybetmişti? Hayır. Tam tersine, aklın-

ca İngiltere'deki "barış hareketi" mensuplarıyla bir araya gelecek, Churchill Hükümeti'nin devrilmesini sağladıktan sonra onlarla bir çözüme ulaşacaktı. Bu çözümün esası Almanya'nın Avrupa'daki hedeflerini gerçekleştirmesine İngiltere'nin razı olması, buna karşılık da Almanya'nın İngiltere'nin sömürgelerindeki hâkimiyetini sürdürmesine rıza göstermesi olacaktı. İngilizler de Almanlar da bu işe şaşırdılar. Hitler, Hess'in bütün rütbelerinin söküldüğünü ve Almanya'ya dönerse idam edileceğini açıkladı. Çünkü Hitler'in böyle bir düşüncesi yoktu ve Hess kendi başına hareket etmişti. Churchill de bu işe şaşırdı, çünkü İngiltere'de böyle bir "barış hareketi" yoktu. Hess kendi hayalinde yarattığı bir hareketle işbirliği yapmaya gelmişti. Zihni bu kadar karışık bir adam Hitler'in yönetiminde nasıl olmuştu da bu kadar yüksek makamlara gelmişti? Ne yazık ki, başka ülkelerde de bazen hiç hak etmediği makamlara gelip, daha sonra akılla ve sağduyuyla bağdaşmayan işler yapanlara rastlanıyordu. Bu da o örneklerden biri olarak tarihe geçti.[169]

Diğer önemli bir gelişme de şu oldu: İngiliz askeri uzmanları Alman askeri şifre servisi Enigma'nın kodlarını ele geçirmişlerdi. Bu önce havadaki, sonra da denizlerdeki kuvvet dengesinin İngilizler lehine değişmesine yol açtı. Artık İngiltere Alman uçaklarının ve gemilerinin ne zaman hangi hedefe saldıracağını biliyor ve ona göre önlemlerini alıyorlardı. Bu büyük bir savaş sırrıydı ve savaşın sonuna kadar açıklanmadı. Bu şifreler çözülmeden önce İngilizler ve Amerikalılar Atlantik Okyanusu'ndaki Alman saldırılarının sonucunda büyük kayıplar vermişlerdi. Yalnız 1941 ve 1942 yıllarında batırılan gemilerin toplam tonajı 7.893.000 tona ulaşmıştı. Ancak şifreler çözülünce bu kayıplar süratle azaldı. Artık Müttefikler hangi Alman denizaltısının nerede olduğunu ve hangi hedefe saldıracağını biliyor ve izleyecekleri rotayı buna göre saptıyorlardı. Şimdi Alman gemilerinin kaybı artmıştı. Alman denizaltı filolarının komutanı Amiral Karl Dönitz sadece 1943 yılının Mayıs ayında 41 gemisini kaybettiğini, bunun sürdürülebilir bir durum olmadığını hükümetine bildiriyordu.

(169) Rose, s. 279-280.

Churchill halkı etkilemek, etkili propaganda konuşmalarını sürdürmek için inanılmaz bir hareketlilik içindeydi. 1939 yılının Eylül ayıyla 1943 yılının Kasım ayı arasında, 792 saati denizde, 339 saati havada olmak üzere tam 110.000 mil yol kat etti. Bu hareketlilik sağlığını da olumsuz etkiledi. Kalp krizi ve zatürree geçirdi. Ancak her şeye rağmen halkına ve dünyaya güçlü görünmek zorundaydı. Bu hastalıklara rağmen ağzından purosunu eksik etmeden propaganda faaliyetlerini sürdürdü.

Uzakdoğu cephesinden iyi haberler gelmiyordu. 1941 yılının Aralık ayında, Pearl Harbour yakınında, Japon uçaklarının bombardımanı sonucunda iki büyük İngiliz zırhlısı 600 denizciyle birlikte sulara gömüldü. Singapur'daki İngiliz Birliği Japonlara teslim oldu. 40.000'i İngiliz, gerisi İngiliz sömürge askerlerinden oluşan 130.000 kişi esir oldu.

Hitler'in Sovyetler Birliği'ne savaş açması işleri değiştirdi. Almanya büyük bir risk almıştı. İngiltere bu durumda, düşmanımın düşmanı dostumdur, anlayışıyla Rusya'ya yardım etmeye başladı. Arhangel limanı üzerinden, içinde 5.000 tank ve 7.000 uçak bulunan 4 milyon ton askeri malzeme yardım olarak Rusya'ya gönderildi. Roosevelt de Stalin'e bir mesaj göndererek yardıma hazır olduğunu bildirdi.

Bu gelişmeler karşısında Roosevelt ile Churchill, 9 Ağustos 1941 tarihinde Newfoundland açıklarında ABD'ye ait *Augusta* gemisinde buluştular. Bu iki liderin savaş zamanında gerçekleştirdikleri dokuz buluşmanın birincisiydi. Bu temasların sonucunda Atlantik Paktı ortaya çıkacaktı. Bu görüşme Churchill ile Roosevelt'in her konuda anlaştıkları anlamına mı geliyordu? Pek sayılmaz. Churchill Roossewelt'in uluslararası ticaret serbestliğini korumaya öncelik verdiğini düşünüyor. Üzerinde çalıştıkları maddelerden biri bütün milletlerin kendi hükümet şeklini özgürce seçebileceklerine ilişkin maddeydi. Churchill bundan rahatsızdı. Bu maddeden sadece Avrupa milletlerinin yararlanmasını, kendi sömürgelerindeki halkların bunun dışında tutulmasını istiyordu.[170] Yani demokrasi iyidir ama herkes için değil! Churchill'in yaklaşımı başka türlü yorumlanabilir mi?

(170) Rose, s. 286-288.

Anlaşılan demokrasiyi sadece Britanya adasında yaşayanlar için kabul ediyor, sömürgelerde yaşayanları eşit haklara sahip insanlar olarak göremiyordu. *"Demokrasi kötü bir rejimdir ama daha iyisi bulunamadı,"* sözü de Churchill'indir. Roosevelt aksi görüşteydi. İşin ilginç tarafı şu ki, Churchill'in beklenmeyen çıkışlarından rahatsız olan Roosevelt zaman zaman Stalin'le daha rahat anlaşabileceği düşüncesine varıyordu. Churchill'in de benzer düşüncelere kapıldığı anlaşılıyor. Tahran'da Stalin'le baş başa yediği bir akşam yemeğinde Churchill "Kadehimi proletarya kitlelerinin şerefine kaldırıyorum," demiş, Stalin de "Muhafazakâr parti şerefine içiyorum," diyerek karşılık vermişti. Gene de Roosevelt ile Stalin'in yakınlaşması Churchill'i rahatsız ediyordu. Bir keresinde Violet Bonham Carter'e şu şaşırtıcı sözleri söylemişti: *"Ne kadar küçük bir milletiz. Tahran'da bir yanımda Rus ayısı oturuyor, öbür yanımda Amerikan bufalosu. Ben de ortalarında küçük ve zavallı bir İngiliz eşeği gibi kalıyorum."*

1943 yılındaki Tahran zirvesinde bunun işaretleri görülmüştü. Churchill de bundan rahatsızdı. Eşine yazdığı bir mektupta *"Amerikalılarla sadece zaferden bize pay vermek istemedikleri zaman tartışıyorum. Bizim ordularımızın onlarınkinden çok daha küçük olduklarını görmekten acı duyuyorum. Daima onlarla eşit duruma gelmek istedim. Ama nüfusu bizim üç katımız olan büyük bir devletle dengeyi nasıl sağlarsınız?"* diye yakınmıştı. I. ve II. Dünya savaşları, Amerika'nın parası, malzemesi ve insan gücü olmadan İngiltere'nin büyük bir savaşı kazanamayacağını göstermişti. Churchill'in bütün propaganda çalışmalarına ve İngiltere'yi üstün gösterme çabalarına rağmen bütün dünya bu gerçeği görmüştü.

Churchill sonunda Sovyetler Birliği'nin birçok talebini kabul etti. Polonya ve Almanya'nın yarısı Sovyetler'e bırakıldı. İngiltere'nin çok önem verdiği Akdeniz'in kuzeyindeki Balkan devletleri, Sovyetler'le İngilizler arasında nüfuz bölgelerine ayrıldı. Bu paylaşmalar birçok ülkeyi rahatsız etti. Londra'daki sürgünde Polonya Hükümeti'nin Başbakanı Stanislaw Mikolajczyk, ülkesiyle ilgili düzenlemeye itiraz edince Churchill ona şöyle dedi: *"Sınır düzenlemesini kabul etmezseniz ebediyen devre dışı kalırsınız... Rusya'yla ilişkilerimiz her zamankinden çok daha iyidir. Bu ilişkileri sürdürmek istiyorum. Siz talepleri-*

nizle benim kendi idam cezamı mı imzalamamı istiyordunuz?" Polonya başbakanının istifa etmekten başka çaresi kalmamıştı. Ülkesi onlarca yıl Sovyetler Birliği'nin fiilen egemenliği altında kalacaktı."[171]

Churchill 1944 yılında, Amerika'ya önceden haber vermeden Stalin'i ziyaret ederek, Yunanistan ve Romanya üzerinde nüfuz bölgeleri yaratma konusunda anlaşmaya vardı. Roosevelt'in buna büyük tepki gösterdiğini söylemeye gerek yok. Bu olay onun Churchill'den ne kadar rahatsızlık duyduğunun sebeplerini anlamaya yeter. Savaştan sonra yardım ve ödünç verme politikası görüşülürken de Churchill devre dışı kaldığını hissetmiş, "*Benden ne istiyorsunuz önünüzde ayağa kalkıp köpeğiniz Fala gibi dilenmemi mi?*" demişti.

Churchill'in de Gaulle'le ilişkileri de her zaman sıcak ve dostane olmamıştı. Gerçi İngiltere Gaulle'e yıllarca BBC'den kendi halkına seslenme olanağı vermişti ama onunla Churchill'in birçok konuda görüş ayrılığına düştüğü de biliniyordu. 1943 yılında Churchill, de Gaulle'ün bir siyasi faktör olarak etkinliğini sürdürmesini önlemeyi düşünmüştü. Onu bir İngiliz düşmanı olarak görüyordu. De Gaulle'ün onun otoriter ve benmerkezci davranışları Roosevelt'i de rahatsız ediyordu. Roosevelt Churchill'den de ileri gidiyor, de Gaulle'ün yerine Nazi yanlısı Vichy Hükümeti'nin temsilcisi Amiral François Darlan'la temas kurulmasını istiyordu. Onun öldürülmesinden sonra gene Vichy'nin temsilcisi General Henri Giraud'yu de Gaulle'e tercih etmişti.

Her şeye rağmen 1944 yılının Ekim ayında de Gaulle İngiltere ve Amerika tarafından Fransız Hükümet Başkanı olarak tanındı. Bir ay sonra da Churchill'i Paris'te çok sıcak bir şekilde misafir etti. Gene de Churchill, Anthony Eden'e yazdığı mektupta "*Bu tehdit edici hasım adam barış için ve İngiltere'nin menfaatleri için ileride büyük bir tehlike oluşturacaktır,*" diyordu. Churchill pek de haksız çıkmadı. Yıllarca sonra de Gaulle, İngiltere'nin Avrupa Ekonomik Topluluğu'na üye olma girişimini iki kere veto etti. Bütün bu olumsuz düşünceleri beslemesine rağmen Churchill Fransa'nın büyük devletler arasına girmesi ve Güvenlik Konseyi'nde daimi üye olması için çaba harcadı.[172]

(171) Rose, s. 309.
(172) Rose, s. 302-305.

Churchill'in Stalin hakkında da ilginç düşünceleri vardı. Öyle anlaşılıyor ki, yüzbinlerce vatandaşını ölüme göndermesi Churchill'in onun hakkındaki kanaatlerinin oluşmasında tayin edici faktör değildi. O Stalin'in dünya politikasında ne yapacağını anlamaya çalışıyordu. Acaba Stalin Rusya'nın milli menfaatlerini korumaya mı çalışıyordu, yoksa saldırgan emelleri mi vardı? Bunu kestiremiyordu. "*Bir komünistle iyi ilişki kurmak bir timsahla arkadaşlık etmeye benzer, gıdısını mı okşayacağınızı yoksa kafasına mı vuracağınızı bilemezsiniz. Timsah ağzını açtığında gülümsüyor mu yoksa sizi yemeğe mi hazırlanıyor kestiremezsiniz,*" diyordu. "*Stalin'in programı bizim uğrunda savaştığımız bütün ilkelere aykırıdır,*" diyen Churchill, aynı zamanda da "*Eğer Stalin'le haftada bir akşam yemeği yiyebilseydik hiçbir sorun kalmazdı,*" sözlerini sarf edebiliyordu. Bu bir tutarsızlık mıydı, yoksa Sovyetler'in büyük askeri gücü karşısında çaresizlik mi? Belki daha çok ikincisi...

Balkanlar'daki nüfuz paylaşımının görüşüldüğü Moskova konferansında Churchill, Stalin'in önüne yarım sayfalık bir kâğıt uzattı. Stalin mavi bir kalemle bu kâğıda onayladığını belirten bir işaret koydu ve Churchill'e geri verdi. Buna göre Yunanistan İngiltere'nin, Romanya ve Bulgaristan ise Sovyetler'in nüfuz alanında kalacak, Yugoslavya ve Macaristan'da da iki devlet eşit söz sahibi olacaktı.

Churchill Stalin'e şöyle diyordu: "*İngiltere Akdeniz'de öncü devlet olmalıdır. Adriyatik ve Ege denizlerinde güvenilir dayanak noktaları bulunmalıdır.*" Churchill o görüşmeden sonra bunları elde ettiğine inanıyordu. Milyonlarca insanın kaderi yarım sayfalık bir kâğıt üzerine konulan bir işaretle belirlenmişti! 1945 yılının Şubat ayında Yalta konferansından ayrılırken Churchill pek de iyimser değildi: "*Yunanistan hariç bütün Balkanlar Bolşeviklerin eline geçecek. Bunu önlemek için yapacak bir şeyim yok. Zavallı Polonya için de bir şey yapabilecek durumda değilim,*" diyordu.

Churchill bütün bunları İngiliz halkına anlatmayı ve kabul ettirmeyi başarabilecek miydi? O artık gerçekleri görmeye başlamıştı. Rusya'yla yakınlaşma politikasını Avam Kamarası'nda 25'e karşı 396 oyla kabul ettiren Churchill, savaştan sonra Roosevelt'in yerine başkanlığa seçilen Truman'a "*Doğu ile Batı arasına bir demirperde inmiş-*

tir" diyecekti. Ama bu perdenin bir daha kaldırılması çok zor ve zahmetli olacak ve uzun yıllar alacaktı.[173] Acaba Doğu ile Batı arasına bir demirperdenin inmesinde Churchill'in zaman zaman sergilediği aşırı iyimserliğin payı yok muydu? Başından itibaren daha ihtiyatlı politikalar izlenseydi, gelişmeler böyle mi olurdu? Kim bilir?...

Stalin ile vardığı mutabakattan sonra Churchill, Kralı II. George'u kuvvetle destekliyordu. Ülkeyi Komünist EAM ve ELAS gerillalarının denetimine bırakmak istemiyordu. Ancak kral yanlılarının bazıları İngilizlerin değil, Almanların ve İtalyanların yanında yer almıştı ve onlarla birlikte komünistlerle mücadele etmeye çalışıyorlardı. Yetkilerini diktatörce kullanan General Metaxas'ın rejimine karşı duyulan tepkiler de komünistlere halkın verdiği desteği artırıyordu.[174]

Churchill 1944 yılının Noel tatilini Atina'da geçirmeye karar verdi. Orada Komünistlerle Ulusal Halk Kurtuluş Cephesi arasında içsavaş başlamıştı. Atina'da da çatışmalar yaşanıyordu. Churchill oradaki İngiliz birliklerinin komutanı General Robert Scobie'ye şu talimatı verdi: *"Burada düzen mümkünse kan dökülmeden, ama gerekirse kan dökülerek sağlanmalıdır."* Önemli olan düzenin sağlanmasıydı, kanın dökülüp dökülmemesi ikinci derecede önemliydi. Son zamanlarda bazı protesto eylemlerini aşırı şiddet kullanarak bastıranlar acaba Churchill'in o sözlerinden mi esinlenmişlerdi?

Normandiya çıkarması sırasında da Churchill güç durumda kaldı. Artık savaşa iyice ağırlığını koyan Amerikalılar, Alman birliklerinin kullanacağı ana yolları geçilmez hale getirmek için bazı küçük Fransız şehirlerini bombalamak zorunda olduklarını bildirdiler. Churchill şaşırdı. Hem Dwight D. Eisenhower'e, hem de Roosevelt'e başvurarak, ölecek Fransızların sayısının 10.000'i geçmemesini istedi. Bir dost ülkenin sivil halkından bu kadar çok kişinin öldürülmesine, savaşın zorunlu kıldığı nedenlerle bile olsa, razı olmak bir siyasetçi açısından zor bir karardı. Sonunda bu bombardımanlarda 15.000 Fransız öldü.[175] Acı bir tabloydu. Churchill daha önce de Almanların eline geç-

(173) Rose, s. 312-315.
(174) Beevor, s. 423.
(175) Beevor, s. 572.

memesi için Fransız Vichy Hükümeti'nin denetiminde Kuzey Afrika kıyılarında bulunan Fransız savaş gemilerinin batırılması emrini vermiş ve orada çok sayıda Fransız denizci "dost ateşi" sonucunda ölmüştü.

Savaş bittikten sonra da Churchill kendine özgü yaklaşımlarını ve değerlendirmelerini sürdürdü. Bir gün Mareşal Harold Alexander'in *"Savaş Avrupa halklarına özgürlük ve refah getirmek için yapıldı,"* yolundaki sözlerine karşılık Churchill, *"Hiç de öyle değil. Biz İngiliz halkına hak ettiği saygının gösterilmesi için savaştık,"* demişti. Savaştan sonra İngiliz parlamentosu önünde toplanan büyük bir halk topluluğuna zafer konuşması yapan Churchill'in şu sözleri yıllarca hatırlandı: *"Britanya ileri!"* O bir İngiliz milliyetçisiydi.[176]

İngiltere artık dünyanın en büyük devleti değilse bile büyük devletlerden biriydi. Churchill'in hedefi 19. yüzyılda geçerli olan İngiltere, Fransa, İtalya, İspanya ve Prusya'nın Doğu'daki Rusya'yı dengeleyen yapısının bir benzerini oluşturmaktı. Yeni dünya düzeninde Almanya'nın saldırganlığını önlemek için İngiltere, Amerika, Sovyetler Birliği ve Çin'den oluşan bir "dünya konseyi" kurulacaktı.[177] Savaştan sonra kurulan Birleşmiş Milletler'in en etkili organı olan Güvenlik Konseyi'nde bu ülkeler ve Fransa daimi üyeler olarak yer aldılar ve dünyanın güvenlikle ilgili sorunlarında söz sahibi oldular.

Bu beş ülkeden her biri veto hakkına sahip oldukları için dünyaya nizam verecek kararlar, ancak bunların hepsinin olumlu veya çekimser oyuna ilaveten Güvenlik Konseyi'nde oluşacak çoğunlukla alınacaktı. Savaşın bitişinden 69 yıl geçtikten sonra bile aynı düzenin devam etmesi dikkat çekicidir. Bu düzenin değişmesini, daimi üyeler arasına Almanya ve Japonya'nın da katılmasını, bazı ülkelere de ağırlıklı katılım sağlanmasını amaçlayan girişimler bugüne kadar başarılı olamadı. Son zamanlarda başta Türkiye olmak üzere, bazı ülkelerin Birleşmiş Milletler sistemini eleştirerek yeniden yapılanmaya gidilmesi önermeleri de şimdiye kadar sonuç vermedi.

(176) Rose, s. 306, 312, 321.
(177) Rose, s. 301.

Aslında savaştan kısa bir süre sonra İngiltere'nin artık dünyanın en büyük gücü, en üstün ve etkili devleti olmadığı görülecek, yeni dengeler Amerika'nın ve Sovyetler Birliği'nin öncülüğündeki ittifaklar arasında sağlanacaktı. İngiltere artık oyunculardan biriydi ama başoyuncu değildi.

Bütün bu yaşananların sonucunda Churchill'in ön planda görev aldığı propaganda çalışmalarının başarılı olduğu söylenebilir mi? Kuşkusuz savaşın kazanılmasında onun konuşmaları, söylemleri etkili olmuştu ama İngiliz halkının savaştan sonra yaptığı değerlendirmede bu etkinin sınırlı olduğu görülecekti. Nitekim Churchill'in Muhafazakâr Parti ağırlıklı ulusal koalisyonu, savaştan sonra yapılan ilk seçimlerde rakibi Clement Attlee'nin başkanlığındaki İşçi Partisi karşısında ağır bir yenilgiye uğradı. İşçi Partisi oyların % 47.7'sini Churchill'in partisi % 36.2'sini almıştı. Oysa savaş yıllarında yapılan kamuoyu yoklamalarında Churchill'e verilen destek % 78'in altına düşmemişti. Halkın büyük bir çoğunluğunun desteğine sahip olduğu iddiasıyla hükümet edenler bazen böyle zor durumlarla karşı karşıya kalabiliyorlardı. İngiliz halkı Churchill'i savaştaki büyük başarısına rağmen niçin böyle büyük bir yenilgiye uğratmıştı? Genel kanı şu: Churchill savaşı tek adam gibi yönetmişti. Partisiyle yeterince ilgilenmemişti. İç politikaya zaman ayırmamıştı. Demokrasinin kökleştiği ülkelerde tek kişiye bağlı hükümetler de partiler de pek uzun ömürlü olamıyorlardı. Churchill daha sonraki yıllarda da önemli görevlerde bulundu. 1951'le 1955 yılları arasında yeniden başbakanlık görevini üstlendi. Ama onun savaş sonrasındaki siyasi yenilgisi kolay kolay unutulmadı ve tek adamlığa özenen siyasetçilere hatırlatıldı.

Amerika'nın Değişik Propaganda Yöntemleri

Savaş yıllarında İngiliz propagandasıyla Amerikan propagandası arasında hem benzerlikler hem de farklılıklar var. Amerika'nın propaganda stratejisinin öncelliği, halkın ülkenin savaş çabalarını desteklemesini sağlamaktı. Vatanseverlik unsuru ön plana çıkarılıyordu. Savunma gücünü artırmak için çıkarılan tahvillerin satışının artırılması da propagandanın önemli hedeflerinden biriydi.

İngiltere'de olduğu gibi Amerika'da da savaş yılları özgürlüklerin, özellikle basın özgürlüğünün en katı şekilde engellendiği yıllardı. Hem I. hem de II. Dünya Savaşı yıllarında savaşan birliklerle beraber cepheye giden gazetecilerin haberi ön sansürden geçirildikten sonra yayınlanabiliyordu. Başkan Franklin Roosevelt 19 Aralık 1941 tarihinde imzaladığı kararnameyle bir sansür bürosu kurdu. Bu büronun başkanı bütün uluslararası haberleşmeleri sansür etme yetkisine sahipti. 1941 ile 1945 yılları arasında Amerika'dan yabancı ülkelere veya yabancı ülkelerden Amerika'ya gönderilen bütün mektuplar açıldı ve okundu. Daha sonraki yıllarda, Vietnam Savaşı ve Grenada'nın işgali yıllarında da sansür uygulandı.

Savaşın başlangıcında Amerikan halkı hükümetin propaganda çalışmalarına mesafeli duruyor. I. Dünya Savaşı'nın tecrübeleri unutulmamış. O zaman yapılan propagandalarla halka söylenenlerin çoğunun gerçek dışı olduğu daha sonra anlaşılmış. Bu tecrübenin ışığında, hükümet şimdi amacın propaganda değil, halka gelişmeler hakkında bilgi vermek olduğunu anlatmaya çalışıyor. Oysa yapılan propagandadan başka bir şey değil.

1942, Amerika'nın savaşa katıldığı yıldır. O yıl Başkan Franklin Roosevelt bir Savaş Enformasyon Bürosu (OWI) kuruyor. Bu büro halkı etkilemek için Hollywood'taki film stüdyolarından, radyodan ve yazılı basından geniş ölçüde yararlanıyor. Yazarlardan savaş propaganda çalışmalarında yararlanılmak amacıyla da "Yazarlar Savaş Bürosu" oluşturuluyor. Bu büronun görevi de, hükümetin propaganda alanındaki beklentilerini tanınmış yazarlar aracılığıyla halka ulaştırmak; savaşın sonuna doğru Alman halkına dayatılan ağır barış şartlarının haklı ve doğru olduğunu Amerikalılara anlatmak. OWI'nin yurtdışındaki örgütlenmesini de Amerikan Enformasyon Servisi USIS üstleniyor.

Evvelce "Nazi Partisi başkadır Alman halkı başkadır" söylemini savunan propaganda teşkilatı artık bu söylemden vazgeçiyor. Çünkü barış antlaşmasının acısını herkesten çok Alman halkı çekecektir. Bunun gizlenecek tarafı yoktur. Roosevelt'in propaganda ve enformasyon konularındaki yakın danışmanlığını üstlenen Nelson Rockefeller, özellikle Nazilerin Güney Amerika'daki propaganda faa-

liyetlerinden rahatsız. Başkana bu faaliyetlerin önlenmesini öneriyor. Bu öneri üzerine Amerika'nın görüşlerini yansıtan gazeteler ve dergiler, Güney Amerika ve Karayip ülkelerinde geniş ölçüde dağıtılmaya başlanıyor. Buna benzer bir propaganda çalışmasına da Avrupa ülkelerinde girişiliyor. Bu amaçla kurulan örgütün adı "Enformasyonun Koordinasyonu Örgütü" (CIO). Bu örgüt 1942 yılında Stratejik Hizmetler Ofisi (OSS) ile birleştiriliyor. Savaştan sonra, 1947 yılında kurulacak olan CIA'nın nüvesini bu kuruluşlar oluşturuyor.

Amerikalılar kendi vatandaşlarını etkilemek için duvar ilanlarına öncelik veriyorlar. Savaş sırasında herkesin göreceğe yerlere asılmak üzere 200.000 duvar ilanı hazırlanıyor. Diğer müttefik ülkelerin ilanlarında daha çok düşmana karşı nefret duyguları aşılanırken Amerikalılar görev ve vatanseverlik temalarını ön plana çıkarıyorlar.

Alman halkını ve onu destekleyen ülkelerin halklarını etkilemek için de uçaklardan atılan el ilanlarından geniş ölçüde yararlanıyorlar. El ilanlarında Müttefiklerin hedefinin siviller değil, sadece askeri tesisler olduğu belirtiliyor. Bu ilanların bir bölümü de Japonya'nın üzerinde atılmış. Bu propaganda ilanlarını görenler Hiroşima ve Nagazaki bombardımanlarından sonra herhalde savaş sırasındaki propagandalara inanılmayacağını anlamış olmalılar. İlanlardan bir bölümü de düşman askerlerine yönelik. Bu ilanları elinde bulunduran askerlerin Müttefik güçlerine teslim olmaları halinde kolaylık görecekleri söyleniyor. Amerika B-17 bombardıman uçaklarından oluşan bir filoyu bu el ilanlarını atmak için görevlendiriyor.

Amerika içinde de propaganda yaygın biçimde uygulanıyor ve özgürlükleri kısıtlayıcı yasalar çıkarılıyor. Bunlardan biri de 1940 yılında çıkarılan ve yabancıların kayıt olma kurallarını getiren Smith Yasası. Yasa ABD Hükümeti'nin veya eyalet hükümetlerinin devrilmesini savunmayı, teşvik etmeyi büyük bir suç haline sokmuş, Amerikan vatandaşı olmayan yabancılara da dört ay içine resmi makamlara kayıtlarını yaptırma zorunluluğu getirmişti. Bu yasanın uygulamaya geçirilmesiyle 1941 ile 1957 yılları arasında, büyük çoğunluğu sol eğilimli olan yüzlerce kişi yargılanıyor ve cezalandırılıyor. Önce Troçkistler, daha sonra faşistler ve sonra da komünistler yargılanıp cezalandırılıyor.

Amerikalılar savaş yıllarında radyonun olanaklarından geniş biçimde yararlanıyorlar. Başkan Roosevelt'in "Şömine Başı Sohbetleri" adıyla yayınlanan programı çok etkili oluyor. 1942 yılının Şubat ayında Norman Corwin'in "İşte Savaş Budur" başlıklı programı da kısa dalgadan bütün dünyaya ulaştırılıyor. Bunun istisnası Japonya. Çünkü o yıllarda Japon vatandaşlarının kısa dalga alıcıları olan radyoları kullanmaları yasak. Amerikan propaganda teşkilatı, ancak Amerikan birlikleri Uzakdoğu'daki Saipan'ı işgal ettikten sonra oradan yaptıkları orta dalga yayınlarıyla Japon halkına ulaşabiliyor.

1942-1943 yıllarında ünlü oyuncu Orson Welles'in CBS radyosunda sunduğu "Merhaba Amerikalılar" başlıklı program, Amerikan Hükümeti'nin propaganda birimleri tarafından yönlendiriliyor ve Amerikan kıtasında yaşayan halklar arasında dostluk duygularını geliştirmeyi amaçlıyor. Savaş yıllarında Amerikan Hükümeti'yle yakın işbirliğinde bulunanlar arasında Walt Disney stüdyoları da var. Artık çizgi filmler de propaganda aracı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Walt Disney'in en çok etki yapan çizgi filmlerinden biri, *Führer'in Yüzü* adlı, Hitler'le alay eden bir film.

Hollywood, savaş yıllarında Amerikan propaganda örgütünün en büyük destekçileri arasında. Orada çevrilen filmlerde savaş konuları sık sık ele alınıyor. O filmlerde Naziler gangster kılığında gösterilirken, Japonlar insani değerleri olmayan, düşünme yeteneğinden yoksun kişiler gibi yansıtılıyor. Özellikle Pearl Harbour baskınından sonra Amerikan filmlerinde vatanseverlik duygularını yüceltici temalar kullanılıyor. Savaş sırasında yayınlanan en önemli filmlerin başında Humphrey Bogart'ın oynadığı *Kazablanka* geliyor. O filmde Amerika'nın Nazi yanlısı Fransız Vichy Hükümeti'yle ilişkileri anlatılıyor.

Sanatçılar nasıl oluyor da propaganda faaliyetlerinde rol alıyorlar? I. Dünya Savaşı'nda İngiltere'de olduğu gibi II. Dünya Savaşı'nda da Amerika'da bunun örneklerine rastlanıyor. Üstelik bu gibi yayınlarda ve basılı eserlerde gerçek dışı bilgiler ünlü yazarların kaleminden yayınlanıyor. II. Dünya Savaşı yıllarında yapılan propagandaların bir de ticari amacı var. Savaş araçları üreten firmalar da fırsatı kaçırmıyor ve radyolardan kendi ürünlerinin reklamını yapıyorlar.

Savaş sırasında Amerika gazeteleri ne yapıyor? Hükümetin etkili sansür mekanizması gazetelerin yayınlarına yön veriyor. Kendi ülkeleri hakkında olumsuz haber ve yorumların yazılmaması için gazeteciler sık sık uyarılıyor. Hükümetin bu çabaları başarılı oluyor mu? Her zaman değil ama çoğunlukla oluyor. Örneğin radyolarda ve gazetelerde hava raporlarının yayınlanması bile yasaklanıyor. Düşmana istihbarat sağlamamak için bu gibi konularda kamuoyuna da bilgi verilmiyor. Basılı yayınlarda da sınırlama var. Örneğin denizaltılarla ilgili bilgiler içeren kitapların yayınlanması yasaklanıyor. Düşmanın eline Amerikan denizaltılarıyla ilgili bilgilerin geçmesinden çekiniyorlar.

Başkan Roosevelt Amerikan basınına verdiği demeçlerde, halkın, diktatörlerin savaşı kazanması halinde Avrupa'nın ve Asya'nın ne gibi sıkıntılarla karşılaşacağını düşünmelerini istiyor. Roosevelt'in savaş propagandasında demokratik haklar, halkın birliği gibi konular ön plana çıkarılıyor. Ama Amerika'daki siyah derililerin örgütleri ülke içindeki hak mücadelesini unutturmak istemiyorlar. O nedenler sadece hak, adalet, eşitlik gibi kavramların onlar tarafından desteklenmesi kolay olmuyor. Siyah derililerin savaş yıllarındaki söylemi şöyle: "*Yurtdışında faşizme karşı, yurtiçinde ayırımcılığa karşı zafer.*" Savaş, onlara ülke içinde çektikleri sıkıntıları unutturmamış.

Savaşın seyrine göre propagandanın içeriği de değişiyor. Örneğin Almanların Sovyetler Birliği'ne saldırmasından sonra Rusları övücü bazı filmler çevriliyor. Örneğin Roosevelt'in önerisiyle çevrilen *Moskova Görevi* adlı filmde Stalin döneminde Troçki yanlılarının yargılandıkları ve pek çok kişinin idamıyla sonuçlanan davalar haklı gibi gösteriliyor.

Japonya'nın saldırısına uğrayan Çin'i destekleyen ve Çinlileri öven filmler de yapılıyor.

Siyasal çıkarlar gerektirdiğinde demokrasinin öncülüğünü yapan ülkeler bile insan hakları, özgürlükler ve yargı bağımsızlığı gibi alanlarda başka ülkelerin insanlık dışı uygulamalarını ve o ülkelerin halklarının çektiklerini görmezlikten gelebiliyorlar. Tabii savaş sona erene kadar... Daha sonraki Soğuk Savaş döneminde Ruslar Amerikan filmlerinde yeniden kötü kişi olarak temsil ediliyor.

Amerikan sinemalarında Hitler'i, Mussolini'yi, Tojo'yu bütün kötülüklerin kaynağı olarak gösteren ve çoğu zaman onları mizah yoluyla eleştiren filmler gösteriliyor.

Özellikle güneydoğu Asya'daki savaşları her ülke kendisine göre yorumlayarak halka anlatıyor. Örneğin Amerikan basını Coral Deniz Savaşı'nda Japonların büyük kayıplar verdiğini yazarken, Japonlar bu savaşın kendi zaferleriyle sonuçlandığı yolunda yayınlar yapıyor. 1942 yılındaki Savo muharebesi Amerikalıların yenilgisiyle sonuçlanmıştır. Bunun başarı gibi gösterilmesine imkân yok. O nedenle bu savaşla ilgili haberlerin yayınlanması iki ay boyunca yasaklanıyor. Amerikan halkı benzin sıkıntısının neden kaynaklandığını öğrenemiyor. Aslında bunun sebebi Amerika'ya petrol taşıyan çok sayıda tankerin batırılması.

Savaşta ölen ve yaralanan Amerikan askerlerinin sayısı da uzun süre Amerikan halkından gizleniyor. Roosevelt izin verene kadar ölen askerlerin fotoğraflarının yayınlanması da yasaklanıyor. Roosevelt bir radyo konuşmasında Pearl Harbour'da uğranılan kayıpların ciddi boyutta olduğunu söylüyor ama sayı vermiyor. Halkın Japonların bu büyük saldırısının gerçek boyutunu öğrenmeleri uzunca bir zaman sonra mümkün olabiliyor.

Savaş ekonomik sıkıntıları da beraberinde getiriyor. Çok sayıda Amerikalının askere alınması, ulaşım yollarındaki güçlükler gıda sıkıntısına yol açıyor. Hükümet halkı sebze bahçeleri kurmaya teşvik ediyor. Savaş yıllarında Amerikalılar 50 milyon sebze bahçesi oluşturuyor. Buralarda üretilen sebzeler Amerika'nın savaş öncesi üretimini aşıyor.

Savaşın bir de mali yükü var. Bunun için savaş bonoları satışa çıkarılıyor. Devlet halktan borçlanıyor. Bütün bu konularda halkın etkilenmesi için propaganda yöntemlerinden geniş ölçüde yararlanılıyor.

Peki, bu propaganda çalışmaları Amerikalıların tümünü etkiliyor mu? Japonların Pearl Harbour saldırısına kadar kuzey ve orta batı eyaletlerinde yaşayan Alman kökenli Amerikalıların bir bölümü Nazi yanlısı, bir bölümü de bu görüşte olmamakla birlikte Almanya'ya karşı savaşı desteklemiyorlar. İrlanda asıllı Katolik Amerikalıların da önemli bir bölümü Nazilere sempati duyuyor,

çünkü onlar İngiltere'nin bu savaştan kazançlı çıkmasını istemiyorlar. Onların hasmı İngiltere. Buna karşılık Amerika'nın güney eyaletlerinde yaşayanların İngiltere'ye büyük sempatileri var. Yani savaşın başlarında Amerikan halkı içinde farklı eğilimler var. Amerikan propagandasının hedeflerinden biri de ülke içinde görüş birliğini gerçekleştirmek ve hükümetin alacağı kararların halkın bütünü tarafından desteklenmesini sağlamak. Savaş koşullarında halk artık propagandaların gerçekleri yansıttığına gittikçe daha fazla inanmaya başlıyor. O tarihlerde, yazar ve insan hakları savunucusu Ward Churchill'in dediği gibi: *"Amerikan halkı kendisine söylenenleri aynen yapma özgürlüğüne sahipti!"*

Sovyetler Birliği gibi otoriter yöntemlerle yönetilen ve basının hiçbir zaman gerçek anlamda özgür olmadığı ülkelerin gazetecilerinden savaş bittikten sonra bile fazla bir şey beklemek mümkün değildi. Ama özgürlüğün ve demokrasinin öncülüğünü yaptığını söyleyen Batı ülkelerinde zaman zaman düşünce özgürlüğüyle bağdaşmayan akımlar veya hükümetlerin yönlendirmeleri olduğunda basının daha dirençli davranması bekleniyordu. Özellikle Amerika'da senatör McCarthy'nin adeta bir medya terörü estirdiği dönemde birçok gazeteci onun söylemlerini benimsemese bile, onları halka aktararak bir anlamda onun istediği doğrultuda kamuoyu yaratılmasına yardımcı oldu. II. Dünya Savaşı'nda propaganda adeta tam bir savaş silahı gibi kullanılıyor. Daha savaştan önce radyonun bir silah gibi kullanılabileceğini anlayanlardan biri de, Fransız Özgürlük Hareketi'nin fiili lideri konumundaki General de Gaulle.

De Gaulle'ün Savaş Aracı: BBC Londra

De Gaulle 1934 yılında yayınlanan *Meslek Ordusuna Doğru* başlıklı kitabında, zırhlı birliklerin radyoyu etkili biçimde kullanabilecekleri yönünde tahminlerde bulunuyordu. Savaşan taraflar kendi görüşlerini halka kabul ettirmek için özellikle radyolardan geniş ölçüde yararlanıyorlar. Tabii o yıllarda tarafsız basından bahsetmek neredeyse imkânsız. Savaşan ülkelerde radyo ve gazetelerin yayınlarını yönlendirmek ve denetlemekle görevli özel birimler var.

Almanların yanı sıra İngilizlerin ve Amerikalıların çok güçlü pro-

paganda örgütleri var ama Fransa'nın yok. Fransa Alman işgaline girdikten sonra işgale direnen Fransızların ülke içinde propaganda yapma şansı çok sınırlı. Direnişin lideri de Gaulle, propaganda çalışmalarını Londra'dan yürütüyor. İngiliz Hükümeti'nin izniyle BBC de Gaulle ve arkadaşlarına çok geniş yayın yapma olanağı tanıyor. BBC 1922 yılında kurulmuş ama 1927 yılından itibaren kamu kurumu haline gelmiş. Özellikle savaş yıllarında hükümetin tavsiyelerine uymak zorunda.

Aslında de Gaulle'ün önderliğindeki "Özgür Fransız Kuvvetleri"nin pek bir gücü yok. 1940 yılında sahip oldukları kuvvetler 7.000 kişiden ibaret. Bunun çekirdeğini de "yabancı lejyon" kuvvetleri oluşturuyor. Ancak BBC'nin Fransızca yayınları başlı başına bir ordu gibi görev yapıyor. Özgür Fransa hareketinin öncüsü de Gaulle, işgal atındaki Fransa'nın Nazilere boyun eğmiş hükümetine karşı başkaldıran, emre itaatsizlikten giyabında idama mahkûm edilmiş bir general. BBC'nin Fransız halkına yayınlarını etkili bir savaş silahı gibi kullanan de Gaulle, defalarca bu yayınlar yoluyla doğrudan doğruya Fransız halkına hitap ediyor. De Gaulle 18 Haziran 1940'ta BBC'den Nazi işgali altındaki Fransız halkına tarihi bir çağrıda bulunuyor. De Gaulle'ün çağrısı özetle şöyle:

Bütün Fransızlara...

Fransa bir muharebeyi kaybetti ama savaşı kaybetmedi. Tesadüfeseri işbaşına gelmiş bir hükümet paniğe kapılarak, (milletin) şerefini unutarak teslim olabilir ve ülkeyi teslimiyete götürebilir. Ama hiçbir şey kaybolmadı.

Hiçbir şey kaybolmadı çünkü bu bir dünya savaşıdır. Özgür dünyada çok büyük kuvvetler henüz hiçbir şey kaybetmedi. Bir gün bu kuvvetler düşmanı ezeceklerdir. Fransa'nın o gün zafere hazır olması lazım. İşte o zaman Fransa özgürlüğüne ve büyüklüğüne yeniden kavuşacaktır. Benim tek amacım budur.

Bu nedenle, nerede olurlarsa olsunlar, Fransızları fedakârlıkta ve umutta eylemde benimle birlikte olmaya çağırıyorum.

Ülkemiz ölüm tehlikesiyle karşı karşıyadır. Onu kurtarmak için hepimiz mücadele edelim.

Yaşasın Fransa.

De Gaulle'ün bu sözleri Fransızları çok etkiledi ve direnişin ateşini tutuşturdu. Vichy Hükümeti'nin başındaki Mareşal Pétain, Verdun kahramanı olarak Fransızların gönlünde çok saygın bir yere sahipti. Ama artık Nazi Almanyası'nın etkisi altına girmişti. De Gaulle onu "Almanların rehine aldığı" bir komutan gibi görüyordu. O özgür Fransa'yı temsil edemezdi. BBC'de şöyle diyordu: *"Mareşal Pétain iğrenç bir mütarekelerin sorumluluğunu üstlenmiştir."* Oysa İngilizler hâlâ Pétain'le işbirliği yapabilecekleri düşüncesinden vazgeçmiş değillerdi. De Gaulle ile Churchill'in ilişkilerinin soğumasındaki en önemli etkenlerden biri buydu.

De Gaulle BBC'den Fransız halkına sürekli olarak eylem çağrısında bulunuyordu. Örneğin 1 Ocak 1941'de saat 15.00'la 16.00 arasında halkın bütün sokakları boşaltmasını istemişti. Fransızların milli günü olan 14 Temmuz'da da coşkulu bir kutlama yapılması için çağrıda bulunmuştu. Ancak bazı aşırılıklara da karşıydı. Özgürlük Hareketi, yakaladığı Almanları öldürmeye başlamıştı. De Gaulle buna karşı çıktı.[178]

BBC'deki yayınları Fransa'nın en ünlü yazar, düşünür, gazeteci ve aydınlarından bir grup yönetiyor. Bunların arasında Maurice Schumann, René Cassin gibi daha sonra çok önemli görevlere getirilecek kişiler de var. Benim de Avrupa Konseyinde görev yaptığım yıllarda yakından tanıma fırsatı bulduğum, zaman zaman evine giderek özellikle insan hakları konusunda görüşlerinden yararlandığım Prof. René Cassin, 7 Ağustos 1940 tarihinde de Gaulle ile Churchill arasında yapılan anlaşmanın metnini hazırlayan ünlü bir hukukçudur. NATO Antlaşması'nı hazırlayan heyette Fransa'yı temsil etmiştir. Milletvekilliği yapmış, UNESCO'da Fransa'yı temsil etmiş, Avrupa Adalet Divanı Başkanlığı'nda bulunmuştur. Başarılı hizmetleri dolayısıyla Nobel Barış Ödülü'ne layık görülmüştür. İşte savaş yıllarında BBC'nin Fransız halkına moral veren ve Özgürlük Hareketi'ni yönlendiren yayınlarını bu gibi şahsiyetler yönetiyordu.

Alman Hükümeti Fransız halkına yönelik Fransızca yayınlar yaparak halkı etkilemeye çalışıyor. O sırada Fransa'da 5-6 milyon rad-

(178) Crochet, s. 14, 135.

yo alıcısı var. Ama herkes haberleri ve yorumları radyodan öğrenmenin bir yolunu buluyor. Tabii Fransızların güvendikleri radyolar Almanya'nın propaganda yayını yapan radyoları değil.

Savaştan önce BBC'nin Fransızca yayınları haftada 3.5 saatten ibaret. Savaş başladıktan sonra önce 28 saate, daha sonra da 35 saate çıkıyor. Savaşın sonuna doğru bu programların süresi 45 saati aşıyor. BBC'nin Fransızca yayınları başlangıçta "Ici France" (burası Fransa) sloganıyla yapılıyor. Daha sonra bu slogan değişiyor ve "Fransızlar Fransızlarla Konuşuyor" adını alıyor.

Bu yayınlar Nazi yönetimini çok rahatsız ediyor. Bu yüzden BBC programlarının dinlenmesini yasaklıyorlar. Dinleyenlere de ağır cezalar veriyorlar. Ayrıca yayını engelleyici cihazlar kullanılıyor. Ama yayınları tamamen dinlenemez hale getirmeyi başaramıyorlar.

Fransa Alman işgali altındadır. Mütareke metninin 14. maddesine göre bütün Fransız radyoları susturulacaktır. Goebbels bu koşulun uygulanması için talimat veriyor ve Fransa'dan yayın yapan Fransız radyoları susturuluyor. Alman kuvvetleri bütün yayın istasyonlarını ele geçiriyorlar. Paris radyosu da işgalcilerin propaganda dairesinin yönetimine geçmiştir. Bu dairenin basın, radyo ve özgürlükleri kısma alanlarında çok geniş yetkileri var. Paris'teki Alman Büyükelçisi Otto Abetz de bu alandaki uygulamaları denetlemekle görevlidir.

Devletin resmi radyosundan artık sadece işgal kuvvetlerinin propaganda yayınları izlenebiliyor. İstanbul'da mütareke zamanında yabancıların hizmetine giren gazeteciler gibi, Fransa'da da işgal döneminde işgalcilere hizmet sunmaya hazır gazeteciler var. Paris radyosunun Nazi propagandası yapan yayınlarında onlar görev alıyor. Philippe Henriot, d'Herold-Paquis ve Lucien Rebatet bunlardan birkaçı. Artık resmi Fransız radyosunda görev alan gazeteciler "Almanya'dan esinlenen ve Almanya'nın yönettiği Avrupa" fikrinin gönüllü savunucuları olmuşlardır. Özgür Fransa hareketi ve onun lideri General de Gaulle bu radyo yayınlarının baş hedefidir.[179]

(179) Bernard Crochet - Franck Bauer, *et l'Epopée de Radio Londres*, Editions Ouest-France, Rennes, 2013, s. 11, 42.

Fransa'nın bir de fiilen Alman işgali altında olmayan doğu ve güney bölgesi var. Bu bölgenin başkenti Vichy. Vichy yönetiminin işgal altındaki Fransa topraklarından pek farkı yok. Pétain ve Başbakan Laval tamamen Nazi Almanları'nın etkisi altında. Almanlar ne isterse o oluyor. Vichy radyosu da dolayısıyla Almanların istediği gibi yayın yapıyor. Ne yazık ki, Fransa'nın ünlü bazı sanatçıları da bu yayınlara katılarak Vichy yönetimine dolaylı destek veriyorlardı. Bunlar arasında Maurice Chevalier ve Tino Rossi gibi sanatçılar da vardı.[180] Paris radyosuyla Vichy radyosunun pek farkı yok. Bütün yayınlar sansür ediliyor.

İşgale karşı çıkan Fransızlar artık kendi yayınlarını yapmak zorundalar. Ama o koşullarda bu imkânsıza yakın. Gene de 1940 yılının sonlarında yeraltına giren mukavemetçiler gizlice bazı gazeteler çıkarmaya çalışılıyorlar. İşte BBC'nin Fransızca yayınları bu ortamda başlıyor. İngilizler başlangıçta çekingendir. Vichy Hükümeti'yle hemen ipleri koparmayı istemiyorlar. İlk başlarda BBC'den Fransız özgürlük hareketi sözcülerine günde sadece 5 dakika konuşma hakkı tanınıyor. Daha sonra bu 45 dakikaya çıkıyor. Sonra çok daha uzun programlar yapma hakkı veriliyor. Artık BBC Fransız özgürlük hareketinin, direnişin sözcülerinin yayın organı haline gelmiştir. Bu yayınlarda sık sık şu sözler duyuluyordu: *"Paris radyosu yalan söylüyor... Paris radyosu yalan söylüyor... Paris radyosu Alman'dır."*

De Gaulle ve arkadaşlarının yayınları İngiltere'nin savaşta izlediği politikalara da, hiç değilse ilk yıllarda hizmet ediyor. Bizzat Churchill bu yayınlarda bir konuşma yaparak Fransız halkına hitap ediyor. *"Fransızlar, ben Churchill'im. 30 yıldan beri barışta ve savaşta sizlerle beraber oldum... Bugün karanlıklar içinde olan Fransa'nın üzerinde güneş yükselecektir,"*[181] diyerek halkın moralini yüksek tutmaya çalışıyor.

BBC'nin Fransızca yayınlarında sadece halkın moralini yükseltecek haberler ve yorumlar verilmiyordu. Aynı zamanda Özgürlük Hareketi'ne de şifreli mesajlar ulaştırılıyordu. Örneğin bu mesajlar-

(180) Crochet, s. 78.
(181) Crochet, s. 66.

dan biri "Lisette iyidir" sözleriydi. Herkesin anlamadığı bu mesaj, Özgürlük Hareketi için önemli bir işaret veriyordu. Tıpkı Cenevre'deki Kıbrıs müzakerelerinde Başbakan Bülent Ecevit'in Dışişleri Bakanı Turan Güneş'e "Ayşe tatile gitti" diyerek ikinci harekâtın mesajını verdiği gibi...

BBC'nin mesajları arasında hereksin anlayabileceği cinsten olanlar da vardı: "kaplumbağa" mesajı gibi. Bu halkı işgalcilerin işini zorlaştırmak için yavaş çalışmaya teşvik eden ve halkın büyük bölümünün benimseyerek uyguladığı bir mesajdı.[182] Aslında işgal kuvvetleri 28 Ağustos 1940 tarihinde yayınladığı bir kararnameyle halkın milli duygularını harekete geçirecek simgelerin yasaklanmasını kararlaştırmıştı. Örneğin binaların üzerine Fransız bayrağı ve simgeleri asılamayacak, yurtseverliği yansıtan giysiler ve işaretler kullanılamayacaktı. Bu yasaklara uymayanlara bir yıl hapis ve ağır bir para cezası verilecekti. Bu gibi yasalar belki savaş zamanlarında işgal kuvvetleri tarafından konulabilirdi ama halkın üzerinde beklenen etkiyi yapamazdı. Nitekim işgal altındaki Fransa'da da öyle oldu. Halkın büyük kısmı direnişi desteklemeye devam etti. Örneğin I. Dünya Savaşı'nı anma günü Nazi işgalini protesto günü haline geldi. BBC'de René Cassin'in yaptığı çağrıya uyan Fransızlar meçhul asker anıtına çelenler koydular. Polisin bu eylemi engelleme çabası sonuçsuz aldı. Çelenk koymayı engelleme girişimleri yabancı işgali altında bile başarılı olamıyordu.

Vichy Hükümeti'nin Nazi Almanyası'na yakınlaştığının her işareti ortaya çıktığında, BBC radyosundan gerekli cevap veriliyordu. Örneğin Mareşal Pétain'in 24 Ekim 1940 tarihinde Hitler'le buluşmasından üç gün sonra, 27 Ekimde de Gaulle BBC'de yaptığı konuşmada, Vichy rejiminin vatana ihanet yolunda bir adım daha attığını söylemişti. Ama Vichy yönetiminin izlediği yanlış yoldan geri adım atma gücü, hatta niyeti yoktu. Örneğin artık faşizmin simgesi haline gelen Başbakan Laval, 22 Haziran 1942 tarihinde verdiği bir demeçte, *"Almanya'nın zaferi kazanmasını diliyorum. Aksi halde Bolşevizm her yere yerleşecektir,"* diyordu.

(182) Crochet, s. 70.

İşin hazin tarafı şu ki, işgal altındaki Fransız Hükümeti de neredeyse her gün teslimiyetçiliğin işaretini veriyordu. Örneğin milyonlarca insanı silah altına alan Almanya'nın sanayiini çalıştırabilmek için çok sayıda işgücüne ihtiyacı vardı. İşgal altındaki Fransa bunun için çok elverişli bir kaynak olamaz mıydı? Bunun karşılığında Almanya Fransa'ya küçük bir taviz de verebilirdi. Eğer Fransa 300.000 işçi gönderirse, Almanya'da elindeki 1.200.000 Fransız savaş esirinden 50.000'ini serbest bırakacaktı. Teslimiyet bayrağını çeken Paris Hükümeti'yle Vichy yönetimi bunu yapmaya hazırdı ama bu kadar işçi nereden bulunacaktı? Bunun için 1.300 fabrikayı kapatıp işçilerini Almanya'ya göndermek gerekiyordu. BBC bir kere daha devreye girdi. Fransızlara "Almanya'ya gitmeyin" çağrısı yapmaya başladı. Bu çağrı 1943 yılı boyunca tam 1500 kere tekrarlandı. Bu çağrılar başarılı oldu mu? Pek başarılı olamadı. İşgal altındaki Fransız makamları 600.000 işçiyi Almanya'ya gönderdi.

Gene de BBC'de açıkça direniş çağrıları yapılıyordu. Pierre-Olivier Lapie, 12 Kasım 1943'teki radyo konuşasında şunları söylüyordu: *"Ormanlara gidin, dağlara gidin, uzak yerlere gidin, gruplar halinde gidin, aranızdan bir şef tayin edin, bulunduğunuz yeri gizli tutun ve direnişi örgütleyin."*[183] Paris'teki "Fransız Devleti" 28 Ekim 1940 tarihinde kabul ettiği bir yasayla BBC yayınlarının dinlenmesini yasakladı. Buna uymayanlar hapis ve para cezasına çarptırılacaktı. Vichy yönetiminde çıkarılan yasaların ve yapılan uygulamaların Paris'ten farkı yoktu. Basın özgürlüğü tamamen sona ermişti.

Nazilerin talepleri bitmiyordu. 1942 yılının yaz aylarında Vichy Hükümeti'nden, bölgesindeki Yahudilerin yakalanıp Almanya'ya gönderilmesi istendi. BBC'nin Fransızca yayınlarında buna da sert tepki gösterildi ve halka Yahudileri saklamaları çağrısında bulunuldu. Bu konuda da başarı sınırlı kaldı. Sadece 1942 yılının Ağustos ve Eylül aylarında Başbakan Laval 10.000 Yahudi'yi yakalatıp Almanya'ya gönderdi. Bu olay, özgürlükler ülkesi olarak tanınan Fransa'nın tarihine kara bir leke olarak geçti.

BBC savaşın başından beri Fransız direnişinin önderlerine bü-

(183) Crochet, s. 84.

yük hizmetlerde bulunmuştu. Ama her şey sorunsuz yürümüyordu. Savaşa katılan ABD'nin Cumhurbaşkanı Roosevelt, de Gaulle'e karşı büyük bir antipati duyuyordu. Onun Fransa'da bir diktatörlük kurmayı hedeflediğinden kuşkulanıyordu. Roosevelt'in Vichy Hükümeti'yle bağlarını koparmaması, Amiral Darlan gibi o hükümetin askeri temsilcileriyle görüşmeler yapması da direnişçilerde rahatsızlık yaratıyordu. Öyle anlaşılıyor ki, Amerikalılar, Vichy Hükümeti'nin Kuzey Afrika'daki Fransız askeri üzerinde bir etkisi olduğuna inanıyor ve ondan o bölgedeki müttefik askeri harekâtında yararlanmak istiyorlardı. İngilizler de Amerikalılar gibi düşünüyorlardı. Hatta 1942 yılının Kasım ve Aralık aylarında de Gaulle'ün BBC'de yapacağı iki konuşma bizzat Churchill'in talimatıyla engellendi.

De Gaulle'le Churchill arasında soğuk rüzgârlar esmeye başladı. İngiltere Fransız direnişini desteliyordu ama kendi çıkarları söz konusu olduğunda Fransızlara taviz vermeye niyeti yoktu. BBC'yi Fransızlar, ancak İngiliz Hükümeti'nin menfaatlerini gözettikleri ölçüde kullanabilirlerdi. Bu gelişme üzerine Maurice Schumann BBC'deki "Şeref ve Vatan" başlıklı programını iptal etti. Aynı gruptan Jacques Duchesne BBC'deki görevinden ayrıldı. Bazı Fransız gazeteciler BBC'de çalışmaya devam ettiler, ama artık BBC'yi istedikleri gibi kullanamayacaklarını anlamışlardı. Özgür Fransa hareketi görüşlerini Fransız halkına ulaştırabilmek için artık başka kanallar aramalıydı. Bu kanallardan biri Kongo'daki Radio Brazzaville olacaktı. İngilizler de beklenmedik bir adım attılar; Fransa'daki Özgürlük Hareketi'ne "de Gaulle adına yayın yapan" Radio Patrie adında destek amacıyla yeni bir kanal kurdular. Oysa de Gaulle'ün bundan haberi ve buna rızası yoktu. Bu kanalın kurulması Fransız direnişçilerinin bir bölümüyle temas içinde olan İngiliz istihbarat servislerinin önerisiyle gerçekleştirilmişti. Ancak bu kanal uzun ömürlü olmadı. 1943 yılının Haziran ayında Radio Patrie kapatıldı, onun yerine İngilizlerle Fransızların birlikte yöneteceği yeni bir gizli radyo kuruldu: "l'Honneur et Patrie."[184]

İngilizlerle Fransız Özgürlük Hareketi arasında buzlar çözülmeye başlamıştı ama geçmişte yaşananlar herkes için derslerle doluy-

(184) Crochet, s. 99.

du. Özellikle savaş sırasında İngilizlerin yalnız düşmanlarıyla değil, bazen dostlarıyla da mücadele edebildikleri görülmüştü. Bundan yalnız Fransız direnişçileri değil, başkaları da ders çıkarmalıydılar. Diplomaside hiçbir zaman başka bir ülkeye tam güvenerek yola çıkılmazdı. İngiltere'nin eski başbakanlarından Lord Palmerston ünlü sözünü boşuna söylememişti: *"İngiltere'nin ebedi dost ve düşmanları yoktur, değişmez menfaatleri vardır."* Bugünün dünya koşullarında dış politikayla uğraşan siyasetçiler ve diplomatlar bu sözü hiç unutmamalıdırlar.

BBC'ye tam anlamıyla güvenemeyeceklerini anlayan de Gaulle ve arkadaşları, Radio Brazzaville'in yanı sıra Beyrut'taki Radio Levant, Gana'daki Akra radyosu gibi yayın organlarından yararlanarak görüşlerini Fransız halkına ve dünyaya duyurmaya çalıştılar ama bunların gücü BBC'yle kıyas bile edilemezdi.

30 Mayıs 1943'te de Gaulle Cezayir'e yerleşti. Çalışmalarını oradan sürdürmeye başladı: Müttefik Kuvvetler Komutanı Orgeneral Eisenhower, İngilizlerle de Gaulle arasındaki sürtüşmeden çok rahatsız olmuştu.

Bütün bu olumsuzluklara rağmen BBC'nin Fransızca yayınları devam ediyordu. 1944 yılında BBC'nin olanaklarından yararlanılarak haftada 17 yayın yapılıyordu. Ancak bu yayınlarda bazen çok zararlı sonuçlar verebilecek ve karşı tarafa yarayacak bilgiler de verilebiliyordu. Örneğin 1944 yılının başlarında yapılan yanlış bir yayın, Fransa'da Almanya yanlısı hükümet kuvvetlerinin Almanlarla birlikte çok sayıda direnişçinin öldürmelerine istemeden yardımcı olmuştu. Normandiya çıkarmasından sonra BBC direnişçilere Müttefik kuvvetlerle işbirliği yaparak, işgalcilerin Fransa'dan kovulmasına katkıda bulunmaları için çeşitli çağrılarda bulundu. Ancak Churchill ile de Gaulle arasındaki gerginlik sona ermemişti.

De Gaulle, Normandiya çıkarmasının tarihinin kendisine bildirilmemiş olmasını hazmedemiyordu. Bu arada Alman kuvvetlerinin çekilmesinden sonra kurtarılmış Fransa'nın Müttefik kuvvetlerince kurulan AMGOT (Allied Military Government of Occupied Territories) adlı bir örgüt tarafından yönetileceğini, hatta bu geçici hükümet zamanında Amerika'da basılmış paraların kullanılacağını

öğrenmek de Gaulle'ü büsbütün rahatsız etti.[185] Bunlar Fransa'nın bağımsızlığı fikrine kuvvetle bağlı olan de Gaulle'ün kabul edeceği şeyler değildi.

Peki, tarafsız yayın yapan medya kuruluşu hiç mi yoktu? Vardı. İsviçre'den yayın yapan Sottens radyosu hem halkı gelişmeler hakkında bilgilendiriyor hem de tarafsız yorumlarıyla etkili oluyordu. İsviçre gazeteleri de aynı işlevi görüyordu. Fransız makamları bunları engellemek için her çareye başvurdular ama pek de başarılı olamadılar.

Müttefiklerin Avrupa'ya asker çıkarmaya başlamaları Almanya'nın işgali altındaki bütün ülkelerde coşkuyla karşılandı. Londra'da sürgünde bulunan liderler birer birer BBC'den halklarına hitap ettiler. Önce Norveç Kralı konuştu, onu Hollanda Kraliçesi, Lüksemburg düşesi, Belçika ve Polonya başbakanları izledi. Konuşanlar arasında de Gaulle yoktu. Çıkarmadan kendisine zamanında haber verilmemesine kızmış ve Müttefik Kuvvetler Başkomutanı General Eisenhower'in Fransız halkına kendi emirlerine uymaları için yaptığı çağrıya tepki göstermişti. De Gaulle'ün bu tavrı Churchill'i öfkelendirmişti. Churchill, "*De Gaulle'ü uçağa koyup Cezayir'e göndermeli... gerekirse kelepçeleyerek*," diyordu. Uzun çabalardan sonra de Gaulle de BBC'de bir konuşma yapmaya ikna edilebildi. De Gaulle şunları söyledi: "*En büyük savaş başlamıştır. Artık bütün milletlerde ve ordularda tek bir irade ve tek bir umut vardır. Kanlarımızın ve gözyaşlarımızın oluşturduğu ağır bir bulutun arkasından büyüklüğümüzün güneşi görünmüştür.*" De Gaulle Fransız halkını mücadeleye çağırmakta, ancak düşüncesizce hareketlerden uzak durulmasını istemektedir. Çünkü adım adım yenilgiye doğru giden Nazilerin yapamayacağı şey yoktur. Örneğin 9 Haziran 1944'te Almanlar esir aldıkları 99 rehineyi idam ettiler. Ertesi gün de Limoges civarında 600 sivili öldürdüler.

Paris ve Vichy radyoları yayınlarını iyice azalttılar. Müttefik kuvvetlerin askeri birlikleri kamyonlara yükledikleri portatif radyo vericilerinden savaş haberlerini veriyorlardı. 4 Temmuz'da Cherbourg radyosu özgür Fransa'nın ilk radyosu olarak yayına başladı. İki gün sonra Pétain, yaptığı radyo konuşmasında "Fransa bir savaş alanına

(185) Crochet, s. 112, 124.

dönüşmüştür. Ülkeyi felakete sürükleyenleri dinlemeyin," diyordu. Ama artık onun sözüne inanların sayısı iyice azalmıştı.[186]

17 Ağustos 1944'te işgal altındaki Fransız Hükümeti'nin yayın organı Radio Paris, Alman işgal kuvvetlerinin talimatıyla yayınlarını durdurdu. 20 Ağustos'ta Fransız direnişçileri Paris radyosuna el koydu. 26 Ağustos'ta da Vichy radyosu yayınlarını durdurdu. Artık söyleyecekleri bir şey kalmamıştı.

22 Kasım 1944'te BBC "Fransızlar Fransızlarla Konuşuyor" programının son yayınını yaptı.

Savaş boyunca düşmana hizmet eden teslimiyetçi yaklaşımla işgal kuvvetlerinin sözcülüğünü yapan gazeteciler kendilerini kurtarma telaşına girdiler. Bunların en önde gelenlerinden biri Jean Hérold-Paquis'ydi. Almanların savaşı kaybedeceğini anlayınca hemen Fransa'yı terk etti. Ama sonunda yakalandı ve 13 Ekim 1945 tarihinde kurşuna dizildi. İşgal kuvvetleriyle işbirliği yapan radyolarda çalışan gazeteciler, spikerler ve yönetim kadroları yargılandılar. Radyolarda geniş bir tasfiye hareketine girişildi. Mahkemeler tarafından cezalandırılan gazeteciler için 1947 ve 1953 yıllarında iki af çıkarıldı. Artık hayat normale dönmeye başlamıştı. Savaşın küllerinden yeniden doğan Fransa, kin ve intikam temelleri üzerinde yönetilemezdi.

De Gaulle ve arkadaşlarının BBC'deki yayınları, medyaların savaşta oynayabilecekleri rolü göstermesi açısından son derecede dikkat çekicidir. Savaşın başlarında bir bölümü Almanlar tarafından işgal edilen, gerisi de fiilen Nazi Almanyası'nın kontrolüne giren Fransa'nın savaşta Müttefiklerle birlikte savaşacak silahlı kuvvetleri yoktu. De Gaulle, elinde hemen hemen hiç askeri güç olmadan, Fransa açısından savaşı Fransa dışındaki medyaları kullanarak yürüttü. Fransa'daki Özgürlük Hareketi'ni de medyaları kullanarak yönlendirdi. Kuşkusuz bu Özgürlük Hareketi, Fransa'nın işgal kuvvetleriyle mücadelesinde önemli bir rol oynadı ama Almanya'nın yenilmesine yol açan asıl güç Amerika'nın ve İngiltere'nin askeri gücü oldu.

De Gaulle savaş sırasında Churchill ve Roosevelt gibi liderlerle sık sık ters düşmesine rağmen, savaştan sonra galip devletler arasında yer

(186) Crochet, s. 142-143.

almayı başardı. Savaş sırasında yaptığı konuşmalarla hem kendisini hem de ülkesini dünya gündeminin ön sıralarında tutabildi. En zor koşullarda bile Fransız halkının gururunu korudu. De Gaulle, savaştan sonra Amerika, İngiltere, Rusya ve Çin'le beraber Fransa'yı, yeni kurulan Birleşmiş Milletler'in Güvenlik Konseyi'nin veto hakkına sahip beş ülkesinden biri haline getirdi.

Özetle II. Dünya Savaşı bir açıdan medyalar arası bir savaş sayılabilir. Medyaların bir diplomasi silahı olarak kullanılmasının en çarpıcı örnekleri bu savaş sırasında yaşandı. Medyaları başarıyla kullananlar savaşta başarıya ulaşmakta önemli bir avantaj elde ettiler. Çünkü medyalar aracılığıyla, yalnız Fransa'nın değil, işgal altındaki birçok ülkenin halkına umut verdiler ve onların moralini yükselterek işgalci ülkeye karşı direniş ruhunun canlı tutulmasını sağladılar.

II. Dünya Savaşı yıllarında, artık Avrupa'da özgürlüklerden bahsetmeye olanak kalmamıştır. Alman Nazileri'nin güdümünde kurulan merkezi Vichy'deki hükümetin Başbakanı Laval, aynen şöyle demektedir: *"Parlamenter demokrasi savaşı kaybetmiştir. Bu rejim ortadan kaldırılmalı ve onun yerine otoriter, hiyerarşik bir devlet kurulmalıdır."* Bu totaliter yaklaşımlı hükümeti destekleyenler arasında Fransa'nın ünlü bir gazetesinin sahibi de bulunuyordu.[187]

İşgal altındaki Fransız basını artık kimliğini kaybetmiştir. Savaştan önce Başbakan Edouard Daladier tarafından kurulan ve amacı halkı Nazi Almanyası'na karşı bilinçlendirecek yayınlar yapmak olan Enformasyon Genel Komiserliği, Alman işgalinden sonra tamamen bunun aksi yönde yayınlar yapılmasını sağlamakta ve Nazi propagandasının sözcüsü gibi çalışmaktadır. Pek çok gazete ve ünlü gazeteci Alman işbirlikçilerinin safına geçmiştir.

Alman işgali altında olmayan İngiltere gibi ülkelerde de basın, radyo, sinema endüstrisi İngiltere'nin Almanya'ya savaş açmasının ertesi günü kurulan Enformasyon Bakanlığı'nın sansürü ve yönlendirmesiyle faaliyet göstermektedir. Başka ülkelerde de savaş yıllarında basın denetim altındadır. Türkiye'deki basını da dışarıdan denetim altına almak isteyenler vardır.

---

(187) ●nur Öymen, *Demokrasiden Diktatörlüğe*, s. 213.

Savaş Yıllarında Yabancıların Türk Basınını Etkileme Çabaları

1933 yılındaki seçimleri kazanıp iktidara geçen Hitler'in liderliğindeki Alman Nazi Partisi Hükümeti, Türkiye'yi karşısına almamaya özen gösteriyordu.

Savaş yıllarında Nazi Almanyası'nın, iki ülke arasındaki yakın bilimsel ve ticari ilişkilerden yararlanarak, Türk bilim adamlarını ve işadamlarını da etki altına alma çabası içine girdiği görülüyor. Örneğin Deutsche Bank'ın müdürü Petzold, 27 Ekim 1933 tarihinde Berlin'deki, Alman kulübünde sanayicilere ve işadamlarına hitap ederken şöyle diyordu: *"Türkiye'nin sanayileşmesinde bilim adamlarının etkisinin büyük olması nedeniyle, Türk biliminin ve eğitim sisteminin Almanya'nın etki alanına olabildiğince sokulması gereklidir."*

Nazilerin işbaşına gelmesinden sonra Yahudi kökenli olan veya rejime muhalefet eden çok sayıda Alman bilim adamı hükümet tarafından Türkiye'ye davet edilmiş ve onlara üniversitelerde önemli görevler verilmişti. Ancak öyle anlaşılıyor ki, bunların dışındaki bazı Alman bilim adamları Türk üniversitelerinde çalışırken bir yandan da Nazi Almanyası hesabına bilgi toplamakla görevlendirilmişlerdi. Örneğin Ankara'daki Ziraat Fakültesi profesörlerinden Christiansen Weniger, bazı Alman kaynaklarına göre aynı zamanda Nazi Almanyası'nın istihbarat ve propaganda çalışmaları için de görevlendirilmişti. Weniger daha sonra Almanya'nın işgalindeki Polonya'ya atandı. Almanya Yurtdışı Koruma Örgütü'nün 18 Mart 1940 tarihli raporunda Weniger'in Ankara'dan çekilmesinin çok yanlış bir karar olduğu görüşüne yer verilmekte ve *"Bu kişinin Ankara'da kalarak bu ülke hakkındaki bilgilerinin Almanya'nın çıkarına kullanılması daha doğru olurdu,"* denilmektedir.

Almanya savaş yıllarında sanatçıları da propaganda amacıyla kullanmaya çalışmıştı. Ama o yıllarda Türkiye'de görev yapan Paul Hindemith ve Ernst Pretorius gibi sanat adamlarının siyasi propaganda çalışmalarının dışında kalarak görevlerini dürüstçe yaptıkları inancı yaygındır.

Buna karşılık Türkiye'de kurulmuş olan Alman derneklerinin bir bölümünün Nazi Partisi'nin propaganda çalışmalarına katkı-

da bulundukları bilinmektedir. Propaganda çalışmalarında kullanılan dernekler arasında "Almanya Türk Ticaret Odası", "Alman Şark Derneği" gibi kuruluşlar vardı. Alman Şark Derneği'nin "Türkiye Komisyonu"nun başkanlığını Deutsche Bank'ın genel müdürü Weigelt yapıyordu. Bu derneğin faaliyetleri arasında, Nazi eğilimli Reinhard Hüber'in yöneticiliğini yaptığı *Şark Haberleri* dergisini yayınlamak da vardı.

Türkiye'deki Alman dernekleri arasında en etkili olanlardan biri "Teutonia"ydı. 1933 yılında bu derneğin başkanlığına Deutsche Bank'ın İstanbul müdürü Weidtman getirildi. İstanbul'daki Alman kolonisinin başkanlığını da tersane müdürü Mewes yapmaktaydı. Özetle siyaset, ticaret ve propaganda iç içe girmişti.

Savaştan sonra bu örgütler yeni bir kimlik kazandılar ve büyük ölçüde Türk-Alman dostluğuna ve işbirliğine hizmet eden kuruluşlar haline geldiler. Örneğin Teutonia Derneği, 1954 yılında ismini Alman Kulübü olarak değiştirdi. Bonn'da da "Alman-Türk Toplumu" adında bir dostluk derneği kuruldu. Bu derneğin ilk yönetim kurulunda başbakan yardımcısı Mende de yer alıyordu. Almanya başbakanlığı görevini üstlenecek olan Adenauer de, derneğin üyeleri arasındaydı.[188]

Savaş yıllarında Türkiye'de bir yandan Nazi Almanyası'nın bir yandan da Müttefik kuvvetlerin istihbarat ve propaganda faaliyetleri büyük yoğunluk kazanmıştı. Ankara'da ve İstanbul'da adeta bir propaganda ve istihbarat savaşı yaşanıyordu. Türk istihbarat örgütleri ve Emniyet Genel Müdürlüğü de bu faaliyetleri yakından izliyordu. En yoğun propagandayı yapanlar Almanlardı. İngilizlerin faaliyetlerinin amacı daha çok Alman propagandasını etkisiz hale getirmekti.

Türkiye'deki propaganda faaliyetleri sadece basını ve radyoyu etkilemekten ibaret değildi. Her uygun ortamda broşürler dağıtılıyor ve "fısıltı gazetesi" denilen yöntemle çeşitli rivayetlerin topluma yayılmasına çalışılıyordu.

İngilizlerin faaliyetlerini Special Operations Executive (SOE) denen kuruluş yönetiyor, Alman istihbaratını ise Deutsche Nachrichtenbüro (DNB) idare ediyordu.

---

(188) Glasneck.

Almanların Viyana'da bulunan bir istihbarat merkezi İstanbul'a nakledilmişti. Bu merkez bir yandan Türkiye'de yaşayan Almanlara, bir yandan da Türklere yönelik faaliyetlerde bulunuyordu. İzlenen amaçlardan biri Türkiye'deki Almanları, özellikle Alman gençlerini Nazi Partisi'nin hedefleri ve ilkeleri doğrultusunda yönlendirmek, bir diğeri nasyonal sosyalizm siyasetini Türk toplumuna aşılamak ve Türk-İngiliz dostluğunu bozacak çalışmalar yürütmekti. Güdülen amaçlardan biri de Hitler'in Avusturya'yı Almanya'ya bağlamasına karşı Türkiye'deki Avusturyalılar arasında meydana gelebilecek tepkileri önlemekti. Diğer bir faaliyet alanı da gazete, dergi, radyo ve broşür yayınlama yoluyla halka yönelik propaganda faaliyetleri yürütmekti.

Almanlar Türkiye üzerindeki çalışmalarının etkisini artırmak için zaman zaman Türkiye'yi memnun edecek bazı jestlerde bulunuyorlardı. Örneğin Türklere karşı bir Ermeni propagandası niteliğindeki *Musa Dağında Kırk Gün* adlı kitabın Almanya'ya sokulması yasaklanmış, Alman radyolarında Türk gecesi düzenlenmişti.[189]

Bazı kaynaklara göre, 1932 yılında Nazi Partisi'nin yurtdışında oluşturduğu örgütlerden 11'i Türkiye'de bulunuyordu. Emniyet Genel Müdürü Şükrü Sökmensüer bütün bu gelişmeleri dikkatle değerlendiriyor ve hükümete bilgi sunuyordu. Bunlar arasında Nazi Partisi'nin Ankara'daki görevlisi Victor Frederick'in evinde düzenlenen toplantılar, Türkiye'de bulunan üst düzeydeki Almanların oluşturduğu "Çalışma Cephesi"nin (Arbeitsfront) faaliyetleri, Nazi karşıtı Almanların diş hekimi Sami Günzberg'in başkanlığında oluşturdukları faaliyetlerle ilgili bilgiler içeren raporlar yer almaktaydı.

Aynı raporlarda, Türkiye'deki Almanların Yahudilerden alışveriş yapmamasını telkin eden Nazi girişimlerine de dikkat çekiliyordu. Türkiye'deki Alman okullarından Yahudi öğrencilerin uzaklaştırılması için yapılan girişimler de raporlarda yer almaktaydı.

II. Dünya Savaşı'nın başlamasından birkaç ay önce, Paris'te yayınlanan *Aux Écoutes* adlı dergide, 7 Haziran 1939 tarihinde Almanların

(189) Bayram Kızılırmak, *II. Dünya Savaşı'nda Alman Propagandası*, Afro-Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi, 2012.

Türkiye'deki faaliyetleri hakkında kapsamlı bir yazı yayınlanmıştı. Bu yazıda, Almanya'nın daha von Papen Ankara'ya büyükelçi olarak atanmadan önce, çok iyi Türkçe ve Rumca bilen 80 civarında ajanın gönderildiği ve bunların halkın içine yayılarak asılsız iddialarla halkı paniğe sevk etmekle görevli oldukları bildirilmekteydi. Bu iddialar arasında Galata Köprüsü'nün, vapur iskelesinin ve Haydarpaşa Garı'nın havaya uçurulacağı, Türk yöneticilerine suikastlar düzenlenebileceği gibi asılsız haberler de yer almaktaydı.

Emniyet Genel Müdürlüğü'ne ulaşan raporlar arasında Alman Hükümeti'nin çeşitli propaganda faaliyetlerinde kullanılmak üzere altı hafta içinde milyonlarca mark gönderdiği, bu paraların büyük davetler, önemli şahıslara hediyeler, gazetelere ödenen büyük abonman bedellerine harcandığı yolunda iddialar da yer almaktaydı. Gerçekten Dışişleri Bakanı Ribbentrop'un von Papen'e gönderdiği 5 Aralık 1942 tarihli yazıda, *"Türkiye'deki dostlarımızı içinde bulundukları güç durumdan kurtarmak için size 5 milyon altın Alman Markı gönderilmesini emrettim. Bu parayı cömertçe kullanmanızı ve bana durumu raporla bildirmenizi rica ederim,"* denilmekteydi.[190]

Türk Emniyet yetkilileri özellikle Ankara, İstanbul ve İzmir gibi şehirlerde Nazi propagandası yapanların isimlerini de tespit etmiş bulunuyorlardı. Ancak Türk istihbarat ve emniyet teşkilatlarına gelen bu bilgilerin ne kadarı gerçekleri yansıtıyordu, ne kadarı karşı tarafın propaganda görevlileri tarafından üretilmişti, bunu bilmek mümkün değil. Ama anlaşılıyor ki, bütün bu propaganda faaliyetleri Türkiye'de bağımsızlık yanlısı çoğunluk ve onların sözcüleri tarafından tepkiyle karşılanıyordu. Örneğin Almanya'nın Berliner *Illustrirte Zeitung* adlı haftalık dergisinin özel bir yayını olarak İstanbul'da yayınlanan *Signal* dergisinin açıkça yaptığı Nazi propagandası Türk gazetelerinin bazıları tarafından tepkiyle karşılanıyordu. *Tan* gazetesinde Selami İzzet Sedes imzasıyla yayınlanan bir yazı "Beşinci kol gırtlağımıza sarılsın diye mi bekliyoruz?" başlığını taşıyordu.

Türk makamları Almanların Suriye, Lübnan gibi Ortadoğu'daki faaliyetlerini de yakından izliyorlardı. Bu arada Arap Birliği'nin,

(190) Attilâ İlhan, *O Karanlıkta Biz*, Bilgi Yayınları, Ankara, 1988, s. 355.

Arap, Ermeni ve Kürt bağımsızlık hareketlerinin, Almanların yardımıyla başarılabileceği yolundaki haberlerin bu ülkede propaganda malzemesi yapıldığı da öğrenilmişti. Radyo yayınlarıyla da Arap milliyetçiliği teşvik ediliyor, Nazi Almanyası'nın bölgedeki unsurları aracılığıyla Arapça isimler taşıyan ama Nazi ideolojisine bağlı olarak faaliyet gösteren cemiyetler, kulüpler ve talebe yurtları açılıyordu. Özellikle Suriye'de Gestapo, Alman Askeri İstihbarat Bürosu ve Alman Konsoloslukları aracılığıyla bu faaliyetler yürütülüyordu. Bu arada Bedirhanzade Kâmuran'ın liderliğindeki Haybun örgütü ve diğer Kürt militanlar aracılığıyla Alman propagandası yürütülmeye çalışılıyor, Şam'da Alman sermayesiyle Kürtçe alfabe, tarih ve başka okul kitapları bastırılıyor, Cezayir'de Haco Ağa aracılığıyla Kürtçe eğitim verecek bir okulun açılması için girişimlerde bulunuluyordu. Fransız istihbarat örgütleri de Suriye ve Lübnan'da Almanya'nın bu propaganda faaliyetlerini izliyor ve etkisiz kılmaya çalışıyorlardı.[191]

1939 yılından itibaren dış propaganda çalışmalarında Alman Dışişleri Bakanlığı'na önemli görevler verilmişti. Nazi Partisi'nin propaganda teşkilatına da İngiltere'den Afganistan'a kadar olan bölgede faşist çevrelerle ilişki kurma görevi verildi. Bu örgütün temsilcileri İstanbul'daki Alman derneklerini ziyaret ederek onların da bu propaganda çalışmalarına katılmalarını sağlamaya çalıştılar.

Türkiye'nin 19 Ekim 1939 tarihinde İngiltere ve Fransa'yla bir ittifak anlaşması yapması Alman basınında tepkilere yol açtı. Türkiye Müttefiklerin saflarında Almanya'ya karşı savaşan cephenin içinde mi yer alacaktı? Fritz Rössler 1940 yılında yayınladığı bir yorumda, *"Türkiye'nin doğal gelişimi ne Balkanlar'a ne de kuzeydoğuya doğru olacaktır. Aksine sadece ve sadece güneye, yani Irak'a ve Musul'a yönelecektir,"* diyordu.

Türkiye'yle Almanya arasında 18 Haziran 1941 tarihinde imzalanan Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması'ndan sadece dört gün sonra Almanya Sovyetler'e saldırdı.

---

(191) Yasemin Doğaner, "II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Nazi Propagandası" (Emniyet Genel Müdürlüğü raporlarına göre), Hacettepe Üniversitesi *Türkiyat Araştırmaları* dergisi, 2012-Güz (17) s. 65-81.

II. Dünya Savaşı'nın başlamasından yaklaşık bir yıl sonra, 22 Kasım 1940 tarihinde, Türkiye bazı illerde sıkıyönetim ilan etti. Başlangıçta bir ay olan sıkıyönetim süresi defalarca uzatılarak 1947 yılının Kasım ayına kadar tam yedi yıl sürdü. Bu dönem içinde Türk basını bir yandan hükümetin, bir yandan da sıkıyönetim makamlarının denetimi altındaydı. Sıkıyönetimin de gazeteleri kapatma yetkisi vardı ve bu yetki birçok kere kullanıldı. Sadece *Tasvir* gazetesinin 25 kere kapatıldığını söylemek o dönemdeki uygulamalar hakkında bir fikir verebilir. Üstelik bir gazetenin kapatıldığı haberinin başka gazetelerde yazılması da yasaktı.[192]

Nazi Partisi'nin basın bürosu, 29 Kasım 1941'de yayınladığı bildiride *"Avrupa'nın yeni düzeni içinde Türkiye de dahil olmak üzere tüm Avrupa ülkeleri yerlerini alacaklardır,"* diyordu. Ama Türkiye'nin savaşta ne Almanya'nın ne de Müttefiklerin yanında yer almaya niyeti vardı ve savaştan sonra da Türkiye kendi yolunda ilerlemeye kararlıydı. Bu bölgede Alman propagandasının önemli hedeflerinden biri Sovyet karşıtlığını güçlendirmekti. Nazi Partisi'nin yurtdışından sorumlu dairesinin başkanı Werner Daitz, *"Almanya, İtalya, Macaristan, Bulgaristan ve Türkiye, önce Avrupa'da Bolşevizm'in yıkılmasına ve Orta Asyalı değerlerin istilasına karşı savunmaya geçtiler,"* diyordu. Yani kendi açısından Türkiye'yi de Mihver devletleri ile birlikte değerlendiriyordu.

İşte bu ortamda Türkiye'nin kendi kamuoyunu savaşan ülkelerin etkilerinden korumak için basını yönlendirmek gibi zor ve demokratik ilkelerle bağdaştırılması güç bir görevi vardı. Bu görev nasıl yerine getirilecekti? Dönemin başbakanlarından Refik Saydam'ın Matbuat Umum Müdürü Selim Sarper'e, Selim Sarper'in de Sıkıyönetim Komutanlığı'na gönderdiği yazıda, gazetelerin önce dikkatinin çekilmesi, uyarıları dikkate almayanların kapatılması talimatı veriliyordu. İşin ilginç tarafı o dönemin ünlü gazetecilerinden önemli bir bölümünün CHP milletvekili olarak mecliste görev yapmalarıydı. Bunlar arasında Falih Rıfkı Atay, Asım Us, Ahmet Şükrü Esmer, Hüseyin

(192) Kabacalı, *Türk Basınında Demokrasi*, s. 159-160.

Cahit Yalçın, Yunus Nadi, Abidin Daver, Hamdullah Suphi Tanrıöver de yer alıyordu.[193]

Alman Dışişleri Bakanlığı'nın Ortadoğu Dairesi Müdürü Werner Otto von Hentig, Türkiye'de İngiliz ve Fransız propagandasının Türk halkı üzerinde etkili olmaya başladığını, bunu önlemek için Almanya'nın da propaganda faaliyetlerini hızlandırması gerektiğini söylüyordu. Gerçekten o yıllarda Türkiye'de İngiltere'nin ve Fransa'nın finanse ettiği yayın organları vardı: Bunlar arasında *Do you speak English?*, *Parade*, *Images*, *Réalité*, *La Turquie* gibi dergiler de yer alıyordu. Bu yayınlar vasıtasıyla Türk kanaat önderleri Müttefiklerin görüşleri doğrultusunda etkilenmeye çalışılıyordu.

Bunlara karşı Nazi Almanyası da Fransızca *Beyoğlu*, *İstanbul*, Türkçe *Yeni Dünya*, Fransızca, İngilizce, Almanca ve Türkçe *Signal* ve Almanca *Türkische Post* (bu gazete I. Dünya Savaşı yıllarından beri Alman Büyükelçiliği'nin himayesinde yayınlanıyordu) gazetelerini yayınlatıyordu. İstanbul'daki Alman kitabevlerinde, Nazi Partisi'nin yayın organı niteliğindeki Völkischer Beobachter ve Deutsche Allgemeine Zeitung'u bulmak mümkündü. Türkiye'de ayrıca Deutsche Nachrichtenbüro ve Transcontinental Press gibi altı Alman haber ajansı da faaliyet gösteriyordu. Bunlar her gün dört haber bülteni yayınlayarak Türk basınına ulaştırıyorlardı. Bu bültenler taşra gazetelerine de telefon ve telgraf yoluyla ulaştırılıyordu.

Deutsche Bank gibi Alman ticari kuruluşları bu yayınlara maddi destek sağlıyorlardı. Yalnız bu şirketlerin destekleri koşulsuz değildi. Örneğin *Türkische Post* Alman Nazi Hükümeti'ni tatmin edici yayınlar yapınca Deutsche Bank'ın verdiği destek 500 liradan 1.000 liraya çıkarıldı. Ancak Bağdat Demiryolları hissedarlarına verilecek tazminat konusunda Türk Hükümeti'nin görüşleri doğrultusunda yorumlar yayınlayınca, destek yeniden 500 liraya indirildi. *Türkische Post*'un Genel Yayın Müdürlüğü'ne Nazi Partisi üyesi Heinz Mundhenke getirilince yardım tekrar yükseltildi. Yani İstanbul'daki Alman şirketleri, maddi kaynaklarını Türkiye'de, Alman Hükümeti'nin destekledi-

(193) Kabacalı, *Türk Basınında Demokrasi*, s. 161.

ği basın kuruluşlarının Nazi Hükümeti'nin beklentileri doğrultusunda yönlendirilmesi için kullanıyorlardı.[194]

Savaş yıllarında Alman radyoları günde yedi defa 15'er dakikalık Türkçe propaganda yayını yapıyorlardı. Bu yayınların dördü Berlin'den, diğerleri Bükreş, Sofya ve Tiran'dan yapılıyordu. Türkiye'de satılan radyoların çoğu Alman malıydı. 1942-1943 yıllarında Alman Propaganda Bakanlığı'na bağlı Radio-Union GmbH şirketi Türkiye'de ucuz halk radyosu imalatına başlamayı ve bu yolla daha geniş halk kitlelerine Alman propagandasını yaymayı planladı. Ancak bu proje gerçekleşemedi.

Bu arada von Papen Büyükelçilik'te düzenlediği davetlerde propaganda filmlerinin gösterilmesini sağlıyor ve Türk misafirlerinin zihninde Almanya'nın savaşı kazanacağı inancını yerleştirmeye çalışıyordu. Türk sinemaları da çok sayıda Alman filmini oynatarak, o amacı gütmeseler de dolaylı olarak Almanya'nın tanıtımına yardımcı oluyorlardı. 1941-42 sezonunda Türk sinemalarında oynatılan Alman filmlerinin sayısı 60'ı bulmuştu.

Türkiye'de düzenlenen fuarlara geniş biçimde katılan Alman firmaları yoluyla da propaganda faaliyetleri destekleniyordu. 1868 yılında İstanbul'da kurulan, daha sonra da Alman Lisesi adını alan okulda savaş yıllarında verilen konferansların bir bölümünü Alman Devleti, Nazi Partisi ve İstanbul'daki zengin Alman işadamları destekliyorlardı. Türkiye'deki yabancı okullarda tarih derslerinin Türkçe okutulması zorunluydu. Alman okullarında da bu kural geçerliydi ve Türklerin hazırladığı tarih kitaplarında, özellikle I. Dünya Savaşı yılları anlatılırken, Almanya'yı rahatsız eden, hatta suçlayan bazı ifadeler de yer alıyordu. Almanlar bu kitapların içeriğini değiştirmek için çok uğraştılar ama pek de başarılı olamadılar. Türk Hükümeti izlediği denge politikası çerçevesinde Almanya'nın bazı faaliyetlerine müsamaha ediyordu ama Türkiye'nin Almanların her istediklerini yapabilecekleri bir ülke olmadığını da her vesileyse hatırlatıyordu.

---

(194) Johannes Glasneck, Deutsch-Faschistische Propaganda in der Türkei, Martin-Luther Üniversitat, "Wissenschaftliche Beitrage", Halle, 1966 (Türkçe çevirisi: Murat Çakır).

Alman propagandasının esas hedefi Türk basınıydı. Alman Dışişleri Bakanı Ribbentrop ve İstanbul Büyükelçisi von Papen doğrudan doğruya Türk gazetelerini etkilemek için yoğun bir program uyguluyorlardı. 18 Haziran 1941 tarihinde yayınlanan Türk-Alman Ortak Bildirisi'nde "Her iki ülkenin basının ve radyosunun Alman-Türk ilişkilerini nitelendiren dostluk ve karşılıklı güven ruhuna uygun çalışacakları" yolunda ifadeler yer alıyordu. İstanbul'daki Alman şirketleri Türk gazetelerine verdikleri ilanların miktarını o gazetelerin yayınlarında Almanya'nın görüşlerini ne ölçüde desteklediklerini dikkate alarak ayarlıyorlardı. Aynen şimdi Türk ve yabancı şirketlerin yaptıkları ve örneğin hükümetin tepkisini çekmemek için muhalif televizyon ve gazetelere reklam vermekte çekingen davrandıkları gibi...

Peki, Alman Hükümeti Türk basınını nasıl etkileyecekti? Bazı Alman kaynakları, bir kısım gazete sahibine, gazete yöneticilerine ve basın mensuplarına Alman Hükümeti'nin maddi destek sağladığını ileri sürüyor; Ribbentrop 9 Mart 1941 tarihinde von Papen'e gönderdiği bir telgrafta "Türkiye'nin tarafsızlığını sağlayabilmek için Türk basın ve radyo çalışanlarına verilmek üzere birkaç milyon marklık dövizin rezerve edildiğini" bildiriyordu. Bu operasyonu yürüten, Ankara'daki Alman Büyükelçiliği'nde çalışan Ribbentrop'un kayınbiraderi Jenke'den başkası değildi. Von Papen, Ribbentrop'a gönderdiği cevap yazısında bu operasyonun başarıyla sonuçlandığını bildirdi.[195]

Alman kaynaklarında yer alan bu bilgi doğruysa Türk basınının bir bölümünün o devirde hiç de iyi bir sınav vermediği sonucuna varmak gerekir. Sedat Simavi'nin genç gazetecilere öğüt verirken "Kaleminizi kırın ama sakın satmayın" sözleri acaba bu tecrübelerin ışığında mı söylenmişti? Yoksa savaştan sonra da aynı yöntemleri uygulamaya çalışan başka ülkeler de mi vardı? Simavi yoksa Türkiye'deki bazı siyasi ve iş çevrelerinin parayla gazetecileri satın almaya çalıştıklarından mı kuşkulanıyordu? Sebebi ne olursa olsun, II. Dünya Savaşı'nda Almanya'nın Türk gazetecileri satın alma girişimleri ve Sedat Simavi'nin genç gazetecilere söylediği bu sözler Türk basın tarihinde yerini aldı. Kuşkusuz bu gibi iddialar kanıtlanmadıkça o

(195) Glasneck.

dönemde yaşamış hiçbir basın mensubunu suçlamak mümkün olamaz. Kaldı ki, Türkiye'nin en deneyimli gazetecilerinden Bedii Faik, anılarında, II. Dünya Savaşı yıllarında hiçbir Türk gazetecisinin ne Almanlardan, ne İngilizlerden, ne de Amerikalılardan maddi menfaat sağladığını yazıyor.[196]

CHP'nin yayın organı durumundaki *Ulus* gazetesi dengeli bir politika izliyordu. İki yayın müdüründen biri olan Ahmet Şükrü Esmer daha çok Alman karşıtı, Müttefikleri öven yazılar yazarken, Falih Rıfkı Atay Almanya lehinde yazılar kaleme alıyordu. *Cumhuriyet* gazetesi ve onun Fransızca yayınladığı *La République* zaman zaman Almanya'yı eleştiren yazılar yayınlasa da, Avusturya'nın ve Çekoslovakya'nın Südet bölgesinin Almanya'ya katılmasını desteklemişti. *Tan* gazetesi Almanya karşıtı yayınlar yapıyor ve sürekli olarak *Cumhuriyet* gazetesini suçluyordu. *Akşam*, *Vakit* ve *İkdam* gazeteleri nispeten tarafsız yayın yapıyorlardı. Alman Nazi Hükümeti'ni sürekli olarak eleştiren yayın organlarıysa *Tan*'a ilaveten *Yeni Sabah*, *Haber*, *Son Telgraf* ve *Vatan* gazeteleriydi. *Yeni Sabah* ve *Haber* gazetelerinin Genel Yayın Müdürü Hüseyin Cahit Yalçın, Alman diplomatlarının başhedefiydi.

1939-1949 yıllarında Berlin'de Türkiye büyükelçisi olarak görev yapan Hüsrev Gerede, Nazi Hükümeti tarafından kendi görüşlerine yakın bir diplomat olarak tanıtılmak isteniyordu. Belki de büyükelçinin yaptığı görüşmelerde taktik amaçlı söylediği sözlerden böyle bir izlenim almış olabilirlerdi. Oysa Türk büyükelçileri görevlerini kişisel eğilimlerine göre değil, devletin politikaları doğrultusunda yerine getirirlerdi. Nazi yönetiminin izlenimleri doğru olsaydı, Türk Hükümeti'nin savaşın bitiminden sonra Gerede'yi dört yıl daha görevinin başında tutması nasıl açıklanabilirdi?

Başbakanlık Basın Yayın Genel Müdürlüğü'ne bağlı olan Anadolu Ajansı'nın haberlerinin %20'si Alman kaynaklıydı. Haberlerin %50'si ise Reuters'tan alınıyordu. Amerika savaşa katıldıktan sonra United Press Ajansı'nın haberlerinin Anadolu Ajansı bültenlerindeki payı hissedilir derecede arttı.

---

(196) Bedii Faik, Matbuat, *Basın Derken Medya*, Cilt 1, Doğan Kitap, İstanbul, 2001, s. 46.

Anadolu Ajansı'nın Genel Müdürü Muvaffak Menemencioğlu Almanya'ya karşı Müttefik ülkeleri destekliyor, Basın Yayın Genel Müdürü Selim Sarper ise daha çok Alman yanlısı gibi tanınıyordu. Öyle anlaşılıyor ki, o tarihlerde Türk Hükümeti iki taraf arasındaki dengeleri basın alanında da korumak için böyle izlenimler yaratacak yöntemlere başvuruyordu. Basın Yayın Genel Müdürlüğü, hükümetin gelişmelere göre izlediği hassas politikaların kamuoyuna yansıması için her gün gazetelere neyi nasıl yazacaklarına dair talimatlar gönderiyordu. Bu basın özgürlüğüne uygun muydu? Kuşkusuz değildi ama diğer ülkelerin basın politikaları hatırlanacak olursa, şaşırtıcı da değildi.

Büyük devletler Türk basınını etkileyebilmek için gazetecileri gruplar halinde davet ediyorlardı. 1939 yılında Fransa bir grup Türk gazeteciyi davet etti. Türk gazetecilerine Maginot hattını gezdirdiler. Bu ziyarete katılan gazeteciler Fransızların yüksek teknolojisinden çok etkilendiler. Zaten davetin sebebi de buydu. Savaş başlayınca Belçika üzerinden saldıran Alman kuvvetleri, birkaç gün içinde Maginot hattını etkisiz hale getirdiler.

Amerikalılar da Türk basınını etkilemeye çalışıyorlardı. İstanbul'da Beyoğlu'nda büyük bir haber bürosu açtılar. Gazetelere her türlü bilgi, haber, resim servisi yapıyorlardı. Hazır bilgileri bulan gazetelerin önemli bir bölümü propaganda malzemesi olduğunu düşünmeden bunları kullanıyordu. İngiliz Büyükelçiliği'nin basın bürosu bir de dergi yayınlıyordu. Fakat en yoğun propaganda yapan ülkelerin başında Almanya geliyordu. 17-19 Kasım 1941 tarihlerinde bir Alman basın heyeti Türkiye'yi ziyaret etti. Karşılığında da hükümetin basın sözcüsü görevindeki Selim Sarper'in başkanlığında bir Türk heyeti Almanya ve Avusturya'ya bir ziyarette bulundu. Fakat aynı tarihte başka bir Türk basın heyeti de İngiltere ve Amerika'yı ziyaret ediyordu. Denge politikası yürütmek kolay bir iş değildi.

Alman uçaklarının bombardıman ettiği İngiliz şehirlerinde yaşayan halkın yokluk içinde olmasına rağmen bütün sıkıntılara dayanışma içinde göğüs germesi, İngiltere'de birbirine rakip iki partinin savaşın sorumluluğunu bir koalisyon hükümeti kurarak ortaklaşa üstlenmeleri Türk gazetecilerini çok etkiledi.

Gazetecileri Dışişleri Bakanı Anthony Eden'le de görüştürdüler. İngiltere, o tarihteki müttefiki Sovyetler Birliği'ne yardım için ikinci bir cephe açması gerekirken bunu geciktiriyordu. O görüşmede Türk gazetecileri İngilizlerin, Alman kuvvetlerinin Stalingrad saldırısının sonucunda hem Almanların hem de Rusların yıpranmasını beklediklerini anladılar. Dış politikanın sadece iyi niyetle yapılan bir meslek olmadığını da görmüş oldular. Amerika'nın ekonomik gücünü ve Amerikan savaş sanayiinin düzeyini şaşırarak gördüler. Amerikalılar üç günde 10.000 tonluk bir gemi yapabiliyorlardı. Portland şehrinde aynı anda 12 kızak üzerinde 12 gemi üretiliyordu. Gezdikleri bir fabrikada günde 3.000 cip yapılıyordu.[197] Almanların savaşı kazanacağına kesin gözüyle bakan bazı gazetecilerin bu gördüklerinden etkilenmemeleri zordu. Zaten bu davet de onları etkilemek için yapılmıştı.

Sarf ettiği bütün çabalara rağmen Almanya'nın Türk basınının tamamını etkilemesi mümkün değildi. İsmet Paşa'nın o yıllarda izlediği denge politikası sonucunda bazı gazeteler de İngiltere'nin ve Amerika'nın görüşlerini savunuyordu. Ancak 1941 yılında İngiltere'nin propaganda faaliyetleri ölçüyü aşınca Türk resmi makamları İngiltere'nin Ankara Büyükelçiliği'nden bu propaganda çalışmalarının azaltılmasını istediler.

Türkiye üzerinde bu kadar yoğun propaganda faaliyetlerinin yapıldığı, her iki tarafın da Türkiye'yi kendi yanında savaşa çekmeye hazırlandığı bir dönemde hükümetin basına yönelik çok dikkatli bir politika izlemesi anlayışla karşılanabilirdi. Ancak o dönemde de uygulamada ölçülerin kaçtığı durumlar oldu ve hem gazetelerin sahip ve yöneticileri, hem de basın mensupları bunun sıkıntısını çektiler. Birçok gazeteci savaş yıllarında yazdıkları yazılar nedeniyle tutuklandı. O dönemde sıkıntı çekenler sadece gazeteciler değildi. Çok değerli bazı üniversite öğretim üyeleri de baskı altında bulunuyordu. Onlardan bir bölümü yurtdışına giderek çalışmalarını orada sürdürmek zorunda kaldılar. Muzaffer Şerif Amerika'ya gitti, Ohio Üniversitesi'nde psikoloji profesörü oldu. Pertev Naili Boratav Paris'te Sorbon Üniversitesi'nde görev aldı. Niyazi Berkes Kanada'ya

(197) Sertel, s. 204-205.

gitti, Montreal Üniversitesi'nde sosyoloji profesörü oldu. Türkiye'nin kaybı o ülkelerin kazancı oldu.

Savaş yıllarında Ankara, propaganda savaşının yanı sıra casusluk savaşının da merkezlerinden biri haline gelmişti. 1942 yılında İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi Sir Hughe Knatchbull-Hugessen'in hizmetkârı olarak görevlendirilen Arnavut asıllı Elyesa Bazna, büyükelçinin odasında ele geçirdiği bazı çok gizli belgeleri aynı zamanda Nazi Partisi üyesi olan, Alman Büyükelçiliği'nde görevli diplomat Ludwig Moyzisch'e 20.000 sterlin karşılığında sattı. Daha sonra bu casusluk faaliyetlerini sürdürdü ve çok değerli belgeleri ve fotoğrafları Alman Büyükelçiliği'ne ulaştırdı.

Bu belgeler Büyükelçi von Papen tarafından çok önemli görülerek Alman Hükümeti'ne ulaştırılmış ve Dışişleri Bakanı Ribbentrop'un, hatta doğrudan doğruya Hitler'in bilgisine sunulmuştu. Almanlar tarafından Çiçero kod adı verilen Bazna'nın ulaştırdığı belgeler arasında, İngiltere'nin Türk havaalanlarından Romanya'daki petrol tesislerini bombardıman etmek için yararlanmaya çalıştığı yolunda bilgiler içeren belge ve fotoğraflar da yer almaktaydı. Daha sonra Alman Yabancı Casusluk Teşkilatı'nın başına geçecek olan istihbarat görevlisi Walter Schellenberg, Çiçero'nun verdiği bilgilere dayanarak İngiltere'nin şifre sistemini çözmeye çalışmış ancak başarılı olamamıştı.

1943 yılında Çiçero tarafından sağlanan ve Hitler'e ulaştırılan bir belgede, Müttefiklerin bahar aylarında Batı'dan bir çıkarma yapacakları bildirilmekteydi. Hitler, Çiçero'nun gönderdiği belgelerin doğruluğuna inanmakla birlikte saldırının Balkanlar'dan yapılacağı yolundaki inancından vazgeçmemiş, böylece önemli bir istihbaratı göz ardı etmişti.

Çiçero'nun verdiği belgelerde Müttefiklerin Sofya'ya bir hava saldırısında bulunacakları bilgisi de yer alıyordu. Bu saldırı gerçekleşince, Çiçero'nun sağladığı belgelerin gerçekliği daha iyi anlaşıldı. Çiçero 1944 yılının ilk aylarına kadar Alman Büyükelçiliği'ne bilgi aktarmaya devam etti. Daha sonra İngiltere Büyükelçiliği'ndeki bazı personel değişiklikleri ve güvenlik önlemlerinin artırılması üzerine görevinden ayrıldı. Alman istihbarat servisleri Çiçero'ya yaptığı bütün hizmetle-

rin karşılığında 300.000 sterlin ödedi. Ancak bu paraların Almanlar tarafından İngiliz ekonomisini çökertmek için bastıkları sahta paralar olduğu anlaşıldı. Çiçero savaştan sonra Federal Alman Hükümeti'ne bir tazminat davası açtı. Sonunda kendisine küçük bir ödemede bulunuldu.

Çiçero olayının içyüzü, Alman diplomat Moyzisch'in 1950 yılında yazdığı anılardan öğrenildi. İngilizler de aynı yıl bu bilgileri doğruladılar. Çiçero'nun *Çiçero Bendim* başlığıyla yazdığı anılar, dünyada büyük yankı uyandırdı ve başrolünü James Mason'un oynadığı *Five Fingers* adlı bir filmle beyaz perdeye aktarıldı. Çiçero, 1970 yılında Münih'te yoksulluk içinde öldü.

Gerek Mihver devletleri gerekse Müttefik ülkeler bir yandan Türkiye'yi kendi yanlarına çekmeye çalışırken, bir yandan da karşı tarafın saflarına itebilecek davranışlardan kaçınmaya özen gösteriyorlardı. Türkiye bütün bu çalkantıların, propagandaların casusluk faaliyetlerinin yaşandığı savaş yıllarında ustaca manevralarla savaşın dışında kalmayı başardı. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün izlediği dikkatli ve öngörülü politikalar ve dış baskılara direnme azmi sayesinde, Türkiye 60 milyon insanın hayatına mal olan dünya tarihinin bu en kanlı savaşını hiçbir vatandaşının hayatını feda etmeden geçirmeyi başardı. Savaşın sonlarında, 23 Şubat 1945'te Türkiye, Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etti. Hemen hemen aynı tarihlerde Mısır, Suriye, Lübnan, Suudi Arabistan, Finlandiya ve Arjantin de Almanya ve Japonya'ya savaş ilan ettiler. Türkiye 24 Ekim 1945 tarihinde, 50 kurucu devletten biri olarak Birleşmiş Milletler Teşkilatı'na katıldı.

Savaştan Sonra Medya ve Haber Ajansları Nasıl Bir Rol Oynadı?

Şimdi başlayan yeni dönemde devletler tam bir uyum ve işbirliği içinde çalışabilecekler miydi? Aralarındaki ihtilafları dondurup, dünya meselelerine birlikte çözüm arayabilecekler miydi? Belki böyle düşünenler vardı ama gerçekçi olanlar uluslararası nüfuz mücadelelerinin artık başka yollardan sürdürüleceğini görebiliyorlardı. Bu yeni mücadele ortamında devletlerin en önemli hedeflerinden biri, dünya kamuoyunun desteğini sağlamak olacaktı. Bu konuda medyaların

işlevi büyüktü. Onların yayınladıkları haberler ve yorumlarla geniş halk kitleleri ikna edilecekti. Peki, bu basın yayın organlarının yayınladığı haberlerin ve yorumların kaynağı neydi? Medyalar haberlerini nereden alacaklardı?

19. yüzyılın ilk yarısında kurulan bazı haber ajansları o tarihten bugüne kadar dünyada neredeyse bir tekel oluşturmuşlardı. Dünya ülkelerinin radyo, televizyon ve basınının haber kaynakları, bazı ülkelerdeki medya temsilcilikleri veya önemli olayları izlemek üzere görevlendirilen muhabirlerin dışında genellikle bu ajanslardı.

Ajansların doğrudan doğruya devletlerin emrinde çalıştığı kuşkusuz söylenemez. Ama acaba haberlerin seçiminde, olayların yorumunda her zaman kendi devletlerin politikalarından tamamen bağımsız hareket ettiklerini söylemek mümkün mü? Medyaları ajanslar yönlendiriyordu. Peki, ajansları kim yönlendiriyordu?

Özellikle savaş durumunda, hükümetlerin daha fazla etki alanına girdikleri dönemlerde, ajansların haber seçimi ve haberleri yorumlama biçimi hükümetlerin politikalarının ve tercihlerinin halka ulaştırılmasında etkili oluyor. Son iki yüz yıl içinde savaşsız geçen dönemler çok kısa olduğu için, hükümetlerin ajanslar üzerindeki etkisinin de neredeyse sürekli olduğu sonucuna varılabilir.

İlk haber ajansı Fransız Haber Ajansı (AFP) adıyla 1835 yılında Paris'te kuruluyor. Onu kısa zamanda Londra ve Berlin'de kurulan ajanslar izliyor. Reuters ve Havas ajansları, Avrupa'yı bölgelere ayırıp her bölgede tekelleşmeye gidiyorlar. İtalya'da 1835 yılında kurulan Stefani ajansı da aynı amaçla faaliyet gösteriyor. Stefani İtalya'da Faşist Partisi iktidara geldikten sonra onların emrine giriyor ve Mussolini'nin bir propaganda aracı haline geliyor. Savaş bitip de faşizm yok olunca, Stefani ajansı da tarih sahnesinden siliniyor.

I. Dünya Savaşı sırasında AFP de diğer haber ajansları gibi koyu bir sansürün etkisi altında. Fransa'da 2 Ağustos 1914 tarihinde yayınlanan bir kararname "ordunun ve halkın zihninde olumsuz etkiler yapabilecek bütün haberler ve yorumlar"ın yayınlanmasını yasaklıyor. Savaş bittikten sonra da bu sansür yaklaşık bir yıl boyunca devam ediyor ve ancak 1919 yılının Ekim ayında kaldırılıyor. Savaş yıllarında gazetecilerin ne durumda olduğunu en iyi anlatanlardan biri

Ernest Hemingway: *"I. Dünya Savaşı o zamana kadar dünyada yaşanmış en büyük, en öldürücü cinayetlerden biriydi. Bunun aksini söyleyen her gazeteci yalan söylüyordur. Yazarlar ya propaganda yapıyorlardı veya susuyorlardı veya fiilen savaşa katılıyorlardı."*

II. Dünya Savaşı'nda Almanların Fransa'yı işgalinden sonra AFP işgal makamlarının denetimine giriyor. Ajansın adı Fransız Enformasyon Ajansı olarak değiştiriliyor. Alman işgalinden sonra kurulan ve Nazi yönetiminin etkisi altında çalışan Vichy Hükümeti zamanında sansür uygulaması daha ileri gidiyor. Haberlerin önceden sansür kurulundan geçirilmesi gerekiyor. Müttefik kuvvetler 20 Ağustos 1944'te Paris'e girdikleri zaman Fransız direnişçilerinin ilk işi, bu "Fransız Enformasyon Ajansı"nı ele geçirerek AFP adıyla yeniden yayına başlamasını sağlamak oluyor.

1954 ile 1962 yılları arasındaki Cezayir savaşı sırasında da sansür var. "Ordunun moralini bozacak haberler"in yayınlanması yasaklanıyor.

Bir bütün olarak bakıldığında, özellikle savaş zamanlarında ajansın tamamen tarafsız habercilik yapması mümkün değil. Zaten AFP bir devlet ajansı olarak kurulmuş ve bu niteliğini uzun süre korumuş. AFP ancak 1957 yılında kabul edilen bir yasa ile bağımsızlığına kavuşuyor. Artık ajans hükümetin etkisinden bağımsız olarak çalışacaktır. Statüsüne göre "bütün haberleri özgürce verecek, bu haberlerin doğruluğuna gölge düşürecek her türlü etkiden uzak kalacak"tır. Ajans gerçekten hükümetten tam bağımsız olarak çalışabilecek midir? Yapısına bakılırsa pek öyle gözükmüyor. Nitekim ajansın 15 kişilik yönetim kurulunda, biri doğrudan başbakan tarafından atanan üç hükümet temsilcisi, Devlet Radyo ve Televizyonları'ndan da iki temsilcinin bulunması öngörülüyor. Geride kalan 10 temsilciden sekizi Fransız basını, ikisi de AFP personeli arasından seçiliyor.

Yabancı ülkeler de ajansı etkilemek için ilginç yöntemler uyguluyorlar. Örneğin Vasili Mitrokhin'in arşivlerine bakılacak olursa, Sovyetler Birliği zamanında Ruslar Fransa'daki operasyonlarını desteklemek için altı ajanla iki güvenilir adamını AFP'ye sokuyor.

Statüye göre ajansın bağımsızlığını sağlamasının en büyük güvencelerinden biri hükümetten sübvansiyon almasının yasaklanmış ol-

ması. Ama AFP'nin en büyük müşterisi Fransız Hükümeti ve hükümete bağlı çeşitli devlet daireleri. Bu da dolaylı bir sübvansiyon anlamına geliyor.

Dünyanın en ünlü ajanslarından biri Associated Press. 1846 yılında New York'ta yayınlanan beş gazete tarafından kurulan bu ajansın bugün 100 ülkenin 300 kentinde büroları var. Ajansın şimdiki sahibi Amerika'nın birçok kentinde yayınlanan 1.500 gazete. Associated Press, hızlı ve tarafsız habercilik yapmakla övünüyor. Çok sayıda gazete, radyo ve televizyon AP kaynaklı haberleri okuyucularına veya izleyicilerine ulaştırıyor. Amerika'daki 1.700 basın kuruluşu ve 5.000 radyo ve televizyon, dünya haberlerini AP'den alıyor. AP'nin televizyon haberleri üreten APTN, dünyadaki bütün televizyon haberlerinin %88'ini sağlıyor.[198] Dünyada yaşayan insanların yaklaşık yarısının her gün Associated Press kaynaklı bir haberi okuduğu veya gördüğü söyleniyor. Peki, Associated Press ve diğer haber ajansları, özellikle sansürün uygulandığı dönemlerde hükümetin yönlendirmelerinden bağımsız kalabilmişler mi? Örneğin savaş zamanında bağımsız gazetecilik yapabilmişler mi? Maalesef yapamamışlar. İster istemez sistemin bir parçası olmuşlar. Sansür yetkililerinin izin verdiği ölçüde görev yapmışlar.

Bunun istisnası hiç mi olmamış? Olmuş. 7 Mayıs 1945 tarihinde Almanlar Fransa'nın Reims şehrindeki küçük bir okulda Müttefiklere resmen teslim oluyorlar. Bunun için küçük bir tören yapılacaktır. Artık savaş bitmiştir. Bu önemli haberi dünyaya duyurmak gerekir. Ancak sansür makamları buna henüz izin vermiyorlar. Çünkü Reims'teki teslim töreninde savaşın galiplerinden Sovyetler Birliği'nin temsilcileri yoktur. Onlar için bir gün sonra Berlin'de ayrı bir teslim töreni düzenlenecektir. O zamana kadar Almanların teslim olduğu dünyaya duyurulmayacaktır. 16 gazeteci Reims'e, bu tarihi ana şahit olmak için götürülür. Ama onlar tanık oldukları olayı dünyaya duyuramayacaklardır. Sansürcüler böyle istemektedir. Hepsi sansürün bu yasağına uyarlar, biri hariç!: AP'nin Paris temsilcisi Edward Kennedy... O Almanların teslim oldukları haberini ajansına geçer. Ajansta san-

(198) Davies, s. 101, 104.

sürün izin verdiğini zannederek haberi yayınlar. Gerçek anlaşılınca Edward Kennedy'nin ajanstaki görevine son verilir. Aynen bugünün Türkiye'sinde görüşlerini cesaretle açıkladıkları için görevlerini kaybeden gazeteciler gibi... Cesaretli gazeteciler bunun bedelini ödemeye hazır olmalıdırlar. Edward Kennedy'nin görevine son vermek basın özgürlüğü açısından çok yanlış bir karardı. Associated Press bunun bir hata olduğunu 67 yıl sonra kabul etti. Ajansın Genel Müdürü Tom Curley, Edward Kennedy'nin doğru hareket ettiğini, dürüst bir gazetecinin yapması gereken şeyi yaptığını söyledi. Ancak Kennedy bu özrü duyamadı, çünkü o 1963 yılında bir otomobil kazasında hayatını kaybetmişti.

Acaba haberleri bütün dünya basınında yayınlanan bu ajanslar, önde gelen siyasetçilerin demeçlerini olduğu gibi yazdıkları zaman tarafsız gazetecilik görevlerini tam olarak yapmış sayılabilir mi? O siyasetçilerin verdikleri bilgilerin gerçeklere uygun olup olmadığını araştırmak da gazetecinin görevleri arasında değil midir? 1947 yılında kurulan Hutchins Komisyonu basının sorumluluğunu araştırmış ve yazdığı raporda şunları belirtmişti: "*Basın haberle yorum arasında bir ayırım yapmalıdır. Bir olayı olduğu gibi yansıtmak yeterli değildir. Basın, o olayla ilgili gerçekleri de araştırıp yayınlamalıdır.*"[199]

Türkiye'de de son yıllarda insanların terörist veya darbeci olduklarını iddia eden siyasetçilerin beyanlarının, daha davalar sonuçlanmadan ve iddiaların aslı yeterince araştırılmadan haber yapılması çok sayıda insanın özgürlüğüne ve itibarına zarar vermiştir. Gerçeklerle bağdaşmayan beyanların son örneklerinden biri, Türkiye'deki son Gezi olaylarında bazı siyasi liderler tarafından dile getirilen, camide içki içildiği veya başörtülü bir kadının çok sayıda insanın saldırısına uğradığı yolunda kanıtlanmamış iddiaları araştırmadan yayınlayan gazeteciler görevlerini yapmış sayılabilirler mi?

1851 yılında Berlin'de kurulan Reuters Haber Ajansı'nın tarihinde uyulmasına özen gösterilen bazı ilkeler var. Ancak bu ilkeler bazen tartışma yaratıyor. Örneğin Reuters hiçbir zaman terörist kelimesini kullanmamakla ünlü. Ajansın editörlerinden Stephen Jukes

(199) A Free and Responsible Press, s. 22.

"Bazılarının terörist dediğine başkaları özgürlük savaşçısı diyor. O nedenle terörist kelimesini kullanmamaya özen gösteriyoruz," diyor. Ama uygulamada bu ilkeden sapmalar olduğu görülüyor. Örneğin 1995 yılında Oklahoma'daki bombalama olayında ve 2001 yılında New York'taki ikiz kulelere saldırı düzenlendiğinde ajans "terör" kelimesini kullanmış. 7 Temmuz 2005 tarihinde Londra'daki bombalama olayında da bu kelime kullanılmış. Demek ki, büyük ajanslar her zaman ilkelerinin arkasında duramıyorlar.

Roosevelt Üniversitesi'nden Henry Silverman, 2011 yılında *Journal of Applied Business Research* dergisinde yayınlanan makalesinde Reuters Ajansı'nı Arapları ve Filistinlileri destekleyen yayınlar yapmakla suçluyor. Mavi Marmara olayında da ajansın bazı fotoğrafları rötuşlayarak yayınlaması eleştiriliyor.

Yukarıdaki örnekler bağımsız haber ajansları olarak ün salmış olan ajansların her zaman tarafsızlıklarını koruduklarının söylenemeyeceğini gösteriyor. Oysa bir anlamda dünyanın gündemini bu ajanslar yönlendiriyor.

Büyük devletlerin başkanlarının ve üst düzey yöneticilerinin hemen hemen her söyledikleri, bu ajanslar aracılığıyla dünya kamuoyuna anında ulaştırılıyor. Bir anlamda bu ajanslar, büyük devletlerin politikalarının dünyanın her tarafındaki insanlara ulaştırılmasında aracı rolü oynuyorlar.

Tabii bu yolla çoğunlukla büyük ülkelerin tercihlerini yansıtan haberler ve yorumlar da milyarlarca insanın zihnine her gün ustaca yerleştiriliyor. Bu gelişme bir açıdan kültür emperyalizmi olarak da yorumlanabilir.

II. Dünya Savaşı'nın sona ermesinden kısa bir süre sonra dünya bir Soğuk Savaş dönemine girdi. Koşullar gerçek bir savaştan farklı da olsa Soğuk Savaş döneminde de medyaya büyük görevler düşecek, devletler etkili oldukları medya kuruluşlarını bir diplomasi silahı gibi kullanmak isteyeceklerdi.

Soğuk Savaş Döneminde Propaganda ve Basın

II. Dünya Savaşı Müttefikler tarafından kazanılmıştı. Nazilerin insanlık dışı düşünceleri ve eylemleri artık utanç içinde sona ermişti.

Japonya'nın teslim olmasından ve savaşın tamamen sona ermesinden birkaç hafta sonra Başkan Truman "Savaş Enformasyon Dairesi"ni lağvetti. Onun yerine Amerikan dış politikasını destekleyecek mütevazı bütçeli bir enformasyon programı uygulanacaktı. Daha henüz Soğuk Savaş ortamına girilmemişti. Savaş sonrası dönem için iyimser bir hava vardı. Fakat bir süre sonra Soğuk Savaş uluslararası ilişkilere damgasını vuracaktı ve o ortamda propaganda, Amerikan dış politikasının en önemli unsurlarından biri olacaktı.

1948 yılında kabul edilen Smith-Mundt Yasası'yla propaganda çalışmalarına yasal bir zemin kazandırıldı. Bu yasa, yayınlarına daha 1942 yılında başlamış bulunan Amerika'nın Sesi radyosuna da hukuki bir zemin kazandırıyordu. Smith-Mund Yasası kongrede büyük tartışmalara yol açtı. Başkan Wilson zamanında kurulan "Kamu Enformasyon Komitesi" (CPI) veya Başkan Franklin D. Roosevelt tarafından kurulan Savaş Enformasyon Dairesi (OWI) yeniden mi canlandırılıyordu. Bu örgütlerin propaganda çalışmaları hafızalarda iyi izlenimler bırakmamıştı. Üstelik bu yasa propaganda çalışmalarının yürütülmesinde Dışişleri Bakanlığı'na görev veriyordu. Dışişleri Bakanlığı'nın böyle bir görev üstlenmesi kongre üyelerinin önemli bir bölümü tarafından olumlu karşılanmıyordu.

Soğuk Savaş'ın başlamasından kısa bir süre sonra Amerika'da McCarthy'nin Dışişleri Bakanlığı'na yönelik suçlamalarının ilk izlerine rastlanmaktaydı. Amerikan Dışişleri Bakanlığı'na komünistler sızmamış mıydı? Rus yanlısı politikalar yürütülmüyor muydu? Böyle bir bakanlığa devletin propaganda işleri nasıl emanet edilebilirdi? Birçok kongre üyesinin bu nedenle itirazları vardı. Bu kaygılar yüzünden yasanın kongreden geçmesi bir hayli zaman aldı. Fakat anlaşılıyor ki, yönetim dışişlerinin propaganda çalışmalarını ele almasında ısrarlıydı. Dışişleri Bakanı George Marshall, Genelkurmay Başkanı Eisenhower, Ticaret Bakanı Averell Harriman ve ABD'nin Moskova Büyükelçisi Walter Bedell Smith, bu yasanın geçmesi için kongre üyelerinin ikna edilmesi çalışmalarında ön sıralarda görev almışlardı. Sonunda yasa 1948 yılının Ocak ayında kabul edildi. Kongre bu yasayı kabul ederken bazı ilkeleri de ilan etti. Bu ilkeler şunlardı: Gerçeği söyleyeceksiniz. ABD'nin politikalarının gerekçelerini anla-

tacaksınız. Halkın moralini yükselteceksiniz ve umut aşılayacaksınız. Amerika'nın yaşam biçimi ve idealleri hakkında gerçek ve inandırıcı bir izlenim yaratacaksınız; gerçeklerin saptırılmasıyla mücadele edeceksiniz ve Amerikan dış politikasını "saldırgan" bir yaklaşımla yorumlayıp destekleyeceksiniz.

Bu ilkelerden özellikle sonuncusu çok dikkat çekici ve Amerikan propaganda faaliyetlerinin esas amacını ortaya koyacak nitelikte. Dikkat çekici bir nokta da, Amerikan Dışişleri Bakanlığı'nın bu çalışmaları sadece dış dünyaya yönelik olacak ve propaganda malzemeleri Amerikan halkını etkilemek için kullanılmayacak. Yıllarca bu ilke tartışıldı. Ünlü senatörlerden William Fulbright bu çalışmalardan çok rahatsızdı ve *"Amerikan propagandası Soğuk Savaş'ın mezarlığına gömülmelidir,"* diyordu. Gene Fulbright yargı makamlarına başvurarak, Amerikan Enformasyon Ajansı tarafından hazırlanan bir filmin Amerikan halkına gösterilmesinin yasaklanmasını istedi. Çok daha sonra, 1994 yılında USIA internet yayınlarına başlayınca, Senatör Jesse Helms bunun Smith-Mund Yasası'na aykırı olduğunu söyledi. Çünkü internette yayınlanacak propagandaların Amerikan halkı tarafından görülmesini engellemenin olanağı yoktu. Ancak teknoloji bazen yasaları anlamsız hale getirebiliyordu. İnterneti olan her Amerikalı da bu propaganda yayınlarını izleme olanağını buldu.

Sonuçta bu yasa Dışişleri Bakanlığı'na uluslararası enformasyon, kültürel değişim gibi alanlarda geniş yetkiler verdi. Dışişleri Bakanlığı'nın propaganda çalışmalarının bütçesi 1948 yılında 20 milyon dolarken, 1952 yılında 115 milyon dolara yükseltildi.

Soğuk Savaş yılları boyunca devam eden "Fulbright öğrenci değişim" programı, "halktan halka" adı verilen program, barış gönüllüleri çalışmaları, Amerikalıların ilgili ülkelerin halkları ile doğrudan doğruya görüşerek kendi ülkelerinin niçin "her konuda haklı" olduğunu anlatmalarına olanak veriyordu. Belki bu programa katılan Amerikalıların büyük bölümü kendilerini propaganda görevlileri olarak görmüyorlardı, sadece verilen görevi gönüllü olarak, başka ülkelerin insanlarına bir hizmet gibi yüksek gayeler için kabul etmişlerdi. Ancak çoğu zaman, bu çalışmaların sonucu o ülkelerin insanlarını belirli bir yönde şartlandırmak oluyordu. Zira bu temalar arasında

bir yandan Sovyetler Birliği'ndeki zorunlu çalışma kampları, düşünce özgürlüğünün yokluğu, tüketim mallarının bulunmaması gibi konular işlenirken, bir yandan da Amerikan toplumunun üstün yanları, her alandaki başarıları, liberal ekonominin faziletleri ön plana çıkarılıyordu.

Amerika'da da, başka NATO ülkelerinde de o yıllarda komünizmin gerçekten bir tehdit olup olmadığını soruşturmaya cesaret edecek gazeteciler için bu bir siyasal intihar anlamına geliyordu. Aynı şekilde askeri harcamaların aşırı derecede yüksek olduğunu söylemek de cesaret işiydi. Darbeyle iş başına gelen yönetimleri demokrasi adına eleştirmek de her zaman kolay olmuyordu. Orada yaşananlar "hür dünya"nın korunması için yapılmıştı. Yani "demokrasiyi ve özgürlükleri koruma" amaçlarına uygun sayılmalıydı.

Sovyetler Birliği ve genel olarak Doğu Bloku'na karşı en etkili propaganda aracı, Radio Free Europe ve Radio Liberty tarafından gerçekleştirilen radyo yayınları oldu. Bu yayınlar Amerika'nın Avrupa'da kurduğu "Özgür Avrupa Komitesi" tarafından yönlendiriliyor ve yayınlarda evvelce Sovyetler Birliği'nden Batı'ya kaçmış gazeteciler kullanılıyordu. Ayrıca Batı Avrupa'daki komünist karşıtı sendikalara, gazetecilere, bazı siyasetçilere ve siyasi partilere de para yardımı yapılıyordu. Batı Avrupa'da oluşturulan "Kültürel Özgürlük Komitesi" de bu propaganda çalışmalarında etkili bir rol oynuyordu. Bu çalışmalar kapsamında yaklaşık 20 dergi yayınlanıyor, sergiler ve sanat faaliyetleri düzenleniyor, uluslararası konferanslar yapılıyor ve çok sayıda kitap yayınlanıyordu. Soğuk Savaş yıllarında Amerikan propaganda teşkilatlarının yayınlattığı ve Sovyetler Birliği'yle Doğu Avrupa ülkelerinde önemli görülen kişilere ulaştırılan kitapların sayısı 10 milyonu aşmıştı.[200]

Soğuk Savaş'ın bitiminden sonra yalnız Amerika ve diğer Batı ülkeleri değil, Rusya ve Çin gibi büyük devletler, NATO ve Avrupa Birliği gibi uluslararası kuruluşlar, görüşlerini bütün dünyaya ulaştırabilmek için büyük çaba harcıyorlardı.

---

(200) Wilson P. Dizard Jr., *Inventing Public Diplomacy: The Story of the US Information Agency.* Boulder, Colorado: Lynn Renner, 2004.

Gerek Amerika'nın gerek Sovyetler Birliği'nin Soğuk Savaş döneminde yürüttükleri propaganda çalışmalarının başarılı olabilmesi için halkın bütün gerçekleri bilmesine engel olmak gerekiyordu. Kamuoyundan saklanan bazı gerçekler bilinirse, insanları kullanılan propaganda malzemeleriyle ikna etmek güçleşebilirdi. Ancak zaman içinde bazı gizli bilgilerin basın veya o gerçekleri bilenlerin yazdıkları kitaplar yoluyla dünya kamuoyuna ulaştığı görüldü. Örneğin Sovyetler Birliği'nin eski Washington Büyükelçisi Dobrynin, ABD Başkanı John Kennedy'nin kardeşi Robert Kennedy'le Küba krizinin sona erdirilmesi için yaptığı gizli görüşmeleri ayrıntılarıyla açıklayan bir kitap yazdı. Kamuoyu önünde birbirlerine en ağır sözlerle saldıran iki süper devletin o sırada yürütülen gizli görüşmelerde neler konuştukları da, gecikerek de olsa kamuoyunun bilgisine ulaştı. Bu vesileyle Rusya'nın Küba'ya füze yerleştirmemesine karşılık, Amerika'nın NATO çerçevesinde Türkiye'ye yerleştirilen Jüpiter füzelerini çekmeyi kabul ettiği de öğrenilmiş oldu. O tarihte Türk Hükümeti'nin bu pazarlıklardan haberi yoktu.

Vietnam Savaşı'yla ilgili olarak Amerikan Savunma Bakanlığı'nın hazırladığı Pentagon belgelerinin basına sızması o savaşın gerçek yüzünün ortaya çıkmasına ve savaş sırasında Amerika'nın izlediği politikaların öğrenilmesine olanak verdi.

İki gazetecinin Başkan Nixon'un rakip siyasi partinin sırlarını gizli yollardan dinletme girişimini ortaya çıkarması da, Amerikan siyasi hayatını derinden etkiledi. Yaşanan bütün bu gelişmeler büyük devletlerin medyalara yön verme ihtiyacını büsbütün ortaya koydu. O devletler için basın özgürlüğü önemliydi ama ülke çıkarları daha da önemliydi. Ülke çıkarlarının korunması için basın ve televizyon gibi medya kuruluşları aracıyla kamuoyunun desteği sağlanmalı ve dış politikada medyalar bir silah gibi kullanılmalıydı. Devletin çıkarlarına zarar verecek biçimde haber sızdırılmasının önüne geçilmeliydi. Yıllarca bunun için çalışıldı ama her zaman başarılı olunamadı. O konuya aşağıdaki bölümlerde daha ayrıntılı biçimde değineceğiz.

Peki, Amerika ve müttefikleri bu yeni dönemde propaganda çalışmalarını hangi temel hedef doğrultusunda şekillendirecekti? Esas amaç ne olacaktı? Yeni koşullarda dünyaya nasıl şekil verilecekti?

Bütün devletlerin egemenliğine, bağımsızlığına, onların kendi iradeleriyle aldıkları kararlara saygı gösterilecek miydi, yoksa yavaş yavaş sona ermekte olan sömürgeciliğin yerini yeni bir sömürgecilik anlayışı mı alacaktı? Büyük devletler dünyaya kendi çıkarlarını koruyacak yeni bir düzen mi vermeye çalışacaklardı?

1947 yılında İngiltere Dışişleri Bakanlığı tarafından yazılan bir tutum belgesi, Batı'nın büyük devletleri açısından nelerin hedeflendiğine ışık tutuyor. Orada şöyle deniliyor: *"Uluslararası ilişkilerde güvenlik ve stratejik çıkarlarımızın en iyi şekilde korunabilmesi için, acil durumlara müdahale edebilecek ve geniş bir etki alanına sahip olacak 'polis istasyonları' yerleştirmeliyiz. Bu istasyonlardan biri Kuveyt'te olabilir. Oradan İran'ın güneyini, Suudi Arabistan'ı ve Basra Körfezi'ni kontrol edebiliriz."*[201]

O yıllardan sonra Amerika ve İngiltere'nin Ortadoğu'da izleyecekleri politikanın işaretleri bu cümlelerde veriliyordu. Tabii bu politikaların hayata geçirilmesi için aynı doğrultuda bir propaganda çalışması yapmak gerekecekti. Dünya kamuoyu bu politikaların ne kadar doğru ve haklı olduğuna inandırılmalıydı.

Daha önceleri, savaş yıllarında yapılan propagandaların amacı ve yöntemleri belliydi. Basın bu propagandanın önemli bir halkası olacaktı. Hiçbir ülkenin basın özgürlüğüne saygı uğruna savaş hedeflerine zarar vermesi beklenmiyordu. Bütün savaşan ülkelerde koyu bir sansür ve medyaları ulusal hedefler doğrultusunda yönlendirmek ve bu yolla halkın desteğini kazanmak temel hedefti. Bir ölüm kalım savaşında bu kısıtlamalar belki makul karşılanabilirdi. Ama savaş bitince, artık insanların özgürce, barış içinde yaşayacakları bir dünyanın yaratılmakta olduğu ilan edildikten, Birleşmiş Milletler kurulduktan ve İnsan Hakları Bildirgesi yayınlandıktan sonra devletler arasında propaganda savaşlarının aynı şiddette sürdürülmesi beklenebilir miydi? Beklenmemeliydi.

Ne yazık ki, savaştan sonra da karşılıklı propaganda faaliyetleri bazen eskisini bile aratacak boyutta sürdürüldü. Çünkü, savaş bittikten kısa bir süre sonra, Churchill'in deyimiyle Doğu ile Batı arasına bir

(201) David Pidcock, The Institute for Rational Economics, Sheffild, England.

demirperde inmişti ve Soğuk Savaş başlamıştı. Gazeteciler de bu yeni ortamdan büyük ölçüde etkilendiler. Hedef halkın eğilimlerine yön verilmesiydi. Artık bunun için etkili bir araç vardı: Giderek yaygınlaşan basın ve daha sonra ortaya çıkan yeni icat: televizyon. Siyasetçiler, o yıllardan itibaren televizyonu kitleleri ikna etmek için geniş ölçüde kullanmaya başladılar.

Doğrudan bir silahlı çatışma yaşanmasa da, karşı kamplarda yer alan devletler bir nüfuz mücadelesi içine girmişler ve her iki tarafın da elinde bulunan nükleer silahlarla bir dehşet dengesi yaratmışlardı. Soğuk Savaş gerçek bir savaştan birçok bakımdan farklıydı ama savaş savaştı. Bu savaşın da kazanılması için başvurulan en etkili silahlardan biri, hatta belki de birincisi propaganda silahı olacaktı. Gerçek savaşta propaganda yardımcı unsurdu, esas sonuç alıcı güç silahlı kuvvetlerdi. Soğuk Savaş'ta ise propaganda en önemli silah haline gelmişti. Karşı kamplarda olan devletler için şimdi artık birbirlerini yıpratmak, zayıflatmak önemli bir hedefti ve bunun için propaganda etkili bir dış politika silahı olarak kullanılacaktı.

Soğuk Savaş yıllarında basından ne beklendiği, basın özgürlüğünün sınırlarının ne olacağı ve bu sınırları kimin belirleyeceği yolundaki sorulara ilk cevap ABD Başkanı Truman'dan gelecekti. 1950 yılında Amerikan Gazete Editörleri Derneği'nin bir toplantısında konuşan Truman, orada bulunan gazetecileri Soğuk Savaş'ı kazanmak için yürütülecek "Gerçekleri Savunma Kampanyası"na davet ediyordu. Günümüzde de "Hakikatleri Araştırma Komisyonu" adı altında böyle beklentileri dile getirenler var. Tesadüf bu ya, o zaman da aynı adlı bir kampanya varmış.

Truman konuşmasında önce vatandaşların medyalardan kaliteli bilgi alma ihtiyacından söz etmiş, daha sonra da halkın Sovyet propagandasına karşı sade ve açık biçimde gerçekleri duymak istediğini söylemişti. Yurtdışında Amerika Birleşik Devletleri hakkında yanlış izlenimler verecek yayınlar yapıldığından söz ederek, basının sağlayacağı işbirliği sayesinde Kremlin'in ABD'yi ele geçirme çabalarının sonuçsuz kalacağını belirtmişti. Peki, Amerika'nın liderleri her zaman halka gerçekleri söylemişler miydi? Bu soruya olumlu cevap vermek zor.

Truman o konuşmasında şöyle diyordu:

"Özgür basının hayati derecede önemli görevi halka olayları olduğu gibi yansıtarak vatandaşların doğru karar vermelerini sağlamaktır. Siz Amerikan halkıyla dünyanın sorunları arasında bir bağ oluşturuyorsunuz. Eğer iyi ve doğru habercilik yaparsanız halkın kararları da doğru olur. Eğer halkı yanıltırsanız vatandaşların kararları da kötü olur, ülkemiz ve dünya bundan zarar görür. Çoğunuz görevinizi sorumluluk içinde yerine getiriyorsunuz ama bazılarınız maalesef kötü biçimde yapıyor. Bugün birçok ülkede gazeteler, dış politika konularında hükümetleri neyi yazmalarını istese onu yazıyorlar. Hükümetin dediklerine bir şey eklemeye veya çıkarmaya yetkileri yoktur. Demokrasilerde ise gazeteler özgürce hareket ediyorlar. Ancak bugün, dünyada özgürlükler komünist emperyalizmin tehdidi altındadır. Şimdi insanların düşüncelerini etkilemek için bir savaş yapılıyor.

Propaganda komünistlerin en güçlü silahıdır. Gerçekleri saptırma ve yalan haber verme, onların bilinçli olarak yürüttükleri bir propaganda taktiğidir. Unutmayalım ki, onların propagandalarının etkisi altındaki insanların çoğu gerçek bilgilere ulaşma olanağına sahip değildir. Bizim radyo yayınlarımızı izleyemiyorlar, bizim tarafsız gazetelerimizi okuyamıyorlar. Başka ülkelere seyahat ederek gerçekleri orada öğrenme olanağına da sahip değiller. Komünist propagandası Sovyetler Birliği'ni dünyanın en barışçı ülkesi gibi tanıtmaya çalışıyor. Amerika'yı da savaş düşkünü, emperyalist bir ülke gibi gösteriyorlar. Siz bunun saçma olduğunu biliyorsunuz, Amerika'nın barış için çalıştığını biliyorsunuz. Özgürlükleri koruma amacı dışında savaşa girme niyetimiz yoktur. Özgürlükler ve demokrasi hakkındaki görüşlerimizi Amerika'nın Sesi radyosu ve Amerikan enformasyon örgütleri aracılığıyla dünyaya duyurmaya çalışıyoruz. Bu amaçla dünyanın çeşitli ülkelerinde kütüphaneler kuruyoruz ve öğrenci değişim programları gerçekleştiriyoruz.

Okullarımızda başka ülkelere öğretmen olarak gidecek daha çok vatandaşımızı yetiştirmeliyiz. Kamuoyu oluşturma kanallarından, basından, dergilerden, radyodan ve sinemadan daha çok yararlanmalıyız. Amerika'nın Sesi radyosu o kadar başarılı oluyor ki, Sovyetler Birliği onun yayınlarını bozmaya ve dinlenmesini önlemeye çalışıyor. Amacımız, dünya milletlerine özgürlüğün ekonomik ve sosyal gelişmeye ve siyasal bağımsızlığa götürecek yol olduğunu anlatmalıyız."

Truman'ın sözlerinde sık sık özgürlük teması tekrarlanıyordu. Bazı ülkelerde basının hükümetin istediğini yazdığı yolundaki sözler o zaman Doğu Bloku için söylenmişti ama ondan altmış yıl sonra, Türkiye gibi Batı dünyasının içinde yer alan bazı ülkelerde de bunun bazı örnekleri görüldü.

Amerika'nın kendi halkı için demokrasiyi ve özgürlükleri geliştirme gayreti içinde olduğu biliniyordu. Irk ayrımına karşı bazı önlemler de adım adım yürürlüğe konulacaktı. Ancak Amerika dışındaki ülkelere, özellikle Latin Amerika ülkelerine yönelik politikalarda esas itici gücün özgürlükler olduğu çok kuşkuluydu. Orada ve başka ülkelerde komünizmle mücadele gibi gerekçelerle ve Amerika'nın desteğiyle, hatta bazen yönlendirmesiyle gerçekleştirilen darbeler, özgürlük getirmek şöyle dursun katı, otoriter ve demokrasi karşıtı güçleri iktidara getiriyordu.

Başkan Truman'ın bu konuşması büyük yankılar yaptı. Hükümet gazeteciler üzerinde baskı yapmıyordu, ama onların vatanseverlik duygularına hitap ederek ülkenin çıkarlarını savunmak için onlardan neler beklendiğini açıkça söylüyordu. Yani dünya savaşı bitmişti ama şimdi başka bir savaş vardı. Gazeteciler kendilerini tam olarak özgür hissetmemeli, bu savaşta Sovyet propagandasına ve komünizme karşı kendi ülkelerini desteklemeli, yabancıların işine yarayacak şekilde gazetecilik yapmamalıydılar.

Truman'ın bu sözleri yıllarca hatırda kaldı. Amerikalı gazetecilerden beklenen şey, ülke çıkarları söz konusu olduğunda hükümetin izlediği politikalara destek olmalarıydı. İşin özü buydu. Hükümet, Sovyet tehdidini ve komünizm propagandasını kamuoyunu yönlendirme politikasının temel unsuru yapmıştı. Ancak aynı silahı daha da etkili biçimde kullanmaya hazır olanlar vardı. Bunların başında Senatör Joseph McCarthy geliyordu.

McCarthy ve Amerika'da Yaratılan Korku İmparatorluğu

Truman'ın cumhurbaşkanlığı döneminde bu konuda büyük yankılar yaratacak bir gelişme oldu. Wisconsin Senatörü Joseph McCarthy, ülkede büyük yankılar yapan ve derin yaralar açan bir

kampanya başlattı. Ona göre komünistler ülkenin bütün önemli kurumlarına sızmışlardı ve bunların bertaraf edilmesi gerekiyordu. Wisconsin Senatörü McCarthy'nin temel yaklaşımı hükümetin tutumundan pek farklı değildi. O da komünizmi başdüşman olarak gösteriyor ve bu düşmana karşı büyük bir mücadele başlatıyordu. Ancak onun iddiaları ve söylemleri o kadar ileri gitti ki, hem toplumda büyük bir huzursuzluk yarattı hem de hükümeti zor durumda bıraktı. Amerika'da düşünce özgürlüğü ve demokratik haklar bundan büyük zarar gördü ve bir siyasi terör havası estirildi.

Cumhuriyetçi Parti üyesi olan ve muhafazakâr görüşleriyle bilinen McCarthy, 1946 yılında senatoya % 61 gibi yüksek bir oyla seçilmişti. Herhalde "mademki eyaletimdeki seçmenlerin yarıdan fazlası beni seçti, ben de istediğimi yaparım" havasına girmiş olacak ki, sessiz geçirdiği birkaç yıldan sonra 9 Şubat 1950'de yaptığı bir konuşmayla Amerika'yı derinden etkileyen bir süreç başlattı. O konuşmasında McCarthy Amerikan Dışişleri Bakanlığı'nda 205 Komünist Parti üyesinin görev yaptığını ve Amerikan dış politikasının oluşturulmasında onların etkili olduğunu söylüyordu. Her ne kadar daha sonraki konuşmalarında bu rakamda bazı değişiklikler yaptıysa da, Soğuk Savaş'ın ilk yıllarında Amerika'nın başdüşman saydığı Sovyetler Birliği'nin ideolojisini benimsemiş çok sayıda insanın Dışişleri Bakanlığı'nda görev yaptığı iddiası büyük yankılar yaptı. Basın artık onun her demecini ayrıntılı olarak veriyor, bazen inanarak bazen de belki sansasyon yaratma merakı yüzünden onun propagandasını yaygın biçimde yapmasına fırsat sağlıyordu.

McCarthy'nin iddiaları kongrede de yankı yaptı. 1950 yılının Şubat ayında, yani McCarthy'nin konuşmasından hemen sonra Senato Dışişleri Komisyonu, Dışişleri Bakanlığı'ndaki devlete sadık olmayan memurları araştırmak üzere bir alt komisyon kurdu. Uzun incelemelerin sonunda hazırlanan alt komisyon raporunda McCarthy'nin sözünü ettiği dışişleri memurlarının ne komünist ne de komünizm sempatizanı olduğunu belirledi ve McCarthy'nin iddialarını boşa çıkardı.

McCarthy bu başarısızlıktan yılacak gibi değildi. 1952 yılında bir kitap yazarak kendisini eleştirenleri suçladı. *McCarthyzm; Amerika*

İçin Mücadele başlığını taşıyan kitapta, kendisine karşı çıkanlar da komünist olmakla suçlanıyordu.

McCarthy'nin basın mensuplarına karşı davranışı da bazen çok sert olabiliyordu. 1950 yılında Washington'daki bir kulüp binasında kendisi hakkında olumsuz yazılar yazan bir gazeteciyi yumrukladığı biliniyor.

McCarthy, Başkan Truman'ı ve Demokrat Parti'yi komünizme karşı çok yumuşak davranmakla suçluyor ve onların "20 yıldan beri ihanet içinde" olduklarını söylüyordu. Buna karşılık Truman da McCarthy'den söz ederken, onun Sovyetler'e bilmeden hizmet ettiğini ileri sürerek, "*McCarthy Kremlin'in en büyük kazancıdır,*" diyordu ve onun Amerikan dış politikasını sabote ettiğini söylüyordu.

McCarthy'nin suçlayamayacağı insan yoktu. Savaş yıllarında genelkurmay başkanlığı yapan, daha sonra dış politikaya büyük katkılarda bulunan, kendi ismiyle anılan ünlü planın hazırlayıcısı olan, 1953 yılında Nobel Barış Ödülü'nü kazanan Savunma Bakanı George Marshall'ı Çin'in komünistlere kaptırılmasının sorumlusu olarak ilan ediyor ve onu da ülkeye ihanet etmekle suçlarken siyasette alışılmadık, aşağılayıcı bir dil kullanıyordu. Ondan yıllarca yıl sonra Türkiye'de bir genelkurmay başkanını bu defa "terör örgütünün kurucusu" olarak suçlayanlara rastlanacaktı.

McCarthy'nin Kore Savaşı sırasında General Douglas MacArthur'u görevden aldığı için Başkan Truman için söylediği sözler, herhalde Amerikan siyasi tarihinde duyulmuş en ağır hakaretler arasında yer almıştır. Şimdi Türk parlamentosunda zaman zaman siyasi rakiplerine ağır hakaretler savuranlar arasında McCarthy'yi örnek alanlar var mıdır bilinmez ama bu gibi sözler yalnız söyleyeni değil, onun ülkesinin itibarını da sarsacak nitelikteydi. O tarihlerde böyle konuşmalar siyasette avantaj sağlayabiliyormuş ki, McCarthy daha sonra katıldığı seçimlerde de yüksek oy aldı. Anlaşılan bazen seçmenler böyle küfürler savuranları siyasetin ön safhalarında görmek istiyordu!

İşin ilginç tarafı McCarthy'nin, Kennedy ailesiyle yakın ilişkiler içinde olmasıydı. Başkan Kennedy'nin babası Joseph P. Kennedy de şiddetli bir komünizm düşmanıydı ve McCarthy'yi sık sık evine davet ederek ona yakınlık gösteriyordu. John Kennedy'nin kardeşi olan

ve daha sonraki yıllarda Adalet Bakanlığı görevinde bulunan Robert Kennedy, siyasi hayatının başlarında senatoda McCarthy'nin başkanlık yaptığı araştırma komitesinde onun danışmanlığını yapıyordu. Başkan John Kennedy de siyasi hayatında McCarthy aleyhinde hiçbir şey söylememişti. Hatta bir konuşmasında *"Benim Massachusetts'teki seçmenlerimizin yarısı McCarthy'yi bir kahraman gibi görüyorlar,"* demişti. Seçmenlerin yarısı öyle diyorsa, demek ki diğer yarısının ne düşündüğü o kadar önemli değildi. Halkın yarısının oyuyla neler yapılmazdı ki!

1952 yılında başkanlığa seçilen Eisenhower, McCarthy'ye karşı mesafeli davrandı. Onun hedefleri doğrudur ama yöntemleri yanlıştır, diyordu. Aslında Eisenhower, yirmi yıl aradan sonra başkanlığa seçilen ilk Cumhuriyetçi Parti üyesiydi ve kendi partisinden bir senatörle kamuoyunun önünde tartışmasının âlemi yoktu. O nedenle Eisenhower, McCarthy'le açık bir tartışmaya girmekten daima kaçındı.

McCarthy de başlangıçta ondan memnundu. Eisenhower, Başkan Truman zamanında göreve alınan 1.456 kişiyi, komünist eğilimleri nedeniyle işten uzaklaştırmıştı. Ama daha sonra Eisenhower yönetimini de eleştirmeye başladı. Şimdiki hedefi, devletin resmi sözcüsü konumundaki Amerika'nın Sesi radyosuydu. Oraya da komünistler sızmıştı. Radyonun çalışanları televizyonların karşısında sorguya çekildiler. Bunlardan biri bu aşağılamaya dayanamayarak intihar etti.

Şimdi sırada yurtdışındaki Amerikan kütüphaneleri vardı. McCarthy'ye göre o kütüphanelerde komünist eğilimli yazarların kitapları bulunuyordu. Dışişleri Bakanlığı artık McCarthy'yle baş edemiyordu. Yurtdışındaki temsilciliklerine talimat göndererek zararlı yayınların kütüphanelerin raflarından kaldırılmasını istedi. Hatta bu kütüphanelerden bazılarında "zararlı" kitaplar yakıldı. 20. yüzyılın ortasında hâlâ kitaplar yakılabiliyordu ve bunu yapan da demokrasinin beşiği sayılan bir ülkenin temsilcilikleriydi. Başkan Eisenhower artık bu kadarına tahammül edemedi. Yaptığı bir konuşmada *"Kitap yakanlara destek olmayın. Kütüphanelere giderek istediğiniz kitabı okumaktan korkmayın,"* dedi.

Fransızlar "Yemek yedikçe insanın iştahı artar" derler. McCarthy de istediği sonuçları aldıkça hedefini yükseltiyordu. Şimdi sıra ordu-

daydı. Bazı askeri tesislere komünist personel sızmıştı. O bunu iddia ediyordu. Araştırma yapıldı, hiçbir sonuç çıkmadı. 1954 yılının başında Amerikan Silahlı Kuvvetleri McCarthy'yi açıkça suçlamaya başladı. Bu senatör ordu üzerinde baskı yapıyordu. Ordu siyasetçilere saygılıydı ama bir siyasetçinin haksız ve ölçüsüz saldırılarına da tahammül edemezdi. Demek ki, o tarihlerde Amerika'da silahlı kuvvetler, kendisine yönelik haksız suçlamalara tepki gösterebiliyormuş. Üstelik McCarthy-Silahlı Kuvvetler tartışmalarıyla ilgili olarak, 36 gün televizyonlarda canlı yayınlanan tartışma programları yapıldı. 32 şahit dinlendi.

Başlangıçta McCarthy'nin sözlerine geniş biçimde yer veren, hatta bazen kendisine destek olan gazeteler artık eleştirisel yayınlar yapmaya başladılar. Onlar da gördü ki, McCarthy'nin iddiaları artık hükümetin komünizm karşıtı söylemlerinin ve propagandalarının ölçüsünü bir hayli aşmıştı ve artık McCarthy'yi eleştirmek hükümete karşı tavır almak anlamına gelmeyecekti.

1954 yılının başında kamuoyu araştırmaları halkın % 50'sinin McCarthy'ye destek verdiğini gösteriyordu. Aynı yılın Haziran ayında bu destek % 34'e düştü. Olumsuz görüş belirtenlerin oranı % 29'dan % 45'e çıktı. Önüne geleni suçlayarak, hakaret ederek halkın büyücek bir kısmının desteğini sağlamak bir süre için mümkündü ama bunun da bir sınırı vardı ve bu sınır aşılmıştı. Artık McCarthy düşüş sürecine girmişti. Bazı yüksek mahkeme hâkimleri atık onu "cadı kazanı kaynatmak"la suçluyorlardı. McCarthy'nin artık mahkemeleri dilediği gibi etki altına alma gücü kalmamıştı.

McCarthy döneminde Amerika'nın en ünlü düşünür, yazar ve sanatçıları zulme uğradılar, işlerini kaybettiler, ülkeyi terk etmek zorunda kaldılar. O dönemde baskı altına alınanlar arasında gazeteciler de vardı. Amerika'nın en tanınmış gazeteci ve yazarlarından William L. Shirer de bunların arasındaydı. Artık yalnız basın özgürlüğünden değil, herhangi bir özgürlükten söz etmek neredeyse olanaksız hale gelmişti. McCarthyzm döneminde kara listeye alınan ve çeşitli sıkıntılar çeken bazı ünlü şahsiyetler arasında şu isimler de vardı:

Orkestra şefi, besteci ve piyanist Leonard Bernstein, şair ve tiyatro yazarı Bertolt Brecht, film yapımcısı Luis Buñuel, aktör ve film

yapımcısı Charlie Chaplin, besteci Aaron Copland, film yapımcısı Jules Dassin, Nobel ödülü sahibi fizikçi, filozof ve matematikçi Albert Einstein, aktör Danny Kaye, orkestra şefi, besteci Otto Klemperer, Nobel ödüllü yazar Thomas Mann, tiyatro yazarı Arthur Miller, fizikçi J. Robert Oppenheimer, aktör Edward G. Robinson, folk şarkıcısı Pete Seeger, gazeteci William L. Shirer, aktör Orson Welles. Liste böyle uzayıp gidiyor.

Bunlar gibi pek çok değerli sanatçı ve bilim adamı saplantılarının ve öfkelerinin esiri olan bir siyasetçi yüzünden işlerinden atıldılar ve yıllarca sıkıntı içinde yaşadılar.

Gazeteciler başlangıçta, biraz da sansasyon merakıyla McCarthy'nin her söylediğini haber yapıyorlardı. Örneğin Amerikan Dışişleri Bakanlığı'nda 205 Sovyet casusu komünist olduğunu iddia ettiğinde, gazeteciler bu iddianın gerçekliğini araştırmadan haber yapmakta sakınca görmemişlerdi. McCarthy döneminde onun insanları haksız yere suçlayan sözlerinin basında yıllarca ve geniş ölçüde yazılması çok sayıda insanın haksız yere yargılanıp cezalandırılmasına, işini kaybetmesine, yurtdışına sürülmesine yol açmıştı. Günümüzün deyimiyle, McCarthy Amerika'nın kurumlarına ve aydınlarına kumpas kurmuştu.

Demokrat Parti üyesi siyasetçiler Başkan Eisenhower'i, McCarthy'ye başından itibaren karşı çıkmadığı için eleştirdiler. McCarthy'nin aşırı, ölçüsüz ve haksız saldırıları sonucunda Amerika'da olumsuz biçimde etkilenmeyen kuruluş kalmamıştı. 1954 yılına kadar Amerika bu propaganda saldırısının etkisi altında kaldı.

O yıllarda McCarthy'nin etkisi altında kalan veya ülkede esen havaya uyan gazeteciler de vardı, McCarthy'ye açıkça karşı çıkmaya cesaret edenler de... Edward Murrow bunlardan biriydi ve 9 Mart 1954 günü "Senatör Joseph McCarthy Hakkında Rapor" adlı bir program yayınladı. Bu programda McCarthy'nin çeşitli tarihlerde yaptığı suçlamalar, özelikle Demokrat Parti'yi "20 yıllık ihanetle" suçlayan sözleri, Amerikan Sivil Özgürlükler Birliği'ni Komünist Partisi'nin bir cephe örgütü gibi nitelendiren ifadeleri yayınlandı. Bazı tanıkların gözlemleri de nakledildi. Murrow programın sonunda McCarthy için şunları söyledi: *"En büyük başarısı komünizmin dış tehdidi ile yurtiçin-*

deki tehdidi konusunda toplumun kafasını karıştırmak oldu. Fikir ayrılığı ile ülkeye sadakatsizliği birbirinden ayırmak lazım. Bir insanı suçlamak onun suçluluğu için kanıt niteliği taşımaz. Somut deliller ve adil bir yargılama olmadan insanlar mahkûm edilemez. Birbirimizden korkarak yol alamayız. Unutmayalım ki, biz bu ülkede korkak insanların mirasçıları değiliz. McCarthy'nin sözleri müttefiklerimizi rahatsız etti. Düşmanlarımızı rahatlattı. Bütün kabahat McCarthy'nin mi? Hayır! McCarthy toplumdaki korku duygusunu başarıyla istismar etti." Böyle haksızlıkların yapıldığı başka ülkelerde de Murrow gibi cesaretli gazeteciler çıkıyor muydu? Bazen çıkıyordu ama onların görüşleri çoğu zaman büyük medya kuruluşlarında yansıtılmıyor, hatta karşı çıkanları suçlayanlara rastlanıyordu. Bunlar bazen haksızlıkları eleştirdikleri için soruşturmaya uğruyor, hatta cesaretlerinin bedelini yıllarca hapis yatarak ödüyorlardı.

İşte Murrow cesur bir gazetecinin ülkede en çok korkulan adam karşısında dik bir duruş sergileyebileceğini gösterdi. Amerika'da sadece güçlülerin önünde eğilen gazeteciler yoktu. Böyle dürüst ve cesur gazeteciler de vardı ve en güç koşullarda bile Amerika'da demokrasiyi ayakta tutanlar da büyük ölçüde onlardı. Gerek Murrow'un bu yayınları, gerek McCarthy'nin ordu temsilcileriyle televizyon kameraları karşısında yaptığı tartışmalar, onun adıyla anılan bir dönemin sona ermesinde çok etkili oldu. McCarthy hâlâ direniyor ve kendisini eleştirenleri suçluyordu. Morrow'u da Sovyet casusluk ve propaganda teşkilatı VOKS ile ilişki içinde olmakla suçladı. Bu suçlama McCarthy'nin itibarını daha da sarstı.

Bundan sonrası çorap söküğü gibi gitti. Wisconsin'de yayınlanan *Sauk Prairie Star* gazetesinin genel yayın müdürü, McCarthy'nin çekilmesi için bir imza kampanyası başlattı. Ülke çapında "Joe gitmelidir" sloganıyla büyük bir hareket başlatıldı. Kamuoyu yoklamaları McCarthy'ye verilen desteğin süratle eridiğini gösteriyordu. Flanders adlı bir senatör yaptığı konuşmada, McCarthy'nin ülkede halkı böldüğünü ve insanların kafasında karışıklık yarattığını söyleyerek onu Hitler'e benzetti. Flanders, McCarthy'nin kınanması ve senato komisyonlarındaki görevlerinden alınması için önerge verdi. Senato Genel Kurulu 2 Aralık 1954 tarihinde 22'ye karşı 67 oyla McCarthy'yi

kınayan bir karar aldı. Cumhuriyetçiler arasından bile bu karara destek olanlar çıktı. Bu karar McCarthy'nin siyasi gücünü ve etkisini sona erdirdi. Daha sonraki yıllarda o gene önüne geleni komünist olmakla suçlasa da artık ona kulak veren, sözünü ciddiye alan çıkmıyordu.

McCarthy 1957 yılının Mayıs ayında öldü. Ertesi gün İngiliz gazetesi *News Chronicle* "Şimdi Amerika daha temizdir" diye başlık attı. Amerikan milletine utanç veren bir dönem sona ermişti. Önüne geleni suçlayarak, herkese hakaret dolu sözler söyleyerek, insanları korkutarak bir siyasi terör havası estiren McCarthy, tarihin karanlık sayfalarında kayboldu. Ona destek veren bazı siyasetçiler ve gazeteciler yaşamlarını bir süre daha utanç içinde devam ettirdiler. Murrow gibi ona karşı çıkmaya, onunla mücadele etmeye cesaret eden gazetecilerse daima mesleklerinin yüz akı olarak hatırlandılar.[202]

McCarthy dönemi bitti. Ancak daha sonraları da, hiçbir delile dayanmadan insanları suçlamaya devam eden siyasetçiler oldu. Örneğin 1994 yılında Amerikan Meclis Başkanlığı'na seçilen Newt Gingrich, gazetecilerle yaptığı bir toplantıda, devletin güvenlik birimlerinde çalışan, adını vermediği bir arkadaşına atfen, Beyaz Saray'da çalışanların dörtte birinin uyuşturucu madde kullandığını iddia etti. Hiçbir somut kanıta dayanmayan bu sözler Amerikan basınında geniş yer buldu. Ne yazık ki, Gingrich'le görüşen gazeteciler bu iddianın kanıtlarını sormadan ve ciddi bir araştırma yapmadan bu iddiayı yayınladılar. Bu sözler Beyaz Saray'da çalışanların büyük tepkisini çekti. Bu kanıtsız suçlama toplumda da hoşnutsuzluk yarattı.[203] Ama McCarthy deneyiminden sonra bu gibi ithamlarda bulunan siyasetçilere fazla kulak asan olmadı.

McCarthy dönemi bittikten sonra Amerikan halkıyla birlikte Amerikan medyaları da özgürlüklerine kavuştular. Artık herkesin üzerinden büyük bir yük kalkmıştı. Bütün vatandaşlar artık görüşle-

(202) McCarthy cereyanının gelişimi ve sona erdirilmesi konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Öymen, Onur, *Demokrasiden Diktatörlüğe*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2011, s. 228-238.

(203) John Herbers, "McCarthys, 1950-1954, Pew Research Center's Project for Excellence in Journalism", February 15, 2003.

rini özgürce söyleyebilecekler, basın da bunları hiç kimseden çekinmeden özgürce yayınlayabilecekti. Bu umutlar tam anlamıyla gerçekleştirilebildi mi? Bu söylenemez. Çünkü dönem Soğuk Savaş dönemiydi ve hükümet en büyük hasmı olarak gördüğü Sovyetler Birliği ve onun ideolojisi olan komünizmle mücadele ediyordu.

Bu mücadele McCarthy'nin yaptığı gibi ölçü tanımayan ve toplumdaki hemen her kesimi hedef gösteren bir mücadele olmayacaktı ama gene de savaş savaştı, adı Soğuk Savaş olsa bile... Hükümetin bu savaşı başarıya götürmek için gene basının desteğine ihtiyacı olacaktı, zira ancak basının desteğiyle kamuoyu kazanılabilirdi ve bu dönemde de kamuoyunun desteği olmadan hiçbir savaş kazanılamazdı. Soğuk Savaş'ın daha ilk başında Amerikan Hükümeti'nin basından beklediği destek hakkında Truman'ın, daha sonraki yıllarda da Kennedy'nin gazetecilere neler söyledikleri yukarıdaki bölümlerde anlatıldı. Ama bazı öyle alanlar vardı ki, Soğuk Savaş olsa da olmasa da yalnız Amerika'nın değil diğer hükümetlerin de medyalardan destek talebi devam edecekti ve bunların başında da dış politika geliyordu.

Savaşın bitmesinden kısa bir süre sonra Amerika, Sovyetler Birliği'yle dostluk ve işbirliğini sona erdirdi. Savaş yıllarında Stalin'den "Joe amca" diye söz eden Amerikalılar için artık Stalin en büyük hasım olmuştu. İki devlet arasındaki bu mücadele bir süre sonra dünyanın iki kampa ayrılmasına yol açacaktı. Bir tarafta Amerika ve 1949 yılında kurulan NATO'ya üye olan ülkeler, bir tarafta da Sovyetler Birliği ve 1956'da kurulacak olan Varşova Paktı'na üye ülkeler. Bu ittifakların dışında kalan ülkeler de bu kamplardan birine veya öbürüne yakınlaşacaklar, büyücek bir grup da Bağlantısızlık Hareketini kuracaktı. O tarihlerde Hür Dünya diye adlandırılan grupta Sovyetler Birliği ve onun ideolojisi olan Komünizm en büyük tehlike sayılıyordu. Amerika'da McCarthyzm cereyanı ortaya çıktıktan sonra bunun etkileri diğer ülkelere de yansıdı. Bu ülkelerden biri de Türkiye'ydi. Zaten Sovyetler'in savaştan sonraki toprak talepleri nedeniyle Moskova'ya karşı kuşkulu ve mesafeli davranan Türkiye, bu yeni koşullarda Amerika'ya büsbütün yaklaşacak ve 1952 yılında NATO'ya girecekti. Türk aydınları ve basını dünyadaki bu kamplaşmanın bede-

lini ağır biçimde ödedi. Devletin resmi ideolojisinden farklı biçimde düşünenler, hele sol fikirlere eğilim duyanlar neredeyse iç düşman gibi görülmeye başladı. McCarthyzm bitmişti. Ama özü itibariyle ABD yönetimi en büyük tehlikenin Sovyetler Birliği'nden ve komünist ideolojiden geldiğine inanıyordu. Bu tehlike nasıl önlenecekti? Amerika ve Hür Dünya bu tehditten nasıl korunacaktı? Eisenhower'in başlıca kaygılarından biri buydu. Truman savaştan sonra propaganda teşkilatını zayıflatarak hata etmişti. Eisenhower böyle düşünüyordu. Şimdi yapılması gereken, propagandadan sorumlu yapıları büsbütün güçlendirmekti.

Amerika'nın Güçlü Propaganda Silahı USIA Dünyayı Nasıl Etkiledi?

Truman'ın Soğuk Savaş'ın hemen başlarında söylediği sözlerden Amerika'da yeni bir sansür döneminin başlayacağı sonucu çıkmıyordu, ama etkili bir propaganda veya karşı propaganda kampanyasının başlayacağı anlaşılıyordu. Derhal bu amaçla kamu işlerinden sorumlu bakan yardımcısı Edward Barrett'in girişimiyle bir "Kamu Enformasyon Planı" oluşturuldu. Barrett kendi planına "Psikolojik Korku Kampanyası" diyordu. Önce halkın karşı tarafın propagandalarından etkilenip korkmasının önüne geçilecek, daha sonra da halkın duyguları yönlendirilecekti. Truman'ın dediği gibi propaganda çalışmalarında sadece "gerçeklerin söylenmesi"yle mi yetinilecekti? Bunun pek de böyle olmayacağı kısa zamanda anlaşılacaktı. Doğrudan doğruya Sovyetler Birliği"ni ve Komünizm'i hedef alan, o rejimleri aşağılayan ve küçük düşürmeye çalışan yayınlar yapılacak ve karikatürler yayınlanacaktı.

Bu psikolojik savaş programının beyni, aynı zamanda Sovyetler'e karşı bir savunma kuşağı oluşturulmasının da mimarlarından olan George F. Kennan'dı. 1948 yılında Amerikan Dışişleri Bakanlığı'nda Siyaset Planlama Birimi'nin başkanlığını yürüten Kennan, "Komünizme karşı örgütlü bir siyasi savaş planı" geliştirmişti. Başkan Truman tarafından 1948 yılının Haziran ayında kabul edilen bu plan, kara propaganda, komünist ülkelerdeki direniş örgütlerine destek, ekonomik savaş gibi unsurları da içeriyordu. Örneğin Amerikan

İstihbarat Örgütü (CIA), Arnavutluk'un Sovyet egemenlik alanından kurtarılması için balonlardan el ilanları atılması gibi yöntemler uyguladı ama bu yöntemler pek başarılı olmadı.

1951 yılında Truman Amerika'nın psikolojik savaş faaliyetlerini yönlendirmek için bir "Psikolojik Strateji Kurumu" oluşturdu. Bu kurum propagandaya ilaveten örtülü operasyonlar düzenlemekle de yetkili kılındı ve Amerika'nın dışında Avrupa, Asya ve Ortadoğu'da da faaliyet gösterdi. Amacı yalnız düşman sayılan ülkelerde değil, dost ülkelerde de kamuoyunu etkileyecek çalışmalar yapmaktı. Buna benzer çalışmaların etkileri Türkiye gibi ülkelerde de görüldü. Stalin'in yönetimindeki Sovyetler Birliği'nin savaştan sonra Türkiye'den toprak taleplerinde bulunması ve Boğazlarda söz sahibi olmak istemesi Türkiye'deki komünizm karşıtı propagandalar için uygun bir zemin hazırladı. Artık Atatürk ve Lenin zamanında başlatılan ilişkilerin izleri kaybolmuştu. Komünizm karşıtlığı Türkiye'nin ve birçok ülkenin devletlerin resmi politikası haline geldi. 1951 yılında başlayan ve 1952 yılının sonuna kadar süren "komünist tevkifatı"nda 187 kişi tutuklandı, hapishanelerde kötü koşullarda tutuldu ve işkence gördü. Bunların arasında Ruhi Su, Aclan Sayılgan ve Ulvi Uraz gibi ünlü sanatçılar da vardı. Komünizm düşmanlığı Türk basınının da başlıca temalarından biri haline gelmişti.

1953 ile 1961 yılları arasında görev yapan Eisenhower gerçekten komünizmi başdüşman olarak görüyordu ve Sovyetler'in başka ülkelere kendi ideolojilerini yaymalarını önlemenin başlıca görevi olduğuna inanıyordu. Psikolojik savaş ve propaganda yoluyla Eisenhower "Hür Dünya" diye adlandırılan, Sovyetler Birliği'nin etki alanı dışında yaşayan insanların düşüncelerini ve duygularını etkilemek istiyordu. Bunun yolu komünizmi her vesileyle kötülemek ve Amerika'nın temsil ettiği özgürlüklerin değerini anlatmaktı.

1952 yılındaki başkanlık seçimlerinde Eisenhower, dünya halklarının kalbini ve düşüncelerini kazanmak için geniş kapsamlı bir psikolojik savaş programı uygulamayı vaat etmişti. Bu programın kapsamında psikolojik savaş, diplomasi, ekonomik yardım programları, ticaret, siyasi temaslar, hatta spor karşılaşmaları da yer alacaktı. Yani Soğuk Savaş'ı kazanmak için bütün yollara başvurulacaktı.

Daha Soğuk Savaş'tan önce kullanılan yöntemlerden biri de, asılsız haberler vererek yanıltıcı propaganda yapmaktı. O yıllarda Amerikan basınında Sovyetler Birliği'ni övücü yayınlar yapılıyordu. *The New York Times*'ın Moskova muhabiri Walter Duranty, bu konuda aşırıya kaçan haber ve yorumlar gönderiyor, hatta Sovyetler'in yanlışlarını gözlerden saklayan Stalin'i aşırı derecede öven haberlere imza atıyordu. 1933 yılında yaşanan büyük açlık felaketinde Sovyetler Birliği'nde 6 milyon kişi öldü. Duranty ise açlıkla ilgili iddiaların bir yalandan ibaret olduğunu yazıyordu. Oysa onun yazdıkları yalandı. Duranty Sovyet propagandasının bir aracı olmuştu. O yıllarda Duranty o kadar başarılı oldu ki, Pulitzer ödülü bile kazandı. Son yıllarda Pulitzer komitesi bu ödülü geri almak için bir çalışma başlattı.[204] Basında yabancı ülkeler hakkında yazılan her övücü haberi gerçek gibi kabul edenler için Duranty olayı bir ders olmalıdır.

Soğuk Savaş yıllarında Çekoslovakya İstihbarat Servisi Yanıltıcı Propaganda Bölümü Başkan Yardımcısı Ladislav Bittman, 1980 yılında Batı'ya iltica ettikten sonra, Amerikan Kongresi'nin İstihbarat Komitesi'ne bilgi verirken şunları söyledi: *"Sovyet Bloku'nun istihbarat dosyalarını açmak imkânınız olsa, Batı ülkelerindeki istihbarat ajanlarının çoğunun gazeteciler olduğunu görürsünüz. Batı'daki gazetelere sızan çok sayıda ajan vardır."*[205] Acaba başka ülkelerin gazetecileri arasında da aynı görevi yapanlar var mıdır?

Eisenhower, başkanlık görevini üstlendikten sonra psikolojik savaşın planlanması için kendisine özel bir danışman atadı. Bu makama önce *Time-Life* dergisinin genel yayın müdürü C. D. Jackson, daha sonra da ünlü işadamı Nelson Rockefeller getirildi. Bu amaçla ayrıca üst düzeyli bir komite kuruldu. Amerikan Enformasyon Ajansı (USIA) da Eisenhower zamanında kuruldu. Ancak bu kuruluş sadece yurtdışında propaganda faaliyetlerinde bulunmaktan sorumlu olacak, yurtiçinde Amerikan halkına propaganda yapmayacaktı. Amerikan yasaları bunu yasaklıyordu. Peki, yurtdışında propaganda nasıl yapılacaktı?

(204) Jowett, s. 22.
(205) Jowett, s. 23.

Ancak Eisenhower, amacına ulaşmak için sadece propaganda yöntemlerini kullanmakla kalmadı. Örtülü operasyonlara da geniş ölçüde başvurdu. Örtülü operasyonlarla başka ülkelerdeki "komünist" hükümetler etkisiz kılınmaya çalışılıyordu. Kendisine İngilizler tarafında "komünist" olarak tanıtılan İran Başbakanı Muhammed Musaddık'ın 1953 yılında devrilmesi de böyle bir örtülü operasyonla sağlanmıştı. Ondan bir yıl sonra da Guatemala'da Başkan Jacobo Árbenz Guzmán'ın devrilmesi için askeri bir darbe düzenleyenlere katkı da örtülü bir operasyonla sağlanmıştı. Bunu Kongo Cumhuriyeti'nde halkın seçimiyle işbaşına gelen ve Sovyetler Birliği tarafından desteklenen Başbakan Patrice Lumumba'nın 1960 yılının Aralık ayında tasfiyesi izledi. Bu görev Lumumba'nın rakibi, Batı yanlısı Joseph Kasa-Vubu ve yardımcısı Albay Joseph Mobutu'ya verilen silahlarla sağlandı. Mobutu daha sonra adını Sese Seko olarak değiştirdi. Lumumba devrildikten sonra Zaire adını alan Kongo uzun yıllar otoriter bir rejim altında yaşadı. Demokrasiyle yönetilen büyük devletlerin bütün dünyaya gerçek bir demokrasiyi yaymak için çaba göstermeleri anlaşılabilirdi ama otoriter rejimleri işbaşına getirmek için örtülü operasyonlara başvurmalarını anlamak kolay değildi.

Amerikan Anayasası'na göre sansür yasaktı ama ulusal güvenlik gerekçesiyle bazı bilgiler kamuoyundan saklanabiliyordu. Örneğin Amerika daha II. Dünya Savaşı'na girmeden Başkan Franklin Roosevelt'in İngiltere'ye 50 savaş gemisi verdiği basına ve kamuoyuna duyurulmamıştı.

Savaştan sonra da Amerika'da özgürlükleri kısıtlayıcı yasalar çıkarıldı veya uygulamalarda bulunuldu. Örneğin 1954 yılında kongrenin kabul ettiği bir yasayla Komünist Parti yasa dışı ilan edildi. 1957 yılında Yüksek Mahkeme Smith yasasına göre yargılamaların ve cezalandırmaların çoğunun yasa dışı olduğuna karar verdi. Ama çekilen acıları unutturmak mümkün olamadı. Yargı hataları düzeltilebiliyordu ama hayattan kaybolan zamanlar geri getirilemiyordu.

Başkan Eisenhower'in, 1960 yılında Sovyetler Birliği üzerinde düşürülen U2 casus uçağıyla ilgili olarak basına kamuoyunu yanıltıcı bilgi verdiği bir süre sonra anlaşıldı. Başlangıçta uçağın düşmesi sonucunda pilotun öldüğünü sanan Amerikan yönetimi, dünya kamu-

oyunu bunun bir kaza olduğuna ikna etmek için uçağın Türkiye üzerinde uçarken oksijen sistemindeki bir arıza nedeniyle pilotun denetimi kaybettiğini ve Sovyet hava sahasına istemeden girdiğini açıkladı. Eisenhower Hükümeti'nin Sovyetler Birliği'ne karşı casusluk faaliyetinde bulunmadığını da söyledi. Ancak birkaç gün sonra gerçekler anlaşıldı. Pilot Gary Powers ölmemişti. Sovyetler tarafından canlı olarak ele geçirilmiş ve esas görevinin ne olduğunu açıklamıştı. Bu propaganda yoluyla dünya kamuoyunu yanıltmanın en açık örneklerinden biri oldu ve o tarihlerde Doğu-Batı ilişkilerini ciddi biçimde etkiledi. Aynı yıl Paris'te yapılması planlanan Amerikan-Sovyet zirvesi girişimi de bu nedenle başarısızlığa uğradı.

Amerikan Enformasyon Ajansı'nın (USIA) kurulmasından önce Amerika'nın barış zamanı için düşünülmüş etkili bir propaganda örgütünün varlığından pek söz edilemezdi. USIA da aslında demirperdeyi delmek için düşünülmüş bir propaganda örgütü olmakla birlikte, çalışmalarının büyük bir bölümü Hür Dünya denilen, Sovyetler Birliği'nin etki alanına girmemiş ülkelerin halklarına yönelikti. USIA'nın amaçlarını belirten belgelerden birinde "*Biz öncelikle özgür dünyanın kamuoyunu kazanmak için Sovyet Komünizmi'yle rekabet ediyoruz,*" deniliyordu. 1953 yılında kurulan USIA'nın 91 ülkede 208 temsilciliği vardı. 1998 yılında ülke sayısı 143'e, temsilcilik sayısı 200'e yükseldi. Ajans, Amerika'nın Sesi radyosu aracılığıyla 47 dilde haftada 900 saat yayın yapıyordu. 1983 yılından itibaren uydu televizyon yayınlarına da başladı.

Amerika'nın Sesi'nin yayın ilkeleri 1976 yılında yeniden düzenlendi.

Bu ilkeler özetle şöyleydi:

- Yayınlar doğru, tarafsız ve kapsayıcı olacak.
- Amerika'daki tüm kayda değer düşünceler ve kurumların görüşleri yansıtılacak.
- Amerika'nın politikaları etkili biçimde yansıtılacak ve bu politikalarla ilgili tartışmalara da yer verilecek.[206]

(206) Jowett, s. 27, 135.

USIA'nın kurulmasını Amerikan basını nasıl karşıladı? Bunu yabancı ülkelerdeki düşünce ve basın özgürlüğünü baskı altına almayı amaçlayan bir propaganda örgütü gibi mi gördüler? Bu örgütü kuran hükümete tepki mi gösterdiler? Hayır. Bunlardan hiçbiri olmadı. Dünya çapındaki etkisini artırmakta olan Amerikan basını hükümetle işbirliğini daha da pekiştirdi.

USIA'nın uyguladığı yöntemlerden biri hedef aldığı ülkelerdeki kanaat liderlerini etki altına almaktı. Bunların başında basın mensupları geliyordu. "Medya denetimi projesi" denilen bir çalışma kapsamında dünyanın çeşitli ülkelerinin medyalarında yer alan haberlerin ve bilgilerin içeriği yönlendirilmeye çalışılıyordu. USIA birçok durumda doğrudan doğruya propaganda yapmak yerine yerel televizyonlarda arzu ettiği haberleri yayınlatıyor ve programlar yaptırıyordu. O ülkelerin gazetecileri ve kanaat önderleri doğrudan temaslar yoluyla etkilenmeye çalışıyordu. Bu yolla verilen bilgilerin çoğunda kaynak belirtilmiyordu.

Diğer bir yöntem de sivil toplum örgütleri ve işadamları aracılığıyla halkları yönlendirmeye çalışmaktı. Bu projeye de "özel işbirliği" deniliyordu.

İtalya, Filipinler, İran, Guatemala, Endonezya, Küba, Vietnam, Tayland, Şili, Irak ve Angola gibi ülkelerdeki propaganda çalışmaları bazen seçimlerin etkilenmesi, hatta hükümetlerin veya siyasi liderlerin devrilmesi sonucunu doğuracak boyutlarda oluyordu. Ayrıca İspanya, Yugoslavya, Mısır, Yunanistan, İran, Meksika, Brezilya ve Pakistan'da da etkili propaganda çalışmaları yapılıyordu.

Bu temsilcilikler bir yandan Sovyet komünizmine karşı propaganda çalışmaları yaparken, bir yandan da hemen hemen her konuda Amerika'nın görüşlerinin ve politikalarının haklı olduğu izlenimini halka yaymaya çalışıyorlardı.

John Kennedy, 1960 yılında başkanlığa seçilince USIA'nın çalışmalarına büyük önem verdi. Bu ajansın başına saygın bir gazeteci olarak tanınan ve McCarthy'yi eleştirmekle ün yapan Edward R. Murrow getirildi. Ajansın 1960 yılında 100 milyon dolar olan bütçesi 1963 yılında 160 milyon dolara yükseltildi.

Kennedy'nin basın hakkındaki düşünceleri nelerdi? Kennedy,

1961 yılında Reklamcılar Derneği'nin New York'taki Waldorf Astoria otelinde düzenlediği yemekte yaptığı bir konuşmada şunları söylüyordu:

"*1851 yılında New York* Herald Tribune *gazetesinin Londra temsilciliğinde pek de göze çarpmayan bir gazeteci çalışıyordu. Bu gazetecinin adı Karl Marx'tı. Marx'ın çok düşük olan ücretini artırmak için yaptığı girişimler gazetesi tarafından reddedilince o da* Herald Tribune*'den ayrıldı; bütün zamanını ve enerjisini kendi ideolojisini geliştirmeye ve yaymaya harcadı. İşte daha sonra Leninizm'e, Bolşevik devrimine, Stalinizm'e ve Soğuk Savaş'a yol açan gelişmelerin başında böyle bir gazetecilik hikâyesi yer alıyor.*"

Kennedy sözlerini şöyle sürdürdü:

Toplumumuza yönelik ciddi bir tehdit vardır. Bu tehdide karşı koymak için bir yandan halkı doğru bilgilendirmek, bir yandan da devletin sırlarını iyi korumak gerekiyor. Başlangıçta çelişkili gibi görünen bu iki hedefi bağdaştırmak mümkündür. Gizliliği sağlamak için sansür yoluna başvurulmasına kesinlikle taraftar değilim. Ancak bütün genel yayın müdürlerini kendi standartlarını gözden geçirmeye ve ülkenin karşılaştığı tehlikeyi fark etmeye davet ediyorum. Savaş zamanında hem hükümet hem de basın gayretlerini birleştirdiler ve kendilerini disipline soktular, düşmana yarayabilecek bilgileri yayınlamadılar. Şimdi ilan edilmiş bir savaş yok ama büyük bir mücadele var. Hayat tarzımız saldırı altındadır. Kendilerini bize düşman hale getirenler dünyanın her tarafında ilerliyorlar.

Dostlarımızın varlığı tehlikededir. Eğer basın kendini disipline sokmak için savaşın resmen ilan edilmesini bekliyorsa, şunu söyleyeyim ki, hiçbir savaş bugünkü durumdan daha büyük bir tehlike oluşturmuyordu. Bu durum hem hükümetin, hem işadamlarının, hem sendikacıların, hem de bütün gazetelerin taktiklerini ve görevlerini gözden geçirmelerini gerekli kılıyor. Karşımızdakiler etki alanlarını genişletmek için örtülü yollara başvuruyorlar; işgal yerine sızma yöntemini tercih ediyorlar, seçim yerine ayaklanma yolunu seçiyorlar. Gündüz savaşacak orduların yerine gece savaşacak gerillaları kullanıyorlar. Bütün demokrasiler ulusal güvenlik için gerekli tedbirleri alıyor. Düşmanlarımız, ajanlar kullanarak zorlukla elde edebilecekleri bilgileri basınımızı okuya-

rak kolayca sağlayabiliyorlar. Birliklerimizin büyüklüğünü, gücünü, silahlarının cinsini, konuşlandıkları yerleri, izlediğimiz stratejileri öğrenebiliyorlar.

Gerçek bir savaşta olsak gazeteler bu bilgileri yayınlamazdı. Şimdi savaş olmadığı için her şeyi gazetecilik açısından değerlendiriyorlar, ulusal güvenlik açısından değil. Şimdi bütün vatandaşlar için fedakârlıkta bulunma ve kendini disipline sokma zamanıdır. Gazetecilik mesleğini yapanlar da bunun dışında değildir. Yani bir sansür uygulaması getirecek değilim ama gazetecilerden kendi sorumluluklarını bir kere daha değerlendirmelerini, bugünkü tehdidin düzeyini ve niteliğini dikkate almalarını istiyorum. Şimdi her gazete yaşanan olaylarla ilgili olarak 'bu olayın haber değeri var mı?' diye soruyor. Bir de 'bu olayın yazılması ulusal güvenliğe hizmet eder mi?' diye sorması lazım... Sizden hükümeti desteklemenizi istemiyorum ama Amerikan halkını bilgilendirmenizi ve uyarmanızı istiyorum."

Kennedy'nin bu sözleri Başkan Truman'ın gazete editörlerine yaptığı, yukarıda özetlenen sözlerine çok benziyor. Özetle basın özgürlüğüne saygılıyız, sansür getirmeyi düşünmüyoruz ama siz de meseleleri sadece gazetecilik açısından görmeyin, ulusal güvenlik boyutuna da dikkat edin, zira ülkemiz ciddi bir tehdit altındadır. Yani kendi kendinizi denetleyin, hatta kendinizi sansür edin... Başkandan bu sözleri işiten gazeteciler özgürce görev yapabilirler miydi? Özgürlüğün ve demokrasinin beşiği sayılan bir ülkede böyle bir kaygı ve kendi kendini kontrol rejimi geçerli olursa Batı dünyasının diğer ülkelerinde neler olmazdı?

Üstelik Kennedy televizyonlar aracılığıyla yaptığı canlı basın toplantılarında halkı zaten yeterince yönlendirmiyor muydu? Kennedy 1963 yılının Kasım ayına kadar 64 basın toplantısı yapmıştı. İlk basın toplantısını televizyonlardan 65 milyon kişi izlemişti. 1961 yılında yapılan kamuoyu araştırması halkın %90'ının Kennedy'nin her üç basın toplantısından en az birini izlediğini gösteriyordu.

Tabii Sovyet liderlerinin tehditkâr söylemleri de Amerika'yı ve müttefiklerini tedirgin ediyor ve karşı propaganda çalışmalarına malzeme oluşturuyordu. Örneğin Kruşçev'in "Ulusal Kurtuluş Savaşları"na destek veren beyanları, bu yolla gelişme yolundaki ülke-

leri etkileme ve kendi yörüngesine sokma girişimleri karşısında USIA da karşı tavır alıyordu. Amerikan istihbarat kaynakları Sovyetler Birliği'nin sol eğilimli gerilla gruplarını desteklediği yolunda bilgiler alıyordu. Propaganda teşkilatı da buna karşı çalışmalar başlattı. Bu arada gelişme yolundaki ülkelere yönelik çalışmalarına hız verdi. USIA Afrika'da bağımsızlığını yeni kazanmış ülkelerinden 13'ünde 24 temsilcilik açtı. Birkaç yıl sonra 33 Afrika ülkesinde açılan temsilcilik sayısı 55'e yükseldi.

Kennedy zamanında USIA dış politikanın yönlendirilmesinde de etkili oldu. Uluslararası toplumda hâkim olan görüşleri başkana bildirerek dış politikaya aktif bir katkı sağlıyordu. Bu eğilimleri öğrenebilmek için de "psikolojik istihbarat" faaliyetleri yürütüyordu. Eisenhower ve Kennedy başka ülkelerdeki kamuoyunun eğilimlerini öğrenmeye özen gösteriyorlardı.

USIA, Vietnam Savaşı propaganda çalışmalarının ağırlık merkezlerinden birini bu ülkeye yönlendirdi. Başkan Lyndon B. Johnson USIA'nın başına Carl T. Rowan'ı geçirdi. O dönemde ABD Ortak Kamu İşleri Ofisi kuruldu. Bu ofisin başlıca görevi, Vietnam'da bir psikolojik savaş yönetmekti. USIA'nın yurtdışındaki toplam personelinin % 10'u Vietnam'da görevlendirildi. Bu kolay bir görev değildi. Uluslararası kamuoyunun büyük bir bölümü Vietnam Savaşı'nın haklılığına inandırılamamıştı. Propaganda teşkilatı oradaki savaşı özgür bir ülkenin komünist ayaklanmacılara karşı savunması gibi tanıtmaya çalıştı ama başarısı pek sınırlı kaldı. Zira dünya kamuoyu, Vietnam'la ilgili olarak verilen bilgilerin çoğu zaman gerçekleri yansıtmadığını ve ABD hesabına aşırı derecede iyimser olduğunu anladı. Aeschylus'un sözüdür: "Savaşta verilen ilk kayıp gerçektir." Vietnam'da da böyle oldu.

USIA, 1965 yılının Nisan ayında Başkan Johnson'un ABD'nin Kuzey Vietnam'la doğrudan müzakerelerde bulunmak istediği yolundaki sözlerini geniş ölçüde duyurdu. Ancak bu müzakereler bir türlü gerçekleşmeyince, dünya kamuoyu bunun bir propaganda çalışması olduğunu anlamakta güçlük çekmedi. Aynı şekilde Güney Vietnam'ın gerçek bir demokrasi olduğu yolundaki yayınlar, ABD'nin Vietnam'da zaferden zafere koştuğuna ilişkin iddialar, başka ülkelerin

gazetecilerinin dünyaya geçtikleri haberlerle tam bir çelişki içindeydi. Propagandanın dozunu kaçırdığınız zaman beklediğiniz sonucu alamadığınız gibi, ülkenizin güvenilirliğini ve inandırıcılığını de zarara uğratabilirdiniz. İşte Vietnam'da bunlar yaşandı.

Başkan Carter işbaşına geldiğinde USIA'na yeni bir görev yüklendi. Ajans attık sadece Amerika'nın görüşlerini dünyaya anlatmakla kalmayacak, dünyadaki gelişmeleri ve görüşleri de Amerikan halkına duyuracaktı. Ajansın adı da USIA'dan ICA'na, yani "Uluslararası İletişim Ajansı"na dönüştürüldü. Artık aşırı ölçüdeki komünist karşıtı söylemler azaltılacak ve örtülü faaliyetlerden vazgeçilecekti. ICA, aynı zamanda Amerikan vatandaşlarını yabancı ülkeler hakkında eğitmekle de görevlendirildi.

Amerika artık eski propaganda anlayışını ve yöntemlerini değiştiriyor muydu? Dünyada insan haklarının geliştirilmesine önem verdiğini söyleyen Başkan Carter, Amerika'nın daha çağdaş ve inandırıcı, güvenilir bir ülke gibi görünmesini sağlayabilecek miydi? Onun döneminde gerçekten bu yönde bazı gelişmeler sağlandı ama ondan sonra seçilen Başkan Reagan eski alışkanlıklara döndü. ICA'nın adı yeniden USIA oldu. Amerikan halkına dünya hakkında bilgi verme görevinden vazgeçildi. Reagan USIA'nı yeniden Soğuk Savaş'ın taarruz silahlarından biri haline getirmeye çalıştı. 1982 yılında yaptığı bir konuşmada komünizme karşı yeni bir fikirler ve değerler savaşının başladığını ilan etti. Onun döneminde dünya çapında uydulardan yayın yapacak televizyon programları gerçekleştirildi ve Küba'ya karşı yapılan propagandaları güçlendirmek için "Radio Marti" kuruldu. Bütün bu propaganda çalışmalarında artık Sovyetler Birliği'nden "Şeytan İmparatorluğu" diye söz ediliyordu.[207]

USIA 1983 yılında kurulan Özel Planlama Grubu (SPG) ile yakın işbirliğine gitti. SPG, yeniden yapılandırılan "Demokrasi Projesi"nin arkasındaki kuruluştu ve Reagan yönetimince güç kazandırılan National Endowment for Democracy (NED) adlı örgütün yönlendiricisiydi. Birçok ülkede aydınlara, gazetecilere Amerika'nın beklentisi

(207) http/www.americanforeignrelations.com/O-W/Propaganda-Cold-war.htınl(kare)ixzz2jfO1gQie

doğrultusunda projeler yaptırıldı, tabii bu projelerin karşılığında da önemli bedeller ödendi.

SPG ile Amerikan Dışişleri Bakanlığı, İran'dan Nikaragua'daki gerillalara gizlice silah gönderilmesi operasyonunun yönlendirilmesinde görev aldılar. Bir skandala dönüşen bu operasyon Amerikan Kongresi'nde ve kamuoyunda, hatta dünyada ciddi eleştirilere yol açtı ve Amerika'nın yürüttüğü örtülü operasyonların niteliği hakkında insanların gözünü açan bir tablo sergiledi.

Amerika'nın eski Dışişleri bakanlarından Madeleine Albright USIA'nı dünyanın en etkili karşı propaganda örgütlerinden biri olarak nitelendirmişti. Ancak yeni koşullarda propagandadan sorumlu bütün kurumların ve çalışmaların yeniden düzene sokulması gerekiyordu. Başkan Clinton USIA'nı Amerika'nın elindeki "en etkili dış politika aracı" olarak tanımlıyordu.[208] Clinton, 1994 yılında askeri olmayan bütün propaganda çalışmalarını USIA'nın denetiminde tek bir çatı altında toplamıştı. Bunların içinde Radio Marti, Radio Free Europe, Radio Free Asia, Radio Liberty, Voice of America ve Worldnet televizyonu da yer alacaktı. Bu yeni örgütlenme döneminde dünyada serbest ticaretin yaygınlaştırılması savunulacak ve NATO'nun genişlemesine de destek verilecekti.[209] 1999 yılının Ekim ayında Amerikan Enformasyon Ajansı (USIA) kapatıldı. Onun görevleri bir kere daha Dışişleri Bakanlığı'na devredildi.

Dışişleri Bakanlığı bütün dünyadaki propaganda çalışmalarını yönetecekti ama acaba kendi bilgilerini yeterince koruyabilecek ve hasım saydığı ülkelerin eline propaganda fırsatı verilmesini engelleyebilecek miydi? Bu pek mümkün olamadı ve Amerikan Dışişleri Bakanlığı'nın ve diğer bazı önemli istihbarat kuruluşlarının çok sayıda belgesi dünya basınına sızdırıldı. Aslında Amerika dahil, bütün devletler gizlilik taşıyan yazışmalarının güvenliğinin korunması için özel önlemler alırlardı. Ancak insan faktörünü tamamıyla denetim altına almak kolay değildi. Bazen bir görevlinin şu veya bu dü-

(208) Jowett, s. 27.

(209) Andrew Austin, Department of Social Change and Development, University of Wisconsin-Green Bay.

şünceyle elindeki gizli belgeleri basına sızdırması ülkenin güvenlik çıkarlarına zarar verebilirdi. Böyle belgeleri ele geçiren gazetecilerin bunları yayınlamasının engellenmesi mümkün değildi. Öyle de oldu. Savaş yıllarından sonra hiçbir demokratik ülkede ön sansür uygulanmıyordu

Peki, bütün bunlara Amerikan basını ne diyordu? O tarihlerde pek bir şey diyemiyordu. Örtülü operasyonlar hakkında bilgi sağlamak mümkün değildi. Demokratik bir ülkeden beklenmeyecek bu operasyonların gerçek niteliği yıllar sonra anlaşıldı.

Amerika'da ve onun müttefiki olan ülkelerde Moskova'yı hedef alan propaganda çalışmaları böyle yapılıyordu. Peki, Sovyetler'de nasıldı?

Sovyetler Birliği'nde Propaganda Örgütleri Nasıl Çalışıyordu?

Propaganda, Sovyetler Birliği'nin devlet sisteminin en önemli araçlarından biriydi. Hedef Marksist-Leninist ideolojiyi bütün vatandaşlara benimsetmek ve Komünist Parti'nin politikalarının ve uygulamalarının herkes tarafından tartışılmaz biçimde kabul edilmesini sağlamaktı. Glavlit denilen örgütün yönetimindeki koyu bir sansür sistemi farklı görüşlerin öğrenilmesine olanak vermiyor, güçlü yayın bozucu cihazlar da yabancı radyoların ve daha sonra televizyonların izlenmesini olanaksız kılıyordu. Sovyet sisteminin ürünü olmayan veya rejimin benimsemediği genetik, sibernetik gibi bilim dalları bile yasaklanıyor, bunlar sahte bilimler gibi gösteriliyordu.

Rejim karşıtı görüşleri savunanlar cezalandırılıyor, çoğu zaman psikiyatri kliniklerine gönderiliyordu. Anlaşılan onlara göre rejimin çizgisinden farklı biçimde düşünenlerin aklından zoru olmalıydı. İktidarın her konuda başarılı olduğunu halka göstermek için gerçek rakamlar bir yana bırakılıyor, yanıltıcı istatistikler yayınlanıyordu. Hedef, rejimin ideolojisini içtenlikle benimseyecek yeni bir insan tipi yaratmaktı. Bunun için çocuklar çok küçük yaşlarından itibaren özel eğitim kurumlarında eğitiliyor ve yönlendiriliyordu. Onlara göre çocukları "ailelerin zararlı etkilerinden korumak" gerekiyordu. Hatta çocuklar ailelerinin rejim karşıtı görüşlerini duydukları zaman bunu

derhal polise bildirmeliydiler. Pavlik Morozov adlı bir çocuk, babasını gizli polis NKVD'ye ihbar ettiği için kahraman ilan edilmişti.

Radyo etkili bir propaganda aracı olarak kullanılıyordu. Halkın okuma yazma bilmeyen kesimine radyo yoluyla ulaşılıyordu. Bunun için köylerdeki ve mahallelerdeki kahvehanelere radyolar yerleştirilmişti. Duvar ilanları da yaygın bir propaganda aracı olarak kullanılıyor, özellikle az eğitimli kişiler bu yolla etkileniyordu.

Savaş yıllarında radyo Alman karşıtı yayınlar için yaygın biçimde kullanıldı. Alman harp esirleri baskı altında konuşturuluyor ve kendi hükümetleri aleyhine sözler söylemek zorunda bırakılıyordu.

Almanya ve Amerika'da olduğu gibi Sovyetler Birliği'nde de, özellikle savaş yıllarında sinema bir propaganda aracı olarak kullanılıyordu. Alexander Nevski gibi halkın milli gurunu okşayacak filmler yalnız sinemalarda değil, yeraltı treni istasyonlarında ve ülkeyi dolaşan propaganda trenlerinde de gösteriliyordu. Bu trenlerde propaganda uzmanları izleyicilere konferanslar vererek, rejimin niçin her konuda haklı olduğunu halka anlatıyorlardı. Özellikle Hitler'in Sovyetler'e karşı savaş açmasından sonra Alman karşıtı temalar bu filmlerde ön plana çıkarıldı.

Çeşitli sanat dalları da propaganda amacıyla kullanılıyordu. Modern, soyut resimler ve heykeller adeta "bir ucube" gibi eleştiriliyor ve yasaklanıyor, rejimin benimsediği sosyal realist yapıtlar teşvik ediliyordu.

Basın, rejimin sözcüsü konumundaydı. 1917 yılında yayınlanan *Pravda* gazetesi basının amiral gemisi rolünü üstleniyordu. 1918 yılında Lenin bütün muhalif basını yasakladı. Bazıları 18. yüzyıldan beri yayınlanan gazetelerin yayın hayatı sona erdi.

Lenin'in öncülüğünü yaptığı rejimi dünyaya kabul ettirmek için örgütlü bir propagandaya ihtiyacı vardı. Bunun için Komintern'i kurdu. Stalin de bu örgütten geniş ölçüde yararlandı. Ancak II. Dünya Savaşı'nda Nazi Almanyası'nın saldırılarına karşı Stalin'in müttefik ülkelerle işbirliğine ihtiyacı vardı

Devletin bir de resmi yayın organı niteliğinde bir dergisi var: *İnşa Halinde SSCB*. Bu dergi çeşitli dillerde yayınlanıyor ve dünyanın her tarafına gönderiliyordu. Özellikle Batı ülkelerindeki sol eğilimli ay-

dınlar tarafından okunuyordu. Bernard Shaw, H. G. Wells ve Romain Rolland gibi yazarlar ve düşünürler bu derginin aboneleri arasında... Bu düzeydeki aydınların Rusya'yı bir propaganda dergisini izleyerek öğrenmeye çalışmaları şaşırtıcı. Ancak o tarihlerde tarafsız yayınların olmaması ülkenin gerçeklerinin doğru biçimde öğrenilmesine olanak vermiyor.

Kitaplar yoluyla propaganda yapılmasında bazı sorunlar yaşanıyor. Rejimin eğilimleri değiştikçe okul kitaplarının da değiştirilmesi gerekiyor. Çocuklar ve gençler, bir önceki kitapları okuyarak öğrendiklerinin aslında gerçek olmadığını bir sonraki kitabı okuyunca anlıyorlar!

Totaliter rejimlerin her zaman bir düşmana ihtiyaçları oluyor. Sovyetler muhaliflerini "sınıf düşmanı" olarak damgalıyorlar. Eski rejimin etkisinden kolay kolay kurtulamayan kulaklar, yani köylüler bir dönemde en büyük hedef. İçsavaş sırasında çok sayıda kulak öldürülüyor. Rejim muhaliflerine karşı Lenin kuvvetli ifadelerle suçlamalarda bulunuyor. Stalin'in söylemleri de eylemleri de çok daha şiddetli. Sovyet Propaganda Teşkilatı rejim karşıtlarına karşı şiddet uygulanmasını haklı göstermeye çalışıyor. Bunun için tanınmış bazı yazarların desteğinden yararlanılmaya çalışılıyor.

Ancak bu propaganda çalışmaları sorunsuz yürümüyor. Devrime ideolojik yakınlık duymakla birlikte baskıcı yöntemlere karşı çıkan ünlü yazarlar ve düşünürler de var. Bunlardan biri Maksim Gorki. Çarlık döneminde Marksist Sosyal Demokrat harekete katılan ve defalarca tutuklanan Maksim Gorki, 1902 yılında Lenin'le tanışıp dost olduktan sonra yazdığı tiyatro eserleriyle devrim hareketlerini destekliyor. Ancak 1917 devriminden sonra Lenin'in düşünce özgürlüğünü kısıtlamasını ve "mantıksız tutuklamalar yapması"nı eleştiriyor, Lenin'den bir "tiran" olarak söz ediyor. Rejimin aşırılıklarından rahatsız olarak İtalya'ya giden Gorki, daha sonra Stalin'in daveti üzerine Moskova'ya dönüyor ve büyük itibar görüyor. Ancak Stalin'in 1930'lardaki baskılarına karşı çıkan Gorki, evinde göz hapsine alınıyor. Ondan bir süre sonra da kuşkulu biçimde hayatını kaybediyor. Rejimi desteklediği için itibar görenlerin partinin görüşlerine mutlak olarak itaat etmeleri isteniyor. Bunu kabul etmeyenler Maksim Gorki gibi tasfiye ediliyor.

Sovyetler Birliği'nin propaganda çalışmalarında en etkili rol Stalin'e düşüyor. Onun yalnız konuşmaları değil, bütün davranışları kitleleri etkilemeye yöneliktir. Stalin kendini bir halk adamı, halktan biri gibi göstermeye çalışıyor. Giyimi kuşamı da öyle. *Pravda* Stalin'in sade vatandaşlar gibi metroda seyahat ettiğini yazıyor. Çocuklarla çekilmiş fotoğrafları gazetelerde yayınlanıyor. Propaganda çalışmalarında Stalin, Lenin'in halefi, takipçisi gibi tanıtılıyor. Başlangıçta propaganda afişlerinde ön planda Lenin'in, arka planda Stalin'in resmi yer alıyor. Zaman içinde bu iki resim eşit biçimde gösteriliyor. Daha sonraları ön plana Stalin'in resmi çıkarılıyor.

Çarlık iktidarına karşı mücadele ettiği için defalarca hapse atılan ve sürgüne gönderilen Troçki, Ekim Devrimi'nden sonra Bolşeviklerin en önemli liderlerinden biri oluyor. Zaman içinde Lenin'in sağ kolu durumuna geliyor. Beyaz Rus ordularına karşı Kızıl Ordu'yu kuruyor ve yönetiyor. Stalin'in izlediği politikalara karşı gelen Troçki, rejimin boy hedefi haline getiriliyor. Onun gerçek bir Bolşevik olmadığı, devrime geç katıldığı gibi iddialarla onun düşünceleri ve onu destekleyenler yıpratılmaya çalışılıyor. Stalin dönemindeki muhalifler veya tasfiye edilmek istenen partililer Troçkist olmakla suçlanıyorlar. Çeşitli ülkelerde sürgün hayatı yaşayan, bir süre de İstanbul'da Büyükada'da kalan Troçki, 1940 yılında Meksika'da Sovyet Komünist Partisi'nin bir ajanı tarafından öldürülüyor.

Savaş yıllarında Stalin'in cepheye yaptığı bir ziyaret onun halkı korumak için hayatını tehlikeye attığı şeklinde anlatılıyor.

Komünist Partisi'nin liderleri arasında zaman zaman görüş ayrılıkları oluyor. Özellikle Stalin döneminde iktidara egemen olanlar, eski yoldaşlarını hainlikle ve emperyalizmin uşağı olmakla suçluyor. Bu suçlamalar çoğu zaman ölçüyü iyice kaçırıyor. Mahkemelerde yargılanan "rejim muhalifi, faşist ve devrim karşıtları"nın bazıları on yaşında çocuklar. Troçki yanlısı olmak suçlamaların başında geliyor. Rejimin eski liderlerinden Troçki, artık rejimin başdüşmanı olarak görülüyor. Komünist Partisi'nin çizgisinde olmamakla suçlananlar, herhangi bir delile ihtiyaç duyulmadan "Eğitici İş Kampları"na gönderiliyor.

Bazen bütün bir etnik grup suçlanıyor. Örneğin Volga bölgesinde

yaşayan Almanların tümü hain ilan ediliyor. Devlet propagandası o kadar etkili oluyor ki, yaşanan dramları gözleriyle görenlerin bazıları bile gördüklerine değil, propagandanın anlattıklarına inanıyor. Yargı tamamen iktidarın denetiminde. Çarlık döneminin neredeyse bütün yasaları iptal edilmiş. Kalan birkaç yasayı uygulayan hâkimlerin de kararlarını "devrimci bilinci"yle vermeleri isteniyor. Yani yargının verdiği hükümlerde Stalin'in görüşleri ve talimatları esas alınacaktır. Stalin bir konuda tutum değiştirirse, mahkemeler son tutumuna göre karar verecekler. Sovyetlerin de hâkimi, mahkemeleri var ama bağımsız yargı yok, hukukun üstünlüğü yok, hâkimlerin hiçbir teminatı yok.

Stalin dönemindeki propagandaların ağırlık merkezlerinden biri de kilise karşıtı, hatta din karşıtı söylemler. Okullarda bu yönde eğitim veriliyor. Din propagandası yasak ama dine karşı propaganda serbest. Din karşıtlarının örgütleri ve yayınları teşvik ediliyor.

Savaş yıllarında bu politika değiştiriliyor. Halkın savaş çabalarına katılmasını sağlamak için din duygularının okşanması yoluna gidiliyor. Dine karşı daha hoşgörülü davranılmaya başlanılıyor. *Pravda* gazetesinin yayınlarında da bu değişimin izleri var.

Ekonomik alanda da başdüşman kapitalizm. Resmi propagandalarda "faşizm, finans kapitalin terör biçimine girmiş hali" olarak gösteriliyor. Küçük burjuvazi de propagandanın boy hedeflerinden biri...

II. Dünya Savaşı'nın başlangıcında savaşın kapitalist ülkeler arasında bir çatışma olduğu teması işleniyor. Ama Hitler'in orduları Sovyetler Birliği'ne saldırınca bu söylem değişiyor. Sovyetler Birliği Dışişleri Bakanı Molotov'la Nazi Almanyası'nın Dışişleri Bakanı Ribbentrop arasında bir paktın imzalanmasını halka nasıl anlatacaklar? Molotov *Pravda*'ya bir makale yazarak, bunun devletler arasında bir anlaşma olduğunu ama sistemlerin uzlaşması anlamına gelmediğini ileri sürüyor. Stalin de bu konuda bir konuşma yapıyor: İngiliz Başbakanı Chamberlain'ın Almanya'yla Rusya'yı karşı karşıya getirmek istediğini ama kendisinin izlediği politikalarla İngiltere'yle Almanya'yı karşı karşıya getirmeyi başardığını söylüyor. Stalin 1941 yılında yaptığı bir radyo konuşmasında da Almanya'nın Sovyet halklarını imha etmek istediğini söylüyor.

Pravda gazetesinde propaganda yazıları yazanlar da Nazilerden "katiller, kan içiciler" diye söz ediyor, onların işledikleri insanlık dışı cinayetleri ön plana çıkarıyor. Sovyet propagandası Alman milletiyle Naziler arasında ayrım yapmaya çalışıyor. Boy hedefi Nazilerdir. O sıralarda komünizm propagandasının yanı sıra milliyetçi söylemler ön plana çıkarılıyor. Bütün Sovyet vatandaşları vatanlarını korumak için yurttaşlık görevini yapmaya çağrılıyor. Bu söylemler özellikle Stalingrad'ın Alman saldırılarına karşı savunması sırasında ön plana çıkarılıyor. Savaşın adı "Büyük Vatanseverlik Savaşı" olarak medyalara yansıtılıyor. O savaşlarda Orta Asya'daki Türk Cumhuriyetlerinin askerlerinin büyük katkısı ve fedakârlığı oluyor. II. Dünya Savaşı'nda sadece Kazakistan'ın kayıpları 601.011 kişi...

Halk yalnız siyasi konularda değil, üretimde de baskı altında. Stalin, Sovyetler Birliği'nin, Batı'nın elli hatta yüz yıl gerisinde olduğunu, bu açığın 10 yılda kapatılması gerektiğini, bu yapılamazsa sosyalizmin yok olacağını söylüyor.

Savaş yıllarında ekonomik kalkınma biraz geri planda bırakılıyor. "Faşistleri yenmek için her şey cepheye" sloganı benimseniyor. Öncelikli hedef savaşı kazanmak.

Sovyetler Birliği, II. Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde propagandayı devletin siyasi, stratejik ve ekonomik çıkarları için adeta bir silah gibi kullandı ve bu iş için çok büyük paralar harcadı. Örneğin 1980'li yıllarda Sovyetler'in propaganda harcamalarının 3.5-4 milyar doları bulduğu söyleniyor. Sadece Vietnam Savaşı sırasında Sovyetler'in Amerikan karşıtı propaganda amacıyla 1 milyar dolar harcadığını söyleyenler var.

Sovyetler bu çalışmalarını sadece basın aracılığıyla yapmıyordu. Radyo da etkili bir propaganda aracı olarak kullanılıyordu. Örneğin 1952 yılında komünist çizgideki çeşitli radyoların sadece İtalya'ya yönelik yayınları haftada 78 saati buluyordu. Batı ülkelerinde kendi çizgilerini benimseyen sivil toplum örgütlerini, çeşitli konularda Sovyet tezlerine destek verecek çalışmalar yapmaları için yönlendirmeye çalışıyorlardı.

Savaş yıllarında Sovyetler Birliği'ndeki propaganda çalışmaları özetle böyle.

Türkiye açısından Sovyetler Birliği'nin izlediği politikalar özel bir önem taşıyordu. Atatürk döneminde başlayan Türk-Sovyet dostluğu Stalin döneminde soğuk ve kuşkulu bir komşuluk ilişkisine dönüşmüştü? Sovyetlerin II. Dünya Savaşı'ndan hemen önce ve savaş sonrasında Türkiye'den toprak talepleri bu kuşkuları ve kaygıları daha da artırmıştı. Şimdi Türkiye'nin öncelikli hedeflerinden biri olası bir Sovyet tehdidine karşı korunmaktı. Amerika ve Batı Avrupa ülkeleri de aynı tehdide karşı işbirliği yapmaya başlamışlar ve 1949 yılında bu amaçla NATO örgütünü kurmuşlardı. Türkiye'nin bu örgüte katılması için daha üç yıl beklemek gerekecekti. İşte uluslararası alanda Soğuk Savaş denilen bu dönemin başlarında Türkiye çok partili demokrasiye geçmiş, savaşta ve barışta büyük deneyim sahibi olan İsmet İnönü görevi, kurulduktan kısa bir süre sonra seçimleri kazanan Demokrat Parti'ye devretmişti. Bütün bu gelişmeler Türkiye'de yeni yeşermeye başlayan özgürlük ortamını nasıl etkileyecekti?

Demokratik Seçimlerden Sonra Türkiye'de Basın ve Umutları İzleyen Baskılar

Türkiye'de daha savaş yıllarından itibaren basına karşı kısıtlayıcı önlemler alınmaya başlanmıştı. Yabancı ülkelerin basın yoluyla Türk kamuoyunu etkilemesine fırsat verilmeyecekti. Savaşa doğrudan doğruya katılan ülkelerdeki kadar olmasa da, Türkiye'de de basının ülkenin güvenlik çıkarlarını dikkate alarak görev yapması beklenmekteydi. Hiçbir kötü niyet taşımasa da ülkenin çıkarlarına zarar verdiği düşünülen yayın organlarına karşı katı önlemler alınacaktı. Bu çerçevede *Cumhuriyet* gazetesi beş kere, *Tan* yedi kere, *Vatan* gazetesi de dokuz kere kapatıldı. Savaş bittikten hemen sonra iktidardaki CHP'nin önde gelen politikacılarından Nihat Erim, *Ulus* gazetesine yazdığı bir yazıda şöyle diyordu: *"Sosyal bünyede derin rahatsızlıklar müşahede edildiğinde bunu gidermenin yolu, bir müddet için hürriyet ilahının üzerine bir şal örtmek ve yukarıdan aşağıya bir otorite tesis etmektir."*(210)

(210) Altan Öymen, *Bir Dönem, Bir Çocuk*, Doğan Yayınları, İstanbul, 2002, s. 519.

Bugünden geriye doğru bakıldığında bu önlemler gereğinden daha katı olarak değerlendirilebilir. Ancak öyle anlaşılıyor ki, İsmet Paşa o tarihte, özgürlükleri bir an önce genişletmek uğruna ülkenin güvenliğinden taviz vermek istemiyordu ve herhalde Türkiye üzerinde başka ülkelerin oynamak istedikleri oyunlardan ve gazetecileri kendi doğrultusunda etkileme çabalarından haberdardı.

Bu arada ülke içinde de bazı radikal hareketler ortaya çıkmıştı. Bazıları, Cumhuriyetin temel hedeflerinin dışına çıkarak, Orta Asya ülkeleriyle bütünleşme amacı doğrultusunda Turancılık hareketini geliştirmeye çalışıyorlardı.

7 Eylül 1944 tarihinde içlerinde Alparslan Türkeş'in de bulunduğu 23 kişi, ırkçılık ve Turancılık yaptıkları ve hükümeti devirmeye çalıştıkları iddiasıyla yargılanıyorlar. Dava şimdiki siyasi davalar kadar uzun sürmüyor 29 Mart 1945'te sona eriyor. Bazı sanıklara hapis cezaları verilmekle birlikte, üst mahkeme Askeri Yargıtay sanıkların tahliyesini istiyor ve Askeri Yargıtay 1947 yılında bütün sanıklara beraat kararı veriyor. Türkeş'in o davadan hapiste kaldığı süre 9 ay 10 gün. Azımsanacak bir süre değil ama bugünlerde darbeye teşebbüs suçundan yargılananların tutukluluk sürelerinden çok az. Üstelik daha Avrupa Konseyi kurulmamış, dolayısıyla Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi imzalanmamış.

Savaş yıllarından sonra Türkiye'de çok partili rejime geçiliyor. Siyasetçilerin ve basının tümü bunu destekliyor mu? Pek söylenemez.

Örneğin Asım Us, yabancıların Cumhuriyet Halk Partisi'nin parçalanmasını istediklerini ileri sürerek, çok partili rejime geçilmesini savunanların buna dikkat etmesi gerektiği görüşünü savunuyor.

Ancak savaş bittikten sonra Türkiye'de demokrasiyi hayata geçirmek için koşullar uygundur. İsmet Paşa da bunu yapmaya kararlıdır. Çok partili rejime geçişin ilk işaretleri 1945 yılında görülür. İsmet Paşa 19 Mayıs töreninde yaptığı konuşmada şöyle der: *"Harp zamanında ihtiyatlı tedbirlere lüzum gösteren darlıklar kalktıkça, memleketin fikir ve siyaset hayatında demokrasi prensipleri daha geniş ölçüde hüküm sürecektir. En büyük demokrasi müessesemiz olan Türkiye*

Büyük Millet Meclisi, ilk günden itibaren idareyi ele almış ve memleketi demokrasi yolunda mütemadiyen ilerletmiştir."[211] Bu büyük bir aşama. İsmet Paşa çok partili rejime geçişin haklı olarak hayatının en büyük başarılarından biri olduğunu söylüyor.

İsmet Paşa bunları söylüyor ama Cumhuriyet Halk Partisi'nde görev yapan bazı milletvekilleri partiden ayrılıyor. Görünürdeki gerekçe çiftçiyi topraklandırma kanunu. Bazıları büyük tarım topraklarına sahip olan bu milletvekilleri Toprak Reformu'na karşı çıkıyorlar. Adnan Menderes bunlardan biri. Oysa Cumhuriyet Halk Partisi'nin belki de en büyük başarılarından biri bu olacak. CHP'den ayrılanlardan birinin Atatürk'ün son Başbakanı Celal Bayar olması, meseleye daha da büyük bir önem kazandırıyor.

Demokrat Parti adını alacak bir muhalefet partisinin kurulması için hazırlıklar yapılıyor. Atatürk'ün uzun yıllar Dışişleri Bakanlığı'nı yapmış olan Tevfik Rüştü Aras bu hazırlık çalışmalarının içinde. Dönemin tanınmış gazetecilerinden Zekeriya Sertel'e bu çalışmalara katılmasını öneriyor. Asalında sol görüşlü olarak tanınan Sertel'in Demokrat Parti'nin kurucularıyla arasında çok fazla ortak nokta yok. Belki tek benzerlik İsmet Paşa'ya karşı olmak. Peki, bu nasıl bir parti olacak, hangi politikaları izleyecek, programında neler yer alacak? Temaslar yapılıyor ve şu ilkeler üzerinde anlaşılıyor:

- Demokratik hak ve özgürlükler savunulacak.
- Ancak devletin yapamadığı işler özel sektöre bırakılacak.
- Türk-Sovyet dostluğu temel alınacak.
- Türkiye bağımsız ve barışçı bir ülke olacak.[212]

En azından Zekeriya Sertel'le yapılan toplantılarda söylenenler bunlar.

CHP'den uzaklaştırılan Refik Koraltan da muhalefet partisinin çalışmalarına katılıyor. Tanınmış profesörlerden Fuat Köprülü de partiye girecek ve ileride dışişleri bakanı olarak önemli bir sorumluluk üstlenecektir. Tecrübeli gazetecilerden Ahmet Emin Yalman da, Bayar'la

(211) Kabacalı, s. 171.
(212) Sertel, s. 224.

Menderes'e en çok yakınlık gösterenlerden. Yani bu yeni siyasi oluşum bazı gazetecilerle iç içe çalışıyor.

Şimdi Demokrat Parti'ye bir yayın organı lazım. CHP iktidarına muhalefet eden *Tan* gazetesi bu işi yapabilir mi? Sertel buna razı olmuyor. Onun yerine bir dergi çıkarılacak. 1945 yılının sonunda *Görüşler* dergisi çıkıyor. Celal Bayar'la Adnan Menderes bu dergiye yazılar yazmayı kabul etmişler ve bu ilan edilmiştir. Sorumlu yöneticisi Zekeriya Sertel'in eşi Sabiha Sertel oluyor. Derginin ilk sayısı büyük ilgi görüyor. Ama bazı çevrelerde de rahatsızlık yaratıyor. *Tanin* gazetesinde Hüseyin Cahit Yalçın "Kalkın Ey Ehli Vatan" başlıklı bir yazı yayınlanıyor. Yalçın *Tan* gazetesini komünistlikle suçluyor. Sovyetler'in Türkiye'den toprak taleplerinde bulunması halkta komünizme karşı büyük bir tepki yaratmıştır. Dışişleri Bakanı Molotov'un dile getirdiği bu talepleri Zekeriya Sertel de üst üste yazdığı yazılarda eleştiriyor ama dinleyen yok. Sertel yıllarca Sovyetler Birliği'yle iyi ilişkiler sürdürülmesini savunduğu için komünist eğilimli sayılıyor.

Savaşın bitiminden hemen sonra Türk basını çok acı bir olay yaşamıştır. Bazı kışkırtmaların etkisi altında kalan binlerce kişi Zekeriya Sertel'in yönettiği ve Türk-Sovyet dostluğunu savunan *Tan* gazetesini bastı. Rotatifler tahrip edildi. Kâğıt bobinleri sokaklarda yuvarlandı. Daha sonra Fransızca yayınlanan aynı çizgideki *La Turquie* gazetesi de saldırıya uğruyor. Bu çok partili rejime geçmeye hazırlanan Türkiye için iyi bir sınav olmadı. Hükümetin basını baskı altına alma gayretlerine Türkiye'de ve başka ülkelerde çok rastlanmıştı, ama halk kitlelerinin tahrik edilerek bir gazete matbaasının tahrip edildiğine tanık olunmamıştı. Saldırganlardan hiç kimse tutuklanıp mahkemeye verilmiyor. Yargılananlar ve hapse atılanlar, saldırıya uğrayan gazetenin yöneticilerinden Zekeriya ve Sabiha Sertel'le *Tan* gazetesi ve *La Turquie* dergisine katkıda bulunan Atatürk döneminin İçişleri Bakanlarından Cami Baykurt'tur. Onlar hakkında verilen mahkûmiyet kararı Yargıtay tarafından bozuluyor, üç ay hapiste yattıktan sonra serbest bırakılıyorlar. O devirde hapse atılan gazetecilerin çoğu ya beraat ediyor veya nispeten kısa sayılabilecek süreler hapiste yattıktan sonra serbest bırakılıyor. Şimdilerde olduğu gibi 6-7 sene tutuklu kalan gazeteci ve yazar çok az. Ama bu vahim olayların hiç yaşanmadığı anlamına gelmi-

yor. Türk basın ve edebiyatının en başarılı gazetecilerinden Sabahattin Ali'nin öldürülmesi bu vahim olaylardan biri. Sabahattin Ali, Aziz Nesin'le birlikte *Marko Paşa* gazetesini çıkararak mizah yoluyla aydın kamuoyunun geniş kesimini etkileyecek yayınlar yapıyor. Bir ara Cami Baykurt'la beraber *La Turquie* gazetesini çıkarıyor.

Sabahattin Ali defalarca hapse giriyor. Bu hapis cezaları çok uzun sürmese de artık polis baskısından çekinmeye başlıyor. Her an tutuklanabileceği kaygısına kapılıyor. Yurtdışına kaçmaktan başka çare göremiyor. Bulgaristan sınırında kendisine "rehberlik" yapan bir kişi tarafından öldürülüyor. Katil yakalanarak yargılanıyor. Mahkemede bu cinayeti "vatan sevgisi"yle yaptığını söylüyor.[213] Yani çok değerli bir gazeteciyi ve yazarı öldürmekle vatana hizmet ettiğini sanıyor veya böyle söyleyerek ağır bir cezadan kurtulabileceğini düşünüyor.

Tan gazetesine yapılan saldırıdan hemen sonra Celal Bayar'la Adnan Menderes, *Tan*'la aynı yönetim tarafından çıkarılan ve Demokrat Parti'yi desteklemek için kurulan *Görüşler* dergisiyle hiçbir ilgilerinin olmadığını açıklıyorlar. Kuşkusuz 4 Aralık 1945 günü Türkiye'de basın özgürlüğü açısından utanç verici bir gündür. Ancak Demokrat Parti yöneticileri de, daha işin başında sözlerinde durmak açısından iyi bir sınav verememişlerdir. Gazetecilerin büyük çoğunluğu *Tan* gazetesine saldırıyı kınıyor. Hüseyin Cahit'le Ahmet Emin Yalman ise bu olayda gazetenin yöneticilerini kabahatli buluyorlar.

Bütün bu çalkantılara rağmen Türkiye çok partili rejime geçecektir. Muhalefetteki partiler iktidar olma şansına kavuşabileceklerdir. İsmet Paşa bu konudaki kararlılığını 12 Temmuz beyannamesiyle ortaya koyuyor.

Cumhuriyet Halk Partisi'yle Demokrat Parti arasındaki şiddetli çekişmeleri önlemek gerekmektedir. Demokrat Parti'nin yöneticileriyle görüşüp onların da rızasını aldıktan sonra Cumhurbaşkanı İnönü, yaptığı açıklamada, iki partiye de eşit uzaklıkta olduğunu belirttikten sonra "*...İhtilalci bir teşekkül değil, bir yasal siyasi partinin metotları ile çalışan muhalif partinin, iktidar partisi şartları içinde çalışmasını sağlamak gerekir,*" diyor. İnönü "*Meşru ve kanuni siyasi par-*

(213) Sertel, s. 249-250.

tilere karşı tarafsız ve eşit muamele mecburiyeti, siyasi hayat emniyetinin temel şartıdır," diyerek iktidarla muhalefet partilerine eşit mesafede duracağının işaretini veriyor.

Rejimin korunması ve demokrasi kurallarının işletilmesi konusunda iki partinin birbirlerine güven duymaları sağlanmalıdır. *"Muhalefet, teminat içinde yaşayacak ve iktidarın kendisini ezmek niyetinde olmadığından müsterih olacaktır. İktidar, muhalefetin kanun haklarından başka bir şey düşünmediğinden emin bulunacaktır."*

12 Temmuz bildirgesi Türkiye'nin çok partili demokrasiye geçtiğini resmi olarak kanıtlayan bir belgedir ve bu yoldan geriye dönüş olmayacaktır.(214)

Terakkiperver Fırka ile Serbest Fırka'nın yaşadığı kötü tecrübeler tekrarlanmayacaktır. Yalnız bu olumlu havayı sıkıntıya düşüren bazı gelişmeler de oluyor. İsmet İnönü'nün Şemsettin Günaltay'ı başbakan yapması parti içinde bazı tepkilere yol açıyor. Onun din unsurunu siyasette ön plana çıkaracağı, laikliğin bundan zarar göreceği endişelerini taşıyanlar var. Bunlardan biri de, şiirleriyle Atatürk'ü ve onun eserini coşkuyla genç kuşaklara aktaran Behçet Kemal Çağlar. Çağlar tepkisini milletvekilliğinden ve partiden istifa ederek gösteriyor.

O dönemin belirgin özelliklerinden biri Sovyetler Birliği düşmanlığı olduğu için, Türkiye'de sol eğilimli yazar ve gazeteciler işte böyle sıkıntılar çekmişlerdi. 1950 yılında yapılacak demokratik seçimlere kadar özgürlükler alanında adım adım ilerlemeler olacaktı ama kimse bu küçük adımları yeterli bulmuyordu. Aydınlar, Demokrat Parti'nin getireceğini bekledikleri özgürlük ortamından umutluydular.

14 Mayıs 1950'de Türkiye'de büyük bir siyasi deprem oldu. İsmet Paşa sözünde durdu. O artık CHP lideri olarak muhalefetin başındadır. Seçimleri kaybetmiştir ama bu aynı zamanda onun en büyük zaferidir. Kendi iradesiyle serbest seçime gidip iktidarı barışçı biçimde muhalefete devreden siyasi liderlerin ve partilerin dünyada çok örneği yoktur. İktidar el değiştiriyor. Seçimlerde ezici bir zafer kazanan

(214) Fehmi Akın, "12 Temmuz Beyannamesinin Türk Siyasi Tarihindeki Yeri ve Önemi", Süleyman Demirel Üniversitesi *Sosyal Bilimler Enstitüsü* dergisi, 2012/2, S. 16, s. 98.

Demokrat Parti ülke yönetimini devralıyor. İsmet Paşa cumhurbaşkanlığını devralan Celal Bayar'ı ziyaret ediyor. Bayar Atatürk'ün başbakanlığını yapmıştır. İnönü'nün tek kaygısı laikliğin korunmasıdır. Bayar bu konuda teminat veriyor. Ancak gelişmeler fazla iyimserliğe olanak verecek nitelikte değildir.

Bu partinin kuruluş aşamasından itibaren demokrasi ve özgürlük vaadinde bulunmuş olması nedeniyle basının şimdi daha özgür hale gelmesi bekleniyor. Seçimlerden önce DP basın özgürlüğü konusunda çok şey vaat etmiştir. Nitekim DP, yaptığı vaatler doğrultusunda 15 Temmuz 1950 tarihinde, yani iktidara geçmesinden iki ay sonra yeni bir basın kanunu çıkarıyor. Bu kanun liberal bir nitelik taşıyor. Artık gazete çıkarmak için ön izin gerekmeyecektir. Cevap hakkı düzenlenmiştir. Yazılardan dolayı gazete sahipleri artık sorumlu tutulamayacaklardır.

Demokrat Parti iktidarının ilk yıllarından itibaren bazı geriye gidiş işaretleri alınıyor. Parti yönetimindeki bazı siyasetçiler eskiye özlemin içerisindedirler. Önce Atatürk döneminde Türkçeye çevrilen ezanın Arapça okunmasına izin çıkıyor. Bazı isimler Arapça köklerine dönüştürülüyor. Artık başbakanlık değil başvekâlet denilecektir. Genel Kurmay Başkanlığı'nın adı Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisliği oluyor. Laiklikten adım adım geriye gidildiği görülüyor. Demokrat Parti'nin milletvekilleri arasında o partinin listesinden seçilmiş olan Nadir Nadi kaygılıdır. *Cumhuriyet* gazetesinde yazdığı bir yazıda *"Doğrusunu isterseniz son dört yıllık siyasi hayatımızda oy toplamak gayretiyle her iki taraf da laiklikle bağdaştırılması güç bazı kombinezonlara girmiştir,"* diyor.[215]

Hükümetle basın arasında bir balayı havası hüküm sürmektedir. Ama bu uzun ömürlü olmayacaktır. Basın özgürlüğünü vaat etmek güzel bir şeydir ama önemli olan özgür basının eleştirilerine tahammül edebilmektir. 1954 seçimleri yaklaşırken hükümet basın özgürlüğünü kısıtlayıcı hükümler içeren "Neşir yoluyla veya radyo yayınlarıyla işlenecek cürümleri cezalandırma"yı öngören bir yasa tasarısını meclise getiriyor.

(215) Kabacalı, s. 231.

Namus, şeref ve haysiyete tecavüz yasaklandığı gibi itibar kıracak, şöhrete ve servete zarar verebilecek yazılar da yazılamayacaktır. Bir siyasi lideri eleştirirken onun itibarının zedelenmemesi nasıl sağlanacaktır? Bu yeni yasada ispat hakkına da yer yoktu. Bir şahsı veya kurumu suçlayan bir gazeteci iddialarını ispat etme hakkından da yoksun kalacaktır. İşin tuhaf tarafı, bazı gazetecilerin basın özgürlüğünü kısıtlayıcı bu yasayı desteklemeleriydi. Örneğin Ahmet Emin Yalman, 1954 yılının Kasım ayında Uluslararası Basın Enstitüsü'nün dergisine yazdığı bir yazıda muhalefet partilerini ve komünistleri suçluyor ve *"Biz hürriyetimiz için bu değişiklikleri kabul ettik,"* diyordu.

Yalman ve başka birkaç gazeteci memnundu ama yeni yasanın ne anlama geldiği kısa bir süre sonra anlaşılacaktı. *Halkçı* gazetesinin başyazarı Hüseyin Cahit Yalçın, yazdığı bir yazı nedeniyle 24 Eylül 1954'te 26 ay hapis cezasına mahkûm edildi. Hüseyin Cahit Yalçın'ın mahkûm edilmesi toplumda büyük tepki yarattı. Hükümet bu tepkileri görmezlikten gelemedi. Yalçın önce hastaneye kaldırıldı ve 1955 yılının Mart ayında, yani cezasının sadece altı ayını çekmişken tahliye edildi. Daha sonra Bedii Faik, Metin Toker, Cüneyt Arcayürek yazıları dolayısıyla yargılanıp mahkûm edildiler.[216] Eleştiriye tahammül yoktu ama cezaların da bir sınırı vardı.

6-7 Eylül 1955 tarihinde gene bir kışkırtma sonucunda, İstanbul'daki azınlık mensuplarına yapılan utanç verici saldırılardan sonra sıkıyönetim ilan edildi. Sıkıyönetim komutanı 10 Eylül'de bir yasaklar listesi ilan etti. Bu listeye bakıldığında Türkiye'de artık basın özgürlüğünün tamamen ortadan kaldırıldığına hükmetmek gerekecekti. Yasaklardan bazıları şunlar:

- Hükümeti tenkit etmek yasaktır.
- Hükümetin çalışmalarını etkileyecek yazılar yazmak yasaktır.
- NATO devletleriyle ilgili haberler yasaktır.
- 6-7 Eylül olaylarını komünistlerden başkasının yaptığını yazmak yasaktır.
- Açlık ve kıtlık haberleri yazmak yasaktır.[217]

(216) Topuz, s. 197.
(217) Topuz, s. 199.

O koşullarda artık Türkiye'de gerçek anlamda gazetecilik yapmaya imkân kalmamıştı.

Peki, uygulama nasıl olmuştu? Yasakların ilanından birkaç gün sonra *Ulus* gazetesinde yayınlanan bir yazı sakıncalı görülmüş ve bu gazete süresiz olarak kapatılmıştı. *Hürriyet* ve *Tercüman* gazeteleri 15 gün süreyle kapatılmıştı. Başka gazeteler de çeşitli sürelerle kapatıldı.

Bu yasaklara ve baskılara dünyadan tepkiler gelmekte gecikmedi. Uluslararası Basın Enstitüsü 1956 yılının Temmuz ayında yayınlanan dergisinde *"Türk gazetecileri vesayet altındadır,"* diyordu.

Kâğıt tahsisi ve resmi ilanların dağıtımı gibi konularda da yandaş basın kollanıyor, muhalif basına kısıtlamalar getiriliyordu. Muhalefet, başbakanı diktatörlükle suçluyordu. Onun tahammülsüz ve sinirli bir üslupla yaptığı konuşmaları hazmetmek kolay değildi.

29 Kasım 1955 tarihinde DP meclis grubundaki eleştirilerden bunalan Başbakan Menderes, *"Siz öylesine güçlüsünüz ki, şu anda isterseniz Anayasayı bile değiştirebilir, Hilafeti bile geri getirebilirsiniz,"* diyordu.[218]

Üniversitelerden de tepkiler gelmeye başladı. Genç yaşında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dekanlığı'na yükselmiş olan Prof. Turhan Feyzioğlu, 1956 yılında yaptığı bir konuşmada öğrencilere *"Nabza göre şerbet vermeyin,"* diye öğütte bulunduğu için bakanlık emrine alınmış, o da görevinden istifa etmiş. Bundan sonraki hayatını başarılı bir politikacı olarak sürdürecekti. Üniversite onu kaybetmiş, siyaset kazanmıştı. Feyzioğlu'ndan sonra başka değerli profesörler de istifalarını verdiler. Bunların arasında Muammer Aksoy, Aydın Yalçın, Münci Kapani, Coşkun Kırca ve Şerif Mardin de vardı.[219]

Ülkede ortam giderek gerginleşiyordu. "Radyo Gazetesi" programı da iktidarın propagandasından başka bir şey yapmıyordu. Cumhuriyet Halk Partisi ülkedeki bütün kötülüklerin sorumlusuydu. Radyo ve iktidar yanlısı basın hep bu yönde yayın yapıyordu.

---

(218) Kabacalı, s. 272.

(219) Orhan Birgit, *Evvel Zaman İçinde*, Doğan Kitap, İstanbul, 2005, s. 219.

1957 seçimlerine bu ortamda gidildi. Seçim sonuçları iktidarın oy kaybettiğini, muhalefet oylarının yükselmekte olduğunu gösterdi. DP oyların % 47.7'sini, CHP de % 40.8'ini almıştı.

Seçimlerden sonra ortamda bir yumuşama olmadı. Hükümet eleştirisel yazılar yayınlanan basına karşı giderek sertleşiyordu. 1958 yılının başlarında İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nin ünlü hocalarından Prof. Hüseyin Nail Kubalı bakanlık emrine alındı. Tekrar ders vermeye başladığında öğrencilerine şunları söyledi: "*Hiçbir zaman unutmayın ki, milletimizin alın yazısının tayininde siz aydınların hissesine düşecek şeref veya vebal çok büyüktür.*"[220]

19 Mayıs 1958 tarihinde *Ulus* gazetesinde Atatürk'ün Bursa Nutku yayınlandı. İktidarın sözcüsü *Zafer* gazetesi buna büyük tepki gösterdi ve nutkun Atatürk'e ait olmadığını iddia etti: Davalar açıldı. Sonunda mahkeme kararıyla bunun Atatürk'ün sözleri olduğu saptandı.

Yasakların sınırını anlamak mümkün değildi. Irak'ta 1958 darbesinden sonra CHP sözcüsü Kasım Gülek bir demeç verdi. Bu demeci yayınlayan gazeteler mahkemeye verildi. Artık muhalefetin görüşlerini halka yansıtmak da bir suç haline gelmişti. Anlaşılan istenilen, adı demokrasi olan fakat kendisi pek demokratik olmayan bir ülke, bir dikensiz gül bahçesi yaratmaktı.

12 Ekim 1958'de Menderes bir Vatan Cephesi'nin kurulması gerektiğinden söz etti. Derhal bu yönde çalışmalar yapıldı. Artık iktidarı destekleyen bir vatan cephesi kurulmuştu. Her akşam radyoda bu cepheye katılanların isimleri okunuyordu. Aynı tarihlerde CHP muhalefetinin sözcüsü *Ulus* gazetesi üçüncü defa kapatılıyor ve İsmet Paşa'nın damadı ve *Akis* gazetesinin sahibi Metin Toker bir yıl hapis cezasına çarptırılıyordu. 1954 ile 1958 yılları arasında tam 1.161 gazeteci hakkında kovuşturma yapıldı. Bunlardan 238'i mahkûm edildi. Çok sayıda gazeteci hapse girdi. Türkiye'deki izlenimlerini eleştirisel bir dille kendi ülkesinin gazetelerinde yayınlayan Amerikalı gazeteci Pulliam'ın yazılarının çevirisini yayınlayan Türk gazeteleri mahkûm edildi.[221]

(220) Kabacalı, s. 255.
(221) Topuz, s. 203-205.

1959 yılına girildiğinde siyaset artık bir savaş alanına dönmüştü. İsmet İnönü'nün İzmir ve Uşak'ta yaptığı konuşmalara yayın yasağı getirilmişti. Gazeteler boş bırakılmış sütunlarla yayınlandılar. 1960 yılının Mart ayına gelindiğinde hapisteki gazeteci sayısı 30'u aşmıştı.[222]

Peki, yandaş basın o koşullarda bile iktidarı destekleyen yazıları gazetecilerin gerçek düşünceleri doğrultusunda mı yazıyordu, yoksa bunun başka nedenleri mi vardı? 1960 askeri müdahalesinden sonra yayınlanan bir belgede, DP iktidarında hükümetin hangi gazetecilere ne kadar maddi yardım yaptığı açıklandı. Bu belgeye göre örtülü ödenekten ajans ve gazetelere 723.809 lira aktarılmıştı. Bu azımsanacak bir para değildi. O dönemde böyle olmuştu. Peki, daha sonraki dönemlerde ne olmuştu? Hangi gazeteye ve gazeteciye ne kadar maddi katkı sağlanmıştı? Bunu da ilerideki tarihçiler yazacak.

1960 yılına girildiğinde ülkenin giderek demokratik bir ülke özelliğini kaybetmekte olduğu görülüyordu. Nadir Nadi'nin o tarihlerde yazdığı bir makale o günün hükümeti için uyarıcı olmalıydı. Nadi şöyle diyordu:

"Çok partili sistem bizi iktidara getirmeye yaradığı sürece kullanacağımız, iktidardan düşmemiz ihtimalini doğurduğu zaman da rafa kaldıracağımız bir oyuncak sayılmamalıdır."[223] Nadir Nadi, ileride bazı siyasetçilerin *"Demokrasi bir tramvaya benzer, bir durakta binersin, bir durakta inersin"* diyeceklerini görmüş gibidir.

İsmet İnönü, 10 Ocak 1960 günü Bursa'da yaptığı bir konuşmada şöyle diyordu: *"Masum vatandaşlara, seçim kaybedilse de iktidarı bırakmayacakları kanaati verilmek isteniyor. Seçimi kaybedecek olanlar iktidarda kalmak isterlerse dünya başlarına yıkılacaktır."* İnönü, Menderes'in "Muhalefet, ihtilal hazırlıyor" sözlerine de şöyle cevap veriyordu: *"Baskı idaresi kurmak isteyenler tabii olarak kendilerini daimi olarak bir ihtilal tehlikesi karşısında görürler."*[224]

(222) Kabacalı, s. 259.

(223) Kabacalı, s. 262.

(224) Onur Öymen, *Demokrasiden Diktatörlüğe*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2011, s. 386.

18 Nisan 1960 tarihinde CHP ve bir kısım basının faaliyetlerini soruşturmakla görevli bir Meclis Tahkikat Komisyonu kurulmasını öngören yasa çıkarıldı. Böyle bir komisyon dünyanın hangi demokratik ülkesinde ne zaman kurulmuştu? Hiçbir yerde ve hiçbir zamanda! Bu yasanın görüşüldüğü meclis toplantısında konuşan İsmet İnönü "*Bu yolda giderseniz sizi ben bile kurtaramam,*" dedi. Tahkikat Komisyonu'nu ilk işi, siyasi partilerin faaliyetlerini durdurmak ve bütün çalışmalarına yayın yasağı koymak oldu.

Tahkikat Komisyonu'na Cumhuriyet savcılarına, sivil ve askeri hâkimlere, askeri amirlere tanınan bütün yetkiler verildi. Komisyon, yayınlara el koyma, gazeteleri ve matbaaları kapatma yetkisine de sahip olacaktı. Yasama, yürütme ve yargı erkinin bağımsızlığı ilkesi rafa kaldırılmıştı. Komisyonun kararlarına uymayanlar bir ila üç yıl hapis cezasına çarptırılacaktı. Kanun böyle diyordu. Bunlar sözde kalacak yetkiler değildi. Tahkikat Komisyonu *Ulus* gazetesi ve *Akis* dergisinin bazı çalışanlarıyla CHP İstanbul seçim ve propaganda sorumlusu Cemal Yıldırım'ı sorguladı. Yıldırım'la *Akis* gazetesinden Kurtul Altuğ tutuklandı. *Ulus* ve *Sabah Postası* gazeteleriyle *Akis* ve *Kim* dergilerinin yayını yasaklandı, matbaalarına el konuldu. 7 Mayıs günü İzmir'de bulunan Kara Kuvvetleri Komutanı Cemal Gürsel'in gazetecilerle yaptığı bir konuşmada söylediklerine yayın yasağı geldi. Bu yasağın konulduğunu yayınlamak da yasaklandı.

28 Nisan günü İstanbul'da, 29 Nisan günü de Ankara'da büyük protesto olayları yaşandı. Gençler hükümetin anti demokratik uygulamalarını protesto ediyorlardı. İstanbul'da polisin sert müdahalesi sonucunda hayatını kaybedenler ve yaralananlar oldu. 29 Nisan günü Ankara'da Hukuk Fakültesi ile Siyasal Bilgiler arasındaki yola askerler konuşlandırıldı. Sıkıyönetim komutanı oraya gelerek gençlerin dağılmasını istedi. Gençler dağılmayıp protestolarını sürdürünce askere nişan aldırıp Siyasal Bilgiler Fakültesi kantinini hedef alarak ateş açtırdı. O ateş sırasında kimsenin hayatını kaybetmemesi büyük bir şans eseriydi. Daha sonra fakülteye giren polis tabancayla gençlerin üzerine ateş açtı. Kurşunlardan biri diplomasi bölümü üçüncü sınıf öğrencisi Altan Güven'in ağzından girerek damağına saplandı. Başka yaralananlar da oldu. İşte o günlerde böyle dehşet verici ge-

lişmeler meydana geldi. 27 Mayıs'a giden günlerde ölen gençler için Anıtkabir'de bir köşe ayrıldı. Orada toprağa verildiler. Daha sonraki yıllarda onların mezarları başka yere taşındı. Anlaşılan 27 Mayıs'tan önce olanların artık pek hatırlanması istenmiyordu.

27 Mayıs'ı Türk ve Dünya Basını Nasıl Karşıladı?

27 Mayıs İhtilali Türk basınının büyük bir bölümü tarafından olumlu bir şekilde, hatta coşkuyla karşılandı. Gazetelerde yazılanlardan bazı örnekler şöyle:

"Allah'ın bugünü de varmış. Bu sabah erken saatlerde radyoyu dinlerken dünyalar benim oldu. 1908 Hürriyet Bayramı'nın zinde havasını yeniden teneffüs ettim." (Ahmet Emin Yalman, *Vatan*)

"Türk ordusunun bu müdahalesine bir tek isim verilebilir: Gülen ihtilal... Geçtiği her yerde insan hak ve hürriyetlerinin, boyunları bükülmüşken suya kavuşan çiçekler gibi doğruldukları görülüyor." (Bedii Faik, *Dünya*)

"Ne mutlu sana Atam... Demokrasi tarihinde ordunun böylesine bir davranışı, bu kadar düzenli, bu kadar teşkilatlı bir şekilde öne atılışı görülmüş şey mi?" (Müşerref Hekimoğlu, *Akşam*)

"Türk ordusu bütün dünyanın hayranlığını çekecek kadar başarılı, medeni ve meşru bir ihtilal hareketini görülmemiş bir süratle bütün yurtta zafere ulaştırdı... Türk milleti bu sınavda da başarı kazandıktan sonra Türkiye topraklarından demokrasinin kökleri bir daha sökülmeyecektir." (Bülent Ecevit, *Ulus*)

Türk basınının genel havası böyleydi. 27 Mayıs ülkeye huzur ve demokrasi getirecek, çekilen sıkıntılar geride kalacaktı. Basının ve kamuoyunun önemli bir bölümünün beklentisi bu yöndeydi. Daha sonraki gelişmeler bu beklentileri haklı çıkardı mı? Ecevit'in yazdığı gibi, Türkiye topraklarında demokrasi bir daha sökülmeyecek şekilde kök saldı mı? Ne yazık ki, bunu söylemek mümkün değil. 27 Mayıs'ta bir askeri müdahale olmadan Türkiye'de iktidar, 1950 yılında olduğu gibi, demokratik seçimlerle el değiştirseydi bu daha iyi olmaz mıydı? 1920 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kuruluşundan sonra kırk yıl hiçbir askeri müdahale olmadan yaşatılan, parlamentonun üstünlüğüne ve milli iradeye dayanan rejim daha uzun yıllar yaşatıla-

maz mıydı? Yaşatılabilseydi bu ülke için de, iktidar için de, muhalefet için de kuşkusuz daha iyi olurdu.

27 Mayıs İhtilali niçin yapılmıştı? Milli Birlik Komitesi'nin (MBK) 32 sayılı bildirisinde şöyle deniliyordu: *"Milli inkılap hiçbir şahsın, hiçbir zümrenin lehine yapılmış bir hareket değildir. Muhterem halkımızın, köylü ve işçilerimizin demokrasiye kavuşması, hak ve hürriyetinin teminatı, iktisadi kalkınması ana prensibimizdir."*

Dış politika nasıl şekillendirilecekti? 27 Mayıs sabahı erken saatlerde radyoda konuşan Alparslan Türkeş *"NATO'ya ve CENTO'ya bağlıyız,"* diyerek Batı dünyasından kopulmayacağının işaretini veriyordu. Türkeş'in 1948 yılında Amerika'da kontrgerilla eğitimi alan 16 subaydan biri olması, öyle anlaşılıyor ki, Amerikalılara güven vermişti.

O tarihte yabancı ülkelerin merkezlerine çektikleri telgrafların birçoğu aradan 50 yılı aşkın bir zaman geçmiş olmasına rağmen henüz açıklanmadı. Değerli gazeteci Nur Batur, Amerikan Hükümeti'nin gizlilik kararını kaldırdığı birkaç telgrafa ulaştı. O telgraflarda belirtildiğine göre, 24 Mayıs günü Washington'da yapılan ulusal Güvenlik Konseyi toplantısında CIA Başkanı Allen Dulles Türkiye'de darbenin artık an meselesi olduğunu söylüyordu. Dulles şöyle diyordu: *"Orduyla polis arasında düşmanlık, kin ve husumet oluştu. Ordu ikiye bölündü. Durum daha da kötüleşebilir ve ordu yönetime el koyabilir."*

Amerikan Büyükelçiliği'nin Washington'a gönderdiği telgraflar ve ihtilalden bir gün sonra ABD Büyükelçisi Fletcher Warren'in Cemal Gürsel'le yaptığı görüşme özellikle ilgi çekici. Görüşmede Alparslan Türkeş ile aynı gün Dışişleri Bakanlığı'na atanacak olan Selim Sarper de bulunuyor. Büyükelçi Washington'a gönderdiği telgrafta Türkeş'ten rejimin güçlü adamı gibi söz ediyor.[225] (Ankara'daki ABD Büyükelçisi'nin Washington'a gönderdiği telgraflar hakkında daha fazla bilgi için bkz. O. Öymen, *Demokrasiden Diktatörlüğe*, s. 389-390.)

Demek ki, Amerikalılar Türkiye'de bir askeri darbenin pek kısa bir zamanda gerçekleştirileceğini öğrenmişlerdi veya anlamışlardı. Peki, müttefikleri olan Türk Hükümeti'ne bu konudaki bilgilerini ve kaygılarını ulaştırmışlar mıydı? Bunun belgesi yok. Amerikalıların Türk

(225) Nur Batur, *Sabah* gazetesi, 20 Haziran 2009.

Hükümeti'nin özellikle ekonomik alanda izlediği politikalarla ilgili sıkıntıları var mıydı? Evet vardı. Menderes, Batı ülkelerinden alamadığı ekonomik desteği Sovyetler Birliği'nden sağlayabileceğini düşünmüştü. Menderes, 1959 yılının Ekim ayında güçlü bir mali destek sağlamak için Amerika'ya yaptığı ziyaretten başarılı bir sonuç alamamıştı. Maliye Bakanı Hasan Polatkan da, 5-600 milyon dolarlık bir yardım almak için Amerika'ya gitti. O da sonuç alamadı. Eisenhower'in artık Menderes Hükümeti'ne daha fazla ekonomik destek vermeye niyetli olmadığı anlaşılıyordu.(226)

Menderes bu nedenle Moskova'ya bir resmi ziyarette bulunmaya hazırlanıyordu. Hem o hem de Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, böyle bir ziyaretin planlandığını 1960 yılının Ocak ayında Ankara'daki ABD Büyükelçisi'ne açıklamışlardı. Dışişleri Bakanlığı Ankara'daki Sovyetler Birliği Büyükelçisi Rijov'la yaptığı hazırlık görüşmelerinde Sovyetler Birliği'nin herhangi bir koşul ileri sürmeden Türkiye'ye ekonomik yardım yapmaya hazır olduğu izlenimini almıştı.(227) O günün Soğuk Savaş şartlarında Amerika'nın bu arayıştan pek de memnun olmadığı anlaşılıyordu. Acaba Amerika bu nedenle mi ihtilal hazırlıklarıyla ilgili bilgilerini Menderes'e ulaştırmamıştı? Bu soruların cevabı henüz yok. Bugün için açıklanmayan belgeler ileride açıklandığında bu sorulara daha somut cevaplar vermek mümkün olacak.

Amerika'nın, demokratik seçimlerle işbaşına gelmiş bir iktidarın askeri bir darbeyle devrilmesinden memnun olması beklenebilir miydi? Gerçi Amerika, Latin Amerika'da ve Uzakdoğu'daki bazı darbelere tepki göstermemiş, hatta bazılarını teşvik etmişti. Gene de Ankara'daki büyükelçilerinin Washington'a gönderdiği telgraflarda bazı kaygıların da dile getirildiği görülüyor. Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana Türkiye'de ilk defa bir askeri müdahale olmuştu. Ya bunu başka darbeler izlerse ne olacaktı? Büyükelçinin bu kaygılarının yersiz olmadığı kısa bir süre sonra anlaşılacaktı. Ama şimdi Amerika'nın önceliği askeri yönetimle nasıl işbirliği yapılabileceği ve

(226) Hikmet Özdemir, "The Turkish American Relations Toward 1960 Turkish 'Revolutlion'", *The Turkish Yearbook*, C. XXXI, 2000, s. 172.

(227) Özdemir, s. 173.

o yönetimden nelerin talep edilebileceğiydi. Taleplerden biri, Sovyet propagandasına karşı koymak üzere Doğu Anadolu'da radyo istasyonları kurulmasıydı. Bu talep kabul edildi.

Türkiye'deki askeri yönetimin de Amerika'dan beklentileri vardı. Bunlardan biri, silahlı kuvvetlerden 235'i general ve amiral olmak üzere 35.000 subayın zorunlu olarak emekliye ayrılmasının mali yükünü karşılamak üzere Amerika'nın yardımda bulunmasıydı. Amerika da bunu kabul etti.[228]

Amerika'nın ve genel olarak Batı'nın 27 Mayıs İhtilali'ne yaklaşımının ipuçlarını, bir ölçüde o zamanki basında yazılan yazılardan çıkarmak mümkün.

Amerikan basını, müdahaleden sonra Cemal Gürsel'in seçimlerin yapılacağı vaadini ön plana çıkarıyor. Bu Türkiye'nin demokrasi yolunda ilerleyeceğinin bir işareti sayılıyor ve Gürsel'in bir diktatör olmayacağının işareti gibi kabul ediliyor.

Amerikan basını Menderes'in kansız bir darbeyle görevden uzaklaştırılmasından da memnun görünüyor. Geniş bir halk kitlesinin darbeyi desteklemesi de Amerikan basınını etkilemiş. Gürsel'in geçici olarak hükümet başkanlığına getirilmiş olmasını İstanbul'da 200.000 kişinin dans ederek karşıladığı Amerikan basınında yer alan haberler arasında.

Türkiye'nin NATO'ya ve CENTO'ya bağlı kalacağının açıklanması da olumlu bir izlenim yaratmış. O günkü Soğuk Savaş koşullarında Türkiye Hür Dünya'nın kalelerinden biri sayılıyor ve NATO'nun güney kanadının bir Sovyet tehdidine karşı korunmasında önemli rol üstleniyor. Amerikan basınına göre, CENTO üyeliği de Sovyet etkisine girmemiş olan Asya ülkelerinin korunmasında Türkiye'nin etkili rol oynamasını sağlıyor.

İhtilali değerlendiren yorumlar arasında Menderes'e yönelik eleştiriler de var. Onun Türkiye'nin sanayileşmesinde önemli bir rol oynadığı kabul edilmekle birlikte, son zamanlarda izlediği ekonomik politikaların Türkiye'yi iflasın eşiğine getirdiği belirtiliyor. Aslında Amerikan belgelerine göre, ihtilalin ikinci günü Gürsel'in Amerikan büyükelçisinden

(228) Özdemir, s. 176-177.

aybaşında memur maaşlarının ödenebilmesi için 100 milyon dolar kredi istemesi bu iddiaları güçlendiriyor. Amerikan basını da 1946 ile 1959 yılı arasında Türkiye'ye 3 milyar dolar kredi verildiğini hatırlatıyor ve bu kredilerin pek de yerinde kullanılmadığını ima ediyor.

28 Mayıs 1960 tarihli *Los Angeles Times*'ın yorumunda şöyle deniliyor: *"Amerika'nın verdiği 3 milyar dolarlık krediye rağmen Türk ekonomisi hızla yükselen enflasyonun pençesi altında bulunuyor. Bu durum silahlı kuvvetlerin modernizasyonunu da olumsuz yönde ve ciddi biçimde etkiliyor. Dış yardımları iç politika amaçları için kullandıkları iddia edilerek, Menderes ve Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu bu durumdan sorumlu tutuluyor."*

Los Angeles Times, 6 Kasım 1960 tarihli başka bir yazısında Menderes'in 1958 yılında Batı'dan 359 milyon dolarlık yeni bir kredi alabilmek için devlet maliyesinde reform yapmayı kabul ettiğini, ancak bu paranın da çok çabuk harcanarak hazinenin 1959 yılının Ekim ayından itibaren yeniden açık vermeye başladığı belirtiliyor.

Eleştiriler yalnız ekonomik alanla sınırlı değil. *The New York Times*, 29 Mayıs 1960 tarihli sayısında Menderes'in oy kaygısıyla radikal İslami akımları desteklemiş olduğuna da değiniyor. Bunun Atatürk'ün laiklik idealine aykırı düştüğü ve Türkiye'nin modernleşme çabalarına zarar vereceği kaydediliyor.

İngiliz basını 27 Mayıs İhtilali'ni yapanların siyasi alanda yaptıkları vaatler üzerinde duruyor. *The New York Times* gazetesi, 6 Şubat 1961 tarihli sayısında şöyle diyor: *"Türkiye 27 Mayıs 1960'ta tamamen Batılı anlamda bir demokratik rejim kurmak amacıyla bir ihtilal yaptı. Bu nedenle ordunun bir askeri cunta aracılığıyla Türkiye'yi idare etmeyi istemesi söz konusu bile değildir."* İhtilalden sonra siyasal faaliyetlere konulan sınırlamaların kaldırıldığını, düşünce özgürlüğünün sağlandığını yazan *The New York Times*, Türk ordusunun Atatürk'ün Türkiye'yi demokratik ve modern bir Avrupa ordusu yapma hedefiyle aynı doğrultuda hareket ettiğini söylüyor.[229]

(229) Can Koçlar, "To What extent the approaches of Turkish, American and British press to the coup d'Etat that occured May 27, 1960 in Turkey similar? (Research paper) TED Ankara College Foundation High School, 2012.

Washington Post gazetesi ihtilalden bir yıl sonra, 27 Mayıs 1961 tarihli nüshasında anayasaya göre ilk defa yasama, yürütme ve yargı erklerinin birbirinden ayrılacağını ve yargı denetimi altına konulacağını, vatandaşların haklarının tanınacağını ve iki meclisli bir parlamento oluşturulacağını yazıyor ve böylece keyfî kararların alınması önleniyor diyor. Yani yeni anayasa memnuniyet uyandırmış.

Amerikan ve İngiliz basınına bir bütün olarak bakıldığında, 27 Mayıs İhtilali'nden derin bir üzüntü duyulduğunun işaretleri görünmüyor. Daha çok Menderes döneminde yapılan hatalar üzerinde duruluyor ve askerlerin iktidarda kalmaya niyetleri olmadığı, ülkeyi demokratikleştirme yolunda adımlar atmaya çalıştıkları ön plana çıkarılıyor. Nur Batur'un bulduğu belgelerde Amerikan büyükelçisinin ihtilalden hemen sonra Cemal Gürsel'le yaptığı görüşmede bir "yol haritası"ndan söz ettiği görülüyor. Bu yol haritası neymiş? Ne zaman kime verilmiş? İçinde ne yazıyormuş? Bunlar henüz açıklanmayan belgelerde olmalı.

Gerçekten başlangıçta uygulamalar Amerikan basınının beklentileri doğrultusunda gelişti. 27 Mayıs'tan sonra, daha önceki dönemde çıkarılmış bazı anti demokratik yasalar iptal edildi. Basın üzerindeki baskılara olanak sağlayan bazı hükümler de kaldırıldı. Artık Meclis Tahkikat Komisyonu gibi siyasi partileri ve basını baskı altına alacak bir komisyon yok. Hapisteki gazeteciler çıkmış. Toplumda genelde bir özgürlük havası esiyor. İrtica tehdidinden söz eden yok. Atatürk ilkelerine bağlılık ön plana çıkarılıyor. Üniversiteler başlangıçta özgürlüklerine kavuşmuş bir görüntü içinde. Genel olarak çağdaşlaşma ve özgürlük yolunda daha ileri adımlar atılacağı beklentisi hâkim. Nâzım Hikmet'in şiirleri uzun yıllardan sonra yeniden yayınlanmaya başlıyor. Bunlar olumlu işaretler.

Ancak uygulamalar başlangıçta ilan edildiği gibi her zaman demokrasinin ilkelerine uygun olmadı. Bir kere Milli Birlik Komitesi üyeleri arasında bazı görüş ayrılıkları olduğu anlaşıldı. 13 Kasım 1960 tarihinde komitenin 38 üyesinden 14'ü tasfiye edilerek yurtdışında çeşitli görevlere gönderildi. Bunlar arasında ihtilalin güçlü adamlarından sayılan Alparslan Türkeş de vardı.

DP milletvekillerinin tamamına yakını ve o dönemde sorumluluk

taşıyan 592 kişi Yassıada Mahkemesi'nde yargılandı. Bu yargılamaların usulü, yöntemi ve mahkemece sanıklara yapılan küçültücü muameleler, 27 Mayıs'tan önce DP iktidarını şiddetle eleştirenleri bile rahatsız etti. Atatürk'ün başbakanlığını yapan Celal Bayar'ın da sanık sandalyesinde oturtulmasını içine sindirebilenler çok değildi. Savcı 228 sanık hakkında ölüm cezası verilmesini istedi. Mahkeme 15 kişi hakkında idam cezası verdi. Bunlardan Başbakan Adnan Menderes, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve Maliye Bakanı Hasan Polatkan'ın cezaları Milli Birlik Komitesi'nde onaylandı. İnönü'nün devlet başkanlığına getirilen Cemal Gürsel nezdinde yaptığı girişimlere, John Kennedy ve başka yabancı liderlerin ricalarına rağmen bu cezalar infaz edildi. Geçmiş dönemle ilgili birçok eleştiri yapılmıştı, o eleştirilerin önemli bir bölümünde haklılık payı da vardı. Ancak o dönemin hatalarının bedeli başbakanın ve iki bakanının idamı olmamalıydı.

Hakkında idam cezası verilen Celal Bayar'ın ileri yaşı nedeniyle bu karar ona uygulanmadı. Mahkeme 418 kişi hakkında çeşitli hapis cezaları verdi. 218 kişi beraat etti. İstanbul Valiliği gazetelere gönderdiği bir yazıyla, Yassıada kararları hakkında MBK İrtibat Bürosu'nun vereceği bilgiler dışında hiçbir yayın yapılamayacağını bildirdi. Sonuçta ihtilal de, Türkiye de mahkemenin yürütülüş tarzı ve aldığı kararlar nedeniyle büyük bir yara aldı.

Yanlışlıklar bununla da kalmadı. Milli Birlik Komitesi, 235'i general ve amiral olmak üzere yaklaşık 7.000 subayın görevine son verdi. Bunun anlamı neydi? Bunlar suç mu işlemişlerdi? Öyleyse niçin yargılanmadan cezalandırılmışlardı? Acaba ihtilal, evvelce Fransa'da olduğu gibi, kendi evlatlarını mı yiyordu?

Aydınları da üzücü günler bekliyordu. 147 üniversite öğretim üyesinin görevine son verildi. Bunlar arasında Tarık Zafer Tunaya, Yavuz Abadan, Sabahattin Eyüboğlu, Nusret Hızır, Mina Urgan ve Haldun Taner gibi toplumun yakından tanıdığı, eserleriyle ülkemize büyük hizmetlerde bulunmuş olanlar da vardı.

Basında, üniversite çevrelerinde ve gençlikte ilk günlerin heyecanı azalmıştı. Mülkiye öğrencileri olarak, MBK'nin basın ve halkla ilişkilerle görevlendirdiği Baha Vefa Karatay'ı ziyaret ederek tepkimizi bildirdik. Kısa bir süre sonra bir MBK üyesinin Mülkiye hocalarından

sı dolayısıyla 6.5 yıl hapis cezasına çarptırıldı.[231] Görülüyor ki, iyi niyetle meclis kürsüsünden söylenen özgürlükçü sözlerin hayata geçirilmesi kolay değildi.

Demirel'li Yıllar, Askeri Müdahaleler ve Basın

1 Ekim 1965'te yapılan seçimleri Süleyman Demirel'in başkanlığındaki Adalet Partisi kazanmıştı. Demirel basın özgürlüğü konusunda ne düşünüyordu? Şu sözler ona aittir: "*Hür cemiyet düzeninin ve demokratik sistemin en büyük teminatı olan basınımıza her bakımdan destek olmak bizim için en büyük mazhariyet olacaktır. Basınla ilgili suçların affı lüzumuna kaniyiz.*" Demek ki, artık geçmişe bir sünger çekilecek ve özgürlük havası ülkeye gelecektir. Uygulamada pek öyle olmadı. Ünlü yazar Orhan Kemal tutuklandı. Yaşar Kemal, Can Yücel, Nesimi Çimen ve Ruhi Su hakkında soruşturma açıldı. O dönemde moda, gazeteci ve yazarları komünizm propagandası suçlamasıyla yargılamaktı.

1971 yılında askerler bir muhtıra vererek hükümetin değiştirilmesini istediler. Yeni hükümet nasıl kurulacaktı? İsmet İnönü birinci önceliği meclisin açık tutulmasına veriyordu. Böylece demokratik rejimin tamamen sona erdirilmesi önlenebilecekti. Ama partisinde herkes onun gibi düşünmüyordu. Demokratik reformlar yapmayı planlayan Genel Sekreter Bülent Ecevit "*Bu darbe bana karşı yapılmıştır,*" diyordu. Hükümet Nihat Erim'in başkanlığında kuruldu. Özgürlükler yeniden kısıtlanacaktı. Nihat Erim 1961 Anayasası'nın Türkiye için bir lüks olduğunu söylüyordu. Evvelce bir askeri dönemde ama demokratik yöntemlerle ve çağdaş bir anlayışla hazırlanan bir anayasa, tecrübeli sivil siyasetçilerin görev aldığı hükümet tarafından fazla özgürlükçü bulunuyordu. O dönemde, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dekanı Prof. Mümtaz Soysal, gazeteci Altan Öymen, Sabahattin Eyüboğlu, Vedat Günyol, Azra Erhat, Ali Sirmen gibi Türkiye'nin yüz akı olan düşünürler ve yazarlar tutuklandı. Tutuklananlar arasında çok sayıda siyasetçi, sendikacı, avukat ve gazeteci de vardı. Barış Derneği Davası'nda tutuklananlar üç yıl hapiste kaldıktan sonra beraat ettiler.

(231) Onur Öymen, s. 394.

Yargı iyi bir sınav vermemişti. Parlamento, İsmet Paşa'nın istediği gibi açık kalmıştı ama bu gibi durumlara engel olamamıştı.

Özetle 1971 darbesi ülkeye istikrar getirmedi. 1980 yılına kadar ülke giderek artan siyasi çekişmeler ve toplumsal olaylarla karşı karşıya kaldı. Ekonomi, Süleyman Demirel'in deyişiyle 70 sente muhtaç hale geldi. Basın kendinden beklenen görevi yapıyor muydu? Pek söylenemez. O yıllar Türkiye'nin zor yıllarıydı. 1980 yılına gelindiğinde bir yandan iktidarla muhalefet arasındaki çekişmeler ülkenin yönetimini güçleştiriyordu ve sonu gelmeyen oylamalara rağmen cumhurbaşkanı bir türlü seçilemiyordu, bir yandan da sokak çatışmaları artık bütün toplumda kaygı verici boyuta ulaşmıştı. Bazen bir günde 25 kişinin öldürüldüğü oluyordu. Bu ortamda askerler 12 Eylül 1980 tarihinde devletin yönetimine el koydu.

Süleyman Demirel ile Bülent Ecevit, Gelibolu'daki Hamzaköy'de bulunan bir askeri kampa götürüldüler. Alparslan Türkeş ve Necmettin Erbakan da İzmir'de Uzunada'da gözaltına alındılar.

Askerlerin hedefi siyasete kendi düşünceleri doğrultusunda yön vermekti. Seçimlere üç parti katılacaktı. Bunlardan emekli General Turgut Sunalp'in başında bulunduğu MDP iktidar görevini üstlenecekti. Necdet Calp'in liderliğindeki Halkçı Parti ile Turgut Özal'ın başkanlığındaki Anavatan Partisi de muhalefet görevini yapacaklardı. Bu düzenleme demokrasinin kurallarına uygun değildi ama askerler böyle istiyordu. Bu arada başka partilerin de kurulması için girişimler yapılıyordu. Demirel'in önerisi doğrultusunda kurulan Büyük Türkiye Partisi derhal yasaklandı. Başka parti kurma girişimlerinde de izin verilmedi. Eski siyasi liderlerin siyasete yön verme çabaları askerleri rahatsız etmişti. Süleyman Demirel ve Deniz Baykal, İhsan Sabri Çağlayangil, Hüsamettin Cindoruk, Nahit Menteşe, Sırrı Atalay ve Yüksel Çakmur gibi çeşitli partilerden önde gelen siyasetçiler, Çanakkale'deki Zincirbozan askeri tesisine götürüldüler.

Ecevit o sırada verdiği bir demeçte şunları söylüyordu: *"Belli bir oyunun tezgâhlanmakta olduğuna dair uyarılarda bulunmuştum. Hedef demokrasiydi, CHP'ydi, bendim. Bütün demokratik mekanizmalar tıkandı. Terör alabildiğine kışkırtıldı ve ordu müdahalesi kaçınılmaz*

hale getirildi... Gerek dünya konjonktürü dolayısıyla, gerek bu modeli desteklediği için Batı bu gelişmeden tedirgin olmayacaktır."

Ecevit'in bu saptamaları o gün için de, ondan sonrası için de dikkat çekicidir. Özellikle Batı ülkelerinin bu modeli, yani askeri darbeyi desteklediği yolundaki sözleri çok düşündürücüdür. Dünyada demokrasinin öncülüğünü yaptığını iddia eden ülkeler, başka ülkelerde nasıl demokrasiyi ortadan kaldıran darbeleri destekleyebilirlerdi? Amerikan yönetiminin önemli isimlerinden biri "bizim çocuklar bu işi başardı" diyordu. Bu sözler, yıllarca 12 Eylül darbesinin yurtdışından planlandığı yolunda söylentiler yayılmasına yol açtı. Bu gibi rivayetlerde gerçeklik payının olup olmadığını anlamak için, darbeden sonraki gelişmelerin o yabancı ülkenin beklentileri doğrultusunda olup olmadığına bakmak gerekir. 12 Eylül'den sonraki gelişmeler Amerika'yı rahatsız edecek yönde olmadı. Hatta Amerikan basınında, 12 Eylül'den sonra Türkiye'nin ekonomik alanda sağladığı başarıları öven yazılar çıktı. Darbeden 8 ay önce, 24 Ocak'ta Demirel'in başbakanlığı sırasında ekonomide yapısal değişikliklere yol açacak bazı kararlar alınmıştı. O günün siyasi koşullarında bu kararların uygulanması zor gözüküyordu. 12 Eylül Darbesi'ni yapanlar o kararları aynen uyguladılar. Enflasyon % 133'ten % 30'lara düştü. Almanya, Japonya ve IMF, Türkiye'ye büyük sayılabilecek krediler verdiler. 3.2 milyar dolarlık dış borcun yeniden yapılandırılması görüşmeleri başladı. Bazı yabancı gazeteler bu gelişmeleri "Türkiye'nin Ekonomik Mucizesi" başlığıyla verdiler. 12 Eylül yönetiminin ekonomiden sorumlu başbakan yardımcılığı görevine getirdiği Turgut Özal, *"Bir güvenlik ve itimat havasının yaratılmasından dolayı başarının çoğu askeri hükümete aittir,"* diyordu.[232]

Parti liderleri ve önde gelen siyasetçilerin Zincirbozan'a gönderilmesi kararının hiçbir hukuki temeli yoktu. Hiçbir mahkeme bu yolda karar vermemişti. Bu tamamen hukuk dışı, keyfi bir uygulamaydı. Askerler de bu durumun uzun süre devam ettirilemeyeceğini görmüşlerdi. Siyasi liderleri serbest bırakacaklardı ama bir şart-

(232) Marvine Howe, "Turkey's Economic Miracle", *The New York Times*, September 12, 1981.

la: Zincirbozan'da bulundurulanlar oraya götürülmelerinden ve özgürlüklerinden yoksun bırakılmalarından, orada gördükleri muameleden şikâyetçi olmadıklarını belgeleyen bir metni imzalayacaklardı. Oradaki bazı siyasetçiler bundan çok memnun oldular. Böylece esaret süreleri sona erecek ve hemen evlerine kavuşabileceklerdi. İmzalar atıldı. Ancak Hamzaköy'deki CHP'lilerin lideri konumundaki Deniz Baykal metni imzalamayı reddediyordu. Diğer CHP'liler de metni imzalamıyorlardı. Askerler güç durumda kalmışlardı. Baykal'ı ve arkadaşlarını ikna etmek için çok uğraştılar. Oradaki askeri komutanların dışında il merkezinden istihbarat görevlileri de geldi. Toplantılar yaptılar ama sonuç alamadılar. Baykal şöyle diyordu: *"Siz bizi buraya bizim irademizle mi getirdiniz ki, buradan çıkmamıza izin vermek için hazırladığınız belgeyi imzalamamızı, böylece bize yapılan haksızlığa karşı ileride kendimizi savunmamızı kendi ellerimizle olanaksız hale getirmemizi istiyorsunuz! Bizi tek taraflı ve hukuksuz kararıyla buraya getiren irade, aynı şekilde buradan kayıtsız şartsız, kendi kararıyla serbest bırakmalıdır. Hazırladığınız metni imzalamayacağız."*

Demirel, Baykal'ın bu tavrını duyunca kendisine teşekkür etti ve *"Boynumuzdan bir değirmen taşını kaldırdınız,"* dedi.

Yetkililer bu durumu Ankara'ya bildirdiler. Ankara'nın söyleyeceği bir şey yoktu. Belge yırtıldı, Zincirbozan'daki siyasetçiler hiçbir koşul aranmadan serbest bırakıldılar. Baykal daha sonra Milli Güvenlik Komitesi Başkanı Kenan Evren'e bir mektup yazarak görüşlerini ve tepkisini bildirdi.

O mektubun metni aşağıdadır:

MİLLİ GÜVENLİK KONSEYİ
SAYIN BAŞKANLIĞI'NA
ANKARA

MGK'nın 31 Mayıs 1983 tarihli ve 79 Sayılı kararı ile,

a. Yeni Anayasa ve siyasi partiler kanununa göre kurulmuş olan bir siyasi parti temelli kapatılmış,

b. Kapatılan partinin kurucuları ile daha önce 2533 sayılı kanun ile feshedilmiş bulunan siyasi partilerin 11 Eylül 1980 tarihindeki il ve ilçe başkanları ile il yönetim kurulu üyelerinin ve 12 Eylül 1980'den sonra

görevinden alınan belediye başkanlarının, parti kurucusu, parti yöneticisi olma ve seçilme hakları MGK'nın vizesine tâbi tutulmuş,

c. Kapatılan siyasi partinin "iki kurucusu ve organizatörü" olduğu iddia edilen iki kişi ile, 1 Ocak 1980 tarihinde TBMM'de üye bulunan milletvekili ve senatörlerden 14 tanesinin, "Anayasa'nın geçici 4. maddesindeki hüküm gereğince siyasi partilerle herhangi bir şekilde bağlantı kurması ve bir siyasi partinin kuruluş çalışmaları içinde bulunması yasaklandığı" ve bu yasaklara uymadıkları iddia edilerek 2 Haziran 1983'ten itibaren Çanakkale ilinin bağlı bulunduğu sıkıyönetim komutanının nezaretinde ikamete tâbi tutulacakları kararlaştırılmıştır.

1. MGK'nın 79 sayılı bu kararı, 1982 Anayasası'na aykırı olarak alınmıştır. Çünkü MGK'nın 1982 Anayasası'nı değiştirme yetkisi yoktur. MGK'nın kanunları ve 1961 Anayasası'nı değiştirebilmesi, 1982 Anayasası'nı da değiştirebileceği anlamına gelmez. 1982 Anayasası, MGK'ya geçici bir süre için, Anayasa'nın 75-100. maddelerinde sayılan TBMM'ne ait yetkileri kullanma hakkını vermiştir. Yeni Anayasa'yı değiştirme konusu ise Anayasa'nın 175. maddesinde, MGK'ne bırakılan yetkilerin dışında düzenlenmiştir.

MGK, yeni Anayasa tasarısını tek başına hazırlama yetkisine de sahip değildi. Nasıl olur da tasarısı bile ancak Kurucu Meclis'ce hazırlanan yeni Anayasa'nın, üstelik halk oylaması ile kabul edilip yürürlüğe girmesinden sonra, MGK'nın tek başına alacağı kararlarla değiştirilebileceği düşünülebilir? O zaman Kurucu Meclis'e, halk oylamasına ne gerek vardır? Anayasa'nın hangi maddesinin ne zaman yürürlüğe gireceğini düzenleyen 177. maddeye ne gerek vardır? Eğer öyle olsaydı, MGK, uygun gördüğü kararı Anayasa diye ilan eder, istediği maddeyi istediği zaman yürürlüğe koyar, yürürlükten kaldırır ya da değiştirirdi.

Yeni Anayasa ile yürürlüğe giren haklar, kurumlar ve kurallar, MGK'dan bağımsız olarak ve ondan daha üstün bir irade ile yaratılmışlardır. MGK, yeni Anayasa kendisine yer verdiği için ve yer verdiği ölçüde görev yapma durumundadır. MGK, 1982 Anayasası'nın yürürlüğe giren maddelerini tamamen ya da kısmen değiştiremez, iptal edemez, yürürlükten kaldıramaz ve bu maddelerin kapsamını bir kısım T. C. vatandaşları için genişletip daraltamaz. Ana-

yasa'nın geçici 4. maddesinde düzenlenen siyasal hak kısıtlamalarını nasıl affedemez ise, kapsamlarını da genişletemez. Kısacası MGK, 1982 Anayasası'nın yürürlüğe girmiş hükümlerini değiştiremez. Halbuki 79 sayılı karar Anayasa'ya ve siyasi partiler kanununa göre kurulup, hükmü şahsiyet kazanmış bir siyasal partiyi Anayasa'nın yürürlüğe girmiş maddelerini açıkça ihlal ederek "temelli kapatmıştır." Anayasa, siyasal partilerin nasıl kapatılacağını belirlemiştir. Anayasa'nın hiçbir maddesinde de TBMM'ye siyasal parti kapatma yetkisi verilmemiştir.

79 sayılı karar, bir kısım vatandaşların siyasal haklarına da Anayasa'da öngörülenin ve halk oylaması öncesindeki "taahhüt"lerin ötesinde kısıtlamalar getirmiştir.

Gene 79 sayılı kararla 16 siyaset ve devlet adamının fiilen tutuklanma biçiminde ortaya çıkan "ikamete tabi tutulma"sı ise tam bir hukuk faciasıdır. İster 79 sayılı kararın *nazikane yada müstehzi ifadesi ile "ikamete tabi tutulma" olarak anlaşılsın, ister ailelerinden, mesleklerinden, toplumdan koparılıp avukatları ile bile görüşme olanağından yoksun olarak, tel örgüler içinde silahlı nöbetçilerin gözetiminde yaşamak zorunda bırakılan herkese dünyanın her yerinde denildiği gibi tutuklama olarak nitelendirilsin, hukuki statümüz mutlaka bir yargı kararını gerektirmektedir. MGK'da daha önceki askeri yönetimlerde, yargının bağımsızlığı ilkesine dayanan bir devlet kuralını önemle gözetmişler ve siyasal organlar marifetiyle ceza tertip etmekten özenle kaçına gelmişlerdi. 1982 Anayasası'nın kabulünden sonra ise, TBMM bile sahip olmadığı yargı yetkisinin, onun adına MGK'nın kullanması, meri hukuk düzeni içinde anlaşılabilir değildir. 1982 Anayasası'nda, iddianamesiz, savunmasız, yargılamasız, kanunsuz, yetkisiz, yargı organı dışında alınacak bir tutuklama kararına yer yoktur.*

2. Yeni Anayasa, MGK'nın tasarrufları aleyhine Anayasa'ya aykırılık iddiasının öne sürülemeyeceğini ve bu tasarruflardan dolayı hukuki, mali veya cezai sorumluluk talebiyle herhangi bir yargı merciine başvurulamayacağını hükme bağlamıştır. Fakat bu durum, eğer gerçekleşmiş ise Anayasa ihlalini bertaraf etmez, sadece ona maruz kalanların bugünkü meri mevzuat karşısında yapabilecekleri bir şey olmadığını ortaya koyar. Ama Anayasa ihlal edilmiş bir Anayasa haline ge-

lir. Anayasa'yı ihlal etmenin siyasi ve manevi sorumluluğu da ortadan kalkmaz.

Yeni bir hukuk düzeni kurmak üzere yola çıkanların daha ilk adımlarda Anayasa'yı ihlal etme durumunda kalmaları, gelecek bakımından düşündürücü olmalıdır. Anayasa ihlali ile sağlanacağı umulan yararlar ise, bu ihlalin bugün ve gelecekte yol açacağı tahribat karşısında çok önemsiz kalacaktır.

3. Sanıyorum asıl önemli olan, bir Anayasa ihlalini de göze alarak, bir siyasi partinin kapatılmasına, on binlerce insana yeni siyasal hak yoksunluğu getirilmesine ve 16 kişinin toplumdan tecrit edilmesine niçin ihtiyaç duyulduğudur. Öyle anlaşılıyor ki, bu uygulama, geçmişe dönük bir hesaplaşma hevesinden değil, geleceği biçimlendirme özleminden kaynaklanmaktadır. Siyasal parti kurucusu olarak 10 Ağustos 1983 tarihine kadar başvurulan 602 kişiden 343'ünün yani % 60'a yakınının veto edilmiş olması, MGK'nın milletvekili adaylarını veto edip parti listelerine aday yerleştirme yetkisini almış bulunması da, gelecekle ilgili bir arayışın belirtileri sayılmalıdır. Galiba olağan döneme geçtikten sonra da toplumun kendi özgür ve bağımsız iradesi ile kendi yolunu çizmesinin sakıncalı olabileceği düşünülmekte, milletin güvenebileceği kişiler onun adına seçilmek istenmektedir. Eğer 79 sayılı kararda yer alan düzenlemeler, gerçekten, bir askeri yönetimi seçimlerden sonra da sivil bir görüntü altında sürdürme özlemini yansıtıyor ise, ortada çok ciddi bir durum var demektir.

27 Mayıs ve 12 Mart askeri hareketlerinin, gerekli anayasal, yasal ve kurumsal düzenlemeleri yaptıktan sonra, milletin özgür iradesi ile oluşan yönetimlere iktidarı devretmiş olmasını hata olarak gören bir anlayış, ülkeyi ister istemez büyük sıkıntılarla karşı karşıya bırakır. Türkiye'nin önemli güçlükleri aşarak demokratik gelişme yolunda ilerleyebilmesi ve Türk ordusunun toplumdaki etkin ve saygın konumunu sürdürebilmesi, bir ölçüde 27 Mayıs ve 12 Mart askeri harekâtlarının kendi sınırlarını isabetle ve cesaretle çizebilmiş olmalarının sonucudur. Askeri müdahalelerin daha sonraki askeri müdahale ihtiyacını bertaraf etmediği doğrudur. Fakat Türkiye gibi hızlı bir kalkınma ve yapısal değişme sürecini yaşayan gelişme yolundaki bir ülkenin halihazır ve gelecekteki bunalımlarının tümünü, bir askeri müdahale ile çözme hayalini

ciddi ve sorumlu bir anlayışla bağdaştırmak mümkün değildir. Türkiye, Atatürklerin, İnönülerin önderliğinde asker-sivil yönetimleri 25 yılı aşkın bir süre denedikten sonra, demokratik rejimin kaçınılmazlığını yaşayarak görmüştür. 30 yıllık bir demokrasi deneyiminden sonra, şimdi tekrar Türkiye yolunu arayan bir ülke durumuna sokulmamalıdır. Batı dünyasının temel değerleri ile yetiştirilmiş Cumhuriyet kuşakları, kendilerine, demokrasi kültürünün dışında bir siyasal benlik arama zorunluluğu içine düşürülmemelidir. Böyle bir durumun yol açacağı sosyal deprem, terörist eylemcilerin yarattıkları istikrarsızlık ile karşılaştırılamayacak kadar vahim olabilir.

12 Eylül yönetiminin, milli iradenin onaylamak zorunda bırakılacağı tercihler yapmaya yöneltilmesi, ülkeyi büyük bunalımların içine sürükler. Bir kez böyle bir tercih yapıldıktan sonra bu tercihin reddedilmesinin de, kabul edilmesinin de ayrı ayrı sakıncaları vardır. Kimse kişisel tercihlerini milli menfaatlerin icabı haline dönüştürüp milli iradeyi zorlayamamalı, bu zorlamanın tahribatını Türk Milleti'ne ve onun kurumlarının sırtına yükleyememelidir.

Türkiye, siyasal iktidarların bir yandan milli iradenin üstünlüğüne, öte yandan etkili çevrelerin özel tercihlerine göre oluşup biçimlendiği, çifte meşruiyet standartlı bir ülke haline getirilmemelidir. Böyle bir meşruiyet kargaşasının içinden her şey çıkabilir ama barış ve istikrar içinde bir ülke çıkması herhalde çok güçtür. Türk Ordusu'nun siyaset dışındaki geleneksel konumuna gölge düşürebilecek her girişim, nereden gelirse gelsin mutlak bir kararlılıkla göğüslenmelidir.

Ülke olarak devasa sorunlarla karşı karşıyayız. Fakat ne bu sorunlardan, ne birbirimizden, ne de milletten korkmamıza gerek vardır. Bütün güçlükleri ancak milletin sevgisi ve desteğiyle aşabiliriz. Türkiye'nin aydınlık geleceği vehimlerle, kuşkularla, suçlamalarla ve zorlamalarla değil, sevgi ve güven duygusu ile, özgür tartışma ile ve millet egemenliği inancı içinde demokratik uzlaşmalarla kurulabilir.

4. MGK'nın kendisini, 79 sayılı kararı almaya yetkili ve iddialarını herhangi bir soruşturmaya gerek görmeyecek kadar "sübuta ermiş" saydığı anlaşılmaktadır. Fakat MGK'ca bu kararın muhatabı olarak seçilen kişilerden birisi olarak ben, 79 sayılı karara karşı cevabımı, yalnızca gerçekleri tarihin tutanağına yansıtabilmek amacıyla doğrudan MGK'yı

bildirmeyi, kutsal savunma hakkının, kendime ve devletime olan saygının, hukuk devletine olan inancımın bir gereği ve başta Atatürk olmak üzere Türkiye'de çağdaş bir hukuk devleti, insanların kapıkulu ya da tebaa olmaktan çıkıp hukuk bilincine sahip yurttaşlar haline geldiği bir çağdaş cumhuriyet yaratmak için büyük mücadeleler veren insanlara karşı takdir duygularımın bana yüklediği bir görev saydım.

Siyasal hayatımızda gelecekte büyük tartışmalara konu olacak bu karar ve uygulama ile ilgili değerlendirmemi daha bu aşamada doğrudan MGK'ya bildirmenin dürüstlük gereği olduğunu ve kamuoyunda açıkça tartışılamayan, bu nedenle de muhtemel zaafları ortaya konulamayan bu kararla ilgili görüşlerimi bilmeye MGK'nın özellikle hakkı ve ihtiyacı olduğunu düşündüm.

Avrupa'da 700 yıl önce Magna Carta, Habeas Corpus ile güvence altına alınan temel hakların Türkiye'de 1983 yılında ihlal edilmesi karşısında, hakları ihlal edilenlerin bile bu duruma itiraz edememeleri gibi bir ayıptan ülkemi korumak istedim. Gücüm bu kadarına yetti.

Saygılarımla
Deniz Baykal
12 Ağustos 1983

Baykal'ın bu uyarılarına rağmen Milli Güvenlik Konseyi'nin tutumu değişmedi, çünkü 12 Eylül yönetimi eski siyasetçilerin uzunca bir süre daha siyaset dışında kalmalarını istiyordu. 1982 Anayasası'na geçici bir madde koydular. Bu maddeye göre siyasi partilerin merkez yöneticilerine 10 yıl, il ve ilçe yöneticilerine 5 yıl siyaset yasağı getiriliyordu. Bu ceza hangi suçun karşılığıydı? Hangi mahkeme tarafından ne gerekçeyle verilmişti? Hiçbir mahkeme kararı yoktu ve bu 12 Eylül Darbesi'ni yapan iradenin anayasaya yansıyan kararıydı. Türk siyasi hayatına damgasını vurmuş siyasetçiler, yıllarca politikadan uzak kalmak zorunda bırakıldılar. Bunun da demokrasiyle bağdaşır tarafı yoktu.

6 Eylül 1987 tarihinde yapılan bir referandumda halka bu yasakları onaylayıp onaylamadığı soruldu. Başbakan ve Anavatan Partisi

Genel Başkanı Turgut Özal, yasakların kaldırılmasına karşı olduğunu açıkça söyledi. Ülkeyi demokrasiye geçirmesi beklenen bir parti, siyasi yasaklardan yana tavır alıyordu! Referandum sonuçları ilgi çekici oldu. Halkın % 50.16'sı yasakların kaldırılması, % 49.84'ü sürdürülmesi lehinde oy kullandı ve yasaklar kıl payıyla kaldırıldı. Referandumda hükümet kaybetmiş ama demokrasi kazanmıştı.

12 Eylül'den sonraki gelişmeler Türkiye'de özgürlüklerin büyük baskı altına alındığı bir dönemdir. 12 Eylül'den sonra mahkemelerin aldığı kararlar demokratik ülkelerde örneği görülmemiş cinstendir. Savcılar şiddet olaylarına karıştıkları iddiasıyla 7.000 kişinin idamını istemişler, 517 kişi idama mahkûm edilmiş, 49 kişinin idamı infaz edilmiştir. Demirel, Ecevit, Baykal, Erbakan ve Türkeş başta olmak üzere çok sayıda siyasi parti yöneticisine uzun süreli yasaklar getirilmiştir.[233]

Dünyanın o döneme ve devlete el koyan askeri yönetime bakışı nasıl oldu? Bazı devletler Türkiye'yle ilişkilerine mesafe koydular, devlet başkanı, başbakan gibi önemli şahsiyetler, uluslararası kuruluşların başkanı düzeyinde Batı ülkelerinden Türkiye'ye yapılan ziyaretler kesildi ama tamamen değil. Almanya Başbakanı Helmut Kohl, 10 Temmuz 1985 tarihinde Türkiye'yi ziyaret etti. Kohl bu ziyaret sırasında Devlet Başkanı Kenan Evren'den, çok sayıda Türk'ün Almanya'dan belirli bir tazminat karşılığında geri gönderilmesi için destek istedi ve bu desteği aldı. Öyle anlaşılıyor ki, Kohl bu konudan, kendisini Bonn'da ziyaret eden İngiltere Başbakanı Margaret Thatcher'e da bahsetmişti. Kısa bir süre önce gizliliği kaldırılan İngiliz belgelerine göre Kohl, 28 Ekim 1982 tarihinde yaptıkları görüşmede Thatcher'e dört yıl içinde Almanya'daki Türklerin sayısını yarıya indirmeyi planladığını söylemişti. Kohl, "Almanya'nın Portekizlilerle, İtalyanlarla, hatta güneydoğu Asya'dan gelenlerle bir sorunu olmadığını, çünkü o ülkelerden gelenlerin Almanya'ya kolayca entegre olduklarını, ancak farklı bir kültürden gelen Türklerin uyum sağlamakta güçlük çektiklerini ileri sürmüş. Almanya'da iki değişik kültürün

(233) 12 Eylül döneminde yaşanan baskıların ayrıntıları için bkz. Onur Öymen, *Demokrasiden Diktatörlüğe*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 201 1, s. 407-413.

çatıştığını söyleyen Kohl, kızların zorla evlendirilmesi ve kaçak işçi çalıştırma gibi konularda Türklerin sorun yarattığını ifade etmiş.

Alman Başbakanı Kohl'ün buna benzer görüşlere sahip olduğu şaşırtıcı değil; şaşırtıcı olan o tarihlerde Türkiye'yi yönetenlerin buna nasıl kolayca razı oldukları. Aslında Kohl'den önceki başbakanlardan Helmut Schmidt de Türklerin Almanya'ya gelişinin durdurulmasını savunuyordu. Kamuoyu yoklamalarına göre de Alman halkının %58'i ülkedeki yabancıların sayısının azaltılması gerektiği görüşündeydi.[234]

Ancak daha sonraki yıllarda, özellikle Türklere yönelik olarak neo Nazilerin başlattıkları saldırılarda bazı vatandaşlarımızın, evlerinin kundaklanması sonucunda hayatlarını kaybetmeleri Alman toplumunda yabancı düşmanlığına karşı bir tepki oluşturdu. 2. ve 3. nesil Türklerin topluma daha iyi uyum sağlamaları, onların geri gönderilmesi fikrini gündemden düşürdü.

Gene 12 Eylül müdahalesini yapanların iktidarda olduğu dönemde NATO Genel Sekreteri General Rogers Ankara'ya gelerek, Yunanistan'ın NATO'ya geri dönmesi için Türkiye'nin destek vermesini istedi. Bunun için Ege'de sorumluluk alanları gibi konularda Yunanistan eski tutumundan geri adım atmayı kabul etmişti. Türkiye de bu işten kazançlı çıkacaktı. Rogers böyle diyordu. Evren buna da olumlu cevap verdi. Dış dünyayla ilişkilerde zayıf duruma düşen yönetimlerin dış baskılara karşı direnme gücü de zayıf oluyordu. Rogers sözünde durmadı, Evren'i ikna etmek için yaptığı vaatler gerçekleşmedi.

Rogers planıyla Türkiye'ye verilen sözün tutulmaması, Türkiye'de siyasi düzeyde ve basında çok eleştirildi. Peki, Batı medyalarında da NATO sözünü tutamadığı için güçlü eleştiride bulunanlar oldu mu? Pek hatırlanmıyor.

Askeri dönem bitmiştir, Türkiye yeniden demokratik döneme geçmiştir veya öyle sanılmaktadır. Defalarca seçim yapılmış ve iktidar el değiştirmiştir. Buna rağmen gazetecilere, yazarlara yönelik soruşturmalar, yargılamalar, cezalandırmalar devam etmektedir. Örneğin

(234) Claus Hecking, Secret Thatcher Notes, Kohl Wanted Half of Turks Out of Germany. *Der Spiegel International*, 1 Ağustos 2013.

Noam Chomsky'nin Türkiye'nin güneydoğusundaki insan hakları ihlallerini konu alan bir eserini Türkçeye çeviren Fatih Taş yargılanıyor, bereket beraat ediyordu. Bütün yazar ve gazeteciler o kadar şanslı değil. Ayşe Nur Zarakolu dört kere mahkûmiyet cezası alıyor.

En çok tartışılan ceza yasası maddelerinden biri 301. madde. Bu madde Türklüğe hakareti suç sayıyor. Mahkemeler bu yasayı genellikle farklı biçimde yorumluyorlar. 60 kişi hakkında soruşturma açılıyor. 30 Nisan 2008 tarihinde maddede değişiklik yapılıyor. Barolar Birliği'nin daha 2007 yılında yaptığı öneri de dikkate alınarak, Türklük yerine Türk milletine hakaret edilmesini yasaklayan bir metin kabul ediliyor. Aslında başka ülkelerin ceza yasalarında da kendi milletlerine, bayraklarına hakareti suç sayan maddeler var. Örneğin Avusturya Ceza Yasası'nın 248. maddesi cumhuriyete ve devlete hakaret edenlerin bir yıl hapis cezasına çarptırılacağını yazıyor. Fransız ceza yasasında bayrağa hakaretin cezası altı ay, Almanya'da aynı suç için üç yıla kadar hapis cezası öngörülüyor. Macaristan, İtalya, Portekiz yasalarında da benzer hükümler var. Yani bir devlete, cumhuriyete, o devletin bayrağına, milli sembollerine hakaret birçok ülkede suç. Ancak, nedense Türklüğe veya Türk milletine hakaretin suç olmaktan büsbütün çıkarılması için yurtiçinde ve dışındaki bazı çevreler yoğun çaba gösteriyorlar.

Evvelce Türk Ceza Kanunun 141, 142 ve 163. maddeleri, düşünce ve ifade özgürlüğünü kısıtlayıcı biçimde anlaşılmış ve yorumlanmıştı. Bu maddelerin kaldırılmasından sonra da 312. madde aynı şekilde mahkemelerce geniş biçimde yorumlanmış ve Başbakan Erdoğan dahil, birçok kişinin mahkûmiyetiyle sonuçlanan davalar açılmıştı. Daha sonra terörle mücadele yasasının 8. maddesi de aynı amaçla değerlendirilmiş ve yazarlar, gazeteciler, düşünürler bu maddeden yargılanıp mahkûm olmuşlardı.

Sonuçta Türkiye'de basın, düşünce ve ifade özgürlüğü giderek kısıtlanmış ve çeşitli uluslararası kuruluşların hazırladığı mukayeseli değerlendirmelerde Türkiye özgürlükler, insan hakları ve demokrasi alanlarında dünyanın en geride sayılan ülkeleri arasında yer almıştı.

Uzun yıllardan beri devam eden bu üzüntü, hatta utanç verici tablonun esas nedenlerinin başında demokrasinin vazgeçilmez unsurla-

rından biri olan düşünce ve ifade özgürlüğüne, eleştirilere, ülkeyi yöneten kişi ve kurumların, hatta birçok halde yargı organlarının tahammül sınırının çok düşük olması gelmektedir.

Bunun sonucunda ülkenin çok değerli yazar, şair, düşünür ve gazetecileri hayatlarının önemli bir bölümünü hapishanelerde geçirmek zorunda kalmışlardır. Daha da vahimi, Abdi İpekçi, Uğur Mumcu, Ahmet Taner Kışlalı, Muammer Aksoy, Bahriye Üçok, Çetin Emeç, Turan Dursun, Necip Hablemitoğlu, Hrant Dink gibi birçok gazeteci, yazar ve düşünürün siyasi suikastler sonucunda hayatlarını kaybetmeleridir. Bu cinayetlerin gerçek sorumluları henüz ortaya çıkmadı. Bu sorumlular arasında dış güçler de var mıydı? Hangi ülkeler Türkiye'deki basın ve düşünce özgürlüğünden rahatsız olmuşlardı? Ülkelerin kendi çıkarları doğrultusunda propaganda yapmaları anlaşılabilirdi, ama başka ülkedeki muhalif seslerin susturulması için siyasi cinayetler işlenmesini hiçbir koşulda mazur görmek mümkün değildi. Ne yazık ki, yakın geçmişte dünyanın çeşitli ülkelerindeki iç politika manevralarında, hatta işlenen siyasi cinayetlerde yabancı ülkelerin parmağının hiç olmadığını iddia etmek mümkün değil. Kuşkusuz siyasi cinayetlerde hangi iç veya dış unsurların etkili olduğu ancak zamanla anlaşılabilecek.

Soğuk Savaş'ın bitiminden sonra bütün bu sorunlar canlanarak ciddi dış politika meseleleri haline geldiler. Türkiye üzerindeki baskılar da arttı. Bunlar çoğu zaman devletlerin doğrudan doğruya yaptıkları baskı niteliğindeki girişimler halinde değil, yabancı basın üzerinden yürütülen baskılar şeklinde ortaya çıktı. Sanki yabancı basın kendi özgür ve tarafsız iradesiyle Türkiye'nin yanlışlarını bulup ortaya çıkarıyor ve bunların düzeltilmesi için Türk hükümetlerini eleştiriyordu. Acaba gerçekten böyle miydi? Yoksa o basını yönlendirenler doğrudan doğruya yabancı hükümetler miydi? Kendilerinin doğrudan söylemek istemediklerini basın aracılığıyla mı duyuruyorlardı? Yabancı basın acaba evvelce Truman'ın ve Kennedy'nin dile getirdikleri beklentiler doğrultusunda yayın yapıp, adeta hükümetlerinin bir propaganda silahı gibi mi çalışıyordu? Basının eleştirileri sonucunda uluslararası ilişkilerinde yalnızlığa sürüklenen ve zayıf düşen hükümetler dış baskılara karşı daha dirençsiz olmazlar mıydı? Yoksa ülke-

lerden önemli konularda taviz almak isteyen devletler de, tam da bu amaçla basını o ülkelere yönelik eleştiri kampanyaları yapmaya mı yönlendiriyorlardı? Başka uluslararası meselelerde de bunun örnekleri var mıydı?

Dünyada Basın Bir Diplomasi Silahı Gibi mi Çalışıyor?

Dünya politikasındaki bazı gelişmeler ve devletlerin o meselelerde izledikleri politikalarla basının aynı konuları yansıtış biçimi arasındaki benzerlikler dikkat çekici. Yalnız otoriter rejimlerle yönetilen ülkelerde değil, demokratik ülkelerde bile medyaların hükümetlerin izlediği politikaları destekleme yönünde nasıl etkilendiğini gösteriyor. Bu etkilenmenin bazı somut örnekleri şunlar:

1 Eylül 1983 günü bir Sovyet savaş uçağı, Kore Hava Yolları KAL'a ait bir yolcu uçağını düşürdü ve uçaktaki 269 yolcunun ölümüne sebep oldu. Ondan birkaç yıl sonra da, 3 Temmuz 1988 tarihinde, bu defa Basra Körfezi'nde ABD'ye ait *Vincennes* savaş gemisinden fırlatılan bir füze, İran Hava Yolları İran Air'e ait bir uçağın 290 yolcusuyla birlikte sulara gömülmesine sebep oldu.

Bu iki vahim olayın arasında büyük benzerlik vardı. Ancak iki olayın Amerikan medyalarında yansıtılma biçimi Soğuk Savaş döneminde basının tarafsızlık kurallarından ne ölçüde uzaklaşabildiğinin ve hükümetin politikalarının arkasında nasıl saf tuttuğunun ilginç bir göstergesi oldu.

Amerikan basınına göre KAL uçağının düşürülmesi bir cinayetti ve bundan Sovyetler Birliği Hükümeti doğrudan doğruya sorumluydu. İran Air uçağının düşürülmesi ise trajik bir kazaydı ve sebebi insani ve teknik bir hataydı.

Doğrusu her iki olay da çok vahimdi, savunulur veya hafife alınır bir tarafı yoktu. KAL uçağı Sovyet topraklarının hassas bir bölgesinin üzerinde uçuyordu ve o alanda füze denemeleri yapılıyordu. Kısa bir süre önce de aynı hava sahasında bir Amerikan istihbarat uçağı uçuş yapmıştı.

Amerikan basını birbirine benzeyen bu iki olay üzerindeki yayınlarında çok farklı ölçüler uyguladı. Örneğin *The New York Times*, KAL uçağının düşürülmesini uzun bir süre gündemde tuttu ve bu konuda

286 yazı yayınladı. Oysa aynı gazetede İranair uçağı olayına değinen yazı sayısı sadece 102'den ibaret kaldı. *Washington Post* birinci olaya değinen 169, ikincisine değinen 82 haber yayınladı. CBS televizyonunun ve *Time* ile *Newsweek* dergilerinin yayınlarındaki oran da buna çok yakındı. Eğer tek bir yayın organı tarafsızlıktan uzaklaşan yayın yapmış olsaydı, bu o yayın organının tercihi gibi yorumlanabilirdi. Ama birçok önemli gazete ve televizyon kanalının aynı doğrultuda tarafgir yayın yapmaları, basının genel olarak ilgili resmi makamlar tarafından yönlendirildiği şeklinde anlaşılırdı. Öyle de oldu.

ABD cumhurbaşkanlığında o sırada Reagan bulunuyordu ve Amerikan Hükümeti KAL uçağının düşürülmesini Sovyetler'e karşı bir propaganda saldırısı olarak kullanmayı kararlaştırmıştı. Kamuoyunun bu olaya karşı güçlü bir tepki vermesi sağlanmalıydı. Amerika'nın düşürdüğü uçak konusundaysa kamuoyu yatıştırılmalı, bu olaya daha az yer verilmeli ve hükümet güç duruma düşürülmemeliydi. Amerikan basını hükümetin bu stratejisini aynen uyguladı ve adeta iktidarın sözcüsü gibi hareket etti. Bu yaklaşım haberlerin yalnız sayısında değil, veriliş biçiminde de kendini gösterdi.

KAL uçağının düşürülmesi "Havada cinayet", "Sovyetler sivil bir uçağı tahrip etti" gibi başlıklarla verilirken, İran uçağının düşürülmesi "Bu iş nasıl olabildi?", "Körfezde yanlış giden ne oldu?" gibi olayı küçültücü başlıklarla kamuoyuna duyuruldu. CBS televizyonu Kore uçağının o zamanki Sovyet lideri Andropov'un bilgisi ve onayıyla düşürüldüğünü ileri sürerken, Genelkurmay Başkanı William J. Crowe, *Vincennes* gemisinin bölgede İranlıların karadan ve havadan yaptıkları saldırılara karşı korunmaya çalıştığı sırada bu olayın meydana geldiğini söyledi." CBS televizyonu olayda siyasi bir sorumlu arama yoluna gitmedi. Sadece gemi personelinin bölgedeki hava trafiği konusunda yeterince bilgi sahibi olmadığını söylemekle yetindi.

Beyaz Saray, her iki olayın haber çerçevesinin çizilmesinde ve yorumlanmasında etkili olmuştu, basın bu çizgiye uymuştu ve kamuoyu da bu doğrultuda yönlendirilmişti.[235]

(235) Robert M. Entman, *Projections of Power*, The University of Chicago Press, 2004, s. 29-47.

Amerikan basınının bu tek yanlı tutumu sadece tek bir olayla sınırlı kalsaydı, belki daha genel bir durumun işareti sayılmayabilirdi. Fakat aynı izlenimi verecek başka olaylar da oldu. Amerika'nın 1983 yılında Grenada'ya, 1986 yılında Libya'ya ve 1989 yılında da Panama'ya yaptığı askeri müdahaleleri Amerikan basınının kamuoyuna duyurma biçimi de, yukarıda anlatılandan pek farklı olmadı.

Amerika, 1974 yılında İngiltere'nin yönetimine son verip bağımsızlığını kazanan Grenada adasına 1983 yılında askeri bir müdahalede bulundu. Adada bir askeri darbe olmuş ve dört yıl önce yönetimi ele geçiren "devrimci" hükümet devrilmişti. 7.600 Amerikan askeri bu darbecileri etkisiz kılıp, anayasal düzeni yeniden kurmak için müdahale etmişti. Başkan Ronald Reagan bu işgali savunurken, Grenada'da yönetimi ele geçiren güçlerin Marksist eğilimli olduğunu ve Amerika'nın güvenliği için bir tehdit oluşturduğunu söyledi. Üstelik Grenada'da tıp eğitimi gören bazı Amerikalı gençler de vardı: Onların da hayatı tehlikeye girebilirdi. Bu gerekçenin makul karşılanması mümkün değildi. 91.000 nüfuslu küçük bir adanın, Amerika'nın güvenliği açısından nasıl bir tehdit oluşturabileceği anlaşılamadı.

İngiltere ve Kanada gibi Batı ülkeleri ve Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, Amerika'nın Grenada'yı işgaline tepki gösterdiler ve bunun uluslararası hukukun açık bir ihlali olduğunu söylediler. Peki, Amerikan basını ne dedi? Amerikan basını Amerikan Hükümeti'nin politikasını genel olarak olumlu karşıladı. Genel destek oranı % 64'tü. ABD basınının önde gelen gazetelerinden *The New York Times* hükümete bu konuda hayli destek verdi. ABD televizyonlarında ve gazetelerinde eleştirisel yorumlar da yok muydu? Vardı ama bu yorumların çoğu yabancı kaynaklıydı. Amerikan medyaları Grenada operasyonunu eleştiren yabancı devlet adamlarının da görüşlerini yansıtıyordu. Doğal olarak, Amerika'yı en çok eleştirenlerin başında Sovyetler Birliği ve Küba geliyordu.

Kongre üyeleri ise genellikle sessiz kaldılar. Televizyonlarda bu müdahaleyi eleştiren kongre üyelerinin sayısı 9'u geçmedi. Burada dikkat çeken nokta, İngiltere ve Kanada gibi Amerika'nın en yakın müttefiklerinin bile eleştirdiği bir olayda, Amerikan basınının büyük ölçüde hükümeti destekleyici bir tavır içine girmesiydi. Halkı olum-

suz yönde etkileyen bazı fotoğraflar da yayınlandı. Bunlardan biri, Amerikan uçaklarınca yanlışlıkla tahrip edilen bir akıl hastanesiyle ilgiliydi. Ancak işin bu boyutu da biraz küçültülerek verildi. Sonuçta, doğru bir müdahalede bazen böyle üzücü olaylar olabilirdi! ABD basını bu izlenimi vermeye çalıştı.

İkinci olay Amerika'nın 15 Nisan 1986 yılında Libya'ya yönelik hava saldırısıydı. Amerika bazı terör örgütlerine verdiği destekten dolayı Libya'yı cezalandırmaya karar vermişti. Roma ve Viyana havaalanlarına yapılan terörist saldırılarda da Libya'nın parmağı olduğuna inanılıyordu. Kaddafi'nin, Batı ülkeleri Libya'ya karşı mücadele eden teröristleri destekledikçe kendisinin de Kızıl Ordu Fraksiyonu ve Kuzey İrlanda'daki IRA örgütünü destekleyeceğini söylemesi ciddi tepkiler yaratmıştı. Libya'nın izlediği İsrail karşıtı politikaları da Başkan Reagan'ı çok rahatsız ediyordu. Berlin'deki bir diskoteğe Libyalı ajanlarca yapıldığı söylenen bombalı saldırı üzerine, Amerikan hava kuvvetlerine ait uçaklar Libya'da belirli hedeflere saldırı düzenlediler.

Amerika'nın o tarihlerde Libya'ya yaptığı saldırı Batılı müttefiklerinden pek destek bulmadı. Fransa, İspanya ve İtalya operasyona katılan Amerikan uçaklarına kendi hava sahalarını kapattılar.

Başkan Reagan'ın operasyon sırasında Kaddafi'yi şahsen hedef aldığı yolunda iddialar var. İtalya'nın ünlü politikacılarından Bettino Craxi, saldırının yapılacağını Kaddafi'ye önceden haber vererek evini terk etmesini sağladı. Böylece Kaddafi 2011 yılındaki NATO operasyonu sırasında öldürülene kadar 25 yıl daha yaşadı.

Libya operasyonuna tepki gösteren az sayıdaki Amerikalı siyasetçilerden biri olan Meclis Başkanı Thomas "Tip" O'Neill, Başkan Reagan'ı gambot diplomasisi uygulamakla suçladı ama bu sözler Amerikan basını ve kamuoyu üzerinde pek etkili olmadı.

Amerikan saldırısı uluslararası toplumun büyük bir bölümü tarafından kınandı. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu aldığı kararla, Amerika'nın Libya saldırısıyla BM Yasası'nı ve uluslararası hukuku ihlal ettiğini belirtti.

Sonunda Libya, Amerika'ya terör kurbanlarının ailelerine dağıtılmak üzere 1.5 milyar dolar vermeyi kabul etti ve operasyon bazı in-

sani acıları geride bırakarak sona erdi. Libya operasyonu özetle böyle oldu. Amerika müttefiklerinden beklediği desteği bulamadı.

Amerikan basını bu olayı nasıl değerlendirdi? Basının hükümetin Libya'da izlediği tutuma desteği Grenada'dan da fazla oldu. Basının ortalama destekleme oranı %88'e ulaştı. ABD yetkililerinin televizyonlarda yaptıkları konuşmalara destek oranı da %80'i buldu.

Üçüncü olay, Amerika'nın 1989 yılının Aralık ayında Panama'ya askeri müdahalesi oldu. Uzun yıllar Amerika'nın desteğiyle işbaşında bulunan Cumhurbaşkanı Manuel Noriega, zamanla politikasını değiştirip Sovyetler Birliği, Küba ve Nikaragua'ya yanaştı. Noriega'nın uyuşturucu ticaretine karıştığı yolunda da bilgiler vardı. Amerika 1989 yılının Aralık ayında, Panama'daki bazı Amerikan askerleriyle Panama güvenlik kuvvetleri arasındaki küçük bir çatışmada bir askerin ölmesi üzerine Panama'ya askeri müdahalede bulundu. Bu müdahaleden sonraki çarpışmalarda, bazı yerel kaynaklara göre 3.000 kişi öldü. Manuel Noriega önce Vatikan Büyükelçiliği'ne sığındı, sonra Amerikalılara teslim oldu. Özel bir uçakla yargılanmak üzere Amerika'ya götürüldü.

Bu müdahale de dünyada tepkiyle karşılandı. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu bu olayda da Amerika'yı kınadı. Kamuoyu yoklamaları ise, Amerikalıların %74'ünün ABD Hükümeti'nin Panama operasyonunu desteklediğini gösteriyordu. Amerikan basını ise bir kere daha kendi hükümetlerinin yanında yer aldı. CBS televizyonu daha da ileri giderek Panamalıların da bu müdahaleyi olumlu karşıladıklarını, oradaki halkın % 92'sinin Amerikan işgalini desteklediğini ileri sürdü.[236]

Bu üç olayın da ortak özelliği Soğuk Savaş döneminde meydana gelmeleri ve kısa süreli olmalarıydı. Her üç olayda da az sayıda eleştiri yapılsa da Amerikan basının büyük çoğunluğu, dünya ülkelerinin tepkisine rağmen hükümetlerinin yanında yer aldı. Amerika o olaylarda başka ülkeleri ve onların basınını pek etkileyemediyse de, kendi basınının desteğini sağlayabildi.

(236) Entman, s. 50-65

Soğuk Savaş'ın son aylarında yeni bir sıcak savaşın işaretleri görülmeye başlandı. Irak'ın Kuveyt'i işgali cevapsız bırakılmayacaktı. Amerika böyle düşünüyordu. Başkan Bush 8 Kasım 1990 tarihinden itibaren Basra Körfezi'nde büyük bir güç biriktirmeye başlamıştı. Şimdi hedef, Irak'ın işgal ettiği Kuveyt topraklarından çekilmesiydi. Daha önceki dış müdahalelerde Amerika'nın güvenlik çıkarlarına doğrudan bir tehdit olduğu söyleniyordu. Şimdi ne denecekti? Irak'ın Kuveyt'i işgali Amerika'nın bölgedeki petrol çıkarlarını olumsuz yönde etkiliyordu. Irak, Körfez'in ve oradaki petrol üretici ülkelerin geleceği açısından ciddi bir tehdit oluşturmaya başlamıştı. Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin, Kuveyt'i işgal ederken Amerika'nın buna silahlı kuvvetlerini kullanarak karşı koyacağını hesap edememiş miydi? Muhtemelen edememişti. Çünkü Amerika kısa bir süre önce İran'la yaptığı savaşta Irak'ı desteklemişti. 1983 yılında Başkan Reagan'ın temsilcisi olarak Bağdat'a giden Donald Rumsfeld'in verdiği mesaj bir dostluk mesajı gibi algılanmıştı. O ziyaretten birkaç gün sonra Amerikan basını, hükümet çevrelerine atfen İran-Irak savaşında Irak'ın yenilgiye uğramasının Amerika'nın menfaatlerine zarar vereceğini yazmıştı.

Irak'ın Kuveyt'i işgalinden kısa bir süre önce Amerika'nın Bağdat Büyükelçisi Saddam'ı ziyaret etmiş ve kendisiyle yaptığı görüşmede suçlayıcı veya tehdit edici bir mesaj vermemiş, Amerika'nın Irak'la iyi ilişkilerini sürdüreceği izlenimini yaratmıştı.

Yanlış bir hesabın sonucu da olsa Irak Kuveyt'i işgal etmişti ve orada uluslararası toplumun ve hukukun kabul edemeyeceği işler yapmıştı. Dünya kamuoyu büyük tepki içindeydi. Amerika işte şimdi bu işgali sona erdirmeyi hedef almıştı ve birliklerini Basra Körfezi'nde, Irak'a yakın bölgelerde konuşlandırıyordu. Sonunda 16 Ocak 1991 tarihinde savaş çıktı ve Irak Kuveyt'teki birliklerini geri çekmek zorunda bırakıldı. Çekilirken petrol kuyularını yakması hem siyasal, hem ekonomik, hem de çevresel açılardan yapılabilecek hataların en büyüklerinden biriydi. Amerika savaşta kısa sürede üstünlük kazandı, Irak birlikleri büyük kayıplar verdi. Ancak Amerika Irak'ın tamamını işgal edecek ve Saddam'ın yönetimini sona erdirecek bir politika izlemedi. Ülkenin kuzeyinde, 36. paralelin üzerindeki topraklara Irak

birlikleri giremeyecek, bu bölgenin hava sahasını kullanamayacaktı. Oradaki "sahipsiz" bölge ileride Kürtlerin kendi özerk yönetimlerini kurmaya hazırlanmaları için fırsat yaratmıştı.

I. Körfez Harekâtı'nın özeti böyle. Peki, Amerikan halkı buna ne tepki gösterdi? Artık Soğuk Savaş'ın bitmekte olduğu o dönemde halkın tepkisi de önceki askeri operasyonlardan biraz farklı oldu. Her ne kadar kongrede cumhuriyetçilerle demokratlar işin esası üzerinde genelde bir görüşbirliğine varmış olsalar da, eleştiride bulunan önemli şahsiyetlerin sayısı az değildi. Sonunda kongre 12 Ocak 1991'de başkanın askeri müdahalede bulunma kararını onaylayan bir karar aldıysa da oyların birbirine yakın olduğu görüldü. Örneğin senatoda karar 47'ye karşı 52 oyla alınabildi. CBS ve *The New York Times*'ın yaptırdığı kamuoyu yoklamalarına göre halk yarıya bölünmüştü. Buna rağmen başkan kararlıydı. Eğer Irak, 15 Ocak 1991 tarihine kadar Kuveyt'ten çekilmezse Amerika askeri müdahalede bulunacaktı. Öyle de oldu.

Harekâttan önce Amerikan basınında eleştirisel yazıların çokluğu göze çarpıyordu. Belli başlı Amerikan gazetelerinde hükümeti destekleyen yazılar %45'te kalmış, eleştirisel yazılar %55'e ulaşmıştı. *The New York Times*'ta eleştirisel yazıların oranı %63.2'ye ulaşıyordu. Savaşın hazırlığı döneminde kamuoyunun yaklaşımı böyleydi. Yoksa Soğuk Savaş bittikten sonra Amerikan basını hükümete eskisi gibi destek olmaktan vaz mı geçmişti? Bunun böyle olmadığı kısa zamanda anlaşıldı. Zira eleştiriler çoğunlukla meselenin özüne ilişkin değil, ayrıntı sayılabilecek konularla ilgiliydi. Hükümet bu ayrıntılarla ilgili bazı iyileştirmeler yaptıktan ve Birleşmiş Milletler'den destek sağladıktan sonra basının ve kamuoyunun desteği arttı. Örneğin *Washington Post* gazetesinde bu dönemde eleştirisel yazıların oranı %38'e düştü, hükümeti destekleyici yazılar %62'ye yükseldi.[237] Bu örnekten çıkan sonuç şu: Soğuk Savaş bittikten sonra dış politika konularında hükümet kamuoyu desteğini sağlamakta eskisine göre daha fazla zorlanıyordu. Ancak medyaları yönlendirme politikasını başarıyla uygulayabilirse sağladığı desteği artırabiliyordu ve baş-

(237) Entman, s. 79.

lıca medya kuruluşları gene çoğunlukla hükümetin yanında yer alıyorlardı.

Artık anlaşılmıştı ki, Soğuk Savaş'ın bitmesinden sonra dünyada yeni bir dönem başlamıştı. Artık Moskova'nın merkezinde olduğu bir komünist tehdidinden söz etmek mümkün değildi. Şimdi Batılı ülkelerin hükümetleri basını kendi doğrultularında etkileyebilmek için yeni bir uluslararası tehdit unsuru bulunmalıydı. Bu da kısa zamanda bulundu. Yeni evrensel tehdit uluslararası terörizm olacaktı. Bundan sonra Amerika'nın ve onu destekleyen ülkelerin yurtdışında yapacakları askeri müdahalelerin esas hedefi terör tehlikesini ortadan kaldırmak olacaktır.

11 Eylül 2001 tarihinde *New York*'taki İkiz Kuleler'e ve Washington'da Pentagon binasına teröristlerin daha önceden görülmemiş bir yöntemle, kaçırdıkları yolcu uçaklarıyla saldırmaları uluslararası terörizmin ön plana çıkarılmasına da fırsat verdi. Başkan George W. Bush kuvvetli ifadelerle teröristleri kınıyor ve dünyanın neresinde olursa olsun bütün terör örgütlerini etkisiz kılıncaya kadar mücadeleye devam edeceklerini söylüyordu. Başkan terörizmi evrensel bir tehdit olarak nitelendiriyor ve medeni ülkeleri, teröristleri destekleyen ve barındıran ülkelerden oluşan "şeytan mihveri"ne karşı mücadeleye çağırıyordu. Diğer devletlere çağrısı biraz da tehdit kokuyordu: *"Terörle mücadelede gri sahamız yoktur, ya bizimle berabersiniz veya bize karşısınız,"* diyordu. Kamu İşleri Bakan Yardımcısı Victoria Clarke, gazetecileri hükümetle işbirliği yapmaya çağırdı. O saldırının şoku karşısında pek az gazeteci bu çağrıya duyarsız kalabildi. Hatta Amerikan basını, daha önce alaya aldığı Başkan Bush'u bir anda savaş kahramanı haline getirdi. *The Dallas Morning News, "Bush Florida'dan Afganistan'a tarih yazıyor,"* diyordu. Ne var ki, Başkan Bush, teröre karşı söyleminde biraz ölçüyü kaçırmış ve *"Bugün karşımızdaki düşman yeni bir şeytan türü. Amerika'nın teröre karşı başlattığı haçlı seferi çok zaman alacak,"* dedi. Müslüman ülkelerde büyük tepki çeken bu sözler nedeniyle, Beyaz Saray sözcüsü özür dilemek zorunda kaldı.[238]

(238) Zeynep Atikkan, *Amerikan Cinneti*, YKY, İstanbul, 2006, s. 373-374.

11 Eylül saldırılarından sonra Ortadoğu'da Arapça yayın yapacak Alhurra ve Farsça yayın yapacak Sawa adlı iki radyo kuruldu. Bunlara Amerika'nın Sesi ile işbirliği halinde çalışacak, Washington ve Prag'dan Farsça yayın yapacak, saatte iki defa haber programları yayınlayacak olan Farda radyosu eklendi. Bu radyolar haftanın 7 günü 24 saat yayın yaparak Amerika'nın görüşlerini bölge halkına duyuracaklardı.[239]

Basında 11 Eylül saldırılarına karşı Amerika'nın başlattığı çok geniş kapsamlı saldırıları da eleştirmeye cesaret eden pek çıkmadı. Tam tersine, gönüllü olarak Başkan Bush'un emrine gireceğini söyleyen gazeteciler çıktı. CBS televizyonunun yorumcusu Dan Rather katıldığı bir televizyon programında "Başkan Bush'un kendisine vereceği görevi seve seve üstleneceğini" ilan etti. Basının hizmet arzetmeye hazır tutumu, yönetimin de beklentilerinin yerine getirilmesini kolaylaştırdı. Başkan Bush'un o zamanki Ulusal Güvenlik Konseyi Danışmanı Condoleezza Rice, 8 Ekim 2001 tarihinde altı önemli gazete kuruluşunun patronlarıyla yaptığı telekonferansta, onları Usame Bin Ladin tarafından doldurulan kasetlerin yayınlanmamasına ikna etti.[240]

Bu saldırıdan sonra terörizmi önlemek için Amerikan vatandaşlarının hak ve özgürlüklerinde kısıntılar yapan bazı düzenlemeler gerçekleştirildi. Artık bir suç işlenmeden bile şüpheli görülenler hakkında işlem yapılabilecek, kütüphanelerde halkın ulaşabildiği resmi yayınlarda kısıntıya gidilecekti. Peki, hükümetin başlattığı ve basının da desteklediği bu mücadele kime karşı yapılacaktı? 11 Eylül saldırısını yapan teröristlerin büyük çoğunluğu Suudi Arabistan vatandaşıydı. 11 Eylül'den önce de *The New Yorker* dergisinde Seymour Hersh ve *The New York Times*'ta Thomas Friedman, Suudi Arabistan'ın terörizm konusundaki tutumunu eleştiren makaleler yazmışlardı. *Washington Post*'ta da benzeri yazılar yayınlanmıştı. 11 Eylül saldırılarının mağdurlarının aileleri Suudi Arabistan aleyhine davalar açmışlardı. Suudi Arabistan, Amerika'nın 2003 tarihinde Irak'a karşı yaptığı harekâta da karşı çıkmıştı.

(239) Jowett, s. 136.
(240) Atikkan, s. 387-388.

Yapılan bir araştırmaya göre 1 ile 31 Ağustos tarihleri arasında Amerikan basınında Suudi Arabistan'ın terörizmle ilişkileri konusunda 40 makale yayınlanmıştı.[241] Buna rağmen Amerikan yönetimi, terörle mücadele için Suudi Arabistan'ı değil, Afganistan'ı ve Irak'ı hedef gösterdi.

Amerikan medyaları başlangıçta hükümetin Irak politikasına eleştirisel bir gözle bakıyorlardı. ABC, CBS ve NBC televizyonlarındaki yayınların % 73'ünde hükümetin Irak politikası eleştiriliyordu. *The New York Times*'ın yayınlarının % 71'i de eleştirisel çizgideydi. Ancak kısa bir süre sonra Amerikan basını, başkanının politikasını desteklemeye başladı. Türkiye gibi terörden çok zarara uğramış ülkelerin hükümetleri, Amerika'nın terörün bütün dünyadan tasfiyesi söylemine destek oldular. Bu söylem, terörden büyük ıstırap çeken ülkelerin halkları ve hükümetleri tarafından bir teminat olarak kabul edilip desteklenmişti. Mademki, dünyadaki bütün terör örgütleriyle savaşılacaktı, 30.000'den fazla insanın hayatını kaybetmesinden sorumlu olan PKK terör örgütü de herhalde bu mücadelenin hedeflerinden biri olacaktı. En azından o sıralarda öyle sanılıyordu.

Ne yazık ki, bu sözler en azından Türkiye'nin PKK'yla mücadelesi bağlamında pek gerçekleşmedi ve Amerika, Irak'ta 150.000'den fazla asker bulundurduğu dönemde PKK'nın Kuzey Irak'taki karargâhının ve kamplarının tasfiyesi yolunda adım atmadı. Daha da kötüsü, Türkiye'nin meclisten aldığı yetkiyle bu doğrultuda adım atmasına engel oldu. O zamanki ABD Savunma Bakanı Robert Gates 2014 yılının Ocak ayında yayınlanan anılarında, Türkiye'nin 2009 yılının Şubat ayında Kuzey Irak'ta PKK'ya karşı başlattığı kara harekâtını engellemek için Türk Hükümeti nezdinde yaptığı ısrarlı girişimleri açıkça yazıyor ve dört kere uyarıda bulunduktan sonra Türk Hükümeti'nin mesajı aldığını belirtiyordu.

George W. Bush'tan sonra başkanlığı üstlenen Barack Obama, terörle mücadeleden söz ederken daha farklı bir dil kullanıyordu. Obama, 6 Nisan 2009 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yaptığı konuşmada bu konuya değinirken şöyle diyordu:

(241) Entman, s. 108-109.

"Türkiye, Irak ve Amerika Birleşik Devletleri aynı terör tehdidiyle karşı karşıyadır. Bu tehdit El Kaide'yi ve PKK'yı da kapsamaktadır. Hiçbir ülkeye karşı yürütülen terörün bağışlanacak bir tarafı olamaz."

Obama'nın bu sözleri mecliste alkışlarla karşılandı. Peki, Türkiye PKK'yla mücadele ederken ne yapmalıydı? Onu da söyledi:

"Başkan olarak ve NATO müttefiki olarak PKK'nın veya başkalarının terörist faaliyetlerine karşı size destek olmayı taahhüt ediyorum. Bu çabalarımız Türkiye'yle Irak Hükümeti ve Irak'ın Kürt liderleriyle işbirliği bağları kurularak ve sizin Türkiye içinde Kürt nüfusunun eğitimi, onlara fırsatlar yaratılması ve demokrasi alanındaki çabalarınızın devamıyla daha da güçlendirilecektir."

Bu sözlerin anlamı şuydu: Sizin terörle mücadelenizi destekliyoruz. Ama sizden beklediğimiz Irak Hükümeti'yle, Kuzey Irak'taki Kürt yöneticilerle ilişkilerinizi güçlendirmeniz ve Türkiye'deki Kürt kökenli vatandaşlarınız için ekonomi, demokrasi ve eğitim alanlarında bazı adımlar atmanızdır. Türkiye'ye PKK konusunda önerilenler bunlardı.

Peki, Amerika El Kaide'yle nasıl mücadele edecekti? Onu da bir sonraki cümlesinde söylüyordu:

"Biz El Kaide'yi rahatsız edeceğiz, yerinden sökeceğiz ve yeneceğiz."

Bu sözler Başkan Bush'un bütün dünyadaki terör örgütleriyle sonuna kadar savaşacağız yolundaki sözlerine uyuyor muydu? Pek sayılmaz. Anlaşılıyordu ki, Amerika El Kaide'yle sonuna kadar mücadele ederek onları yenmeyi planlıyordu. Türkiye'ye önerilen ise, Irak'la Kuzey Irak Kürtleri'yle müzakere ederek, Türkiye'deki Kürt kökenlilerin durumunu iyileştirecek bazı yasal önlemler almaktı.

Obama meclis salonuna girerken bütün milletvekilleri tarafından bir nezaket gösterisi olarak alkışlandı. Konuşmasını bitirdikten sonra salondan ayrılırken de bazı siyasi partilerin milletvekilleri tarafından ayakta alkışlandı. Onlar arasında CHP milletvekilleri yoktu... CHP'liler Obama'nın mesajını anlamışlardı.

Daha sonraki aylarda Amerikan yetkililerinin söylemlerinde ve Amerikan basınında yer alan "Kürt sorununa siyasi çözüm bulunması"nı öneren sözlerin kaynağı belli oluyordu. Amerika kendine yönelik teröre başka, Türkiye gibi müttefiklerine yönelik teröre

başka türlü davranacaktı. Türkiye'nin PKK'nın Kuzey Irak'tan tasfiyesi için meclisten de yetki alarak yapmayı planladığı kara harekâtına Amerika'nın niçin karşı çıktığı da bu sözlerden anlaşılıyordu. Amerikan basınının havası Başkan Obama'nın söylediklerinden farklı değildi.

PKK ve El Kaide için önerilen çözüm yöntemlerindeki farklılık, Amerikan basınının pek dikkatini çekmemişti. Mademki, ABD Hükümeti PKK konusunda siyasi çözümü öneriyordu, basın da bunu destekleyecekti. Bu konu, Amerikan basınının hükümetin dış politikasını destekleyen tutumunun bir istisnası olmayacaktı. Türkiye'yle ilgili diğer dış politikalarında olduğu gibi, burada da basın hükümetin yanındaydı. Amerikan basınında Türkiye'nin PKK'yı Kuzey Irak'tan tasfiye etmesini öneren yazılara pek rastlanmıyordu.

Obama'nın Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yaptığı konuşmada belirttiği gibi Amerika, 11 Eylül saldırılarının sorumlusu olarak ilan ettiği El Kaide örgütüyle onu destekleyen Afganistan'daki Taliban örgütüne karşı büyük bir mücadele başlattı. Bu mücadele henüz sona ermedi, ama El Kaide'nin lideri Usame Bin Ladin Amerikan özel birliklerinin Pakistan'da bir eve yaptıkları baskın sırasında öldürüldü. Afganistan'a, Amerika'nın öncülüğündeki koalisyon güçleri tarafından yapılan saldırıda ise yalnız El Kaide'ye ve Taliban örgütüne bağlı silahlı unsurlar değil, en az 30.000 sivil Afgan vatandaşı hayatını kaybetti. Amerika ve müttefiklerinin verdikleri kayıplar da 3.400'ü aştı.

Terörle mücadele için yola çıkılmıştı ve bu mücadelenin hedefi sadece Afganistan olmayacaktı. Saddam Hüseyin'in yönetimindeki Irak da El Kaide'yi destekleyen ülkelerden biri olarak gösterildi. Üstelik bu ülke kitle tahrip silahlarını da geliştirmişti ve her an bu silahları kullanabilirdi. Kamuoyuna açıklanan görüş buydu. Yukarıdaki bölümlerde de anlatıldığı gibi bu iddiaların gerçek olmadığı Amerika'nın Irak'a yaptığı müdahaleden sonra anlaşıldı. El Kaide ile Bağdat Hükümeti arasında bir bağ olmadığı ve Irak'ın 11 Eylül saldırılarının sorumluluğunu taşımadığı görüldü. Amerika'daki hedeflere saldıran teröristlerin içinde tek bir Iraklı yoktu. Ama ok yaydan bir kere çıkmıştı ve neye mal olursa olsun bu yolda devam edilecekti.

Amerika'nın terörle mücadeleye ilişkin politikalarını destekleyen ülkelerden bir kısmı Irak'a yapılan harekâta katılmayı veya destek vermeyi kabul etmedi. Bu harekâtın meşruluğu konusunda kuvvetli şüpheler vardı. Üstelik bu defa Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nden böyle bir harekâtı meşru sayan bir karar da çıkmamıştı. Türkiye Büyük Millet Meclisi de, Amerika'nın Irak'a karşı yapacağı operasyonda Türkiye'den bir cephe açma önerisini kabul etmedi. Amerikalılar gemilere yükleyip İskenderun açıklarına kadar getirdikleri askerlerini geri götürmek zorunda kaldılar. Bu Amerikan Hükümeti'nde büyük tepkiler doğurdu. Gerçekten Amerika'nın tarihinde buna benzer bir olayın yaşandığı hatırlanmıyordu. Ne var ki, Türkiye Büyük Millet Meclisi hukuka ve milli bağımsızlık ilkesine dayanan kurucu iradesine uygun bir karar almıştı.(242)

Amerika'nın bu harekâtının bir özelliği de yapılış zamanıyla ilgiliydi. Artık Soğuk Savaş dönemi geride kalmıştı. Acaba Amerika, I. Körfez Savaşı'nda edindiği deneyimlerden sonra şimdi kendi basınını bu harekâtın doğruluğuna ikna edebilecek miydi? Acaba evvelce Amerika'nın ve müttefiklerinin güvenliğine yönelik tehdidin kaynağında Sovyetler Birliği'nin ve komünist ideolojinin yer aldığına inandırılan medyalar, şimdi de benzeri bir tehdidin terörü destekleyen ülkelerden geldiğini kabul ederek hükümete tam destek verecekler miydi? Amerikan kamuoyu bu işe ne diyecekti?

Başkan George W. Bush, halkın milli duygularına hitap eden güçlü bir dil kullanarak kamuoyunu büyük ölçüde etkilemeyi başardı. Bush, Kennedy'nin eski söylemlerini andırır bir şekilde *"Her bedeli ödemeye, her yükü kaldırmaya, her zorlukla baş etmeye, bütün dostları desteklemeye ve bütün düşmanlara karşı koymaya hazırız,"* diyordu.

Amerikan basını, başlangıçtaki tereddütleri bir tarafa bırakarak, Irak'a yapılan askeri müdahaleyi kuvvetle destekledi. *The New York Times*'ın yazarlarından Tom Wicker, *"Başkan Bush ve askerler Irak harekâtında haberlerin yönlendirilmesinde o kadar etkili oldular ki,*

(242) Bu konudaki gelişmeleri, meclisin tutumu ve Amerika'nın tepkilerini ayrıntılarıyla görebilmek için bkz. Onur Öymen, *Uçurumun Kenarında Dış Politika*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2012, s. 21-54.

halk sadece onların duyurmak istedikleri haberleri işitti. Basın da onların bu isteklerine uydu," diyor. Irak'a yapılan askeri müdahale sırasında Irak halkına yönelik de yoğun propaganda çalışmaları yapıldı. Pentagon'un kurduğu bir radyo, yaptığı Arapça yayınlarda Saddam Hüseyin'i Irak halkının gözünde küçük düşürmeye çalışıyordu.[243] Amerika'nın en çok izlenen televizyonlarında Irak'la ilgili haber ve yorumların verilmesinde muvazzaf veya emekli askeri yetkililerin görüşlerinden geniş olarak yararlanıldı. Örneğin 2003 yılının Ekim ayı boyunca medyaların Irak savaşını veriş biçimi hakkında FAIR kuruluşu tarafından yapılan bir araştırma şu gerçekleri ortaya koydu: Televizyonlar o ay boyunca verdikleri haberlerde 319 kaynağın görüşüne başvurmuşlardı. Bunlardan 244'ü, yani %76'sı o gün görevde olan veya emekliye ayrılmış bulunan hükümet yetkililerinden veya askerlerden oluşuyordu. Amerikalı yetkililerin 132'si sivil, 112'si askerdi. Aslında Irak'a müdahale özü itibariyle siyasi bir karardı. Bu kararın halka yansıtılmasında medyalar bu kadar çok askeri yetkiliye niçin konuşma fırsatı vermişlerdi? Öyle anlaşılıyor ki, hükümetin tercihi savaşın siyasi, hukuki ve askeri boyutundan çok askeri yönünün halka yansıtılmasıydı ve medyalar da programlarını bu görüşle düzenlemişlerdi.

Bir de şu var: Başka ülkeler söz konusu olduğunda askerlerin televizyonlarda konuşmasından rahatsız olan, bunun sivil demokrasi açısından sakıncalı olduğunu söyleyenler, kendi ülkelerinin çıkarlarının korunması söz konusu olduğunda bu kadar çok askerin konuşmasında sakınca değil, fayda görmüşlerdi.

Ekranlara çıkarılan kişilerden 225'i Amerikalı ve 9'u Irak hükümet yetkilisiydi. Zaten o Iraklı yetkililer de, ABD tarafından göreve getirilen Irak yönetiminin mensuplarıydı. Amerikan medyaları başka ülkelere mensup olanlara hiç mi söz hakkı vermemişlerdi? Vermişlerdi. Örneğin televizyonlarda görüşlerini açıklayanlar arasında üç Avustralyalı, üç Ürdünlü, bir de Fransız vardı. Ayrıca çeşitli ülkelerden 20 kişi daha görüşlerini bildirmişti. Ancak bir bütün olarak bakıldığında Amerikan kaynaklarının ezici çoğunluğu oluşturduğu

(243) Jowett, s. 14, 129.

görülüyor. Böylece o yayınları izleyen Amerikan halkının, hükümetin görüşleri doğrultusunda etkilenmesi sağlanmış oldu.

Irak savaşının bölgede ve dünyada en çok merak edilen ve kaygıyla izlenen boyutu, insan hakları ihlalleri ve hayatını kaybeden sivillerle ilgiliydi. Amerikan televizyonlarında, incelemenin yapıldığı o bir aylık dönemde sadece on kişi bu konulara değindi. Bunlardan altısı da, İnsan Hakları İzleme Komitesi'nin (Human Rights Watch) bu konudaki raporu hakkında konuşan CBS'in akşam programını sunan gazetecilerdi. O raporda kısa bir dönem içinde 94 kişinin yasalara uygun olmayan biçimde öldürüldüğü yolundaki ifadelere rağmen, ABC ve NBC gibi önemli televizyon kanalları bu rapora değinmek lüzumunu duymamışlardı.

İnsan haklarıyla ilgili olarak görüşlerini açıklayan on kişiden dördü de, Amerika'nın yönetimindeki Koalisyon Güçlerinin öldürdüğü Amerikalı ve İngiliz siviller konusuna değindiler. Aslında insan hakları ihlalleri söz konusu olduğunda bazı ülkelerin kendilerine yönelik suçlamaları kolay kolay kabul etmedikleri görülüyordu. İngiltere Dışişleri Bakanı William Hague, 400 Iraklı adına Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne ve Irak'taki insan hakları ihlalleri nedeniyle Kara Kuvvetleri Komutanı Peter Wall ve eski Savunma Bakanı Geoff Hoon aleyhine yapılan başvuruları reddetmişti. İngiliz yetkililer bu iddiaların İngiltere tarafından değerlendirildiğini, Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne gidilmesine gerek olmadığını ifade etmişlerdi.

Kanada da, yerli halka yapılan bazı muamelelerin insan haklarını ihlal ettiği iddialarına tepki göstermişti. 12 Eylül 2012 tarihinde Dışişleri Bakanlığı sözcüsü "Birleşmiş Milletler'in özel raportörlerinin Kanada gibi insan haklarına saygılı ülkelerle uğraşacağına, dikkatlerini İran ve Suriye gibi ülkelere yöneltmesi gerektiğini" ifade etmişti. Yani insan hakları eleştirileri yalnız gelişme yolundaki ülkelere karşı yöneltilebilirdi, büyük devletlere değil...

Uluslararası Af Örgütü, 2013 tarihli bir açıklamasında gelişmiş ülkeler, gelişme yolundaki ülkelere ilişkin eleştirilerinde inandırıcı olabilmek için kendilerine yönelik iddiaları ciddiyetle ele almaları gerektiğini söylüyordu. Af Örgütü'nün bu görüşü doğruydu ama acaba bu örgüt bütün dünya ülkeleri karşısında gerçekten tarafsız olabiliyor

muydu? 1961 yılında kurulan Af Örgütü'nün genel sekreterliğinde 1980 yılına kadar hep İngilizler görev yapmıştı. Ondan sonra bir dönem İsveçli bir genel sekreter göreve getirilmiş, onu tekrar bir İngiliz izlemişti. Senegal, Bangladeş ve Hindistan gibi gelişme yolundaki ülkelerden genel sekreter atanması ancak Soğuk Savaş bittikten sonra, 1992 yılından itibaren mümkün olabilmişti. Bu durum, dünyada insan haklarını tarafsız bir gözle izleyenlerin dikkatinden kaçmamıştı.

Irak'taki Amerikan askerlerinin durumu Amerikan basınının ilgisini çekiyordu. *Stars & Stripes* gazetesi Irak'ta o sırada görev yapan 2.000 askeri kapsayan bir araştırma yaptı ve askerlerin moralinin hangi düzeyde olduğunu sordu. Cevap verenlerden %49'u askerlerin moralinin "düşük" veya "çok düşük" olduğunu söyledi. Televizyon programlarında bu konuya sadece altı programda değinildi.

Amerikan medyasının Irak harekâtında hükümetin politikasını nasıl desteklediğinin diğer bir örneği de şöyle:

Savaştan hemen önce Amerikan basını, Saddam Hüseyin'in silah yapımında kullanılmak üzere uranyum satın alıp almadığı konusunda geniş yayın yapmıştı. Savaş bittikten ve Amerika Irak'ı işgal ettikten sonra yapılan araştırmalarda Irak'ın elde etmeye çalıştığı uranyumun izine rastlanmadı. Fakat başka bir uranyumun izi bulundu. O da Amerikan birliklerinin savaş sırasında Irak tanklarının zırhını delmek için kullandıkları "fakirleştirilmiş" uranyum (DU) içeren cephaneler...

Amerikan yetkilileri fakirleştirilmiş uranyumun sağlık açısından hiçbir risk doğurmadığını ısrarla söylüyorlardı. Bazı bilim adamları ise aksi görüşteydi. Onlara göre DU parçacıkları rüzgârla beraber etrafa savrulabilir; insanların, hayvanların vücuduna girebilir, bitkileri etkileyebilir ve gıda zincirinin bir parçası olabilirdi. Savaşa katılan Amerikalı askerlerde görülen yüksek orandaki kanser vakalarının, onların çocuklarında görülen doğuştan bozuklukların sebebi bu olamaz mıydı? Bazı uzmanlar Irak'ta 1.000 ila 2.000 ton DU kullanıldığını ileri sürüyorlar. İngiliz *The Guardian* gazetesinin bildirdiğine göre bu miktar, Amerika'nın I. Körfez Savaşı sırasında Irak'ta kullandığı miktarın üç katından fazla.

Bu kadar önemli bir konu Amerikan medyalarında yeterince yer

aldı mı? Yapılan bir araştırmaya göre ABC, CBS ve NBC'nin akşam programlarında bu konuya pek az değinildi. Bazı televizyonlar da bunu sadece Amerikan silah üstünlüğünün bir göstergesi başlığı içinde değerlendirdiler. CNN programlarından birinde konuşan "ilişti-rilmiş" gazetecilerden Walter Rodgers ise, içinde görev yaptığı birliğin DU içeren mermiler kullandığı zaman *"Geri çekilmek zorunday-dık, çünkü uranyumlu mermilerin civarında bulunmak pek iyi değil-miş,"* diyordu.

MSNBC'nin sorularını cevaplandıran NBC kameramanı Craig White da, fakirleştirilmiş uranyum da içeren kullanılmış cephane kalıntılarının imha edilmesi sırasında, Geiger sayaçlarının aşırı derecede radyasyonun varlığını gösterdiğini söylüyordu.[244] İşte bu kadar önemli bir konu, Amerikan medyalarının çoğu tarafından haber değeri yüksek bir konu gibi görülmedi.

Amerikan medyalarının bu kadar hükümetin politikalarını ve uygulamalarını gözeten program yapmaları Başkan Bush'u tatmin etmiş miydi? Pek sayılmaz. O daha fazlasını istiyordu. Örneğin basının Amerikan Hükümeti'nin Irak'ta açtığı okullara ve inşa ettiği hastanelere değinmediğini, yeni bir para biriminin tedavüle sokulduğundan söz etmediğini söyleyerek gazetecileri eleştiriyordu. Oysa Fox televizyonu okul açılışını, ABC ve NBC de yeni para birimini haber programlarında duyurmuşlardı.[245] Demek ki, başkan daha fazlasını istiyordu.

Amerikan basınında, kendi hükümetlerinin dış politikasını ve askeri operasyonlarını desteklediğini gösteren başka örnekler de var. 2011 yılında daha Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Libya'ya askeri müdahaleye yeşil ışık yakan kararını almadan önce, Amerikan basını bu ülkeye bir askeri müdahale seçeneğini tartışmaya başlamıştı. *The New York Times* ve *Washington Post* gazetelerinin aynı yılın 18 Şubatı ile Birleşmiş Milletler kararının çıktığı 17 Mart tarihi arasındaki yayınlarında, savaşı destekleyen yorumların oranı savaşa karşı çıkanların dört misliydi. *Washington Post*'ta o dönemde Libya'yla ilgili 14

(244) *FAIR*, "Depleted Coverage of Uranium Weapons", 1 June 2003.
(245) *FAIR*, "In Prelude to War, TV Served as Official Megaphone", 1 June 2003.

başyazı veya makale yayınlandı. Bunlardan sadece üçü savaşa karşıydı. Gazetede sürekli yorumlar yapan altı gazeteciden beşi savaş yanlısıydı, sadece biri karşıtıydı. *The New York Times*'ta da sekiz yazar savaş yanlısı, iki yazar savaş karşıtıydı. Bu gazeteler Bosna'da yaşanana benzer bir katliamın olmaması için Amerika'nın ve NATO'nun Libya'ya müdahale etmesini savunuyorlardı. Esasen Amerikan Hükümeti'nin de tutumu da bu yöndeydi. Yani bir kere daha Amerikan basın büyük çoğunluğu ile hükümeti destekliyordu.

Son bir örnek de Kongo'dan: 1996 yılından sonra bu ülkede yaşanan savaş büyük bir katliama dönüştü. 9 Afrika ülkesiyle farklı 20 silahlı grubun katıldığı çarpışmalarda 5.4 milyon kişi öldü, milyonlarca insan evsiz kaldı. 2008 yılında yapılan bir araştırma, ayda 45.000 kişinin çatışmalara bağlı açlık ve hastalık gibi nedenlerden öldüğünü gösterdi.

Sudan'ın güneyindeki Darfur'da da büyük bir katliam yaşandı. İki silahlı grubun hükümete karşı başlattığı ve buna Sudan Hükümeti'nin verdiği karşılık sonucunda, Birleşmiş Milletler'in belirlemelerine göre 300.000 kişi hayatını kaybetti. Orada da bir milyondan fazla insan evlerini terk etti. Darfur krizinin en yoğun olarak yaşandığı dönemde oradaki ölü sayısı Kongo'dakinin üçte biriydi. Ortalama olarak savaşa bağlık açlık ve hastalıktan ölenler, Kongo'da Darfur'un on misliydi. Güney Sudan bağımsızlığını kazındıktan sonra bile barış ve huzur sağlanamadı.

Amerikan basını bu iki olayı nasıl verdi? Kongo'yla ilgili haberlere en çok yer veren gazetelerin başında gelen *The New York Times*'ta bile Darfur'la ilgili haberler Kongo haberlerinin dört katıydı. *The New York Times*'ın yazarlarından Nicholas Kristof, *"Olayın bu kadar farklı biçimde verilmesinin sebebi Darfur'da yaşananın soykırım, Kongo'dakinin ise sadece savaş ve fakirlik olmasıdır,"* diye yazdı. Oysa Birleşmiş Milletler'in yaptığı araştırma Kongo'da yaşananların bir soykırım sayılabileceği yolundaydı. Darfur'la ilgili olarak ise Birleşmiş Milletler orada da insanlığa karşı suçlar işlendiğini kabul etmekle birlikte, Sudan Hükümeti'nin soykırım yaptığı iddiasına raporunda yer vermedi. Kuşkusuz her iki olay da kınanması ve basın tarafından yakından izlenmesi gereken olaylardı, ama on yıl boyun-

ca Kongo'daki gelişmelere Amerikan basını gerekli önemi vermedi. ABC televizyonu, dünya haberleri programında Kongo'dan beş yılda sadece 9 kere söz etti. NBC ise sadece 6 kere Kongo'daki gelişmeleri haber yaptı.

Bu iki konuda Amerikan Hükümeti'nin politikası neydi? Amerika, Darfur'da yaşananları Sudan Hükümeti'nin teröristlerle mücadelesi şeklinde algılıyordu. Bu ülkedeki petrol rezervleri de Amerika için önemliydi. Peki, Kongo'daki gelişmeler niçin bu kadar ihmal edilmişti? Kongo uzakta olduğu, oraya ulaşmanın zor olduğu için mi? Doğrusu 1960'lı yıllarda Kongo'daki gelişmeler Amerika'nın dış politikasının öncelikleri arasında yer alıyordu. O zaman da Kongo aynı derecede uzaktı ama Amerikan basını Kongo'daki gelişmelere geniş yer veriyordu. Bağımsızlığına yeni kavuşmuş olan Kongo'nun lideri Patrice Lumumba, komünist fikirlerin savunucusu ve Sovyet yanlısı olduğu gibi gerekçelerle Amerika'nın boy hedefiydi. Amerika onun devrilmesini ve işbaşına gelecek yeni yönetimin Amerikalı işadamlarına fırsatlar yaratmasını beliyordu.

1996 yılında ise yeni koşullar vardı. Ruanda, Uganda ve Angola'daki silahlı gruplar Kongo lideri Mobutu Sese Seko'yu devirmek istiyorlardı. ABD, Kongo'nun demokratik yoldan seçilmiş ilk lideri Patrice Lumumba'nın, 1960 yılında bir darbeyle devrilmesinde işbirliği yaptığı Mobutu'dan desteğini daha sonraki yıllarda çekmişti. Çünkü Mobutu bir yandan büyük yolsuzluklar yapmış, bir yandan da insan haklarını en ileri düzeyde ihlal ederek yeni adıyla Zaire'de tek adam hâkimiyeti kurmuş ve fiilen bir diktatör haline gelmişti. O nedenle Amerika, Mobutu'nun 1997 yılında bir darbeyle devrilip yurtdışına gönderilmesinden hiç rahatsız olmadı. Yapılan bir araştırmaya göre Mobutu'nun desteklendiği dönemde, dokuz aylık süre içinde ABC, CBS, NBC ve CNN Kongo'daki gelişmeler hakkında 300 haber yapmıştı. ABD Dışişleri Bakanlığı günlük basın açıklamalarında sık sık Kongo'dan, Ruandalı göçmenlerin sorunlarından söz ediyordu. Son dönemlerde Kongo niçin gündemden düşmüştü? Çünkü oradaki çatışmalarda büyük sorumluluk taşıyan Ruanda, Amerika'nın güçlü bir müttefiki olmuştu. ABD bu ülkeye yardımlarını dört yılda dört misli artırmıştı. Üstelik 1994 soykırımında yüzbinlerce soydaşını kay-

bederek mağdur duruma düşen Tutsiler, şimdi Ruanda'da hükümet sorumluluğunu üstlenmişlerdi. Bu durumda, Ruanda Hükümeti'nin ve Tutsilerin oluşturduğu silahlı grupların Hutuları katlettiğini ön plana çıkarmak Amerikan dış politikasının hedefi olamazdı. Üstelik Kongo'daki çatışma alanlarında zengin bakır, kalay, altın, elmas, kobalt ve cep telefonlarında kullanılan koltan madeni vardı. Büyük firmalar orada çıkarılan bu madenleri ucuz fiyata alabiliyorlardı. Amerikan basını da bu durumda Kongo'daki gelişmeleri arka planda bırakacak ve büyük ölçüde gündemden düşürecekti. 2008 yılının Ekim ayında çatışmalar alevlendiği ve Birleşmiş Milletler durumu bir "felaket" olarak nitelendirdiği zaman, Amerikan basını da Kongo'yu biraz hatırladı ve birkaç makale yayınladı.(246)

Bu gelişmeler, Soğuk Savaş'ın bitiminden sonra basının etkilenmesinin eskisi kadar kolay olmasa da mümkün olduğunu gösteriyordu. Ancak bunun için daha çok çaba harcanmalıydı. Basın genelde hükümetin dış politikasını destekliyordu ama her olay, her operasyon için geçerli olacak bir gerekçe bulmak zordu. Artık komünizmin Amerika'nın güvenliği için bir tehdit oluşturduğu söylenemeyeceğine göre, Amerika'nın yapacağı yurtdışı operasyonlar için yeni gerekçeler bulmak gerekecekti.

Her operasyonun niteliği farklı olduğu için gerekçeler de farklı olacaktı. Ancak bu dönemde cereyan eden olayların birçoğu Amerika'nın güvenlik çıkarlarını doğrudan doğruya tehdit edecek nitelikte değildi. Soğuk Savaş sonrasındaki müdahaleleri Amerikan halkına doğru, haklı ve gerekli operasyonlar gibi göstermek için daha etkili propaganda yöntemleri kullanmak gerekecekti.

Amerika'nın 1992 yılında Somali'ye yaptığı askeri müdahaleden sonra verilen kayıplar, özellikle 1993 yılında bir Black Hawk helikopterinin düşürülmesi, Amerikan basınında ve kamuoyunda ciddi tepkiler uyandırdı. *Newsweek*'in bazı başlıkları şöyleydi: "Somali bunalımı; asker göndermek şart mıydı?", "Amerika dünyanın polisi olmalı mıdır?", "Somali'de tuzağa düşmek."

Amerika'nın Haiti'ye yaptığı müdahale de tepkiyle karşılandı.

(246) Congo ignored, not forgotten, *FAIR*, 29 Nisan 2009.

Bazı Amerikan gazeteleri "Haiti'nin işgali gerekli miydi?", "Haiti krizi; orada sorumlu kimdir?" gibi başlıklar atıyorlardı.

Sırpların Bosna'ya yaptıkları saldırıda 200.000'den fazla insanın ölmesi, NATO çerçevesinde yapılan müdahalenin insani boyutunun ön plana çıkarılmasına olanak verecek nitelikteydi. Özellikle Srebrenica'da meydana gelen katliam, işin insanlık dışı boyutunu gözler önüne seriyordu. Ancak daha sonra Kosova'ya, gene NATO'nun çerçevesinde yapılan operasyonu basına ve kamuoyuna kabul ettirmek biraz daha zordu. Orada da Sırp saldırıları vardı, orada da hayatını kaybeden Kosovalılar olmuştu ama durum Bosna'dakinden biraz daha farklıydı.

Amerikan basınında Kosova'ya yapılan müdahale hakkında birçok eleştirisel makale yayınlandı. *Newsweek*'in 5 ve 12 Nisan 1999 sayılı nüshalarındaki başlıklar, eleştirilerin niteliği hakkında yeterince fikir veriyor: "Yugoslavya'da oyunun sonu nasıl gelecek?", "İşler fiyaskoya döneceğe benziyor." Eski Dışişleri Bakanlarından Henry Kissinger'in yazdığı "Tarihi Yaralamak" başlıklı makale de bu konuda Clinton Hükümeti'ne yönelik eleştirilerle doluydu.

Sonunda NATO'nun müdahalesi başarılı oldu ve Kosovalılar özgürlüklerine kavuşturuldu. NATO hiçbir kara kuvveti kullanmadan, sadece Hava Kuvvetleri'yle sonuç almıştı. Hiçbir asker kaybedilmemişti. Artık Kosova'ya adım adım demokrasinin gelmesi ümit ediliyordu. Bunlar güzel umutlardı. Peki, Amerikan basını bu sonucu yeterince olumlu karşıladı mı? *Newsweek*'in 14 Haziran 1999 tarihli sayısındaki başlık şöyleydi: "Bedel ödenerek kazanılan zafer."[247] Sanki başka zaferler hiçbir bedel ödenmeden kazanılmış gibi...

Toplumu derinden sarsan olaylardan sonra hükümet daima gazetecilerden anlayış ve destek bekleyecekti. İlk bakışta medyaları ikna etmenin zor göründüğü bazı durumlarda, üst düzeydeki siyasetçilerin bir beyanı bile medyaları hükümetin yanında yer almaya yönlendirebiliyordu. Örneğin, Colin Powell'ın Birleşmiş Milletler'de yaptığı konuşmada, Irak'ın elinde kitle tahrip silahlarının bulunduğunu iddia eden konuşmasından sonra Amerikan kamuoyunun tutumu birden

(247) Entman, s. 98-100.

değişmişti. Powell'ın iddiasına göre, Irak'ın elinde 16.000 topu kimyasal silah başlıklarıyla donatabilecek olanaklar vardı. Amerika'nın dört büyük gazetesinde bu bilgilere dayalı 586 haber veya yorum yayınlandı. Bu bilgiler halkın büyük bölümünü ikna etmişti. O konuşmadan sonra halkın sadece % 17'si Amerikan Hükümeti'nin Irak politikasına karşı olduğunu söylüyordu. Bush'un Irak'a karşı savaş açma yaklaşımına karşı çıkanların oranı % 6'dan ibaretti. Başka bir araştırma Amerikalıların % 71'inin savaş yanlısı, sadece % 3'ünün savaş karşıtı olduğunu gösteriyordu.

Brent Scowcroft gibi ünlü strateji uzmanlarının, 11 Eylül saldırılarıyla Irak arasında bağlantı kurmanın yanlış olacağı yolundaki uyarılarına rağmen, Bush yönetimi dışişleri bakanının bir konuşmasıyla kamuoyunu tersine çevirebilmişti. Amerika'nın Irak operasyonunun başlamasından dört ay sonra yapılan bir kamuoyu yoklamasına göre, Amerikalıların % 72'si Irak'ın El Kaide'yle işbirliği yaptığına ve bu örgütün kimyasal silah üretimine destek olduğuna inanıyordu.[248] Aslında Amerikalı yetkililer görüştükleri Avrupalı diplomatlara Irak'ta ucundan duman tüten bir silah görmediklerini söyleyerek, Irak'ın 11 Eylül saldırılarına destek verdiğine dair bir kanıta ulaşamadıklarını bildiriyorlardı ama karar verilmişti: hedef Irak olacaktı.

Peki, niçin Suudi Arabistan değil de Irak? Çünkü Suudi Arabistan'la Amerika arasında yakın ilişkiler vardı. Bölgenin ve dünyanın en büyük petrol üreticisi olan Suudi Arabistan, Amerika'nın dostu olarak kalmaya devam edecekti. Irak ise farklıydı. İran'la yaptığı savaşta Amerika Irak'ı desteklemişti ama Kuveyt'i işgalinden sonra şartlar değişmişti. Artık Amerika Irak'la yakın ilişkiler içinde değildi. Bölgedeki büyük bir petrol üreticisi olan ve Amerika'yı rahatsız edici politikalar izleyen bir ülkenin hedef alınması daha doğru olurdu. En azından yönetim böyle düşünüyordu. Kamuoyu da bu doğrultuda etkilenebildiğine göre, Amerikan medyalarına düşen bu politikaları desteklemek olacaktı. Öyle de oldu.

Sonunda bütün bu savaşa gerekçe olarak kullanılan kitle tahrip silahları ne oldu? Savaştan sonra Amerikalı uzmanların yaptıkları araş-

(248) Entman, s. 111.

tırmalarda tek bir kimyasal silah bile bulunamadı. Şimdi bu durum halka nasıl anlatılacaktı? Bazı yetkililer esas amacın bu silahları bulup etkisiz kılmak değil, Amerika'nın gücünü etkili kılmak için bölgeyi yeniden şekillendirmek ve kökten dinci İslami terör örgütlerini besleyen koşulları ortadan kaldırmak olduğunu söylemeye başladılar.[249] Bu hedefe ulaşılabildi mi? Hayır. Amerika'nın işgalinden sonra terör örgütleri Irak'ta giderek daha büyük güç kazandılar. Bazıları Irak'ın içindeki hedeflere çok sayıda saldırı düzenleyerek yalnız askerler arasında değil, sivil halktan da çok sayıda insanın hayatını kaybetmesine yol açtılar. 2013 yılında terörist saldırılar sonucunda bir ayda öldürülen sivillerin sayısı bazen 1.000'e ulaşıyordu. PKK ve PJAK gibi terör örgütleriyse, Türkiye ve İran sınırından geçerek bu ülkelerde binlerce insanın ölümüne yol açan saldırılar yapıyorlardı. Irak'ta bunları durdurmaya istekli hiçbir siyasi veya askeri güç yoktu. Bütün bunlara rağmen Amerikan medyasının büyük çoğunluğu, Irak'a müdahalenin haklı, çekilmenin de doğru kararlar olduğunu savunmaya devam ediyordu. Hatalı olanlar, Amerika'nın Irak'a müdahalesini eleştirenlerdi.

Bütün bu örnekler, Amerikan başlıca medya kuruluşlarının önemli dış politika konularında hükümetin yanında yer almaya devam ettiklerini gösteriyor. Savaş yıllarında ve Soğuk Savaş döneminde de Amerikan medyası benzeri bir çizgi izliyordu. Bu durumda, Soğuk Savaş koşulları bittikten sonra basının genel yaklaşımının değişmemesi neyle açıklanabilir? Hükümetin basını etkileme gücüyle ve gazetecileri ikna etme kabiliyetiyle mi? Yoksa basın mensuplarının vatanseverlik duygularıyla mı? Medya kuruluşlarının sahiplerinin tercihleriyle mi? Belki de hepsinin bunda payı var.

Bu genel görünüm acaba sadece Amerikan medyaları için mi geçerlidir? İngiliz basınının, İngiltere için önem taşıyan dış politika konularında hükümetin yanında yer aldığının örnekleri az mıdır? Aynı şey örneğin Fransız ve Alman basını için de söylenemez mi? O ülkelerden de birkaç örnek:

İngiltere'nin Falkland adalarını işgal eden Arjantin'e karşı yaptığı

(249) Entman, s. 117.

askeri operasyon, İngiliz halkının büyük çoğunluğu tarafından desteklendi. Basın da geniş ölçüde destek verdi. İngiltere'nin ünlü *The Times* gazetesi, 3 Nisan 1982 tarihli nüshasında Arjantin'in Falkland adalarını işgalini "Hitler zamanından beri görülmemiş bir saldırganlık ve yayılmacılık örneği" olarak verdi. Arjantin yönetiminden de "faşist yöneticiler" olarak söz etti. Buna karşılık Arjantin basını da kendi hükümetini çok kuvvetli ifadelerle savundu. BBC dengeli bir yayın politikası izlemeye çalıştıysa da, İngiliz basını ve kamuoyu çoğunlukla kendi hükümetinin sözcüsü gibi yayın yaptı.

İngiltere'nin yıllardan beri Kıbrıs konusunda izlediği politikaya da İngiliz basını büyük ölçüde destek verdi. Türkiye'nin antlaşmalardan kaynaklanan haklarına dayanarak yok edilmek istenen bir halkı kurtarmak için yaptığı müdahale İngiliz Hükümeti tarafından hiç de hoş karşılanmamıştı. İngiliz basınının tutumu da farklı olmadı.

İngiltere'nin, Akdeniz'in batısında da Cebelitarık sorunu vardı. 300 yıldan beri İngiltere ile İspanya, İber yarımadasının güney ucundaki stratejik öneme sahip bu kayalığın kime ait olması gerektiği konusunda anlaşamıyorlardı. Tabii İngiliz basını İngiltere'nin, İspanya basını da İspanya'nın haklı olduğunu savunuyordu.

Almanya'da Devlet Politikası ve Medya

Medyaların hükümetin önemli konulardaki dış politikasını güçlü biçimde destekledikleri ülkelerden biri de Almanya. Zaman zaman hükümeti eleştiren yazılar yazılsa da, bir bütün olarak bakıldığında Alman basınının büyük bölümünün önemli dış politika konularında hükümeti destekler yönde yayın yaptığı görülür. Türkiye'yle ilgili konularda da böyledir. Örneğin Almanya Kürt konusuna öteden beri büyük önem verir. Kürtlerin haklarının korunması Alman dış politikasının önceliklerinden biridir. Her vesileyle Türkiye'ye bu konuda "telkinler"de bulunulur.

Almanya'daki PKK faaliyetlerine Alman Hükümeti'nin ve basınının bakış açısı da dikkat çekicidir. Bonn'daki büyükelçilik yıllarımda PKK yandaşları Türk temsilciliklerine, Türk Hava Yolları'na ve Türk bankalarına yılda yaklaşık 100 civarında saldırıda bulunuyorlardı. Alman makamları güvenlik önlemleri almaya özen gösteriyorlar

ama PKK'yı yasaklama yoluna gitmiyorlardı. Alman basınında sık sık Türkiye'nin Kürt kökenlilere yaptığı baskılar ve uyguladığı şiddetle ilgili haberler yer alıyordu. Ancak Almanya 1993 yılına kadar PKK'yı yasaklamadı. PKK'lıların düzenlediği bir saldırıda bir Türk vatandaşının hayatını kaybetmesinden sonra bu tutumlarını değiştirmek zorunda kaldılar ve o gün PKK'yı ve ona bağlı 33 derneği yasaklama yoluna gittiler. Ancak bu yasaklama kararına rağmen, Türkiye'de suç işledikten sonra Almanya'ya kaçan teröristlerin Türkiye'ye iadesine yanaşmadılar. Bunların Türkiye'de idam edileceği veya kötü muamele göreceği gibi kaygılar ileri sürerek iade yoluna gitmediler. Oysa Türk parlamentosu 1984 yılından sonra hiçbir idam kararını onaylamamıştı ve Türkiye'ye iade edilecek PKK'lıların kötü muamele görmeyecekleri yolunda Alman makamlarına teminat verilmişti.

Öyle anlaşılıyor ki, esas kaygıları PKK'nın Almanya'nın menfaatlerine karşı zarar vermesi, örneğin Alman turistlere saldırıda bulunmasıydı. Turistlerin yoğun olarak bulundukları illerimizde bazı saldırılar da olmuştu. PKK Alman Hükümeti'ni Türkiye'yi desteklememesi için uyarıda bulunuyor, hatta tehdit ediyordu. Almanya böyle kaygı verici gelişmeler olmaması için bir yandan PKK'yı yasaklıyor, ama bir yandan da suç işlemiş PKK'lıların Türkiye'ye iadesi yoluna gitmeyerek örgütü tahrik etmekten kaçınıyordu. Acaba PKK'lıları Alman hedeflerine saldırmamaları için yatıştırmaya çalışan, bu amaçla Şam'a kadar gidip PKK lideriyle görüşen Alman yetkililer de olmuş muydu? Kim bilir?...

Doğu ve Batı Almanya'nın birleştirilmesinden sonra Doğu Alman silahlı kuvvetlerine ait pek çok askeri malzeme federal hükümetin eline geçmişti. Bu malzemeler nasıl değerlendirilecekti? Bir bölümü Almanya'nın NATO kapsamında öteden beri yaptığı askeri yardım çerçevesinde Türkiye'ye verildi. Bazı malzemeler de başka ülkelere hibe edildi. Türkiye'ye verilen malzemelerin ağırlığını zırhlı personel taşıyıcılar oluşturuyordu. İşte bu zırhlı personel taşıyıcılarını Türkiye güneydoğu Anadolu'da PKK ile yaptığı mücadelede kullandığı gerekçesiyle, Almanya 1992 yılında Türkiye'ye karşı silah ambargosu ilan etti. Aslında bu araçlar, esas olarak bölgedeki sağlık görevlilerinin ve diğer devlet memurlarının tehlikeli bölgelerde güvenlik içinde taşın-

ması amacıyla kullanılıyordu. Almanya'ya göre bu bile kabul edilemezdi; Türkiye'ye bu silahlar NATO çerçevesinde verilmişti, sadece NATO operasyonlarında kullanılabilirdi, terörle mücadelede kullanılamazdı. Yani bu anlayışa göre, Türkiye şu veya bu yoldan sağladığı askeri malzemeleri nerede kullanacağına kendisi karar veremezdi. Söylenmek istenen buydu.

Bir NATO ülkesi, kendi verdiği silahlar terörle mücadelede kullanıldığı için başka bir NATO müttefikini cezalandırmak istiyordu. İşin özeti buydu. Peki, PKK teröristleri bir NATO ülkesi olan Türkiye'nin sınırlarından girip askerleri şehit ettiği, çok sayıda sivili öldürdüğü zaman bu aynı zamanda NATO'nun ortak savunmasına zarar vermiyor muydu? Bu teröristlerin cezalandırılması için Türkiye'yle daha büyük bir dayanışma içinde olunması gerekmiyor muydu? Anlaşılan bunlar akla gelmemişti. O zamanlarda PKK'lıları destekleyen sivil toplum örgütlerinin baskısı ağır basıyordu.

Almanya'nın askeri ambargo kararı Türk halkının ve Almanya'daki Türklerin büyük tepkisine yol açtı. Almanya'da yaşayan vatandaşlarımız büyük protesto gösterileri yaptılar. Türkiye'deki birçok dükkân sahibi Alman mallarını vitrininden kaldırdı. Alman parası Markı kabul etmeyen dükkânların sayısı arttı. Türk-Alman ekonomik ve siyasi ilişkilerinin bundan zarar görebileceği kısa zamanda anlaşıldı. Ambargo birkaç hafta içinde sona erdirildi. İki hükümet bir diplomatik çıkış yolu buldular.

Ambargonun kaldırılmasından birkaç hafta sonra Dışişleri Bakanı Hans-Dietrich Genscher istifa etti. Onun istifasını bu krize bağlayanlar da oldu ama kendisi istifasının bununla ilgisi olmadığını belirtti. Genscher, daha sonraki yıllarda Türk dış politikasını destekleyen bazı konuşmalar yaptı ama bu olayın izleri kolay kolay silinmedi.

Almanya'nın Kürt Politikası

Alman Hükümeti'nin her vesileyle Kürtleri destekleyen politikasını Alman basını nasıl karşıladı? Basının genel çizgisi hükümeti destekler nitelikteydi. PKK'yı bir terör örgütü olarak kabul edip eleştiren haberlerin ve yorumların sayısı az değildi. Ancak Türkiye'de suç işledikten sonra Almanya'ya gelen PKK'lıların iade edilmemesini ve

Alman Hükümeti'nin bunlara karşı sergilediği müsamahakâr tutumu eleştiren yazılara pek rastlanmıyordu. Tam tersine, bazı kilise örgütleri gibi sivil toplum kuruluşlarının bunların iadesini engellemek için sarf ettikleri çabaların kamuoyundan destek gördüğü anlaşılıyordu. Türk diplomatlarına ve Almanya'yı ziyaret eden Türk devlet adamlarına gazeteciler tarafından sorulan soruların başında Kürt meselesi geliyordu.

Başbakan Tansu Çiller'in, 20-24 Eylül 1993 tarihinde Almanya'ya yaptığı resmi ziyaret sırasında en büyük televizyon kanallarından birine verdiği mülakatta da aynı soru, biraz da ölçüyü aşan bir üslupla soruldu. Çiller'in cevabı kısa oldu: "*Siz Almanya'daki Türklere bizim Kürt vatandaşlarımıza tanıdığımız hakların onda birini tanırsanız sizden başka bir şey istemeyiz.*" Bu sözler büyük yankı yaptı. Ertesi günkü gazeteler Çiller'in cevabını ön plana çıkardılar. Kuşkusuz Türkiye'deki Kürt kökenli vatandaşlarımızla Almanya'daki vatandaşlarımızın statüsü farklıydı. Ama öyle de olsa, Çiller'in cevabı, Almanya'nın ve Alman basınının bu konuda sergilediği tek taraflı tutuma kuvvetli bir cevap oldu. Bu vesileyle Almanya'daki Türklerin siyasi alanda, çalışma hayatında, eğitimde ve toplum yaşamının birçok sahasında uğradıkları sıkıntılar da dile getirilmiş oluyordu. Alman Başbakanı Kohl bile, Türkiye'ye yapılan bazı ölçüsüz eleştiriler üzerine, "*Hepimiz camdan evlerde oturuyoruz. Başkasının evini taşlamaya kalkarsak kendi evimizin camını kırabiliriz,*" demek ihtiyacını duymuştu.

Gerçekten Almanya'da yargılanan bazı PKK'lıların mahkûm edilmesine rağmen, bu örgütün Almanya'dan tamamen tasfiyesi için adım atma yoluna gidilmediği açıkça görülüyordu. Alman basını ve sivil toplum örgütleri bu konuda ne diyordu? Çok büyük bir bölümü hükümetin politikalarını destekliyordu. Sadece Türkiye'deki Kürtlerin durumuyla ilgili de değil. Adeta bölgedeki bütün Kürtlerin savunuculuğunu yaparcasına...

Gene Kürtlerle ilgili diğer bir gelişme de şu oldu: Alman Hükümeti Kuzey Irak'taki Kürtlere "insani" yardım yapmak istiyordu. Türk Hükümeti'nden de izin alarak, 60 kamyon dolusu malzemeyi Türkiye üzerinden Irak'a gönderilmek üzere yola çıkardılar. Ancak bu kam-

yonların Türk gümrüğünden Irak'a geçişleri sırasında yapılan kontrollerde askeri amaçla da kullanılabilecek bazı malzemeler bulundu. Bunların geçişine izin verilmedi. Alman basınında bu konuyla ilgili Alman makamlarının eleştirildiği pek duyulmadı.

1993 yılında Möln ve Solingen şehirlerinde yaşayan bazı Türklerin evleri kundaklanmış ve çıkarılan yangınların sonucunda Möln'de üç, Solingen'de ise beş Türk vatandaşı hayatını yitirmişti. Bunların arasında çocuk yaşta olanlar da vardı. Türk basını ile birlikte dünya basını buna büyük tepki gösterdi, yabancı düşmanlığını kınayan yayınlar yapıldı. Alman basını ve halkının çoğunluğu da bu olaylara güçlü tepkiler gösteriyordu. Yüzbinlerce kişinin katıldığı protesto gösterileri düzenlendi, protesto amaçlı fener alayları yapıldı. Peki, bu saldırılar hangi çağdışı düşüncelerin eseriydi? Gençleri bu yola sevk edenler kimlerdi? Bu konuda Başbakan Kohl'ün başkanlığında yapılan ve benim de davet edildiğim toplantılardan pek bir sonuç çıkmadı.

Almanya'daki yabancı düşmanlığının altında ne yatıyordu? Bunu araştıran kurumlardan biri, merkezi Kaliforniya'da olan ve Nazi savaş suçlularını araştırıp adalete teslim etmeyi kendine görev edinen Simon Wiesenthal Enstitüsü'ydü. Solingen saldırısından yaklaşık altı ay sonra bu enstitünün temsilcileri beni Bonn'daki büyükelçilik makamında ziyaret etti. Bu olayların Almanya'da yaşayan Yahudiler üzerinde de çok olumsuz etkiler yaptığını ve kaygı uyandırdığını, o nedenle enstitü olarak bu gibi eylemleri yapanların kökenleri konusunda bir araştırma yapmaya gerek duyduklarını söyledi.

Görünüşe bakılırsa, bu araştırmayı yaparken bazı İsrail kuruluşlarından da yardım almışlardı. Kendini Nazizme sempati duyan zengin bir Amerikalı gibi tanıtan bir arkadaşlarının neo Nazi çevreleriyle ilişki kurmasını sağlamışlardı. Bu kişi onlara büyük maddi yardım yapmak istediğini, bunun için neo Nazilerin lider kadrosuyla temasa geçmeyi arzu ettiğini söylemiş. Onlar da bu zatı örgütlerinin önemli kişileriyle tanıştırmışlar. O da yaptığı görüşmelerin bir bölümünü ses ve görüntü kaydına almış. İşte bu verilere dayanarak bir rapor hazırlamışlar. Wiesenthal Enstitüsü'nün temsilcileri bana bu raporun bir örneğini verdi. Raporda son derece dikkat çekici bilgiler vardı. Nazi döneminde sorumluluk üstlenmiş bazı kimselerin çocuklarının veya

torunlarının neo Nazilerle temas halinde olduğu, hatta bunları yönlendirdiği anlaşılıyordu.

Yetkililer bana, bu bilgileri biraz sonra düzenleyecekleri basın toplantısında Alman kamuoyuna açıklayacağını söylediler. O akşam bütün Alman televizyonlarını büyükelçilikteki arkadaşlarımla birlikte dikkatle izledik. Hiçbirinde bu basın toplantısıyla ilgili bilgiye rastlayamadık. Ertesi sabah yayınlanan gazetelerde de buna ilişkin bir haber görmedik. Herhalde Wiesenthal Enstitüsü yetkilileri bu basın toplantısını yapmaktan vazgeçmiştir, diye düşündük. O akşam yetkililer tekrar ziyaretime geldiler. Basın toplantısını iptal etmediklerini, daha önce öngördükleri gibi yaptıklarını, çok sayıda Alman televizyonu ve gazetelerinin muhabirlerinin bu basın toplantısını izlediğini, ancak medyalarda buna ilişkin herhangi bir bilginin yer almadığını, Alman makamlarının herhalde bu bilgilerin kamuoyuna yansıtılmaması için basına "telkinde" bulunmuş olabileceğini tahmin ettiklerini söylediler. Öyle mi olmuştu, yoksa başka bir nedenle mi bu bilgiler yayınlanmamıştı? Bu kadar önemli bilgilerin Alman kamuoyu açısından haber değerinin olmadığı düşünülebilir miydi?

Bu olaydan kısa bir süre sonra adalet bakanımız Almanya'yı ziyaret etti. Alman adalet bakanıyla görüşmesinde yabancı düşmanlığı konusu da ele alınırken, Simon Wiesenthal Enstitüsü'nün araştırmasından ve raporundan söz ettik. Bakan bu rapordan habersiz göründü. Bir örneğini verdik. Daha sonra bu rapordaki bilgileri değerlendirdiler mi, değerlendirme lüzumu görmediler mi bilemeyiz. Ama Alman basınında o yıllarda neo Nazilerin eylemlerini değerlendirirken, eski Nazilerin çocuklarının ve torunlarının oynadıkları rol konusunda dikkat çekici bir habere rastladığımızı hatırlamıyorum.

Ancak şu noktayı da belirtmek gerekiyor: Alman basını bir bütün olarak yabancı düşmanlığını kınayan yayınlar yaptı. Yabancılara karşı saldırıda bulunanları suçladı. Ama yabancıların hayatına mal olan yangınlar çıktığında veya saldırılar olduğunda, bu yangınların yabancı düşmanlarının eseri olduğunu Alman makamları kolay kolay kabul etmediler. Ludwigshafen'de dokuz vatandaşımızın ölümüne yol açan yangın bunun örnekleri arasında. Ludwigshafen'daki yangında ölen vatandaşlarımızın cenazesine o zamanki CHP Genel Başkanı

Deniz Baykal'la beraber katıldık. Büyük acı veren bir manzaraydı. Ölenlerin bazıları çocuktu. Bu yabancı düşmanlarının eseri idiyse, sorumlular mutlaka yakalanıp cezalandırılmalıydı. Alman devletini üst düzeyde temsil eden kimsenin cenazede bulunmaması dikkatimizi çekti. Oysa Solingen'deki kundaklama olayında hayatını kaybeden vatandaşlarımızın cenazesine bizzat Almanya Cumhurbaşkanı Richard von Weizsäcker katılmıştı. Öyle anlaşılıyor ki, Alman makamları Ludwigshafen'daki yangının siyasi nedeni olmadığını, bir elektrik kontağından çıktığını düşünüyorlardı. Belki de öyleydi. Gene de yanan binanın duvarlarına kazınmış Nazi sembolleri dikkatimizden kaçmadı. Alman makamları bu konuyu daha kapsamlı biçimde incelemeli ve gerçekleri ortaya çıkarmalıydı. Bazen gerçekler yıllar sonra anlaşılabiliyordu. Örneğin "dönerciler cinayeti" denilen ve yedisi Türk sekizi yabancının ve bir Alman polisinin öldürülmesi olayında sorumluluğun neo Nazilerde olduğu yıllar sonra ortaya çıkarılabilmişti. Diğer bazı olayların gerçek nedeni henüz resmen belirlenemedi.

İşte bu anlatılanlar, yalnız Amerika'da veya İngiltere'de değil, başka ülkelerde de medyaların kendi hükümetlerinin dış politika tercihlerine destek olduklarının örneklerini oluşturuyor. Aynı zamanda hükümetlerin de önemli stratejik çıkarları söz konusu olduğunda medyalardan bir diplomasi silahı gibi yararlandıklarını gösteriyor.

Batı ülkelerinin medyaları, yukarıda anlatılan olaylarda hükümetlerine bu kadar destek verdiğine göre, başka uluslararası meselelerde de aynı desteği esirgemiş olduğu düşünülebilir mi? Yani başka uluslararası ihtilaflarda bu gazetecilerin büyük bölümünün, tarafsız gazetecilik anlayışıyla ve kendi hükümetlerinin tutumunu bir tarafa bırakarak, haklıyla haksızı birbirinden ayırdığı, daima haklının yanında yer aldığı söylenebilir mi? Türkiye'nin uzunca bir zamandan beri yaşadığı tecrübeler bu açıdan ilginç örneklerle dolu.

Türkiye'nin Dış Politika Sorunları ve Yabancı Basın

19. ve 20. yüzyılların başlarında dünya basının Türkiye'yle ilgili gelişmeleri nasıl yansıttığının örnekleri yukarıdaki bölümlerde anlatıldı. Daha yakın tarihlerde de benzeri durumlar yaşandı. Kıbrıs gi-

bi Ermeni meselesi, Kürt sorunu, Patrikhane'nin talepleri, Avrupa Birliği'nin beklentileri gibi konularda, ilgili devletlerin izledikleri politikalarla o ülkelerin medya tutumu arasında büyük benzerlikler görüldü. Bu sadece insan hakları, özgürlükler gibi Türkiye'de de pek çok kişinin paylaştığı eleştirilerle sınırlı kalsa pek dikkat çekmeyebilirdi. Ama benzerlik siyasi yönü ağır basan konularda olunca ilgi çekici oluyor.

Özellikle Türkiye'nin AB'ye üyelik başvurusunu yaptığı 1987 yılından sonra, Avrupa Parlamentosu'nun başını çektiği yorum ve değerlendirmelerde bir nokta dikkati çekiyor. Bu değerlendirmelerin büyük çoğunluğunda, yaklaşık 35 yıldan beri Türkiye'de işbaşına gelen bütün hükümetlerin söz konusu ihtilaflı meselelerde neredeyse daima haksız ve Türkiye'yle ihtilaflı olan Yunanistan'ın, Kıbrıs Rum Yönetimi'nin, Ermenistan'ın ve Kürt grupların da neredeyse daima haklı olduğu izlenimi yaratılmaya çalışılıyor.

Yabancı basının da genel tutumu da bundan pek farklı değil. Kıbrıs konusu dikkat çekici bir örnek. Kıbrıs meselesine, yıllardan beri Türklerle Rumlara uluslararası alanda ve yabancı basında tarafsız bir yaklaşımla bakıldığını ve her iki tarafın da görüşlerinin gene tarafsız bir yaklaşımla dünya kamuoyuna yansıtıldığını söylemek mümkün değil.

Örneğin, çok önemli kişilerle yaptığı röportajlarla ün kazanan İtalyan gazeteci Oriana Fallaci, 1974 yılının Kasım ayında Makarios'la bir röportaj yaparak onun en aykırı görüşlerini bile dile getirmesine olanak sağlamıştı. O görüşmede Kıbrıs Türkleri'nin ne düşündüğü de Makarios'un ağzından yansıtılıyordu. Fallaci, tarafsız bir gazetecinin yapması gerekeni yaparak, Makarios'un iddiaları hakkında Kıbrıs Türkleri'nin lideri Denktaş'ın da görüşlerini almış mıydı? Onunla da bir röportaj yapmış mıydı? Hatırlanmıyor.

Kuşkusuz Fallaci iliştirilmiş bir gazeteci değildi, ama sonuç itibariyle onun tartışmalı bir konuda tarafların sadece birinin görüşlerine yer vermesi, iliştirilmiş gazetecilerin gelişmeleri sadece taraflardan birinin gözüyle yansıtmasından pek de farklı değildi.

Gerçekten Kıbrıs konusunda Batı ülkelerinin savunduğu görüşlerin o ülkelerin basını tarafından büyük ölçüde desteklendiği görülü-

yor. Yabancı basına hâkim olan genel yaklaşıma göre, 1964 yılından itibaren Makarios'un Türkleri silah yoluyla tasfiye etmesinde, onları devletin bütün siyasi ve idari organlarından çıkarmasında, kısaca Türklerin adadan tasfiye edilmesi için çaba göstermesinde o kadar da şaşılacak bir şey yoktu.

Gözlerden saklanamayacak bazı vahşet olaylarının dışında hemen her konuda Kıbrıslı Rumlar ve onları destekleyen Yunanistan haklıydı. Kıbrıs'ta çözüm olmuyorsa, bunun sebebi Türkiye'nin ve Kıbrıslı Türk liderlerin uzlaşmaz tutumuydu. Bu sorunu çözmenin tek yolu da Türkler üzerinde baskı yapmaktı. Bu baskılar sonuç vermezse, ikinci yol daha fazla baskı yapmaktı. Zaten 1974 yılındaki darbede devrildikten sonra Kıbrıs'tan kaçan Makarios'un dönüşünde dile getirdiği hedef de, Kıbrıs sorununun çözümü için "Türklerle uzun vadeli mücadele"den başka bir şey değildi. Yani Kıbrıs meselesinin uzlaşmayla değil mücadeleyle çözüleceğine inanıyordu ve büyük devletlerle dünya basınının kendisini destekleyeceğinden kuşku duymuyordu.

1983 yılında Rumların uzlaşmaz tutumları sonucunda daha fazla devletsiz yaşamayacaklarını gören Türklerin Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ni ilan etmesi de Batı ülkelerinde, hatta Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde ve yabancı basında tepkiyle karşılandı. Bunların hepsi söz birliği etmişçesine bunu "tek taraflı bağımsızlık ilanı" olarak gördüler ve kabul edilemez buldular.

Peki, farklı düşüncelerin özgürce savunulabildiği toplumlar olarak bilinen ve demokrasinin öncüsü olduğunu iddia eden ülkelerden hiç farklı ses çıktı mı? Örneğin Kıbrıslı Türkler'in bağımsızlık ilan etmekte haklı sebepleri olduğunu düşünen tek bir ülke, tek bir siyasi parti, tek bir önemli siyasi lider, tek bir yayın organı yok muydu? Vardıysa bile onların sesi pek duyulmadı. Hemen hemen hepsi koro halinde Türkleri suçlayıcı yayınlar yaptılar.

Başka ülkelerdeki bazı etnik grupların bağımsızlık ilan etme düşüncesine kuvvetle destek verenler bile, nedense sıra Kıbrıs Türkleri'ne gelince ya tepki gösterme veya sessiz kalma yolunu seçiyorlardı. Kıbrıslı Türk liderler bu tek taraflı tutuma tepki gösterdiler ama karar verilmişti. Türkler haksızdı, Kıbrıs sorununun çözümlenememesinin sorumluluğu Türklere aitti!

Hiç değilse insani konularda farklı görüşler savunan ülkeler veya partiler çıktı mı? Örneğin Kıbrıslı Türkler'e karşı ambargo konulmasının ve bu ambargoların uzun yıllar boyunca sürdürülmesinin insan hakları açısından haksız olduğunu ve bunların kaldırılması gerektiğini söyleyen liderler çıkmadı mı? Pek çıktı denilemez. Yabancı basında bu yolda etkili yayınlar yapıldı mı? Bu da söylenemez.

Kıbrıs konusunun yukarıda sözü edilen diğer konulardan farkı neydi? Soğuk Savaş yıllarında Amerika ve diğer NATO üyesi ülkeler daima Sovyet tehdidi unsurunu ve komünizmin yayılması tehlikesini ön plana çıkarıyorlardı. Ancak Kıbrıs meselesinin Sovyet tehdidiyle doğrudan ilgisi yoktu. Her ne kadar Kıbrıs adasının coğrafi önemi, bölgedeki petrol üreten ülkelere ve Süveyş Kanalı'na yakınlığı gibi konular stratejik açıdan önem taşısa da, Kıbrıs sorunu Doğu ile Batı arasındaki bir ihtilaf değildi. O nedenle sanki Türk tarafı Sovyetler Birliği'nden yana politika izliyormuş da, Batı ülkeleri o nedenle güneydeki Rumları destekliyormuş gibi bir yaklaşım da söz konusu olamazdı. Bazı büyük devletlerin, Rusların "batırılamaz bir uçak gemisi" olarak nitelendirdikleri Kıbrıs'ta önemli stratejik menfaatleri vardı ve orada Türklerin karşılaştıkları haksızlıkların sözcülüğünü yapmak onların öncelikli bir hedefi değildi. O ülkelerin basını da bu nedenle hükümetlerinin politikalarının peşinden gidiyordu.

Orada iki toplum vardı. Türklerle Rumlar 300 yılı aşkın zamandan beri barış içinde olmuş, 100'den fazla köyde birlikte yaşamışlardı. 1955'te silahlı bir terör faaliyetine dönüşen Enosis, yani Yunanistan'la birleşme hareketinin sonucunda birbirlerine hasım haline getirilmişler ve aralarında çatışmaya zorlanmışlardı. Bu durum Batı ülkelerini gerçekten rahatsız ediyor muydu? Kuşkuludur. Onların önceliği başkaydı.

Londra ve Zürih antlaşmalarıyla İngilizlere bırakılan Dikelya ve Akrotiri üsleri, bu ülkeye stratejik açıdan büyük bir avantaj sağlıyordu. Üsler Rumların yoğun olarak yaşadıkları bölgelerin yakınındaydı. Elektriğini ve suyunu Rumlardan alıyordu. Üslerde çalışanların çoğu Rum'du. İngilizlerin tarafsız davranması Rum yöneticilerinin ve halkının tepkisini çekebilirdi ve sonunda İngilizler bundan zarar görebilirlerdi. O zaman yapılacak iş Rumları desteklemek ve Türklere bas-

kı yaparak onları Rumların istediği çizgiye çekmekti. Daha da önemlisi, İngilizler oradaki üsleri vasıtasıyla edindikleri stratejik üstünlüğü, belki Amerikalılarla paylaşabilirlerdi ama başka bir ülkeyle değil. O ülke müttefikleri bile olsa...

Ancak burada dikkati çeken nokta şuydu: Kıbrıs konusunda, başta İngiltere olmak üzere Avrupa ülkelerinin neredeyse istisnasız olarak tamamının Amerika'yla aynı çizgiyi izlemeleri şaşırtıcı değil miydi? Nasıl oluyordu da, başta Irak olmak üzere, yakın geçmişteki Grenada, Libya ve Panama operasyonlarında Amerika'nın peşinden gitmeyen ülkeler bile, Kıbrıs sorunu gündeme gelince Amerika'nın arkasında birleşebiliyorlardı? Nasıl oluyordu da, Kıbrıs Türkleri çok haklı nedenlerle bağımsızlıklarını ilan ettiklerinde hiçbir ülke bu bağımsızlığı tanımamış veya tanıyamamış, tanımak isteyenler de "güçlü telkinler"in sonucunda bundan vazgeçmek zorunda kalmışlardı?

Bu durum sadece Amerika'daki ve diğer ülkelerdeki Rum lobisinin etkisiyle açıklanabilir miydi? Herkesin bildiği gerçek, Washington'daki en güçlü lobinin Amerikan Hükümeti olduğudur. Zaman zaman Yahudi lobisinin, Rum lobisinin ve Ermeni lobisinin etkisinden bahsedilir ama Amerika, kendi ulusal çıkarları söz konusu olduğunda bu lobilere rağmen hareket etmesini bilmiştir. Özellikle Yahudi lobisinin nasıl çalıştığına aşağıda ayrıca değineceğiz. 1956 yılında İngiltere ve Fransa'yla beraber Süveyş harekâtını yapan İsrail'i durduran Amerika değil midir? Amerika'nın politikasına aykırı bir tutum izlemekte ısrar eden Yunanistan'ın, Washington büyükelçisine en ağır ifadelerle tepki gösteren Başkan Johnson değil midir?

Öyle anlaşılıyor ki, Kıbrıs'la en yakından ilgilenen İngiltere ve Amerika'nın adadaki ortak stratejik menfaatleri o kadar önemlidir ki, bu ülkeler Kıbrıs'ta doğrudan stratejik menfaati olmayan devletleri de bu politikalarını desteklemeye veya en azından bunlara karşı çıkmamaya ikna edebilmişlerdir.

Bunun somut örnekleri de var: Almanya'da büyükelçilik yaptığım yıllarda, Kıbrıs konusunda bazı "telkinler"de bulunmak isteyen Alman makamlarına görüşlerimizi haklı nedenleriyle anlattığı-

mız zaman, bize Kıbrıs konusunun kendileri için birinci derecede önemli bir mesele olmadığını, ancak bu girişimi yapmalarının konuyla yakından ilgili müttefikleri tarafından rica edildiğini söylemişlerdi.

Diğer bir örnek de şu: Kanada Dışişleri Bakanı Don Jamieson, 1979 yılının Eylül ayında ısrarla Ottowa'ya davet ettiği Dışişleri Bakanı Gündüz Ökçün'e, Kıbrıs konusunda ağır baskı niteliğinde bir girişim yapmaya çalıştığı zaman bu sözleri Amerika ve İngiltere namına söylediğini ifade etmişti. Yani Amerika ve İngiltere, bu ağır baskı girişimini Kanada üzerinden yapmayı tercih etmişlerdi. Türkiye bu baskı girişimine bizzat Başbakan Bülent Ecevit'in ağzından cevap vermişti ama bu vesileyle bazı ülkelerin nasıl birlikte hareket ettikleri de anlaşılmıştı.

İşte elli yıldan beri Kıbrıs'ta oynanan oyunların, siyasi girişimlerin, manevraların ve bütün bunları destekleyen medyaların tutumunu bu açıdan değerlendirmekte yarar var.

Bu konuda yabancı medyaların yazdıklarından birkaç örnek:

"Türkiye bilmelidir ki, Kıbrıs'la ilgili olarak izlediği tutum, silah satışı ve üslerle ilgili bir milyar dolarlık anlaşmanın Kongrede onaylanmasını tehlikeye düşürüyor." ("Kıbrıs'la İlgili Kötümser Rapor", *The New York Times*, 9 Haziran 1976)

"ABD Senatosu Dışişleri Komisyonu Raporu, Kıbrıs'ta ilerleme kaydedilmesinin tek yolunun ABD'nin Kıbrıs konusunda Ankara üzerinde daha güçlü baskı yapması olduğunu ileri sürüyor." ("ABD Senatosu'nun Türkiye'ye Yardımı Ertelemesi Önerildi", *International Herald Tribune*, 8 Eylül 1976)

"Kıbrıs Türklerinin gerici liderleri demokratik bir çözüme karşı çıkıyor." ("Adil Bir Çözüm İçin", *Berliner Zeitung*, 8 Mayıs 1976)

Avrupa ve Amerikan basınında buna benzer çok sayıda yazı yayınlandı. Bu yazılar, özellikle İngiltere ve Amerika'nın Kıbrıs konusunda Türkiye'nin tutumuna karşı izlediği baskı politikalarını savunuyor ve Kıbrıs Türkleri'ni suçlayıcı ifadeler içeriyordu.

Kıbrıs konusunda İngiltere'nin ve Amerika'nın izlediği, pek çok Avrupa ülkesinin de değişik ölçülerde destek olduğu Türk milletini rahatsız eden politikalardan bazıları şunlardı:

- Başkan Johnson'un 1964 yılında Başbakan İsmet İnönü'ye gönderdiği mektup.
- Makarios'un Türkleri silahla devlet yönetiminden dışlamasından sonra, onun hâlâ Kıbrıs devletinin tek meşru temsilcisi sayılması.
- Ecevit'in Kıbrıs'a ilişkin antlaşmalara uygun olarak yapmak istediği harekâta ısrarla karşı çıkılması, harekâtın yapılmaması için Ecevit'e baskı yapma girişimleri ve daha sonra Barış Harekâtı'nın sürekli biçimde eleştirilmesi.
- 1975 yılında Amerikan Kongresi'nin Kıbrıs Harekâtı nedeniyle Türkiye'ye askeri ambargo uygulama kararı.
- Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin kurulmasına güçlü tepki gösterilmesi ve "tek taraflı bağımsızlık ilanı" denilerek yıllardan beri buna karşı çıkılması. (Sanki bağımsızlık ilanı çok taraflı olabilirmiş gibi!)
- Denktaş'ın ve ondan sonra işbaşına gelen KKTC cumhurbaşkanlarının liderliğinin tanınmaması.
- Başka ülkelerin KKTC'yi tanımalarına engel olunması.
- Türkiye'ye, her vesileyle Kıbrıs'taki askerlerini çekmesi, Maraş'ın Rumlara geri verilmesi gibi birçok konuda tek taraflı taviz vermesi için baskı yapılması.
- Türkler açısından acı ilaç niteliği taşıyan Kofi Annan Planı'na destek verilmesi ve planın Türkler tarafından kabulü için baskı boyutuna varan kampanyalar yapılması.
- Kıbrıs Türkleri'ne haksız ambargolar uygulanması.

Peki, yabancı basın kendi ülkelerinin bu politikalarının hangisini haksız buldu? Bir bütün olarak bakıldığında hiçbirini. Bu durum nasıl izah edilebilir? Yukarıda da belirtildiği gibi, bütün bu konularda Türkiye ve Kıbrıs Türkleri hep yanlış ve haksız politikalar izledikleri için yabancı basının desteğini sağlayamadıkları söylenebilir mi? Makul sayılabilecek tek izah tarzı, o yabancı basının kendi ülkelerinin politikalarının arkasında durdurdukları için böyle yayın yaptıklarıydı.

Kıbrıs konusunda böyle olmuştur da Ermeni konusunda başka

türlü mü olmuştur? Orada da Ermenistan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra, başta ABD olmak üzere Ermenistan'a siyasi destek vermişler ve bu ülkenin Rusya'nın denetiminin dışına çıkarılarak, Batı dünyasıyla fiziki olarak doğrudan temas olanağına kavuşturulması için çalışmışlardır. Coğrafi açıdan bunun yapılabileceği tek ülke Türkiye'ydi. Oysa başta Hocalı katliamı olmak üzere, Azerilere karşı yürüttükleri silahlı mücadele sonucunda Ermeniler, Azerbaycan'a ait olan Yukarı Karabağ bölgesini ele geçirmiş, onun dışındaki bazı bölgeleri de alarak Azeri topraklarının % 20'sini işgal etmiş ve 1 milyon Azeri'yi göçe zorlamıştı. Türkiye de karşılıklı büyükelçilik açarak diplomatik ilişki kurma yoluna gitmemiş ve sınırı açmamıştı. Amerika'nın, Rusya'nın ve Fransa'nın öncülüğünde yürütülen Minsk Grubu çalışmalarında yıllardan beri ilerleme olmamış, Ermenilerin işgal ettikleri topraklardaki tek bir Azeri köyünü bile boşaltmaları sağlanamamıştı.

Bu düğüm nasıl çözülecekti? Amerika'nın ve diğer Batılı ülkelerin Ermenistan'ı Türkiye üzerinden Batı'yla doğrudan temasa geçirme projeleri nasıl hayata geçirilecekti? Bunun bir tek yolu vardı: Türkiye'ye baskı yaparak Ermenistan'la diplomatik ilişki kurmasını sağlamak ve Türkiye-Ermenistan sınırını açtırmak. Bu yapıldı. Cenevre'de bazı ülkelerin istediği doğrultuda Türkiye'yle Ermenistan arasında gizli görüşmeler gerçekleştirildi ve tam da bu sonucu verecek iki protokolün imzalatılması sağlandı. Peki, Türkiye'nin bu konuda o zamana kadar izlediği politikalar ne olacaktı? Üstelik Ermeniler, sözde soykırım iddialarını bütün dünyada Türkiye'ye karşı izledikleri siyasi saldırı politikasının bir unsuru gibi kullanmaya devam ederken, Türkiye böyle bir çözüme niçin razı olacaktı?

Bu soruların cevaplarını aramaya gerek yoktu. Büyük devletlerin menfaati bunu gerektiriyordu ve Türkiye de "uygun yöntemlerle teşvik edilerek" aynı çizgiye getirilmeye çalışılacaktı. Getirildi de... İmzalanan iki protokolde Ermenilerin taleplerinin hemen hemen hepsi vardı, Türkiye'nin taleplerinin hemen hemen hiçbiri yoktu! Türk kamuoyuna başarı gibi sunulmaya çalışılan konularda da Ermenistan Anayasa Mahkemesi'nin protokolleri bağlayıcı biçimde yorumlayan kararı, bunların Türkiye tarafından halka izah edilmeye

çalışılan yorumların ve izah tarzının Ermenistan tarafından hiçbir şekilde kabul edilmediğini ortaya koyuyordu.

Nasıl olmuştu da Rusya dışişleri bakanı da Cenevre'deki imza törenine katılmıştı? Bu çözüm Rusya'nın Ermenistan üzerindeki denetim imkânını zayıflatmayacak mıydı? Unutulmaması gereken nokta, Rusların iyi satranç oyuncusu olduğuydu. Bir kere, başka askeri yardımlar olmak üzere Rusların Ermenileri etkileyebilecek başka yolları vardı. İkincisi, böyle bir çözüm Minsk Grubu'nda Rusya üzerindeki baskıları azaltacak ve Ermenilerin Azeri topraklarını boşaltmaları yolundaki talepleri ikinci planda bırakacaktı. Muhtemelen bu durum, Türkiye'yle Azerbaycan arasındaki çok yakın ilişkilerin bir ölçüde soğutulması sonucunu verecekti. Bütün bunlar azımsanmayacak gelişmeler olacaktı. Ama hesap edilmeyen bir şey oldu. Türkiye'yle Ermenistan arasında imzalanan protokollere bir yandan Türkiye'deki muhalefet, bir yandan da Azerbaycan Cumhurbaşkanı Aliyev karşı çıktı ve protokoller onaylanmadı.

Peki, dünya basını bu gelişmeyi nasıl yorumladı? Cenevre'de imzalanan protokoller büyük destek gördü. Türkiye'nin yıllardan beri savunduğu, "sınırın açılması için Yukarı Karabağ meselesinin çözülmesi ve Ermenilerin Azeri topraklarından çekilmesi gerektiği" yolundaki tezini destekleyen çıkmadı. Yabancı basın bir kere daha kendi hükümetlerinin politikalarını destekleyen bir çizgi benimsemişti.

Kürt konusundaki gelişmeler de farklı olmadı. O konuda da Batı ülkelerinin beklentileri vardı. Bu beklentiler, David Philip adlı Amerikalı bir uzmanın başkanlığında oluşturulan bir komitenin 2007 ve 2009 tarihli raporlarında yer alıyordu. O raporların özü şuydu: Türkiye PKK terör örgütüyle mücadele etmemeli, siyasi çözüm aramalıydı. PKK'lılara af çıkarılmalıydı. Türkiye yeni bir anayasa hazırlamalı ve bu anayasada Türk kelimesine yer verilmemeliydi. Bu raporu mecliste açıklamamız, öyle anlaşılıyor ki bazı iç ve dış çevreleri rahatsız etti.

Peki, terörü müzakere yoluyla sona erdirmek Amerika'nın savunduğu bir politika mıydı? Tam tersine. Başkan George W. Bush, 15 Mayıs 2008 tarihinde, İsrail Parlamentosu'nda yaptığı konuşmada *"Bize teröristlerle görüşün diyorlar. Bu çılgınca bir düşüncedir*

ve tarih bunun yanlış olduğunu kanıtlamıştır," diyordu. Ancak aynı Amerika, Türk Hükümeti'nin temsilcileriyle terör örgütü lideri arasında İmralı'da yapılan görüşmeleri destekliyordu. Bu çelişkiler dikkat çekiciydi. Peki, bu çelişkiyi yabancı basında dile getirenler oldu mu? Bizim kendimiz için kabul etmediğimiz bir yaklaşımı, Türkiye'ye nasıl öneririz diyen çıkıyor muydu? Çıktığını duymadık.

Başka bir örnek, İstanbul'daki Fener Rum Patrikhanesi'yle ilgiliydi. Orada da Türk hükümetlerinin yıllardır savundukları görüşler vardı. Özellikle Patrikhane'nin, Heybeli Ada'daki Ruhban Okulu'nun açılarak kendisine bağlanması gerektiği yolundaki talepleri Batı dünyasından büyük destek görüyordu. Hem siyasi liderler, hem de Avrupa parlamentosu gibi kuruluşlar Türk Hükümeti'ne baskı yaparak, Patrikhane'nin bu talebinin bir an önce gerçekleştirilmesini istiyorlardı. Oysa Türk anayasa sistemi, dini ve askeri nitelikte özel yüksekokul açılamayacağını söylüyor, Patrikhane'nin talebinin karşılanmasının bazı başka dini grupların da benzeri taleplerde bulunmasına yol açacağını söylüyorlardı. Bu konuda Patrikhane'nin arşivlerini de inceleyerek, dikkate değer raporlarla Türk hükümetlerini uyaran eski Milli Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Dairesi Başkanı Zekai Baloğlu'nun uyarıları mutlaka değerlendirilmeliydi.

Üstelik İstanbul'daki Rumlarla Batı Trakya'daki Türklerin eğitim ihtiyaçlarının dengeli biçimde karşılanması için Lozan Antlaşması'nda yer alan hükümler, Yunan makamları tarafından büyük ölçüde göz ardı ediliyordu. Yani Türkiye'nin yıllardır bu konuda gösterdiği duyarlılığın haklı sebepleri vardı. Bu konuda yabancı basın ne diyordu? Hükümetlerinin politikalarını ve Türkiye'den beklentilerini aynen destekliyordu.

Türkiye'nin Avrupa Birliği'yle ilişkilerinde durum nasıldı? Kısaca belirtmek gerekirse, Türkiye'nin üyelik süreci uzun zamandan beri sürüncemede bırakılıyordu. Bizimle aynı gün (3 Ekim 2005) üyelik müzakerelerine başlayan Hırvatistan, 2013 yılının Temmuz ayında bütün süreci bitirerek tam üye olmuştu. Türkiye ise daha yolun yarısına gelememişti. 2013 yılının sonuna kadar 35 müzakere başlığından 14'ünü açabilmiş ve sadece birini kapatabilmişti. Türkiye'nin bu konuda belki bazı eksiklikleri olabilirdi ama yapılan büyük bir haksız-

lıktı ve AB tarihinde hiçbir ülke bu kadar uzun süre kapıda bekletilmemişti. Bu artık Türk halkı için gurur kırıcı bir hale gelmişti.

AB kurallarına ve uygulamalarına göre üyelik müzakerelerine başlayan ülkelerin vatandaşları, Schengen Antlaşması'nı imzalayan ülkelere vizesiz seyahat etme hakkını elde etmişlerdi. Türk vatandaşlarına bu hak tanınmadı. Yıllarca başka ülkelerden gelip, Türkiye üzerinden Avrupa'ya kaçak olarak geçenlerin geri kabulü için bir anlaşma imzalanmasını ön şart olarak sürdüler. Bu anlaşma imzalandıktan sonra bile vizesiz seyahat hakkının 3.5 yıl sonra gerçekleşebileceğini söylediler. Bu doğrultuda bir anlaşma imzalandı.

Üçüncü ülkelerle imzalanacak Serbest Ticaret Antlaşmaları konusunda da Türkiye'ye haksızlık yapıldı. Önce bize, AB'nin bu tip anlaşmalar imzalamadığı ülkelerle Türkiye'nin imzalamasının haksız rekabet yaratacağını söyleyerek engel oldular. Ancak daha sonra, kendilerinin anlaşma imzaladıkları ülkelere bunların bir benzerinin de Türkiye'yle imzalanmasını şart koşmadılar. Böylece Türkiye aleyhinde haksız rekabet yarattılar. Bu örnekleri daha da artırmak mümkün.

Peki, bütün bu konularda Avrupa basını tarafsız ve adil bir yaklaşım sergileyebildi mi? Birkaç nadir istisnanın dışında AB'nin tutumunun yanında yer aldılar, çünkü hükümetlerinin tutumu da bu yöndeydi. Türkiye'nin görüşleri ve talepleri ne kadar haklı olursa olsun, özü itibariyle destekleyen pek olmamıştı.

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi, bir bütün olarak bakıldığında yabancı basın özellikle böyle önemli konularda çoğunlukla kendi hükümetinin politikalarını destekliyordu. Hükümetlerinin politikası haksızsa, çifte standartlıysa, basın da o politikaların sözcülüğünü yapmayı üstlenmişse, Türkiye'ye hak verecek yazıların yayınlanması, radyo ve televizyon programlarının yapılması mümkün müydü?

Yalnız şu kadarını da belirmekte fayda var. Bütün bu yazılanlar Türkiye'nin görüşlerinin yabancı basında hiç yer almadığı şeklinde anlaşılmamalı. Birçok vesileyle Türk liderlerinin, diplomatlarının görüşleri yabancı basında ve televizyonlarda yer aldı. Almanya'da büyükelçilik yaptığım yıllarda Alman televizyonlarında birçok programa katıldım. Alman gazetelerinde mülakatlarım yayınlandı. Diğer ülkelerde de Türk siyasetçilerin ve diplomatlarının görüşlerine yer ve-

ren yazılar çıktı. Burada anlatılmak istenen, yabancı ülkelerin medyalarının kendi haber ve yorumlarında izlenen çizginin, büyük ölçüde o ülkelerin dış politikasını yansıttığıdır. Yoksa farklı görüşlerin hiçbir şekilde duyurulmak istenmediği değil. Tabii okuyuculardan meraklı olanlar onları da okuyabilir veya radyo ve televizyonlarda izleyebilirlerdi. Ancak kamuoyunu en çok etkileyen, o medyaların haberleri veriş tarzı ve yorumlayışıydı ve esas sorun da orada yaşanıyordu.

Bir başka nokta da şu: Hükümetler doğrudan doğruya, resmi ağızlardan açıkça söylemek istemediklerini medyalar veya sivil toplum örgütleri üzerinden halka yansıtarak, o konularda kamuoyu oluştururlar. Bu yolla da yukarıda özetlenen bütün konularda yabancı basın ve sivil toplum örgütleri üzerinden Türkiye'ye veya başka ülkelere baskı yapılmaya çalışıldığının pek çok örneği var. Özellikle Türk kamuoyunun yabancı basının değerlendirmelerine karşı duyarlı olduğunu bilen ülkeler, bu yola çok sık başvururlar ve Türkiye'nin adeta her konuda kusurlu bir ülke gibiymişçesine suçluluk duygusu içine girmesini sağlamaya çalışırlar. Türk basınının büyük bir kısmı da aynı görüşlerden etkilenerek o doğrultuda yayın yaptığında, neredeyse her olayda kusuru hep kendimizde aramaya başladığımızda dış baskıların etkisi daha da büyük olur.

Türkiye'de hep böyle mi olmuştu? Hayır. Evvelce Türk medyası, ülkenin çıkarlarının söz konusu olduğu durumlarda yabancı ülkelerin baskılarına güçlü biçimde direnmiş ve hükümetin ulusal çıkarları koruma doğrultusunda attığı adımları desteklemişti. Örneğin Menderes Hükümeti'nin NATO'ya girme kararı basında ve kamuoyunda büyük destek görmüştü. Kıbrıs konusunda Johnson'un İnönü'ye gönderdiği mektup basına yansıtıldığında, Türk Hükümeti'ni değil de Amerika'yı haklı bulan yayın organı çıkmamıştı. Aynı şekilde gene Kıbrıs konusunda Ecevit'in dış baskılara direnerek müdahale kararı vermesi toplumun büyük desteğini sağlamıştı. Ecevit'in haşhaş ekiminin yasaklanması yolundaki dış baskılara direnmesi de, basının ve kamuoyunun büyük desteğini sağlamıştı.

Türk basınında, Türkiye'nin ulusal çıkarlarına dayanan dış politikasını destekleme geleneğinin kırılma noktalarından biri Kardak krizi sırasında yaşandı. Yunanistan Kardak kayalıklarını haksız biçim-

de işgal etmiş, bayrağını dikip asker çıkarmıştı. Kardak'ı Yunanistan'a bırakan hiçbir uluslararası antlaşma yoktu. Türkiye'nin Yunan askerini ve bayrağını çıkarmak için yaptığı diplomatik girişimlerde Yunanistan'ın geri adım atmaya niyeti olmadığı anlaşılmıştı. Tansu Çiller'in başbakanlığını yaptığı Türk Hükümeti bu durumda yapılması gerekeni yapmış ve Kardak'a bitişik kayalığa asker çıkarmıştı. Bunun sonucunda Yunanistan askerleri de bayrağını da çekmek zorunda kalmıştı. Alınan sonuç Türkiye için önemli bir başarıydı. Türk diplomasisi gerektiğinde güç kullanmayı da göze alabileceğini ortaya koyarak Yunanistan'a geri adım attırmıştı. Kuşkusuz bazı yabancı ülkeler Türkiye'nin bu başarısından rahatsız olmuşlardı.

Türk basını bu olayda hükümeti destekleyen yolda yayın yaptı. Ancak kısa bir süre sonra hükümet değişti. Yeni bir hükümetin bir önceki yönetimin başarısını içine sindirmesi kolay değildi. O başarı dış politika alanında kazanılmış olsa bile...

Yeni hükümetin başbakanı Mesut Yılmaz, meclis kürsüsünden eski hükümeti eleştirdi. O hükümet Kardak konusunda yanlış iş yapmıştı ve bürokratların etkisi altına girerek gereksiz bir risk almıştı. Bu sözler, Kardak krizi sırasında görevde olan hükümetin Dışişleri Bakanı Deniz Baykal'ın yaptığı etkili bir konuşmayla cevaplandırıldı. Bürokratlar görevlerini başarılı biçimde yerine getirmişlerdi ve hükümet de en doğru kararı ve en iyi sonucu almıştı. Baykal bunları söylüyordu.

Kısa bir süre önce eski hükümeti güçlü biçimde destekleyen basın ne yapacaktı? Bazı gazeteler eski hükümet zamanında yapılanın yanlış olduğunu ileri sürerek, Yunanistan'la neredeyse bir savaşın eşiğine gelindiği yolunda yayın yapmaya başladılar. Böyle bir risk almak yanlış olmuştu. Üstelik o sıralarda Roma Büyükelçiliği'nden gelen ve bir İtalyan hukukçunun Kardak konusunda Yunanistan'ın haklı olabileceği görüşünü yansıtan telgrafın başbakana sunulmadığı yolunda iddialar vardı. Basının bir bölümü bunları yazıyordu ve yeni hükümet de bu yayınlardan rahatsız değildi.

Basındaki bu ve benzeri yayınlar, Türkiye'nin sağladığı başarıyı gölgeleme amacını taşımasa da böyle bir sonuç doğurabilirdi. Ancak gerçekler kısa zamanda anlaşıldı. Bir kere Yunanistan'ı haklı göstere-

bilecek hiçbir ulusal veya uluslararası belge yoktu. Başbakandan hiçbir belge saklanmamıştı. Dışişlerinde belge saklama âdeti yoktu. İlgili memurlar o telgrafı da, diğer bütün telgraflar gibi başbakanlığa göndermişlerdi.

Kardak Krizi sırasında Dışişleri Bakanlığı müsteşarıydım. O günlerde İtalya'ya, ikili istişareler için gitmem önceden planlanmıştı. Dışişleri Bakanı Baykal, bu vesileyle sözü geçen İtalyan hukukçuyla da görüşmemi ve eğer öyle bir mütalaa verdiyse bunun neye dayandığını öğrenmemi istedi. Roma'da dışişleri yetkilileri, talebimize rağmen o hukukçuyu karşımıza çıkarmadılar. *"Biz Mussolini dönemini hiçbir şekilde savunmayız. Kaldı ki, İtalyan Hükümeti'nin Kardak'ın Yunanistan'a ait olduğu yolunda bir görüşü de yoktur,"* dediler.

Bu konuda, başka meselelerde olduğu gibi Yunan gazetecilerinin neredeyse tamamı haksız durumda olmasına rağmen, kendi hükümetlerini destekleyen ve Türkiye'yi suçlayan yazılar yazdılar. Türkiye'de ise bazı gazetecilerin, belki iyi niyetle belki de yeni hükümeti destekleme kaygısıyla dile getirdikleri iddialar, Türkiye'nin başarısının bir ölçüde de olsa gölgelenmesine yol açmıştı.[250]

Yaşadığımız ilginç bir örnek: 1995 yılı sonlarında Yunanistan'ın o zamanki dışişleri bakan yardımcısı, sonradan başbakan olan George Papandreou'ydu. Ben de Ankara'da Dışişleri Bakanlığı müsteşarıydım. Papandreou benimle tanışmak istemiş. İstanbul'da buluştuk. Ülkelerimiz arasındaki sorunlara nasıl çare bulunabileceği konusunda görüş alışverişi yaptık. Uluslararası toplantılar vesilesiyle bulunduğumuz çeşitli Avrupa şehirlerinde de zaman zaman bir araya geldik.

Papandreou, beni hem ikili görüşmede bulunmak hem de gazetecilerin de katılacağı bir toplantıda konuşmak üzere Atina'ya davet etti. Konuşmalarımız çok yararlı geçti. Üç gazetecinin de katılarak sorular sorduğu toplantıda görüşlerimizi açıkça anlattım. Papandreou da Yunanistan'ın görüşlerini dile getirdi. Kuşkusuz bu görüşler arasında benzerlikler olduğu gibi farklılıklar da vardı. Önemli olan, uzun

(250) Kardak Krizi'yle ilgili ayrıntılı bilgiler için bkz. Onur Öymen, *Silahsız Savaş*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2002, s. 480-505.

yıllardan beri ilk defa bir Türk dışişleri müsteşarının Atina'yı ziyaret etmesi ve bir diyalog ortamının yaratılmasıydı.

Orada yapılan görüşmeler tarafsız bir yaklaşımla Yunan kamuoyuna yansıtılabilseydi; bu, ilişkilerimizin doğru yolda geliştirilmesine katkıda bulunabilirdi. Konferanstan sonra büyükelçiliğimizde düzenlenen bir çalışma yemeğinde, benim evvelden beri tanıdığım Yunanistan'ın önemli diplomatlarından biri de vardı. Kendisine konferansı nasıl bulduğunu sordum. "*Ben çok yararlı buldum ama korkarım ki, yarınki basında o olumlu havayı bozacak şeyler okuyacaksınız,*" dedi. Aynı akşam başka bir toplantı için Paris'e geçtim. O toplantıda rastladığım Yunanistan Dışişleri Bakanı Theodoros Pangalos "*Bugün sizi eleştiren bir demeç verdim,*" dedi. Belli ki, o sırada olumlu bir havanın yaratılmasını istemiyordu. Ertesi gün Yunan basını sözbirliği etmiş gibi, Atina'da yaratılan olumlu havayı gölgeleyerek Pangalos'un olumsuz sözlerini ön plana çıkardı. Bazı istisnalar olmakla beraber, Yunan basınının özellikle Türkiye'yle ilişkiler konusunda hükümetin çizgisinden çıkmamaya özen gösterdiği başka vesilelerle de görüldü.

Pek nadir istisnalar bir yana, Yunan Hükümeti kendi basının tam desteğini sağlamayı başarıyordu. Peki, yabancı gazetecileri nasıl etki altına alabilecekti?

Bunun da ilginç bir örneği var. Almanya'da büyükelçi olarak görev yaptığım yıllarda Alman basınını yakından izliyor, Türkiye hakkında olumlu, olumsuz ve tarafsız yayınları takip ederek değerlendiriyorduk. Alman kamuoyunda Türkiye'yle ilgili konuların tarafsız bir biçimde yayınlanması bizim için önemliydi. O nedenle yanlış bilgilerden kaynaklanan haberleri düzeltmek öncelikli işlerimizden biriydi. Dikkatimizi çeken şuydu: Türkiye aleyhindeki haberlerin yaklaşık % 25'i tek bir gazetecinin imzasını taşıyordu. Bu gazeteci birkaç gazeteye birden yazıyor, o nedenle hayli geniş bir okuyucu kitlesine ulaşıyordu. Araştırdık ve onun Atina'da oturan Alman bir gazeteci olduğunu saptadık. Alman basınının Türkiye'deki gelişmeleri Atina'daki bir muhabir aracılığıyla izlemesi doğrusu şaşırtıcıydı. O gazetecinin Yunanistan'ın genel havasından etkilenmeyeceğini düşünmek zordu.

Zaman içinde hükümetlerin dış baskılara yeterince direnemedikleri, önemli tavizler vererek çözüm arama yoluna gittikleri, sonuç alı-

namamasında karşımızdaki ülkeleri değil de, Türkiye'nin geçmiş hükümetlerini suçlamaya başladıklarında bu tablo değişti. Basın hangi dış politikayı destekleyecekti? Geçmişte Cumhuriyetin temel ilkelerine sahip çıkarak dış baskılara direnen hükümetlerin çizgisini mi, yoksa daha sonra iktidara gelip de yabancıların isteklerini büyük ölçüde kabul etmeye hazır hükümetleri mi?

Çeşitli nedenlerle işbaşındaki hükümeti desteklemeyi âdet haline getiren medya kuruluşları, dış politikada da beklendiği gibi hükümetin çizgisini savundu. Belirli konularda hem hükümetin hem de büyük devletlerin politikaları örtüştüğünde, dış baskılara direnen yaklaşımları sergileyen yayın organlarının sayısı giderek azaldı. Cumhuriyetin temel ilkelerine dayanarak dış baskılara direnmek, zaman içinde, dünyanın gerçeklerine, zamanın ruhuna uymayan bir tutum gibi görülerek eleştirildi. Ulusal çıkarları savunanların görüşleri medyaların büyücek bir bölümünde yeterince yer bulamamaya başladı. Hatta baskılara direnenler "katı milliyetçi" gibi suçlamalara muhatap oldular. Onların kamuoyundaki etkinlikleri zayıflatılmaya çalışıldı. İşte son 12 yılda Türk basınının dış politika meselelerindeki tutumunu da bu açıdan değerlendirmek doğru olur.

Peki, başka ülkelerde de buna benzer durumlar görüldü mü? Pek görülmedi. Yalnız büyük devletler değil, diğer ülkelerde de basın, çoğunlukla kendi ülkelerinin çıkarlarını savunan hükümetlerinin arkasında yer aldı. Örneğin İspanya, bütün baskılara rağmen Cebelitarık konusunda geri adım atmadı. Yunanistan, yalnız Türkiye'yle ihtilaflı konularda değil, başka hemen hemen hiçbir ülkenin desteklemediği Makedonya devletinin adını bile kabul etmeme politikasında ısrarcı oldu.

Özetle dış politika alanında basın, birçok ülkede kendi hükümetinin bir diplomasi silahı gibi görev yapıyor. Basın bir diplomasi silahı olarak nasıl kullanılır? Büyük devletlerin özellikle stratejik önemi büyük olan bölgelerdeki ülkelerden beklentileri vardır. Örneğin petrol üreten ülkelere komşu olan ve petrol taşıma yollarına sahip olan Türkiye gibi ülkelerden beklentiler çoğu zaman büyüktür. Kıbrıs, Ermenistan ve Kürt sorunu gibi konular, büyük devletlerin stratejik menfaatlerini yakından ilgilendirir. İşte bu gibi ülkelerin hükümetle-

ri kendilerinden beklenen tavizleri vermeye yatkın olduğu izlenimi uyandırdıkları zaman, büyük devletlerin basını da o ülkeler ve onların liderleri için övücü yayınlar yapar. O liderlerin ziyaretleri basında büyütülür. Başarıları övülür, bazı jestler yapılarak kamuoyuna dostluk mesajları verilir. Örneğin zirve toplantılarının planlanan süreden daha uzun sürdüğü gibi haberler yayılır. Bazı ekonomik ve askeri işbirliği projeleri gündeme getirilir.

Bunun tersi olduğunda, yani o devletlerin kendi çıkarlarını titizlikle koruyacakları ve beklenen tek taraflı tavizleri vermeye niyetleri olmadığı anlaşıldığında, bu defa basın aleyhte yayın yapmaya başlar. O ülkenin liderlerinin yanlışlıkları, eksiklikleri, zaafları ön plana çıkarılır ve bir yıpratma politikası yürütülür. Basın yoluyla yapılan baskılarla o ülkeler zayıf duruma düşürülüp, taviz vermeye hazır hale getirilmeye çalışılır. Ekonomik ve askeri işbirliği alanlarındaki güçlükler ön plana çıkarılır. Kongrenin belirli askeri projeleri onaylamakta isteksiz olduğu yolunda haberler yayılır. Bazı etnik kökenli lobilerin eleştirisel faaliyetleri basında geniş yer bulur. Bu bazen bir basın kampanyası haline dönüşür. Devletler açıkça dile getirmek istemedikleri baskıları ve eleştirileri basın yoluyla kamuoyuna ulaştırırlar. Türk dış politikasının geçmişinde bunun birçok örneği görülmüştür. Sadece Kıbrıs konusunda büyük devletlerin, basını kendi politikalarını desteklemek için nasıl kullandıkları bunun açık bir örneğidir.

Peki, büyük devletlerin basınının kendi ülkelerinin dış politikasını eleştirdiği durumlar yok mudur? Vardır. Vietnam Savaşı'nda Amerika büyük kayıplar vermeye başladığında ve savaşın sonunun Amerika açısından pek olumlu olmayacağının anlaşıldığı dönemde, Amerikan basınında eleştirisel yazı ve yorumların oranı artmıştı. Aynı şekilde Irak harekâtı sırasında Amerikan askerlerinin Ebu Garip hapishanesinde ve başka yerlerde insan haklarını açıkça ihlal eden davranışları olduğunda Amerikan basını bunu da eleştirmişti. Ancak bu ve benzeri örnekler genel çizgiyi değiştirmiyor. En azından, yukarıda örnekleri verilen Türkiye'yle ilgili konularda, yabancı basının bir bütün olarak tarafsızlığını koruduğunu söyleyebilecek durumda değiliz.

Özellikle, yıllardan beri Türkiye'ye "*Dünya basınında yarattığınız izlenimi düzeltin. Batı ülkelerinin kamuoyunu kendi tezleriniz doğrul-*

tusunda ikna edin," diyenler çok olmuştur. Ancak bu gelişmeler gösteriyor ki, bu tablonun ortaya çıkmasının sebebini, Türkiye'nin kendi tezlerini güçlü biçimde savunduğu dönemlerde, tezlerini dünyaya yeterince anlatamamasında değil; o ülkelerin medyalarının, çoğu zaman tarafsız bir yaklaşım sergilemeyip, kendi hükümetlerinin politikasına arka çıkmasında aramak gerekir.

Unutulmaması gereken şey, uluslararası ilişkilerin haklıyla haksızı ayırt edecek bir mahkeme olmadığıdır. Ülkeler politikalarını ulusal çıkarlarına göre düzenledikleri için çoğu zaman haklı olan taraf haksız gibi gösterilmekte, haklının hakkı teslim edilmemektedir. Haklı olmasına rağmen bazı ülkelere çeşitli baskılar uygulayarak onların taviz vermeye zorlandıklarının örnekleri çoktur. Birçok halde baskı yapılan ülke haksız olan ülke değil, baskı sonucunda taviz vermeyi kabul edebileceği düşünülen ülkedir. Bu baskıların çoğu zaman medyalar aracılığıyla yapıldığı da bir gerçektir. Birçok ulus da bunun bedelini ödemektedir.

Bu gibi tespitleri yapıp eleştiride bulunduğumuz zaman, görüşlerimize verecek cevap bulamayanların bize çoğu zaman söyledikleri şey şudur: *"Türkler kendilerini yeterince anlatamıyorlar, bu söylediklerinizi ilk defa duyuyoruz. Daha etkili bir basın ve tanıtma politikası izlemelisiniz."*

Bu sözlere itibar etmemek gerekir. Unutulmamalıdır ki, Türkiye yıllardan beri Amerika'da ve Avrupa'da en etkili uzman firmalarının desteğiyle çok yoğun bir tanıtım faaliyeti yapmaktadır. Uzun yıllar Kıbrıs Türkleri'nin liderliğini büyük bir bilgi birikimi, cesaret ve kararlılıkla yapan Rauf Denktaş'ın dünya basınına yaptığı açıklamalar ciltler doldurur. Onun yabancı dillerde yayınladığı kitaplarda Kıbrıs Türkleri'nin tezleri en etkili ve inandırıcı biçimde anlatılır. Bu bilgileri değerlendirerek, şu veya bu konuda Kıbrıslı Türkler'in haklı ve karşılarındaki Rumların haksız olduğunu yazabilen kaç yabancı gazeteci çıkmıştır? Türk Dışişleri Bakanlığı'nın altmış yılı aşkın zamandan beri gündeminin ilk sıralarında Kıbrıs meselesi gelmiştir ve yetenekleri dünyaca kabul edilen Türk diplomatları yıllarca dünyanın her köşesinde ve her ortamda yabancı ülkelere ve o ülkelerin basınına Kıbrıs konusundaki Türk tezlerini anlatmışlardır. Eğer dünya basını bu gö-

rüşlere ve tezlere yeterince itibar etmemişse, bunun sorumlusu kendi tezlerini anlatamadıkları söylenen Türkler midir?

Daha da kötüsü, "siz görüşlerinizi dünyaya yeterince duyuramıyorsunuz" diyen yabancıların bu iddiasının Türkiye'de bazı yazar ve gazeteciler tarafından da benimseniyor olmasıdır. Onlar da yabancı ülkelerin basınında, Türkiye'nin Kıbrıs ve Ermeni meselesi gibi konulardaki tutumunu eleştiren yazılar yayınlandığında kabahati kendimizde aramakta ve tanıtım görevini yeterince yerine getirmediğimizi söylemektedirler. Sık sık "Türkiye'nin bir Kıbrıs politikası yoktur. Ermeni politikası yoktur" gibi şikâyetlere rastlanıyor. Türkiye gibi geçmişi yüzyıllara dayanan bir devletin en önemli dış politika konularında "politikası olmadığı"nın düşünülmesi bile mümkün değildir. Türkiye'nin bütün bu konularda politikaları kuşkusuz vardır. Bazen iç politika kaygılarıyla bu politikaları cesaretle uygulayamayan veya kökleşmiş güçlü politikaları kişisel eğilimlerine göre değiştirmeye çalışan siyasetçilerin çıkması, devletin politikasının olmadığı şeklinde yorumlanmamalıdır.

Türkiye'yi haksız biçimde eleştirenlerin içinde kuşkusuz iyi niyetli olanlar ve Türkiye'nin Cumhuriyet'in kuruluşundan beri yaptıklarını bilmedikleri için böyle düşünenler vardır. Ne yazık ki, Türk basınında ve akademik çevrelerinde de, şu veya bu nedenle, adeta yabancıların sözcüsü gibi hareket ederek, bütün bu konularda esasen Türkiye'nin neredeyse her zaman haksız olduğunu ileri sürenlere rastlanmaktadır. İşte asıl düşündürücü olan budur.

Bu yazılanlar Türkiye'nin dış politikada hiç hata yapmadığı anlamına gelmiyor. Mısır Cumhurbaşkanı Cemal Abdul Nasır zamanında Mısır'a, Cezayir Kurtuluş Savaşı sırasında da o ülkeye yönelik politikalarımızda yapılan hatalar, uzun yıllar Türk dış politikasını bu ülkelerle ilişkilerinde zor duruma sokmuştur. Ancak bu gibi örneklere bakarak, Türkiye'nin hemen hemen her konuda yanlış işler yaptığını söyleyen bazı yabancıların değirmenine su taşımak da doğru bir yaklaşım değildir.

Örneğin, Türkiye'nin resmi arşiv bilgileri ortadayken, Ermeniler ise resmi arşivlerini açmayı reddederken, bazı saygın yabancı tarihçiler bile 1915 olaylarının soykırım sayılamayacağını söylerken ve aksi

yönde geçerli hiçbir uluslararası yargı kurumunun kararı yokken, son olarak da Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Doğu Perinçek'in açtığı davada soykırım meselesinin tartışmalı bir konu olduğunu kabul etmişken, Türkiye'deki bir kısım akademisyenlerin ve yazarların sanki uluslararası hukuktan kaynaklanan ve aksi söylenemez bir gerçekmiş gibi "Ermenilere soykırım yapıldığı" iddiasını ileri sürmeleri ve aksi görüşü savunanları şiddetle eleştirmeleri ve düzenledikleri toplantılarda onların da görüşlerini savunmalarına olanak dahi vermemeleri acaba nasıl açıklanabilir?

Biz yabancı ülkelerdeki basının bizi ilgilendiren konularda tarafsızlığı bırakıp kendi hükümetlerinin görüşlerinin arkasında saf tutmasını basın özgürlüğü adına eleştirirken, en azından onların ulusal çıkarlarını savunma kaygısıyla bunu yaptıklarını anlayabiliriz. Ancak Türk medyalarında neredeyse sürekli olarak her konuda hep karşımızdaki ülkelerin haklı olduğunu, en iyi çarenin her defasında onların söylediklerini yapmak olacağını savunanları anlamamız zordur.

Mütareke basını tecrübesini yaşamış olan Türkiye gibi bir ülkede, o günleri andırır bazı yazıların yayınlanabiliyor olması hazindir. Zaman zaman "Ver de kurtul" lobisi denilen çevrelerdeki bazı yazarlar, acaba niçin Türkiye'nin Kıbrıs veya Ermeni konusunda tek taraflı taviz vermesini veya terör örgütüyle müzakere yoluyla anayasal ödünler vermesi gerektiğini ısrarla savunurlar? Türk gazetelerinin koleksiyonları ve televizyon arşivleri, örneğin Kıbrıs Türkleri açısından çok acı sonuçlar doğurabilecek olan Kofi Annan Planı'nın kabul edilmesini başından beri hararetle savunan, Ermenistan'la yapılan protokollerin Türkiye açısından çok başarılı olduğunu iddia eden yazılar ve yayınlarla doldur. Örneğin Kofi Annan Planı'nın ilk şekli çıktığında bunun Türkiye için çok iyi bir çözüm olduğunu ve derhal kabul edilmesi gerektiğini savunan Türk gazeteci ve yazarlar, Kıbrıslı Rumlar'ın planın bu ilk şekline defalarca itiraz edip kendi görüşleri doğrultusunda değişiklikler yaptırdıklarını öğrendiklerinde acaba ne düşünmüşlerdir?

Bu gibi yazıları yazanlar, televizyonlarda sürekli olarak bu görüşleri savunanlar kendi kişisel düşüncelerini yansıtıyorsa, aksi görüşte olanlar bunu bir değerlendirme hatası gibi yorumlayabilirler. Ne

yazık ki, Mütareke yıllarında yaşananlardan edindiğimiz ve yukarıda özetlenen tecrübeler, bu gibi durumların çoğu zaman yabancı ülkelerin telkinleriyle şekillenebildiğini gösteriyor. O nedenle bu konuda dikkatli olmakta yarar var.

Bütün bunlardan, yabancı basında Türkiye'yi eleştiren yazıların tümünün yanlış, art niyetli, hükümetlerin etkisiyle kaleme alınan metinler olduğu sonucu çıkarılmamalıdır. Yabancı basında tarafsız, iyi niyetli, gerçekçi ve yapıcı eleştirilerde bulunanlar da vardır.

Burada bir ayrım yapmak gerekiyor. Kıbrıs konusu, Ermeni meselesi, Kürt sorunu gibi siyasi konulardaki eleştirilerle insan hakları, demokrasi, özgürlükler, kadın hakları, yargı bağımsızlığı gibi konulardaki eleştirileri birbirinden ayırmak gerekir. Ne yazık ki, insan hakları ve demokrasi alanlarında Türkiye'nin pek çok yanlışı ve eksiği vardır ve bunları dile getiren bütün yabancıları, yabancı sivil toplum örgütlerini ve medyaları kötü niyetli saymak yanlıştır. Özellikle Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin ve tarafsızlığıyla tanınan başka bazı uluslararası kuruluşların bulgularına dayanan, somut verileri ortaya koyan eleştirileri, sadece yabancı basında yayınladığı için haksız ve kötü niyetli saymak mümkün değildir. Türkiye'de de pek çok siyasetçi, yazar, aydın ve bilim adamı da bu eleştirileri paylaşıyorlar. Bu eleştirileri sadece yabancılar dile getirdiği için geçersiz saymak, bir komplonun ürünleri gibi değerlendirmek yanlış olur.

Eğer insan hakları alanında da yabancı devletlerin veya kuruluşların belirli siyasal düşüncelerle yönlendirdikleri, gerçek dışı iddialar içeren eleştiriler olursa, kuşkusuz onları da saptayıp gerekli cevapları vermek gerekir. Ama yabancı basında yer alan Türkiye'deki insan haklarıyla ilgili yanlış uygulamaları bir bütün olarak reddetmek doğru değildir. Örneğin saygın uluslararası kuruluşların Türkiye'deki basın özgürlüğüyle ilgili tespitlerini ve eleştirilerini peşin hükümlerle değil, yapıcı bir yaklaşımla değerlendirmek gerekiyor.

Yukarıdaki bölümlerde anlatıldığı gibi, büyük devletler kendi basın mensuplarını etkileyebilmek için onların vatanseverlik duygusuna hitap ediyorlar. Truman'ın ve Kennedy'nin yaptığı gibi, ülkelerine yönelik bir dış tehdidi göstererek gazetecilerden ülkenin çıkarlarının korunması için hükümetin politikasına destek olmalarını istiyor-

lar. Peki aynı devletler diğer ülkelerin gazetecilerini kendi doğrultularında etkilemek için neler yapıyorlar?

Medyaları Kimler, Nasıl Etkiliyor?

ABD'nin Ulusal Güvenlik Konseyi'nin (NSC) başına getirilen Anthony Lake, Amerika açısından bu yeni dönemde izlenecek hedefi şöyle özetliyordu: *"Komünizmin yayılmasını önleme politikasını izleyen dönemde özgür halkların benimsedikleri piyasa demokrasisinin dünyaya yayılması amaçlanacaktır. Anti komünist propagandaların yerini ticaretin liberalleştirilmesi politikaları alacaktır."*

Aslında liberal ekonomi hedefini dünyaya yayma çabalarına daha Başkan Reagan zamanında hız verilmişti. National Endowment for Democracy'e (NED) ilaveten Uluslararası Özel Girişim Merkezi (CİPE) bu amaçla kurulmuştu.

İşte dünyadaki halklara ulaştırılacak haber ve yorumların ağırlık noktası bu olacaktı. Bu görüşler teknolojinin verdiği yeni olanaklarla dünyanın hemen her köşesine ulaştırılacaktı.

Bugün dünyada 4 milyar radyo, 1.4 milyar televizyon alıcısı bulunmaktadır. Başlıca televizyon ve radyo yayınları internetten de verilmektedir. 7 milyarlık dünya nüfusunun % 35'i, yani 2.4 milyar kişinin internet bağlantısı bulunmaktadır. Sadece Amerika'nın etkili yayın kuruluşu CNN'in Twitter hesabına abone olanların sayısı 11.7 milyon kişidir.

CNN mümkün olduğu kadar geniş kitlelere ulaşabilmek için Türkçe, İspanyolca, Arapça, Hintçe, Japonca, İtalyanca yayın yapmakta, bazı ülkelerde CNN yayınları o ülkenin dilinden altyazıyla yayınlanmaktadır. Dünyadaki belli başlı otellerin hemen hemen hepsinde CNN International'ın programları izlenebilmektedir. Türkiye'de en çok izlenen kanalların ilk beşi arasında yabancı ortaklı bazı kanallar da var.

Dünyaca ünlü İngiliz BBC radyosu, son zamanlarda ekonomik nedenlerle yaptığı bazı kısıtlamalardan önce 69 dilde yayın yapıyordu. Bu verilerin de gösterdiği gibi, büyük ülkelerin başlıca radyo ve televizyon yayınlarının dünyada ulaşamadığı insan pek azdır. Böylece halkların algısını yönlendirme çabaları da eskisine göre daha kolay

hale gelmiştir. İşte bu olanaktan yararlanarak, devletler kendi hedefleri doğrultusundaki görüşlerini dünyanın çeşitli bölgelerindeki halklara ulaştıracaklardır. Bu gelişmeler önemlidir ama büyük devletler açısından yeterli değildir. Yabancı ülkelerdeki gazeteciler nasıl etkilenecektir?

Yurtiçinde ve yurtdışında görevleri gereği basınla sık sık temas etme olanağına sahip olanlar, o toplumlarda saygınlığı olan gazetecileri ikna etmenin ne kadar zor olduğunu bilirler. Onlar söylenen sözleri, dile getirilen görüşleri hemen kabul etmezler. Meselenin derinliğine inen sorular sorarlar ve eleştirisel bir yaklaşım sergilerler. Mesleklerinin yüz akı olan Türk gazetecileri de, yabancıların her söylediğini sorgulamadan, değerlendirmeden bir yansıtıcı gibi kendi halkına nakletmezler.

Büyük devletlerin siyasetçileri ve diplomatları, dış politika alanında yabancı gazetecileri kendi ülkelerinin politikaları doğrultusunda etkilemeye çalışırken, telkin ettikleri görüşlerin aslında o yabancı gazetecinin ülkesinin menfaatlerine uygun olduğunu söyleyerek onları etkilemeye çalışırlar. Biraz tecrübeli gazeteciler, yabancıların nasıl olup da ülkelerinin çıkarını kendilerinden daha iyi takdir edebildiğini eleştirisel bir yaklaşımla sorgularlar.

Batı dünyasının ortak hedefinin komünizm tehdidine karşı mücadele sayıldığı zamanlarda, müttefik ülkelerdeki gazetecileri ikna etmek nispeten kolaydı. "Ortak düşmana karşı ortak bir tavır almak" söz konusuydu. Savunulması beklenen görüşler de aslında büyük ölçüde bütün müttefik hükümetlerin savunduğu görüşlerdi. Soğuk Savaş bittikten sonra yabancı gazetecileri ikna etmek zorlaştı. Çeşitli konularda her ülkenin farklı görüşleri olabiliyordu. Bu yeni ortamda gazeteciler nasıl etkilenebilirdi? Üstelik artık medyaları tek bir konuda etkilemek yeterli değildi. Dünyanın çeşitli meselelerine, yabancı gazetecilerin büyük devletlerin gözlükleriyle bakabilmeleri sağlanmalıydı. Bu sürekli işleyen bir mekanizma olmalıydı ve dünyanın her yerinde etkisini göstermeliydi.

Etkilenmek istenilen gazetecilerden en çok beklenen de, yazacakları yazılar ve radyo ve televizyonlarda yapacakları programlarla halkın düşüncelerini büyük devletlerin hükümetlerinin beklentileri doğ-

rultusunda yönlendirmekti. Büyük devletlerin politikalarıyla gazetecinin mensup olduğu ülkenin politikaları örtüşüyorsa büyük bir sorun çıkmayabilirdi. Ama ya farklıysa, veya büyük devletler bir ülkenin hükümetini belirli bir yönde yönlendirmek için o ülkelerin basınını etkilemeyi hedefliyorlarsa?

Önemli yabancı gazetecilerin ikna edilmesinin en etkili yollarından biri, onların Bilderberg toplantılarına davet edilmeleriydi. Adını bu toplantıların ilk defa yapıldığı Hollanda'daki bir otelden alan Bilderberg buluşmaları büyük bir gizlilik içinde yapılıyordu. Orada Batı dünyasının en ünlü siyaset adamları, en tanınmış işadamlarıyla birlikte, seçilmiş birkaç gazeteci de çağrılıyordu. Bu gazeteciler arasında, dünyanın en büyük gazetelerinin sahipleri veya genel yayın müdürleriyle kendi ülkelerinde etkili olan bazı köşe yazarları da bulunuyordu. Dünyanın gidişiyle ilgili önemli bilgiler veriliyor ve değerlendirmeler yapılıyordu. Açıkça söylenmese de gazetecilerden beklenen, orada beliren görüşleri kendi düşünceleriymiş gibi ülkelerinin kamuoyuna yansıtmalarıydı. Böylece dünya kamuoyu o görüşler doğrultusunda yönlendirilecekti. Bu yöntem yıllardan beri "başarıyla" uygulanıyor. O toplantılara çağırılan gazeteciler ne Bilderberg'e davet edildiklerini ne de orada konuşulanları yazacaklardı, ama yazılarında ve yorumlarında o toplantıda dile getirilen görüşler yansıtılacaktı. Onları davet edenlerin bekledikleri buydu.

Peki, Bilderberg toplantılarına katılan siyasetçiler ve gazeteciler kimlerdi? Onların isimleri bu konularda yayınlanan bazı kitaplarda yer alıyor. İnternet ortamında yer alan bazı bilgilere göre Türkiye'den de siyasetçi, bürokrat ve işadamlarının yanı sıra, çeşitli tarihlerdeki bazı toplantılara katılanlar arasında şu gazetecilerin de isimleri göze çarpıyor: Metin Toker, Hasan Cemal, Ruşen Çakır, Cüneyt Ülsever, Fehmi Koru, Mehmet Ali Birand ve Zeynep Göğüş. Başka ülkelerden de davet edilen gazeteciler var. Bunların hepsi gerçekten katılmışlar mıdır? Katılmışlarsa orada ifade edilen görüşlerin ne kadarını benimsemiş, yazılarında bunları ne ölçüde yansıtmışlardır? Bunu bilmeye imkân yok. Örneğin 2012 yılında yapılan toplantıya İtalyan televizyonunun ünlü sunucularından Lilli Gruber katılmış. Gruber, aynı zamanda daha önce Avrupa Parlamentosu'na seçilmiş bir siyasetçi.

Diğer bir yöntem de gene etkili gazetecilerin çeşitli toplantılara katılma vesilesiyle yabancı ülkelere davet edilmeleriydi. Çoğu zaman önemli yabancı şahsiyetlerin katıldıkları bu toplantılara davet edilmek bile, bazı gazeteciler için başlı başına mesleki bir başarı göstergesi olarak kabul edilir. O toplantılarda yapılan görüşmeler, Bilderberg kadar olmasa bile, dünyanın gidişi hakkında fikir verebilir. Kamuoyuna açıklanmayan bazı bilgiler o toplantılarda özel olarak paylaşılır. Bu gibi toplantılardan biri, Londra'daki Chatham House'ta yapılandır. Oradaki görüşmelerin kuralı şudur: Toplantılarda dile getirilen görüşleri yazılarınızda ve konuşmalarınızda kullanabilirsiniz ama bu görüşlerin kimin tarafından dile getirildiğini söyleyemezsiniz. Böylece kaynağı belirtilmeyen görüşler aracılığıyla, çeşitli ülkelerde kamuoyunun "bilgilendirilmesi" ve etkilenmesi mümkün olur.

Birçok ülkenin basın yayın müdürlükleri yabancı gazetecileri bireysel olarak veya gruplar halinde davet ederler. Onlara ülkelerini tanıtırlar. Siyaset adamları, işadamları, toplum liderleri aracılığıyla ülkelerinin görüşlerini yansıtırlar. Bu ziyaretlere katılan gazetecilerin çoğu edindikleri olumlu izlenimleri yazar. Bazı ülkelerde, gazetecilerin bu gibi ziyaretlerden etkilenerek tarafsızlıklarını kaybetmemeleri için en küçük bir dış katkı sağlanmasına karşı kesin tavır alan gazeteler var.

Danimarka'da görev yaptığım yıllarda Türkiye karşıtı yoğun propagandalar yapan çevreler vardı. Siyasetçilerin ve basının bir bölümü bu propagandaların etkisi altında kalmıştı. Yapılacak şey, gazetecileri Türkiye'ye davet ederek gerçekleri görmelerini sağlamaktı. Danimarka'nın en etkili gazetelerinden *Politiken*'in başyazarı Herbert Pundik'i Türkiye'ye davet ettim. Verdiği cevap şuydu: "Davetinizi memnuniyetle kabul ediyorum, ancak bizim gazetenin bir ilke kararı var: bütün masraflarımızı kendi gazetemiz karşılayacak." Böyle ilkeleri olan gazetelerin okuyucular açısından güvenilirliği ve inandırıcılığı da daha fazla oluyor.

Gazetecileri etkilemenin diğer bir yolu da dünyanın önemli liderlerinin, dışişleri bakanlarının ve diğer ünlü kişilerinin seçilmiş bazı yabancı gazetecilere özel mülakatlar vermelerinin sağlanmasıdır. Bu da o gazeteciler açısından mesleki olarak bir başarı sayılacaktır. Tabii

o gazeteciler de, ileride böyle önemli fırsatları kaçırmamak için yazılarında veya televizyon programlarında o ülkeleri veya o liderleri karşılarına alacak kuvvetli eleştiriler yapmaktan kaçınacaklardır.

Gene bazı seçilmiş gazetecilerin sık sık büyükelçiliklere ve başkonsolosluklara davet edilmeleri, onlara o büyük devletlerin diplomatları, hatta bizzat büyükelçileri tarafından özel bilgiler verilmesi de uygulanan yöntemler arasındadır. Gazeteci için en değerli şey özel haber alabilmektir. O gazetecilerden beklenen, çoğu zaman haber kaynakları belirtilmeden o haberleri veya değerlendirmeleri kendi ülkelerinin kamuoylarına yansıtmalarıdır. Böyle değerli özel kaynaklara sahip olan gazeteciler, kuşkusuz yazılarında o kaynağı üzecek yazılar yazmamaya özen göstereceklerdir. Yoksa bir dahaki sefere özel kaynak, kendisine daha yakın göreceği başka gazeteciler aracılığıyla mesajlarını kamuoyuna ulaştırabilecektir.

Bazen de bir ülkenin liderlerinin, görüşlerini kendilerine yakın gazeteciler aracılığıyla kamuoyuna yansıtma yoluna gittikleri görülüyor. Yabancı ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de liderlerin sık sık görüştükleri, belirli düşüncelerini doğrudan kamuoyuyla paylaşmak istemedikleri zaman onların vasıtasıyla halka duyurduklarının örneği çoktur. Bazen de yeni bir fikrin, yeni bir projenin halk tarafından nasıl karşılanacağı merak edildiği zaman bu yönteme başvurulur. Bu gazetecileri menfaat karşılığı kalemini satanlarla karıştırmamak gerek. Türkiye'de de dünyada da görüşlerini samimi olarak paylaştıkları liderlerle yakın ilişki kuran, adeta onların sözcüsü gibi kabul edilen gazeteciler vardı.

Türkiye'de Atatürk döneminden beri bazı gazeteciler liderin yakın çevresinde olmuş ve onun görüşlerinin kamuoyuna aktarılmasına yardımcı olmuşlardır. Atatürk'ün döneminde akla gelen isimlerden biri Falih Rıfkı Atay'dır. İsmet İnönü'nün damadı Metin Toker, hapislerde yatmayı, türlü eziyetler çekmeyi göze alarak İsmet Paşa'nın görüşlerini cesaretle savunmuştur. Demirel'in yakın çevresinde bulunan Yavuz Donat, onun görüşlerini kamuoyuna aktarmıştır. Fikret Bila ve Uğur Mumcu gibi gazeteciler de Ecevit'in yakın çevresinde bulunmuşlar, hemen hemen her hafta onun görüşlerini alarak kendi değerlendirmeleriyle birlikte kamuoyuna ulaştırmışlardır. Özal zamanın-

daki gazeteciler arasında Can Pulak da etkili görev yapmıştır. Bütün bu dönemlerde liderlerle yakın ilişki kuran gazetecilerin sayısı bu sayılanlardan ibaret değildir. Bunların hiçbirini "elde edilen" gazeteciler kapsamında düşünmek mümkün değildir. Hepsi mesleklerinin şerefini ve kendi onurlarını koruyarak görev yapmışlardır.

Şu veya bu şekilde etkilenen gazetecilerden ne bekleniyordu? İşin başında haberlerin seçimi geliyordu.

Haberler Nasıl Seçiliyor?

Pek çok konu ve olay arasında seçilecek veya ön plana çıkarılacak olan konular, gazetecileri etkilemek isteyenlerin tercihlerine uygun konular olmalıydı. Buna "haberi çerçevelemek" de diyorlar. Hangi haberin etrafına bir çerçeve çizilecek ve o haber ülkenin, hatta dünyanın en önemli haberlerinden biri gibi sunulacak, belki de çok daha önemli haberler arka planda bırakılacak veya üzeri örtülecekti. Örneğin İran-Irak Savaşı sırasında Irak'ın kimyasal silah kullanması çok fazla ön plana çıkarılmayacaktı, çünkü Batı ülkeleri İran'a karşı Irak'ı destekliyorlardı. Buna karşılık Suriye'nin aynı silahları kullanması dünyanın en önemli sorunu haline getirilecek, hatta bir savaş sebebi sayılacaktı, çünkü Suriye liderinin ve hükümetinin devrilmesi isteniyordu. Ancak Suriye'de muhalif güçlerin de kimyasal silah kullandıkları yolundaki haberler geri planda bırakılacaktı. Aksi takdirde Suriye Hükümeti'ne yönelik suçlamaların etkisi azalabilirdi. Aynı şekilde Suriye'de iktidarın sivil halka yaptığı zulüm ön plana çıkarılacak, ama Batı ülkelerinin desteklediği silahlı muhalif grupların insanlık dışı eylemleri göz ardı edilecekti.

Bahreyn'de direnişçilerin tepkileri ve onlara karşı Suudi Arabistan'dan getirilen tanklarla müdahale edilmesi çok önemli bir haber yapılmayacak, ama Suriye'deki gelişmeler daha ilk gününden itibaren en önemli haberler arasında yer alacaktı. Çünkü Bahreyn yönetimi Batı'yla yakın ilişki içindeydi ve büyük devletlerin orada petrol çıkarları vardı. Üstelik direnişçilerin çoğu Şii kökenliydi, yönetim ise Sünni'ydi. Şiilerin bölgede güç kazanması istenmiyordu.

Yalnız dış politikada değil, iç politika konularında da haberlerin çerçevelenmesinin önemi büyük. Örneğin yolsuzluk gibi hükü-

meti rahatsız edecek bir konu ortaya çıkmış ve basının ve kamuoyunun büyük ilgisini çekmişse, gündemi değiştirmek için halkın daha da çok ilgisini çekebilecek başka bir konu ön plana çıkarılmalıydı. Bunun için hükümetlerin çizeceği stratejiyi gönüllü olarak benimseyecek medya sahipleri ve gazetecilere ihtiyaç duyulacaktı. İşte haberlerin böyle siyasi tercihlere göre çerçevelenebilmesi için gazetecilerinin kazanılması, onların desteğinin sağlanması gerekecekti.

Bunun için öncelikle medya sahiplerinin desteği sağlanmalıydı. Onların bir bölümü zaten büyük devletlerin kendi ülkelerindeki yayın kuruluşlarına ortaktılar. Onların desteğine güvenilebilirdi. Bazı medya sahipleri de iş dünyasında önemli holdinglerin veya şirketlerin başındaydı. Onların hem kendi hükümetleriyle hem de yabancı firmalarla yakın ilişkileri vardı. Onların hedeflerinden biri, kendi hükümetlerini ve hükümetle dostluk ilişkisi içinde olan ülkeleri üzmeyecek yayınlar yapmaktı. Nitekim Irak harekâtı sırasında, Türkiye'deki büyük medya kuruluşlarının çoğu, Amerika'nın askeri müdahalesini kuvvetle destekledi. Ancak bazen yabancı ülkelerin beklentileriyle kendi ülkelerinin yüksek makamlarının aldığı kararlar birbirine ters düşebiliyordu. O zaman ne yapılacaktı?

Amerika'yla müttefikleri arasındaki görüş ayrılıklarının en belirgin örneklerinden biri de Türkiye'de yaşandı. Hükümet Amerika'nın Türkiye üzerinden Irak'a cephe açmasına taraftardı ve bu doğrultuda hazırladığı tezkereyi Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne sevk etti. Büyük medya kuruluşlarından çoğu, Amerika'nın Irak'a karşı savaşa girmesini ve Türkiye'nin de Amerika'ya topraklarını kullanma iznini vermesini destekliyorlardı. Ancak meclis aksi yönde bir karar aldı ve hükümetin tezkeresi kabul edilmedi.

Bu karar Amerika'da büyük bir hayal kırıklığı ve tepki yarattı. Aslında meclisin kararı anayasanın zorunlu kıldığı bir tavırdı. Anayasanın 90. maddesi, meclisin ancak uluslararası meşruiyet halinde yabancı askerlerin Türkiye'ye kabulüne ve Türkiye'den başka ülkelere gönderilmesine izin veriyordu. Amerika'nın Irak'a askeri müdahalesine imkân veren bir Güvenlik Konseyi kararı yoktu. Hukuken hiç kimse Türk parlamentosunun bu kararını sorgulayamazdı. Ayrıca meselenin siyasi ve insani yönünü Türkiye'nin uzun vadeli çıkarla-

rı açısından değerlendirenler, meclisin bu tezkereyi kabul etmemesinin haklı sebeplerini anlayabilirlerdi. O nedenle kimse Büyük Millet Meclisi'ni bu kararı nedeniyle suçlayamazdı. Ancak Amerika'nın o sırada böyle gerekçeleri dinleyecek hali yoktu. Türk Hükümeti'nin verdiği bir vaat yerine getirilmemişti ve Amerika buna karşı tepkiliydi. Üstelik onlar, meclisin bu kararından askerleri sorumlu tutuyorlardı. Bu tezkerenin hazırlık aşamasında hükümetle birlikte hareket eden, hatta Amerikalılarla yapılan müzakerelere katılan askerler nasıl olmuştu da meclisi etkileyememişti? ABD Savunma Bakan Yardımcısı Paul Wolfowitz, Türk Silahlı Kuvvetleri'ni "Meclise liderlik yapmadığı için" eleştiriyordu. Öteden beri askerlerin siyasete karışmaması gerektiğini söyleyenlerin şimdi onları siyaseti, etkilemedikleri için eleştirmeleri ilginçti. Daha sonraki yıllarda Türkiye'de silahlı kuvvetlere yönelik suçlamalar ve cezalandırmalar yaşandığında pek çok kişi Wolfowitz'in bu sözlerini hatırladı.[251]

Peki, Türkiye üzerinden askeri müdahaleyi destekleyen basın ne yapacaktı? Amerika'yı karşısına alarak meclisin tutumunu mu destekleyecekti, yoksa tersini mi yapacaktı? Basın, viraj alınması zor bir durumla karşı karşıyaydı. Hükümette yeni bir tezkere çıkarılarak bu durumun telafi edilmesini destekleyenler az değildi. Basının bir bölümü de biraz bu çizgiyi destekledi. Sonunda bu da olmadı. Neticede büyük medya kuruluşları Amerika'nın istediğinin yapılmasına karşı çıkmamışlardı. Bu da Amerika açısından önemli bir katkı sayılmaz mıydı? İşin gerçeği şu ki, büyük devletlerin böyle durumlarda ilgili ülkelerin basınından bekledikleri yalnız onların taleplerine karşı çıkılmaması değildi. Güçlü ve sonuç alıcı bir destek de verilmesi isteniyordu. Bu yeterince yapılamamıştı.

Özetle, basının bu konuda yaptıkları önemliydi ama yeterli değildi. Bu ve benzeri konularda olumlu yazılar yazdırılması, radyo ve televizyon programları yaptırılması nasıl sağlanacaktı? Acaba Türk basınına yeniden bir çekidüzen vermek mi gerekiyordu? Türkiye'nin çıkarlarını bağımsızlık anlayışıyla savunanları hedef alacak yeni ga-

(251) Bu konudaki gelişmelerin ayrıntıları için bkz. Onur Öymen, *Uçurumun Kenarında Dış Politika*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2012, s. 46.

zete ve televizyonlara mı ihtiyaç vardı? Başka yollar da düşünülmeli miydi?

Bunun yollarından biri, büyük devletlerin medya kuruluşlarının bazı yabancı ülkelerdeki gazetelere ve televizyonlara ortak olmaları ve haber seçiminde ve gazete ve televizyon yorumcularının tercihinde etkili rol oynamalarıydı. Bu gibi medyalarda görev yapacak gazetecilerin onlardan beklenenlerden farklı görüşleri savunması cesaret işiydi. Bunları yapanların işlerine son verilmesi de nadir rastlanan bir olay değildi.

Bir de o ülkelerde yabancı dilde yayın yapan gazeteler vardı. Bunların çizgisinin de bir yandan kendi hükümetlerinin, bir yandan da büyük devletlerin beklentilerinden pek farklı olmadığı görülmekteydi. Hatta bunların bazılarında yabancı yayın yöneticilerin de görev alabildiğinin örnekleri vardı.

Gene de hiçbir demokratik ülkede bir medya kuruluşundaki bütün gazetecilere emir eri muamelesi yapılamazdı. Onların ikna edilmeleri gerekiyordu.

Kitle iletişim araçlarının hızla gelişip yaygınlaştığı, demokratik ülkelerde insanların çoğunun basını, radyo ve televizyonları güvenilir haber kaynağı olarak gördükleri bir devirde, bazı haberlerin hükümetler, ticari kuruluşlar veya menfaat grupları tarafından etkilenen gazeteciler aracılığıyla üretildiği, haber değeri olmayan bazı hususların aynı yollarla yayınlandığı, gerçekten haber yapılması gereken bazı konuların ise üstünün örtülerek halka ulaştırılmadığının örnekleri ne yazık ki az değil. Hükümet üyelerinin, hatta bizzat başbakanların bazen beğenmedikleri haberlerin yayından kaldırılması için doğrudan müdahalede bulunduklarının örneklerine de maalesef rastlanıyor. Demokrasilerde böyle şeyler olabilir mi? Bunların yaşandığı ülkelere gerçek bir demokrasi ülkesi denilebilir mi?

Üstelik dünya kamuoyuna doğru bilgi vermek için savaş ve çatışma alanlarında bazı gazeteciler hayatlarını tehlikeye atarak dürüst ve şerefli bir görev yaparken, bazı gazeteciler doğruları yazmak için yıllarını hapishanelerde geçirmeyi göze alırken, sayıları az da olsa bazılarının şu veya bu etki altında kalemlerini veya ekranlarını hükümetlerin veya bazı menfaat gruplarının emrine vermeyi kabul etme-

leri gazetecilik mesleği açısından da, demokrasi açısından da üzüntü verici.

Bundan en büyük sıkıntıyı duyanların başında bu baskılara uğrayan gazeteciler geliyor. Bunlardan biri de önemli gazetelerde çalışmış ve çeşitli ödüller almış olan Nick Davies. Davies şöyle diyor: "*Basın mesleğinde ahlaki açıdan korkak, entelektüel açıdan bir Quisling (ülkesine ihanet eden) gibi teslimiyetçi, doğuştan yalancı olan dehşet verici insanlara rastlanabilir. Bu özelliklerden birine veya birkaçına sahip olanlar vardır. Ama çok büyük sayıda gazeteciye bu sıfatların hiçbiri yapıştırılamaz.*"[252] Dünyadaki basın kuruluşları meslek namusunu korumak için menfaat karşıtı yazı yazanları veya radyo ve televizyonlarda program yapanları ortaya çıkarmak ve bu yöntemlere başvuranları engellemek için büyük çaba gösteriyorlar.

Üzerinde en büyük dikkatle durulması gereken bir konu, bir gazetecinin kişisel görüşüyle bağdaşmasa da yabancı ülkelerin politikalarından etkilenip etkilenmediğidir. Bu nasıl anlaşılır? Eğer o gazeteci sürekli olarak ve en haksız olduğu konularda bile yabancı bir ülkenin görüşlerini savunuyor, adeta o ülkenin sözcüsü gibi hareket ediyor, hatta bunu yaparken o konularda kendi ülkesinin çıkarlarını savunan vatandaşlarını suçlayıcı bir yaklaşım sergiliyorsa, toplumda o gazetecinin tarafsızlığına inanan pek olmaz.

Çeşitli ülkelerde kendi hükümetlerinin veya bazı büyük devletlerin politikalarına sempatiyle yaklaşan, kendi samimi görüşlerinin gereği olarak sık sık o ülkeleri övücü yazılar yazanlar, haberleri onların istediği gibi kaleme alanlar vardır. Ne var ki, her zaman ve her konuda körü körüne bir ülkeyi haklı çıkarmaya çalışan, o ülkeyi en haksız olduğu konuda bile savunmaya çalışan veya o yönde haberler yapan gazetecilerin de sayısı az değildir. Bunun en bilinen örneklerinden biri "iliştirilmiş" gazetecilerdir.

İliştirilmiş Gazeteciler

Amerika gibi büyük devletler dünya savaşının bitiminden sonra bölgesel savaşlara aktif biçimde katıldılar. O savaşlarda 18 milyon-

(252) Nick Davies, *Flat Earth News*, Vintage Books, Londra, 2008, s. 12.

dan fazla insan hayatını kaybetti. Bu savaşların haklılığını, doğruluğunu savunmak gittikçe zorlaşıyordu. Bu savaşlar halka nasıl yansıtılacaktı? Dünya savaşlarındaki gibi genel bir sansür uygulanmasına olanak yoktu. O zaman, birliklerin yanında savaş alanında görev yapan gazetecilerin haberlerini ve yorumlarını hükümetlerinin istediği gibi yazmaları sağlanmalıydı. Askeri birliklerin bünyesinde görev yapan gazetecilere "iliştirilmiş" gazeteci denilmeye başlandı. Amerika'nın özgür düşünceli bilim adamlarından Noam Chomsky, bu şekilde görev yapan gazeteciler için şöyle diyor: *"Onurlu hiçbir gazeteci kendini 'iliştirilmiş' olarak nitelendirmek istemez. 'Ben iliştirilmiş gazeteciyim' demek 'Ben hükümetin propaganda ajanıyım' demek anlamına gelir."*(253)

İliştirilmiş gazeteciler nasıl çalışacaktı? Bulunan yöntem şuydu: onlara da üniforma giydirilecek ve koruyucu giysiler verilecekti. Bu gazeteciler birliklerle beraber savaş alanına gidecekler ve orada gördükleri ve edindikleri izlenimleri canlı olarak medyalara ulaştıracaklardı. CNN ve Fox News en çok iliştirilmiş gazeteci gönderen medya kuruluşlarının başında geliyordu. Columbia Üniversitesi'nin gazetecilik bölümü, iliştirilmiş gazeteciler tarafından ulaştırılan haberlerin 40.5 saatlik bölümünü inceledi. Bu videolardan hiçbirinde silah kullanılarak öldürülen insanlara ilişkin tek bir kare bile yoktu. O gazeteciler gördükleri bazı olayları yansıtmışlardı, ama birlikte hareket ettikleri birlikleri güç durumda bırakacak yayınlar yapmaktan kaçınmışlardı.

Üstelik bu gazeteciler sadece birlikte hareket ettikleri askeri birliklerin çatışmaya girdikleri alanı gözleyebilirlerdi. Savaşın tamamı hakkında bir izlenim edinmeleri zordu. Onların savaş alanında tanık oldukları gelişmeler başka birliklerin çatışma alanındakilerden farklı olabilirdi. *Editor and Publisher* dergisinin yaptığı bir araştırmaya göre Irak Savaşı'nın ilk haftası içinde on beş değişik olayda basının verdiği bilgiler gerçeği yansıtmıyordu. Çünkü iliştirilmiş gazete-

(253) David Barsamian, *Imperial Ambitions: Conversations with Noam Chomsky on the Post-9/11 World*, Metropolitan Books, American Empire Project, 2005.

ciler tarafından gönderilen haberler ve videolar, savaşın bütünü açısından doğru biçimde değerlendirilememiş ve halkı yanıltıcı bilgiler verilmişti.[254]

Amerika'nın öncülüğünde bazı ülkelerin katılımıyla gerçekleştirilen Afganistan operasyonu ve El Kaide örgütüne karşı yürütülen silahlı mücadele, propaganda çalışmalarına yeni bir nitelik kazandırdı. Orada yapılan ve askerlerin ve silahlı grupların yanı sıra on binlerce sivilin hayatına mal olan bu operasyonun "haklılığı" dünyaya nasıl anlatılacaktı? Silahlı kuvvetlerle birlikte çatışma bölgelerine giden "iliştirilmiş" gazetecilerin yazdıkları, yapılan işlerin doğruluğunu dünyaya kabul ettirmeye yetecek miydi? Beyaz Saray, Afganistan'a yönelik özel propaganda yapmak üzere Koalisyon Enformasyon Merkezi adlı bir kuruluş oluşturdu. Gece gündüz faaliyet gösteren bu kuruluşta ABD Dışişleri Bakanlığı uzmanlarının yanı sıra istihbarat örgütlerinin temsilcileri de görev yapıyordu. Daha sonra aynı amaçlı faaliyetleri yürütmek üzere Küresel İletişim Ofisi adlı bir kuruluş oluşturuldu. Anlaşıldığı kadarıyla, bu ofisin ilgi alanlarından biri iliştirilmiş gazetecilerin çalışmalarını yönlendirmekti.

Askeri birliklere iliştirilen gazetecilerden sürekli olarak kendi ülkelerinin niçin daima haklı, karşısındakilerin daima haksız olduğunu yazmaları bekleniyordu. Peter Maas'ın 20 Mart tarihinde *The New Republic Magazine*'de yazdığına göre, Irak savaşı sırasında savaşan birliklere "iliştirilmiş" 600 gazeteci görev yapıyordu. Bu görev için başvuran gazetecilerin sayısı 3.000'i bulmuştu.[255] Yalnız İngiliz tanklarının himayesinde piyadelerin ilerleyişini 100 gazeteci izliyordu. Maas, bu olayı propaganda olarak nitelendirmekten çekinmedi. Maas'ın konuştuğu Albay Chris Vernon, *"Gücümüzü Irak rejimine göstermek istiyoruz,"* diyerek orada bu kadar gazetecinin bulundurulmasının nedenini açıklıyordu.

Kriz zamanlarında, hükümetlerinin yurtdışındaki askeri operasyonlarında hükümetle işbirliği yapmayıp, iliştirilmiş gazeteci gibi çalışmayı kabul etmeyip, kendi bildikleri yoldan gazetecilik görevle-

(254) Entman, s. 116.
(255) Atikkan, s. 403.

rini sürdürmeye çalışanlar yok muydu? Vardı. Örneğin 1966 yılında Vietnam Savaşı sırasında Harrison Salisbury, Kuzey Vietnam'ın Başkenti Hanoi'e giderek oradan görev yapmayı seçmiş; 1991'de de Peter Arnett, Amerikan'ın Irak'a saldırısı sırasında Bağdat'ta kalarak gelişmeleri oradan bildirmişti. Ulusal güvenlik konusunda bazı duyarlı kişiler bu gazetecileri vatana ihanet etmekle suçlamışlar, ama onlar bildikleri yolda devam etmişlerdi.

Bonn'da büyükelçi olarak görev yaptığım yıllarda Alman Meclisi Dışişleri Komisyonu'nun Başkanı Hans Staercken ile sık sık görüşüyordum. Bir görüşmemizde bana, Türkiye'de Hıristiyanların baskı altında oldukları, bazı kiliselerin kapatıldığı yolunda haberler aldığını ve bu bilgilerin Alman kamuoyunda Türkiye aleyhinde izlenimler yarattığını söyledi. Kendisine bu bilgilerin gerçek olabileceğine ihtimal vermediğimi, istediği zaman kendisiyle birlikte Türkiye'ye gidebileceğimi ve Türkiye'ye vardıktan sonra bana ismini bildireceği kiliseyi ziyaret edebileceğimizi söyledim. Kabul etti, bu seyahate Alman gazetecilerin de katılmalarını önerdi. 14 Alman gazeteciyle birlikte Ankara'ya gittik. Belli ki bunlar iliştirilmiş gazeteciler olacaktı ve Türkiye aleyhindeki o bilgileri saptayıp kamuoyuna duyurmak üzere geliyorlardı.

Ankara'da İçişleri Bakanı İsmet Sezgin de bize katıldı. O kilise neredeymiş diye sordum. Diyarbakır'da dedi. Derhal ilk uçakla Diyarbakır'a gittik. Adını verdiği kiliseye gittiğimizde ayin vardı. Almanlar çok şaşırdılar. Kilisenin papazı, ayinden sonra gazetecilerin sorduğu sorulara karşılık, bu kilisenin yüzlerce yıldan beri faaliyet gösterdiğini ve hiç kapanmadığını, her türlü dini yayınları bulabildiklerini ve oradaki Hıristiyanların hiçbir baskıya maruz kalmadan dini görevlerini yerine getirebildiklerini söyledi. Hem orada, hem daha sonra gittiğimiz Mardin'deki Deyr-ül Zafaran Manastırı'ndaki din adamlarıyla çeşitli mülakatlar yaptılar. Çok şaşırdılar. Türkiye aleyhindeki bazı çevrelerin, Almanya'da yaptıkları propagandaların etkisi altında kaldıklarını anlamışlardı. Peki, onların çalıştıkları gazeteler ve televizyonlar bu "iliştirilmiş" gazetecilerin Türkiye'de edindikleri olumlu izlenimleri yansıttılar mı? Biz rastlamadık.

O geziye katılan gazetecilerden biri bana kendini takdim ederken

Atina'dan Türkiye'yle ilgili haberleri yazan gazeteci olduğunu söyledi. "Türkiye hakkında sürekli yazıyorsunuz, herhalde ülkemizi çok iyi tanıyorsunuz," dedim. "Hayır, bu benim Türkiye'ye ilk gelişim," diye cevap verdi. Şaşırma sırası bana gelmişti. "Peki, Türkiye'deki gelişmeleri nasıl izliyorsunuz?" diye sordum. "Türkiye'de arkadaşlarım var, onlar bana, Atina'ya bildiriyorlar, ben de oradan yazıyorum," dedi. Alman kamuoyunun bir bölümü Türkiye'yle ilgili gelişmeleri Atina aktarmalı olarak izliyordu.

Daha sonra araştırdım, bu kadar önyargılı yazılar nasıl yazılabiliyordu? Atina'da görev yapmış bir gazeteci arkadaşımdan şu bilgiyi aldım: Yunan makamları yabancı gazetecilere bir süre için gümrüksüz araba ithal etmek gibi bazı kolaylıklar sağlıyorlar ama sürenin ne kadar olduğunu belirtmiyorlarmış. Oradaki birçok gazeteci, Almanya'ya giderek aldıkları arabaları bu kolaylıktan yararlanarak Yunanistan'a sokuyorlarmış. Ancak Yunanistan'ı rahatsız edecek bir yazı yazdıklarında, "süreniz doluyor" diyerek baskı yapıp olumsuz yazılar yazmalarını dolaylı olarak önlüyorlarmış. O gazeteci de Yunanistan'a ilk gittiğinde Yunan Hükümeti'ni eleştiren bir yazı yazmış; sonra Yunan makamlarından kuvvetli bir eleştiri gelince üslubunu değiştirerek Atina'yı rahatsız etmeyecek, hatta hoşuna gidecek yazılar yazmaya, bu arada Türkiye'yi eleştirmeye başlamış. Bu bilgiler ne kadar doğrudur kesinlikle söylenemez. Orada görev yapan yabancı gazetecilerin "iliştirilmiş" gazeteci olduklarını iddia etmek de doğru olmaz. Ancak Yunanistan'daki havanın oradaki yabancı gazetecileri etkilediğinden kuşku duymamak gerekiyor.

Başka ülkeleri ve onların liderlerinin görüşlerini kendi ülkelerinin kamuoyuna doğru görüşler ve politikalar gibi yansıtmakla görevlendirilen "iliştirilmiş" veya "ikna edilen" gazeteciler ve medya kuruluşları bazen o liderlerin söylediklerinin yanlış, yanıltıcı, hatta yalan olduğu ortaya çıkarsa çok güç durumda kalabilirler. Bunun da örnekleri az değil. Savaş zamanı söylenen "beyaz yalanlar" veya "masum yalanlar" bir yana, barışın egemen olduğu dönemlerde de kendi halkına ve dünyaya yalan söyleyen liderlerin örnekleri ne yazık ki az değil...

Liderlerin Sözlerine Güvenilebilir mi?

Genel kural liderlerin kendi halklarına ve dünya kamuoyuna gerçekleri anlatmasıdır. Halkın beklentisi budur. Bazı ünlü düşünürler bu konuda çok kesin bir tavır ortaya koyuyorlar. Örneğin Kant yalan söylemenin hiçbir zaman kabul edilemeyeceğini ve doğru söylemenin insanların kendilerine karşı olan görevlerinin en önemlisi olduğunu söylüyor. Ancak bütün düşünürler aynı kanıda değil. Platon, bazı hallerde yalan söylenebileceğini kabul ediyor ve bunlara "asil yalanlar" diyordu. Bir doktorun bazı durumlarda ağır bir hastalığa yakalanan hastasına gerçekleri olduğu gibi söylememesine de "beyaz yalan" deniliyor. Yani mazur görülebilir bir yalan...

Bazı siyasetçilerin ve diplomatların yalan konusundaki anlayışı Kant'tan biraz farklı. Örneğin Churchill şöyle diyordu: *"Gerçekler o kadar değerlidir ki, onları yalanlardan oluşan bir orduyla korumak gerekir."* George Orwell'in tanımı ise daha çarpıcı: *"Siyaset dili, yalanları gerçek gibi göstermek üzere biçimlendirilir."* Geçmişte de İngiliz diplomatlarının buna benzer sözleri var. 17. yüzyılda görev yapmış bir İngiliz diplomatı olan Henry Wotton, *"Bir büyükelçi, ülkesinin iyiliği için yurtdışında yalan söyleyen dürüst bir adamdır,"* diyordu. Bir cins takiyeyi meşru gösteren bu anlayış günümüzün dünyasında, savaş koşulları hariç, genel bir kural olarak kabul edilebilir mi?

Aslında diplomatların dürüstlüğü yalan söylememelerinden anlaşılır. Tabii ki, gerçeklerin hepsini söylemek çoğu zaman gerekmez. Bazı bilgiler dünyanın bütün dışişleri bakanlıklarından dikkatle saklanır, yabancılarla paylaşılmaz. Ancak yalan söylemek başka bir şeydir, gerçeklerin hepsini söylememek başka şeydir. Bir devlet adamının veya diplomatın sözünün yalan olduğu anlaşılırsa, bir daha hiç kimse onun sözünüze güvenmez.

Dışişleri bakanlıklarının yurtdışındaki büyükelçilerine gönderdikleri talimatlarda hükümetin görüşü bildirilirken, bazen bunun "şahsi bilgi" için olduğu vurgulanır. Büyükelçi o konuda bir soruyla karşılaştığı zaman hükümetinden aldığı bilgiyi paylaşamayacağı için "hükümetim bu konuyu değerlendiriyor" veya "henüz talimat almadım" der.

Liderlerin gerçek dışı beyanlarının ve vaatlerinin örneği az değil.

Liderlerin söyledikleri yalanlardan söz ederken, akla önce Hitler'in *Kavgam* adlı kitabında kullandığı "Büyük Yalan" sözü geliyor. Hitler diyor ki, *"Söylenen yalan o kadar büyük olmalı ki, hiç kimsenin aklına bu kadar büyük bir yalan uydurulabileceği gelmemeli."*

Hitler'e göre, geniş halk kitleleri büyük yalanları kabul etmeye küçük yalanlardan daha çok eğilimlidir. Goebbels de Hitler'in bu sözlerinden 16 yıl sonra yazdığı "Churchill'in Yalan Fabrikası" başlıklı makalede, İngilizlerin yalan söyleyecekleri zaman büyük bir yalan uydurduklarını ve ne kadar saçma olursa olsun bu büyük yalanı defalarca tekrarladıklarını yazıyor. Doğrusunu söylemek gerekirse, savaş yalanlarının çoğu zaman aşırı derecede abartmalı olduğu doğrudur.

Yukarıdaki bölümlerde de belirtildiği gibi, İngilizlerin I. Dünya Savaşı'nda Belçika'yı istila eden Alman askerlerinin, bebeklerin ellerini kestikleri yolundaki iddiası savaştan sonra Belçikalıların bile reddettikleri büyük bir yalandı. Aynı şekilde, gene İngilizlerin Ermeni soykırımıyla ilgili propagandaları da aşırı derecede abartmalı bilgilere dayalı ve Türkleri dünyanın gözünde küçük düşürmeyi amaçlayan büyük bir yalandı. Bu yalanları dünyaya yayan İngiliz propaganda teşkilatının başarıları Hitler'in hayranlığını kazanmış ve o da II. Dünya Savaşı yıllarında İngilizlerin I. Dünya Savaşı'ndaki yöntemlerini kullanmaya çalışmıştır. Kuşkusuz İngilizlerin gerçek dışı propagandaları, Nazilerin savaş yıllarındaki yalanlarının gözden kaçırılmasına yol açmamalı.

Liderlerin ve tarihe geçen şahsiyetlerin gerçeklerle bağdaşmayan veya abartılı pek çok sözü var.

İngiliz siyasetçilerinden Arthur Ponsonby'nin yazdığı *Falsehood in Wartime* adlı kitap, I. Dünya Savaşı'nda kamuoyunu yanıltmak için savaşan ülkeler tarafından söylenen yalanların örnekleriyle dolu.[256]

Amerikalı Senatör Hiram Johnson "Savaş önce gerçeği kurban eder" demişti.[257]

---

(256) Arthur Ponsonby, *Falsehood in Wartime*, Institute for Historical Review, New York, 1929.

(257) Atikkan s. 393.

Halkı yanıltıcı bilgiler verilmesi sadece savaş zamanıyla sınırlı değil. Bazen aldatıcı bilgiler bir savaşın başlaması için gerekçe olarak da kullanılabiliyor. Hem Amerikan hem de Avrupa tarihinden bazı örnekler şöyle:

Amerikan başkanlarından James Polk, 1846 yılında kongrede yaptığı bir konuşmada Meksika'nın Amerika'ya saldırarak bazı topraklarını zapt ettiğini açıkladı. Aslında amacı, Meksika'ya ait bazı toprakları Amerika'ya katmaktı. Başkanın bu sözleri Meksika'yla Amerika arasındaki savaşı başlatan işaret fişeği oldu.

Amerika'nın ünlü başkanlarından Abraham Lincoln, güneylilerle savaşı bitirmek için onlarla gizli görüşmeler yaptığını halktan saklamıştı. Lincoln'ün köleliğin kaldırılması konusunda söyledikleri de gerçeği yansıtmıyordu.

Başkan William McKinley de, Küba'nın Amerika'nın nüfuz alanına alınması için verdiği mücadele sırasında halka gerçek dışı beyanda bulunmuştu. Amerika'nın Havana Limanı'na gönderdiği savaş gemisi USS Maine, büyük bir patlama sonucunda sulara gömülmüştü. Başkan bu olayı, Küba'yı egemenliği altında bulunduran İspanya'ya karşı savaş açmanın gerekçesi olarak kullandı. Amerikan halkına geminin bir İspanyol mayınına çarparak battığını açıkladı. Yani geminin batmasından İspanya sorumluydu. Amerikan halkı buna inandı ve Amerika'nın İspanya'yla savaşa girmesine güçlü bir destek verdi. Oysa gerçek başkaydı. USS Maine'in kaptanı, geminin kömür deposundaki bir patlama nedeniyle battığını saptamıştı. İspanya'yla yapılan savaştan sonra USS Maine'in batış nedenini araştırmak için bir araştırma heyeti kuruldu. Bu heyet de kaptanın görüşünü destekledi. Yani başkanın sözünü ettiği İspanyol mayını konusunun gerçekle ilgisi yoktu. Neticede, bu yalanın sonucunda Küba İspanyol sömürgesi olmaktan çıktı, Amerika'nın nüfuz bölgesine girdi.

ABD Başkanı Roosevelt, 1941 yılının Ağustos ayında Almanların USS Greer savaş gemisine saldırdıkları yolunda halka gerçek olmayan bir bilgi vermiş, böylece Amerika'nın II. Dünya Savaşı'na katılmasını haklı göstermeye çalışmıştı. Oysa Roosevelt, 1940 yılında halka yaptığı bir konuşmada "Çocuklarınız yurtdışında hiçbir savaşa gönderilmeyecek," demişti.

Roosevelt'in daha sonra Amerikan basınına yansıyan başka bir sözü de şuydu: 1944 yılında Demokrat Parti'nin kongresinde üç ayrı kişiye, eğer başkan seçilirse kendisini başkan yardımcısı yapacağını vaat etmişti. Sonunda bunlardan hiçbirini seçmeyip Truman'da karar kıldı. Belki en doğru seçimi yapmıştı ama verdiği vaadi yerine getirmemesi, kendisinin sözüne güvenilir bir siyasetçi olduğu görünümünü de zedelemişti.

Dünyaya gerçek boyutuyla anlatılmayan gerçeklerden biri de şu: Dünya Savaşı'nın sonlarında Hiroşima ve Nagazaki'ye atılan atom bombalarıyla çok sayıda sivilin öldürülmesi, dünyaya savaşı bitirmenin tek çaresi olarak anlatıldı. İşin gerçeği şuydu: Savaşın son beş ayında hava bombardımanlarının sonucunda öldürülen Japon sivillerinin sayısı 900.000 kişiye ulaşmıştı. Sadece 26 Mayıs 1945 tarihinde Tokyo'ya B29 bombardıman uçaklarıyla yapılan hava saldırısında ölen sivillerin sayısı 100.000'den fazlaydı. Hiroşima'ya atılan atom bombasının ilk günde 66.000, Nagazaki'ye atılan bombanın da 39.000 kişinin ölümüne yol açtığı düşünülecek olursa, Tokyo bombardımanının boyutu daha iyi anlaşılacaktır.

Japonya şehirlerinde bu kadar çok insanın ölümüne yol açan bu ağır hava bombardımanlarının gerçek sebebi neydi? Sebep şuydu: Amerika, Avrupa'da olduğu gibi kapsamlı bir kara harekâtıyla Japonya'yı işgal etmek istemiyordu. Bu kadar çok sivilin öldüğünü gören Japonya kayıtsız şartsız teslim olacaktı. Öyle de oldu. Peki, bu kadar çok sivilin öldürülmesinin savunulur bir tarafı var mıydı? O bombardımanlardan sorumlu Amerikalı General Curtis LeMay de yapılan işin yanlışlığının farkındaydı. Bir konuşmasında, *"Eğer savaşı kaybetseydik, hepimiz hakkında cinayetten soruşturma açarlardı,"* demişti.

Benzeri bir durum, savaşın özellikle son aylarında İngiliz uçaklarının Alman şehirlerini bombalaması sırasında da yaşandı. Dresden'in yanı sıra çok sayıda Alman şehrindeki sivil hedeflerin bombalanması sonucunda yüz binlerce sivil hayatını kaybetti. Kamuoyuna yapılan açıklamalardaysa İngiliz uçaklarının sadece askeri hedefleri bombaladığı bildiriliyordu. Oysa askeri hedeflerin bulunmadığı birçok Alman şehrinde de binlerce insan hayatını kaybetmişti. Sivillere yö-

nelik saldırı, savaş hukukunun kesinlikle yasakladığı bir savaş biçimiydi. Hiçbir ülke savaş hukukuna karşı bir saldırı yaptığını itiraf etmek istemediği için, sadece askeri hedeflere saldırıldığı yalanını söylemekten çekinmiyorlardı.[258]

1950 yılında Başkan Truman savunma harcamalarını artırma kararı almıştı. Soğuk Savaş başlamıştı, 1949 yılında NATO kurulmuştu. Şimdi savunmayı güçlendirmenin zamanıydı. Amerikan halkı buna nasıl ikna edilecekti? Savaş biteli sadece beş yıl olmuştu ve halk yeni bir savaş anlamına gelecek aşırı ölçüdeki askeri harcamalara sıcak bakmıyordu. Bunun için Sovyetler Birliği'nden gelebilecek bir saldırı tehdidini abartarak halkta korku yaratmak ve savunmanın güçlendirilmesi için Amerikan vatandaşlarını ikna etmek gerekiyordu. Yalnız bir sorun vardı. Amerikan aydınları ve gerçekleri bilen uzmanlar, savunma harcamalarının artırılmasına karşı çıkacaklardı. Onun için ilk yapılacak şey, halkta bu uzmanlara duyulan güveni azaltmaktı. Öyle de yapıldı. Kamuoyunun baskısı altında kalan ve işlerini kaybetmekten çekinen uzmanlar seslerini fazla çıkaramaz oldular, hatta bazıları hükümetin propagandalarına destek vermeye başladı.

Bu engel aşıldıktan sonra halkı ikna etmek kolaylaşıyordu. Devletin istihbarat örgütleri hükümetin emrindeydi; onlardan sağlanacak ürkütücü bazı bilgiler, halka uygun propaganda teknikleriyle aktarılıp halkın desteği sağlanabilirdi. Peki, halk gerçekleri öğrenince liderleri cezalandırmaz mıydı? Bir sonraki seçimlerde yalan söylediği bilinen liderler oy alabilir miydi? Bu ihtimal tecrübeli liderler için pek de ürkütücü değildi. Değişen koşullarda halkın desteğini sağlamak için yeni bazı yöntemler bulunabilir, gündem değiştirilebilirdi. Gerçekleri halka anlatabilecek olanlar korkutulup sindirilebilirse, aynı yöntemlerle kamuoyunun desteğini sağlamak kolaylaşırdı. Üstelik evvelce söylenen yalanların ülkenin güvenlik çıkarlarının gereği olduğu anlatılabilirse, halk geçmişi unutabilirdi.

Başkan John Kennedy, propagandayla ilgili görüşlerini açıklarken halka yalan söylemenin adeta savunuculuğunu yapıyordu.

(258) John Mearsheimer and Stephen M. Walt, *The Israel Lobby and US Foreign Policy*, Penguin Books, Londra, 2007, s. 68-69, 82-84.

Kennedy şöyle diyordu: *"Yalanın ne kadar büyük olduğu önemli değildir, onu yeterli sayıda tekrarlayın, halk bunu bir gerçek gibi görecektir."* Kennedy'nin sözlerinin bir benzerini zamanında Hitler de söylemiş ve şöyle demişti: *"Propagandada en temel ilke göz ardı edilirse, en başarılı propagandacının sonuç alması mümkün olmaz. O ilke de şudur: Birkaç noktayı belirleyeceksiniz ve onu sürekli olarak tekrarlayacaksınız."*

Başkan Kennedy 1961 yılında yaptığı bir konuşmada şöyle diyordu: *"Daha önce de söyledim, şimdi de tekrarlıyorum, Amerika Birleşik Devletleri'nin Küba'ya bir askeri müdahale planı yoktur."* Kennedy'nin bu sözlerinden kısa bir süre sonra, Amerika'nın askeri desteğiyle, bazı Kübalı silahlı mülteciler tarafından Küba'daki Domuzlar Körfezi'ne bir çıkarma yapıldı. Başlangıçta Amerika'nın askeri destekte bulunduğu kamuoyundan saklandı ama sonunda gerçek anlaşıldı. Başkan Kennedy Amerikan halkına doğru söylememişti.

Bunun başka bir örneği de Küba füze krizi sırasında yaşandı. Amerika Türkiye'ye ve diğer bazı Avrupalı NATO ülkelerine Jüpiter füzeleri yerleştirmişti. Türkiye'ye Jüpiterlerin yerleştirilmesi 1961 yılının ilkbaharında tamamlanmıştı. Bunların Türkiye'nin savunmasına büyük katkı sağlayacağı açıklanmıştı.

Sovyetler Birliği, kendi güvenlik çıkarları için bundan büyük rahatsızlık duyuyordu. O sırada Sovyetler Birliği'nin lideri olan Kruşçev, çareyi Küba'ya Sovyet füzeleri yerleştirmekte buldu. Amerika, güney kıyılarına çok yakın bir adaya bu füzelerin yerleştirilmesinden büyük rahatsızlık duydu. Soğuk Savaş'ın en büyük krizlerinden biri yaşandı. Amerika'yla Sovyetler Birliği arasında bir füze savaşının, hatta bir dünya savaşının kapıda olduğu inancı yaygınlaştı. Dünya kamuoyu bundan etkilendi. Kamuoyu önünde Kennedy ile Kruşçev şiddetli bir söz düellosuna tutuşurken, kapalı kapılar arkasında gizli müzakereler yapılıyordu. Başkan Kennedy'nin kardeşi Adalet Bakanı Robert Kennedy ile Sovyetler Birliği'nin Washington Büyükelçisi Anatoly Dobrynin arasında gizli görüşmeler yürütülüyordu. Sonunda anlaşmaya varıldı. Sovyetler Birliği Küba'ya füze yerleştirmemeyi kabul etti. Buna karşılık Amerika da Türkiye'ye yerleştirdiği füzeleri geri çekecekti.

Bu anlaşmadan iki ülkenin liderlerinin dışında pek az kimsenin haberi oldu. Jüpiterlerin çekilmesinin kararlaştırıldığı konusunda Türkiye Başbakanı İsmet İnönü'ye haber bile verilmedi. Anlaşma yürürlüğe girdi. Füzeler geri çekildi. Bu vesileyle, uluslararası alandaki önemli meselelerde kararların nasıl alındığı da öğrenilmiş oldu. Türkiye bundan rahatsızlık duydu. Füzeler Türkiye'nin güvenliği için gerekli değil idiyse niçin konuşlandırılmıştı? Gerekli idiyse niçin çekiliyordu? Anlaşıldı ki, büyük devletlerin güvenlik çıkarları söz konusu olduğunda, müttefik bile olsalar diğer devletlerin çıkarı feda edilebilirdi. Peki, Kennedy Sovyetler'le gizli müzakereler yapıldığını daha sonra halka açıkladı mı? Hayır, açıklamadı. Halkın gerçekleri öğrenebilmesi otuz yıldan fazla zaman geçtikten sonra mümkün olabildi. Büyükelçi Dobrynin, daha sonra yazdığı anılarında gizli görüşmelerin içeriğini anlattı.

Küba füze krizinin üzerinden sadece iki yıl geçmişti. Başkan Lyndon B. Johnson da, 1964 yılının yaz aylarında Tonkin Körfezi'nde meydana gelen bir olay hakkında halka yanlış ve abartmalı bir bilgi vererek, Amerika'nın Vietnam Savaşı'nı başlatmasını haklı göstermeye çalışmıştı. Gerçek şuydu: 4 Ağustos 1964 günü, Kuzey Vietnam'a ait sahil muhafaza gemilerinin Amerikan zırhlısı USS Maddox'a Tonkin Körfezi'nde saldırıda bulunduğuna dair bir haber alınmıştı. Savunma Bakanı Robert McNamara bu saldırıyla ilgili somut bilgiler olduğunu söylüyordu. Bu bilgiler üzerine Başkan Johnson, 7 Ağustos tarihinde kongreden Kuzey Vietnam'a karşı savaş başlatma kararı aldı. Hükümet, karar tasarısının gerekçesinde, kongreye kuzey Vietnam gemilerinin Amerikan savaş gemilerine birkaç defa kasıtlı olarak saldırıda bulunduğu bildiriliyordu. Ancak birkaç gün içinde bu bilgilerin doğru olmadığı anlaşıldı. USS Maddox, Kuzey Vietnam sularında istihbarat topluyor ve saldırıda bulunan güney Vietnam gemilerine destek veriyordu. Yani hükümetin kongreye verdiği bilgiler gerçekleri yansıtmıyordu.[259] Johnson, Vietnam Savaşı'nda yapılan harcamalar konusunda da kongreye gerekli bütün bilgileri vermemişti.

(259) Mearsheimer, s. 48-49.

Başkan Nixon göreve başladığında "Ben bir sahtekâr değilim," demişti. Daha sonra Watergate Skandalı'nda yaşananlar ve o olayın üstünün örtülmesi için kamuoyuna yanlış bilgilerin verildiğinin anlaşılması, başkanın Amerikan tarihinde daha önce örneği görülmemiş biçimde görevinden istifa etmek zorunda kalmasına yol açtı.

Başkan Reagan zamanında yaşanan önemli krizlerden biri, Amerika'nın 1985 yılında İran'la yaptığı gizli anlaşma sonucunda, Tahran'daki Amerikan Büyükelçiliği'nde rehin tutulan Amerikan diplomatlarının kurtarılması karşılığında Amerika'nın İran'a silah satmasıydı. Üstelik bu silahların bir bölümü de gizlice Nikaragua'da hükümetle çarpışan gerillalara verilmişti. Bu olayın ortaya çıkması hükümetin kamuoyunu yanılttığını da belgelemiş oldu. Konuyu araştırmakla görevli komisyonun elindeki belgeler başkanlık tarafından alınarak imha edildi. Gene de bir skandal niteliği taşıyan bu olayın üstünün büsbütün örtülmesi mümkün olmadı.

Amerikan başkanlarının gerçek dışı beyanlarının başka örnekleri de var. Başkan Bill Clinton'un Beyaz Saray'da stajyer olarak görev yapan Monica Lewinsky adlı bir kadınla ilişkisi konusunda, önce kamuoyunu yanıltıcı beyanlarda bulunuldu. Daha sonra 13 ay boyunca süren soruşturmalar sırasında gerçekleri kabul etmek zorunda kaldı. Clinton ikinci başkanlık döneminin son iki yılındaydı ve önemli projeleri gerçekleştirmeye hazırlanıyordu. Sosyal sigorta ve sağlık sigortası sistemlerini yeni baştan düzenleyecekti. Ayrıca Nükleer Silahların Denenmesini Yasaklama Antlaşması'nın da Kongrede onaylanmasını sağlayacaktı. Ancak bu olaydan sonra siyasi gücü ve etkinliği büyük zarara uğradı ve bu büyük projelerden hiçbirini hayata geçiremedi. Aslında Clinton'a en büyük zararı, yaşadığı bu olaydan çok gerçekleri gizlemesi verdi. Bir başkanın gerçek dışı beyanlarda bulunması Amerikan toplumunun kolay kolay hazmedebileceği bir şey değildi. Ne yazık ki, Clinton, halktan gerçekleri gizleyen ilk başkan değildi, son başkan da olmayacaktı.

Başkan George W. Bush, "İsterseniz dudaklarımı okuyabilirsiniz, yeni vergiler gelmeyecektir," diyordu. Bu sözünü gerçekleştiremedi. Vergileri artırmak zorunda kaldı. *New York Post* alaycı bir başlıkla başkanı kınadı: "Dudaklarımı okuyabilirsiniz: yalan söyledim!" Bush'un

bu gerçek dışı sözleri seçimlerde hem parti içindeki muhalifleri hem de Demokrat Partili rakipleri tarafından çok eleştirildi. Bush'un defalarca özür dilemesi onun itibarını yükseltmedi, büsbütün azalttı.[260]

Başkan Obama'nın sağlık reformu projesini halka anlatırken bazı gerçek dışı beyanlarda bulunması veya gerçekleştiremeyeceği sözler vermesi kamuoyundaki itibarını büyük ölçüde zedeledi. Obama'ya göre, Amerikan vatandaşları arzu ederlerse mevcut sağlık sisteminden yararlanmaya devam edebileceklerdi. Oysa bu vaat gerçekleri yansıtmıyordu. CBS şirketinin kamuoyu araştırmasına göre Başkan Obama'ya halkın desteği bu nedenle 9 puan birden geriledi. Halkın % 55'i Obama'nın kendilerini aldattığı görüşündeydi. Oysa göreve ilk başladığında Amerikan halkının dörtte üçü Obama'yı güvenilir buluyordu.

Bazen Amerikalı siyasetçilerin müttefik ülkeleri etkilemek için bile gerçek dışı, yanıltıcı bilgiler verdikleri görülüyor. Bunun örneklerinden biri NATO'da yaşandı. Dışişleri bakanları düzeyindeki bir NATO toplantısında ABD Dışişleri Bakanı Madeleine Albright, Dışişleri Bakanı İsmail Cem'le yaptığı görüşmede, Türkiye'nin NATO Daimi Temsilcisi olarak ben de hazır bulunmuştum. Konu Avrupa Birliği çerçevesinde oluşturulan Avrupa Ordusu'yla ilgiliydi. O konuda AB'ye üye olmayan NATO ülkelerinin etkinliğini sınırlama girişimleri vardı ve Türkiye buna karşı çıkıyordu. Benzeri durumdaki diğer ülkeler ikna edilmiş ama Türkiye edilememişti. Türkiye kararlı bir şekilde başından beri izlediği politikayı sürdürüyordu. Albright, İsmail Cem'e, *"Sizin tutumunuzu anlamakta zorluk çekiyorum. Bu konunun askeri yönü ağır basıyor, biz Ankara'da askerlerinizi ikna ettik ama siz direniyorsunuz,"* dedi. Bu sözler çok şaşırtıcıydı. Zira Türk Hükümeti'nin politikası başından beri belliydi ve askerlerin de bu konuda farklı düşünmediğini biliyorduk. Acaba Amerikalılar Ankara'da yanlış bir izlenim mi almışlardı? Ben içerideki odaya geçerek Genelkurmay İkinci Başkanı'nı aradım ve Amerikan Dışişleri Bakanı'nın sözlerini naklettim. Şaşırma sırası ikinci başkana gelmişti. Ankara'da da Amerikalılar kendilerine, Dışişleri Bakanı İsmail Cem'in geri adım atmayı kabul

(260) Gary Bauer, "When Presidents Lie", *Soapbox*, November 25, 2013.

ettiğini, hükümetin evet dediği bir konuda askerlerin itiraz etmesini anlayamadıklarını söylemişlerdi. Gerçekleri saptırarak kurnazca bir oyunla meseleyi çözme girişimini böylece sonuçsuz kılmıştık. Bu vesileyle en yakın müttefiklerin bile bazen aldatıcı şeyler söyleyebileceğini de bir kere daha görmüş olduk.

Liderlerin halka gerçek dışı bilgiler verdiğinin son örnekleri arasında, Irak'a müdahaleden önce Amerikan ve İngiliz liderlerinin Irak'ın elinde kitle tahrip silahları bulunduğu yolundaki sözleri de yer alıyor. Örneğin başkan yardımcısı Dick Cheney, 2002 yılının Ağustos ayında muharip gazilere yaptığı bir konuşmada Saddam Hüseyin'in elinde kitle tahrip silahlarının olduğuna dair hiçbir kuşku bulunmadığını, hatta bu silahların yerlerini de bildiklerini söylemişti. Bundan bir ay sonra Dışişleri Bakanı Colin Powell da, Irak'ın elinde kimyasal silah stoklarının bulunduğunu kesin ifadelerle açıklamıştı. İngiltere Başbakanı Tony Blair da, 24 Eylül 2002 tarihinde parlamentoda yaptığı konuşmada Saddam Hüseyin'in elinde aktif kitle tahrip silahları olduğunu söylemiş ve hatta bu silahların 45 dakika içinde kullanılmaya hazır olduğunu bildirmişti.[261] Bu bilgiler belki o tarihlerde savaş kararının halk tarafından desteklenmesini sağlayabilirdi ama gerçeği yansıtmıyordu.

Birleşmiş Milletler'e ve Uluslararası Atom Enerjisi Komisyonu'nun uzmanları, Irak'ta yaptıkları imcelemelerde böyle silahlara rastlayamamışlardı. Raporlarında Irak'a yönelik açık bir suçlama yoktu. Ama Amerikalılar ve İngilizler, kendi istihbarat kaynaklarından bu yolda bilgiler aldıklarını söylemeye devam ettiler ve bunu, 19 Mart 2003 tarihinde Irak'a yaptıkları müdahalenin başlıca gerekçesi olarak gösterdiler.

Savaştan sonra Irak'ı işgal eden Amerikan ve İngiliz birlikleri orada kitle tahrip silahlarına rastlamamışlardı. O zaman bu iddia nereden kaynaklanıyordu? Duelfer Raporu denilen, Irak İnceleme Grubu'nun 2004 yılında yayınladığı bir belgede, buna şöyle bir açıklama bulmaya çalışılıyor: Irak aslında kitle tahrip silahlarına sahip değildi ama kendini, Amerika'ya ve İran'a karşı, olduğundan daha güçlü göstermek

(261) Mearsheimer, s. viii-ix, 52.

için bu silahlara sahip olduğu izlenimini yaymıştı. Yani gerçek dışı bilginin sorumlusu bulunmuştu. O da Irak'tan başkası değildi! O raporda bu iddiayı kanıtlayacak bir delil var mıydı? Hayır yoktu.

Peki, kaynak olarak gösterilen istihbarat raporları nasıl hazırlanmıştı? O yıllarda İstihbarat Genel Müdürlüğü'nde bulunan Tümgeneral Michael Laurie, Irak savaşıyla ilgili araştırma yapmakla görevli Chilcot Komisyonu'na 2012 yılında şunları söylüyordu: "*Savaş ilanını haklı göstermek için üzerimize baskı yapıldı. Buna rağmen kitle imha silahları ile bağlantılı olabilecek hiçbir uçak, füze veya başka askeri malzemeyle ilgili bilgi bulamadık.*" 2013 yılında Amerika'nın Dışişleri Bakanlığı görevini üstlenecek olan Senatör John Kerry, 2004 yılında yapılan başkanlık seçiminde Başkan Bush'u Irak konusunda halka yalan söylemekle suçladı.

Peki, halkın savaşın gerekçesi konusunda aldatılmış olmasına basın nasıl tepki gösterdi? Kuşkusuz bunu eleştiren gazeteciler oldu ama Bush'u mazur görenler de az değildi. Örneğin *Washington Post*'un yazarlarından Robert Cohen, 2005 yılının Kasım ayında yazdığı bir makalede, "Eğer sonunda daha demokratik bir Ortadoğu yaratılabilirse, başkanın savaşın gerekçesi konusunda halkı yanıltmış olmasının mazur görülebileceği"ni yazdı. Bush'u destekleyen yeni muhafazakâr hareketin sözcüleri de başka savunma yolları buldular. Onlara göre gerçek herkes için farklıydı. Çocuklar için farklı, büyükler için farklı, eğitimliler için farklı, uzmanlar için farklı gerçekler vardı. Herkes için geçerli doğrulardan bahsedilemezdi![262]

Bu mantığa göre, halkın yarısının oyunu alan bir iktidarın halkı aldatsa da çoğunluk tarafından desteklenmeye devam ediyorsa, sadece kendi seçmenleri açısından doğru işler yapması yeterliydi ve halkın gerisinin aldatılması mazur görülebilirdi.

Gerçek dışı olduğu sonradan anlaşılan diğer bir iddia da şuydu: Saddam Hüseyin'in 9 Eylül 2001 tarihinde New York'taki İkiz Kuleler'e yapılan saldırıda da sorumluluk taşıdığı izlenimi yaratılmıştı. Savunma Bakanı Donald Rumsfeld, 27 Eylül tarihinde yaptığı konuşmada, Saddam Hüseyin ile Usame Bin Ladin arasında sıkı bir itti-

(262) Mearsheimer, s. 63-64.

fak olduğunu açıklamıştı. 2003 yılının Mart ayında Amerika'nın Irak harekâtı başladığından, Amerikan halkının yarısı New York'taki İkiz Kuleler'e saldırının arkasında Saddam Hüseyin'in bulunduğuna inanıyordu. Başkan Bush da 18 Mart 2003 tarihinde kongreye gönderdiği mektupta, Amerika'nın uluslararası terörizme, terör örgütlerine ve 11 Eylül 2011 tarihindeki terör saldırılarını planlayan veya destekleyen ülkelere karşı gerekli operasyonları yapmaya hakkı olduğunu dile getiriyordu.

Oysa Amerikalılar tarafından ele geçirilen Usame Bin Ladin'in yardımcıları, Halid Şeyh Muhammed ve Abu Zubaydah, sorguları sırasında, Bin Ladin'in bir ara Saddam Hüseyin'le işbirliği yapmayı tasarladığını ama bu yolda bir talebi Saddam'a iletmediğini söylemişlerdi. Rumsfeld'in sözleri gerçeği yansıtmıyordu. Zaten kendisi bile, bir süre sonra, 4 Ekim 2004 tarihinde Uluslararası İlişkiler Konseyi'nde (CFR) yaptığı bir konuşmada, böyle bir ittifakın varlığına dair ellerinde somut kanıtlar bulunmadığını söylemek zorunda kalmıştı. Aynı şekilde Dışişleri Bakanı Colin Powell da, savaşın başlamasından hemen önce Irak'la Usame Bin Ladin arasında meşum bir ittifak olduğunu söylemiş, ancak o da 2004 yılının başında böyle bir ittifak hakkında "ucundan duman tüten bir silah" görülmediğini, yani somut kanıtlar bulunmadığını açıklamak zorunda kalmıştı. Yani Irak'a yönelik askeri müdahalenin gerekçesini oluşturan ve hem kongreyi hem de Amerikan ve dünya kamuoyunu ikna etmek için kullanılan gerekçelerin de, Saddam Hüseyin'in Usame Bin Ladin'le ittifak yaptığı iddialarının da aslı yoktu.[263]

Gerçekle bağdaşmayan diğer bir söylem de, Başkan Bush'un Irak'a askeri müdahale kararı aldıktan sonra bile Saddam Hüseyin'le olan ihtilafın barışçı yollardan çözümüne hazır olduğu yolundaki sözleriydi. Başkan Bush, bu sözleri 30 Ocak 2003 tarihinde İtalya Başbakanı Berlusconi'ye söylemişti. Amerikan Savunma Bakanı Donald Rumsfeld, her yıl şubat ayında Münih'te yapılan Uluslararası Güvenlik Toplantısı'nda da, *"Saddam'ı silahsızlandırmak için silaha*

(263) Mearsheimer, *Why Leaders Lie?*, Oxford University Press, Londra, 2011, s. 50.

başvurmanın zorunlu olmadığına inanıyoruz. Hiç kimse savaş istemiyor," diyordu. Tony Blair de, 25 Şubat 2003 tarihinde mecliste yaptığı konuşmada, *"Saddam Birleşmiş Milletler'in önerilerini kabul edip silahsızlanmaya razı olursa savaşa gerek kalmayacaktır,"* diyordu. İşin doğrusu şuydu: Başkan Bush 13 Ocak 2003 tarihinde, Dışişleri Bakanı Colin Powell'a Irak'la savaşmaya karar verdiğini açıklamıştı. Aslında Başkan Bush'un hedefi Saddam Hüseyin'i silahsızlandırmak değil, Irak'ta rejimi değiştirmekti. Kitle tahrip silahları konusu kamuoyunu etkilemek ve bir askeri harekâta destek sağlamak için kullanılan bir bahaneydi. İngiltere Başbakanı Blair da, Bush'un gerçek amacının ne olduğunu biliyordu. Ama bütün gerçekler halka açıklanamazdı. O nedenle Blair, 14 Kasım 2002 tarihinde yaptığı bir radyo konuşmasında *"Amacımız Irak'ı silahsızlandırmaktır, yoksa rejimi değiştirmek değildir,"* demişti. Blair doğru söylemiyordu.

Avrupa'nın yakın tarihinde gerçekleri saklamanın veya halka yalan bilgiler vermenin örnekleri de az değil. Bu örneklerden birkaçı şöyle:

I. Dünya Savaşı'nda Verdun cephesinin korunmasından sorumlu General Joseph Joffre, savunma planlarının hazırlanmasında büyük hatalar yapmıştı. Bunun sonucunda 1916 yılındaki Verdun Savaşı'nda da başarısızlığa uğradı. Bazı siyasetçiler Joffre'un hatalarının farkındaydı ama gerçekleri halka anlatmadılar. Binlerce Fransız askeri bu hatalar sonucunda öldü veya yaralandı. Ama gerçeklerin anlatılmasının cephedeki askerlerin moralini bozacağı ve Fransa'nın savaştaki başarısını olumsuz yönde etkileyeceği düşünüldü. Joffre, savaştan sonra da halka başarılı bir komutan olarak tanıtıldı. Günümüzde de bazı bakanların veya yüksek bürokratların yanlışlarını örtmeye çalışan, savunulması güç durumlarda bile onlara sahip çıkmaya çalışan liderlere rastlanıyor.

1922-23 yıllarında Almanya Sovyetler'le gizli bir anlaşma yaparak, Alman askerlerinin Sovyetler Birliği'nde eğitim görmelerini sağladı. Böyle bir anlaşma Versailles Antlaşması'na aykırıydı ve duyulduğu takdirde Alman Hükümeti'ni hem yurtiçinde hem de yurtdışında ciddi sıkıntılara sokabilirdi. İngiltere ve Fransa'nın buna büyük tepki göstermesi beklenirdi. Bu anlaşmanın gizliliği uzun süre korunabildi.

II. Dünya Savaşı'nda, Nazi Almanyası'nın masum sivillere karşı yürüttüğü imha kampanyasının sorumluluğu, savaştan sonraki yıllarda hep Hitler'e bağlı milis gücü niteliğindeki SS'lere atfedilmiş, hatta SS'lerin sadece bir bölümünün bu suçları işlediği söylenmişti. Özellikle o zamanki Alman Silahlı Kuvvetleri'nin bu konuda hiçbir sorumluluk taşımadığı izlenimi yaratılmak istenmiştir. Nitekim savaştan sonraki Nürnberg Mahkemesi'nde, Nazi Partisi'ne üye olan Deniz Kuvvetleri Komutanı Karl Dönitz gibi birkaç komutan yargılanmakla birlikte Silahlı Kuvvetler kurum olarak sorumlu tutulmadı. Almanya NATO'ya katıldıktan sonra Alman Silahlı Kuvvetleri'nin itibarının zedelenmemesi için bu gibi konuların su yüzüne çıkarılmamasına özel bir dikkat gösterildi. Her ne kadar Nürnberg Mahkemesi'nde Alman Ordusu Nazi dönemindeki insanlık dışı suçlardan kurum olarak sorumlu tutulmamış olsa da, savaş yıllarında Alman ordusunun, özellikle doğu cephesinde sivillere yönelik olarak yaptığı saldırılar daha sonra ortaya çıkarılacaktı.

Başka bir ilginç örnek: 1940 yılının ilkbaharında binlerce Polonyalı subay Katyn ormanında öldürülmüştü. Bunu yapanlar Sovyet askerleriydi. Amerika ve İngiltere bu gerçeği öğrenmişlerdi, ama o tarihlerde Sovyetler Birliği onların müttefikiydi ve Almanya'ya karşı birlikte savaşıyorlardı. O zaman yapılacak iş Katyn katliamına başka bir sorumlu bulmaktı. Bulundu da: Nazi Almanyası. Yıllarca dünya kamuoyuna Polonyalı subayların Naziler tarafından öldürüldüğü yolunda bilgiler verildi. İngiliz Dışişleri Bakanlığı, Almanların Polonyalı subayları topluca öldürmekteki amacını müttefikler arasındaki dayanışmayı bozma arzusu olarak açıkladı. Nazi Almanyası savaş sırasında pek çok şeyden sorumluydu ama Katyn katliamından değil. Bu konuda gerçeklerin anlaşılması için uzun yılların geçmesi gerekti.

Dünyaya çarpıtılarak yansıtılan bir olay da, İsrail Devleti'nin kuruluşundan hemen önce Filistinlilerin topraklarından kovulmasıyla ilgiliydi. O topraklar üzerinde yaşayan Filistinliler kovulmazsa, etnik bir temizlik yapılmazsa İsrail Devleti nasıl kurulacaktı? Birleşmiş Milletler'de İsrail'in kurulmasına ilişkin karar alınmadan bu iş bitirilmeliydi. 1948 yılının başlarında Filistinlilerle bölgede yaşayan bazı Yahudiler arasında çıkan çatışmaları bahane eden Yahudiler, 700.000

Filistinliyi ata topraklarından sürdüler ve bunların bir daha geri dönmesine izin vermediler. İsrail ve onu destekleyen Amerika bunu dünyaya nasıl anlatacaktı? Hemen bir propaganda yalanı bulundu. Sözde Filistinliler, topraklarından Siyonistler tarafından kovulmamıştı. İsrail'le yapacakları savaştan bu kardeşlerinin zarara uğramasını istemeyen bazı Arap ülkelerinin telkiniyle, bunlar topraklarını kendi arzularıyla terk etmişlerdi. Yaklaşık kırk yıl boyunca bu propaganda yalanına birçok ülke inandırıldı. Gerçeği açıklayanlar ise İsrailli tarihçiler oldu. Onlar, Filistinlilerin Yahudiler tarafından topraklarından kovulduğunu belgelerle dünyaya ilan ettiler.

İsrail'le ilgili olarak dünyadan saklanmak istenen başka bir olay da şu: 14 Ekim 1953 tarihinde Binbaşı Ariel Şaron komutasındaki 600 kişilik bir İsrail Birliği, Filistin'in Batı Şeria bölgesindeki Kibya köyüne bir baskın düzenleyerek 64 Filistinliyi öldürdü. Bunların üçte ikisi kadın ve çocuklardan oluşuyordu. Bu saldırının sebebi neydi? Bir gün önce bir İsrailli kadınla iki çocuğu Filistinlilerce öldürülmüştü. Şimdi onların öcü alınıyordu. İsrail Merkezi Komutanlığı, Kibya köyüne saldırılmasını ve orada yaşayan herkesin öldürülmesini emretmişti. Daha sonra başbakanlığa kadar yükselecek olan Binbaşı Ariel Şaron, bu emri yerine getirmekle görevliydi. Bu insanlık dışı saldırı duyulunca İsrail'e karşı bütün dünyada daha önce görülmemiş bir tepki ve protesto hareketi oluştu. Savaşta Yahudilerin maruz kaldığı soykırım, dünyada bunu yapan Nazilere karşı nefret duyguları uyandırmıştı. Ancak o zaman Yahudilerin uğradığı zulüm, şimdi İsraillilerin Filistinlilere yaptığı bu zulmü maruz gösteremezdi. İsrail halkı da tepki içindeydi. İsrail'in uluslararası alandaki itibarı büyük darbe yemişti.

İsrail Hükümeti bu durumdan nasıl kurtulacaktı? Tek çare bir propaganda malzemesi bulmaktı. Öyle de yapıldı. Başbakan David Ben-Gurion, radyoda halka ve dünyaya hitap etti. Çok sayıda Filistinlinin öldürülmesini kınadı ama bu saldırıyı ordu birliklerinin yaptığını inkâr etti. İsrail ordu birliklerine mensup 600 askerin bu katliamı yaptığı büyük bir yalandı. Bütün bu askerlerin garnizonlarından ayrılmadığı tespit edilmişti. Ben-Gurion'un bu gerçek dışı beyanlarına inanan olmadı. 24 Kasım günü Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi

İsrail'i kınayan bir karar aldı. İsrail'in en yakın destekçisi Amerika bile bu kararı engelleyemedi. Liderlerin yalanları her zaman sonuç vermiyordu.

Gizli tutulan gerçeklerden biri de Japonya'da yaşandı. Japonya 1969 yılında Amerika Birleşik Devletleri'yle gizli bir anlaşma yaparak, nükleer enerjiyle çalışan savaş gemilerinin Japon limanlarını ziyaret etmesine izin verdi. Oysa Japon yasaları bunu yasaklamıştı. Bazı yabancı gazeteciler böyle bir antlaşmanın yapılmış olabileceğinden kuşkulanarak, Japon liderlerine bu konuda sorular yönelttiler. Japonlar her defasında bunu yalanladı. Aynı tarihlerde Japonya'nın ülkesindeki Amerikan birliklerinin masraflarının büyük bir bölümünü karşılamayı kabul etmesi de gizli tutuldu. Her iki konuda da halkın gerçekleri öğrenmesi halinde buna büyük tepki göstereceğinden korkulmuş olunmalı.[264]

Halka gerçeklere aykırı beyanlarda bulunduğu için eleştirilen liderlerden biri de, uzun yıllar İtalya başbakanlığı yapmış olan Silvio Berlusconi'dir. İtalyan basınında yer alan bir haberde Berlusconi'nin televizyonlarda yaptığı konuşmalarda, on konuda halka gerçek dışı şeyler söylediği iddia edilmektedir. Bu iddiaların bir bölümü başbakanın özel yaşamıyla ilgiliydi. Başbakan aleyhine bu ve başka konularda 17 yıl için 28 dava açılmıştı. Berlusconi bütün bu davalardan berat ettiğini söylüyordu, ama bunlar arasında devam etmekte olan davalar da vardı. Bunlardan biri yargıya rüşvet vermek, bir başkası vergi kaçırmak, başkası görevi kötüye kullanmakla ilgiliydi.

Berlusconi'nin evinin 2010 yılının Ocak ayından beri izlendiği iddiası da ilgili yargı makamları tarafından doğrulanmamıştı. Bazı İtalyan gazeteleri Berlusconi'nin buna benzer pek çok iddiasının gerçekleri yansıtmadığını belirtmekteydiler.[265]

Halka gerçek dışı bilgiler verenler sadece dış politika alanında ülke güvenliğini koruma gerekçesiyle hareket etmiyorlar. İç politikada, özellikle ekonomi alanında da halkı yanıltıcı bilgiler verenlerin sayı-

(264) Mearsheimer, s. 71-78.

(265) Giuseppe d'Avanzo, "The 10 Lies of Berlusconi", *La Republica*, January, 21, 2011.

sı az değil. Liderler genellikle kendi iktidarlarının başarılı gösterilebileceği alanları seçerler ve halkın dikkatini o alanlara çekmeye çalışırlar. Başarı sağlanamayan alanlardaki durumdan söz etmemeyi tercih ederler. Örneğin faiz düşmüşse veya borsa yükselmişse, halka verilecek en önemli müjde budur ve bu haber hükümetin halkın gözündeki başarısını kanıtlamaya yeterlidir. Oysa aynı tarihte, sözgelimi enflasyon yükselmiştir veya dış ticaret açığı ve cari açık artmıştır. Bu önemli başarısızlıkları halka anlatmanın gereği yoktur. Halk sadece başarıları öğrenmeli ve hükümeti alkışlamalıdır. Otoriter ülkelerde bu geçerli bir politika sayılabilir. Ancak demokratik ülkelerde muhalefet partileri gerçeklerin öbür yüzünü, yani hükümetin hatalı politikaları nedeniyle ekonomide başarısızlığa uğranılan konuları dile getirirler. Basın da bu eleştirileri halka duyurur.

Şu veya bu nedenle söylenen yalanların sürekli olarak gizli kalması mümkün değildir. Örneğin Hafız Esad döneminde Suriye, yıllar boyunca PKK lideri Abdullah Öcalan'ın kendi ülkesinde bulunmadığını iddia etmişti. 1996 yılında Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, Mısır'a yaptığı ziyaret sırasında Assuan şehrinde Başkan Hüsnü Mübarek'le buluşmuştu. Ben de Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı olarak cumhurbaşkanına refakat eden heyetteydim. Demirel Mübarek'e PKK terörü hakkında bilgi verdikten sonra, bu örgütün liderinin Şam'da bulunduğunu ve Suriye Hükümeti'nden himaye gördüğünü söyledi. Arap dünyasının en etkili ülkesi sayılan Mısır'dan Türkiye'nin beklediği, Suriye'yi bu terör örgütüne destek vermekten vazgeçirmesi ve terör örgütü liderini topraklarından çıkarmasıydı. Mübarek beklemediğimiz bir cevap verdi. Suriye Cumhurbaşkanı Hafız Esad kendisine, bu iddiaların gerçek dışı olduğunu ve terör liderinin de Suriye topraklarında bulunmadığını söylemişti. Oysa Türkiye'nin elinde bu konuda yadsınamayacak deliller vardı. Ne yazık ki, o tarihte Mübarek Türkiye'nin sözlerine değil, Esad'ın yalanına inanmıştı veya inanmış görünmek istemişti. Ama böyle yalanlar çok uzun ömürlü olamazdı.

Bu görüşmeden sadece iki yıl sonra Türkiye izlediği etkili diplomasiyle Suriye'yi köşeye sıkıştırdı ve terör örgütüyle bağlarını kesmezse çok ağır bir karşılık vereceğini belli etti. Bu gelişmeden en çok rahatsız olanlardan biri Hüsnü Mübarek oldu. Mübarek artık Türkiye'nin tu-

tumunun ciddiliğini anlamıştı. Şimdi karşımızda başka bir Mübarek vardı ve onun hedefi Suriye cumhurbaşkanını Türkiye'nin taleplerini yerine getirmeye ikna etmekti. Mübarek'in Ankara ve Şam'a yaptığı ziyaretlerden sonra Esad, PKK liderini topraklarından çıkarmak ve örgütün kamplarını kapatmak zorunda kaldı. İki ülke arasında Adana'da, terörle mücadele konusunda bir işbirliği mutabakatı imzalandı ve o tarihten sonra Suriye PKK'ya destek vermekten vazgeçti. Yalancının mumu yatsıya kadar bile yanamamıştı.

Liderlerin halka yalan söyledikleri konulardan biri de, gerçek olmadığı halde, ülkenin yabancı bir devletin saldırısına maruz kalma tehlikesiyle karşı karşıya bulunduğu iddiasıdır. Böyle bir iddiada bulunan hükümetlerin gerçek amacı, çoğu zaman halkın birlik içinde hükümeti desteklemesini sağlamaktır. Diğer bir amaç da halkın dikkatini ülke içindeki sorunlardan ve sıkıntılardan uzaklaştırıp dış konulara çekmektir. Örneğin Yunanistan bu yola sık sık başvurarak, dış tehdit iddiasıyla içeride hükümete destek sağlamaya çalışmıştır.

Soğuk Savaş yıllarında bütün NATO ülkeleri tehlikenin Sovyetler Birliği'nden geldiğini kabul edip savunma planlarını buna göre yaparken, Yunanistan "*Bizim için tehlike kuzeyden (yani Sovyetler'den) değil, doğudan (yani Türkiye'den) gelmektedir,*" diyordu. Gene Yunanistan, Türk uçakları Ege adalarının 6 mil açığına yaklaştıkları zaman Yunanistan Türkiye hava sahamızı ihlal etti diyerek Türkiye'yi suçlamaya çalışıyordu. Oysa uluslararası hukuka göre bir ülkenin karasuları ne kadarsa, üzerindeki hava sahası da o kadardı. Ege'de karasularının genişliği 6 mil olduğu için hava sahası da 6 milden fazla olamazdı. Oysa Yunanistan hava sahasının 10 mil olduğunu ilan etmişti. Dünyada kara sularından farklı hava sahası olduğunu ilan eden başka ülke yoktu. Yunanistan'ın bu iddiasını da hiçbir ülke kabul etmemişti. Yunanistan'ın tezine göre, örneğin bir Türk savaş gemisi Yunanistan'ın kıyılarına 7 mil yaklaşırsa bu bir ihlal olmuyordu ama geminin üzerindeki helikopter havalanırsa bu bir ihlal sayılıyordu. İnsan mantığını zorlayan bu gibi tutumlar, Yunanistan'ın resmi politikasını oluşturuyordu. Oysa Cumhuriyet'in kuruluşundan beri "yurtta barış, dünyada barış" politikasını izleyen Türkiye'nin, ne

Yunanistan'a ne de başka bir ülkeye saldırmak gibi bir niyeti yoktu. Tabii başka ülkelerden Türkiye'ye yönelik bir saldırı olmadıkça...

Son zamanlarda Suriye'de meydana gelen ve bir içsavaşa dönüşen olaylarla ilgili olarak da, kamuoyuna verilen bilgilerin her zaman gerçekleri yansıttığı kuşkulu. Silahlı muhalif gruplar silahlarını nereden, nasıl, hangi yolla sağlıyorlar? Bu konuda bölgedeki gazeteciler tarafından verilen bazı bilgiler Türkiye ve diğer bazı ülkeler tarafından yalanlanıyor.

Suriye'de kimin nerede, ne zaman kimyasal silah kullandığı konusunda da kamuoyuna yanıltıcı bilgiler yansıtılıyor. Örneğin Amerika, Türkiye ve diğer bazı ülkeler bu silahların sadece Suriye Hükümeti tarafından kullanıldığını söylerken, Birleşmiş Milletler'in Suriye Bağımsız Araştırma Komisyonu üyelerinden İsviçreli Carla del Ponte, muhaliflerin de kimyasal silahlara sahip olduğunu açıklıyordu. Diğer pek çok olayda olduğu gibi, Suriye konusunda da gerçekler bir süre sonra ortaya çıkacak. O zaman kimin hangi konuda yalan söylemiş olduğu da anlaşılacak...

Amerika'dan Avrupa'ya, hatta Japonya'ya kadar uzanan topraklarda halka gerçeklerin söylenmediğinin bazı örnekleri bunlar. Buna benzer örneklere Afrika'da, Latin Amerika'da ve Uzakdoğu'nun başka ülkelerinde de rastlanıyor. Gene de gerçeklerin halk tarafından, gecikerek de olsa öğrenilebilmiş olması bir ölçüde teselli sayılabilir.

Bazen liderler gerçekleri açıkça söylemek yerine önceden saptanmış bir parola kullanabilirler. Örneğin Kıbrıs Barış Harekâtı'nın birinci aşamasından sonra Cenevre'de yapılan görüşmelerden sonuç alınamayacağının anlaşılması üzerine, Türk Hükümeti ikinci bir harekât yapma kararı almıştı. Harekâtın gizliliği nedeniyle, başbakan bu kararı Cenevre'de bulunan Dışişleri Bakanı Turan Güneş'e daha önce de belirttiğimiz gibi *"Ayşe tatile çıktı"* parolasıyla bildirdi. Ayşe, Turan Güneş'in kızıydı ama tatile çıktığı yoktu. Ecevit ile Turan Güneş, ikinci harekât kararı alındığı takdirde bu parolayı kullanmayı kararlaştırmışlardı. Güneş, Ecevit'ten bu mesajı alınca, zaten sonuç vermeyeceği belli olan Cenevre Konferansı'nı terk ederek görüşmeleri bitirdi. Toplantıdan ayrıldıktan sonra, Türk heyeti yaptığı basın toplantısında görüşlerini basın mensuplarına açıkladı. Hiç kimse de

masadan kalktığımız için bizi ayıplamadı. O tarihlerde "masadan kalkan taraf biz olmayalım" gibi söylemler yoktu. Türkiye doğru bildiğini yapmıştı. İkinci Barış Harekâtı'nın tehlikeye düşürülmemesi için, Ecevit böyle bir parola kullanmak zorunda kalmıştı.

Makyavel "Başkanlar hem tilkiye hem de aslana benzemeli," demişti. Tilki gibi kurnaz olup tehlikeleri sezecekler, aslan gibi güçlü olup tehlikenin üzerine gideceklerdi. İster Amerika'da olsun, ister dünyanın başka yerlerinde olsun, bu özellikleri şahsında toplayan liderlerin sayısı çok değil. Ecevit, Kıbrıs harekâtı sırasında bu iki özelliğe birden sahip olduğunu göstermişti.

Bizim yakın tarihimizde sezgileri ile cesaretini birleştiren liderlerin başında Atatürk geliyor. Bu iki özelliği taşımasaydı, büyük askeri zaferleri kazanması ve yurtiçindeki ve dışındaki düşmanlarla başarıyla mücadele etmesi mümkün olamazdı. Çok değerli bir komutan ve devlet adamı olan İsmet Paşa için de *"Kafasında kırk tilki dolaşır, kırkının da kuyruğu birbirine değmez,"* denilirdi. İsmet Paşa komutanlıktaki başarısını Kurtuluş Savaşı'nda kanıtladıktan sonra, Lozan'da ve II. Dünya Savaşı yıllarında sezgisi ve öngörüsüyle ülkeyi büyük sıkıntılardan kurtarmıştı. Ne yazık ki, bu iki özelliği birden şahsında toplayan liderlerin sayısı Türkiye'de de, dünyada da çok değil.

Bütün bu anlatılanların kitabın esas konusu olan basınla ilişkisi nedir? Şudur: Liderlerin ve üst düzeydeki siyaset adamlarının gerçek dışı söylemleri hemen hemen her zaman basında ve televizyonlarda yer bulabilmiş ve dünyaya gerçekmiş gibi yansıtılmıştır. Gerçek dışı beyanlarda bulunan liderler, basının her söylediklerini haber yapacağından emin olarak ve medyaların verdiği bu olanaktan yararlanarak, çoğu zaman kendi halklarını ve dünyayı yanıltmanın yolunu bulmuşlardı. Bütün bunlar olurken, o ülkelerin gazetecilerinin çoğu basın özgürlüğünden tümüyle yararlandıklarını ve halka gerçekleri anlatma görevini yaptıklarını düşünüyorlardı, ama gerçek böyle değildi. Basın siyasetçiler tarafından birçok defa kullanılmıştı. İşin üzüntü verici tarafı buydu. Oysa insanlar yasama, yürütme ve yargının yanında dördüncü kuvvet olarak gördükleri basını, demokrasinin ve dürüst bir toplum yaşamının teminatı olarak görüyorlardı.

Özetle liderlerin bütün gerçekleri açıklaması beklenemez. Örneğin

savaş koşullarında düşmanı yanıltmak için gerçeklerden farklı şeyler söylenebilir. Ancak gerçeklerle taban tabana zıt beyanlarda bulunulursa ve bunun sonucunda da savaş çıkmışsa, bunu doğal karşılamak da mümkün değildir.

Bir de büyük ülkelerin liderlerinin dünyaya verdikleri vaatler var. Birçok ülke ve dünyanın çeşitli bölgelerinde yaşayan insanlar bu vaatleri bazen bir umut ışığı gibi görürler. Vaatler gerçekleşmeyince de hayal kırıklığına uğrarlar. Eğer verilen sözler ortaya çıkan bazı güçlüklerden, imkânsızlıklardan kaynaklanıyorsa, bunu bir dereceye kadar anlayışla karşılamak mümkün olabilir. Ancak liderler verdikleri sözlerin tam tersini yaparlarsa, o zaman yaratacakları hayal kırıklığı da büyük olur ve karşılıklı güven duygularını zedeleyebilir. Dünyanın büyük ülkelerinin liderlerinin sözlerinin doğruluğuna inanarak, kendi ülkelerinin kamuoyunu bu doğrultuda etkilemeye çalışan medya organları ve gazeteciler de güç durumda kalabilirler ve inandırıcılıklarını yitirirler.

Liderlerin ve hükümetlerin halka gerçekleri söylemediklerinin kanıtı, zaman zaman dünya basınına sızdırılan gizli belgelerin yayınlanmasıyla ortaya çıkıyor. Otuz-kırk yıl sonra, üzerlerindeki gizlilik kaydının kaldırılıp kamuoyuna açıklanması beklenen bazı belgeler, daha olayların sıcaklığı devam ederken basına sızdırılınca gerçekler ortaya çıkıyor ve hem hükümetler, hem de medyalar kendileri aracılığıyla halkların nasıl aldatıldığını öğrenme fırsatını buluyorlar.

Dünyayı Etkileyen Gizli Belgeler ve Basın

Amerika'da gerçekleri gizleyerek basını yönlendirmek isteyenler her zaman olmuştu ama basın özgürlüğünü savunan ve halkına gerçekleri anlatmak için cesaretle çalışan gazeteciler de vardı. Onların yayınladıkları bazı gizli bilgiler yalnız Amerikan değil, dünya kamuoyunu da sarsıcı etkiler yaptı.

Gizli belgelerin basına sızdırılması bütün ülkelerde yasaktır ve suç oluşturur. Ancak bu gibi durumlarda demokratik ülkelerde yasal sorumluluk esas olarak belgeleri sızdıranlardadır. Bunları yayınlayan gazetelerin mahkûm edildiğini duymadık.

Bunun en ilginç örneklerinden biri Amerika'nın 1945-1967 yıl-

ları arasında Vietnam'da izlediği politikaların gerçek yüzünü belgeleyen ve Amerikan Savunma Bakanlığı Pentagon tarafından hazırlanan çok gizli belgelerin gazeteci Daniel Ellsberg tarafından elde edilerek basına verilmesi olayıdır. "*Pentagon Belgeleri*" denilen bu belgelerin bir bölümünü yayınlayan *The New York Times* gazetesi, belgelerden Başkan Johnson'un halka ve kongreye sistemli olarak gerçek dışı bilgiler verdiğinin anlaşıldığını yazdı.

Belgelerde Güney Vietnam'daki iç siyasi gelişmelerde Amerika'nın rol oynadığı ve Başkan Eisenhower'in Ngo Dinh Diem'in devlet başkanlığına seçilmesini sağladığı, daha sonra yönetiminden memnun kalmadığı Diem'e karşı 1963 yılında yapılan askeri darbenin de arkasında Amerika'nın olduğu bildirilmekteydi. *The New York Times* bu gizli belgeleri yayınlarken, Amerikan Anayasası'na uygun hareket ederek hükümetin faaliyetleri hakkında halkı bilgilendirme görevi yaptığını yazdı.

Gazeteci Ellsberg de, belgelerin, başkanların anayasayı ve içtikleri andı ihlal ettiklerini gösterdiğini belirtti. Hükümet yargı yoluna başvurarak *The New York Times*'taki yayınları bir süre için engelledi. Ellsberg aleyhinde de casusluk suçlamasıyla dava açıldı. Buna karşılık *The New York Times* da, Yüksek Mahkeme'de Amerikan Hükümeti aleyhine dava açtı.

18 Haziran 1971'de *Washington Post*, Pentagon belgelerini yayınlamaya başladı. Savcının bu yayınları durdurma talebi mahkeme tarafından reddedildi. 15 gazete daha belgeleri yayınlamaya başladı. Federal Mahkeme, belgelerin yayınlanmasının engellenemeyeceği yolunda karar aldı.

Ellsberg ve arkadaşı Anthony J. Russo yargılandı, ancak Federal Mahkeme ilk yargı sürecindeki hatalar nedeniyle bu iki gazetecinin serbest bırakılmasını kararlaştırdı. Demek ki, Amerika'da yargı sürecinde yapılan hatalar sanıkların serbest bırakılmasına yol açabiliyormuş.

4 Mayıs 2011'de belgeler üzerindeki gizlilik kaldırıldı ve 7.000 sayfalık Pentagon belgelerinin tamamı devletin kütüphanelerinde halkın bilgisine sunuldu.

Basının devletin bazı gizli işlerini ortaya çıkarmasının ilginç bir ör-

neği de, sözünü ettiğimiz Watergate Skandalı'dır. *Washington Post*'un iki başarılı gazetecisi Bob Woodward ve Carl Bernstein, Cumhuriyetçi Başkan Nixon'un Demokrat Parti'nin binasına gizlice ajanlar soktuğunu ortaya çıkardı. Beyaz Saray'da kurulan gizli dinleme aygıtlarıyla başkanın, içlerinde Jane Fonda, Barbra Streisand ve Paul Newman gibi sinema sanatçılarının da bulunduğu muhaliflerini de gizlice dinlettiği anlaşıldı. Gazetecilerin yayınladıkları bu bilgilerin sonucunda Başkan Nixon, kongre tarafından görevinden azledilmek üzereyken istifa etti. Bu gizli işleri belgeleriyle bulup ortaya çıkaran gazetecilere ve onların gazetelerine karşı herhangi bir yasal işlem yapılmadı. Tam tersine, onların çalışmaları ve elde ettikleri bilgiler hakkında övücü sözler söylendi, kitaplar yayınlandı ve bu çalışmalar bütün dünyada büyük yankılar yaptı.

Diğer bir örnek de Wikileaks belgeleri denilen ve 2006 yılından bu yana çeşitli ülkelere ait gizli belgelerin Wikileaks örgütü tarafından basına sızdırılması olayıdır. Bu örgütün elinde toplam 1.2 milyon belgenin bulunduğu söylenmektedir. 2010 yılında Wikileaks'in Amerikan Hükümeti'nin dış temsilcilikleriyle gizli yazışmalarından oluşan yaklaşık 250.000 belgeyi *The New York Times*, *Le Monde*, *The Guardian*, *Der Spiegel*, *El País* gibi önemli gazeteler aracılığıyla kamuoyuna duyurması bütün dünyada yankı yaptı. Bu belgelerde, diğer önemli unsurların yanında başka ülkelerin siyaset adamları hakkındaki değerlendirmeler de yer alıyordu. Bu belgelerin 50.000'ine yakını Türkiye'yle ilgiliydi. Toplam belgelerin içinde Amerika'nın Türkiye'deki büyükelçiliğinden gönderilen belgeler ilk sıralarda yer alıyordu. Belgelerde, Füze Kalkanı, terörizm gibi Türkiye'yi ve Ortadoğu'yla ilgili konularda dikkat çekici bilgiler ve görüşler de vardı. Belgelerin bazılarında Türk iç siyasetiyle ilgili değerlendirmeler yapılırken, hangi liderlerin görevden ayrılmasının (belgedeki deyimiyle "defedilmesi"nin) uygun olacağı da belirtiliyor. Başka belgelerde de onların yerine kimin geçmesinin arzu edildiğine dair işaretler alıyordu. Bu konuda özellikle ana muhalefet partisi CHP hakkındaki tahmin ve "temenniler" dikkat çekiciydi ve o telgrafların yazıldığı tarihten yaklaşık bir buçuk yıl sonra yaşananlarla şaşırtıcı derecede örtüşüyordu. Daha da ilginci, o telgraflarla aynı tarihte kaleme alınan

İsveç'in Silk Road Enstitüsü'nün Türk iç politikasıyla ilgili tahminleri de rapordaki beklentilerle bire bir örtüşüyordu.

Bu belgeler, başka ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de büyük yankı yaptı. Belgelerden yapılan seçmeler kitap halinde yayınlandı. Ancak her nedense Türk iç politikasıyla ilgili "tercihler" üzerinde pek durulmadı.

Amerika Birleşik Devletleri, Wikileaks ve onun sorumlusu Julian Assange hakkında adli işlem başlattı. Belgeleri Wikileaks'e sızdıran Amerikan askeri istihbarat görevlisi Chelsea Manning, 35 yıl hapis cezasına çarptırıldı ve orduyla ilişkisi kesildi. İsveç ve başka bazı ülkeler, Wikileaks'in orijinal belgelerinin bir bölümüne el koydular ama bu belgeleri yayınlayan gazeteler hakkında yargı yoluna başvurulduğu duyulmadı.

Aynı şekilde Amerikan Ulusal Güvenlik Ajansı NSA'nın eski görevlisi Edward Snowden, yabancı ülkelerin devlet adamlarının telefon konuşmalarının gizlice dinlendiği yolundaki bilgileri de içeren 200.000 gizli belgeyi basına açıkladı. Bu belgelerdeki iddialar arasında, NSA'nin diğer bazı devlet başkanları veya başbakanlar gibi Almanya Başbakanı Angela Merkel'i de yıllarca gizlice dinlettiği iddiası da yer aldı. Alman basınının yazdığına göre, dinlenen siyasetçiler arasında eski Başbakan Gerhard Schröder ile eski Dışişleri Bakanı Joschka Fischer de var. Merkel'in muhalefet lideriyken de dinlendiği ileri sürülüyor. Anlaşılan yalnız iktidardakilerin değil, muhalefetteki politikacıların konuşmaları da ilgi çekiyormuş. Türkiye'de son yıllarda yaşananları bir de bu açıdan değerlendirmekte yarar var.

Bu bilgiler Almanya'yla Amerika arasında gerginliğe neden oldu. Merkel sert bir dille Amerika'yı suçladı. Başkan Obama, bilgisi olsaydı böyle bir dinlemeye izin vermeyeceğini söyledi. *Der Spiegel* dergisi dinlemenin nasıl, nereden yapıldığı konularında ayrıntılı bilgiler içeren bir yazı yayınladı. Bu açıklamaları yapan Edward Snowden aleyhine Amerika'nın hukuki girişimleri oldu. Amerikalılar Rusya'dan sığınma hakkı elde eden Snowden'in iadesini istediler, ama onun verdiği bilgileri yayınlayan gazeteler ve *Der Spiegel* gibi dergiler hakkında da yargı yoluna başvurulduğu duyulmadı.

Bu örneklerin de gösterdiği gibi, devletler gizli belgelerinin ele ge-

çirilip yayınlanması konusunda çok duyarlıdırlar ve bu belgeleri sızdıranlar hakkında yargı yoluna başvururlar.

Gizli belgelerin yayınlanmasının ilgili hükümetler ve onların liderleri açısından sıkıntı verici bir yanı da şu: Eğer bu belgelerde değinilen konularda liderler veya onların sözcüleri kamuoyuna daha önce gizli belgelerde yayınlanan görüşlerin tersini söylemişlerse, bu o ülkelerin güvenilirliği ve inandırıcılığı konusunda büyük yaralar açar. Dünya kamuoyu o konularda liderlerin daha önce yalan söylediklerini anlarlar. Yalnız o liderlerin değil, ülkelerinin de dünyadaki itibarı zedelenir.

Sivil Toplum Örgütlerinin Medyaları Etkileme Gücü

Medyaları etkileyen sadece hükümetler, resmi kuruluşlar ve reklam veren iş çevreleri değil. Dünyaca ünlü sivil toplum örgütlerinin yaptıkları açıklamalar da birçok ülkenin medyasında geniş yer buluyor. Zaten bu örgütlerin amaçlarından biri de, medyalar üzerinden kamuoyunu ve hükümetleri etkilemek.

Sivil toplum örgütlerinin basına yansıttıkları haberlerle ilgili şöyle bir sorun olabiliyor: Nasıl gazeteciler çeşitli olaylar arasından bazılarını seçip "çerçeveleyerek" ön plana çıkarıyor ve kamuoyunun dikkatini o habere çekerek bazı başka önemli haberleri geri planda bırakıp gündemin dışına itebiliyorlarsa, aynı durum bazen sivil toplum örgütlerinde de olabiliyor. İnsan hakları alanında karşılaşılan bu durumlar bazen soru işaretlerini de birlikte getiriyor. Örneğin hangi ülkelerdeki insan hakları ihlalleri ön plana çıkarılacak? Burada bir seçim yapmak gerek. Gerçekten insan hakları ihlallerinin en vahim şekilde olduğu ülkeler mi, yoksa bazı devletlerin başka nedenlerle baskı altına almak istedikleri ülkelerdeki insan haklarına mı öncelik verilecek? Bu alanda yapılan tercihlerin her zaman en doğru tercihler olduğunu söylemek zor.

İş bundan ibaret de değil. Seçilen ülkedeki hangi insan hakları ihlalleri ön plana çıkarılacak? Bu örgütlerin raporlarında çoğu zaman bireysel ihlaller ayrıntılı olarak anlatılır. Hangi kişiyle ilgili ihlale öncelik verilecek, alarm çanları çalınacak? En çok sıkıntıya uğrayan mı? Belirli bir dini gruba veya mezhebe mensup olanlar mı?

Belirli bir etnik grubun üyeleri mi? İşte burada sivil toplum örgütünün tercihleri ön plana çıkıyor. Örneğin aynı davada yargılanan ve kendilerine haksızlık yapıldığına inanılanlardan hangilerinin ismi ön plana çıkarılacak? Siyasetçilerin mi? Gazetecilerin mi? Askerlerin mi? Sendikacıların mı? Diğer aydınların mı? Aynı kanunun aynı maddesinden haksız yere tutuklandığına inanılan gazetecilerden hangisinin adı ön plana çıkarılacak? Tutumu itibariyle belirli görüşlere daha yakın olanlar mı, yoksa en çok mağdur olanlar mı? Peki, sivil toplum örgütlerinin bu tercihlerinde acaba hükümetlerin telkinlerinin de bir rolü olabilir mi? Kim bilir. İşin özü şu ki, geçmişte Türkiye'de hakkında dava açılan bazı yazarlar için hiçbir tutukluluk kararı verilmemişken dahi uluslararası alanda büyük kampanyalar düzenleyenler, Avrupa parlamentosu gibi kuruluşları harekete geçirenler, o davaların ortadan kaldırılması için ilgili hükümetlere yasa değişikliği dahi önerenler, tutuklanan, yasal hakları zedelenen başka yazarlar için aynı duyarlılığı göstermemişlerdir. Örneğin Türk Ceza Yasası'nın 301. maddesinden yargılananların listesinde yer alanların kaçı hakkında uluslararası kampanya düzenlenmiştir? Ya da kaçının durumu görmezlikten gelinmiştir? Konuya bir de bu açıdan bakmak ilginç sonuçların ortaya çıkarılmasına yardımcı olabilir.

İnsan hakları alanında çalışan bu örgütlerin inandırıcılıkları doğru bilgi vermeleri sayesinde korunabilir. Ne kadar iyi niyetle de olsa, bazen bunların verdikleri yanlış bilgiler örgütlerin güvenilirliğini ciddi biçimde zedeleyebilir. Bunun örneklerinden birini büyükelçi olduğum yıllarda Danimarka'da yaşadım:

1988 yılında Danimarka'ya büyükelçi olarak atandıktan birkaç gün sonra, o ülkenin en itibarlı gazetelerinden *Politiken*'de bir başlık gördüm: Uluslararası Af Örgütü'ne atfen, isimleri de verilerek, Türk Hükümeti'nin hapishanelerdeki 10 kişiyi öldürttüğü iddia ediliyordu. Bu altından kolay kalkılamayacak bir iddiaydı. Derhal ilgili makamlarımızı arayarak bu bilginin doğru olup olmadığını araştırdım. Gelen cevap şaşırtıcıydı. Adı geçen insanların hepsi hayattaydı, bazıları hiç hapse bile girmemişti. *Politiken*'e bir tekzip gönderdim. O tekzip de gazetenin manşetinde "Af Örgütü Aldatıyor" başlığıyla yayınlandı. Birkaç gün sonra beni ziyaret eden Af Örgütü yet-

kilileri, haber kaynaklarının kendilerini aldattığını üzülerek bildirdiler. Ben Türkiye'de zaman zaman üzüntü verici durumlar olabileceğini, ancak tahkik edilmeden kamuoyuna yansıtılan bilgilerin kamuoyunda ülkem hakkında abartılı ve yanlış izlenimler yarattığını söyledim. Gerçek ne kadar acı olursa olsun, bunların yayınlanmasına itirazımız olamayacağını ama bu olayda olduğu gibi, Türkiye'nin tamamen gerçek dışı iddialarla suçlanmasına da tahammül edemeyeceğimizi ifade ettim. Bundan sonra bu gibi bilgiler aldıklarında basına vermeden bana ulaştırırlarsa, bir-iki gün içinde bu haberleri araştırıp kendilerini bilgilendireceğimi, böylece onların da ileride güç durumda kalmalarının önlenebileceğini belirttim. Öyle de yaptık. O tarihten sonra Danimarka'da görev yaptığım sürede Af Örgütü'yle hemen hemen hiçbir sorunum olmadı. Hatta Jivkov döneminde Bulgaristan'da yaşayan Türklere yapılan zulmün kamuoyuna duyurulmasında onların katkıları oldu.

Danimarka'dan başka bir örnek de Helsinki İzleme Komitesi'yle ilgili: Komitenin başkanı Profesör Eric Siesby, insan hakları konusunda ülkesinde ve Avrupa'da çok etkili bir isimdi. Sık sık Türkiye'yle ilgili eleştirisel yazılar yazıyordu. Bir gün beni ziyaret etti. Türkiye'yle ilgili şikâyetlerini dile getirdi. Kendisine bizim de eksikliklerimizi gidermeye çalıştığımızı, ama bazı eleştirileri haksız ve ölçüsüz bulduğumuzu söyledim. Kuşkusuz yapıcı eleştirilerden istifade etmeye çalıştığımızı ama kendisinin yaptığı gibi, sadece Türkiye'yi hedef alan yabancı gözlemcilerin Türkiye'de pek inandırıcılığı olmadığını belirttim. *"Başka hangi ülkelerde Türkiye'dekine benzer insan hakları ihlalleri oluyor?"* diye sordu. Kendisine insan haklarının açıkça ihlal edildiği ülkelerden birkaç örnek verdim. Batı Trakya'da Türklerin yaşadığı sıkıntılarla ilgilendi. Bunu hiç duymamıştı. Ben de, dünyanın oradaki insan hakları ihlallerine kayıtsız kalmasının Türkiye'ye çifte standart uygulandığı izlenimini artırdığını söyledim. *"Derhal Batı Trakya'ya gidip gerçekleri yerinde göreceğim,"* dedi.

O sırada Batı Trakya'da seçimler vardı. Sisby orada gördüklerinden çok etkilenmiş. 25.000'den fazla Türk'ün yaşadığı bölgeye yabancıların ziyarette bulunması yasaktı. Diplomatlar bile o bölgeye giremezdi. Siesby yasak bölgeyi ziyaret etmek istemiş, kendisine izin ve-

rilmemiş. O da buna tepki göstermiş. Seçim günü sandıkların önüne çok sayıda askerin yerleştirilerek, oy verecek Türklere zorluk çıkartıldığını da fotoğraf çekerek görüntülemek istemiş. Polis sandık başında fotoğraf çekmenin yasak olduğunu söyleyerek Siesby'yü derhal gözaltına almış. Birkaç saat sonra onun kim olduğunu anlayıp serbest bırakmışlar. Aleyhte yazı yazmaması için onu etkilemeye çalışmışlar. Yeni keşfedilen ve o zamana kadar kimsenin ziyaretine izin verilmeyen bir arkeolojik kazı bölgesine götürmeyi teklif etmişler. Siesby bu gibi yumuşatıcı teklifleri reddetmiş.

Siesby ziyaretiyle ilgili olarak *Politiken*'e yazdığı makalede çok sert eleştirilerde bulundu ve o tarihteki Yunan Hükümeti'nin Franko yönetiminden beter olduğunu belirtti. Daha sonra Helsinki İzleme Komitesi, Batı Trakya'daki durumla ilgili olarak ciddi eleştiriler içeren 30 sayfalık bir rapor yayınladı. Kuşkusuz başka ülkelerdeki yanlışlar Türkiye'deki yanlışları haklı göstermezdi. Türkiye'nin insan hakları alanında düzeltmesi gereken pek çok eksiği vardı. O eksiklerden biri de, 12 Eylül 1980 Darbesi'nden sonra yurtdışına kaçmak zorunda kalan aydınların durumuydu. Bunlardan bir kısmı da Danimarka'ya gelmişti ve Türkiye'ye dönme çabaları başarısızlıkla sonuçlanmıştı.

Bir gün bu şekilde Danimarka'ya iltica eden Türk ressamı Cevdet Kocaman'ın öğretmen eşi beni ziyaret etti. Kocasının hiçbir suç işlememiş olmasına rağmen o günün şartlarında Türkiye'den ayılmak zorunda kaldığını söyledi. *"Peki, niçin kendisi gelmedi de sizi gönderdi?"* diye sordum. Türkiye'den iltica edenler arasında bazı söylentiler olduğunu, büyükelçiliğe gidenlerin çok kötü muamele gördükleri yolunda rivayetler duyduğunu söyledi. Gerçekten de böyle sanatçıların ülkelerini terk etmek zorunda bırakılmış olmaları Türkiye için utanç vericiydi. Durumunu Dışişleri Bakanlığı'na kendi görüşlerimle birlikte bildirdim. Kısa bir süre içinde onun ve aynı durumdaki birçok aydının sorunu çözüldü. Türkiye'ye dönmeleri sağlandı. İşin ilginç tarafı şu oldu: Hükümet yapılan haksızlığı görmüştü. Danimarka'yı tanıyan ve dilini öğrenen Cevdet Kocaman, bir süre sonra Türkiye'nin Kopenhag Büyükelçiliği'ne kültür müşaviri olarak atandı. Hatadan dönmek faziletti ama böyle hatalar yapılmamış ve Türkiye'nin itibarı zedelenmemiş olsaydı daha iyi olurdu.

Sivil toplum örgütleri çerçevesinde düşünülebilecek yapıların içinde lobiler önemli bir yer tutuyor. Özellikle Amerika'da lobilerin bir yandan kongre, bir yandan da basın üzerindeki etkileri büyük. Her ne kadar Washington'da en güçlü lobi Amerikan devletidir denilse de, Amerika'nın önemli ulusal çıkarlarına ters düşecek girişimler yapmadıkları sürece lobilerin kamuoyundaki etkileri azımsanamaz.

Amerika'daki lobilerin en güçlüsü Yahudi lobisidir. Önde gelen siyasetçiler, özellikle seçim zamanlarında bu lobinin desteğini sağlamak için özel gayret gösterirler. İsrail'in çeşitli konulardaki beklentilerini kuvvetle desteklediklerini açıklarlar. Lobilerin davetlerine katılarak İsrail'i ziyaret ederler. Dostluk mesajları verirler. Bazı örnekler şunlar: 2004 seçimlerinde başkan yardımcılığına Demokrat Parti'den aday olan John Edwards, İsrail lobisi temsilcilerine yaptığı bir konuşmada Amerika'yla İsrail'in ortak çıkarlarını savunurken *"Sizin geleceğiniz bizim geleceğimizdir,"* demişti. Obama'ya karşı başkanlık yarışına katılan Massachusetts Senatörü Mitt Romney, İsrail'i ziyaret etmiş ve *"Ülkesini ve halkını çok sevdiğim bir yerde bulunuyorum,"* diyerek İsraillilerin gönlünü kazanmaya çalışmıştı. Evvelce başkanlık yarışına katılanlardan Senatör McCain de "İsrail'in *savunması söz konusu olduğunda hiçbir taviz veremeyiz,"* diyerek lobilerden destek almaya çalışmıştı. Senatörlüğü sırasında Filistinlilerin de haklı noktaları olduğu yolunda demeçler vererek Yahudi lobisinin tepkisini çeken Barack Obama, başkanlık yarışında İsrail lehine övücü sözler söyleyip bir dönüş yaparak *"Amerika-İsrail ilişkilerinde hiçbir değişiklik olmayacaktır,"* demişti.

Bu örnekler, Yahudi lobisinin en üst düzeydeki politikacıları bile nasıl etkileyebildiğini gösteriyor.

Buna karşılık Başkan Carter'in dengeli yaklaşımı ve özellikle *Filistin'de Apartheid Değil, Barış* başlıklı kitabı Yahudi lobisinin büyük tepkisini çekmiş ve Carter kamuoyuna "Yahudi düşmanı" gibi tanıtılmak istenmiştir.

İsrail lobisinin kamuoyu çalışmalarıyla Amerikan halkının eğilimlerini nasıl etkilediği de yapılan bazı araştırmaların sonuçlarında görülüyor. 2006 yılının Ekim ayında yapılan bir kamuoyu araştırması-

na katılanların % 39'una göre, Başkan Bush'un Irak'a savaş açmasında Yahudi lobisinin etkili olduğu görüşünde.

Bu lobi çalışmalarının da etkisiyle İsrail her yıl Amerika'dan büyük yardım alıyor. Yıllık doğrudan yardımlar 3 milyar doları buluyor. Bu Amerika'nın bütün dünyaya yaptığı yardımın altıda biri. Her İsrail vatandaşına 500 dolar yardım düşüyor. İsrail'den sonra ikinci sırada yardım alan Mısır, bunun %20'si kadar yardımdan yararlanıyor. Bu yardımın % 75'i askeri yardım niteliğinde.[266] İsrail'in askeri açıdan güçlü olması Amerika'nın bölgedeki çıkarları açısından önem taşıdığı için, Amerika bir anlamda kendi kendine de yardım etmiş oluyor.

Yahudi lobisi basını nasıl etkiliyor? Hedef Ortadoğu konularında İsrail'in daima haklı ve karşısındaki ülkelerin daima haksız olduğu izlenimini yaratmak ve İsrail'e yönelik yardımları tartışmaya açmamak. Martin Peretz gibi Yahudi asıllı gazeteciler bu kampanyaların başını çekiyor. Gazetelerde ve televizyonlarda dış politika konularında yorum yapan gazetecilerin çoğu, Yahudi asıllı olmasalar bile neredeyse her konuda İsrail'in haklı olduğunu savunuyorlar. Amerikan basınını bir kamu denetçisi gibi izleyip eleştiren Eric Alterman, 2002 yılında yazdığı bir yazıda Amerikan medyalarının büyük bölümünün tartışmasız biçimde İsrail'i desteklediğini, adını verdiği 56 yazarın da adeta bir refleks gibi İsrail'in her konuda haklı olduğunu yazdıklarını söylüyor. *The New York Times* ve *Washington Post* gibi önemli gazetelerin köşe yazarlarından çoğu, farklı derecelerde de olsa, İsrail'in görüşlerini destekliyor. Amerikan dış politikasını sık sık eleştiren nadir yorumculardan biri olan Nicholas D. Kristof ve Maureen Dowd, hükümetin İsrail'i destekleyen politikalarını benimsemeseler bile bu konuya yazılarında pek değinmemeyi tercih ediyorlar. İsrail'i eleştirmeye cesaret eden birkaç yazardan biri olan ve yazıları *Chicago Sun -Times* ve *Washington Post*'ta yayınlanan Robert Novak bile bu eleştirilerini yaparken, Filistinlilerin görüşünü desteklediğini söylemekten dikkatle kaçınıyor.

(266) John Mearsheimer and Stephen M. Walt, *The Israel Lobby and US Foreign Policy*, Penguin Books, Londra, 2007, s. 4, 9, 26.

Peki, Amerikan medyalarında, nadiren de olsa İsrail'i eleştiren bir program yayınlandığında ne oluyor? İsrail lobisi derhal örgütlü ve etkili biçimde karşı saldırıya geçiyor. Gazeteleri ve televizyonları eleştirisel mesaj bombardımanına tâbi tutuyorlar. CNN televizyonunun yöneticilerinden biri, böyle bir haberin yayınlandığı gün 6.000 e-posta mesajı aldığını söylüyor. Yazılı basında İsrail'i eleştiren birkaç yazı çıkarsa, derhal lobi bir tüketici boykotu başlatıyor ve halkı o gazeteleri almamaya çağırıyor. Ulusal radyonun (NPR) 2003 yılının Mayıs ayında yaptığı İsrail'i eleştiren bazı yayınları üzerine, Yahudi lobisi 33 kentteki NPR bürolarının önünde protesto gösterileri düzenlemiş.[267]

Böyle bir ortamda Amerikalı gazetecilerin, hiç değilse İsrail konusunda özgürce düşünüp düşüncelerini özgürce açıklayabildikleri söylenebilir mi? Yahudi lobisi kadar olmasa da Amerika'daki Ermeni ve Rum lobilerinin gücünü azımsamamak gerekir. Bunlar hem kongrede hem de basında kendi ölçülerinde baskı yaratarak kendi istedikleri doğrultuda yayın yapılmasını sağlamaya çalışıyorlar. Eyaletlerde Siyasi Eylem Komiteleri (PAC) oluşturarak kendileri gibi düşünmeyen kongre üyelerini etkilemek istiyorlar. Kendileri açısından başarısız olduklarını söylemek güç.

Amerika'daki Türklerin de onlar gibi etkili lobi çalışmaları yapmaları gereği sık sık dile getirilir. Bir kere şunu kabul etmek gerekir ki, Amerika'daki Türk toplumu, yıllardan beri çeşitli derneklerin ve federasyonların çatısı altında Türkiye'nin çıkarlarını korumak için yoğun bir çaba gösteriyor. Kongre üyeleriyle ve basınla temas halindeler.

Ancak Amerikan medyalarında, iş çevrelerinde ve Amerikan siyasetinde henüz yeterli sayıda Türk yok. Bir de şu var: İsrail, Yunan ve Ermeni lobilerinin çalışmaları Amerikan dış politikasının hedeflerine zarar verecek nitelikte değil. Hatta bu lobilerden Türkiye, Filistin ve bazı Arap ülkeleri üzerinde bir baskı unsuru gibi yararlanmak Amerika'nın işine geliyor. Buna karşılık Türk lobilerinin çalışmaları için bu söylenemez. Onların Kıbrıs Türkleri'nin tezlerini savu-

(267) John Mearsheimer and Stephen M. Walt, s. 170-173.

nan veya Ermenistan'ın taleplerine karşı çıkan söylemleri ve eylemleri Amerikan dış politikasıyla örtüşmüyor.

Amerikan basını böyle. Birçok konuda Amerika'nın görüşlerini paylaşan İngiltere'de ise durum biraz farklı. Basında sık sık İsrail'i eleştiren yazılar yayınlanabiliyor. İngiliz gazetelerinde yazan Robert Fisk ve Patrick Seale, yazılarında bazen İsrail'i kuvvetli ifadelerle eleştiriyorlar.

Gerçek şu ki, ister tarafsız, iyi niyetli yaklaşımlarla, ister bazı devletlerin politikalarından esinlenerek yapılmış olsun, sivil toplum örgütlerinin dünya medyalarını etkileme gücü bir hayli fazla. Sadece o örgütlerin değil; büyük iş çevreleri, reklam veren firmaların da basının üzerinde büyük etkisi var.

Reklam Veren Şirketlerin Medya Üzerindeki Etkisi

Basın özgürlüğünün önündeki engeller sadece hükümetin koyduğu sınırlamalardan ibaret değildi. Gazetelerin gelir kaynaklarının başında reklamlar geliyordu. Reklam veren şirketler basının üzerinde Demokles'in kılıcı gibiydi. Onları rahatsız edici haberler veya yorumlar yayınlandığı zaman, reklamı keserek gazeteleri mali açıdan sıkıntıya sokuyorlardı. Büyük şirketlerin basın üzerindeki reklam baskısı da zaman içinde tepkilere yol açtı. 1940 yılında New York'ta Ralph Ingersoll tarafından yayınlanmaya başlanan *PM* adlı gazete, bu baskılardan kurtulmak için hiç reklam almadan yayın hayatını sürdürmeye karar verdi ve bazı isim değişiklikleri yaparak 1949 yılına kadar yayın hayatında kaldı. Tabii bütün yayın organları bunu yapamazdı.

Gazetecilik giderek pahalı bir iş haline geliyordu. Çoğu zaman ancak büyük işadamları gazete sahibi olabiliyorlardı. Onların hem kendi ticari çıkarları, hem de temsil ettikleri iş âleminin çıkarları söz konusuydu. O nedenle basında iş âlemini eleştirmek cesaret isteyen bir iş haline gelmişti. Bugün bile hem Amerika'da, hem de başka ülkelerde işadamlarının baskısı gazetelerde ve televizyonlarda yayınlanan haber ve yorumların içeriği üzerinde etkili oluyor. Bu nedenle kapanmak zorunda kalan gazete ve televizyonlar, işini kaybeden gazeteciler oluyor. Gazetecilik bu açıdan da bir mücadele mesleği haline geldi.

Gazete sahipleri bir yandan hükümetlerin, bir yandan da iş çevrelerinin baskısına karşı direnmek zorunda kalıyorlar. Direnemeyenler itibarını kaybediyor. Ayrıca, teknolojinin gelişimi sonucunda önce radyonun, daha sonra televizyonların rekabeti yazılı basını güç durumda bırakıyor. Örneğin 1990 yılında Amerika'da yayınlanan gazetelerin sayısında 1940 yılına nazaran büyük bir düşüş olmuştu. Bu nedenle de reklamların önemi büyük.

Türkiye'de de muhalefetin sesini yansıtan bazı televizyon kanallarına yerli, hatta yabancı büyük şirketlerin hemen hemen hiç reklam vermemeleri nasıl izah edilebilir? Bu durumu o kanalların izlenme durumuyla açıklamak da mümkün değil. Örneğin son zamanlarda en çok izlenen haber kanallarından biri haline gelen Halk Haber'in, şimdiye kadar büyük şirketlerden alabildiği reklam sayısı dörtten ibaret. Onlar da kısa bir süre sonra sona erdirildi. Eğer bir ülkede şirketler de hükümetlerin etkisi altında kalarak reklam politikalarını siyasi tercihlere göre ayarlama yoluna giderlerse, o ülkede demokrasiyi yaşatmak kolay olmaz.

Amerika'da da medya, 1940'ların sonundan itibaren büyük şirketlerin eline geçmişti. *The New Yorker* yazarlarından A. J. Liebling, *"Basın özgürlüğü onu mücadele ederek kazananlar içindir,"* diyordu. Liebling, 1961 yılında *Columbia Journalism Review*'de yazdığı bir yazıda, *"Amerikan basını artık tekelci, tek yönlü ve tek sesli hale geldi,"* diyerek şikâyette bulunuyordu. Liebling bugün yaşasaydı Türk basınının büyük bir bölümü için acaba neler söylerdi?

Dünyada ve Türkiye'de hükümetlerin ve işadamlarının basın üzerinde baskı yaparak bazı haberlerin yayınlanmasını engellemeye çalışmalarından daha kötüsü, bazı medya sahiplerinin ve gazetecilerin buna gönüllü olarak razı olmalarıydı. Özetle, büyük sermaye sahipleri, iktisadi etkinliğe sahip menfaat grupları, kısmen büyük ölçüde reklam vererek, kısmen de resmi şekilde teşkilatlandırılmış baskı grupları vasıtasıyla propaganda yapmaktadırlar.[268]

1938 yılında Avrupa'da faşizm kol gezerken, evvelce Hindenburg ve Lenin gibi ünlülerle röportajlar yaparak döneminin en etkili gaze-

(268) Unat, s. 59.

tecilerinden biri haline gelen George Seldes şöyle diyordu: "*Hükümet ve basın işbirliği yaparsa, bütün insanları aynı zamanda aldatmak mümkündür.*"(269)

Savaş zamanlarında basını denetim altında tutmak anlaşılabilirdi. Soğuk Savaş'ın siyasi çatışma ve gerginlik ortamında da belki Truman ve Kennedy gibi liderlerin söylemlerini anlayışla karşılayanlar olabilirdi. Ama Soğuk Savaş da bitikten sonra basını hâlâ belirli bir çizgide tutma eğilimleri nasıl izah edilecekti?

Yukarıda da belirtildiği gibi, bu defa da yerel ve bölgesel savaşlar ve terörizm vardı. Orada da düşmanlar vardı. Basın ulusal güvenlik çıkarlarını düşünüp gene ölçülü hareket etmeli, düşmana koz vermemeliydi. Hükümetin politikalarını destekleyecek yönde yayın yapmalıydı. Şimdi böyle düşünülüyordu. Oysa Kore Savaşı'ndan bu yana, Amerika'nın ve onu destekleyen ülkelerin hayatında savaşsız geçen zaman yok denecek kadar azdı. Bir savaş bitmeden başka bir savaş başlıyordu. Kore Savaşı'nın arkasından Vietnam Savaşı gelmişti. Onu Latin Amerika'da ABD'nin doğrudan veya dolaylı olarak katıldığı iç çatışmalar ve darbeler dönemi izledi. Arkadan Ortadoğu'da İsrail'le Arap ülkeleri arasındaki çatışmalar geldi. İran-Irak Savaşı yıllarca sürdü. Arkasından I. Körfez Savaşı, Afganistan'da savaş, sonra II. Körfez Savaşı geldi. Bu arada terörist saldırılar da başka türlü bir savaş gibi ortaya çıktı. Bütün bu olayların hepsinde, kuşkusuz hükümetlerin basının desteğine ihtiyaçları oluyordu.

Irak Savaşı'nda, daha önce dünya savaşlarında olduğu gibi, Amerika bir yandan uçaklardan halka propaganda broşürleri attı, bir yandan da radyo yayınlarıyla halkı etkilemeye çalıştı. Broşürlerde halka koalisyon güçleriyle çatışmamaları ve evlerine gitmeleri için çağrıda bulunuluyordu. Ortadoğu uzmanı Judith Kipper'in *The Christian Science Monitor* gazetesinde yazdığına göre Irak halkı bütün bu propaganda çabalarına rağmen Amerika'ya güvenmiyor ve son on yılda olanlardan Saddam Hüseyin kadar Amerika'yı da sorumlu tutuyordu. Demek ki, büyük kaynaklar harcanarak yapılan propaganda çalışmaları Irak halkını ikna edememişti. Amerikan halkını ve diğer ülke-

(269) Peter Phillips, *Censored 2006*, Seven Stories Press, New York, 2005, s. 13.

lerde yaşayanları ikna edebilmiş miydi? Bu da söylenemez. Herhalde Irak savaşını bir propaganda başarısı gibi göstermek mümkün değildi. Tam tersine, Ebu Garip hapishanesinde olup bitenler dünyada büyük bir tepkiyle karşılanıyor ve Amerikan yönetimi bu nedenle bütün dünyada eleştiriliyordu.

İster gazetecilerin vatanseverlik duygularına hitap ederek olsun, ister başka ikna yöntemiyle yapılsın, önemli medyalarda çalışan bütün gazetecilerin bazı iç ve dış, siyasi veya ekonomik çevrelerin istedikleri doğrultuda yayın yapmalarını sağlamak çoğu zaman mümkün olamıyor. Peki, böyle durumlarda acaba gazetecileri menfaat sağlayarak etkilemenin yollarını araştıranlar oluyor mu?

Maddi Çıkar Sağlayarak Medyaları Etkilemek Mümkün mü?

Türkiye'de, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde, özellikle mütareke döneminde yerli ve yabancı basının bu yöntemle nasıl elde edildiğinin birçok örneği var. Bunlardan bazıları yukarıdaki bölümlerde aktarıldı. Günümüzde de dünya basınında bunun örneklerine rastlanıyor.

İlke olarak gazeteciliğin etik kurallarının buna izin vermediği söylenebilir. Gerçekten dünyada gazetecilerin büyük çoğunluğu zor koşullarda, sıkıntılar çekerek mesleklerinin gereğini dürüst bir biçimde yerine getirmeye çalışıyorlar. Tek tük istisnalar bu kuralı bozmaz. Acaba bu istisnaların çok nadir olduğunu söylemek mümkün mü? Bazı gazetecilik kuruluşlarının mesleklerinin haysiyetini korumak amacıyla yaptıkları çalışmalar bu istisnaların ne yazık ki, pek de az olmadığını ortaya koyuyor.

Gazetecileri şu veya bu yöntemle elde ederek, onlara yön vermeye çalışma girişimlerinin tarihi çok eskiye gidiyor. Dünyada bunun bilinen örneklerinden biri Bismarck döneminde Almanya'nın uyguladığı yöntemdir. Almanya'nın "Demir Başbakanı" Otto von Bismarck, gazetelerin genel yayın müdürlerini rüşvet vererek elde etmek için bir fon kurmuştu. Bu sayede 1860'lı yıllarda Alman basınının büyük çoğunluğu Bismarck'ı destekliyordu. Bu yöntem yıllar boyunca dünyanın pek çok ülkesinde uygulandı. Özellikle basın mensuplarının ma-

aşlarının oldukça düşük olduğu ülkelerde, bazı gazetecilerin iktidarın veya başka bazı çevrelerin görüşlerini yayınlatmak için menfaat sağladıkları yolunda yaygın bir inanç oluştu.[270]

Bir diğer örnek, yukarıdaki bölümlerde de belirtildiği gibi, gene Almanya'nın II. Dünya Savaşı yıllarında Türkiye'deki gazete sahiplerinin, gazete yöneticilerinin elde edilmesi için Alman Dışişleri Bakanlığı'ndan Ankara'daki Büyükelçi von Papen'e para göndermesidir. Bu yönteme maalesef günümüzde de birçok ülkede başvurulduğu görülüyor.

Bir süre önce Reuters haber ajansı "Yunanistan'ın Güç Üçgeni" başlıklı bir araştırma yayınladı. Devlet, büyük özel firmalar ve basın arasındaki menfaat ilişkilerini ele alan bu araştırmada ilginç bulgular yer alıyor. Rapora göre, 2011 yılında büyük bir ekonomik kriz içine giren Yunan ekonomisini bu krizden kurtarmak için Başbakan Georges Papandreou *"Her şeyi kaybetmemek için hepiniz bir şeyler kaybetmeyi göze almalıyız,"* diyordu. Bunun için Maliye Bakanı Evangelos Venizelos'un bir önerisi vardı: Ona göre elektrik ücretlerine zam yapılırsa bütün gayrimenkul sahiplerine ve kiracılara eşit külfet yüklenebilirdi. Ancak bu konudaki haberleri medya kuruluşları halka yeterince yansıtmadılar. Bu vesileyle öğrenildi ki, Yunanistan'da ülkedeki büyük şirketlerle birlikte medya gruplarına özel bir imtiyaz tanınıyor ve bu kuruluşlar elektrik faturalarının sadece yarısını ödüyorlar, hatta bazıları hiç ödemiyordu. Elektrik şirketinde çalışan bir sendika lideri bunun "Ülkenin gerçek yöneticileri olan şirket sahiplerine bir hediye olduğu"nu söylüyordu. Bu sözler de büyük gazetelerde pek yer almadı, çünkü bu haberler hükümet, büyük işadamları ve medya patronları arasındaki çıkar ilişkisini ortaya koyuyordu.

Ana muhalefet partisi Syriza'nın lideri Alexis Tsipras şöyle diyordu: *"Yunanistan'da gerçek güç banka sahiplerinin, yolsuzluklara bulaşmış siyasi sistemin ve gene yolsuzluklara bulaşmış medyanın elindedir."* Muhafazakâr eğilimli Bağımsız Yunanlılar Partisi'nin lideri Panos *"Yunan basını devlete menfaat bağıyla bağlı olan kişile-*

(270) ..., *The Media of Mass Communication*, Boston, Allyn and Bacon, ...

rin elindedir. Medyalar devleti kontrol eder, devlet de medyaları kontrol eder. Bu bir karşılıklı şantaj durumudur," diyordu.

Bu görüşler sadece Yunanlı siyasetçilerin ve sendikacılarının düşüncelerini mi yansıtıyordu? Hayır. Avrupa Birliği'nin 2011 yılında yayınladığı basın özgürlüğü raporunda da benzeri görüşler tekrarlanıyor ve "*Yunanistan'da medya politikası iktidarda olan hükümet partisinin elinde ileri ölçüde merkezileştirilmiştir. Medyalar pek de şeffaf olmayan ve dolaylı yollardan güç ve kâr peşinde olan ekonomik menfaat sahiplerince etkilenmektedir,*" deniliyor. AB raporunda belirtildiğine göre, 2009 yılında Yunanistan'da ülke çapında yayınlanan 39 günlük gazete, sadece pazar günleri yayınlanan 14 gazete, 6'sı özel olmak üzere 9 ulusal televizyon kanalı vardı. 11 milyon nüfusu olan bir ülkede bu kadar çok yayın organının kârlı bir şekilde çalışması mümkün müydü? Atina'daki ABD Büyükelçiliği'nin basına sızan 2006 yılında yazılmış bir raporuna göre mümkün değildi. Bu basın organları, basını siyasi ve ekonomik menfaatleri için kullanan medya sahipleri tarafından finanse ediliyordu.[271]

Türk basınındaki durumun Yunan basını ile ilgili olarak dile getirilen durumdan pek farklı olduğu söylenebilir mi? Medya, siyaset ve iş çevreleri arasındaki ilişkilerin sağlıklı işleyen bir demokraside olması gerektiği gibi olduğu ileri sürülebilir mi?

Oklahoma Üniversitesi Gaylord Gazetecilik Okulu'ndan yardımcı profesör Katerina Tsetsura, 2007 yılında 35 ülkedeki 93 gazeteciyle ve 56 ülkedeki 310 kamuoyu şirketi çalışanıyla kapsamlı bir anket yapmıştı. Anket sonuçları ilginç:

- Paralı bir reklam karşılığında haber değeri olmayan hususların haber gibi yayınlanıp yayınlanmadığı sorusuna verilen cevaplar şöyle: Sık sık veya her zaman diye cevap verenler %26. Bunlardan %21'i televizyonlarda da bunun yapıldığını söylemiş.
- Haber kaynaklarının medyaların haberleri değerlendirmesini etkileyecek mali baskı yapıp yapmadıkları sorusuna cevap verenlerden %28'i sık sık veya her zaman diyor. Bazen diye cevap

(271) Stephen Grey, Dina Kyriakidou, Reuters, 17 Aralık 2012.

verenlerle birlikte bu oran %54'e ulaşıyor. Aynı soru ulusal televizyonlar için sorulduğunda da cevaplar çok farklı değil. %60'ın cevabı "evet".

- Ulusal medyalarda çalışılanların rüşvet alması bizim ülkemizde normal karşılanır, diyenlerin oranı %49.[272]

Bu cevaplar tek bir ülke için verilse belki o ülkenin özel şartlarına bağlanabilir ama 56 ülkenin ortalaması bu sonuçları veriyorsa durumun sanılandan daha ciddi olduğu sonucuna varmak gerekiyor.

Peki, bir gazeteci önemsiz bir olayı haber yapmak veya önemli bir olayı, bir konuşmayı haber yapmamak için neden rüşvet alır? Evvelce Lübnan'da çalışmış olan Viyana'daki Uluslararası Basın Enstitüsü'nün basın özgürlüğü direktörü Anthony Mills'e göre, rüşvet alanlar kendilerini şöyle savunuyorlar: *"Ailemi geçindirmek için başka çarem yoktu. Bunu yapmak zorundaydım."* Bu cevap vaktiyle Türkiye'de hükümetin baskısıyla işini kaybetmekten korkan bazı gazetecilerin *"Evladı ayal evde ekmek bekler,"* sözünü andırıyor.

Yukarıdaki örnekler daha çok gelişme yolundaki ülkelerin durumuyla ilgili. Peki, gazetecilerin hayli iyi maaşlar aldıkları Batı ülkelerinde böyle şeyler olmuyor mu? Maalesef oluyor. Örneğin Avrupa parlamentosu kendi çalışmalarını izlemek üzere Strazburg'a gelecek gazetecilerin yol, yeme-içme ve otel masraflarını karşılıyor. *International Herald Tribune*, adını vermeyen bir gazetecinin, bu şekilde mali katkı alanların Avrupa parlamentosu üyelerinin imtiyazları ve ödenekleri gibi halkın merak ettiği konularda yazılar yazmaktan çekindiklerini söylediğini, *"Ben kendim bu paraları alırken Avrupa Parlamentosu'nun üyelerinin aldığı paraları nasıl sorgularım?"* dediğini naklediyor. Aynı şekilde Amerikalı gazetecilerin de bazen seyahat, otel masraflarının ve cep harçlıklarının karşılandığı, yılbaşı gibi özel günlerde gazete idarehanelerine hediyeler gönderildiği de belirtiliyor.

2005 yılında *USA Today* gazetesi, gazetecilik etiği açısından çok eleştirilen bir olayı kamuoyuna duyurdu. Buna göre muhafazakâr bir

(272) Bill Ristow, "Cash for coverage, Bribery of Journalists Around the World" *Center for International Media Assistance*, September 28, 2010, s. 11.

gazeteci Bush yönetiminin "Geride hiçbir yoksul çocuk bırakılmayacak" politikasını televizyon yayınlarında desteklemek ve bu amaçla eğitim bakanıyla mülakatlar yapmak için bir kamuoyu ajansı aracılığıyla 250.000 dolar almıştı. Benzeri bir iddia da dizüstü bilgisayarlar üreten bir firmayla ilgili olarak ortaya atıldı. O firma bu ürünün lehinde yayınlar yapmaları için internette blogları olan 90 yazara dizüstü bilgisayar hediye etmişti. Başka bir iddia da, şarap üreten ünlü bir firmanın Paris'te lüks bir lokantada verdiği yemekten sonra 1.650 Avro değerinde Cartier marka kol saati hediye ettiği ile ilgili. Bu haberi veren gazete, gazetecilerin çoğunun bu saatleri iade ettiğini yazıyor.(273)

Yazılarından rahatsızlık duyulan bir gazeteciyi gerçek dışı belgelerle terörist olarak suçlamakla, dürüst bir gazeteciyi rüşvet almakla suçlamak arasında özü itibarıyla fazla fark yok.

Özellikle gazetecilerin maaşlarının çok düşük olduğu ülkelerde, gazetecileri maddi menfaat sağlayarak elde etmeye çalışmanın yaygın bir uygulama haline geldiği görülüyor. Bazı Afrika ülkelerinde hükümetin veya menfaat gruplarının düzenledikleri basın toplantılarına davet edilen gazetecilere çoğunlukla kahverengi, içini göstermeyen birer zarf gönderiliyor. Bu zarfın içinde bir cep harçlığı var. Bunu kabul eden gazeteciler basın toplantısı hakkında haber yaparken tarafsız kalabilirler mi? Düşük gelirli Afrika ülkelerinde bu zarfların içinde yer alan bazen 20 dolar gibi epey düşük bir paradan ibaret. Ama aylığı 40 dolar olan bir gazeteci için bu para maaşının yarısı demek. Daha gelişmiş bazı ülkelerde bu para 125 ila 2.000 dolar arasında değişiyor.

Basın yoluyla menfaat sağlanmasının başka örnekleri de var. Örneğin Kamboçya'da bir gazete bir politikacının doğum gününü kutlamak için özel haberler ve makaleler yayınlıyor ve çok sayıda firmanın o politikacıyı kutlayan reklamlarına sütunlarında yer veriyor. Daha sonra da bu reklamların faturasını o firmalara gönderiyorlar. Firmaların aslında böyle bir reklam verdikleri yok. Gazetenin böyle bir iş yapacağından da haberleri yok. Ama böyle bir fiili durumla karşılaşan firmaların istenen parayı vermemeleri, o ülkenin siyasi koşul-

(273) Ristow, s. 16, 22-23.

larında imkânsız denecek kadar güç oluyor. Teksas Üniversitesi'nin gazetecilik bölümünden Rosental Alves, bu gibi durumları "gazeteciliğin karanlık tarafı" olarak nitelendiriyor.(274)

Dünyanın en büyük ülkelerinde devlet başkanlarını deviren, en büyük firmaların iç yüzünü açıklayarak dünyayı sarsan basının kendi içinde bazen böyle zaaflar yaşaması, medyaların kırılgan niteliğini ortaya koyuyor. Kuşkusuz gazetecilerin büyük çoğunluğunu bu gibi haysiyet kırıcı durumlara razı olmakla suçlamak büyük insafsızlık olur. Bazen tek bir editörün, hatta tek bir muhabirin yaptığı yanlış iş o gazetenin veya televizyonun tümüne, hatta o ülkenin basınına karşı olumsuz duygular yaratılmasına sebep oluyor.

Uganda'da yayınlanan *The Observer* gazetesinin genel yayın müdürü James Tumusiime, *"İyi bir gazeteci ruhunu satmaz,"* diyor ama maalesef birçok gazetecinin kendilerinden talep edilen haberi yazmak için bir bedel istediğini söylüyor. Yapılan bazı uluslararası araştırmalara göre, Güney Afrika'da bir gazeteci, önemli bir partinin üyesi olan bir politikacının 2010 yılında kendisine, rakiplerine karşı mücadele etmek için 700 dolardan fazla para verdiğini itiraf etmiş. Uzakdoğu'da bir skandalı örtbas etmek karşılığından 1.000 dolar alanlar var.

Aynı araştırmada Ukrayna'da bazı haberlerin, hatta programların reklam adı altında satıldığı iddia ediliyor. Bu yöntem "jeanza" diye adlandırılıyor. İşin kötü tarafı bu gibi uygulamaların duyulmasından sonra dürüst gazetecilere de kuşkuyla bakılması.

Lübnan'da uygulanan yöntem yılbaşında veya bayramlarda pahalı hediyeler göndermek. International Research & Exchanges Board (IREX) adlı araştırma şirketi Bir Lübnan radyosunun yöneticisinin *"Bazı politikacıların rüşvet vermek için özel bütçeleri var. Çalıştığınız medyanın önemine ve sizin o medyadaki görevinizin niteliğine göre bu hediye bir araba veya dizüstü bilgisayar olabiliyor,"* diyor.

Peru'da eski Cumhurbaşkanı Alberto Fujimori zamanında gizli polis teşkilatı, sistemli olarak hâkimlere, siyasetçilere ve medya mensuplarına rüşvet vermekle suçlanıyor. Hatta bu rüşvetlerin kayda geçirildiği bildiriliyor. Bu bilgi, Stanford Üniversitesi Business

(274) Ristow, s. 4.

School bölümünden John McMillan ve Pablo Zoido tarafından yazılan "Demokrasi nasıl yıkılır? Peru'da Montesinos" adlı araştırmada yer alıyor. Rapordaki iddiaya göre nispeten küçük sayılabilecek haberler için 500 dolar ödeniyor, bir televizyon kanalıyla yapılan kapsamlı kontrat ise 3 milyon dolar. Raporda Fujimoro döneminde "Demokratik dengeler açısından muhalefet partileri mi, yoksa yargı ve özgür basın mı daha önemlidir?" sorusuna karşılık bu güçlerin tümünün rüşvet vererek etkisiz kaldığı cevabı veriliyor. Bir televizyon kanalı sahibine verilen rüşvet, herhangi bir hâkime veya bir politikacıya verilenin yüz katı. Muhalefet partilerine verdiği rüşvetlerin toplamının dört katı...

Peki bu veya buna benzer uygulamalar ne kadar yaygın? Kamboçya'daki bir insan hakları kuruluşu olan LICADHO'nun yaptığı araştırmaya göre, gazetecilerin % 25'i istenilen haberleri yapmak karşılığında rüşvet alan meslektaşlar tanıdığını söylemiş. Önem taşıyan haberleri halka duyurmamanın da bir bedeli var. Araştırmaya cevap veren gazetecilerin % 34'ü bunu yapmak için rüşvet alan basın mensuplarını tanıdığını söylüyor. "Peki, siz rüşvet aldınız mı?" sorusuna gazetecilerin sadece % 13'ü olumlu cevap veriyor. Öyle anlaşılıyor ki, başka meslektaşları için daha rahat konuşan gazeteciler soru kendilerini ilgilendirdiğinde o kadar açık konuşamıyorlar. Gene de % 13 azımsanacak bir oran değil.

Bunlar basını elde etmek için çaba gösteren hükümetlerin ve menfaat gruplarının yaptıklarından örnekler. Ne yazık ki, Türkiye'de de dünyada da, sayıları az da olsa bu baskılara boyun eğen gazeteciler olmuş. Ancak toplumda saygı uyandıran, isimleri kuşaklar boyunca övgüyle anılan gazeteciler, her türlü baskıya direnen, doğru bildiğini yazmaktan çekinmeyen basın mensuplarıdır.

Meselenin başka bir boyutu da şu: Eleştirisel yazılarından rahatsızlık duyulan bazı gazeteciler haksız yere rüşvet almakla itham ediliyor. New York'taki Gazetecileri Koruma Komitesi'nin 2006 yılında yayınladığı bir raporda belirttiğine göre, Orta Asya ülkelerinden birinde bir gazeteci, ücretini alamayan işçilerle ilgili eleştirisel bir makale yazdıktan hemen sonra, bir durakta otobüs beklerken birileri cebine zorla içinde 400 dolar olan bir zarf sokmaya çalışıyor. Komployu

fark eden gazeteci bu zarfı yere atarken, hemen yanına gelen dört polis onu rüşvet almakla suçlayıp gözaltına alıyorlar. Aynı kuruluşun 2008 yılında yayınladığı bir raporda, benzeri durumlara Çin'de de rastlandığı iddia ediliyor.[275]

Bütün bu anlatılanlardan sonra medyaların gerçek anlamda tarafsızlığından söz edilebilir mi? Ne yazık ki, bu soruya çoğu zaman olumlu cevap vermek zor. Bazı siyasi partilerin, örgütlerin, kuruluşların, menfaat gruplarının, ticari kuruluşların görüşlerini yansıtmak amacıyla yayınlanan gazete ve dergilerin, radyo ve televizyonların yayınlarında tarafsızlık ilkesine tam olarak uymalarını beklemek mümkün değil. Ancak geniş toplum kesimlerine hitap eden ve tarafsızlık iddiasıyla yayınlanan gazete, radyo ve televizyonların da tarafsızlıklarını koruyamadıklarını ortaya koyan bazı araştırmalar da var.

Dünya Medyalarında Tarafsızlıkla Bağdaşmayan Bazı Örnekler

Çeşitli ülkelerde hükümetlerin veya iş çevrelerinin basını etkileme çabalarının örneği çok. Hele bazı ülkelerde hükümet, iş dünyası ve basın adeta iç içeymiş gibi bir durum var. Ancak, hükümetin ve iş çevrelerinin baskısıyla basın üzerinde görünmeyen bir sansürün veya oto-sansürün yerleşmesine karşı direnenler de var. Amerika'daki Sonoma Devlet Üniversitesi, her yıl gazeteci, araştırmacı ve uzmanlarla birlikte bir kitap yayınlıyor. Bu kitapta çeşitli nedenlerle o yıl sansürlenen önemli haberlere yer veriyor. 25 tane en önemli haber seçiliyor.

Bu haberlerin çoğu hükümetin veya iş çevrelerinin baskısı nedeniyle yayınlanmamış. İşte kitap bu sansürlenen haberleri kamuoyuna duyurarak hem halkı bilgilendiriyor, hem de basın sisteminin işleyişinin iç yüzünü anlatmış oluyor. Örneğin bu yayınlardan 2006 yılı baskısından seçilen birkaç sansürlenmiş haber şöyle: Amerikan askerlerinin 2004 yılının Aralık ayında Irak'ın Felluce şehrini kuşatmaları. Bu kuşatmada halkın şehri terk etmesi isteniyor. 250.000 kişi şehirden ayrılıyor ama gidecek yeri olmayan 50.000 kişi kalıyor. Kitapta kalan-

(275) Ristow s. 15

lara terörist muamelesi yapıldığı, İngilizce bilmedikleri için derdini anlatamayanların çok kötü muameleye maruz kaldıkları ve 6.000 kişinin hayatını kaybettiği, şehrin üçte birinin tahrip edildiği yazılıyor.

Başka bir haberde, Irak'a Amerikan müdahalesinden sonra hayatını kaybeden sivillerle ilgili güvenilir bilgilerin verilmediği, İngiliz *The Lancet* adlı tıp dergisine göre, Amerika'nın müdahale ettiği 2004 yılının Mart ayıyla 2013 yılının Ekim ayı arasında 100.000 kişinin öldüğü ifade ediliyor.

Kitapta yer alan başka bir haber de Amerikan seçimleriyle ilgili. Amerikan seçimlerinde, daha kesin sonuçlar açıklanmadan önce sandık çıkışında oyunu verenlerle yapılan kamuoyu yoklamalarının gerçek sonuçlara çok yakın neticeler verdiği hatırlatıldıktan sonra, 2004 başkanlık seçiminde bunun tam tersi bir durumun ortaya çıktığı ifade ediliyor. Kesin sonuçları 3 milyon oyla Bush'un kazandığının ilan edilmesine karşın, sandık çıkışı sonuçlarının rakibi John Kerry'yi 5 milyon oy önde gösterdiği belirtiliyor ve buna benzer bir duruma daha önce rastlanmadığı ifade ediliyor.(276) Kitap bu gibi haberlerle devam ediyor.

Sonoma Üniversitesi'nin her yıl aynı başlık altında yayınladığı kitaplarda buna benzer birçok örnek var. Özetle, üniversitenin çatısı altında bu çalışmayı yapanların iddiası, basının görünmeyen bir baskı altında kendini sansür etmek zorunda bırakıldığı. Peki, demokrasinin en ileri örneklerinden sayılan Amerika'da böyle şeyler oluyorsa, bizim ülkemizde olması yadırganacak bir şey mi, diye düşünenler olabilir. Ancak şunu da unutmamak gerek: Sonoma Üniversitesi örneğinde olduğu gibi, orada bu gibi durumları denetleyip halka duyuracak kuruluşlar da var. Halk bazen biraz geç de olsa gerçekleri öğrenebiliyor.

Amerika'da saklanmak istenen bazı gerçekleri halka duyuran sadece Sonoma Üniversitesi değil. Bazı basın meslek kuruluşlarının yaptıkları araştırmalar da bu konudaki acı gerçekleri ortaya koyuyor.

PEW Kamuoyu Araştırma Şirketi'nin *Columbia Journalism Review* dergisinde yayınlanan bir araştırmasına göre Amerika'nın ulusal ve

(276) Phillips, s. 4-48.

yerel basınında çalışan gazetecilerin dörtte biri, haber değeri olan bazı bilgileri görmezlikten gelmek zorunda kaldıklarını, bir o kadarı da kendi yayın organlarının çıkarlarını düşünerek haberlerinin tonunu yumuşattıklarını söylemişler.

Dış politika konularında, yabancı ülkelerdeki medyaların büyük ölçüde kendi hükümetlerinin izledikleri politikalar doğrultusunda bir yayın politikası izlediği yukarıdaki bölümlerde örnekleriyle anlatıldı. Peki, dış politikanın dışındaki güncel hayatı ilgilendiren alanlarda yabancı ülkelerdeki basın tarafsızlığını koruyabiliyor mu? Amerikalı gazeteci Walter Lippmann, 1922 yılında yayınladığı *Kamuoyu* adlı kitabında gazetecilerden söz ederken, kamuoyunu oluşturan insanların değerlendirilmesinde gazeteler tarafından ön plana çıkarılan düşünce kalıplarının belirleyici olduğunu söylüyor ve bu düşünce kalıplarının gazetecinin siyasi duruşuna göre özellik taşıdığını ileri sürüyor. Lippmann'a göre bazı şahsiyetler kamuoyuna sürekli olarak iyi, bazıları da kötü olarak tanıtılır. Örneğin Joffre, Foch, Wilson ve Roosevelt iyi, buna karşılık Lenin, Troçki ve İmparator Wilhelm kötü karakterleri temsil ederler. Ancak zaman içinde, iyi olarak tanıtılan liderler, bazen hayal kırıklığına uğramış bir ülkenin yöneticileri durumuna düşürülürler.(277)

Çok daha yakın tarihlerde basının tarafsızlığı konusunda araştırmalar yapan Fair and Accurate Reporting (FAIR) gibi kuruluşlar, bu tarafsızlığın çoğu zaman sağlanamadığını söylüyorlar.

Bazı somut örnekler şöyle:

Amerikan Fox televizyonunun en çok izlenen programlarından "Special Report With Bret Hume"da yayınlanan bire bir röportajlara davet edilenlerin büyük çoğunluğunun muhafazakâr eğilimli olduğu anlaşılıyor. 30 Haziran 2003 ile 19 Aralık 2003 tarihleri arasında yapılan röportajlarla ilgili araştırmanın verdiği sonuçlara göre, programa davet edilenlerin % 57'si muhafazakar, % 12'si merkez, sadece % 11'i ilerici görüşleri savunanlar arasından seçilmiş. % 20'si de herhangi bir ideolojiye sahip olmayanlardan oluşuyor.

(277) Dr. Mehmet Ö. Alkan, "Mütareke Döneminde Osmanlı Kamuoyunda Amerikan İmgesi ve Tesiri (Eylül 1918-Mayıs 1919)", 2008.

Diğer bir saptama da şu: Bu programa katılanlar çoğunlukla erkek ve beyaz ırktan. 2002 yılında yapılan bir araştırmada davetlilerden sadece % 7'sinin kadın ve % 11'inin de siyah derili olduğu görülüyor.

Bir de programa sıkça çağrılanlar var. Bunların başında Mansoor Ijaz geliyor. Ijaz, "Special Report" programına beş kez davet edilmiş. Fox'un diğer bütün programları dikkate alındığında, yüz kereden fazla ekrana çıkmış. Ijaz, çoğu kere kaynağını belirtmediği iddiaları dile getirmesiyle ün yapmış. Örneğin 11 Eylül saldırılarının arkasında Saddam Hüseyin'in bulunduğunu ısrarla savunmuş. 2001 yılında Clinton'un, Usame Bin Ladin'i yakalama şansını elde etmişken bu şansı kullanmadığını iddia etmiş. Bu gibi iddialar yalanlanmış ama televizyon kanalı aynı kişiyi ısrarla programa davet etmiş.[278] Bu bilgiler, ülkemizde de kaynağını belirtmediği iddiaları savunmasına rağmen sık sık ekranlarda görünenleri hatırlatmıyor mu?

Yukarıdaki bulgular sadece Fox kanalının yaklaşımını yansıtıyor diye düşünülebilir. Başka bir araştırma da ABC, NBC ve CBS televizyonlarının akşam yayınları üzerinde yapılmış. Alman kökenli Media Tenor Ltd. tarafından yapılan araştırmada, 1 Ocakla 31 Aralık 2001 tarihleri arasındaki 14.632 haberle 18.765 basın raporu incelenmiş. Bu haberlerin kaynaklarına bakıldığında, bunların % 75'inin cumhuriyetçi, % 24'ünün Demokrat Parti'ye yakın olduğu görülüyor. Bunların dışındaki tarafsız haber kaynaklarının oranı sadece % 1. Bu üç kanalın cumhuriyetçilere verdiği öncelik oranı birbirine çok yakın ve % 73'le % 76 arasında değişiyor. O tarihlerde Amerika'da çok tanınan, tarafsız ve tüketici hakları koruyucusu Ralph Nader'in, programa katılan başka politikacılara kıyasla ekrana çıkma oranı % 0.03. Politikacılar arasında yapılan sıralamada haber kaynağı sıralamasında birinciliği açık arayla George W. Bush alıyor.

11 Eylül 2001 tarihinde İkiz Kuleler'e yapılan terörist saldırılardan sonra ekrana çıkan cumhuriyetçilerin oranında dikkate değer bir artış görülmüş.

Birçok araştırmada da erkekler açık farkla önde. Haber kaynağı olan kadınların oranı sadece % 15. Kadın erkek eşitliği gibi konularda

(278) Still Failing the "Fair & Balanced" Test, *FAIR*, 1 July 2004.

bile erkeklerin ekrana çıkma oranı kadınlardan fazla. Başkan Bush'un eşi Laura Bush, 2001 yılında Afganistan'da kadınlara yapılan baskılar konusunu dile getirinceye kadar bu konuda program yapılmamış.

Bütün programlara bir bütün olarak bakıldığında, haber kaynaklarının %92'si beyazlardan oluşuyor. Siyah derililer %7, Latin veya Arap kökenliler sadece %0.6'dan ibaret. Oysa son yapılan nüfus sayımına göre Amerikan vatandaşlarının %69'u beyaz, %13'ü Latin kökenli ve %12'si siyah derili. Yani çeşitli grupların televizyonlarda görünme oranı ile nüfus içindeki oranları arasında önemli bir fark var.

Meslek grupları sıralaması da ilginç. Sendika temsilcilerinin bütün meslek grupları içinde en çok izlenen akşam programlarında ekrana çıkma oranı %0.2'den ibaret. En yüksek oranı %26'yla şirket temsilcileri oluşturuyor.[279]

Başka bir örnek de CNN'in "Reliable Sources" programıyla ilgili. O programla ilgili olarak yapılan karşılaştırmalı bir araştırma, davetlilerin çoğunun *Washington Post* ve CNN'de çalışan gazeteciler olduğunu ortaya koyuyor. Davetlilerin %69'u muhafazakâr eğilimlilerden seçilmiştir. Gene konuşmacıların %96'sı beyaz derililerden oluşmaktaydı. Erkek konuşmacılar kadınların yaklaşık üç katıydı.

Amerika'da sık sık gündeme gelen konu, toplumun en fakir kesimlerinin durumu. Sosyal yardım programları Avrupa'dakinin çok gerisinde olduğu için, Amerika'daki en fakir kesim sağlık ve eğitim alanlarında başka gelişmiş ülkelerin çok gerisinde kalıyor. 65 yaşın üzerindeki Amerikalılardan %51'inin, hayatlarının en az bir döneminde fakirlik çektikleri belirtiliyor. Brooking Enstitüsü'nün yaptığı bir araştırmaya göre, 2014 yılında 10 milyon Amerikalının daha fakirlerin arasına katılacağı anlaşılıyor. Medyalar bu konuya nasıl bakıyor? Yapılan bir araştırmaya göre medyaların bu önemli sosyal probleme ayırdıkları zaman çok az. 2012 yılındaki başkanlık seçimlerinden önce yapılan kampanyada bu konuya pek az değinilmiş. Sekiz büyük televizyon ve gazetenin de bu konuya ayırdıkları yer ve zaman yok denilecek kadar az.[280]

---

(279) Power Sources, *FAIR*, 1 Mayıs 2002.

(280) *FAIR*, "Media Not Concerned About the Very Poor", 1 Eylül 2012.

Bu sonuçları kuşkusuz hükümetin telkinlerine bağlamak olası değil. Tercihleri medya patronlarının beklentilerine uygun olarak medya yöneticileri mi yapıyor, yoksa programcıların bireysel seçimi mi, bilinmiyor. Gerçek şu ki, haber kaynaklarının seçiminde beyaz derili erkekler ve şirket yöneticileri açık farkla önde geliyor. Dolayısıyla kamuoyuna sunulan yorumlar da, büyük ölçüde onların görüşleri doğrultusunda oluyor.

Kitle iletişim araçlarının hızla gelişip yaygınlaştığı demokratik ülkelerde insanların çoğunun basını, radyo ve televizyonları güvenilir haber kaynağı olarak gördükleri bir devirde, bazı haberlerin hükümetler, ticari kuruluşlar veya menfaat grupları tarafından etkilenen gazeteciler aracılığıyla üretildiği, haber değeri olmayan bazı hususların aynı yollarla yayınlandığı, gerçekten haber yapılması gereken bazı konuların ise üstünün örtülerek halka ulaştırılmadığını bilmek gerçekten hayal kırıcı oluyor.

Amerika'nın önemli kuruluşlarından Freedom House'un 1 Mayıs 2012 tarihli raporunda, basının haber verme özgürlüğü açısından ülkeler üç gruba ayrılıyor: 10-30 puan arasında not alan ülkeler basının özgür olduğu ülkeler saylıyor. 31 ile 60 puan arası basının kısmen özgür olduğu, 61-99 puan arası basının özgür olmadığı ülkeler sayılıyor. Bu listede Türkiye 55 puanla basının kısmen özgür olduğu ülkeler grubunun bile son sıralarında yer alıyor. Sırbistan, Slovakya, Bulgaristan gibi ülkeler Türkiye'nin çok önünde. İşin ilginç yanı, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin 29.3 puanla Türkiye'nin çok ilerisinde ve basını özgür olan ülkeler arasında yer alması.

Sınır Tanımayan Gazeteciler Örgütü de dünya ülkelerini basın özgürlüğü açısından sıralamış. Onların 2013 yılı sıralamasında ortaya çıkan tablo şöyle:

Birinci sırada Finlandiya geliyor. Onu Hollanda ve Norveç izliyor. Basın özgürlüğü konusunda dünya ülkelerine ders vermeye çalışan Almanya 17., İngiltere 29., Amerika 38. sırada. Yunanistan 84. Türkiye, bu sıralamada maalesef bir önceki yıla göre 6 puan düşerek 154. sıraya yerleşmiş. Övünülecek bir durum değil. O sıralamada da bizi geride bırakan ülkelerden biri Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti. KKTC 94. sırada, yani bizden 60 basamak ileride.

Bazı yürekli gazeteciler de meslek hayatlarında karşılaştıkları baskıları dile getiren kitaplar yazdılar ve basın kuruluşlarının gerçek yüzünü, iç mutfağını kamuoyuna duyurdular. Bunlardan biri de *The Guardian* gazetesinde yazan ve yılın gazetecisi gibi çeşitli ödüllere sahip olan Nick Davies.

Nick Davies'in anılarında, yurtdışındaki muhabirlerin gönderdiği haberlerin nasıl gazetenin merkezinde değiştirildiği ve anlamını kaybettiği örnekleriyle anlatılıyor. Medya sektöründe nasıl gerçek dışı haberler imal edilebildiği veya haberlerin çarpıtıldığı, propaganda yöntemlerine başvurulduğu izlenimi alınıyor. Dürüst ve yetenekli gazetecilerin çalışmalarına zarar veren ve mesleğe bağlılık duygularını zedeleyen bir "kafes içinde" çalıştıkları da o anılarda dile getiriliyor.(281)

Cumhuriyet Halk Partisi'nin dış politikadan sorumlu genel başkan yardımcısı olduğum yıllarda, çok sayıda yabancı gazeteci ziyaretime gelir ve benimle mülakatlar yapardı. Yabancı ülkelerin önemli radyo ve televizyonları da sık sık telefonla arayarak görüşlerimi alırdı. Dikkatimi çeken şu oldu: İstanbul'daki yabancı gazetecilerden arayan azdı. Bizi en çok ziyaret edenler yurtdışından, belirli bir konuyu veya olayı araştırıp izlemek için Türkiye'ye gelenlerdi. Kendi ülkelerinden telefonla arayarak mülakat yapmak isteyenler de çoktu.

İstanbul'da yabancı basın için basın toplantıları düzenlemeye başladık. Önemli yabancı gazetelerin veya ajansların muhabirlerinin bu basın toplantılarına katılımının az olduğunu gözlemledik. Anladık ki, çoğunlukla hükümetin görüşlerini destekleyen bir çevre, İstanbul'a gelen yabancı gazetecilerle hemen yakın ilişkiler kuruyor ve onları kendi doğrultularında etkilemeye çalışıyordu: İktidar partisini destekleyen ülkelerin Türkiye'deki temsilcileri de, kendi gazetecilerini daha çok o partinin yetkilileriyle ve sözcüleriyle görüşmeye teşvik ediyordu.

O sırada Fransız haber ajansı Agence France Presse'i İstanbul'a yeni atanan muhabiri benimle bir televizyon mülakatı yapmak istedi. Kabul ettim. Kapsamlı bir mülakat yaptık. Söylediklerimden çok etkilendiğini ve benimle sık sık görüşmek istediğini söyledi. Kendisine

(281) Nick Davies, *Flat Earth News*, Vintage Books, Londra, 2008, s. 1-3.

gayet tabii her zaman görüşmeye hazır olduğumu söyledikten sonra, "*Ancak korkarım ki bu ilk ve son görüşmemiz olacak. Belirli bir çevre sizin etrafınızı alacak ve bizim düşüncemizde olanlarla sizi görüştürmemek için gayret gösterecekler,*" dedim. Daha sonra Türkiye'yi ziyaret eden başka Fransız gazetecilerle çok konuştum, ama o gazeteciden bir daha haber alamadım.

Brüksel'e her gidişimde, orada açtığımız CHP temsilciliğinde Türk ve yabancı gazeteciler için basın toplantıları düzenlerdik. İktidar yanlısı bazı Türk gazetecileri bundan çok rahatsız olur, bizim görüşlerimizi çürütmek için çaba göstermeye çalışırlardı. Bunun için gündemimizdeki konularla ilgisi olmayan ve ana muhalefet partisini hedef alan sorular sorarlardı. Öyle anlaşılıyordu ki, iktidar bazı yandaş gazeteciler veya işadamları aracılığıyla Avrupa parlamentosu üyelerini etkilemeye çalışmaktadır ve muhalefetin farklı görüşlerinin duyulması rahatsızlık uyandırmaktadır.

Bir gün Türkiye-AB Karma Parlamento Komisyonu başkanının odasına gittiğimizde, Başbakan Erdoğan'ın futbolcu eşofmanıyla ve ayağında topla çekilmiş büyük boy posterinin asılmış olduğunu gördük. Üzerinde herkesi birliğe davet eden Almanca bir yazı vardı. Başka bir parlamenterin odasında, iktidar yanlısı bir Türk gazetesinin çerçevelenmiş baş sayfası yer alıyordu. Herhalde bazıları onlara Türkiye'deki siyasetin iktidar partisinden ibaret olduğunu söylemişlerdi. Bu yanlış izlenimi gidermek için arkadaşlarımızla birlikte çok çaba gösterdik.

Bazı ülkelerde siyasetle basının neredeyse iç içe olduğu görülüyor. İtalya'da son yıllarda yaşananlar bunun en ilginç örneklerinden birini oluşturuyor.

Siyaset ve Basın

İtalya'da toplam dokuz yıl başbakanlık yapan Silvio Berlusconi'nin basınla ilişkileri, dünyada belki de hiç örneği olmayan bir özellik taşıyor. Berlusconi, 1973 yılında Milano'da Telemilano adlı küçük bir yerel televizyon kanalı kurarak yayın hayatına başlıyor. Daha sonra iki kanal daha satın alıyor. 1978'de Fininvest adlı medya grubunu kuruyor. Bunu İtalia 1 ve Rete kanallarının kuruluşu izliyor. Daha sonra

Canale 5 adıyla ülke çapında yayına başlıyor. Oysa o sırada İtalya'nın milli radyo ve televizyon kurumu RAI, ülke çapında yayın yapma tekeline sahipti. Berlusconi'nin yayını yasalara aykırıydı. Davalar açıldı. Ancak buna da çare bulundu. Berlusconi, Başbakan Bettino Craxi'yle yakın ilişki içindeydi. 20 Ekim 1984 tarihinde bir yasa çıkarılarak özel kanalların ülke çapında yayın yapabilmelerine olanak sağlandı. Demek ki, orada da yasaların genelliği ilkesi bir tarafa bırakılarak, özel ihtiyaçlar için yasa çıkarılabiliyormuş.

Berlusconi yayın hayatına atıldıktan beş yıl sonra 58.3 milyon dolarlık bir servete sahip oldu. Daha sonra Mediaset adlı yayın kuruluşunu kurdu ve Milan kulübünü satın aldı. Kısa zamanda serveti 6.2 milyar dolara ulaştı. *Forbes* dergisine göre Berlusconi artık dünyanın en zengin 194. kişisiydi. Elindeki basın gücünün de etkisiyle dünyanın en etkileyici 12. şahsiyeti sayılıyordu.

Ancak işler birden ters gitmeye başladı. Aleyhinde birçok dava açıldı. Bir Milano mahkemesi Fininvest şirketine 500 milyon euroluk vergi cezası verdi. Berlusconi 1 Ağustos 2013 tarihinde vergi kaçakçılığından dört yıl hapis cezasına mahkûm oldu. Cezada bir miktar indirim yapıldı. Yaşı 70'i geçtiği için cezasını hapishanede değil, sosyal amaçlı kamu hizmeti yaparak çekecekti. Ancak yolsuzluktan mahkûm olmak İtalya'da ağır bir suç sayılıyordu. Senato üyeliğinden çıkarıldı. Altı yıl boyunca parlamento seçimlerine katılamayacaktı.

Berlusconi'nin en büyük projelerinden biri, köklü bir anayasa reformu yapmaktı. Mevcut anayasayı Sovyet modeli diyerek eleştiriyordu. Yeni anayasada yerel yönetimlere özerklik verilecekti. Büyük güçlüklerle de olsa, hazırladığı anayasa tasarısını meclisten ve senatodan geçirmeyi başardı ama yapılan referandumda seçmenlerin %61.3'ü ret oyu verdi. Böylelikle yurtiçindeki en önemli projesi gerçekleşemedi.

Berlusconi'nin dünyada dostları vardı. Ülkesinin dış politikasının yönünde önemli değişiklikler yapmıştı. İtalya artık sıkı sıkıya Amerikan dış politikasına bağlanmıştı. Amerika'nın Irak harekâtına 3.000'den fazla asker göndererek destek oldu. Evvelce Avrupa ülkeleri arasından Arap ülkelerinin en büyük destekçisi olan İtalya, ar-

tık İsrail'e ve Türkiye'ye yakın politikalar izleyecekti. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'la da yakın dostluk ilişkileri kurmuştu. Berlusconi Türkiye'nin AB üyeliğine en büyük desteği veren Avrupalı siyasetçilerin başında geliyordu. Başına gelenlerden sonra devlet yönetiminden uzaklaşmak zorunda kalması, Türkiye'yi Avrupa'da böyle bir destekten mahrum etti. Keşke bütün siyasi yeteneklerini sadece ülkesi ve Avrupa'nın geleceği için kullansaydı...

Bütün bu dış ilişkileri ve yakın ilişki kurduğu yabancı devlet adamları Berlusconi'yi bu ağır cezalardan kurtaramadı. Berlusconi'nin siyasi hayatı ve medya dünyasındaki tecrübeleri ve sonunda geldiği nokta başka ülkelerin liderlerine ders olacak nitelikte...

Dünyada basınla siyasetin iç içe girdiği örneklerden biri de, Avustralyalı büyük medya patronu Rupert Murdoch'un serüvenidir. Daha 1952 yılında babasından kalan bir basın kuruluşunun başına geçen Murdoch, dünya çapında bir basın imparatorluğu kurdu. Onun sahibi olduğu ve başkanlığını yaptığı dünyanın en büyük ikinci medya kuruluşu olan News Corporation adlı holding yalnız Avustralya'da değil, dünyanın birçok ülkesindeki medya kuruluşlarını satın aldı ve o ülkelerdeki toplum yaşamını ve siyasi hayatı etkiledi. Bu kuruluşun bünyesinde 21. Century Fox gibi dünyanın en büyük sinema şirketlerinden biri de bulunuyordu. Murdoch 1969 yılında İngiltere'nin medya piyasasına girdi. Orada en çok satan gazetelerden *News of the World* ve *The Sun* gazetelerinin sahibi oldu. 1974 yılında da Amerikan basın dünyasının önemli sahip ve yöneticileri arasında yer aldı. *HarperCollins* dergisiyle *The Wall Street Journal*'in sahibi oldu. Ondan önce 1981 yılında İngiltere'nin ünlü *The Times* gazetesini satın almıştı. 1990'lı yıllarda Asya ve Güney Amerika'da birçok basın kuruluşunu da aldı. 2000 yılında Murdoch, 50 ülkede 800 medya kuruluşunun sahibiydi ve bunların toplam değeri 5 milyar dolara ulaşıyordu.

Bu kuruluşların hepsi her zaman yasalara ve basının temel ilkelerine uygun bir çalışma içinde miydiler? Pek sayılmaz. Aksi yönde birçok iddia var. 2011 yılından itibaren Murdoch, İngiliz mahkemelerinde ciddi sorunlarla karşılaştı. İddialara göre *News of the World* gazetesi birçok ünlünün, önemli resmi şahsiyetlerin, hatta kraliyet ailesi-

nin telefonlarını dinleyerek özel haber yapmıştı. İngiliz Hükümeti ve Amerikan Federal Soruşturma Bürosu FBI, rüşvet ve yolsuzluk iddialarıyla soruşturma açtılar. Murdoch 2012 yılında *News of the World* şirketinin yöneticiliğinden istifa etti.

Murdoch basın faaliyetleriyle siyasi çalışmalarını birlikte yürütmeye çalıştı. Sadece medya patronu olmak onun için yeterli değildi. Avustralya Ulusal Partisi'nin lideri John McEwen'ın yanında yer alarak onun Robert Menzies'in Liberal Partisi'yle yaptığı koalisyonu destekledi. Murdoch'un sahibi olduğu *The Australian* gazetesi McEwen'e açık destek verdi. O koalisyonun yıkılmasından sonra, Avustralya İşçi Partisi ülkenin siyasetinde bir güç odağı olarak ortaya çıktı. Şimdi Murdoch'un desteği İşçi Partisi'nin arkasındaydı.

Murdoch'un Avustralya siyasetini yönlendirme çabaları çok uzun ömürlü olmadı. Onun gözü şimdi Amerika'daydı. Orada kurduğu *National Star* gazetesi aracılığıyla Amerika'da siyasi çevrelerle yakın ilişki kurdu. Gene de Avustralya iç politikasından pek kopamadı. Murdock'u kendisine hasım gibi gören Başbakan Kevin Rudd, onu kendisine ve hükümetine karşı kan davası gütmekle suçladı.

Murdoch İngiliz basın sektöründe güçlü bir yer edindi. Onun sahibi olduğu *The Sun* gazetesinin tirajı 1967 yılında 10 milyona ulaştı.

Murdoch İngiltere'nin iç siyasetinde de etkili olmaya başladı. 1980'li ve 1990'lı yıllarda Başbakan Margaret Thatcher'e destek verdi. Onun döneminin kapanmasından sonra bu defa Tony Blair'in İşçi Partisi'nin yanında yer aldı. Blair ile İngiltere'nin iç politikasıyla ilgili olarak yaptığı gizli görüşmeler, İngiltere'de ciddi bir siyasi mesele haline geldi. 2006 yılında *The Independent* gazetesi, Murdoch'un Tony Blair'e görevinden ayrıldıktan sonra News Corporation şirketinde yüksek bir görev önerdiğini yazdı.

Murdoch Avustralya'da olduğu gibi İngiltere'de de siyasi eğilimlerini değiştirmekle tanınıyordu. Tony Blair'i desteklemekten vazgeçip David Cameron'un Muhafazakâr Partisi'nin yanında yer aldı. İskoçya'da ise Murdoch'un gazeteleri bağımsızlıkçı İskoç Ulusal Partisi'ne destek vermeye başladı.

Bir gazete patronunun siyasi şahsiyetlerle içli dışlı temaslarda bulunması doğal mıydı? Eski başbakanlardan Gordon Brown'a bakılır-

sa doğaldı. Brown'un sözcüsü 2009 yılının Kasım ayında yaptığı bir açıklamada "Başbakanın Rupert Murdoch ile görüşmesinde olağandışı bir durum olmadığı"nı söyledi.

Murdoch'un Muhafazakâr Parti lideri David Cameron'u özel uçağıyla özel yatına davet etmesi, İngiliz basınında ve siyasi çevrelerinde eleştirilere yol açtı. 2011 yılında Cameron'un başbakanlığı sırasında, Murdoch'a ait News Corporation'ın üst düzey yöneticileriyle 14 ayda 26 kere görüştüğü iddia edildi. Cameron'un *News of the World*'ün eski genel yayın müdürü Andy Coulson'u, 2007 yılında Muhafazakâr Parti'nin iletişim direktörlüğüne getirmesi de eleştirilere yol açtı. Coulson, gizli telefon dinlemeleri suçundan tutuklandı ve sorguya çekildi.

Bütün bu olup bitenlerden sonra Avam Kamarası'nın Kültür, Medya ve Spor Komitesi Murdoch'u davet ederek sorguladı. Murdoch bütün dünyada 53.000 kişi çalıştırdığını, *News of The World*'ün işlerinin sadece % 1'ini oluşturduğunu ve orada olup bitenlerin hepsinden haberdar olmadığını söyledi. Ancak Avam Kamarası'nın raporu Murdoch için sarsıcı oldu. Komite Murdoch'un önemli bir uluslararası şirketi yönetme yeteneğine sahip olmadığını açıkladı. Bu arada, 2013 yılında Murdoch'un bu hukuki gelişmeleri hafife alan sözlerini içeren gizlice çekilmiş bir ses bandı yayınlandı.

Murdoch Amerikan iç politikasına da ağırlığını koymaya çalıştı. *Financial Times*'ın yazdığına göre, Hillary Clinton'un senatoya yeniden seçilmesi kampanyasına destek oldu. Bazı muhafazakâr siyasi kuruluşlara da mali destek verdi. Dış politikada İsrail'i destekledi. Amerikan dış politikasının en etkili kuruluşlarının başında gelen Council on Foreign Relations'ın da üyesi olan Murdoch, 2012 başkanlık seçimlerinde Mitt Romney'e destek verdi.

Murdoch'un medya dünyasında yaptıkları ve siyasi ilişkileri, basınla siyasetin iç içe girmesinin ne kadar sıkıntılı sonuçlar verebileceğini göstermesi açısından dikkat çekici örneklerle doludur.

Başka ülkelerde de siyasete yön verebileceğini düşünen medya patronlarının, Murdoch'un serüveninden çıkaracakları çok ders vardır. Aynı şekilde hedeflerini gerçekleştirmede bazı medya patronlarının desteğine güvenen siyasetçilerin de, bu desteğin pek de güvenilir

olmadığını anlamaları için Murdoch'un iniş çıkışlarla ve yalpalamalarla dolu siyasi tercihlerini dikkatle incelemeleri tavsiye edilir.

Özetle, basınla siyaset birçok ülkede iç içe girmiş durumda. Louisiana Üniversitesi İletişim Fakültesi öğretim üyelerinden Timothy Cook, "*Günümüzde Amerikan medyası hem siyasetin hem de hükümetin parçası oldu,*" diyor.[282]

Hükümetler bu yakınlıktan yararlanarak, bazen basın aracılığıyla başka ülkelere mesaj verme yoluna gidiyorlar. Örneğin 16 Şubat 2005 tarihinde *The Wall Street Journal*'da Robert Pollock imzasıyla yayınlanan "Yeniden Avrupa'nın Hasta Adamı" başlıklı yazıda "*Türkiye'de kabaran Amerikan karşıtlığı Nazizme benziyor. Türkiye bu gidişle dar görüşlü, paranoyak ve marjinal ikinci sınıf bir ülke olacak, Amerika'nın dostluğunu kaybedecek ve Avrupa'dan da dışlanacaktır,*" deniliyordu.[283] O yıllarda gerçekten Türkiye'de Amerika'ya karşı tepkiler artmıştı ama bunun sebebi Türk halkındaki Amerikan düşmanlığı değil, Amerika'nın Irak'ta izlediği politikalar ve özellikle PKK'nın Kuzey Irak'tan tasfiyesine engel olmasıydı.

Basının görevi siyaseti izlemek, halkı diğer konularda olduğu gibi siyasi konularda da bilgilendirmek, gerektiğinde iktidarı da muhalefeti de eleştirmektir, ama siyasette "kral imal etmek" medya patronlarının işi değildir.

Bütün bu gelişmelerden Türkiye açısından çıkarılacak dersler var.

21. Yüzyılda Türkiye'de Medyanın Durumu

Türkiye, yaşanan bazı ekonomik sıkıntılara rağmen yeni yüzyıla büyük umutlarla girdi. Cumhurbaşkanlığı koltuğunda, Türkiye'nin geçirdiği zor dönemlerde edinilmiş geniş bir demokrasi tecrübesi olan Süleyman Demirel vardı. 16 Mayıs 2000 tarihinde Atatürk ilkelerine içtenlikle inanan, çağdaş görüşlü tarafsız bir hukukçu kimliğiyle tanınan eski Anayasa Mahkemesi Başkanı Ahmet Necdet Sezer cumhurbaşkanlığına seçildi. Kamuoyu yoklamalarında cumhurbaşkanına halkın büyük destek verdiği görülüyordu. Demokrasiye, in-

(282) Atikkan, s. 384.
(283) Atikkan, s. 389

san haklarına, düşünce ve basın özgürlüğüne, kadın-erkek eşitliğine içtenlikle inanan, Atatürk ilkelerini ve çağdaş dünya görüşünü benimseyen Bülent Ecevit'in başbakanlığındaki hükümet işbaşındaydı. Gerek cumhurbaşkanı ile başbakan, gerek koalisyon ortakları, DSP, ANAP ve MHP arasında bazı konularda görüş farklılıkları vardı. Bunlar bazen halkı üzecek şekilde kamuoyuna da yansıyordu ama Cumhuriyetin temel ilkelerine ilişkin görüş ayrılıkları göze çarpmıyordu. Dış politikada Atatürk'ün koyduğu temel ilkelerde de bir sapma yoktu. 9 Ağustos 2002 tarihinde, yani Ecevit'in başbakanlığındaki koalisyon döneminde, savaş suçları hariç idam cezası kaldırılmıştı. (2004 yılında bütün suçlar için kaldırıldı.)

Siyasi alandaki bu olumlu havaya rağmen ekonomide ciddi sıkıntılar yaşanıyordu. Başta bankacılık sektörü olmak üzere ülke bir kriz ortamına girmişti ve acilen köklü çözümler bulmak gerekiyordu. IMF'nin yıllardan beri Türkiye'ye dayattığı reçeteler krizi önlemeye yetmemişti. Daha fazlasını yapmak gerekiyordu. Ecevit'in bu krizden çıkmak için fazla seçeneği yoktu. Hükümete ekonomi konusunda tam yetkili bir bakan gerekti. O dış dünyayla da işbirliği içinde acı reçeteleri yazacak ve uygulatacaktı. Onun için bu işleri yapacak bir makama getirilmeliydi ve getirildi.

21. yüzyılın ilk iki yılında medyalar, çoğunluğu itibariyle çağdaş ülkelerin medyaları görünümündeydi. Farklı görüşteki siyasetçiler, akademisyenler, uzmanlar makaleler yazıyor, televizyonlarda tartışma programlarına çıkıyor ve halklı kendi görüşleri doğrultusunda aydınlatıyorlardı. Şiddet yanlısı olanların dışında, şu veya bu görüşün sahiplerinin televizyonlarda veya basında görüşlerinin açıklanmasına olanak verilmemesi gibi bir durum yoktu.

Bütün bu olumlu görünüme rağmen Batı ülkelerinin ve kuruluşlarının Türkiye'den, başta Kıbrıs ve Kürt sorunu olmak üzere bazı beklentileri vardı. Yabancı basın da bu beklentiler doğrultusunda Türkiye'ye bazı eleştirilerde bulunuyordu.

Amerika'daki dünyaca ünlü Freedom House'un 2002 yılına ait Türkiye raporu bir paragraftan ibaretti. Orada Türk Ceza Yasası'nın bazı maddelerinin özgürlükleri kısıtladığından söz ediliyordu. Buna örnek olarak, yasanın devlet görevlilerine hakaret edilmesini ve be-

lirli bir ırk mensuplarına karşı nefretin tahrik edilmesini yasakladığı bildiriliyordu. Sanki başka ülkelerin yasalarında hakaret ve ırka karşı nefret duygularının yayılması suç değilmiş gibi...

Uluslararası Af Örgütü temsilcileri o yıl içinde Türkiye'yi dört kere ziyaret etmişlerdi ve örgüt Türkiye hakkında altı sayfalık bir rapor yayınlamıştı. O raporda hapishanelerdeki ve karakollardaki sanıklara kötü muamele yapıldığından söz ediliyor, F Tipi hapishanelerin durumu eleştiri konusu yapılıyordu. Eleştirilerin ağırlığını Güneydoğu'da yaşanan insan hakları ihlalleri oluşturuyordu.

Benzeri konular 9 Ekim 2002 tarihinde Avrupa Komisyonu'nun yayınladığı Türkiye İlerleme Raporu'nda da yer alıyordu. Bu raporun insan hakları ve özgürlükler bölümü Af Örgütü'nün raporundan daha kapsamlı ama daha ölçülüydü. 22 sayfalık raporda çeşitli olaylar dile getiriliyor ve eleştirilerde bulunuluyordu, ama olumlu yönde sağlanan ilerlemelere de değiniliyordu. Bunlar arasında o yıl içinde Ecevit Hükümeti'nin önerisiyle mecliste kabul edilen üç reform paketinden, insan hakları alanında imzalanan yeni sözleşmelerden, Birleşmiş Milletler'in Irk Ayrımının Kaldırılması Sözleşmesi'nin onaylanmasından, Meclis İnsan Hakları Komisyonu'nun çalışmalarından söz ediliyordu. Basın özgürlüğüne yönelik yasal düzenlemelerde hâlâ bazı eksikliklerin de devam ettiği kaydedilmekle birlikte, iyileştirmeler yapıldığı da kabul edilmekteydi.

Bu raporlarda yer alan bazı eleştirilere rağmen hiç kimsenin dili Başbakan Ecevit'i demokrasi karşıtı, özgürlükleri baskı altına almaya çalışan bir lider gibi nitelendirmeye varmıyordu. O askeri müdahale dönemlerinde darbe yapanlara karşı cesur bir mücadele vermiş, tutuklanıp hapse girmesine rağmen mücadelesini oradan da sürdürmüştü. Böyle bir siyasi lideri insan hakları karşıtı olarak suçlamak mümkün müydü?

Gene de bazı ülkelerde Ecevit'e karşı sempatiyle bakmayanlar da az değildi. O büyük devletlerin baskısına direnerek Kıbrıs harekâtını yapan, gene baskılara direnerek haşhaş ekiminin yasaklanmasına karşı çıkan bir liderdi. Kıbrıs konusundaki dış baskılar üzerine *"Üzerimize baskı yaparsanız duvarın ötesine geçeriz,"* dediği unutulmamıştı. 2002 yazında Amerikan yetkilileri Irak'a bir askeri müdahale yapıldığı tak-

dirde Türkiye üzerinden Amerikan askerlerinin operasyon yapması için izin istemişler, ancak bu konuda Ecevit'ten olumlu bir karşılık alamamışlardı.

Özetle 21. yüzyılın başlarındaki genel görünüm buydu. İnsan hakları, özgürlükler ve basın özgürlüğü gibi alanlarda bazı sorunlar vardı, ama Ecevit Hükümeti'nin bu sorunları gidermeye çalıştığı kabul ediliyordu.

Ancak yaşanan büyük bir ekonomik kriz siyasal alanda da etkisini gösterdi. Koalisyon ortakları arasındaki ilişkiler kötüleşti, görüş ayrılıkları daha belirgin hale geldi. Artık siyasette bir yenilenme kaçınılmaz gibi görünmeye başlamıştı. Üstelik Başbakan Ecevit, bazı sağlık sorunları da yaşıyordu. Özellikle ekonomi alanında yardımcılarına daha fazla yetki vermek zorunda kalıyordu. İşte bu koşullar içinde 3 Kasım 2002 tarihinde erken seçime gidildi.

Seçim sonuçları şaşırtıcıydı, koalisyona ortak olan üç parti de seçimlerde başarısız olmuş ve barajın altında kalmıştı. Ana muhalefet konumundaki DYP de az farkla da olsa barajın altında kalan partiler arasındaydı. Dünya demokrasileri tarihinde, hem iktidar ortağı olan hem de ana muhalefet görevini yapan partilerin tümünün seçimlerde baraj altında kalarak parlamentoda temsil edilme hakkını kaybettiklerinin örneği bilinmiyor.

1999 yılında yapılan seçimlerde % 22.18 oy alıp 136 milletvekili çıkartan Bülent Ecevit'in Demokratik Sol Partisi'ndeki oy düşüşü şaşırtıcıydı. 2002 seçimlerinde DSP oyların sadece % 1.21'ini alabilmişti.

Seçimi, kısa bir süre önce kurulan ve oyların %34.28'ini alan Adalet ve Kalkınma Partisi kazanmıştı. AKP 363 milletvekili çıkararak tek başına hükümet kurma fırsatını elde etmişti. Muhalefet görevini, oyların % 19.38'ini alan ve 178 milletvekili çıkaran CHP üstlenecekti. Başka hiçbir parti meclise girememişti. CHP'ye büyük bir görev düşüyordu. Her biri Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmış olan Milli Selamet, Refah ve Fazilet partilerinin siyasi tabanından gelen ve siyasette din unsurunu ön plana çıkaracağı başından beri belli olan Adalet ve Kalkınma Partisi'ne halk bir şans tanımıştı. Belli ki bu parti evvelce merkez sağa oy veren, ama o çizgideki partilerin yürüttükleri

politikalardan pek memnun olmayan seçmenlerin verdikleri protesto oylarından büyük ölçüde yararlanmıştı.

Artık Türk siyasi tarihinde hiç yaşanmamış bir durum yaşanacaktı ve din ağırlıklı siyaset yapan bir parti tek başına iktidar olacaktı. Gerçi AKP içinde çağdaş düşüncede oldukları bilinen bazı milletvekilleri de vardı. Parti sözcüleri de "Milli Görüş gömleğini çıkardıkları"nı, eski partilerinin devamı olmadıklarını, yenileştiklerini söylüyorlardı. AKP, cumhuriyetin temel değerlerine ve anayasanın ilkelerine saygılı, çağdaş bir muhafazakâr parti olabilecek miydi? Toplumda, özellikle iş çevrelerinde ve basında buna inananların sayısı az değildi.

Bu parti, başlangıçta ekonomi ve demokratik reformlar konusunda attığı adımlarla, yurtdışında da bazı ülkelerin ve kuruluşların sempatisini kazandı. Batı medyalarında AKP Hükümeti'ni ve Başbakan Erdoğan'ı övücü yazılar çoğunluktaydı. Türk basınının büyük bir bölümü de Erdoğan'a kredi açmıştı. Onunla Türkiye kalkınacak ve Avrupa Birliği'ne girecekti. Ümit edilen buydu. 2014 yılının başlarında Erdoğan'a kuvvetli eleştiriler yönelten bazı köşe yazarları, göreve ilk geldiğinde Erdoğan'a destek verdiklerini itiraf ediyorlardı.[284] İşadamları dernekleri ve medya sahipleri de desteklerini esirgemiyorlardı. Amerikan Hükümeti ve Avrupa Birliği ülkelerinin liderleri de Erdoğan'ı yüreklendirici açıklamalar yapıyorlardı. İsveç Dışişleri Bakanı Ann Lindt, Sosyal Demokrat Parti üyesi olmasına rağmen, Başbakan Erdoğan'a, *"Eğer Türkiye'de yaşasaydım size oy verirdim,"* diyordu.[285]

Ann Lindt, maalesef bir siyasi cinayete kurban giderek hayatını kaybetti. Türkiye'de daha sonraki yıllarda yaşananları görseydi ne derdi? Bilinmez.

Batı ülkelerinin ve onların çizgisinde yayın yapan yabancı basının bu övgülerinin sebebi neydi? Ecevit gibi Cumhuriyet'in değerlerine bağlı ve başta Kıbrıs konusu olmak üzere, dış politikada dış baskılara sonuna kadar direnip, Türkiye'nin çıkarlarını kararlılıkla koruyan bir liderin işbaşından ayrılmasının yarattığı rahatlık mı? Daha se-

(284) Ertuğrul Özkök, *Hürriyet*, 28 Ocak 2014.
(285) Ann Dismorr, *Turkey Decoded*, Saqi Books, Londra, 2008, s. 180.

çimlerden önce AKP'nin önde gelenlerinden aldıkları vaatler mi? Dış dünyayla güçlü bağlantıları olan işadamlarının olumlu yaklaşımlarının etkisi mi? Belki hepsi.

Uluslararası sivil toplum örgütlerinin de, başlangıçta insan hakları ve özgürlükler alanında Türkiye'ye yönelik eleştirilerde çok ölçülü bir dil kullanıldığı görülüyordu. Belli ki, yeni hükümet teşvik edilmek isteniyordu.

Örneğin Freedom House'un 2004 yılı raporunda Türkiye'nin AB üyeliğinin gerektirdiği bazı reformları yapmakta olduğu, özel radyo ve televizyonlarda Kürt dilinde yayın yapılmasına izin verildiği, gazetecilere karşı geçmişte uygulanan "bölücü propaganda"yla ilgili yasaklamayı öngören yasada değişiklik yapıldığı, hapisteki gazeteci sayısında büyük düşüş olduğu gibi olumlu gelişmelere yer veriliyordu. Buna karşılık eleştiriler de bitmiş değildi; RTÜK'ün siyasi baskı altında olduğu ve 15 radyo istasyonunu kapattığı kaydediliyordu. İlginç bir saptama da medyaların çoğunun birkaç büyük holdingin elinde olduğu; bu holdinglerin ticari menfaatleri nedeniyle, hükümete karşı kuvvetli eleştiride bulunamadığı gözleminde bulunulmasıydı.

Uluslararası Af Örgütü'nün 2004 yılı raporunda da eleştiri tonunun biraz azaltıldığı, AB sürecinin gerekli kıldığı bazı reformların gerçekleştirilmesinin ihtiyatlı bir iyimserlikle karşılandığı görülüyor. Raporda işkence iddialarının azaldığından söz ediliyor.

Af Örgütü meclisin 1 Mart tezkeresini kabul etmemesini sadece bir haber gibi veriyor. Bu karar hakkında herhangi bir değerlendirme yapmıyor.

Aynı şekilde, yapılan bir anayasa değişikliği ile Tayyip Erdoğan'ın milletvekilliğine ve daha sonra da başbakanlığa getirilmesi yorumsuz bir haber gibi veriliyor. Ana muhalefet partisi CHP'nin bu konuda verdiği destekten söz eden yok...

Af Örgütü'nün raporunda basın, dernekler, siyasi partiler, toplantı ve gösteri yürüyüşleri ve vakıflar yasalarında yapılan değişikliklerden söz edilirken, bu yasaların sadece bazı maddelerinin değiştirildiği ama topyekûn bir değişikliğe gidilmediği söyleniyor. Yani "yetmez ama evet" anlamına gelen bir yaklaşım sergileniyordu. İnsan haklarıyla ilgili bazı uluslararası anlaşmaların onaylanması yorumsuz ve-

riliyordu. Bazı bireysel insan hakları ihlallerine değinilmekle birlikte rapor, Af Örgütü'nün ölçülerine göre bir dereceye kadar dengeli sayılabilir.

Freedom House'un daha sonraki birkaç yılda yayınladığı raporlarda da benzer bir görünüm var. Bir yandan AB üyeliğinin gerektirdiği reformların yapılmasından duyulan memnunluk dile getiriliyor, bir yandan da aşırı ölçüye varmayan bir üslupla eleştiriler sürdürülüyordu. Bu eleştiriler arasında, yasalarda, Ermeni, Kürt ve Kıbrıs konularında eleştiri özgürlüğünü kısıtlayıcı bazı hükümlerin bulunmasından yakınılıyordu. Yani Türk gazetecileri ve aydınları bu konularda kendi hükümetlerini daha güçlü bir şekilde eleştirebilmeliydiler, raporlardan bu izlenim alınıyordu.

Eleştiriler arasında siyasi ağırlıklı konular ön plana çıkıyordu. Atatürk'ü veya orduyu suçlayıcı yayınlar yaptığı için mahkûm olanların, hükümetin yabancı askeri kuvvetlerin Türkiye üzerinden Irak'a operasyon yapmaya çalışmasını eleştirdiği için yargılananların ve Kürt konusundaki yayınları dolayısıyla mahkûm edilenlerin durumu eleştirilerin başlıca konusuydu. 2005 yılı raporunda ilgi çekici bir nokta da, medya patronlarının editör ve gazetecilerine kendi ticari menfaatlerine zarar vermemeleri için yaptıkları baskılardan söz edilmesiydi. Demek ki, bu baskılar daha o tarihten itibaren yabancıların dikkatini çekmişti.

2003, 2004 ve 2005 yılında Avrupa Birliği Komisyonu'nun hazırladığı Türkiye İlerleme Raporu'nun insan hakları bölümleri de yumuşak bir dille yazılmıştı. Bu alanda sağlanan gelişmeler, imzalanan ve onaylanan uluslararası anlaşmalar ön plana çıkarılıyordu. KKTC'deki eski Rum mallarıyla ilgili gelişmeler, Rumlara ödenen tazminatlar dile getiriliyordu. Güvenlik kuvvetleri mensuplarından suç işleyenlerin cezalarını çekmeye başlamaları olumlu bir işaret olarak veriliyordu. Jandarma Genel Komutanlığı'nda da İnsan Hakları İhlallerini Araştırma Merkezi'nin kurulmasından da olumlu bir dille söz ediliyordu.

2004 yılında idam cezalarının tümüyle kaldırılmasıyla ilgili Avrupa Konseyi Protokolü'nün Türkiye tarafından imzalanması da olumlu bir adım olarak karşılanıyordu. 2005 raporunda, milletvekil-

lerinin dokunulmazlığının kaldırılması konusunda ilerleme kaydedilmemesinden yakınılıyordu. Bu raporların hepsinde, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin her yıl yüzden fazla davada Türkiye'yi suçlu bulduğuna işaret ediliyordu.

Bütün bu raporlarda dikkat çeken nokta şuydu: AKP iktidarının laiklikten uzaklaşan yaklaşımlarına pek değinilmiyordu. Oysa halkı Müslüman olan bir ülkede demokrasinin yaşatılması için laiklik vazgeçilmez bir koşuldu. Ancak öyle anlaşılıyor ki, dünyadaki demokratik gelişmeleri yakından izlediklerini söyleyen kuruluşların değerlendirmelerinde bu unsur fazla etkili olmuyordu. Örneğin ABD'nin, bütün Ortadoğu ülkelerini demokratikleştirme iddiasıyla ortaya attığı "Büyük Ortadoğu Projesi"nin metninde laiklikten tek bir kelimeyle dahi söz edilmemekteydi. Öyle anlaşılıyor ki, bu bölgede laiklik onlar için tehlikeli bir kavramdı. Zira laiklik özgür düşünce demekti, sorgulamak demekti, biat kültürünün yerini eleştiri ve tartışma kültürünün alması demekti. Özgür tartışmalar bağımsızlık akımlarının güçlenmesine yol açabilirdi. En iyisi laiklikten hiç söz etmemekti. Öyle de yapıldı.

İktidarın laiklik konusundaki uygulamaları ümit verici değildi. Nitekim AKP, birkaç yıl sonra, 30 Temmuz 2008'de, Anayasa Mahkemesi tarafından laiklik karşıtı eylemlerin odağı olduğu gerekçesiyle para cezasına çarptırılacak, ama kapatma kararı verilmeyecekti. Aslında 11 üyenin 6'sı, yani çoğunluğu kapatma lehinde oy kullanmıştı. Ancak kısa bir süre önce yapılan anayasa değişikliği ile parti kapatılması güçleştirilmişti. Basit çoğunluk yetmiyordu. En az 7 üyenin kapatma lehinde oy kullanması gerekiyordu. AKP bir üyenin oyuyla kapatılmaktan kurtulmuştu.

Bir bütün olarak bakıldığında, AKP iktidarının ilk yıllarında Türkiye, demokrasi ve insan hakları alanlarında bazı sorunları devam etmekle birlikte olumlu yönde adımlar atan bir ülke görünümündeydi. Yabancı basın da çoğunlukla AKP iktidarını övücü yayın yapıyordu.

Freedom House'un 2002 yılı basın özgürlüğü sıralamasında Türkiye, 186 ülke arasında 99. sırada geliyor. Aldığı not 58. En geride olan ülkeler Myanmar, Küba, Irak ve Kuzey Kore'nin notu 96. Yani

Türkiye'nin notu ortalamanın biraz gerisinde. Türkiye, Avrupa ülkeleri sıralamasında maalesef sonuncu sırada geliyor. Daha sonraki yıllarda dünya ülkeleri arasındaki yeri değişse de, Avrupa ülkeleri arasında sonunculuktan kurtulamayacak...

Sınır Tanımayan Gazeteciler örgütü de, Freedom House gibi ülkeleri basın özgürlüğü alanında mukayeseli bir tabloda sıralıyor. 2002'de Türkiye 102. sırada. O da ortalarda sayılabilir.

Yalnız uluslararası kuruluşlar değil, bazı devletler de dünya ülkelerinin insan hakları raporlarını yayınlıyorlar. Onların Türkiye'yle ilgili genel değerlendirmeleri de bu örgütlerinkinden çok farklı değil. Ancak o ülkelerin insan haklarının yanı sıra siyasi açıdan da başka beklentileri vardı. Onlar Ortadoğu'da mevcut dengelerin ve dış politika tercihlerinin nasıl şekilleneceğiyle ilgiliydiler. Bu dengeler içinde Kürtlerin konumunun da önemli bir yeri vardı. Biraz da bu nedenle onların bakış açısına göre Türkiye'de demokrasinin ölçüsü, her şeyden önce Kürt konusundaki beklentilerinin gerçekleştirilmesiyle ilgiliydi.

Kuşkusuz Kürt kökenli vatandaşlarımızın da ciddi sorunları, sıkıntıları vardı. Geçmişteki, özellikle 12 Eylül dönemindeki bazı yanlış uygulamalar büyük ıstıraplar yaratmış ve derin yaralar açmıştı. Bu sorunu, Türkiye'nin demokrasi alanındaki eksiklikleri değerlendirilirken göz ardı etmek mümkün değildi. Ancak 12 Eylül döneminde, hatta onun öncesinde ve sonrasında Türkiye'de demokrasi ve insan hakları alanlarında yaşanan sıkıntılar, sadece Kürt kökenli vatandaşlarımızın yaşadıklarından ibaret değildi ve büyük resme daha büyük bir dikkatle bakmak gerekiyordu.

AKP iktidarı döneminde Türk basını da bir kabuk değiştirme sürecine girmişti. Toplumun geniş kesimlerine hitap eden gazeteler, hem ekonomik hem de siyasi değerlendirmelerinde kendi yerlerini yeni koşullara göre yeniden belirleme ihtiyacı duyuyorlardı. Artık topluma yeni düşünceler, yeni bakış açıları sunmak gerekiyordu. Bunlar yeni iktidarın da beklentilerine pek ters düşmemeliydi. Freedom House'un da dediği gibi, medya patronları sivri eleştirilerden pek hoşlanmıyorlardı. Büyük firmaların tercihleri de farklı değildi.

2000'li yıllara girerken Türkiye'deki medya kuruluşları açısından iki önemli gelişme oldu. Bunlardan biri, yabancı büyük medya şirketlerinin Türk basınında ve televizyonlarında pay almaya başlamalarıydı. 1999 yılının Ekim ayında Amerika'nın ünlü CNN kanalı, Doğan Holding'le bir ortaklık kurdu ve CNNTürk adı altında Türkçe yayın yapmaya başladı. 16 Ekim 2000 tarihinde gene ünlü NBC Universal şirketi, Doğuş Grubu'yla ortaklık halinde CNBC-E adı altında faaliyete geçti. Bu kanalda daha çok ekonomik ağırlıklı programlar yayınlanacaktı. Birkaç yıl sonra 2009 tarihinde de, Amerikan Fox şirketi İhlas Holding'e bağlı TGRT ile ortaklık kurarak kendi kanalından yayına başlayacaktı.

Artık bazı yabancı televizyonların Türkçe yayın yapan kanalları vardı. Diğer önemli bir gelişme de şu oldu: Bazı Türk televizyon ve radyoları BBC ve Deutsche Welle gibi yabancı kuruluşların Türkçe programlarını günün belirli saatlerinde kendi kanallarından yayınlamaya başladılar. Türk vatandaşları dünyadaki ve Türkiye'deki gelişmeleri günde birkaç defa bu yabancı medyaların sunduğu haber ve yorumlardan, yani onların gözünden izleyecekti. Küreselleşme acaba böyle bir şey miydi? Örneğin Fransız veya Alman radyo ve televizyonlarında da günün belirli saatlerinde BBC'den naklen yayın yapılıyor muydu? Amerikan radyo ve televizyonlarında Avrupalı medyaların programları yayınlanıyor muydu? Yoksa bu tek taraflı işleyen bir mekanizma mıydı? Onlar yayınlayacak, siz de izleyecektiniz.

Bunun istisnası yok muydu? Vardı. 2 milyon Türk'ün yaşadığı Almanya'da, Köln radyosu her akşam yaklaşık bir saat Türkçe yayın yapıyordu. Orada çalışan Türk gazeteciler, bu programları Alman yöneticilerin yönlendirmesinden bağımsız olarak yaptıklarını söylüyorlardı. İzleyiciler de bu görüşteydiler. Ancak zaman içinde bazı sorunlar yaşanmaya başlandı. Almanya'daki Türklerin kendi dillerinden kendi ülkelerinin programlarını dinlemeleri, onların ülkelerine olan bağlarını korumalarına yardımcı olmaz mıydı? Onların Alman toplumuyla bütünleşmelerine zarar vermez miydi? Herhalde böyle düşünenler vardı ki, Köln radyosunun hafta sonunda yapılan Türkçe yayınları kaldırıldı. Alman televizyonlarında, Türkçe ve Almanya'da ya-

şayan başka ülkelerin vatandaşlarının dilinden yayınlanan "Mozaik" adlı haftalık program da kaldırıldı.

12 Eylül darbesinden sonra Türkiye'den ayrılıp Almanya'ya yerleşen Türk gazeteciler vardı. Bunların o tarihlerde Türkiye'deki durumu eleştiren makalelerine Alman basını geniş yer veriyordu. Bunlardan biri, aynı zamanda Köln radyosunun Türkçe yayınlarının başında bulunan Yüksel Pazarkaya'ydı. Ancak zaman içinde, Türkiye'deki sorunlarda iyileştirmeler olduğunda Almanya'daki Türklerin sorunları ön plana çıktı. Bu konuda eleştiride bulunan Türk yazarlar, kendilerine Alman medyalarında giderek daha az yer bulmaya başladılar.

Türkiye'nin en büyük gazetelerinden birine de yabancı ortak gelmişti. Başta o zamanlar Türk medyasının amiral gemisi olan *Hürriyet* gazetesinin sahibi olan Doğan Yayın Grubu, 2006 yılının Aralık ayında, 27 ülkede 150 gazete ve derginin sahibi veya ortağı olan Almanya'nın ünlü medya kuruluşu Axel Springer'le ortaklık kurdu. *Bild* gibi Almanya'nın en çok okunan süreli yayınının da sahibi olan Axel Springer, artık Türk medyasında da etkili bir rol oynayacaktı. Bu ortaklıklar o medyaların yayın politikasını da etkiledi mi? Buna olumsuz cevap vermek zor.

Aynı ilişkilerin Almanya'da yayınlanan Türk gazeteleri üzerindeki etkisi ise gözlerden saklanabilecek gibi değildi. *Hürriyet* gazetesi Almanya'daki ve diğer Avrupa ülkelerindeki Türklerin okudukları gazetelerin başında geliyordu. Günlük tirajı 100.000'e yakındı. Olağanüstü günlerde 200.000'e ulaştığı da olmuştu. Ertuğ Karakullukçu'nun yayın müdürü olduğu gazete bir yandan Türkiye'deki gelişmelerle ilgili olarak güncel haberler ve yorumlar yayınlıyor, bir yandan da Almanya'daki Türklerin karşılaştıkları sorunlar ve bazı olumsuz gelişmeler konusunda bilgi veriyor ve gerektiğinde Alman makamlarını eleştirmekten çekinmiyordu.

Alman makamları bundan büyük rahatsızlık duyuyorlardı. Benim Bonn'da Türkiye Büyükelçisi olarak görev yaptığım yıllarda *Hürriyet*'in yayınlarından ve onun yöneticisinden duydukları rahatsızları birkaç defa dile getirdiler. Kendilerine, Alman gazetelerinin Türkiye'yle ilgili olarak yanlış, abartılı, bazen de kırıcı yayınlar yap-

malarından bizim duyduğumuz tepkiden söz ettiğimizde Almanya'da basının özgür olduğunu, hiçbir şekilde müdahale edemeyeceklerini söylediklerini hatırlattım ve bizim de Türk basınına müdahale edemeyeceğimizi söyledim. Ankara'daki Almanya büyükelçisinin de çeşitli kereler gazetenin sahibini ziyaret ederek şikâyetlerini dile getirdiğini duyuyordum.

Sonunda gazetenin sahibi, 2001 yılında Almanya'da bizzat Cumhurbaşkanı Johannes Rau tarafından kabul edildi. Bu görüşmede *Hürriyet* gazetesinin Alman Hükümeti'ni eleştiren yayınlarının da ele alındığı ifade ediliyor.[286] Bir süre sonra gazetenin Almanya sorumlusu Ertuğ Karakullukçu'nun görevinden istifa ettiğini öğrendik. Gazetenin yalnız yöneticisi değil, havası da kısa süre içinde değişti. Tirajı büyük ölçüde düştü. Karakullukçu'nın istifasının Alman makamlarının beklentileriyle ilgisi var mıydı, yoksa gazete içindeki bir düzenlemeden mi ibaretti? Bunu bilmek mümkün değil.

Türkiye'de aynı gazetede ve diğer pek çok gazetede, köşe yazarlarının işten çıkarılması eleştiri konusu oluyordu. Bunun en dikkat çekici örneklerinden biri, geniş bir okuyucu kitlesi tarafından izlenen değerli gazeteci Emin Çölaşan'ın yıllardan beri çalıştığı gazeteden ayrılmak zorunda bırakılmasıydı. Pek çok basın kuruluşu Çölaşan'ın "keyfi bir kararla" işten çıkarıldığını belirterek yazılı protestoda bulundular ama sonuç değişmedi. Çölaşan, gazetecilik hayatına başka bir gazetede devam edecekti. Ne yazık ki Çölaşan tek örnek değildi. Birçok değerli gazeteci, son on yıl içinde çalıştıkları gazetelerdeki ve televizyonlardaki görevlerinden ayrılmak zorunda bırakıldılar. Bu, yabancıların oto-sansür diyerek eleştirdikleri durumun sonuçlarından biriydi. Bir diğer sonucu da, tamamen karşı fikirde olanların aynı gazetelere köşe yazarı olarak alınmasıydı. Görevden çıkardıkları gazetecilere yıllarca sütunlarında yer veren gazeteler ve medya patronları, bu işten çıkarmaları belki "keyfi bir karar"la yapmışlardı ama onların kararı, öyle anlaşılıyor ki, bazı siyasetçilerin "keyfi kararları"nın sonucuydu. 2014 yılının başlarında medyalara yansıyan bazı konuşma-

(286) Patricia Foertsch, "Türkische Medien in Deutschland", Konrad Adenauer-Stiftung, Almanya, *Infodienst*, no. 4.

lar, televizyon haberlerinin verilmesine iktidarın başındakilerin nasıl müdahale ettiğini ortaya koyuyordu.[287]

Öte yandan yabancı dilde yayın yapan bazı Türk gazeteleri de vardı. *Turkish Daily News* gazetesi yıllardan beri İlhan Çevik'in, daha sonra da oğlu İlnur Çevik'in sahip olduğu bir aile şirketinin elindeydi ve yayınlarında dengeli olmaya özen gösteriyor, yabancıların ilgisini çekecek yayınlar yapıyor, Türk toplumundaki farklı görüşleri dengeli biçimde yansıtmaya çalışıyordu. Bir süre sonra o gazete de büyük medya kuruluşlarından birine satıldı. Gazetenin genel yayın müdürlüğüne, bir süre için Amerikalı bir genel yayın müdürü getirildi. Yayın politikasında da değişikler olduğu gözlendi. Evvelce görüşlerine sık sık başvurulan bazı politikacıların ismi artık görünmez oldu. Bazı köşe yazarları da gazeteden ayrıldı. Bunlardan biri Türkiye'de laikliğin önemine sık sık vurgu yapan Danimarkalı bir gazeteciydi. Öyle anlaşılıyor ki, artık gazetenin Türkiye'deki ve dünyadaki gelişmeleri Türkiye'nin gözünden değil, bir dünya gazetesi gibi, uluslararası toplumla aynı çerçeveden görmesi isteniyordu. Örneğin büyük Amerikan gazeteleri Kıbrıs sorununa nasıl bakıyorlarsa, *Daily News* de öyle bakmalıydı. O nedenle Güney Kıbrıs Rum Yönetimi yerine Kıbrıs Hükümeti denilmeliydi. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti yerine Kıbrıs Türk Devleti denilmeliydi. Gene de o gazetede çalışan bütün gazeteciler bu tavsiyelere uymadılar. Gazetenin yayın politikasını etkilemeye çalışanlar oldu mu? Kim bilir?... Ancak bilinen şu ki, yabancı büyükelçilikler de gazeteyi etkilemeye çalışıyorlardı. Bir defasında bir büyükelçilik, gazetenin Türk yöneticisine çok pahalı bir kalem seti hediye etmek istemiş ama bu hediye kabul edilmemişti. Türkiye'de de kalemini satmayan gazeteciler olduğu herhalde bu vesileyle anlaşılmıştı.

Today's Zaman adlı başka bir İngilizce gazete, 2007 yılında yayın hayatına atıldı. *Zaman* gazetesinin bir yan kuruluşu olan bu gazete de, yabancı okuyuculara Türkiye'deki gelişmeleri kendi görüş açısından duyuruyordu. Bu gazetenin bir özelliği de şu oldu: Açılış koktey-

(287) Derya Sazak, *Batsın Böyle Gazetecilik*, Boyut Yayınevi, İstanbul, 2014. s. 23, 80, 292.

linde hem cumhurbaşkanı hem de başbakan hazır bulunmuştu. Bu ne Türkiye'de ne de başka ülkelerde pek rastlanan bir durum değildi.

Yabancıların Türk medya sektörüne yoğun biçimde girmeleri acaba sadece ticari beklentilerden mi kaynaklanıyordu? Yukarıdaki bölümlerde, Murdoch'un, İngiliz ve Amerikan basın dünyasına girmesinin siyasi amaçları anlatılmıştı. Acaba yabancı yayın kuruluşlarının Türk yayın hayatına girmelerinin de bazı siyasi etkileri olamaz mıydı? Bu etki zaman içinde anlaşılacaktı.

Bu dönemde Türkiye'de bazı yeni gazeteler yayınlanmaya başlandı. Evvelce de basın hayatına yeni gazetelerin atılması, yeni televizyon istasyonlarının kurulması sık rastlanan durumlardı. Ancak bu defa farklıydı. Yeni gazetelerin bir bölümü, farklı düşüncelere açık olma iddiasıyla ortaya çıkmışlardı. Bu gazeteler, Cumhuriyet'in kurucularına, temel değerlerine ve doğrudan doğruya rejime karşı bir tavır içinde olanlara da sütunlarını açmakta sakınca görmüyorlardı. O gazetelerde Cumhuriyet'in temel çizgisindeki görüşlerini koruyan değerli köşe yazarları da vardı, ama bunun tam tersini savunanların görüşleri de geniş ölçüde yer bulabiliyordu.

Cumhuriyet'le birlikte kurulan rejimi tartışmaya açmak demokrasinin bir icabı gibi gösterilmeye çalışılıyordu. Türkiye üniter devlet olmaktan çıkıp bir federal devlet haline gelse daha iyi olmaz mıydı? Yerel yönetimlere siyasal ve ekonomik özerklik verilmesi daha demokratik olmaz mıydı? Doksan yıldır okullarda okutulan tarih "resmi tarih"ti. Oradaki tezlerden vazgeçip "tarihimizle yüzleşmek" gerekmiyor muydu? Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türk hükümetleri çoğu zaman yanlış işler yapmışlardı. O hükümetlere karşı silahlı ayaklanmada bulunanlar gerçekten haksız mıydı? O ayaklanmalarla mücadelede, hatta Türkiye'yi işgal eden Yunan ordusuyla yapılan savaşta da Türkler etnik temizlik yapmışlardı. Türklerin Ermenilere soykırım yaptığı da bir gerçekti ve bu devlet tarafından kabul edilmeli ve bir yandan ayaklanmacıların, bir yandan da Ermenilerin ailelerinden özür dilenmeliydi! Dile getirilen bazı düşünceler bu doğrultudaydı. Evet, Milli Mücadele yıllarında da, ondan sonra da Cumhuriyet'e yönelik birçok silahlı ayaklanma olmuş ve her defasında devlet bu ayaklanmaları bastırmıştı. Esasen ayaklanmaları bastırmak 1924

Anayasası'yla cumhurbaşkanına verilmiş bir görevdi. O anayasanın 38. maddesine göre cumhurbaşkanlarının mecliste okudukları yemin metninde şu cümle de yer alıyordu: *"Türk Devleti'ne yönelecek her tehlikeyi en son şiddetle önleyeceğim."* Görüldüğü gibi, Cumhuriyeti kuranlar silahlı ayaklanmaları teröristlerle müzakere ederek çözme yöntemini benimsememişlerdi. Tabii ayaklanmacılarla mücadele ederken masum insanların can güvenliğinin korunmasına daha fazla özen gösterilebilseydi, belki bazı acıların yaşanması önlenebilirdi.

Yayın hayatına yeni atılan gazetelerde o zamana kadar alışılmamış, Cumhuriyet'in değerlerine aykırı sayılan görüşler içeren makalelere sık sık rastlanıyordu. Kendilerini İkinci Cumhuriyetçi olarak nitelendiren bir grup yazar ve akademisyen, bu gibi görüşleri sık sık dile getiriyorlardı. Tesadüf bu ya, evvelce Türkiye'de de istihbarat görevlisi olarak çalışmış bir Amerikalının yazdığı kitabın adı da *Yeni Türkiye Cumhuriyeti* idi. O kitapta Atatürk'ün kurduğu cumhuriyetin artık devrini doldurduğu, şimdi yeni bir cumhuriyetin, yeni bir dünya görüşüyle kurulması gerektiği belirtiliyordu. O dünya görüşü herhalde AKP'nin dünya görüşünden farklı olmayacaktı. Türkiye konusunda araştırmalar yapan Yunanlı araştırmacı Christos Teazis'in kitabının başlığı da pek farklı değildi: *İkincilerin Cumhuriyeti, Adalet ve Kalkınma Partisi.* Türkiye'de son yıllarda yaşanan gelişmeleri değerlendiren kitabın bitiş cümlesi dikkat çekici: *"Türkiye'de İslami hareket ancak ve ancak demokratikleşme (Amerikanlaşma) süreci içerisinde kendini ifade edebildi ve güçlenebildi. Bu süreçte her yönüyle Amerika'nın kurumları benimsenmiş ve hayata geçirilmeye çalışılmıştır."*[288]

Onlara göre artık "ulus devlet", "devletin çıkarları" gibi kavramlar bir tarafa bırakılmalı, bütün toplum her şeyden önce bireysel hakları ön plana çıkaran bir anlayışla yeniden şekillendirilmeli ve bu doğrultuda yeni bir anayasa yapılmalıydı. Artık Türk milleti gibi "etnik bir grubun üstünlüğü"nü çağrıştıracak kavramlara anayasada yer verilmemeliydi. "Millet" değil "vatandaş" kavramı ön plana çıkarılmalıydı. İnsanların kimliği tanımlanırken Türk değil, Türkiyeli de-

(288) Christos Teazis, *İkincilerin Cumhuriyeti*, Mızrak Yayınları, İstanbul, 2010, s. 188.

nilmeliydi. Sanki Fransızlara "Fransalı", Almanlara "Almanyalı" deniliyormuş gibi... Yani Türkiye, aralarında millet bağı olmayan farklı etnik grupların üzerinde yan yana yaşadıkları bir toprak gibi görülmeliydi.

Bu gibi düşünceleri savunanlar artık hemen hemen her gece televizyonlarda boy gösteriyor, vatandaşlar en çok onların görüşlerini dinlemek zorunda kalıyorlardı. Bazı gazetelerde artık ağırlıklı olarak bu görüşleri içeren makaleler yayınlanıyordu. Sanki Türkiye'de sessizce bir karşı devrim olmuştu.

Katıldığım bir televizyon programında bana ilk sorulan soru şu oldu: "Sizce Kemalizm ölmüş müdür?" Böyle bir sorunun sorulması anlamlıydı. Kemalizm'in öldüğü kabul edilmedikçe, onun yerine yeni bir rejim nasıl kurulabilirdi? Atatürk'ün kurduğu cumhuriyet ortadan kaldırılacaktı ki, yerine yeni bir cumhuriyet kurulabilsin. Bu görüşlerin sahipleri, herhalde Zekeriya Sertel'in yukarıda sözü edilen, Atatürk'ün cenaze töreninde düşündüklerini okumamış olmalıydılar. Televizyon programcısının sorusuna *"Kemalizm akla ve bilime dayanır. Akıl ve bilim ölmedikçe Kemalizm'in öldüğünden söz edilemez,"* diye yanıt verdim. Başka bir programda *"Cumhuriyetin ilan edilmesi iyi olmuştur da diyemem, kötü olmuştur da diyemem,"* diyen bir profesörle karşılaştım. Doğrusu bu gibi tecrübeleri çok yaşadığımı söyleyemem, çünkü benim gibi düşünenleri bazı büyük televizyon kanallarında ekrana çıkarmak artık bir cesaret işi olmuştu. Zaman içinde Cumhuriyet'in değerlerini, Atatürk'ün ilkelerini savunanlar, birer birer bazı televizyon ekranlarından ve gazete sütunlarından kaybolmaya başladı.

Şimdi anlaşılan daha çok Atatürk'ün kurduğu Cumhuriyet'le hesaplaşmak, o dönemde yapılanları sorgulamak isteyenlerin günüydü ve onların görüşlerinin yansıtılmasına ihtiyaç duyuluyordu.

İktidar partisi mensuplarının bu gibi yayınlara tepki gösterdikleri pek duyulmuyordu. Zaten iktidar partisinin sık sık dile getirdiği görüş "tek parti dönemi"nde yapılan neredeyse her şeyin yanlış olduğuydu. Basından da bu doğrultuda yayın yapması bekleniyordu. Farklı görüşü savunanların ağırlıkta olduğu bazı medya kuruluşlarının patronları bundan zarar görebilirlerdi. Gördüler de.

Bu olumsuz gidiş bir günde ortaya çıkmamıştı. Avrupa Birliği Komisyonu'nun 2009 yılında yayınladığı raporda Doğan Medya Grubu'na verilen ağır para cezaları eleştiriliyor, bu cezaların grubun ekonomik açıdan varlığını sürdürmesini zorlaştıracağı ve basın özgürlüğüne zarar vereceği bildiriliyordu. Aynı raporda, iktidar partisine mensup bazı üst düzeydeki politikacıların Doğan Medya Grubu'nun elindeki gazete ve televizyonlara boykot çağrısında bulundukları da kaydedilmekteydi.

Bazı gazeteler de Türk Silahlı Kuvvetleri'ni hedef tahtasına koymuştu ve gün geçmiyordu ki orduyla ilgili suçlayıcı, yıpratıcı, küçük düşürücü iddialar ortaya atılmasın. Çok sayıda subayın tutuklanıp yargılanmasında bu yayınlar etkili olmuş muydu? En azından toplumun bir kesimine, subaylara yönelik muamelelerin haklı sebeplere dayandığı izleniminin yerleştirilmesine katkıda bulunduğu söylenebilir.

Bütün bunlar Türk basınının gittikçe özgürleştiğinin kanıtı olabilir miydi? Dünyanın saygın sivil toplum örgütleri, artık Türkiye'de basının daha özgür olduğunu mu yazıyorlardı? Pek öyle değil. Freedom House 2002 yılında Türkiye'yi 99. sırada gösterirken 2011 yılında 112. sıraya indirdi. 2012 yılında sıramız 117, bir yıl sonra 2013'te de 120. sıraya düştü. 2002 yılında Türkiye'nin gerisinde olan 13 ülke önümüze geçti. Örneğin Bangladeş 122. sıradan 112. sıraya, Lübnan 142'den 117'ye, Tunus 141'den 109'a çıktı. Bu Türkiye açısından övünülecek bir tablo değildi.

Sınır Tanımayan Gazeteciler listesinde durum daha da kötüydü. Bu örgütün listesinde Türkiye 2002 yılında, yani AKP'nin iktidara geçtiği yıl 100. sıradayken, 2003'te 116., 2009 yılında 123., 2010 yılında 138., 2011 yılında 148. ve 2013 yılında 154. sıraya indi. Yani Türkiye'nin gerisinde olan 54 ülke bizim önümüze geçti. Türkiye'de demokrasi de basın özgürlüğü de irtifa kaybediyordu.

Uluslararası Af Örgütü'nün raporlarında da, Türkiye'de insan hakları ve demokrasi alanında bir geriye gidişin gözlendiği anlaşılmaktaydı. 2004-2005 yıllarındaki raporlara nazaran 2013 yılı raporundaki eleştiriler daha kapsamlı ve daha yoğundu. Raporda işkence ve sanıklara kötü muamele iddialarının arttığı, farklı görüş sahip-

lerinin baskıya uğradıkları ve haklarında adli işlem yapıldığı, toplantı ve gösteri yürüyüşleri hakkına saygı gösterilmediği, güvenlik güçlerinin gösteri yapanları dağıtmak için aşırı güç kullandığı ifade edilmekteydi. Raporda özellikle anti terör yasası çerçevesindeki yargılamaların adil olmadığı görüşüne de yer verilmekteydi. Cinsler arasında fark gözetildiği ve kadınların şiddetten korunması için çıkarılmış bulunan yasalarla ilgili uygulamanın çok ağır gittiği de ifade edilmekteydi.

Avrupa Parlamentosu Komisyonu'nun 2012 ve 2013 yılı raporlarında da, AKP iktidarının ilk yıllarına nazaran eleştiri dozunun arttığı görülmekteydi.

2012 yılına ait raporda altı yıldan beri Türk vatandaşlarının Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne başvurularında sürekli artış olduğu, son bir yıl içindeki başvuruların sayının 8.010'a ulaştığı, bu başvuruların ağırlık noktasını adil yargılama ve mülkiyet hakkı ile ilgili konuların oluşturduğu bildirilmekteydi. Raporda polisin tutuklama sırasında ve gözaltında aşırı güç kullandığından kaygı duyulduğu kaydedilmekte ve bazı toplum olaylarına müdahalelerde polisin güç kullanmasının ölümlere yol açtığına işaret edilmekteydi. Güvenlik güçlerinin şiddetine maruz kalanlara karşı polisin de karşı davalar açtığı, mahkemelerin bu davalara öncelik verdiği ileri sürülmekteydi.

Raporda adli polis teşkilatının hâlâ kurulmamasının bir eksiklik olduğu belirtilmekte ve hapishanelerde sanıklara getirilen aşırı kısıtlamalar da eleştirilmekteydi. Kürt konusunda yazı yazan gazetecilere, yazarlara ve akademisyenlere karşı çok sayıda dava açıldığına işaret edilmekte, 2.800 öğrencinin, çoğunlukla terörle bağlantılı suçlardan gözaltında bulundurulduğu belirtilmekteydi. Örgütlü suç ve terörizm kavramlarının yasalarda açıklıkla belirtilmemiş olmasının yargıda da aşırılıklara yol açtığı ve çok sayıda insanın mahkemeye verilmesi ve cezalandırılması sonucunu doğurduğu kaydedilmekteydi.

AB'nin 2012 yılı raporunda çok sayıda hükümet mensubunun ve devlet yetkilisinin basına karşı olumsuz bir tavır içine girdikleri ve gazeteciler aleyhinde dava açtıkları belirtilmekte ve eleştiri konusu yapılmaktaydı. Raporda, ifade özgürlüğüne getirilen kısıtlamalarda artış olmasının kaygıyla karşılandığı ve basın hürriyetinin uygulama-

da daha da kısıtlandığı bildirilmekte ve bunun basının kendi kendini sansür etmesi sonucunu doğurduğuna işaret edilmekteydi.

AB Komisyonu'nun 2013 yılına ait ilerleme raporundaysa, bazı alanlarda iyileştirmelerin kaydedildiği belirtilmesine ve PKK'yla yapılan müzakerelerden destekleyici bir dille bahsedilmesine rağmen eleştirilerin kapsamı bu raporda da genişletilmiş ve eleştirilerin yoğunluğu artırılmıştı. Özellikle Gezi olayları sırasında polisin aşırı güç kullanmasının kaygı yarattığı bildirilmekte, bu olaylarla ilgili adil bir yargılama yapılması çağrısında bulunulmaktaydı. AB'nin raporunda devlet yetkililerinin medya mensuplarına yaptıkları baskıları sürdürdüklerine işaret edilmekte, medyaların kendi kendilerini sansür etmek durumunda kaldıklarına değinilmekte, eleştirisel yazılar yazan bazı gazetecilerin işten atıldıklarına işaret edilmekteydi.

Raporda web sayfalarının sık sık kapatıldığı, RTÜK ve yargının ifade özgürlüğünü engellediği belirtilmekteydi. AB raporunda ayrıca kadın haklarıyla ilgili yasanın uygulamaya geçirilmesine daha fazla özen gösterilmesi gerektiği vurgulandıktan sonra, kadınlara yönelik şiddete ve erken yaşta evlenmeye zorlanan kızların durumuna dikkat çekilmekte, bunların Türkiye'nin önünde çözülmesi gereken büyük sorunlar olduğu belirtilmekteydi. Raporda son olarak çok sayıda gazetecinin, akademisyenin, öğrencinin ve insan hakları savunucusunun silahlı örgüt kurma suçlamasıyla hapiste bulunduklarına işaret edilmekte, Uludere olayındaki sorumluluğun kime ait olduğunun henüz saptanamadığı hatırlatılmaktaydı.

Özetle Avrupa Birliği'nin bu raporları da, Uluslararası Af Örgütü'nün raporu gibi, Türkiye'de demokrasi ve özgürlükler alanındaki geri gidişi saptayan belgeler niteliğindeydi.

Peki, merkezi Amerika'da olan Freedom House'un Türkiye'de özgürlükler ve basın özgürlüğüne ilişkin 2013 yılına ait raporunda bu konuda neler deniliyordu?

Freedom House, raporunda Ergenekon ve Balyoz davalarına ağırlık vermiş. AKP iktidarının başlangıçta demokrasiyi ve özgürlükleri genişletecek bazı reformlar yaptığı hatırlatıldıktan sonra son yıllardaki gelişmelerin aksi yönde olduğu anlatılmakta; Ergenekon davasında iktidarın darbe amacıyla terörist faaliyetlerde bulunmayı amaçla-

yan bir hazırlıktan söz ederken, karşı görüşte olanların iktidarın kanıtlanmamış iddialarla siyasi muhaliflerini bertaraf etmeye çalıştığını söyledikleri nakledilmekteydi. Ergenekon ve Balyoz davalarında çok sayıda kişinin tutuklanmasından sonra genelkurmay başkanıyla kuvvet komutanlarının istifa ettikleri hatırlatılmaktaydı. Bazı gözlemcilerin bu davalar yoluyla sivillerin askerler üzerindeki denetiminin sağlanmasını olumlu bir gelişme gibi belirttikleri, ama birçoğunun da hukukun üstünlüğünün zedelendiği ve hükümetin darbe iddiaları ve KCK davalarıyla meşru eleştirileri susturmaya çalıştığını ileri sürdüklerine değinilmekteydi.

Raporda 8 seçilmiş milletvekilinin bu davalar nedeniyle tutuklu bulundurulduğu da kaydedilmekte, 2012 yılının Temmuz ayı itibariyle 300 seçilmiş belediye başkanıyla birlikte BDP'nin 1.000 görevlisinin hapiste bulunduğuna işaret edilmekteydi. Davaların 1980 Darbesi'ne kadar uzandığı hatırlatıldıktan sonra, Balyoz davasında 325 subaya hapis cezaları verildiği bildirilmekteydi. Raporda uzun tutukluluk sürelerinin ve çok sayıda kişiyi tutuklama yaklaşımının, bu davaların sağlam delillere dayanmadığı izlenimini uyandırdığı belirtilmekteydi.

Raporda yolsuzluk iddialarına da değinilmekte, Türkiye'nin 2012 yılında Dünya Şeffaflık Örgütü'nün sıralamasında 54. sırada bulunduğu hatırlatılmaktaydı.

Gazetecilerin durumuna değinilirken, 2006 yılında kabul edilen anti terör yasasının gazetecilere hapis cezası verilebilmesinin yolunu açtığı vurgulanmaktaydı. Dünya Gazetecileri Koruma Örgütü CPJ'in 2012 yılının Ekim ayında yayınladığı rapora göre, dünya ülkeleri arasında Türkiye'nin hapisteki gazeteci sayısı açısından birinci sırada bulunduğu hatırlatılmakta ve bir yıl önce hapiste 8 gazeteci varken, 2012 yılında bunun 49'a yükseldiği vurgulanmaktaydı. Basınla ilgili sorunlar dile getirilirken, neredeyse bütün medya kuruluşlarının büyük holdinglere sahip ve siyasi partilerle ilişki içinde oldukları, bu durumun basında kendi kendini sansür etme sonucunu doğurduğu belirtilmekteydi.

Raporda son olarak cinsiyet ayrımına değinilmekte ve Dünya Ekonomik Forumu'nun bu alanda Türkiye'yi 135 ülke arasında 124. sıraya koyduğu ve Türkiye'nin Avrupa ülkeleri arasında sonuncu sıra-

da bulunduğu bildirilerek konunun ciddiyetine dikkat çekilmekte ve 2012 yılının Mart ayında yayınlanan bir araştırmada Türk kadınlarının %42'sinin şiddet gördüğü ifade edilmekteydi.

Bütün bu raporların ortak noktası nedir? Öyle anlaşılıyor ki, bu kuruluşların hepsi Türkiye'de demokrasi, ifade ve basın özgürlüğü alanında AKP'nin iktidara geldiği 2002 yılına nazaran bir geri gidiş olduğu noktasında görüş birliği içindedirler. Hem bireysel özgürlükler, hem yargı bağımsızlığı, hem de medyalara yapılan baskıları makul gören bir ifadeye bu raporlarda rastlanmamaktadır.

Oysa AKP iktidarının başlangıcında her şey farklı görünüyordu. *The Economist* dergisi 16 Eylül 2004 tarihinde yayınladığı bir yazıda, Türkiye'nin AB'ye üyeliğini kuvvetle destekledikten sonra şöyle diyordu: *"Türkiye'nin demokratik görünümüne gelince, geçmişte bu görünüm gölgelenmiş olmakla birlikte Türkiye şimdi, son zamanlarda AB'ye giren bazı ülkelerden daha güçlü görünüyor. Basın özgürdür ve canlıdır; parlamentoda gürültülü ve açık tartışmalar yapılıyor: Erdoğan'ın partisi 2002 yılında açık bir farkla seçimi kazandı ve iki yıl sonra yeniden kazanması bekleniyor."*

Aynı *The Economist* dergisi Gezi olaylarından sonra, 8 Haziran 2013 tarihli sayısında ise, Erdoğan'ın evvelce ekonomik alanda başarılar kazandığını ve bazı reformlar yaptığını belirttikten sonra şöyle diyor: *"O bir zamanlar demokrasiyi durağa gelince inilecek bir trene benzetiyordu. ...Şimdi birçok kişi onun partisinin İslami kökenlerinin Atatürk'ün gururla laikleştirdiği devleti İslamlaştıracağından kaygı duyuyor. Erdoğan medyaları korkutarak kendi kendini sansür etmeye zorladı. Protestocular göz yaşartıcı bombalara maruz kalırken, televizyon kanalları yemek programları ve penguen filmleri gösteriyordu."*

The Economist 25 Ocak 2014 sayılı nüshasında da şöyle diyor:

"Türkiye'de pek az kişi ülkelerinin kısa bir süre içinde Avrupa Birliği'ne girebileceğine inanıyor. Başbakanın bu hafta Brüksel'e yaptığı ziyaret sırasında resmi eleştiriler çok yumuşak olsa da, bazı Türkler Türkiye'nin demokratik Avrupalı hedefinden uzaklaştığını düşünüyor.

The New York Times'ın 27 Ocak 2014 tarihli başyazısı daha da dikkat çekici. "Türkiye'nin Saptığı Yanlış Yol" başlıklı yazıda özetle şunlar belirtiliyor:

"Erdoğan ilişkileri düzeltmek için Brüksel'e gitti ama öncelikle kendi içindeki sorunlara çözüm bulmalı. Bir zamanlar Müslüman demokrasiye model olarak takdir edilen Erdoğan, şimdi Türkiye'yi, yalnız kendisi için değil, NATO ve ABD için de tehlike yaratacak biçimde otoriter bir devlet haline getiriyor... Başbakan, dört bakanın istifasına yol açan yolsuzluk soruşturmasını, yargının ve polisin içinde oluşturulan ve Gülen Hareketi tarafından yönlendirilen gizli bir örgütün düzenlediği, Amerika ve İsrail gibi yabancı güçlere hizmet eden bir 'darbe girişimi' olarak nitelendirdi... Yüzlerce polisi ve savcıyı görevden alan hükümetin, hâkimleri ve savcıları atama yetkisini daha da genişleten ve yargı bağımsızlığına zarar veren bir yasa hazırlandı ve gazetecilerin de bunları özgürce yazması engellendi. Bu arada Erdoğan birçok komplo teorisi ortaya attı, Amerika'nın kendisine ihanet ettiğini ima ederek Amerikan büyükelçisinin sınır dışı edilebileceğinin işaretini verdi... Soruşturma, yaklaşan yerel seçimler nedeniyle belki siyasi amaçlı olabilir ama Erdoğan bu soruşturmanın adil ve şeffaf olmasını sağlamalı ve onu rayından çıkarmaya çalışmamalıdır.

İzlediği sert yöntemler, göstericileri şiddet yoluyla engelleme yoluna başvurduğu geçen haziran ayındaki protestolar sırasında da görülmüştü. Bu gibi davranışlar, şimdi her zamankinden daha fazla tehlikeye düşmüş görünen Türkiye'nin AB üyeliği süreci için gerekli olan demokratik reformlara zarar vermekte ve NATO'nun temel kurallarına da ters düşmektedir. Almanya Dışişleri Bakanı Frank-Walter Steinmeier, 'Avrupalılar Türkiye'ye hukuk devletine geri dönmesi için çağrıda bulunmalıdır' demekte haklıdır. Obama yönetimi de, Erdoğan'a izlediği yolun zarar verici olduğunu anlatan güçlü bir mesaj vermelidir. Türkiye'nin güç kazanılan ve ekonomik kalkınmasına katkıda bulunan demokrasisini yaşatmaya mı özen göstereceği, yoksa otoriter bir rejime mi yöneleceği, Türkler için olduğu kadar bölgenin istikrarı ve NATO müttefikleri için de önemlidir."

Ne olmuştu da Avrupa Birliği'ne üye olma ümidiyle yola çıkan ve birçok reform yasasını meclisten geçiren hükümet şimdi demokrasi, basın ve ifade özgürlüğü alanında dünyanın en çok eleştirilen ülkelerinden biri haline gelmişti? Acaba başka nedenlerle, Türk Hükümeti'nin, İsrail'i suçlayıcı söylemleri gibi bazı büyük devletle-

ri rahatsız edici politikalarına karşı o devletlerin eleştirisel yaklaşımları mı yabancı basını Türkiye aleyhinde olumsuz yönde etkilemişti? O devletler basın yoluyla Türk Hükümeti'ne baskı yapmaya mı çalışmaktaydılar? Aslında geçmişte, özellikle Kıbrıs konusunda böyle durumlarla karşılaşılmıştı. Türkiye'ye baskı yapmak isteyen ülkelerin basını da bu baskı kampanyasının bir parçası olmuştu. Ancak şimdi söz konusu olan özgürlükler ve insan hakları konusuydu ve Türkiye'deki aydınların birçoğu da, ülkedeki durumu eleştiren yabancı basından pek de farklı düşünmüyordu.

Türkiye'de demokrasi ve özgürlükler alanındaki geri gidişi gözlemleyen ve eleştiren yabancı basının bu değerlendirmeleri hakkında Türk devlet adamları ne diyor? Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün şu sözleri dikkat çekicidir: *"Dışarısı kötü göstermek istiyor, kampanya yapıyor diye düşünmek doğru değil. Dışarıda bir zamanlar bizim için 'Türkiye'nin reformcu hükümeti' diye manşet atan gazetelerdir bunlar. O bakımdan objektif olmamız gerekir. Hepsini toptancı bir şekilde Türkiye'nin düşmanı gibi görmemek gerekir."*[289] Cumhurbaşkanının bu sözleri Türkiye açısından bir özeleştiri niteliğindedir. Ancak o zaman da şu soruyu sormak gerekmiyor mu? Özgürlükler alanında bu geri gidişi görmemiz için bunu yabancı basının mı yazması gerekiyordu?

Batı ülkelerinin devlet adamlarına ve büyük gazetelerinin yazarlarına da bir soru yöneltmek gerekiyor. Türkiye'nin demokrasiden, laiklikten, düşünce ve basın özgürlüğünden uzaklaştığı, yargı bağımsızlığının zedelendiği uzunca bir zamandan beri ana muhalefet partisi tarafından dile getirilirken, niçin onların görüşlerini duymazlıktan geldiniz? Şimdi iktidar sözcüleri tarafından bile 'kumpas' olarak nitelendirilen bazı davalara karşı muhalefetin başından beri gösterdiği tepkiyi niçin dikkate almadınız?

Bütün bu gelişmelere Avrupa parlamentosu nasıl tepki gösterdi? Başlangıçta ülkede görülen bazı siyasi içerikli davaları devletin içine sinmiş bir çetenin temizlenmesi gibi gören ve hükümeti bu doğrultuda güçlü adımlar atmaya teşvik eden Avrupa parlamentosu, daha

(289) *Cumhuriyet*, 31 Ocak 2014.

sonraları bu davalar hakkında eleştirisel bir dil kullanmaya ve yargılamalardaki usulsüzlüklerden söz etmeye başladı. Türkiye'nin hapishanelerinde en çok gazeteci bulunduran ülkelerin başında geldiği, yabancı basın gibi Avrupalı parlamenterler tarafından da sık sık dile getirildi.

Aslında Türkiye'nin tarihinde de bu kadar çok gazetecinin bu kadar uzun süre tutuklu kalmasının örnekleri azdı. Şimdi Türkiye'de bazı gazetecilerin hapishanede geçirdikleri tutukluluk süresi, istibdat yıllarında hapis ve sürgün cezasına çarptırılan Namık Kemal gibi aydın ve gazetecilerin hapiste geçirdikleri toplam sürenin iki katına yaklaşıyordu. Türkiye basın özgürlüğü alanında Cumhuriyet döneminin en sıkıntılı dönemlerinden birini yaşıyordu.

Çevreyi koruma kaygısıyla başlayan ve bütün yurda yayılan Gezi Parkı eylemleri, polisle gençler arasında bazılarının ölümüne ve yaralanmasına yol açan çatışmalara dönüşmüş ve dünyanın ünlü televizyonlarının günlerce dikkatini çekmişti. Hükümetin yabancı televizyonların bu olayları yansıtış süresine ve biçimine yönelik eleştirileri yabancı basındaki tepkileri daha da artırdı. Bu olaylar olurken onları görmezlikten gelip, penguenlerin hayatıyla ilgili bir belgesel oynatan televizyon kanalı yurtiçinde ve dışında alay konusu oldu.

Medyalara yapılan baskılar artık gözlerden saklanamaz hale gelmişti. Büyük gazetelerde eleştirel yazılar yazan gazetecilerden bir kısmının işine son verilmişti. Ancak bu da yeterli değildi. Toplumun geniş kesimlerine hitap eden bazı medya kuruluşları el değiştirmeliydi. Muhalif yayın yapan kanallar büyük mali sıkıntı içine girdiler, çünkü onları izleyen seyirciler ne kadar fazla olursa olsun büyük şirketler, bankalar, hatta yabancı firmalar onlara reklam vermekten çekiniyordu. Muhalif görüşteki bazı televizyon kanalları kapandı. Bir kısmı tamamen ters görüşlerin savunuculuğunu yapacak olan yeni medya patronlarına satıldı. Bazıları kablolu yayından çıkarıldı.

Büyük gazetelerden de el değiştirenler oldu. Onların da yeni sahipleri arasında hükümete muhalif görüşleri savunanlara rastlanmıyordu.

Türkiye'de pek çok kişinin uzunca bir zamandan beri gözlediği ve artık, başlangıçta hükümete açık destek veren yabancı kuruluşların da

gözünden kaçmayan ve kuvvetli eleştirilerine yol açan bu gelişmelere basının kendisi nasıl tepki gösterdi?

1960'lı yılların başlarında da basın üzerinde büyük baskılar vardı. Birçok gazeteci hapisteydi, pek çok yazı sansürleniyordu. O tarihlerde bu gazeteler baskılara boyun eğmemiş, mücadele yolunu seçmişlerdi. Şimdi de genel görünüm böyle miydi? Doğrusu en zor şartlar altında bile basın özgürlüğünü korumak için mücadele eden bazı gazeteler ve televizyon kanalları vardı. Hatta tarafsız denilen ve bu baskılara maruz kalan medyalarda bile her şeye rağmen görüşlerini ve eleştirilerini korkusuzca sürdürebilen birkaç gazeteci kalmıştı. Onlardan bazıları görevlerinden uzaklaştırıldılar. Birkaç tanesi hâlâ kalemlerini kırmadan cesaretli yazılar yazmaya devam ediyor. Peki, bu baskılara uğrayan gazetelerin genel tutumu nasıldı?

Bazı medya patronları gazetelerinin ve televizyon kanallarının bir kısmını satmak zorunda kaldılar. Geri kalan medya kuruluşları mücadeleyi sürdürdü mü? Pek söylenemez. Tam olarak "Stockholm sendromu"ndan söz edilemese de, bu gazetelerin haberleri verişlerine ve yeni işe aldıkları köşe yazarlarının eğilimlerine bakılacak olursa, hükümete karşı bir tavır almama, hatta zaman zaman hükümeti mazur görme ve savunma kaygısının ön plana çıktığı görülüyor. Kuşkusuz o gazetelerde hükümeti eleştiren yazarlar da var, ama o gazetelerin genel havası, çoğu zaman hükümeti pek rahatsız etmemeye özen gösterildiği izlenimi veriyor. Bu, özellikle haberlerin "çerçevelenmesi"nde ve ön plana çıkarılmasında göze çarpıyor. 2003 ile 2013 yılları arasında gazetelerin manşetlerinde iktidara ve muhalefete ne kadar yer verdiklerini gösteren bir kıyaslama, on yıl içinde basının nereden nereye geldiğinin göstergesi olabilir. Ancak Aralık ayında yaşanan ve bir devlet krizine dönüşen gelişmelerden sonra bu gazetelerin bir kısmının tutumunda da, daha eleştirisel bir havanın ortaya çıkmaya başladığı görülüyor.

Televizyonlarda da benzeri bir durum var. Bazı televizyonlarda klasikleşmiş sayılan programlar vardı. Örneğin NTV televizyonunda 2005 yılında başlayan ve ilgiyle izlenen program "Yorum Farkı"nda gazetecilerden Mehmet Barlas daha çok iktidarın, Emre Kongar da muhalefetin görüşlerini savunuyordu. O dengeli ve çok izlenen prog-

rama 2011 yılında son verildi. Barlas, aynı kanalda başka programlarda sık sık görünüp görüşlerini anlatmaya devam etme fırsatı buldu. Kongar'ı ise o tarihten sonra o kanalda da, aynı çizgide yayın yapan başka kanallarda da bir-iki istisna dışında pek gören olmadı.

İlgili yabancı kuruluşların tümünün raporunda, Türkiye'de medyaların kendi kendini sansür ettiklerinden söz ediliyor. Bu ne demektir? Gazetelerin, baskıya uğramamak için kendi kendilerini sansür etmeleri, yani normal koşullarda koyacakları bazı haberleri ve yorumları koymamaları demektir. Hatta belki de aynı zamanda, normal koşullarda yayınlamayı düşünmeyecekleri haber ve yorumları yayınlamaları demektir. Bunun bir sonucu daha var. O da o medyaları yönetenlerle uzun yıllardan beri aynı dünya görüşünü, aynı cumhuriyet değerlerini savunan pek çok insanın düşüncelerine sütunların ve ekranların kapatılarak, halkın onların görüşlerini öğrenmelerini engellemek demektir. Demokrasilerde böyle şeyler olur mu? Demek ki, dünya demokrasi sıralamasında 89. sırada gelen ülkelerde oluyormuş.

Son yıllarda basında ve özellikle televizyonlarda ön plana çıkan bir konu da, görülmekte olan siyasi davalarla ilgiliydi. Davaların açılmasına yol açan belgeler bazı gazeteciler tarafından elde edilmiş ve savcılara ulaştırılmıştı. *Cumhuriyet* gazetesine el bombalarıyla yapılan saldırı, bir Danıştay üyesinin öldürülmesiyle sonuçlanan silahlı saldırı, diğer davalarla birleştirilmişti. Daha sorgulama aşamasında birçok belge bazı gazeteler aracılığıyla kamuoyuna taşınıyordu. Basın adeta bu davaların bir parçası olmuştu. Neredeyse her gece televizyon ekranları bir mahkeme haline getiriliyor, şiddetli tartışmalara sahne oluyordu. Bazı gazeteciler, eski yargı mensupları, sanki dava sonuçlanmış gibi sanıkları şiddetle suçluyor, sanık avukatları da iddiaların zayıf taraflarını, usul kurallarına uyulmadığı yolundaki şikâyetlerini dile getiriyorlardı.

Meselenin uluslararası boyutuna değinen pek yoktu. Son yıllarda Türkiye'de yaşanan bazı gelişmeler büyük devletleri memnun etmemişti. 1 Mart tezkeresinin mecliste kabul edilmemesi, Türkiye'yle Amerika arasında Dubai'de imzalanan anlaşmanın, muhalefetin itirazları nedeniyle onay için meclise sunulamaması, Ermeni proto-

kollerinin aynı şekilde engellenmesi, 2005 yılında AB'yle imzalanan Kıbrıs'la ilgili belgenin onay için meclise getirilememesi, Patrikhane'nin taleplerinin bir türlü karşılanamaması bu devletleri çok rahatsız ediyordu. Onlar 1 Mart tezkeresinin meclisten çevrilmesinden askerleri sorumlu tutuyorlardı. Aslında kendileri açısından yaşanan bu olumsuzlukların ortaya çıkmasında muhalefetin tutumu da onlar için şikâyet konusuydu.

O zaman Türkiye'ye bir çekidüzen verilmeliydi. Yabancı ülkelerin basına sızan bazı gizli belgelerinde bu rahatsızlıklar ve Türkiye'ye nizam vermek için düşünülen bazı çözümler yer alıyordu. O belgelerde yazıldığına göre, ana muhalefet partisi de yeniden şekillendirilmeliydi. Silahlı Kuvvetler için ise daha köklü bir çare aranmalıydı. Bazı yabancı kuruluşların Türk Silahlı Kuvvetleri'nden şikâyetleri, CESS adlı bir Hollanda sivil toplum örgütünün kendi hükümetinin mali desteğiyle hazırladığı ve 2006 yılında yayınladığı raporda açıkça ortaya konuluyordu.

Hiç kimse yargı alanında yaşanan sorunları dünyayla mukayeseli olarak ele almayı pek aklına getirmiyordu. Benzeri durumlarda dünyada açılan davalar nasıl yürütülmüştü? Nasıl sonuçlanmıştı? Kaç kişi ne kadar süreyle tutuklanmıştı? Bunları sorgulayan da, tartışan da pek yoktu. Acaba dünya tarihinde iddia edilen suçlardan, hatta daha ağır suçlardan bu kadar çok subayın mahkûm edildiği başka bir dava olmuş muydu?

Medyalardaki tartışmalarda meselenin bu dış boyutu da, başka ülkelerde olup bitenlerle mukayeseler de hemen hemen hiç gündeme gelmiyordu. Adeta mahkeme salonunda yapılan görüşmeler ve itirazlar bir kere de ekranlarda dile getiriliyordu.

Peki, yabancı basın bu davalara gerekli ilgiyi gösteriyor muydu? Belki bir ölçüde... Zaman zaman çıkan makalelerde bazı eleştiriler yer alıyordu ama işin özüne itiraz eden yazılara pek az rastlanıyordu.

Türk medyaları birkaç yıl süreyle bu konunun ayrıntılarına kilitlendi. 2013 yılının sonlarında beklenmeyen bir gelişme oldu. Bazı savcıların, önemli siyasi şahsiyetlerin çocuklarını da içeren bazı kişilere yönelik olarak başlattığı yolsuzluk iddialarıyla ilgili soruşturma ve

bazılarının gözaltına alınması yepyeni bir durum yarattı. Hükümet bu soruşturmaların arkasında başka unsurların olduğunu, yargının ve polisin içine bir "çete"nin sızdığını ve bütün bu davaları yönlendirdiğini ileri sürmeye başladı. İktidar çevrelerinden aslında "askerlere kumpas kurulduğu" iddiaları seslendirilmeye başlandı. Devletin içinde "paralel bir devlet" olduğu iddiaları devletin en üst makamlarında dile getirilmeye başlandı. Meclis başkanı, anayasanın yargıyla ilgili bazı hükümlerinin fiilen işlemediğine işaret ederek "Yargı çökmüştür" dedi. TUBİTAK, davalara esas oluşturan bir hard diskin üzerinde oynandığını saptadı. Bütün bu gelişmelerden yabancı devletleri sorumlu tutanlar çıktı. Yani bazı yabancı ülkelerin işbirliğiyle çalışan bir çete veya paralel devlet, Türkiye'de yargının ve polisin bir bölümünü ele geçirmişti ve birçok usulsüzlüklere sebep olmuştu. Pek çok asker ve sivil şahıs bu komploların sonucunda mağdur duruma düşmüştü. Söylenen buydu.

Başbakan Erdoğan, dünyanın çeşitli ülkelerinde görev yapan Türk büyükelçilerine bu konudaki saptamalarını ve görüşlerini anlattı. Büyükelçiler, görevli oldukları ülkelerde yargı yoluyla hükümete karşı yürütülen komploları anlatmalıydılar.

Sanıkların yeniden yargılanması gündeme geldi. Hükümet, Özel Yetkili Mahkemeler'in görevlerine derhal son verilmesi amacıyla hazırlıklara başladı. Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu yargıdaki bu bozukluklardan sorumlu görüldü. Yeniden yapılanması için yasal, hatta anayasal yollar aranmaya başlandı.

Bu ortamda medyaların yaklaşımında büyük bir değişiklik oldu. Evvelce bu davaların haklılığını savunan, hatta bazı davaların savcısı olduğunu söyleyen başbakan şimdi farklı bir yaklaşım sergiliyordu. O davalardaki yanlışlıkların, usulsüzlüklerin sorumluluğunu "paralel devlet"e yüklüyordu.

Yıllarca bu davalar konusunda hükümetin çizgisindeki görüşleri televizyonlarda savunan bazı gazeteciler, şimdi birbirine düşmüştü. Bazıları hükümeti, bazıları "paralel devlet" denilen grupları savunuyordu. Paralel devlet denilerek sorumluluk yüklenmeye çalışılanlar, artık yabancı basına doğrudan doğruya mülakat vererek kendi görüşlerini anlatmaya başlamışlardı.

Yabancı basın bütün bu konuları nasıl yorumlayacaktı? Yıllardan beri bu davalarda haklılık payı olduğu görüşünü savunan yabancı gazeteciler şimdi başbakanın görüşlerini dikkate alarak evvelce yanıldıklarını mı itiraf edeceklerdi, yoksa mahkemeleri haklı bulup başbakanı mı eleştireceklerdi? Başbakanı açıkça haklı bulan yorumlara pek rastlanmadı. Yabancı basın en azından yolsuzlukların üzerine gidilmesi ve bunlarla ilgili soruşturmaların engellenmemesini istiyordu. Peki, askerlere kumpas kurulduğu iddialarına ne diyordu? Onları daha çok yorumsuz haberlerle geçiştiriyordu. Bu gelişmelerin sonucunda askerlerin suçsuz olduğu ortaya çıkarsa, yıllarca bu askerlere yapılan muamelelere pek de itiraz etmemiş olmalarını nasıl açıklayacaklardı?

Özetle herkes için zor bir durumdu ve buna acilen çözüm bulunmalıydı. Bu görev de meclise düşüyordu.

2014 yılının Şubat ayında mecliste internet kullanımını büyük ölçüde denetleyen bir yasa kabul edildi. Yazılı basının ve televizyonların büyük bölümünün iktidarın etkisi altına girdiği bir dönemde, internet ve sosyal paylaşım siteleri özgürce haberleşmenin en etkin aracı olmuştu. Türkiye'de internet abonelerinin sayısı 34 milyona çıkmıştı. Milyonlarca insan sosyal paylaşım sitelerini kullanıyordu. Bundan rahatsızlık duyanlar vardı. İnternetin insanların özel hayatını teşhir etmesinin önlenmesi amacına yönelik olduğu söylenen bu yasa, hükümetin emrindeki ilgili kuruluşa, yargı kararını beklemeden uygulayabileceği geniş yetkiler tanıyordu. Bu yasa yurtiçinde ve yurtdışında çok eleştirildi.

Gerçekler ortaya çıkıp da toz bulutu dağılınca herkes geçmişin bir muhasebesini yapmak zorunda kalacaktı. Basın dahil... Bu Türk siyasetinin, iç ve dış basının son yıllarda yapmak zorunda kaldığı en önemli muhasebe olacak... Şimdi Türkiye'de bütün kurumlar ve medya kuruluşları için özeleştiri zamanıydı. İnsanların kaybolan yılları, tükenen hayatlar, yaşanan dramlar, aile faciaları ne olacaktı? Bunların hesabını kim verecekti? İnsanlar ömürlerinin bir bölümünü ve sağlıklarını o en ağır şartlarda niçin tüketmek zorunda bırakılmışlardı ve bütün bunlar olurken konuşması gerekenlerden bazıları niçin susmuştu? Niçin basının bir bölümü adeta o insanların da-

ha fazla acı çekmeleri için savaş vermişti? Şimdi bütün bunlardan pişmanlık duymanın zamanı değil miydi?

Özetle, Türkiye'de basın özgürlüğü 21. yüzyılın başlarından sonra yıldan yıla geriledi. Türkiye'nin demokrasi, insan hakları, basın ve düşünce özgürlüğü, kadın hakları, yargı bağımsızlığı gibi alanlarda 21. yüzyılın ilk yıllarına nazaran şimdi daha ileride olduğunu söylemek mümkün değildi. Bütün uluslararası göstergeler bunun aksini söylüyordu.

Bu kaçınılmaz olarak ülkedeki demokrasinin standartlarını da düşürdü. Özgür basın olmadan gerçek bir demokrasi olabilir miydi? Eğer bütün görüşler medyalar aracılığıyla halka ulaştırılamıyorsa, halk demokratik seçimini nasıl yapacaktı? AKP iktidarının ilk yıllarında, siyasi partilerin görüşlerinin dengeli biçimde halka yansıtılmasında gösterilen özen zaman içinde kaybolmuştu. Radyo ve televizyonları denetlemek amacıyla kurulan Radyo Televizyon Üst Kurulu'nun üyeleri, meclisteki siyasi partiler tarafından seçimlerde aldıkları oy oranına göre seçiliyordu. Yani iktidar partisinin oyları daha fazla olduğu için, RTÜK üyelerinin çoğunluğu da o partiyi destekleyenlerden oluşuyordu. Böylece ihtilaflı konularda daima iktidarın istediği oluyordu. Bundan en büyük zararı da sık sık cezaya çarptırılan muhalif kanallar görüyordu.

Devlet televizyonu TRT'de çalışanların büyük bir bölümü tasfiyeye uğramıştı. TRT'nin tarafsızlığından söz etmek iyice zorlaşmıştı. Ana muhalefet partisi CHP, bu taraflı yayınları protesto etmek için yıllardan beri TRT'yi boykot ediyor, pek istisnai durumların dışında onların programlarına çıkmıyordu.

Özel televizyon haber kanallarından çoğu iyi bir sınav verememişti. İktidarın tutumunu kollayan yayınlar yapmak için tarafsızlıktan uzaklaşmaları toplumda iyi karşılanmamıştı. Başbakanın hemen hemen her konuşmasının ondan fazla kanalda aynı anda canlı olarak yayınlanmasının dünyada örneği pek azdı.

Yazılı basın da iyi sınav veremeyenlerdendi. İktidarla muhalefetin haberlerinin verilmesinde büyük farklılık vardı. Başbakanın sözleri daima en ön plana çıkarılıyor, geniş olarak veriliyor, muhalefetin görüşleri arka planda kalıyor, çoğunlukla küçültülüyor, bazen hiç ve-

rilmiyordu. İktidara yakın olmaya özen gösteren gazeteler, cumhuriyetçi çizgiyi özenle korumaya çaba gösteren bazı muhalif politikacıların sözlerini görmezlikten gelmeye özen gösteriyor, bu gibi görüşler neredeyse yok sayılıyordu. Muhalif gazetelerin de her zaman iyi bir sınav verdiğini söylemek zordu. Kişisel veya inançsal tercihler haberlerin büyütülüp küçültülmesinde veya hiç verilmemesinde rol oynamaya başlamıştı.

İkinci Cumhuriyetçi denilen, evvelce sol görüşlere yakın olup da AKP iktidarına başlangıçta umut bağlayanlar, bu iktidarın Türkiye'yi bireysel özgürlüklerin egemen olacağı çağdaş bir ülke haline getireceğine inananlar, "yetmez ama evet"çiler ve hep bu yönde yazılar yazıp televizyonlarda bu görüşleri savunanlardan bir kısmı da sonunda yanıldıklarını anladılar. Söylemlerini değiştirip hükümeti eleştirmeye başladılar. Son gelişmeler onlar için de hayal kırıcı olmuştu.

İyi sınav veremeyenler arasında yabancı basın da vardı. Başlangıçta AKP iktidarına büyük destek veren, o iktidarın attığı adımlardan büyük başarı gibi söz eden, muhalefetin eleştirilerini görmezlikten gelen, hatta muhalefeti eleştiren yabancı gazeteciler zaman içinde tutumlarını değiştirdiler ve hükümete karşı kuvvetli eleştirilerde bulunmaya başladılar. Onlara göre Türk siyasetinde önemli değişiklikler gerekliydi ama muhalefet iktidara geçmek için gerekli güce sahip değildi. Yani mevcut iktidar partisi yeni kadrolarla ama başlangıçtaki çizgisini koruyarak yola devam etmeliydi. Evvelce aksi görüşü savunanların, işin esasında başından beri yanıldıklarını kabul etmeleri beklenemezdi... Onlar o zaman dediklerinde de haklıydılar, şimdi yaptıkları eleştirilerde de!... Onlar böyle düşünüyorlardı. Oysa özeleştiriye en çok ihtiyaç duyanların arasında yabancı basının büyücek bir bölümü de yer alıyordu.

21. yüzyılın ilk yılları herkes için derslerle doluydu. Yurtiçinde ve yurtdışında Türkiye'deki siyasi gelişmelerle ilgilenenlerin, bu arada iç ve dış basının bu derslerden yararlanması gerekiyordu. Türkiye'de iktidar değişikliğinin Türk Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren benimsediği temel değerleri ve sağlam ilkeleri değiştiremeyeceği herkesçe anlaşılmalıydı. Türkiye'yi yeniden ve farklı temeller üzerinde yapılandırmak isteyenlerin, Türk toplumunun dokusunu değiş-

tirmeye çalışanların başarı şansının olamayacağını anlayanlar, belki ileride Türkiye'deki gelişmelere daha sağlıklı teşhisler koyabilir, daha gerçekçi değerlendirmeler yapabilirlerdi. Türkiye belirli bir siyasi görüşün taraftarlarının tezahüratı ile gidişine yön verilebilecek bir ülke değildi.

Sonuç

Dünyada devletlerin ortaya çıkışından beri ülkeleri yönetenler, halkın düşünce ve eğilimlerini etkileyebilmek için büyük çaba gösterdiler. İlk düşündükleri çare, kendileri açısından sakıncalı gördükleri bilgilerin, fikirlerin ve düşüncelerin halk kitlelerine ulaşmasını engellemek oldu. Bunun için zararlı görülen kitaplar yakıldı, yaygın biçimde sansür uygulandı, o düşünce sahiplerine büyük eziyetler çektirildi, hatta bazıları ölüme mahkûm edildi.

Bunun tek başına yeterli olamadığı anlaşılınca, insanların düşüncelerine yön vermek için propaganda mekanizmasına geniş ölçüde başvuruldu. Özellikle savaş zamanlarında gerçek dışı veya abartmalı bilgilerle kamuoyunu etkilemeye çalışan propaganda örgütleri, savaşın kazanılması için başvurulan önemli bir silah haline geldi.

I. Dünya Savaşı'nda Wellington House denilen İngiliz Propaganda Bakanlığı, Almanya ve Türkiye aleyhinde, gerçek dışı iddialarla dolu Mavi Kitaplar ve birçok propaganda broşürü yayınladı. Türkiye'yle ilgili kitap ve broşürlerde Türkler, hiçbir kanıt gösterilmeden Ermenilere zulüm ve katliam yapmakla suçlanıyordu. Ermeniler tarafından öldürülen Türklerle ilgili hiçbir bilgi yoktu. Bu propaganda belgeleri Amerika'da geniş biçimde dağıtılarak, halkın Amerikan Hükümeti'ne savaşa girmesi için baskı yapmasını yönlendirmek amacıyla kullanıldı. Türkiye aleyhindeki Mavi Kitap, bugün bile Ermeni propagandasının başlıca dayanaklarından biri olarak kullanılıyor.

Ermeniler ve Yunanlılar yüzyılı aşkın zamandan beri propagandayı, Türkiye'den bazı çıkarlar elde etmek için yürüttükleri mücadelenin bir silahı olarak kullanıyorlar. Propaganda silahı, Yunan bağım-

sızlık mücadelesi sırasında ve Girit'in Osmanlılardan alınmasında, Batı ülkeleri tarafından Yunanlıları desteklemek, Türkleri ise baskı altına almak için geniş ölçüde kullanıldı.

Ermeni propagandası da, 1915 yılında Türklerin Ermenilere soykırım yaptığı iddialarını dünya ülkelerine kabul ettirmek için kullanılıyor.

II. Dünya Savaşı yıllarında da Nazi propagandası, Alman savaş planlarının en önemli unsurlarından biriydi. Savaşta 60 milyon insanın ölümüyle sonuçlanan gelişmelerin her aşamasında propaganda, Almanya'nın en etkili savaş araçlarından biri oldu.

I. Dünya Savaşı'nda olduğu gibi II. Dünya Savaşı'nda da basın, devletlerin politikalarının en önemli desteklerinden biri olarak kullanıldı. Hem müttefik ülkeler, hem de Mihver ülkeleri sansüre en yaygın biçimde başvurup, basın özgürlüğünü tamamen ortadan kaldırdılar.

Silahlı savaşların olmadığı dönemlerde de propagandanın geniş biçimde kullanılmasına devam edildi, bunun için ortaya çıkan yeni tehdit unsurlarıyla mücadele ön plana çıkarıldı. Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği ve komünizm, Batılı ülkeler tarafından en büyük tehdit unsuru olarak değerlendirildi ve Batı ülkelerindeki propaganda çalışmalarının ağırlık merkezi komünizmle mücadeleye verildi. Bu bazen, Amerika'da McCarthy döneminde olduğu gibi toplumsal bir hastalık boyutuna vardı ve pek çok devlet kurumu ve toplum içindeki saygın şahsiyetler, aydınlar ve sanatçılar komünist oldukları iddiasıyla kovuşturmaya uğratıldı, büyük sıkıntılar çekti. Bazıları bu nedenle mesleklerini ve yaşadıkları ülkeleri terk etmek zorunda kaldılar. O dönemlerde pek çok yayın yasaklandı ve medyalar üzerinde resmi sansür olmasa da, aynı sonucu verecek oto sansür mekanizmalarının işletilmesine çalışıldı.

Savaşta olduğu gibi, savaş sonrasında da devletler, dış politika alanında medyalarının ülke politikaları doğrultusunda yönlendirilmesi için çaba gösterdiler ve bunda büyük ölçüde başarılı oldular. Çoğu zaman basın, bir diplomasi silahı gibi kullanıldı. Büyük devletler basın yoluyla diğer ülkeler üzerinde baskı kurmaya çalıştılar. Kıbrıs, Ermeni meselesi ve Kürt sorunu gibi konularda Türkiye üzerinde de yabancı basın aracılığıyla büyük baskı uygulanarak, Türk hükümetlerinin po-

litikalarının etkilenmesine çalışıldı. Kıbrıslı Rumlar'ın görüşlerine geniş yer veren yabancı gazeteler, Türklerin görüşlerini daha sınırlı biçimde yayınladılar ve çoğu zaman kendi yorumlarını Rumları destekleyecek biçimde dile getirdiler.

Özellikle yurtdışındaki askeri operasyonlarda büyük devletler, savaş birliklerinde görevlendirdikleri "iliştirilmiş" gazeteciler aracılığıyla, medyaları ve kamuoyunu istedikleri doğrultuda etkileme imkânı buldular.

Soğuk Savaş bitip de Sovyetler Birliği ve Varşova Paktı dağıldıktan sonra, yeni tehdit unsuru olarak terörizm ortaya çıktı. 2001 yılında New York'taki İkiz Kuleler'in ve Washington'daki Savunma Bakanlığı'nın teröristlerin kaçırdıkları yolcu uçaklarıyla saldırıya uğramasından sonra Amerika terörle mücadele hedefi doğrultusunda Afganistan'a karşı bir operasyon başlattı, daha sonra da kitle tahrip silahlarına sahip olduğunu iddia ettiği Irak'a karşı savaşa girişti.

Bu savaşlar çok sayıda insanın hayatına mal olmuş ancak istenilen sonucu vermemiş, o ülkelere barış ve huzurun getirilmesini sağlayamamıştır. Üstelik o savaşlara başlarken bütün dünyadaki terör örgütlerinin sonunu getirmeyi vaat eden Amerikan Başkanı Bush ve daha sonra işbaşına gelen Obama, uygulamada farklı bir yaklaşım sergilemiş, örneğin Amerika için doğrudan tehdit olarak gördüğü El Kaide örgütüyle silahlı mücadeleye girişirken, Türkiye'ye terörle müzakere yoluyla siyasi çözüm önermiştir.

Dünya ülkelerinin medyaları, bu gibi dış politikaya ilişkin konularda büyük ölçüde kendi hükümetlerinin politikalarını desteleyen yayınlar yapmış ve başka ülkelerin halklarını de bu doğrultuda etkilemeye çalışmışlardır.

Gelişen teknolojiler büyük ülkelerin medya kuruluşları yoluyla dünyanın her köşesindeki insanlara ulaşma imkânı vermiştir. Ancak bu da yeterli görülmemiş, başka ülkelerde, o ülkelerin diliyle yayın yapacak televizyon istasyonları kurulmuş, bazen de o ülkelerin yazılı basınına yabancı ortak olarak girilmiştir.

Başka ülkelerin gazetecilerini yönlendirmek için de çeşitli yöntemler uygulanmış, yabancı gazetecilerin büyük devletlerin politikası yönünde etkilenmeleri için çaba gösterilmiştir.

Medyalara reklam veren büyük şirketler basının kendi menfaatleri doğrultusunda yönlendirilmesinde etkili olmuşlardır. Sivil toplum örgütleri de aynı şekilde medyalar üzerinde etki yapmışlardır.

Maddi menfaat sağlama yoluyla gazetecilerin elde edilmesine çalışıldığının örneklerine dünyanın pek çok ülkesinde rastlanmıştır. Basın meslek kuruluşları bu konuda büyük duyarlılık göstermiş ve yaptırdıkları araştırmaların sonucunda dünyanın birçok yerinde bu iddiaların gerçek olduğunu saptamışlardır.

Büyük devletlerin basın üzerindeki etkileri Osmanlı İmparatorluğu'nda da görülmüştür. Yabancı ülkelerin bir yandan hükümet, bir yandan da basın üzerinde etkili olmak için çeşitli yollara başvurdukları, bu arada gazetecilere maddi menfaat sağladıkları da anlaşılmıştır. I. Dünya Savaşı'ndan sonraki mütareke döneminde bazı Türk gazetecilerinin işgal kuvvetlerini destekler tarzda yayın yaptıkları ve onların beklentileri doğrultusunda milli mücadeleyi yapanlara karşı yıkıcı propagandalara alet oldukları görülmüştür.

Batı Avrupa ülkelerindeki bazı gazetecilerin, menfaat karşılığı Yunanistan'ın görüşlerini Türkiye'ye karşı desteklediklerı belgeleriyle ortaya çıkmıştır. Osmanlı Hükümeti de bir yandan yerli gazetecilere, bir yandan da yurtdışında veya içinde yabancı dilde yayınlanan gazetelere maddi menfaat sağlayarak, o gazeteleri etkilemeye çalışmıştır.

Milli iradeye dayalı bir devlet kurarak ülkeyi gerçek bir demokrasiye kavuşturmak isteyen Mustafa Kemal Atatürk ve arkadaşları, basın özgürlüğüne büyük önem vermişlerdir. Ancak, özellikle iç ayaklanmalar sırasında ilan edilen Takrir-i Sükûn kanunu döneminde kurulan İstiklal Mahkemeleri'nde birçok gazeteci yargılanarak cezalandırılmıştır. Savaş yıllarında Ankara, yabancı propaganda ve casusluk örgütlerinin yarıştığı bir merkez olmuştur. O dönemde de bazı yabancı ülkelerin maddi menfaat karşılığında gazetecileri elde etmeye çalıştıkları yolunda bilgiler vardır.

Bugün de Türk-Yunan ilişkileri, Kıbrıs, Ermenistan konusu ve terör sorununun nasıl çözümlenebileceği gibi konularda, bazı yabancı ülkelerin medyalar aracılığıyla Türkiye üzerinde baskı yapmaya çalıştıkları görülüyor. Aynı ülkeler Türkiye'deki medya kuruluşlarına ortak oldular. Basından ve televizyonlardan yararlanarak, kendi politi-

kaları doğrultusunda kamuoyu oluşturmaya çalışıyorlar. Bunun için Türk gazetecilerini de etkilemeye çalıştıkları görülüyor.

Yabancı basının önemli dış politika konularında çoğu zaman kendi hükümetlerinin görüşlerinin sözcülüğünü yaptıkları, hatta bazen bir propaganda silahı gibi çalıştıkları biliniyor. Bu nedenle Türkiye'nin ulusal çıkarlarını ilgilendiren konuklarda politika oluşturanların ve o konularla ilgili olarak basında ve akademik çevrelerde çalışma yapanların yabancı basını her zaman iyi niyetli ve tarafsız hakem gibi görmeleri, yabancı basının yayınlarını dikkate alarak kendilerine çekidüzen vermeye çalışmaları isabetli değildir.

Ne yazık ki, Türkiye'de, en önemli dış politika konularımıza çoğu zaman yabancıların gözlükleriyle bakmaya çalışanlar olabiliyor. Türkiye'nin çıkarlarıyla başka ülkelerin çıkarlarının örtüştüğü konularda bunun sakıncaları fazla dikkat çekmeyebilir, ancak çıkarların farklı olduğu konularda yabancı basının da etkisine kapılarak başka ülkelerin beklentileri doğrultusunda düşünce oluşturmak, istenen her tavizin verilmesini gönüllü olarak desteklemek, "ver de kurtul" yaklaşımıyla ülke çıkarlarına zarar verecek bir yaklaşım içine girmek Cumhuriyet Türkiyesi'ne yakışan bir tutum değildir.

Kuşkusuz dış basına bir bütün olarak kuşkuyla bakmak da doğru olmaz. Özellikle insan hakları, özgürlükler, yargı bağımsızlığı, kadın-erkek ilişkileri gibi, Türkiye'de de yaygın eleştirilere konu olan hususlarda yabancı basında bizim de haklı bulduğumuz eleştiriler dikkatle değerlendirilmelidir. Ancak Türkiye'nin siyasi, ekonomik ve stratejik menfaatlerini yakından ilgilendiren konularda, dost ve müttefik sayılan ülkeler de olsa, yabancı devletleri ve onların medyalarını bir yol gösterici, adeta bir kutup yıldızı gibi görmek doğru değildir. Atatürk'ten bu yana Türkiye'nin yol göstericisi ulusal çıkarlarımız olmuştur ve o çıkarlarımızı en etkili biçimde korumanın yolu da tam bağımsızlık ilkesidir.

Türkiye'nin çok partili demokrasiye geçmesiyle birlikte basın da büyük ölçüde özgürleşmiştir. Ancak bir süre sonra iç politikadaki gerginliklerden etkilenen hükümet, muhalefet ve basın üzerindeki baskılarını artırmış, birçok gazeteci tutuklanmış ve mahkûm edilmiştir.

27 Mayıs İhtilali'nden sonra hazırlanan yeni anayasa demokrasi alanında yeni umutlar vermiş, ancak zaman içinde basın üzerinde yine bazı kısıtlayıcı uygulamalar görülmüştür. 12 Mart ve 12 Eylül askeri müdahaleleri, siyasi şahsiyetler ve basın üzerindeki baskıları artırmış ve o dönemlerde çok sayıda aydın da özgürlüklerinden yoksun bırakılmıştır.

Daha sonraki yıllarda Türkiye adım adım demokrasi yolunda ilerlemiş, yaşanan bazı kısıtlamalara ve engellemelere rağmen basın özgürlüğü alanında da olumlu gelişmeler yaşanmıştır.

2002 seçimlerinden sonraki dönemde önce reform paketleri çıkarılarak özgürlüklerin genişletilmesi yoluna gidilmiş, ancak son yıllarda bir yandan bazı siyasi davalar, tutuklanan gazeteciler, bir yandan da medyalar üzerindeki baskılar nedeniyle, Türkiye demokrasi ve basın özgürlüğü alanında uluslararası kuruluşların değerlendirmesine göre dünyanın geri kalan ülkeleri arasında yer almış, dünya basını da her vesileyle özgürlüklerin kısıtlanmasını eleştiren yazılar yayınlamıştır.

Atatürk'ün "basın özgürlüğünden kaynaklanan sorunların gene basın özgürlüğü içinde çözümlenebileceği" yolundaki görüşleri doğrultusunda, Türkiye bu zor ve sıkıntılı dönemden ancak demokrasiyi ve özgürlükleri güçlendirerek çıkabilecektir. Bunun için meclise, siyasi partilere, sivil toplum örgütlerine ve medyalara büyük görev düşmektedir. Geçmişinde çok daha büyük sıkıntıları aşmış olan Türkiye, bugünkü sıkıntıları da aşmasını bilecektir.

Kaynakça

Abbas, Malek, ed. *News Media & Foreign Relations*, Ablex Publishing Corporation, Norwood, New Jersey, 1997.

Ahmet İhsan Tokgöz, *Matbuat Hatıralarım*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012.

Akın, Fehmi, "12 Temmuz Beyannamesinin Türk Siyasi Tarihindeki Yeri ve Önemi", Süleyman Demirel Üniversitesi *Sosyal Bilimler Enstitüsü* dergisi, 2012/2, S. 16.

Akşin, Sina, *31 Mart Olayı*, Sinan Yayınevi, İstanbul, 1972.

Akyüz, Yahya, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu, 1919-1922*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988.

Atay, Falih Rıfkı, *Çankaya*, Pozitif Yayınları, İstanbul, 1968.

Atikkan, Zeynep, *Amerikan Cinneti*, YKY, İstanbul, 2006.

Avcıoğlu, Doğan, *31 Mart'ta Yabancı Parmağı*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2013.

Aylett, John E, *The Home Front*, Edward Arnold, 1988.

Barsamian, David, *Imperial Ambitions: Conversations with Noam Chomsky on the Post-9/11 World*, Metropolitan Books American Empire Projecy, 2005.

Beevor, Antony, *The Second World War*, Phoenix, Londra, 2012.

Bernays, Edward, Propaganda, Brooklyn, New York, 2005.

Chomsky, Noam, *Media Control*, Seven Strories Press, New York, 2002.

Christos Teazis, *İkincilerin Cumhuriyeti*, Mızrak Yayınları, İstanbul, 2010.

Crochet, Bernard - Bauer, Franck, *et l'Epopée de Radio Londres*, Edtions Ouest-France, Rennes, 2013.

d'Avanzo, Giuseppe, "The 10 Lies of Berlusconi", *La Republica*, January, 21, 2011.

Dismorr, Ann, *Turkey Decoded*, Saqi Books, Londra, 2008.

Dizard, Wilson P. Jr., *Inventing Public Diplomacy: The Story of the US Information Agency*. Boulder, Colorado: Lynne Renner, 2004.

Doğaner, Yasemin, "II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Nazi Propagandası", Hacettepe Üniversitesi *Türkiyat Araştırmaları* dergisi, 2012, Güz.

Entman, Robert M., *Projections of Power*, The University of Chicago Press, 2004.

Eppert, Claudia - Wang Hongyu, *Cross-Cultural Studies in Curriculum*, Routledge, New York, 2008.

Erzen, Yrd. Doçent Dr. Meltem Ünal, *Siyaset*, Derin Yayınları, İstanbul, 2011.

FAIR, Congo Ignored, not Forgetten, 29 April 2009.

FAIR, "Depleted Coverage of Uranium Weapons", 1 June 2003.

FAIR, "In Prelude to War, TV Served as Official Megaphone", 1 June 2003.

FAIR, "Still Failing Fair & Balanced Test", 1 July 2004.

Faik, Bedii, *Matbuat, Basın Derken Medya*, Cilt 1, Doğan Kitap, İstanbul, 2001.

Glasneck, Johannes, Deutch-Faschistische Propaganda in der Türkei, Martin-Luther Üniversitat, "Wissenschaftliche Beitrage", Halle 1966.

Goebbels, Joseph, Aus Churchills Lügenfabrik, *Die Zeit ohne Beispiel*, Münich, Zentralverlag der NSDAP, 1941.

Gökçen, Sabiha, *Atatürk'ün İzinde Bir Ömür Böyle Geçti*, Türk Hava Kurumu Yayınları, İstanbul, 1982.

Grey, Stephen, Kyriakidou, Dina, Greece's Triangle of Power, Reuters, 17 Aralık 2012.

Gürkan, Uluç, *Ermeni Sorununu Anlamak*, Destek Yayınları, İstanbul, 2012.

Head, Tom, Censorship in the United States, An İllustrated History of the Timeline, Civil Liberties.

Hecking, Claus, Secret Thatcher Notes, Kohl Wanted Half of Turks Out of Germany. *Der Spiegel International*, 1 August, 2013.

Herbers, John, "McCarthys, 1950-1954", *Pew Research Center's Project for Excellence in Journalism*, February, 2003.

İlhan, Attilâ, *O Karanlıkta Biz*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1988.

Journal of Contemporary History, SAGE, London and Beverly Hills, C. 13, 1978.

Jowett, Garth S.; O'Donnel, Victoria, *Propaganda and Persuation*, SAGE Publications, Londra, 2006.

Kabacalı, Alpay, *Türk Basınında Demokrasi*, Kültür Bakanlığı Demokrasi Klasikleri, Ankara 1994.

Kaçaznuni, Ovannes, *Taşnak Partisi'nin Yapacağı Bir Şey Yok*, Çev. Avni Acaloğlu, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2005.

Kansu, Mazhar Müfit, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, Türk Tarih Kurumu, Cilt I, Ankara, 1966.

Karabulut, Bilal, "Uluslararası Yaptırımların Hukuksal Bir Analizi", *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 2007.

Keleşoğlu, Aydın, *İhanet Basını*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2010.

Kersaudy, François, *Les Secrets du III. Reich*, Perrin, Paris, 2013.

Kışlalı, Ahmet Taner, *Atatürk'e Saldırmanın Dayanılmaz Hafifliği*, İmge Kitabevi, Ankara, 1994.

Kızılırmak, Bayram, *II. Dünya Savaşı'nda Alman Propagandası*, Afro-Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi, 2012.

Koçlar, Can, "To What extent the approaches of Turkish, American and British press to the coup d'Etat that occured May 27, 1960 in Turkey similar? (Research paper) TED Ankara College Foundadtion High School, 2012.

Longerich, Peter, *Goebbels*, Siedler Verlag, 2010, éditions Héloise d'Ormesson, Paris, 2013.

Mantran, Robert, *Histoire de l'Empire Ottoman*, Fayard, Paris, 1989.

Mearsheimer, John, *Why Leaders Lie?*, Oxford University Press, Londra, 2011.

McCarthy, Justin, *The Ottoman Peoples and the End of Empire*, Oxford University Press, New York, 2001.

McCarthy, Justin, *Wellington House and the Turks.*

Mearsheimer, John - Stephen M. Walt, *The Israel Lobby and US Foreign Policy*, Penguin Books, Londra, 2007.

Nick Davies, *Flat Earth News*, Vintage Books, Londra, 2008.

Onur Öymen, *Çıkış Yolu*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2008.

Onur Öymen, *Silahsız Savaş*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2002.

Onur Öymen, *Uçurumun Kenarında Dış Politika*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2012.

Orhan Birgit, *Evvel Zaman İçinde*, Doğan Kitap, İstanbul, 2005.

Öymen, Altan, *Bir Dönem, Bir Çocuk*, Doğan Kitap, İstanbul, 2002.

Öymen, Onur, *Demokrasiden Diktatörlüğe*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2011.

Özdemir, Hikmet, The Turkish American Relations Toward 1960 Turkish "Revolutlion", *The Turkish Yearbook*, C. XXXI, 2000.

Parker, R.A.C., *Churchill and Appeasement*, Papermac, Londra, 2000.

Peter Phillips, *Censored 2006*, Seven Stories Press, New York, 2005.

Ponsonby, Arthur, *Falshood in Wartime*, Institute for Historic Review, New York, 1929.

Richard Evans, *The Third Reich in Power*, Penguin Books, Londra, 2006.

Ristow, Bill, "Cash for coverage, Bribery of Journalists Around the World" *Center for International Media Assistance*, September, 28, 2010.

Rose, Norman, *Churchill an Unruly Life*, Simon & Schuster, Londra, 1994.

Sarıhan, Zeki, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, C. 4, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Sertel, Zekeriya, *Hatırladıklarım*, Remzi Kitabevi, 2001.

Sonyel, Salahi R., *Gizli Belgelerde Osmanlı Devleti'nin Son Dönemi ve Türkiye'yi Bölme Çabaları*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2009.

Sonyel, Salahi R., *Kaygılı Yıllar*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2012.

Stephens, Mitchell, History of Newspapers, *Collier's, Encyclopaedia.*

Şahhüseyinoğlu, H. Nedim, *Dünden Bugüne Türkiye'de Düşünceye Sansür*, Ankara, Paragraf Yayınları, 2005.

Şimşir, Bilal, "Amerika'daki Ermeni Propagandaları ve Büyükelçi Ahmet Rüstem Bey", *Ermeni Araştırmaları*, Sayı 2, Haziran, Temmuz, Ağustos 2001.

Şimşir, Bilal, *Malta Sürgünleri*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1985.

Tocqueville, Alexis de, *Democracy in America*, Wordsword Classics of World Litterature, Herdsforshare, 1998.

Topuz, Hıfzı, *Türk Basın Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2012.

Vivian, John, *The Media of Mass Communication*, Boston, Allyn - Bacon, 1999.

Dizin

Abadan, Yavuz, 309
Abdullah Cevdet, 61
Abdülhamit II., 54, 56, 57, 58, 60, 62, 64, 66, 67, 77, 137
Abdülmecit, 58
Abetz, Otto, 103, 230
Adams, John, 28
Adıvar, Adnan A., 90
Agâh Efendi, 53
Ahmet Mithat Efendi, 54
Ahmet Muhtar Paşa, 61
Ahmet Rüstem Bey, 138, 143
Ahmet Samim, 60, 66
Ahmet Vefik Paşa, 53
Aksoy, Muammer, 299, 324
Albertini, Georges, 103
Albright, Madeleine, 284, 397
Aleksander I, 41
Aleksander II (Çar), 41
Alexander, Harold, 220
Ali Canip (Yöntem), 58
Ali Kemal, 75, 76, 77, 78
Ali Paşa, 132, 152
Ali Suavi, 55
Ali Şükrü, 86
Alkılıç, Şadi, 311
Alterman, Eric, 418
Amann, Max, 172
Andropov, Yuri, 326
Aras, Tevfik Rüştü, 293
Arcayürek, Cüneyt, 298
Aren, Sadun, 310
Arnett, Peter, 387
Atalay, Sırrı, 313
Atatürk, Mustafa Kemal, 16, 32, 51, 68, 70, 73, 75, 76, 79, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 89, 91, 92, 93, 94, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 139, 140, 158, 184, 275, 291, 293, 294, 296, 297, 300, 307, 308, 309, 320, 379, 408, 442, 443, 448, 456, 457, 462, 478, 479, 480
Atay, Falih Rıfkı, 78, 82, 85, 94, 244, 248, 379
Athanasius (Piskopos), 35
Attlee, Clement, 191, 205, 221
Avcıoğlu, Doğan, 67, 73
Avşar, İsmail, 311
Aydemir, Şevket Süreyya, 72, 91, 93
Aydemir, Talat, 311

Baldwin, Stanley, 95
Balfour, 79
Baloğlu, Zekai, 363
Barlas, Mehmet, 466
Baroness Ramsay of Cartvale, 145
Barrett, Edward, 274
Batur, Nur, 304, 308
Baudelaire, 49
Bayar, Celal, 70, 293, 294, 295, 297, 309
Bayezid I., 151
Baykal, Deniz, 313, 315, 320, 321, 354, 366

Baykurt, Cami, 294, 295
Bazna, Elyesa, 251
Beaumarchais, 44, 45
Beauplan, Robert de, 103
Bedirhanzade Kâmuran, 243
Bekir Sami Bey, 81, 84
Belge, Burhan Asaf, 93
Belli, Mihri, 310
Beneş, Edvard, 185
Ben-Gurion, David, 403
Benk, Adnan, 311
Benoist-Méchin, Jacques, 103
Béraud, Henri, 103
Beria, Lavreny, 42
Berkes, Niyazi, 250
Berlusconi, Silvio, 400, 404, 437, 438, 439
Bernadotte (Kont), 199
Bernstein, Carl, 411
Bernstein, Leonard, 269
Bethmann-Hollweg, 121, 122
Bevan, Edwyn, 127
Bila, Fikret, 379
Birand, Mehmet Ali, 377
Birgen, Muhiddin, 61
Bismarck, Otto von, 423
Bittman, Ladislav, 276
Blair, Tony, 398, 401, 440
Bogart, Humphrey, 224
Bonaparte, Napoleon, 48
Bonnard, Abel, 103
Boratav, Pertev Naili, 250
Brasillach, Robert, 103
Braun, Eva, 200
Brecht, Bertolt, 269
Briand, Aristide, 158
Brown, Gordon, 440
Brüning, Heinrich, 163, 165, 166
Bryan, William Jennings, 138
Bryce, Viscount, 128, 130
Buchan, John, 120
Buñuel, Luis, 269
Bush, George W. H. 186, 332, 334, 337, 362, 396, 399, 400, 401, 433, 434, 477
Bush, Laura, 434

Caesar, Julius, 34, 111
Caligula, 34
Calp, Necdet, 313
Calthorpe (Amiral), 75, 79
Calvin, John, 35
Cameron, David, 440, 441
Carter, Jimmy, 30, 283, 417
Carter, Violet Bonham, 216
Cassin, René, 229, 232
Cavit Bey, 61
Ceauşesku, Nikolae, 48
Cebesoy, Ali Fuat, 90
Céline, Louis-Ferdinand, 103
Cem, İsmail, 397
Cemal, Hasan, 377
Cemil Bey, 61
Cevat Şakir (Kabaağaç), 91
Chamberlain, Austen, 122, 182, 183, 186, 187, 201, 203, 204, 289
Chamberlain, Neville, 181, 182
Chaplin, Charlie, 211, 270
Charles I., 26
Cheney, Dick, 398
Chevalier, Maurice, 231
Chirac, Jacques, 148, 149
Chomsky, Noam, 113, 116, 323, 385
Christie, Agatha, 206
Churchill, Ward, 227
Churchill, William, 52
Churchill, Winston, 53, 84, 177, 182-184, 188, 190, 200-206, 208-221, 229, 231, 234-237, 262, 389, 390
Cindoruk, Hüsamettin, 313
Clarke, Victoria, 332
Cleland, John, 39

Clemenceau, Georges, 77, 156
Clinton, Bill, 284, 345, 396, 433, 441
Cohen, İsrael, 127
Cohen, Robert, 399
Cook, Timothy, 442
Copland, Aaron, 270
Corwin, Norman, 224
Cosby, William, 27
Coulson, Andy, 441
Craxi, Bettino, 328, 438
Creel, George, 123
Cromwell, Oliver, 26
Crowe, William J., 326
Curley, Tom, 256

Çağlar, Behçet Kemal, 296
Çağlayangil, İhsan Sabri, 313
Çakır, Ruşen, 377
Çakmak, Fevzi, 68
Çakmur, Yüksel, 313
Çelebi Mehmet, 51
Çevik, İlhan, 454
Çevik, İlnur, 454
Çiçero, Walter Schellenberg, 251, 252
Çiller, Tansu, 351, 366
Çimen, Nesimi, 312
Çölaşan, Emin, 453

D'Alembert, 44
d'Herold-Paquis, 230
Daitz, Werner, 244
Daladier, Edouard, 182, 186, 238
Damat Ferit Paşa, 68, 75, 77, 80, 81, 83
Darius, 111
Darlan, François, 217, 234
Dassin, Jules, 270
Daver, Abidin, 245
Davies, Nick, 384, 436
De Gaulle, Charles, 202, 217, 227, 228, 229, 230, 231, 234, 235, 236, 237, 238
Defoe, Daniel, 44
Değmer, Şefik Hüsnü, 91
Delmer, Sefton, 208
Demirel, Süleyman, 312, 313, 321, 405, 442
Denktaş, Rauf, 355, 360, 371
Derviş Vahdeti, 60, 67, 68, 70
Desmoulins, Camille, 47
Deveciyan, Patrick, 148
Diderot, Denis, 44
Diem, Ngo Dinh, 410
Dietrich, Otto, 172
Dink, Hrant, 324
Dobrynin, Anatoly, 394
Donat, Yavuz, 379
Douglass, Frederick, 30
Dowd, Maureen, 418
Dönitz, Karl, 199, 214, 402
Dreyfüs, Alfred, 49, 50
Duchesne, Jacques, 234
Dulles, Allen, 304
Duranty, Walter, 276
Dursun, Turan, 324

Ebüzziya Tevfik, 54
Ecevit, Bülent, 232, 303, 312, 313, 321, 359, 360, 365, 379, 407, 408, 443, 444, 445
Eden, Anthony, 201, 213, 217, 250
Ediz, Hasan Ali, 91
Edwards, John, 417
Einstein, Albert, 270
Eisenhower, Dwight D., 219, 235, 236, 258, 268, 270, 274, 275, 276, 277, 278, 282, 305, 410
Elekdağ, Şükrü, 144
Elizabeth II., 198
Ellsberg, 410
Emeç, Çetin, 324
Emin Ali, 58
Erbakan, Necmettin, 313, 321

Erdoğan, Recep Tayyip, 149, 323, 437, 439, 446, 447, 462, 463
Erez, İsmail, 144
Erhat, Azra, 312
Erim, Nihat, 312
Esat Paşa, 81, 84
Esmer, Ahmet Şükrü, 244, 248
Evren, Kenan, 315, 321

Faik, Bedii, 298, 303
Fallaci, Oriana, 355
Farrère, Claude, 157
Fatih Sultan Mehmet, 151
Ferrat, Jean, 104
Ferré, Léo, 104
Feyzioğlu, Turhan, 299
Fischer, Joschka, 412
Fisk, Robert, 420
Fitzmaurice, 70
Flaubert, Gustave, 49
Fonda, Jane, 411
François I., 35
Frank, Hans, 198
Franklin, James, 26
Frederick, John, 36
Frederick, Victor, 241
Frew (Rahip), 76
Friedman, Thomas, 333
Fujimori, Alberto, 428
Fulbright, William, 259
Funk, Walther, 172
Furtwängler, Wilhelm, 175

Garaudy, Roger, 104
Gates, Robert, 334
Genscher, Hans-Dietrich, 350
George, David Lloyd, 73, 77, 122, 131, 156
Gerede, Hüsrev, 248
Gerlich, Fritz, 173
Germanos (Başpiskopos), 153
Gilbert, 53
Gingrich, Newt, 272
Giraud, Henri, 217
Godard, Jean Luc, 104
Goebbels, Joseph, 160, 162, 163, 164, 165, 166, 168, 169, 170, 171, 172, 174, 175, 180, 181, 183, 184, 185, 187, 188, 189, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 206, 210, 211, 230, 390
Goethe, Johann Wolfgang, 38
Goltz Paşa, 70
Gorki, Maksim, 287
Göğüş, Zeynep, 377
Gökalp, Ziya, 58, 78, 90
Gökçen, Sabiha, 96
Göring, Hermann, 160
Grave, Jean, 49
Gregory I (Papa), 35
Gregory XV. (Papa), 111
Grey, Edward, 69
Grigorius (patrik), 152
Gruber, Lilli, 377
Grynszpan, Herschel, 191
Guzmán, Jacobo Árbenz, 277
Gül, Abdullah, 464
Gülek, Kasım, 300
Gümüşyan, Ohannes, 132
Günaltay, Şemsettin, 296
Gündüz, Aka, 58, 61, 78
Güneş, Ayşe Turan, 407
Güneş, Turan, 232, 407
Günyol, Vedat, 312
Gürcan, Fethi, 311
Güresin, Ecvet, 68
Gürsel, Cemal, 302, 304, 306, 308, 309
Güven, Altan, 302

Hablemitoğlu, Necip, 324
Hafız Esad, 405
Hague, William, 339

Halefoğlu, Vahit, 144, 147
Halid Şeyh Muhammed, 400
Halifax (Lord), 203
Hamsun, Knut, 196
Hanfstaengl, Ernst, 172
Harriman, Averell, 258
Harris, Benjamin, 26
Hartley, John, 156
Hasan Fehmi Efendi, 58
Hasan Tahsin, 60
Hayriye Hanım, 82
Headley, J. W., 127
Hekimoğlu, Müşerref, 303
Helldorf, Wolf-Heinrich Graf von, 198
Helms, Jesse, 259
Hemingway, Ernest, 254
Henriot, Philippe, 230
Henry VIII., 35
Hentig, Werner Otto von, 245
Hérold-Paquis, Jean, 237
Hersh, Seymour, 333
Hess, Rudolf, 188, 213, 214
Heydrich, Reinhard, 184
Hızır, Nusret, 309
Himmler, Heinrich, 191, 199
Hindemith, Paul, 175, 239
Hindenburg, Paul von, 164, 165, 166, 174, 421
Hitler, Adolf, 28, 48, 94, 95, 100, 101, 104, 142, 143, 158-161, 163-170, 172-185, 187-193, 195-204, 206, 208, 211-215, 224, 226, 232, 239, 241, 251, 271, 286, 289, 348, 390, 394, 402
Hollande, François, 106, 150
Homeros, 34
Hoon, Geoff, 339
Hovanissian, 142
Hugenberg, Alfred, 169
Hughes, Beverly, 146
Hugo, Victor, 53, 157
Hurşit Ahmet Paşa, 151
Hüber, Reinhard, 240
Hüseyin Cahit (Yalçın), 61, 63, 70, 78, 87, 91, 92, 244, 294, 295, 298
Hüseyin Suat, 61
Hüsnü Mübarek, 405
Hz. Muhammed, 45, 105

Ijaz, Mansoor, 433
Işık, Hasan Esat, 84, 143, 149

İbn-i Sina, 38
İbrahim Müteferrika, 32, 51, 52
İbrahim Paşa, 152, 153
İnönü, İsmet, 72, 73, 88, 101, 250, 252, 291, 292, 293, 295, 296, 297, 300, 301, 302, 311, 312, 313, 360, 379, 395, 408
İpekçi, Abdi, 324
İpsilantis, Aleksandros, 151
İskender (Büyük), 111
İsmail Kemal, 71

Jackson, C.D., 276
James I. (kral), 38
Jefferson, Thomas, 29
Joffre, Joseph, 401
Johnson, Lyndon B., 282, 358, 365, 395
Joyce, James, 39
Joyce, William, 208
Jukes, Stephen, 256

Kaçaznuni, Ovannes, 141
Kâmil Paşa, 68
Kammenos, Panos, 424
Kansu, Mazhar Müfit, 86
Kant, Immanuel, 389
Kapani, Münci, 299
Karabekir, Kâzım, 90
Karakullukçu, Ertuğ, 452, 453
Karaosmanoğlu, Yakup Kadri, 89, 93

Karatay, Baha Vefa, 309
Kasa-Vubu, Joseph, 277
Katerina (Çariçe), 41
Kavalalı Mehmet Ali Paşa, 152
Kaya, Şükrü, 94
Kaye, Danny, 270
Kazazyan, Agop, 132
Kemal Bey (Kaymakam), 76, 77, 80, 81, 82
Kemal Tahir, 99
Kennan, George F., 274
Kennedy, Edward, 255, 256
Kennedy, John, 29, 177, 261, 267, 268, 279, 309, 324, 374, 393, 394, 395, 422
Kennedy, Joseph P., 267
Kennedy, Robert, 394
Kerry, John, 399
Kırca, Coşkun, 299
Kışlalı, Ahmet Taner, 324
Kıvılcımlı, Hikmet, 91
King, Martin Luther, 36
King, William H., 140
Klemperer, Otto, 270
Knatchbull-Hugessen, Hughe, 251
Kocaman, Cevdet, 416
Koçaryan, Robert, 148
Kohl, Helmut, 321, 322, 351, 352
Kongar, Emre, 466
Koraltan, Refik, 293
Korber, Serge, 104
Koru, Fehmi, 377
Kristof Kolomb, 25
Kristif, Nicholas D., 418
Kruşçev, Nikita, 394
Kubalı, Hüseyin Nail, 300
Kubrick, Stanley, 104

Ladin, Usame Bin, 333, 336, 399, 400, 433
Lamartine, A. de, 53
Landa, Diego de, 38
Lapie, Pierre-Olivier, 233
Lasswell, Harold, 114
Laurie, Michael, 399
Laval, Pierre, 103, 231, 233, 238
Lazareff, Pierre, 50
LeMay, Curtis, 392
Lenin, Vladimir İ., 39, 42, 275, 286, 287, 288, 421, 432
Lessing, Theodor, 173
Lewinsky, Monica, 396
Lewis, Bernard, 141
Li Si, 34
Liebling, A. J., 421
Lincoln, Abraham, 391
Lindt, Ann, 446
Lippmann, Walter, 113, 432
Lochner, Louis P., 143
Lorca, Federico García, 99
Lord Palmerston, 15, 209, 235
Lort Byron, 155
Loti, Pierre, 102, 157
Louis IX., 36
Louis XIV., 112
Louis XV., 44
Louis XVI., 44
Lowry, Heath W., 141
Lowther, 71
Lubbe, Marinus van der, 167
Luchaire, Jean, 103
Ludendorf, Erich, 161
Lumumba, Patrice, 277, 343
Lütfi Fikri Bey, 88

Maas, Peter, 386
MacArthur, Douglas, 267
Mahmut II, 58
Mahmut Muhtar Paşa, 69
Mahmut Nedim Paşa, 57
Mahmut Sadık, 59
Mahmut Şevket Paşa, 69, 70

Makarios (Başpiskopos), 355
Manaque, Etienne, 144
Mann, Thomas, 270
Manning, Chelsea, 412
Mardikyan, Oskan, 132
Mardin, Şerif, 299
Marshall, George, 258
Masaryk, 117
Mason, James, 252
Masterman, EG. Charles, 120
Matthews, John, 44
Maurras, Charles, 103
McCain, 417
McCarthy, Joseph, 39, 40, 227, 258, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 279, 476
McCarthy, Justin, 128, 130, 141
McEwen, John, 440
McKinley, William, 391
McMillan, John, 429
McNamara, Robert, 395
Medvedev, Sylvester, 41
Mehmet Ali Paşa, 153
Mehmet Cavid Bey, 60
Menderes, Adnan, 294, 295
Menemencioğlu, Muvaffak, 249
Menteşe, Nahit, 313
Menzies, Robert, 440
Merkel, Angela, 148, 412
Mevlânzâde Rıfat, 70
Mikolajczyk, Stanislaw, 216
Miller, Arthur, 270
Miller, Henry, 103
Milton, John, 26
Mithat Paşa, 54, 57, 65, 66
Mitrokhin, Vasili, 254
Mitterrand, François, 144
Mobutu, Joseph, 277
Molière, 44
Montesquieu, 44, 45
Moody, Jim, 145
Morgenthau, Henry, 139, 140, 146
Moscovici, Pierre, 150
Moyzisch, Ludwig, 251
Mumcu, Uğur, 144, 324, 379
Murat V., 54, 55
Murdoch, Rupert, 439, 440, 441, 442, 455
Murrow, Edward R., 206, 270, 271, 272, 279
Musaddık, Muhammed, 277
Mussolini, Benito, 94, 100, 178, 182, 201, 211, 226, 253, 367
Mustafa Fazıl Paşa, 58
Mustafa Paşa (Nemrut), 51, 77, 80, 81, 82, 83
Müller, Hermann, 161

Nader, Ralph, 433
Nadi, Nadir, 301
Nadi, Yunus, 245
Nahmias, David, 32
Nahmias, Samuel İbn, 32
Namık Kemal, 53, 54, 57, 465
Namier, Lewis Bernstein, 127
Nasır, Cemal Abdul, 372
Neruda, Pablo, 99
Nesin, Aziz, 101, 295
Nevski, Alexander, 286
Newman, Paul, 411
Nixon, Richard, 29, 30, 261, 396, 411
Noradunkyan, Kapriel, 132
Noriega, Manuel, 329
Novak, Robert, 418
Nubar Paşa, 130
Nusret Bey, 82, 83

Obama, Barack, 334, 397, 412, 417
Oberling, Pierre, 141
Okyar, Fethi, 92
Olivier, Laurence, 208
Oppenheimer, J. Robert, 270

Orbay, Rauf, 70, 87, 88, 90
Orhan Kemal, 99, 312
Orwell, George, 187, 389
Ovidius, 34
Owens, Jesse, 180

Ökçün, Gündüz, 359
Ömer Seyfettin, 58
Öymen, Altan, 312
Öymen, Münir Raşit, 170
Özal, Turgut, 145, 313, 314, 321, 379

Paine, Thomas, 38, 45
Pangalos, Theodoros, 368
Papandreou, George, 367, 424
Papazyan, Murad, 150
Parsons, Levi, 134
Paulus (Mareşal), 194
Pavel (Çar), 41
Peker, Recep, 85
Peretz, Martin, 418
Perinçek, Doğu, 50, 106, 107, 373
Pétain, Philippe, 102, 190, 229, 231, 232, 236
Philip, David, 362
Picon, Gaëtan, 311
Pinochet, Augusto, 48
Platon, 389
Polatkan, Hasan, 305, 309
Polk, James, 391
Pollock, Robert, 442
Ponsonby, Arthur, 390
Ponte, Carla del, 407
Poole, Stanley Lane, 68
Portakalyan, Mikael, 132
Pound, Ezra, 99
Powell, Colin, 345, 398, 400, 401
Powers, Gary, 278
Pretorius, Ernst, 239
Prien, Günther, 210
Pulak, Can, 380
Pulliam, Eugene, 300
Pundik, Herbert, 378

Racine, 53
Raleigh, Walter, 38
Ran, Nâzım Hikmet, 91, 97, 98, 99, 100
Raporu, Duelfer, 398
Rath, Ernst von, 191
Rather, Dan, 333
Rau, Johannes, 453
Reagan, Ronald, 30, 283, 326, 327, 328, 330, 375, 396
Rebatet, Lucien, 230
Remarque, Erich Maria, 165
Ribbentrop, Joachim von, 195, 242, 247, 251, 289
Rice, Condoleezza, 333
Richelieu, 44
Riefenstahl, Leni, 176
Robespierre, 47
Robinson, Edward G., 270
Rockefeller, Nelson, 222, 276
Rodgers, Walter, 341
Rogers, Bernard W., 322
Rolland, Romain, 287
Romney, Mitt, 417, 441
Roosevelt, Theodore, 94, 139, 178, 184, 195, 212, 215, 216, 217, 218, 219, 222, 224, 225, 226, 234, 237, 257, 258, 277, 391, 392, 432
Rossi, Tino, 231
Rousseau, Jean-Jacques, 39, 45, 46
Rowan, Carl T., 282
Röhm, Ernst, 173
Rumsfeld, Donald, 330, 399, 400
Russo, Anthony J., 410
Rustow, Dankwart, 141
Rüşdi, Salman, 105

Sabahattin (Prens), 69, 70, 71, 295, 309, 312

Sadak, Necmettin, 78, 87, 88
Saddam Hüseyin, 330, 336, 338, 340, 398, 399, 400, 401, 422, 433
Sadrettin Celal (Antel), 91
Sait Molla, 76, 77
Sakız Ohannes Paşa, 132
Salih Münir Paşa, 64
Salisbury, Harrison, 387
Saracoğlu, Şükrü, 72
Sarkozy, Nicolas, 106, 149
Sarper, Selim, 244, 249, 304
Saydam, Refik, 244
Sayılgan, Aclan, 275
Schiff, Irwin, 40
Schmidt, Helmut, 322
Schröder, Gerhard, 412
Schumann, Maurice, 229, 234
Scowcroft, Brent, 346
Seale, Patrick, 420
Sebük, Mehmet Ali, 98
Sedes, Selami İzzet, 242
Seeger, Pete, 270
Seldes, George, 422
Sertel, Sabiha, 294
Sertel, Zekeriya, 59, 85, 91, 92, 99, 100, 139, 293, 294, 457
Sezer, Ahmet Necdet, 442
Sezgin, İsmet, 387
Shakespeare, William, 38, 208
Shaw, Bernard, 287
Shaw, Stanford J., 141
Shirer, William L., 269
Siesby, Eric, 415, 416
Silverman, Henry, 257
Simavi, Sedat, 247
Sinapyan, Krikor, 132
Sirmen, Ali, 312
Snowden, Edward, 412
Soljenitsin, Aleksandr, 99
Sorel, Albert, 157
Soysal, Mümtaz, 312
Sökmensüer, Şükrü, 241
Spinasse, Charles, 103
St. Clair, 153
Staercken, Hans, 387
Stalin, Joseph, 42, 94, 184, 187, 200, 215, 216, 217, 218, 219, 225, 273, 275, 276, 286, 287, 288, 289, 290, 291
Stauffenberg, Schenk von, 197
Steinbeck, John, 104
Strauss, Richard, 175
Streisand, Barbara, 411
Su, Ruhi, 275, 312
Sunalp, Turgut, 313
Süleyman Nazif, 61, 78
Şaron, Ariel, 403
Şerif Hüseyin, 67, 68
Şerif, Muzaffer, 250
Şinasi, 53

Talat Paşa, 61
Taner, Haldun, 309
Tanrıöver, Hamdulah Suphi, 245
Taş, Fatih, 323
Tengirşenk, Yusuf Kemal, 84
Tevfik Fikret, 63
Thatcher, Margaret, 321, 440
Theodosius, 35
Thomas, O'Neill, 328
Thoreau, 40
Tocqueville, Alexis de, 29
Tojo, Hideki, 226
Toker, Metin, 298, 300, 377, 379
Tolstoy, Leo, 42
Toynbee, Arnold J., 120, 121, 127, 128, 129, 130, 131
Tökin, İsmail Hüsrev, 93
Tör, Vedat Nedim, 93
Truman, S. Harry, 29, 218, 258, 263, 264, 265, 267, 268, 273, 274, 275, 281, 324, 374, 392, 393, 422

Tsetsura, Katerina, 425
Tsipras, Alexis, 424
Tumusiirne, James, 428
Tunalıgil, Daniş, 144
Tunaya, Tarık Zafer, 309
Türkeş, Alparslan, 292, 304, 308, 313, 321

Ulbricht, Walter, 165
Ulunay, Refi Cevat, 80, 81, 83
Uraz, Ulvi, 275
Urgan, Mina, 309
Us, Asım, 96, 244, 292
Uzer, Tahsin, 61

Üçok, Bahriye, 324
Ülkümen, Selahattin, 37
Ülsever, Cüneyt, 377

Vahdettin, 77, 78, 81
Valens, 35
Venizelos, Evangelos, 424
Vernon, Chris, 386
Virgil, 34
Voltaire, 39, 44, 45, 46, 53, 65
von Papen, 166, 174, 242, 246, 247, 251, 424

Wall, Peter, 339
Warren, Fletcher, 304
Washington, George, 28
Weizsäcker, Richard von, 354
Welk, Ehm, 171
Welles, Orson, 270
Wells, H.G., 287
Weniger, Christiansen, 239
White, Craig, 341
Whitman, Walt, 39
Wicker, Tom, 337
Wilson, Woodrow, 16, 77, 113, 134, 138, 258, 260, 432
Wolfowitz, Paul, 382
Woodward, Bob, 411
Wotton, Henry, 389

Yalçın, Aydın, 299
Yalman, Ahmet Emin, 70, 73, 74, 87, 91, 98, 293, 295, 298, 303
Yaşar Kemal, 101, 312
Yazman, M. Şevki, 93
Yılmaz, Mesut, 366
Yücel, Can, 312

Zaharoff, Basil, 156
Zara, Philippe de, 70
Zarakolu, Ayşe Nur, 323
Zeki Bey, 60, 61
Zenger, John Peter, 27
Ziya Paşa, 54, 55
Zoido, Pablo, 429
Zorlu, Fatin Rüştü, 305, 309
Zubaydah, Abu, 400
Zweig, Stefan, 175

Onur Öymen, Danimarka ve Almanya büyükelçiliklerinden sonra Dışişleri Bakanlığı Müsteşarlığı, daha sonra da NATO Daimi Temsilciliği yaptı. Emekliye ayrıldıktan sonra siyasete girdi, İstanbul ve Bursa milletvekili oldu.

Öymen bu kitabında geçmişten bugüne, dünyada ve Türkiye'de liderlerin halkın gerçekleri öğrenmesini engellemek için neler yaptıklarını anlatıyor. Sansür, baskı ve cezalandırma en sık başvurulan yöntemler. Bunlara karşı cesaretle direnip mücadele eden, mesleğinin yüz akı gazeteciler de var, boyun eğip hükümetlerin bir propaganda aracı olmayı kabul edenler de... Hapse girmeyi, hatta hayatını feda etmeyi göze alanlar da var, iliştirilmiş gazeteciliği kabul edenler de...

Savaşta ve barışta devletler basını propaganda amacıyla geniş ölçüde kullanıyor. Bazen gazetecilerin vatanseverlik duygularından yararlanıyorlar, bazen de onları elde etmek için menfaat sağlama yoluna gidiyorlar.

Türkiye'nin basın tarihinde de kısa özgürlük dönemlerini, baskı ve zulüm dönemleri izliyor. Kalemini işgal kuvvetlerini övmek için kullananların yanında Milli Mücadele'yi cesaretle savunurken ölümü göze alanlar da var. Bugün ne yazık ki, Türkiye basın özgürlüğünde dünya devletlerinin çoğunun gerisinde kalıyor. Bu dönemde özgürlük ve demokrasi için mücadele edenler gelecek kuşakların övünç kaynağı olacak.

THG
0496498
BVZ

www.remzi.com.tr
ISBN 978-975-14-1615-5
9 789751 416155
₺30,00

kitapsar
30 00